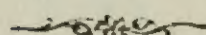

3 1761 08121506 3

HUSZONÖT ÉV

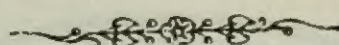
MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-tól 1848-ig.

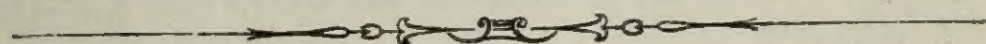

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

MÁSODIK KÖTET.

GENFBEN.

NYOMATOTT PUKY MIKLÓSNÁL.

1864.

LIBRARY
JAN 24 1969
UNIVERSITY OF TORONTO

TARTALOM.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Reformi és nemzetiségi harczok 1840—1843 között.

ELSŐ FEJEZET.

A mozgalom új tényezői.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek harcza.

HARMADIK FEJEZET.

A kor főbb reformkérdései.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az 184³/₄-ki országgyülés. A remények meghiúsulása.

HATODIK KÖNYV.

Reformtörekvések a kormány részéről. A nemzet s kormány közti harcz a reformok iránya miatt.

ELSŐ FEJEZET.

Új irányok s a pártok állása.

MÁSODIK FEJEZET.

Apponyi kormányának kezdete. Az administratori rendszer.

HARMADIK FEJEZET.

A horvát tartományi gyülés rendezése s egyéb kormányszabályok.

NEGYEDIK FEJEZET.

Nemzeti törekvések a reform eddigi irányának keresztülvitelében.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Erdélyi állapotok s országgyülések.

HETEDIK KÖNYV.

A nemzeti átalakulást közvetlen megelőzött időszak eseményei.

ELSŐ FEJEZET.

Pártharczok s állapotok az 1847-ki országgyülés előtt.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1847-ki országgyülés első fele.

NYOLCZADIK KÖNYV.

Az átalakulás forradalomszerű betetőzése.

ELSŐ FEJEZET.

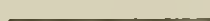
A párisi forradalom hirére támadt új reformirány.

MÁSODIK FEJEZET.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

HARMADIK FEJEZET.

A vidéki hangulat. A horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyülés vége.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Reformi s nemzetiségi harczok 1840—1843 között.

ELSŐ FEJEZET.

A mozgalom új tényezői.

Az 1840-ki országgyülés végén a nemzet s kormánya közt létrejött kibékülés a kedélyeket teljesen megnyugtatta; s az elmék, a jelen biztosságában, reménytelve fordulának a jövő felé: valamint az 1825-ki országgyülés után, ugy most is reformtörekvések követték a kibékülést. E haladási mozgalmak jelenleg élénkebbek, több oldalúak lőnnek, mint bár mikor eddigelé: egyaránt kiterjedtek azok a nemzet csaknem minden politikai, erkölcsi s anyagi érdekeire. A mozgalomnak új tényezői léptek a síkra. Mióta az országgyülés teremei bezárattak, a küzdelem tere a megyei közgyülésekbe, a szabadabban mozogni kezdett sajtóba, s a mind nagyobb számmal keletkezett s menten gyarapodó egyesületekbe tétetett át; s e hármas tér még életelevenebb, nagyobbszerű mozgalmat mutat fel, mint maga az országgyülés: mert mig ezen csak a nemesség képviselőinek, amazokon magának az összes nemzetnek törekvései s működései tűnnek elő.

Mielőtt e törekvések s küzdelmek elbeszélésébe ereszkednénk, magokról e mozgalmak említett téreiről, különösen a megyei gyülésekről és a sajtóról, miként azok a lefolyt és a jövő országgyülések közti három éves korszak alatt feltűnnek, kell egynémit általában megemlítenünk.

A megyei gyülések jelentősége.

Mi a megyei gyüléseket illeti: ezek most is a régi alakban álltak ugyan még fenn; azon nagy élénkség mindazáltal, mely

1840. az ország reformkérdései tekintetében minden osztályt s pártot áthatott, a megyei gyüléseknek is sokkal nagyobb jelentőséget kölcsönözött, mint a minővel azok az újabb ébredés korszaka előtt birtak vala. E gyülések most már nem egyedül administrativ összejövetelei valának a megyehatósági tisztviselőknek; hanem valóságos parlamenti színezetet nyertek, melyen a törvényes nemzet, a nemesség, mondhatni, összesen megjelent s vett részt a legfontosabb politikai s más, országos kérdések megvitatásában. E fontos kérdések feletti tanácskozás, folyt légyen előkészületileg, az országgyülésre küldendő követek utasitása —, vagy különben valamely reformlépés megrostálása végett, minden rendű s ranguakat becsalt a megye gyüléseire. Hajdan csak a tisztújitó gyülések valának népesebbek: most minden évnegyedi közgyülésen csaknem fuladásig tömve voltak a megyeházak teremei ugy a főrendű, mint a középés köz nemességgel. Sőt, ezeken kivül, az ugy nevezett «honoratiorok» osztálya is olyannyira növekedő érdekkel látogatá azokat hogy, miután a kornak különben is egyik fő reformeszméje volt, a nem-nemes népet az alkotmány sánczaiba fölvenni: a megyék ezen értelmes osztályt nem vélték tovább kizárhatni a közügyek megvitatásában való részvétel jogából; és, Pest megye példájára, statutárius jogánál fogva, egynémely megye szavazattal ruházta fel azt a maga kebelében. Ezen osztálynak, mely az irók, müvészek. oklevelesek s általában a hazai értelmiség egész nem-nemes részét magában foglalta, tényleges részvéte a köztanácskozásokban, kétségkivül tetemesen nevelte a megyék súlyát s jelentőségét. A megyei közönség ezen új elemmel szaporodván, a gyülések demokratiaibb színt nyertek s még hasonlóbbakká lőnnek a népfelséget képviselő ősgyülésekhez. Valóban oly sajátszerűek voltak e megyei gyülések, hogy azokhoz semmi hasonló sem létezett Európa többi államaiban. Az angol népgyülések, melyekben az összesereglett minden rendű polgárok, csak véleményöket szokták kijelenteni valamely kérdés felett, de semmi hatósággal nincsenek felruházva, a mi gyü-

léseinkhez képest csupán politikai tűntetéseknek tekinthetők. 1840.
A hajdani német nemesség rendi testületei, a franczia Conseils généraux-ok, a spanyol ayuntamientos-ok a mi megyei gyüléseinknél sokkal szűkebb körben mozogtak. A mi gyüléseink nemcsak vitatkoztak s véleményt nyilvánitottak a politikai kérdések felett; hanem oly sajátságokkal is birtak, melyeknél fogva legfontosabb tényezői lőnnek a közéletnek. E gyülések képezték tulajdonképen a megyei hatóságot, mely az általa megválasztott tisztviselőknek az igazgatás minden ágazatainak ellátásában irányt, utasitást adott, s eljárásukról viszont számot kért; ez határozta meg s vetette ki a megyei igazgatás költségeit, az ugynevezett házi adót, melynek valamint kivetésében, ugy mire-forditásában is teljes hatalommal intézkedett; ehhez, mint közigazgatási testülethez küldettek a király s a középponti kormányszékek, helytartótanács, udvari kanczellária rendeletei, melyeket az vagy elfogadott s végrehajtásul az illető tisztviselőknek kiadott, vagy, ha azokat a törvényekkel s az alkotmány szellemével ellenkezőknek itélé, «tisztelettel félretett» s foganatositásukat felfüggesztvén, ellenök, visszavonásuk vagy módositásuk végett, a királyhoz s a kormányszékekhez felterjesztést intézett; ez rendezé a községek ügyeit, vette át azok folyamodásait, intézte el panaszaikat; ez határozott s intézkedett a közbátorság, a közlekedési eszközök tekintetében; ez rendelte el nyilvános vétségek esetében, mint a birói hatalom részese s mintegy nagy esküttszék, a közkeresetet. Mind ezekben a törvényekhez kellett ugyan magát szabnia; de a miben törvény nem létezett, vagy intézkedése a fenforgó esetre nézve elégtelen volt, statutumokat alkothatott, s azok szerint szabályozá a maga eljárását.

A megyei közgyülések e széles hatalomköre s különösen azoknak ama joga, mely szerint mindenben, mi a törvénynyel nem ellenkezett, statutumot alkothattak, a felsőbb rendeletek ellen pedig, ha a törvénynyel meg nem egyezének, felterjesztést intézhettek, — volt oka annak, hogy némely

1840 publicistáink, s köztök kivált Wesselényi, Ragályi Tamás, utóbb pedig Kossuth Lajos, a megyei rendszerre egész államtani theoriát épitettek. Kiállja-e ezen elmélet az európai államtanok próbakövét, vagy sem: fejtegetni nem a mi feladatunk; de szó nélkül alább még sem hagyjuk, midőn majd ugy nevezett centralistáink hírlapi harczaira kerülend elbeszélésünk sora. Annyi bizonyos, hogy sajátságos körülményeink közt, melyek szerint alkotmányos országunk egy absolut kormányu állammal volt kapcsolatban, s alkotmányos királyunk, birodalma más részeiben korlátlan hatalommal uralkodott, — egyedül a megyei rendszer képezte azon bástyát, mely alkotmányunkat a nálunk is, mint egyéb tartományaiban, korlátlanul uralkodni törekvő udvar ostromai ellen megvédhette. Azon jog, melynél fogva a megyék, mint nemcsak a végrehajtó hatalom organumai, hanem egyszersmind a törvénynek őrei, az ebbe ütköző felsőbb rendeleteket teljesiteni jogosan nem köteleztethettek; hanem ezeket, mint mondani szokták, «tisztelettel félretévén,» a foganatositás elmulasztását indokaikkal együtt felterjeszthették, — az alkotmány egyéb biztositékai hiányában, mulhatatlanul szükséges volt a kényuralom jogfoglalásainak meggátlására. A kormánynak ez, kétségkivül, sokszor felette kényelmetlenné, alkalmatlanná lett, sőt bénitására vált, de csak a törvénytelen eljárás esetében; s annál hasznosabb volt az a szabadság megőrzésére; rendetlenséggé pedig, általában véve, nem fajult: mert alig lehet felmutatni esetet, melyben valamely megye bátorkodott volna a felsőbb rendeletet, midőn az teljesen törvényszerü, az alkotmány szellemével egyező volt, végrehajtás nélkül félretenni. Midőn a felsőbb rendelet ekként félretételetett, bizonyára mindig a szabadság és alkotmányosság érdekében lett a megye engedetlenné; mert ha a rendelet, az előfordult esetre alkalmazható törvény híjában, nem sértette is a törvények betűjét; sértette azok szellemét, vagy a megyék törvényes önkormányzati és statutárius jogát; mit különösen gyakran megtámadott a mindenbe avatkozni szerető, terjesz-

kedésre s korlátlanságra törekvő középponti hatalom. E tör- 1840.
vénytelen kormányrendeleteknél, melyeket «tisztelettel» mellőzhettek, nagyobb bajt okozott a megyéknek a kormány egy új taktikai fogása; mely abból állott, hogy a tüzesebben haladó megyéknek, azokat mérséklendő, oly főispánokat s főispáni helytartókat adott, kik örökösen gáncsoskodva, a közvéleményt semmiben sem tisztelve, viszályokat szitottak fel s tápláltak a megyei közönségben. De az ügy igazsága, a haladás és szabadság érdeke, melyet az ellenzéki párt képviselt, végre is legtöbb helyt győzött, miként alább látandjuk, a kormány e taktikáján.

A jelentőséget, melyet a megyei közgyülések e terjedelmes és fontos hatáskörüknél fogva birtak, nem kevéssé nevelték azon új fejlemények is, melyek a megyei eljárás körében időről időre felmerültek s azt a tökély egyegy magasabb fokára emelték. A megyei hatóságok ezek által a haladásnak mind alkalmasb eszközeivé idomították magokat. A módot, miként pótolták egyes esetekben még a törvényhozás hiányait is részint statutumok, részint a közjó előmozditására tett önkéntes ajánlatok által, alább adandjuk elő, midőn az egyes haladási kérdések mibenlétét s fejleményeit fogjuk elbeszélni; itt egyedül az átalános eljárási módot tartva szemünk előtt, csak két jelentékeny javitást említünk a megyék körében. Ezek egyike az, hogy a megyék, nem sokára a lefolyt országgyülés után kebelökben állandó bizottmányokat választottak, melyeknek feladatául tűzték, a reformi kérdések s általában az országgyülésen felveendő tárgyak előkészitését. Másika pedig az, hogy Beőthy Ödön, bihari alispán, példája után, átalánosan szokássá vált, hogy az első alispán a megye minden érdekeinek állapotáról s a tiszti kar összes eljárásáról évenként részletesen számot adjon. Mig ezen javitás a közhiányok s hibák és az ezek ellen teendő legszükségesebb intézkedések áttekintését könnyitette; amaz, az állandó bizottmányok alkotása, az összes haladás rögös utjait

1840. egyengeté, alkalmat nyujtván, a javitás módjait s eszközeit részletesen s minden oldalról megvítatni.

A leghatalmasabb tényezőnek mindazáltal, megyei közgyüléseink jelentőségének emelésében, azon élénk buzgalom s majdnem szenvedélyes érdekeltség tekintendő, mely a nemzeti haladásra s kifejlésre nézve általában a nemzet egész tömegét megragadta. Valamennyi rendek s osztályok összes értelmiségének figyelmét s törekvését elnyelték a nemzeti újjászületés sok oldalu, nagy kérdései. És ezek egyes részletei a megyei közgyüléseken vítattattak meg leghevesebben; hevesebben még, mint magában a szinte élénkebbé vált napi sajtóban. Mert mig itt csak egyesek szólaltak fel s többnyire csak a magok, ritkábban pártjaik nevében: a gyüléseken egész párttömegek vívták, elleneikkel szemtül szembe, szenvedélyes harczaikat. Minden közgyülésre már eleve, mint jelentékeny korszakra, számított a megyei közönség, melyben egy s más előnyt remél vala kiküzdeni, egy s más haladási kérdést diadalra emelni a túlfélen lévő párt ellenében. Nem csoda, hogy aztán a gyülés napján szinte fuladásig megteltek a megyeházak teremei: a bocskoros, proletarius köznemes s a dúsgazdag főnemes, az értelmes honoratior s a birtokos nemes, a falusi lelkész és a főpap, vén és fiatal mindegyik egyenlő szavazattal birván, a maga módja s véleménye szerint mindegyik egyenlő buzgalmat fejt vala ki színezete, pártja s általában a közügy érdekében.

És ezen oly különböző elemekből álló közgyüléseken, bár a pártok százanként, több megyében nem ritkán ezrenként számitották szavazataikat, dicséretére a nemzet politikai míveltségének, rendszerint elég mérséklet, illem és rend uralkodott; de, való igaz, nem azon kimért s udvarias etiquetteszabta rend és nyugalom, mely a parlamentek tanácskozásaiban divatozik. Midőn oly kérdés merült fel, mely valamely egyén, vagy osztály érdekét, vagy valamelyik főbb reformpontot közelebbről illeté: kétség kivül nem egyszer oly hangulat terjedt el a teremben, hogy könnyebb lőn ajánlani, mint fentartani

a nyugalmat s mérsékletet. Minden erőteljes beszéd villámként hatott a fiatalságra s a kevésbbé művelt tömegre; s az nem is tartóztatá magát a helyeslő s buzditó, vagy rosszaló s gáncsoló felkiáltásoktól. Majd támadva, majd megtámadtatva, szemben az ellenpárttal, mely ellenei gyöngéit vagy baklövéseit mindig leste s a maga előnyére fordítani ügyekezett, a magáéit pedig fedezgeté, bizonyára nehéz feladat volt, a végkimenetel bizonytalanságában mindig fentartani ama hidegvérüséget s higgadtságot, melyet az országgyülési követnek, kit utasitás köt és fedez, vagy a parlamenti tagnak, ki a kérdéseket mindig államjogi szempontból tekintheti, elveszteni nem szabad; s ha elvesztette, a nyilvános tekintélylyel felruházott elnök, a szót tőle visszavonván, nyomban helyreállíthat. Megyei gyüléseinken ily alkalmakkor az elnöklő alispánnak nem közönséges szilárdságra s tapintatra volt szüksége, hogy a beszédek szenvedélyes áradata személyeskedésekké, bántalmakká ne fajuljanak. Azonban, ilyesmi csak kivételkép s ritkán történt és soha sem büntetlenül. A szólásszabadsági vétket, maga a közgyülés, nyomban egy nagy esküttszékké alakulva, a törvényes bűnvádi eljárás megrendelése által, jelentékenyebb széksértéseknél pedig itéletet is mondva, azonnal megbüntette. Ilyféle kicsapongások más szabad intézményekkel biró nemzetek nép s választó gyülésein sem hallatlanok; [1]) a nélkül hogy azok egyszersmind birói hatalommal is birnának, mint megyéink gyülései, a kihágást nyomban bűnhesztení.

1840.

[1]) Nem említem Angolország, Svájcz és Belgium gyakran vérengzések színhelyévé váló választó gyüléseit. Csak azon lényegileg tanácskozásra összegyűlt, a részvevőktől legtöbb esetben bemeneti díjt szedő, — s ilyenkor respectable-knek czímzett meetingeket hozom fel például, melyeket az angol Row-nak nevez. Ezen angol Row-ok, cheers-eikkel és counter-cheers-eikkel, gúnyos bravo-ikkal s féktelen zajaik- és fütyüléseikkel, egy neme a lázongásnak, egész az öklözésig, de vérontás nélkül, hol az ellenkező pártfelek egymásnak a legnagyobb gorombaságokat mondják, kalapjaikat kölcsönösen a fejbe verik, ököldöféseket osztogatnak, a legjobb humorral, sajátképeni veszekedés nélkül.

1840.

A megyei közgyűlések árnyoldalai, rendetlenségei

De voltak e közgyűléseknek is árnyoldalai, melyek néha oly sötétekké váltak, hogy a szabadságnak is valóságos veszélyeivé nőtték ki magokat. Ilyen volt egyebek közt, s nem mindig a legártalmatlanabb, ama túlságos hév, ama rohanó buzgalom s féltékény türelmetlenség, mely az ellenkező véleményt meghallgatni sem akarta; ama hírnév s népszerűségvadászat, mely a szónoklatokban nem ritkán uralkodott. Az értelmes avatottak és tiszta szándékúak mellett, gyakran az avatatlan, az önhitt hiú is fellépett a némi hírhedéssel vagy legalább büszke önérzettel jutalmazó reformeri pályán; a homokhordásra hivatott, palléri vagy épen épitészi szerepet negélyelt. Az éretlen eszmék, emésztetlen tervek s javaslatok gombaszaporasággal jöttek napvilágra. Sokan csak azért szóltak, hogy másokon túltegyenek, s a népszerű szabadelvűség fájáról becsszomjas halántékaikra is fűzhessenek egyegy koszorúcskát; mit sem gondolva azzal: czél- és korszerű-e, illik-e körülményeink közé az inditvány? Nem épen ritka volt az eset, midőn elvont elméletek, franczia vagy épen amerikai szabásu eszmék s elvek mintegy pompamenetet tartottak közgyűléseinken, a tapasztalatlan és szélsőségekben szökdelni szerető ifjuság tapsviharai között, melyek a józan mérséklet szózatát elfojtották. A szabadelvűség lévén az uralkodó divat: az éretlen tömeg által rendesen az tömjéneztetett leginkább, ki legtöbbet ajánlt, legmerészebb, legszélsőbb volt inditványaiban. A ki nem birt elég erkölcsi bátorsággal, megvetni az olcsó népszerűséget, és szembeszálni a szenvedélyes tömeg rivalgásaival, gyakran kénytelen lőn az árral úszni s magába fojtani jobb meggyőződéseit, helyesebb nézeteit. Néha még magokat a vezéreket is, akaratjok ellenére, magával ragadta a párt tömegének szenvedélyes heve. S igy történt, hogy pártszenvedély vagy szabadelvűségi lázas buzgalom, nem ritkán szintugy s a közügy nem csekélyebb ártalmára, korlátolta és zsarnokolta a szólásszabadságot, mint a mult korban a kormány törvénytelen kényuralma.

E kórjelek azonban, mint magában is értetik, sem rögtön

nem álltak be, sem oly közönségesekké nem váltak minden megyében, hogy azokat rendes állapotnak s nem inkább, ha bár néhol talán gyakori, kivételnek kellene tekinteni. A politikai fiatalság hibája volt ez, mely jobbára onnan eredt, hogy a kormány a nyilvánosságot és szólásszabadságot, a reformi mozgalmakat sokáig még akkor is elfojtani, meggátolni törekedett, midőn már a nemzet nagyobb részét áthatotta volt az újjáalakulás tűrelmetlen vágya. A nagy hátramaradás világosabb megismerése zajossá, türelmetlenné tette a heves kedélyeket, melyek most szabadabban mozoghatván, kissé mohón fogtak az átalakitáshoz, és sebesebb rohanással rövid idő alatt akarták volna helyreütni a hosszu tespedés vagy korlátozás-szűlte mulasztásokat. Oly hibája volt ez a szabadságnak, melyet, bizonyos fokon túl, maga a szabad mozoghatás, a nyilvánosság és haladás naponként inkább és inkább megorvoslandó vala. 1840.

De a rohanva haladni vágyó buzgalomnál, az éretlen vagy körülményeink közé nem illő eszméket, idétlen reformterveket egymásra halmozó szónoklatoknál, sőt még ama zsarnokságnál is, melyet a tömeg a kevesbbé szabadelvű, mérsékeltebb vélemények lezugása által a szólásszabadságon gyakorlott, sokkal sötétebb, veszélyesebb árnyoldalát képezték megyei gyüléseinknek az ugy nevezett korteskedési rendetlenségek. A pártok tusái egynémely vármegyében annyira elmérgesedtek, hogy a tömegek nyers erejét már nemcsak a választásoknál, hanem egyes reformi kérdések eldöntésére is kezdték használni. Könnyű lenne megmutatni, ha különben már fentebb is nem említettük volna, hogy a hatósági élet ezen veszedelmes kinövéseit a kormány rosz példája nevelte nagyra, midőn, kivált az $183^{2}/_{6}$-ki országgyülés folytában, a követi utasitásokat vesztegetéssel becsődített értelmetlen tömegek által ügyekezett megváltoztatni. De ez a dolgot nem szépitené, nem mentené. A visszaélés, a baj, habár a kormánytól vette is eredetét, fájdalom, létezett, s egynémely megyében oly fokra hágott, hogy a municipalis életet megsemmisitéssel

1840. fenyegette, és a kormányt katonai karhatalom használatára jogosította sőt kényszerítette. A pártok némely kérdésekben, például, a vegyes házasságok, a nemesek adózása stb. kérdéseiben némely megyében, mint Hevesben, Szatmárban, Fehérben, Biharban, Zalában, — külön színekkel és jelszavakkal ellátva, fegyveresen jelentek meg a megye közgyűlésein. A felizgatott, fanatizált tömegek, a lélekvásárlás martalékaivá esvén, — miként az egyes kérdéseknél alább részletesen előadók leszünk, egymással tényleg összeütköztek. Volt eset, midőn a helyhatósági élet színhelyén, a bőszült szenvedélyek összecsapásában, emberi vér folyt, sőt emberélet is esett áldozatúl. A seb, melyet a polgárok az alkotmány e palladiumán, a megyerendszeren, ekként önkezeikkel ejtettek, veszélyesebb volt, mint minőt azon bármikor ejtett a bécsi kormány absolutismusa. És mig e vérengző rendetlenségek a szabadságot megsemmisitéssel fenyegették: a tömegek fanatizálására használt eszközök, vesztegetések, itatások s egyéb csábitások, a köznemesség erkölcsiségét mérgezték meg.

Legkevesbbé sem lehet szándékunkban, szépíteni, mentegetni a szabadság e durva fattyukinövéseit. Alább, a részletekben, híven ábrázolandjuk mind ama rendetlenséget és szilajságot, melyeknek szemléleténél a hazafi néha valóban kételkedni kezdett a megyei rendszer fennállhatásán; honnan számos esetben a rend minden fogalma kiveszve, minden személyes bátorság elenyészve lenni látszott. De mind ezt bevallva is, egy perczig sem kételkedünk állítani: hogy e rendbontások csak az institutiók hiányossága miatt fegyelmezetlen, érettségre még nem jutott, a szabadságot s nyilvánosságot még meg nem szokott, használni még nem tudó fiatal erő tévedései voltak, melyeken minden nap, minden újabb tapasztalás igazított egynémit. Forrása közben, melynek szabályos lefolyását a kormány ügyetlensége vagy kényuralmi hajlama gyakran megzavarta, minden szennyet, minden selejtest felszínre lökött a rendkivül élénkké lett nemzeti élet: s kételkedni sem lehet, hogy e forrás bevégeztével, minek már

mutatkoztak is több helytt némi jelenségei, e tévedéseiből kijózanodva, s megtisztúlva vergődött volna ki a nemzet. 1840.

A kormány e megyei rendetlenségek korlátozására nem tudott más törvényes módot foganatba venni, mint hogy a zajlongás helyére kir. biztosokat küldött: kik azonban már csak azért is ritkán érhettek czélt, mivel magok is egyik vagy másik párt emberei lévén, a pártok közt nem léptek fel részrehajlatlan bírák gyanánt. Ha sujtották is az elkövetett bűnt az ellenzék oldalán: a kormánypártiakat nem ritkán kisiklani engedék a megérdemlett büntetés alól; a bajok forrását pedig megszűntetni, a visszaesés ellen kellő gátokat emelni s általában erkölcsi javulást eszközleni, képtelenek voltak.

Az irodalom s a közélet viszonyos hatása.

Hasonlíthatlanul nagyobb hasznot tett, gyökeresebb orvoslatot eszközlött e tekintetben a napi sajtó, mely, szabadabbá lett mozgásában, egy részről a nézeteket érlelve, a tömegek értelmiségét nevelve, más részről a bűnt a közvélemény ostorozó szózatával sujtva, mind sükeresebben gyógyítgatá a szabadságon az avval élni nem tudás és visszaélés által ejtett sebeket. Azonban a sajtónak s általában összes irodalmunknak mely a nemzeti fejlődés másik főtényezője volt, jelen állapotát kissé bővebben kell előadnunk. Szem előtt tartván mindazáltal, hogy az irodalom története nem feladatunk, rajzunkat csak azon kölcsönös viszony keretébe szándékozunk szorítani, mely a közélet s az irodalom közt közvetlenebbül és szembetünőbben észlelhető.

A nemzeti nyelv.

Mi legelőbb is magát nyelvünket illeti: ez már jóformán átesett azon heves forráson, mely a kedélyeket a század második és harmadik tizedében oly élénken foglalkodtatá. A nyelvújitás még ugyan nem fejeztetett be teljesen: de a harcz megszűnt a külön pártok között. Kazinczy új iskoláját, melynek már az ugy nevezett Auróra-kör oly döntő túlsúlyt szerzett, a magyar akadémia teljes diadalra vezette. Az ósdiak, a népies ó-nyelvezet pártolói ennek tekintélye előtt végkép elnémultak; s ha néhányan titkon még duzzogtak, vagy épen daczoltak is az akadémiával, sikra szállni nem mertek többé

1840. ellene, melyet a nemzet közvéleménye is határozottan támogatott. Végre oly átalánossá lett az új iskola diadala hogy, ha voltak is még néhányan, kik azt elméletben gáncsolták: a gyakorlatban magok is, mintegy észrevétlenül s önkéntelenül, mindinkább hódoltak szabályainak. A fő érdem e tekintetben kétségbe vonhatlanul Helmeczy Mihályé, ki már a Berzsenyi második kiadását kisérő «Kalauz Értekezésében» czáfolhatatlanul kimutatta a nyelvújitás szükségét, — minél fogva azt nemcsak minden mívelt nemzetek, hanem időről időre magok eleink is gyakorolták, fejtvén, gazdagitván és csinositván nyelvöket. És, mit ekként elméletileg győzedelmesen kimutatott, azt az 1831-ben meginditott «Jelenkor» czimü politikai lapjában, melyet nem sokára egy encyclopædiai irányu melléklappal, a «Társalkodóval» megtoldott, gyakorlatilag is nagy sükerrel üzte vala. «Nyelvünk gazdagitására, a gondosabb, szabatosabb, hibátlanabb irásmódnak az életben is elhatalmazására senki annyit, mint ő, nem tett — mond «Irodalmi Arczképeiben» a legilletékesebb biró, irodalmunk legjelesebb történetirója, Toldy Ferencz. Mi Kazinczy a szépirodalomban volt a szép nyelv tekintetében, az lett Helmeczy az irodalom és élet nyelvének tisztulására nézve.»

A nyelvújitással maga az akadémia is buzgóan foglalkodék a régi magyar nyelvemlékek felkutatása s kiadása és ama nyelvtani és szótári munkálatai által; melyekkel nemcsak a szókincset tetemesen gyarapitá, s különösen a különféle müszótárak kiadása által a nyelvet a tudomány bármely ágának előadására alkalmasabbá tette; hanem a nyelvtani hibátlan tisztaság s helyes magyar szólásmód, a beszédbeli szabatosság, tömöttség, hangzatosság és irói mügond tekintetében is nagy érdemet szerzett magának. A nélkül hogy a nyelvet szabad mozgásában gátolva s rideg formákba lenyügözve, a franczia akadémia tévedésébe esett volna, teljesen kifejtette a tudományos, irói nyelvet; s nagy részben neki s tagjai magán munkálkodásának köszönhető, hogy nyelvünk az európai észjárás idomait magának teljesen eltulajdonitotta; s

mig a tudomány bármi nemű tárgyainak tiszta és szabatos előadására képessé vált, egyszersmind szépségben is felette sokat nyert; a régi irály lapos népiességéből felemelkedett, a nélkül hogy sajátos jellemében csorbulást szenvedett volna. 1840.

És itt helyén van megemlíteni, hogy a nyelvmívelés már nem szorítkozott egyedül arra, hogy nyelvünket gazdagabbá, szabatosabbá, szebbé tegye. Néhány tudósunk, kik közt, a kivívott süker tekintetében Hunfalvi Pált illeti az elsőség, a hasonlító nyelvtudományt is buzgóan kezdék művelni, hogy kitűnjék: az emberi nem mely nyelveivel van a miénk származási, képződési, szellemi rokonságban. És e tekintetben két férfiut kell említenünk, kiknek áldozatteljes ügyekezeteit hálátlanság nélkül nem hallgathatná el a történelem. 1819 vége felé, kevés költséggel, de kiapadhatlan lelkesedéssel, egy székely ifju, ki, mint Toldy mondja, «a mult és jövendőből szőtt egész tündérvilágot hord vala keblében,» utra kelt Törökország felé, felkutatni nemzetünk ázsiai bölcsőjét, felkeresni a népet, mely velünk ugyanazon nyelvet beszéli. Ezen ifju Kőrösi Csoma Sándor vala. Ő Konstantinápolyon keresztül Alexandriába, onnan Aleppon, Bagdadon át Perzsia fővárosába utazott; mert történetirásunk akkori tekintélye, Horvát István szerint, a föld ezen részéből származott volna nemzetünk. «Teheránban mulatása alatt, — ugymond egy Indiában lakó hazánkfia, Duka Tivadar, — hol a perzsa s némileg a tibeti nyelveket tanulá, alkalma volt néhány tibeti szót hallani, melyek hangjai annyira meglepték, hogy azt kezdé hinni, mikép a nyelvet s nemzetet, melyet keresett, a Himalayák bérczein találandja meg.» Végtelen bajok s nélkülözések közt tehát 1821 tavaszán Khoracsán sivatagjain keresztül Kabulba, onnan Lahórba s onnan Kasmír bájló völgyein s a Himalaya havasain át Lehbe, a Csinától függő nyugat-tibeti Ladak tartomány fővárosába utazott. Itt tanulta egy tudós láma vezetése mellett több éveken át a tibet nyelvet s buvárlá annak irodalmát; különösen áttanulta s kivonta annak háromszáz husz nagy kötetben foglalt történeteit, philosophiáját s egész vallás-rendszerét.

1840. Évek mulva, átkelvén a Himalaya havasain, a britt birtokok legészakibb tartományában, a Spiti völgyében fekvő Kánum, buddha klastromban telepedett meg, s ismét több éven át folytatta tanulmányait. Csoma, ugy látszik, két feladatot tűzött vala ki életének: eljutni nemzete bölcsejéhez, s azzal kapcsolatban megismertetni Európát Buddha vallásával, melyet egykor őseink vallásának lenni is hitt. Kánumban mulatása alatt tanulmányai folytában egy fölfedezést tett, mely, saját vallomása szerint, életének legkeserűbb perczeit okozta. Átlátta ugyanis, hogy a tibeti és magyar nyelv közt valódi rokonság nem létezik. De mind a mellett is szakadatlan buzgalommal folytatta buvárkodásait azon reményben, hogy Tibet irodalma napvilágot fog vethetni nemzete történetére, melynek maradványait még mindig feltalálhatni hivé a keleten. Addig összehalmozott irodalmi kincseivel 1832-ben Kalkuttába vándorolt; s ott tette közzé egyebek közt tibet-angol szótárát s nyelvtanát. És ezek terjeszték el aztán Csoma hirét mindenütt, hol a keleti nyelvek tanultatnak s becsültetnek. Ezután a bengali, szanszkrit és mahratta nyelvet tanulá meg, hogy aztán Nepálon át Tibet belsejébe hatolván, czéljához érhessen. Reménylé, ha Lasszába juthatand, a könyvtárak nyitva fognak előtte állani, melyekből a hunok ősi történelmét megtudandja, mert ez volt előtte — mint az angol Campbell mondja, a tudománynak véghatára, ez azon vezércsillag, mely őt gondolatai s tanulmányainak utain huszonnégy éven át vezette. De több féle körülményektől gátoltatván, csak 1842-ben indulhatott meg Lassza felé; rég óhajtott czéljára azonban ekkor sem juthatott: a halál ut közben ragadta ki őt, férfi kora legszebb erejében, az életből. «Csomának megjelenése — ugymond Duka Tivadar — az orientalis literatura terén meteorhoz hasonlítható, mely annak idejében annyi érdeket keltett a tudósok világában; rendkivüli kitartása, vas akaratja, példa nélküli önzéstelensége s fáradhatatlan buzgalma minden akadálylyal megküzdött, mely az emberi nem legdrágább kincse, a tudomány azon utjában állott, melyet Csoma ma-

gának kitűzött... És ha kérdenéd a dicső halott geniusát, 1840.
hogy mi volt azon bájoló talisman, mely annyi szenvedést e hű kebelben élvezetté tuda varázsolni: válasza leend: Nemzetem!» Számos munkái azonban angol nyelven lévén irva, a mi irodalmunk számára csak a magyar-tibet-szanszkrit szótár töredéke maradt hátra irományai között. [1])

«Az ő neve, mond Toldy — nem volt kisebb a Szajna mint a Gangesz partjain, nem a Themse és Spree mellett, mint a Himaláya völgyeiben, s az ő dicsősége itt is ott is a magyar név dicsőségét hordta magával.» De nyelvünkre s nyelvtudományunkra sokkal nagyobb eredménye lett Reguly Antal nem kevesbbé fáradság és áldozatteljes utazásainak nyugat-északi Ázsiában, a Volga és Ural vidékein, miket körülbelől azon időben kezdett meg, midőn Csoma az életből kilépett. Bár e vidéket jelöli ki a történelem is őseink hajdani lakhelyei gyanánt, ő tulajdonkép nem azon czélból vette kezébe a vándor botot, hogy őseink bölcsőjét fedezze föl; mert előkészületei meggyőzték őt arról, hogy azon magyar törzsek, melyek őseink Európába költözése idején e tájakon maradtak, a mongol uralom idejében más népekkel összekeveredvén, valószinűleg elenyésztek: hanem inkább a philologia, a magyarral rokon nyelvek tanulmányozása s összehasonlítása vezette őt e tájakra. És e tekintetben nagy eredményeket mutathatott fel utazónk. Megtanulta az altáji nyelvek legtöbbjeit, melyeknek összehasonlitásából a mi nyelvünkkel meggyőződött, hogy ez s amazok közt létezik ugyan családbeli rokonság, minő például, az indó-germán családbeliek közt; de sajátképeni magyar nyelvet hasztalan keresne ma már valaki Ázsiában. «Oroszország, a Kaukazus és Ázsiának minden vidékei és tájai ki vannak immár kutatva, ugymond; ismerünk határai közt többet 150 nyelvnél; de hiába, honunk nyelve nincs köztök: eltűnt az onnan a régi időkkel együtt, és csak Európában

[1]) Duka Tivadar: az Új Magyar Muzeum 1858-diki XII-dik füzetében 608 s kövv. l. V. ö. Toldy Fer. Irodalmi Beszédeit. 68.

1840. él még nálunk. Ez tény; és olyan, melytől hitünket meg nem tagadhatjuk; számtalan utas és tudós kutatásainak eredménye ez, férfiaknak, kik dicsőségöknek tartották volna, nemzetünk nyelvét ott feltalálni.»[1]) Számos évek mulva hazájába visszatérvén, dús ismeretkincset hozott haza magával, anyagul szolgálandót az altáji nyelvek összehasonlító megismertetésére, miből nyelvtudományunk nem csekély gyarapodást igérhetett magának. De fájdalom, a hosszu, fáradalmas utazások által megtört test nem álla többé a szép készületű lélek szolgálatára: mielőtt anyaghalmazát feldolgozhatta volna, a kora halál több évi sinylődés után őt is elütötte nagy czéljától.

A hasonlító és szószármaztató nyelvtudomány azonban itthon is több jeles készületű férfiaktól kezd vala míveltetni. Ezek buvárlatai s tanulmányainak eredménye lett, hogy a nyelvrokonság kérdése ma már teljesen fel van derítve; s hogy, legalább egy részben, ezen előmunkálatok figyelembe vételével Czuczor Gergely és Fogarassy János, az akadémia megbiztából, számos évi munkával végre elkészíthették nyelvünk nagy szótárát.

Irodalmunk. És mig a nyelv ekként minden tekintetben tökélyesbüle, maga az irodalom is oly haladásnak örvendett, mely minden reményt felülmúlni látszék. Egy valóban nemzeti irodalom, mely azzá csak az által válhatik, hogy egy népnek számos nemzedékeken keresztül fejlődött világ- s életnézeteit és érzelmeit foglalja magában, a pár évtizednek, mióta ébredésünk kürtje felharsogott, még nem lehetett eredménye. Azért, midőn nemzeti irodalmunk haladásáról szólunk, nem is világirodalmi szempontból, hanem csak elébbi állapotainkhoz mérve akarjuk azt érteni. És e tekintetben bizvást elmondhatjuk, miképen a történelem alig mutathat fel példát, hogy valamely nemzet, pár évtized alatt, mind bel- mind külterjileg oly haladást tett volna irodalmában. A rendkivül élénk politikai élet a szellemi tevékenység minden ágaiban nagy ele-

[1]) Új Magyar Muzeum 1851-ki folyam. V-dik vagy febr. füzet.

vénséget hozott elő. Érzé a nemzet, mely a tudományra nézve 1840.
századokon át csak azon érdemet szerezheté magának, hogy az európai míveltség határain őrt állva, oltalmazá azon boldogabb népeket, melyek a tudományokat mívelheték, — hogy valahára már ő is hívatva van e pályára lépni s amazokkal versenyre kelni; érzé hogy újjászületése is csak ugy sikerülhet kivánata szerint, ha azt egy átalános szellemi műveltség alapjaira fekteti; ha a tudományból öntudatosan meríti haladása eszközeit, rendezkedési módjait s formáit. Innen van, hogy a jobb erők már nem egyedül a szépirodalom felé özönlöttek, mint az előtt; hanem, mi a haladásnak magában is nyilvános jele, a tudománynak már egy ágát sem hagyták parlagon. A bölcsészet és történelem, a jog- és politikai tudományok, államgazdaság és természettudományok mind több mívelőkre találtak, kik feladatuknak tekinték, a nemzeti míveltség s ez által a köz jóllét tőkéjét gyarapítani.

De a szépirodalom sem tekinté már annyira, mint elébb, Szépirodalom.
a maga fő feladatának a hazafiság és nemzetiség ébresztésére irányzott egyenes hatást, s már inkább is a szép és emberi érdekek felé kezd vala hajólni. A hazafiság, nemzetiség még most sem szűnt meg ugyan kedvencz tárgya lenni költőinknek, ez lévén nemcsak a legnemesebb érzelmek egyik leggazdagabb forrása, hanem a közéletben is egyike a fő mozgató erőknek; de az e nemű költemények hangja s modora mindinkább változott. A haza és nemzet iránti közöny vagy épen hűtlenség bűnei gyérekké válván, olyféle ostorozó költemények is ritkábbakká lőnnek, minőknek fentebb Berzsenyiből s Kölcseyből mutattuk be néhány példányait. S ha kivételesen Vörösmarty, költőink e legnagyobbika s legnemzetiebbike, talált is még néha okot olyféle kitörésre, minő, például, az «Elhagyott anyában» a sujtottak kebleinek mélyéig hathatott: az csak némely kisebb főrangu körökhöz szólt, melyeket általában még nem hatott át a hazafiság és nemzetiség különben már oly közönségessé s élénkké lett érzelme. Sőt ezen érzelemnek a nemzet hasonlíthatlanul

1840. nagyobb részénél számos lélekemelő példákban észlelt nyilatkozata most inkább ellenkező hibának lőn némileg kútfejévé. Másod s harmad rangu költőink egynémelyike, elragadtatva azon ifju, életvidor mozgalom s haladás szemlélete által, mely a köz és társadalmi élet minden ágazataiban szembe tünt, lelke túláradó örömében, szinte túlságos magasztalásokkal kezdé elhalmozni a haladásnak indult nemzetet; diadalt harsogott, bár az még csak a kezdet stadiumában létezett. S komolyabb iróink és államférfiaink részéről bizonyára nem volt alaptalan a panasz az érzelmek ilyféle túláradásai miatt. Nemcsak az ilyesekben szigorú Széchenyi, hanem még Wesselényi is szót emelt e korai, túlságos magasztalások, dicsőitések ellen, melyek az önhittségre, elbizakodásra különben is hajlandó nemzeti jellemet rontják, a jobbra s többre törekvésben megállithatják. E hizelgéseket, e korai, éretlen dicsőitést Wesselényi nem kételkedék míveltődésünk egyik legártalmasabb mételyének, előhaladásunk egy fő akadályának bélyegezni. [1])

De ezek mellett számos oly elmeműveket is mutathat fel e korszaki költészetünk kivált az eposzban és a lyrában, melyek bár mely más európai irodalom e nemü remekjeivel kiállják a versenyt. Költőink fényes koszorújából, mely Vörösmarty, Czuczor, Bajza, Garay, Erdélyi, Székács, Vachott Sándor, Tompa, Petőfi, Arany stb. nevekből fonódott, Vörösmarty és Petőfi emelkedik ki első nagyságu csillag gyanánt. Vörösmarty egyiránt nagy az eposzban és lyrában. A már fentebb is emlitett «Zalán futása», «Egerje», «Cserhalma», oly művek, melyek nemcsak a müvészet barátait ragadják csodálatra s bámulatra, alkotásuk eredetisége s ezer meg ezer szépségeik varázsa által; hanem egy nemzetet lelkesitettek az érzelmek heve, nagyszerűsége, nemessége által. A lyrai költészetnek az egyszerű daltól a balladáig, a népdaltól a bölcselő költeményig egy neme sincs, melyben ő halhatatlan müve-

Vörösmarty Mihály.

[1]) Balitéletek, XXIX.

1840.

ket nem teremtett volna, melyeket szintugy példányokul mutathat fel a müvészet, mint a maga legnemesebb érzelmei megtestesített kifejezéseinek, egész kora s iránya képviselőinek ismert fel a nemzet. Innen van, hogy nincs is irodalmunkban senki, a kinek művei a nemzet érzelmeire s gondolkodására oly nagy és általános befolyást gyakoroltak volna, mint az övéi. Ő, mint egy szép költeményében mondja, élete feladatává tette: «....a nemzetet a szellemharczok tiszta sugaránál olyan magasra tenni, mint lehet!» S nem volt soha költő, ki egy nemzet nemes sóvárgásait, jóra, szépre irányozott törekvéseit több élethűséggel s egyszersmind nemesebb ideálban kifejezni, visszatükrözni képes lett volna, mint ő: méltó, hogy a nemzet költőjének nevét viselje. Csoda-e, ha ennél fogva egynémely költeménye oly nagyszerű hatást gyakorolt a nemzet fejlődésére, hogy azokat méltán eseményeknek, történelmünk valóságos részének tekinthetjük. Említsem-e, például, a «Szózatot», a hazafiság, nemzeti függetlenség és szabadság eszméinek, a nemzeti sóvárgások e magasztos tárgyainak, oly felséges alakba öntött megtestesítését, ezen ihletes, jóslatszerű költeményt, mely, a szó teljes értelmében, varázserővel hatotta át a nemzetet; melyet ennek gazdaga szegénye, ifja s véne könyv nélkül tudott; mely miként boldogabb korában törekvésre s kitartásra lelkesítő zsoltárává, ugy a bekövetkezett szenvedések napjaiban vígasztaló, emelő, bátorító imájává lón a nemzetnek?

Népszerűségben Vörösmartyval senki sem osztozott jelesebb s kedveltebb költőink közől oly mértékben, mint Petőfi Sándor, ki bár csak e korszak végső négy-öt éveiben, s kivált miután «Összes költeményei» 1847-ben megjelentek, kezdett igazán ismertetni s méltányoltatni, hamar kedvenczévé lett a nemzetnek. És méltán: ha Vörösmartyban a legnagyobb nemzeti-, Petőfiben a legnagyobb népköltőjét birta addiglan a nemzet. Vörösmarty a magosabb nemzeti, Petőfi a nép-élet leghűvebb kifejezése. Bár nyelve nem ritkán pongyola, képei, eszméi gyakran mindennapiak, prózaiak s nem

Petőfi Sandor

1840. mindig olyanok, melyek a jobb izlést, a szép érzelmét kielégítsék; de élethűvebb, valóbb, egyszerűbb s őszintébb költőnk nincs Petőfinél. Ő minden érzelmet tárgyilagosan rajzol, s életviszonyaiban és alkalomszerű körülményeiben testesiti meg azt; minden érzelmét mintegy jelenetté, cselekvénynyé alakitja szemünk előtt; életviszonyaiból, környezetéből, sorsából látjuk fakadni dalait, melyeknek egyszerű, minden piperétől s keresettségtől ment nyelve is mindig igaz, hű kifejezése a keblét eltöltő érzelemnek. E tárgyilagosságban, a népélet e hű megtestesitésében, minél fogva dalai a nemzet szellemét tükrözik vissza s mintegy szülőföldéből csiráznak fel, fekszik Petőfi költeményeinek varázsa; ez tette őt, a korán elhunytat, oly hamar a nemzet kedvenczévé, koszorúját örök zölddé.

De már nem egyedül a lyrában és hősköltemenyben hozott classikai műveket szépirodalmunk: a kötetlen beszédű költészetben, a regényben és beszélyben is maradandó becsű művekkel gyarapodék az e korszak alatt. Irodalmunkat e nemben Jósika Miklós, Eötvös József és Kemény Zsigmond képviselték első rangban. Az itészet s irodalomtörténet hivatása széptani szempontból megitélni belbecsöket: minket azok csak annyiban érdekelnek, a mennyiben a közéletre hatást gyakoroltak. S e tekintetben mind a háromnak nagy az érdeme.

[Jó]sika Miklós Jósika, miként uttörője, meghonositója volt nálunk a tulajdonképeni regényirodalomnak, ugy hatása is nagy volt a nemzetre; nemcsak mivel ritka termékenységű elméjének szüleményei, a nemzet minden osztályaiban elterjedvén, a magyar olvasó közönséget tetemesen növelték, hanem regényeinek tárgyai s iránya által is. Regényeinek tárgyait jobbára a nemzet multjából választván, azok hatása oly nemű lőn, mint Kisfaludy Sándor regéié s Károly drámáié: menten gyarapodó olvasó közönségében nem szünt meg ápolni a nemzetiség érzelmeit, emelni, fejleszteni, nemesiteni a nemzeti szellemet. Feszült érdekkel olvasott történelmi regényeinek,

«Abafynak», «Zólyominak», «Az utólsó Báthorynak», «A Cseheknek Magyarországban», stb., stb., e fölött még azon tagadhatatlan eredménye is lőn, hogy a nemzetet a történelem olvasására serkentette. 1840.

Még közvetlenebbül hatott a közéletre egy pár irányregényével, különösen a «Falu jegyzőjével» és «Dózsa pórlázadásával» Eötvös, kinek nevét már a «Karthausi» czimű geniális müve nagy népszerűségre emelte az olvasó közönségben. A pórháborút tárgyaló regény, mely az urai által zsarolt, elnyomott parasztság vérengző lázadásának oly borzasztóan érdekes rajzát adja, a történelmi valóság szembetünőségével hirdeti a néposztályok jogviszonyaiban szükséges reformokat; melyek szerint a parasztságot szolgai állapotából fölemelni, birtok- és személyes polgárjogokkal felruházni, a közjóllét s magok a kiváltságos osztályok érdekében már az 1832-ki országgyülés is buzgóan, de csak fél sükerrel, ügyekezett. A Falu jegyzője viszont a felelős kormányrendszer s központositott igazgatás előnyeinek kimutatása végett, a megyei igazgatás rendszerének gyöngéit, hiányait egy megható eseménylánczolatban vezeti az olvasó szemei elébe. Ilyféle rajzoknak csak a szélsőségek ellentétei adhatván fokozott hatást, maga a mű czélja igénylé, hogy a megyei igazgatás gyöngéi mennél élesebben sujtassanak; miért a rajz több helyt túlzásba is átcsap. De mind e mellett a regénynek igen nagy hatása volt a közvélemény módosulására. Sokan, bár különben gáncsolták is őt, mint egykor Hiteléért Széchenyit, hogy a közélet gyöngéit s hibáit oly kiméletlenül felleplezi; de kigyógyultak az ősi megyeigazgatás rendszerének bálványozásából s hajlandókká lőnnek elfogadni az igazgatási centralisatiot, mely nemcsak egy erős kormánynak, hanem, bizonyos mértékben, az egyébiránt közönségesen óhajtott felelős miniszteri kormánynak is szükséges feltétele. Eötvös József.

Különböző ezekétől Kemény Zsigmond regényeinek jelleme. Mint őt Gyulai Pál igen helyesen jellemzi: «ő mindig lélektani feladattal küzd. Jellemeiben az embereknek csak gyen- Kemény Zsigmond.

1840. geségeit ismerjük; kétkedni tanít; kérlelhetetlenül széttöri a szemüveget, mely az életet eszményi fényben csillogtatja, de nem azért hogy, mint a modern romantikus, a társadalom sebeit tárja fel s megmutassa, minő ellenkezésben van az élet eszményeinkkel; söt ellenkezőleg, vitatni látszik, hogy mindennek igy kell lennie, eszményeink is ugyanazon eredményt szülnék, vagy még rosszabbat. A modern romantikus ki nem békit az élettel, de haragra lelkesít a társadalmi intézmények ellen, s tanai teljesülésével biztat; Kemény kihűt, józanná tesz.» És e tulajdonságánál fogva lehetetlen, hogy jótékony ne lett volna hatása oly korban, melynek ha volt hibája, az bizonyára már nem a közélet iránti közönyben és szenvtelen tespedésben; hanem annak ellentételében, a túllelkesedésben, az újitások, reformok, átalakulás túlheves, szinte türelmetlen vágyában, s a rohanó haladást gátló elemek, a kormány s a conservativ párt gyülöletében keresendő.

A Kisfaludy Társaság. A szépirodalom e korban egy, minden magasztalásra méltó középpontot s gyámintézetet nyert a Kisfaludy Társaságban, melyet az elhunyt Kisfaludy Károly néhány lelkes barátja, az ő emlékszobrának felállitására gyűjtött öszveg maradványaiból, a nagy költő szellemi emlékéül alapított s mintegy szépirodalmi akadémiává rendezett be. A szép buzgalmu intézet, a közönségben gyámolitásra találván, csekely anyagi erejével is szép eredményeket mutatott fel. Az intézetre valóban volt is szüksége szépirodalmunknak; mert bár az külterjében nem szünt is meg gyarapodni, — miként az intézet igazgatója, Toldy Ferencz, annak közgyülésein mondott beszédeiben[1]) panaszkodik, bel értékére nézve a nemzeti irodalom egyéb ágaival nem haladott hasonló arányban; söt, tudományos oldalát tekintve, a közel mult kor mögött elmaradt. Névszerint, a müvészet tudományát, a szépészetet elhanyagolta. Költőink nagyobb ügyességgel, de, néhány első rangút kivéve, kisebb gonddal dolgozának. «Hol a kor, ugy-

[1]) Irodalmi beszédek. 207. 227. 278.

mond, midőn Kazinczy és Kölcsey tollal, Virág és Kisfaludy Károly szóval hirdették az æsthetika tanitmányait, s öntudalommal készített művekkel emelék oda a költészetet, hol e kor azt találta, de miután elfoglalá, azt tovább emelni rest?» «Egész tartományait a Musák birodalmának el láttuk hagyatva, — panaszkodik másutt — mik sokat igérő virulásnak indultak volt; egyebek világos nyomait mutatják az önállás hanyatlásának; a formákra kevés a gond, s a tárgyak választása és kivitele e gondatlan formákhoz illő.» E hanyatlás inditá Bajzát a «Kritikai Lapok» kiadására, melyek azonban a szépirodalmon túl, egyéb nemű elmeművek birálatára is kiterjeszkedtek; ez, utóbb Bajzával együtt Vörösmartyt és Toldyt, hogy az általuk kiadott «Athenæum» czimű s a tudományok és szépmüvészetek tárául szánt folyóiratot egy műitészi mellék lappal, a «Figyelmezővel» toldják meg, mely szinte összes irodalmunk termékeire nézve nagy haszonnal gyakorlá a műitészetet. 1840.

Mig a szépirodalomban e hiányok s hanyatlás jelei mutatkoztak, a komoly tudomány mezején szép haladásnak örvendett irodalmunk. Semmi sem bizonyítja ezt szembetünőbben, mint a bölcseletnek, az összes tudományok ezen alapjának s vezérének jelentékeny gyarapodása. Ha igaz, hogy csak azon nemzet dicsekedhetik bevégzett és szoros értelemben vett nemzeti irodalommal, melynek önálló philosophiája van: ugy hazánk már jogosan tulajdoníthatott magának nemzeti irodalmat. Nem volt ugyan még bevégzett ezen irodalom; mert befejezett philosophiával még nem birtunk; de ez már örvendetes fejlődésben mutatkozott. Bölcseletünk megszűnt uszálya lenni a külföldi, kivált a német új speculativ philosophiának, s magát teljesen emancipálta s önállóságra emelkedett. Voltak ugyan még néhányan tudósaink közt, kik tanulmányaikat német egyetemekben végezvén, a Németországban kedvelt s e korban teljes virágzatban lévő szőrszálhasogató speculativ bölcseletnek, különösen Hegel érthetetlenségig homályos rendszerének barátai, ezt nálunk is terjeszteni ügyekeztek. Philosophia

1840. S már attól lehetett tartani, hogy e ködös, speculativ bölcselet s vele együtt a felhőkben kalandozó idealismus, vagy, más mesterek nyomain, a legújabb német materialismus az iskolák tanszékein nálunk is túlsúlyra jut, bölcseleti tudományosságunk nagy hátrányára. Hátrányára, mondom, mert hogy nálunk a tudományok tudománya az iskolán kivül eddigelé oly kevés mivelőre talált, annak oka, részben legalább abban keresendő, hogy annak mívelői, tanárai újabb korban jobbára e német speculativ, alig érthető rendszerek mankóin járdalának, melyektől a józan, gyakorlati magyar ész határozottan idegenkedett. Találkoztak azonban már irodalmunkban is kitünő tudósok, kik ama, hajlamainkkal ellenkező, idegen, különösen a Hegel- és Schelling-féle rendszerek meghonosulásának részint azokat czáfolva, részint egy önálló, gyakorlati magyar bölcseletnek alapjait megvetve, idején utját állták.

A polemia mezején Vecsei József, debreczeni tanár, nyert legszebb koszorúkat. Ő az Athenæumban és Figyelmezőben a hegelisták ellen harczot inditván, szintoly hatalmas dialecticával, mint alapos tudománynyal mutatá ki ellenei egyoldalu tévtanait, melyek a németek közt is csak azért találtak annyi magasztalókra, mivel e, különben épeszű nemzet természete az idealismusra felette nagy hajlammal birván, tűri ennek kicsapongásait s ábrándjait, ha ezek rendszerbe foglaltatnak s mystikus homályban adatnak elő. A nagy történetiró, Schlosser is bevallja nemzetének e gyöngéjét, állitván, hogy a német tudós előtt mindig gyanus volt az, a mi érthető és világos. Köppen pedig keserű, de találó gúnyorral mondja, hogy «a németek szivét csak rendszerrel lehet meghóditani, a kik a képtelenséget is elfogadják, csak rendszeresen adassék elé». — E tudományos tusa után, melyben a közvélemény a tiszta felfogásu, világos beszédű Vecseit vallá győztesnek, méltán várható a közönség, hogy a megczáfolt tanok helyébe újakat állitson, melyek a tudomány alapjaiul szolgáljanak. Tőle azonban csak néhány becses értekezést vett még irodalmunk a bölcsészi rendszerekről, az életről s

annak elvéről stb.; mert kidolgozott összes bölcseleti rendszere, irodalmunk nagy kárára, nem láthatott napvilágot. 1840.

Önálló nemzeti philosophiánknak, melyet, mivel az ellentéteket a felsőbb fogalmakban összeegyeztetni, kibékíteni akarja, s mivel az ész és kedély összhangzó mívelésére támaszkodik, mint a szép, jó s igaz megismerésének eszközére, «egyezményes» bölcseletnek, másként «harmonisticai rendszernek» is neveztek, Köteles Sámuel, Szontagh Gusztáv és Hetényi János voltak legkitűnőbb képviselői.

Az egyezményes philosophia nem egészen magyar eredetű ugyan; mert a világ «harmoniás» elrendeltetéséről s a «harmonia» elvei szerint való igazgatásáról már Pythagoras —, az erényről, mint cselekedeteinknek az észtörvényekkeli egyezményéről Plató is tanított; újabb korban pedig Krug Vilmos, német bölcselő, épen hirdetőjévé s alanyi oldalról megalapítójává lett az egyezményes bölcseletnek, rendszeres munkájában (System der Philosophie) ezt részletesen is alkalmazván a philosophia tanaira. És nem is lehet tagadni Krug rendszerének helyességét, a meddig bölcselete alanyi körben forog; de azokban, mik tárgyasabb felfogást igényelnek, mint a metaphysica és æsthetica, rendszere többféle hiányt mutat. Fő tévedése abban fekszik, hogy az ő átalános egyezménye pusztán alanyi természetű, csupán szellemi munkásságunkra szorítkozó; holott az egyezmény csak ugy lehet átalános, ha nemcsak szellemünknek, hanem a tárgyas világnak is fő elve. Nem is ezt, hanem az öntudatot («vagyok és működöm») tette ő rendszere fő elvévé, mit azonban fő elvül, melyből az összes philosophia igazságát lehozni lehetne, elfogadni nem lehet.

Köteles Sámuel.

Köteles Sámuel volt az első, ki nálunk Krug egyezményes philosophiáját elébb a nagy-enyedi tanszéken, majd «Philosophiai Encyclopædiájában» meghonosította, kijavítván egyszersmind annak hibáit is, midőn az egyezményt, mely Krug fő elvében még csak mint önkényesen választott czél jelenik meg, mint öntudatunk tényét s eredeti alakjának és szellemi

1840 munkásságunk törvényszerűségének kinyomatát határozta meg, s az összes bölcselet fő elvévé emelte. Kötelesnél e szerint az egyezmény nem egyedül a logica fő törvénye, hanem fő törvénye szellemünk összes munkásságának, az érzésnek és akaratnak szintugy, mint a gondolkodásnak. Ámbár tehát Krug az egyezmény elvét a külön tanokra legelébb alkalmazta, s az által az alanyi egyezményes philosophiának az újabb időben hirdetője lőn — mond Szontagh Gusztáv[1]) —; de ennek főelvét Köteles határozta meg helyesen, minél fogva sajátlag ő e rendszer kijavított alapjának alkotója. És itt kezdődik a magyar philosophia.

Azonban Köteles, bár a mondottak szerint nagy az érdeme bölcseletünkre nézve, s egyébiránt is mint világos előadásu tanár, számos éveken keresztül nagy haszonnal hirdette józan nézeteit, melyek által a bölcseletet nálunk a világphilosophia színvonalára emelte, — még az ó-iskola nyelvén szólott. «Köteles nyelve s a mienk közt, mondja Toldy Ferencz, gazdagság, szigorú határozottság, rövidség és jóhangzásra nézve, több mint egy egész nemzedék fekszik». Nem csoda, ha e miatt nem lett az iskolán kivül, az életben, annyi hatása, mint megérdemlé vala. Majd azonban, az akadémia gondoskodásából, Balogh Pál és Hetényi János koszorúzott pályairataik által philosophiai nyelvünk is tisztább, megállapodottabb lett, utóbb pedig Szontagh és kivált Purgstaller József ügyekezetei által a tökély magas fokára fejtetett; minek következtében a Köteles által egyengetett uton megindult új, kitűnő tehetségű bölcselők mind tovább fejlesztték nemzeti philosophiánk rendszerét. Mellőzöm itt Imre János egyetemi tanárt; bár részben latin, részben magyar nyelven közzé tett munkái, mint Hetényi mondja[2]), azon reményt derítették a honi bölcseség kedvelőiben, hogy lesz valahára nekünk is nemzeti bölcselkedőnk, minő a németeknek Kant, az angoloknál Bentham,

[1]) A magyar Parthenon alapjai. Új Magyar Muzeum 1856-diki folyam, XI-dik füzet.

[2]) Tudománytár. Új folyam. II. köt. 152. l.

Frankhonban régen Cartesius, ma Cousin; de melyet kora halála meghiusított. Mellőzöm Purgstaller Józsefet, mint nem szorosan az egyezményes rendszer hivét; bár különben, mint Szontagh maga is megvallja, «kézi könyvei iskoláinkban széltiben használtatván, mondhatni, a leghasznosabb philosophiai iró lett hazánkban, s közhasznú nemcsak munkái tartalmánál fogva, mik érthető előadásban helyes philosophiai nézeteket terjesztenek, hanem philosophiai nyelvünk gyarapitása által is, igen szerencsés lévén a műszavak magyaritásában». Mellőzöm Horváth Czyrillt is, bár számos becses adalékkal járult, ha nem is az egyezményes rendszer mezején, honi philosophiánkhoz. Mellőzöm végre még Berzsenyi Dánielt, a koszorús költőt mind a mellett is, hogy a «Poetai harmonisticáról» irt munkájában, a magyar egyezményes philosophia tárgyas érvényességének alapitója lett; de műszavainak elavult érthetetlensége miatt hatását elvesztette. És csak Hetényi Jánost és Szontagh Gusztávot emelem ki, mint nemzeti bölcseletünk fő oszlopait, kik azt mind elméletben, mind alkalmazásában az egyéni és társadalmi életre, hatalmasan fejlesztették, mondhatnám, népszerűsitettek. 1840.

Hetényi régebben «Sarolta és Adalbert» czím alatt egy «hőskölteményszerű történetirási festvényben», melyet a «vallásos erkölcsiség gyarapitására készitett népkönyvül» szánt, hirdette tüzetesebben a maga tanait. E mű, tulajdonképen philosophiai tanköltemény, eposzi formában, melyben bölcsészet és költészet inkább egymás mellett, mint egymást áthatva, jelennek meg, s nem is annyira szépészeti tekintetben, mint tartalmánál fogva köti le figyelmünket, a menyiben benne találjuk már philosophiai rendszere előhirnökét. «Neki t. i. — mond Arczképeiben Toldy — a philosophia végelemzésben gyakorlati tudomány, mely mindent, mi nem ilyen, köréből kizár, melynek vég hívatása a szép, jó és igaznak létesitését sürgetni; miknek forrása, előképe, szerinte is, az istenség, mint az örök szép, jó s igaznak concrét fogalma lévén, a bölcsészet első teendője is, ezeknek isten által a látható és Hetényi János.

1840 szellemi világban kifejezett törvényességét kinyomozni, megismertetni s egyénileg és társadalmilag valósitásukat létünk fő és vég czéljául bebizonyitani». A korszerűtlen forma azonban e mű hatását nagyon megcsökkentette.

Ezentúl számos kisebb-nagyobb, részint philosophiai, részint mívelődéstörténeti, államtani s nemzetgazdasági munkákban, melyeket rendszerének érlelése közben jobbára az akadémia s más intézetek által kiűzött pályakérdések megfejtéséül készitett, fejtette ki gyakorlati bölcsészete elveit társadalmi alkalmazásaikban. Mert, mint érintők, a philosophiának ő gyakorlati czélt, az emberi életnek mind egyénileg, mind társadalmilag boldogitását, vagy, mint ő nevezni szerette, szépitését, tűzte ki; s ennél fogva oda törekedék, «hogy a böcselet, mellőzve a fogalmak iskolai és dialektikai szőrszálhasogatását, az ember minden nemes érdekei, a vallási s erkölcsi, a társadalmi és mívelődésiek tisztába hozatalában találja fő czélját, hogy egykor egy nemesitett, erkölcsiebb s az élet szépségét a tudományos és müvészi kiképezésben leendő emberiség vallás- és törvénykönyvéül váljék» — mondja Toldy Ferencz.

Fő müve azonban, melyet husz év folytában érlelgete, és szem elől egyéb dolgozatai közt sem veszte el, a «Magyar Parthenon» vala, melynek összes bölcseleti rendszerét magában kell vala foglalnia. A nagy munka már annyira haladt, hogy azt egy szerencsés év alatt immár bevégezve reménylé bemutathatni a nemzetnek, midőn a halál őt, nem fiatalon ugyan, mert a 70. életév felé közeledett, de mégis idő előtt kiragadta az életből. De kevéssel halála előtt olvastatott fel az akadémia előtt egy munkája, «A magyar Parthenon előcsarnokai» czím alatt, mely csak bevezetésül szolgál ugyan nagy müvéhez; de ennek főbb elveiről is mond annyit, a mennyiből legalább fogalmat szerezhetünk félbeszakadt nagy munkájáról s rendszeréről; mert ezen előcsarnokokban annak alapeszméjét s főirányát deriti fel, s egyszersmind görög elnevezéséről is számot adván, mellékesen az összes bölcsészet

történetét is szintoly éles kritikával, mint tiszta felfogással s világos előadással vázolja. 1840.

Őt, ugymond, három vezércsillag kalauzolja: ész, élet és harmonia.

Az ész, mely záloga isteni eredetünknek, oly fenséges lény, hogy ha az őt sokkép leverő állati szükség, előitélet, szenvedély bilincseiből kiszabadulhat, a józan bölcselés által magasb kiképeztetést nyer, a széptani jeles izléssel párosulhat, és tisztán emberivé, széppé és boldoggá teheti mind az egyéni, mind a társalmi életet; mely életszépség vagy harmonia csalhatatlanul tetőpontja minden szellemi vágyainknak, czélja létünknek, legfőbb indoka minden cselekvényeinknek. Ennél ő sarkalatosabb, magasabb és életérdekesb igazságot s főbb elvet nem ismer, mely visszhangzik minden emberészben és szívben, méltó, hogy minden philosophia alapelvéül tétessék.

Abban látja a philosophia ó- és új-korbeli gyöktévedéseit, hogy ez, elvetve szemei elől eszünk három említett szinte egyformán alapos és lényeges fő irányait, ugymint: az elméletit, széptanit és gyakorlatit; azokat egyformán nem méltányolva, és a főczélra az életszépitésre (= boldogságra) egyaránt nem használva, most egyes egyedül az elsőnek, a tudásvágynak, majd a másodiknak, a széptaninak s érzeményinek, majd a harmadiknak, ugymint a cselekvésinek, adá a túlnyomatot; igy aztán az élet arányainak s idomainak el kelle ferdülni, torzulni s rútulni: s vagy a túlhajtott szemlélődés és idealismusba, vagy a durva érzékiségbe, sensualismusba, vagy pedig a finomabb érzelgésbe, a mysticismusba, vagy végre az eszme és elvtelen cselekvésbe, tétovába kelle merűlni. Arányosan kell tehát mívelni s használni szellemi tehetségeinket. Ő nem ellene az elmélő bölcselésnek, a magát határaiban tartó szemlélődésnek; mert a derűlt ész az élettudomány fő életműszere, s helyes elmélés nélkül nincs helyes gyakorlat. Szerinte a philosopháló észnek három fő irányban kell működnie, ugymint: 1. elmélő, theoretikai; 2. birálati vagy felsőbb kritikai; 3. cselekvő irányban. Az elsőnek vég-

1840. czélja a tudat, az igazság; másodiké, alanyilag a szépérzelem, tárgyilag a szép és nemes; a harmadiké, alanyilag az erkölcsi erő, tárgyilag az erény és jog. E háromság együttléte teszi az életszépséget, boldogságot; s e háromságot az átalános egyezmény, harmonia, fő elve köti egybe. E harmoniára építi ő rendszerét.

Az egyoldaluság, mely e három főirány valamelyikének elhanyaglásából származik, oka, hogy kétely, iskolai és mystikai homály, versenygés boríták el a philosophia szép egét; hogy a józan bölcselés elvesztette eredeti saját typusát, élettudományból természettanná, kopár sziklán tengő apriorismussá, világköltészetté változott, eredeti fenségéből kivetkőzött, és akár mi más vala inkább, mint élettudomány; hogy jelenkorunkban a metaphysika, a természet philosophiája által túlszárnyaltatva, ebbe szinte beleolvasztatott s csaknem megsemmíttetett. Legalább e fenséges tudomány a népéletre, erkölcsnemesbitésre, lélek és sziv emelésére hatástalanná lett s oda jutott, hogy több nagynevű bölcselőtől, mint ábránd, a philosophiai tudományból kizáratott.

Átalánossá lett ennél fogva a philosophia reformjának szüksége. Vállalkoztak is erre többen, kik közől azonban némelyek megint az érintett gyöktévedések valamelyikébe estek. Kant a gyakorlati és erkölcsi élet terén kezdte reformjait. Az erkölcstan kútfejeit megtisztítá, építve azt nem a jutalomvásárra vagy büntetéstőli félelemre, hanem a törvénytiszteletre. Ámde a mennyi jót tett a morállal, annyi kárt okozott, ugymond, a metaphysikának alanyiságtanával, az emberészt elmélőre és gyakorlóra ketté metszvén s egymás ellenébe állítván; holott az ész harmoniájánál fogva a lélek különnemű tehetségei, ép állapotban, mindig egy frigyben működnek, s jaj azon ferdült észnek, melyben a szemlélet külön vált a gyakorlattól.

Kant ezen álészlete egész forradalmat idézett elé a Leibnitz óta különben is alanyiságban, vagy mi evvel sajátképen egy, a tapasztalattal kezet nem fogó idealismusban sinylődő né-

metek közt. Fichte az ént, az alanyiság alapját, az átalános tárgyiság, más szóval, a kültermészet hegyibe emelte; s mig amannak egyedüli létet adott, emezt megsemmítette. Schelling ezt megsokallá; de az idealismus édes mérgétől szabadulni nem birt, s Fichte alanyi idealismusát tárgylagos idealismussá csavarta, mi épen annyi, mint fából készült vaskarika. Érezte ő ezt; tehát az azonságtanban keresett menedéket, egynek és azonnak mondva a tudatot a léttel. E kettőt öszhangba lehet ugyan hozni; de azt állítani, hogy ezek egyek s azonok, gúnyűzés a józan észjárással. Mert, például, hányszor megesik, miként a gonosztevő jól tudja, hogy tilos az, mit ő tenni nem irtódzik, mégis ezen öntudattal ellenkezőleg cselekszik? Ámde ezen ellenvetésre az alanyiság és azonság hőse csak azt feleli: «a jó és gonosz közti különbség csak alanyi, ezek tárgylagosan tekintve egyek és azonok; szabadság nem létezvén, ama különbség áll ugyan alanyilag, de tárgyilag nem.» «Ugyde, — kiált itt a még el nem ferdült józan ész — ez ellenkezik a tökélyes és tökélyetlenről, jó és roszróli, véges és végtelenről, anyagi és szellemiről fogalmainkkal?» És Hegel itt vállat von, s nagy hidegen azt mondja: «A philosophia csak az által philosophia, hogy az értelemnek és józan észnek ellent mond, mely viszonyban a philosophia világa egy általán fogva megfordult világ.» [1]) 1840.

«Ily drágalátos eredményeket szült — kiált fel erre bölcselőnk — az alanyisági philosophia, mely a fő lényt, erkölcsi szabadságot és személyes öröklétet, szóval a végtelent beolvasztva a végesbe, a gépszeresbe, és a tiszta észvallási világnézetet alá rendelve a természet-philosophiának, a metaphysikát földhöz ütötte, megsemmítette.» Ő tehát, hogy a méltatlanul lealázott metaphysikát elébbi jelentőségére visszaállítsa, s a korphilosophia gyöktévedéseit megigazítsa, az átalános alanyiságnak az átalános harmonismust, egyezményt

¹) Kritisches Journal der Philos. I, 1, 17.

1840. teszi ellenébe, mely öszhangot, egységet állit ugyan létezni a világban, de olynemüt, minő van a jó zenében, festvényben, mikben megkülönböztethetők a külön nemű színek és hangok. A harmonismus helyt ad mind a mérsékelt idealismusnak, mind az empirismusnak, és meg nem engedi, hogy ezek egymás ellen irtó háborút kezdjenek. Ez az egy és megoszthatatlan észt veszi fel segédül, és ennek tehetségeit nem darabolja fel, egyiknek a másik felett túlnyomatot nem ad; mert maga az ember, szintugy mint a világ, egy öszhangzó egység. Az egyezményes bölcselet ugy tekinti a természetfölötti tárgyakat vizsgáló észt, mint szellemi tükröt; mely nem teremti, mint Fichte állitá, hanem csak visszatükrözi a szellemi világrendben feltünő — épen nem idealis, mint Schelling és Hegel tanitják, hanem való — tárgyakat, az önálló istent, az állománynyal biró lelket, és ennek épen nem kérvényes szabadságát. Az átalános harmonismus segélyével belátunk a világalkotmány gépezetébe, be szellemünk életművezetébe, mindenütt törvény- és czélszerűséget szemlélve, mindenütt egy fő törvényadót ismerve el, mindenütt hasonlatot, analogiát találva, mindenütt fokozatot és lépcsőzetet lelve, mely elvégre az igazsághoz és valóhoz vezet.

Átmenvén ezután a korphilosophiákon, s kimutatván tévedéseiket, kimutatván azt is, mennyire alkalmas az egyezményes rendszer e szirteket s örvényeket kikerülni, mondja: «a korphilosophiák nekünk magyaroknak, kik velősb éldelethez szoktunk, és mint kelet népe, gyakorlatias szellemüek vagyunk, teljesen eleget nem tehetnek. Nekünk oly philosophia kell, mely megvetve az ábrándos idealismus léghajózásait, de más részről elfordulva az aljas érzékiség fertőitől, fejtse ki magában és embertársaiban azt, mi emberileg szép, dicső, sőt isteni; oly bölcsészet kell, mely mind az egyéni mind a társalmi élet szép ideáljait valósitani segitsen... Az egyéni és társalmi élet harmoniája azon eszmény, mely felé kell tartanunk philosophiánk segélyével; ez s nem más az igazi bölcsészet ugró és kiindulási pontja: nem pedig, a philosophok

eltérő véleményei szerint, a természet mélységeinek akózása; 1840.
nem az eszmények és ideák tündérhona; nem az állomány, mint Spinosa vélé, nem Schelling általánya, nem Hegel van-ja és tiszta létje; hanem, mint mondók, az életszépség, nem levén az észnek és szívnek ennél szebb és nagyobb ideálja, melyre vágyunk mindnyájan: mivel ez az emberiség axiomája, melyben mindenki egyetért, mely mindenikünknek, kik élünk köz óhajtása. Itt kell lenni és nem másutt az egyedül üdvös philosophia gönczölének; a világ nagy törvényében, a harmoniában rejlik annak életelve, itt fakad annak jótékony forrása, és roppant épületének e fő alapra kell építtetni.

«Minden tudomány tehát, mely az életharmoniát átláttatja, minden gyakorlat és müvészet, mely végelemzésben életszépséget eszközöl, fő rangu, üdvös, sőt isteni. A testharmoniát helyreállító orvos, a lélek- és szívbeli békét eszközlő, a szépélet elveit és törvényeit földerítő bölcs, a nemzeti jóllétet eszközlő államférfiu, a kedély zordonságait lecsilapító müvész, az emberiség háláját és tiszteletét érdemlik; és bár külön irányban látszanak működni és mint a sugarak, más felé tartanak: mégis mindnyájan az életharmoniának szolgálnak, ennek központjából indúlnak ki, és utóbb is itt sereglenek össze.

«A philosophia, nagy czéljának soha meg nem felelend, ha csak eddigi iskolai alakjából és köteleiből kiszabadulva, dialektikai szőrszálhasogatásaiból kimenekűlve, az egyéni és társalmi élet szépitését nem tűzi ki egyedüli feladatának, szóval, az életharmoniát, melyben rejlik általában az életüdv... Látjuk, hogy a philosophia, ezen három ezer éves gyermek, — mert még fejletlen, — nem birja magát értelmezni, nem tudja főirányát, körét is szilárdul meghatározni: az ellenmondás lelke, kétely uralkodik benne. Olyan, mint egy roppant anyag- és szertár, melyet rendezni, belőle jeles és állandó csarnokot építeni nem birt. Az új korban sürűn keletkező philosophiai rendszerek, mind meg annyi nagyszerű légtünetek, melyek alig tartanak pár óráig és aztán végkép elenyésznek. És midőn a hellen bölcsészek művei örök becsűek, ép ugy mint az antik

1840. művek: emezek alig örvendhetnek egykét évtizednyi öröklétnek.... Nem is leend a philosophiának addig szilárd állása, mig őt az életharmonia testébe nem öltöztetjük, és szellemére a világ szellemét, a harmoniát, nem leheljük, élettudománynyá magasítva, sőt nemesítve őt: de ez másképp nem leend, hanemha őt teljesen átalakítjuk. Át kell mindenek előtt látni, miben tévesztett czélt az eddigi bölcsészet; mi azon igaz és saját telke, melyről eltért; végül, mi által lehet neki életben haszonvehetőséget, tudományban tekintélyt és erősúlyt, társalomban vezérletet, sőt trónt biztositani?

A czéltévesztést illetőleg: sajnálattal látja, mikép a nagy Sokrates óta a bölcselők előtt nem áll tisztán ama nagy igazság, hogy a philosophia nem más, mint életharmoniára vezérlő kalauz, és az igazi bölcselő nem egyéb, mint életszépségre oktató tanár. Nem szabad tehát neki az alapi és fensőbb élet teréről lelépni és kifürkészhetlenek után kapdosni, minők, például, a léleknek, a világnak, a főlénynek benső természete és lénye; mivel ezek lényökbe pillantani soha sem engednek; elégnek tartva azt, ha műveiket szemléltetni engedik, s legfölebb azon törvényeket nyilvánítják, mikben és mik által nyilatkoznak.

Fejtegeti továbbá, hogy a philosophia saját telke nem lehet egyéb az életnél s életharmoniánál. Ő nem akarja előtte bezárni az eget; ő csupán léghajózásait akarja megszűntetni és az élet körére visszavinni, mely elég bő telek számára. Az élet oly roppant eszme, mely átöleli az egész világot, leánya a végtelen mindenségnek; millió alaku; és hacsak az emberéletet vizsgáljuk is: van egyéni, van társalmi, van nemzeti, van emberiségi, van alapi vagy érzéki, van szellemi vagy fensőbb élet; ez pedig tudományos, erkölcsi és széptani. E nagyszerű eszme tág alapzatul szolgál a philosophiának; oly terebélyes élőfa, melynek ágain ülnek az életszépitő tudományok. Mert tekintsünk körül: mit akarnak az ugy nevezett principialis tudományok? Ezek szakfelosztásából kitetszik, hogy mindannyian az élet fentartásá-

nak, biztositásának és szépitésének szolgálnak. Mit akar a theolog? Örök életüdvet. Mit a jogász? Jogbiztos és jogtalanságtól ment életet. Mit az orvos? Betegségtől ment és teljes épségnek örvendő életet. Mit a háztartás? Vagyonbiztos életet. És ime itt van a tudományok kapcsolata és egész családja, miknek középpontja az élet. 1840.

Folytatólag a harmoniáról szólva szinte ihlettség szállja meg bölcselőnket, mely költészi színezetűvé lelkesíti irályát. «A harmonia, ugymond, világtörvény, éltetője a sphæráknak ép ugy, mint a parányi lényeknek. Kulcsa ez a világegyetemnek, melynek uralma alatt áll a porszem ugy, mint a fenséges napország. Ez teszi lényét a test és lélek minden gyönyörének: ez központja minden szebb és nagyszerűbb eszméknek: ennek törvénye legfensőbb, melyből foly ki, mind fenn, mind alatt minden törvény. Ez fentartja uralmát minden szabály s norma mellett s fölött. Ez törvényadója minden magasságnak s mélységnek: ennek trónját tiszteli különösen minden élet, és ha tőle eltér, a halálnak esik martalékul. Megfoghatatlan lelke ez a világnak, irányadója minden alárendelt erőnek. Ez állapitá meg a szellemi és testi világ fejleménye rendét; és ennek pálczája alatt áll minden lény, minden élet, minden törvény. A mi magát ez alól elvonja, az, mint törvénysérv, más egyéb mint rút, valótlan és jogtalan nem lehet. Ez, mint legfensőbb lény magánál fensőbb hatalmat nem ismerhet; azért a szellemi világban is olyan, mint a cosmicaiban az átalános súlyerő, melynek uralma alól a legtávolabb eső fényfelhők napjai sem vonhatják ki magokat. Ez szolgál a bölcsnek kalauzul, midőn azon főlényhez tekint fel, kihez a hiúk vagy ritkán fordulnak, vagy ha fordulnak is, a szenvedély szele az érzelem világát gyakran eloltja bennök. Ez biztos vezérök, midőn a világ nagy könyvébe tekintenek, mely fénylő csillagbetűivel szól hozzájok. Ez iránytűjök midőn saját testök óramüvét vizsgálják: ez, midőn az ész, a tudományok és a müvészet, ez, midőn a családi és társalmi élet viszonyait fürkészik. Csodáljuk-e te-

1840. hát, ha ezen harmonia legmagasabb vezéreszméje, ugrópontja, sőt kezdőbetűje a philosophiának! Fenségesb, nagyobb és számtalan nyilatkozataiban felfogható eszme az, mint a korphilosophia által alapzatul tett absolutum; mivel, midőn emez csak az ideálban él, a valóságban nem: amannak vannak látható, hallható, érezhető typusai, mint például, a szépség, melyet éldel a még beszélni alig tudó kisded a virágban, éldel az ifju, szíve ideáljában, éldel az érett kor a szép-igazban és szép-jóban. Ez tölt be eget és földet egyaránt, és erről lehet legméltóbb joggal elmondani azt, mit Virgil a hirről énekelt:

Graditur solo, et caput inter nubila condit.

Böleselőnk szerint az egyéni és társalmi fensőbb élet harmoniájának két fő tényezője van, ugymint: észderű és elvhűség. Ész és ez által kormányzott szilárd akarat életünk harmoniájának kettős gönczölei: ezeket kell tehát főleg kiművelnünk, hogy életünk szépségét biztosithassuk. Az ész nem más, mint fő műszere bennünk az életszépségnek, és a fő harmoniától (istentől) eredő teremtett istene énünknek. Ez létesít öszhangot gondolkodásunkban, érzelmeinkben és törekvéseinkben. Élő műszere tehát ez a harmoniának, mely fokozatos, és a fensőbb tájakban szépség, igazság és erény neve alatt ismeretes. Az ész egy ugyan, de három irányban működik. Első irányban az igazsággal foglalkodik; birálat alá veti a fogalmakat, eszméket; és azt tekinti: vajjon nem csalkép-e, nem hibás-e az észlet? Ott hol a vizsgálat elhagy, az ismeret hiányait hittel pótolja, s mintegy betölti, de hiányt sehol nem enged, nehogy rajta a kétely betörjön; ellentáll azonban a hiszékenységnek is, fogalmait, nézeteit tisztogatva, kijavítva, analogiáit, inductioit tökéletesítve. Észderű itt az eszmény: és tudjuk, hogy a fény és a világ a színek harmoniája.

Ámde a világ nem elég; kell lenni melegnek is: ezt nyujtja az érzelem, mely megmondja énünk kellemes vagy kellemetlen jelenét. Az ész az érzelem és öntudat tanuságait

nem mellőzheti; mert az érzelmek igénybe veszik az egész embert, és midőn az eléterjesztések a léleknek, ugy szólva, csak felületét érdeklik, amazok ennek benső lényét támadják meg és mélyen hatnak. Az érzelmek s ezeknek összege, a lelkület (kedély), az ész hatósága alá tartoznak; különben bennünk az erők harmoniája felbomlik és a szenvedélyeknek rabul esünk. 1840.

Harmadik iránya az észnek: a jellemképzés; itt tehát neki fő feladata, a természettől szolgaakaratot rendezni, ennek alsóbb és felsőbb vágyai helyét kimutatni, az állati vágyakat emberi fensőbb vágyakká magasítni; például: a nőszvágyat nőszerelemmé, a mozgóvágyat iparvágygyá, a hirvágyat tudvágygyá. Hatóságot gyakorol tehát a fejlett ész a szemlélet, érzelem és akarat felett; s így létesíti a szellemi erők harmoniáját, mely nélkül életharmonia és szépség nincs. Az ész fejletlenségében rejlik tehát az élet rútságának fő oka és abban, hogy egyénekben, társalmakban sőt az emberiségben épen azon fő erő és isteni teremtő műveletlen, épen azon telek fekszik parlagon, mely művelve, édent nyujthatna.

Ekkép áll a dolog a társalmi életben is. Az ész harmoniája itt is ama fényes nap, mely fényt, meleget és üdvet deríthet mindenütt. A társalmi és nemzeti észderű világánál fejlenek ki a nemzetek jóllétre, nagyságra és dicsőségre: ellenben az észboru dæmona pulyákká, törpékké és szégyenletesen szegényekké teszi őket. A sophismus azonban, mely sátánja az életszépség édenének, ittis ördögileg űzi szeszélyeit: igazi észderű helyett csalfényt terjeszt, és a legdicsőbb dolgokat, minő például, a szabadság, hamis világitásban tűnteti fel. Itt gyökerezik az európai jelen nemzedéknek, sőt korunknak nyavalyája. Az észboru szűlte ezt, és az egyoldalu eszményiségnek tartó, idealismusra hajló, az életkörbe lelépni nem akaró, a viszonyok hatalmát ignoráló, és a harmonismussal ismeretlen, fonák bölcselés.... Mi tehát a harmoniára épitve philosophiánkat, és a világ e nagy törvényét ugy fogva fel, hogy a természet, e nagyszerű anya, tör ugyan az állandó

1840. egységre és egyetemesre is, de szintugy delejt a sokféle, a változatos felé is, ugy hiszszük, hogy igaz bölcselőnek itt félszegségbe esni nem szabad, hanem mind a kettőt figyelembe kell vennie. Mi nem tartozunk az oly fellegi bölcselőkhez, kik az eszményiség és általány fellegvárába vonulva, ízetlennek, utfélinek találnak minden valót, fenállót, anyagi s alapi élet s jóllétre tartozót: hanem méltányoljuk ugyan az emberiséget is és az egyetemes élet törvényeit, de méltányoljuk a nemzetek életsajátságait is, ezek jellemét, műveltségi fokozatát, szükségeit. Fő feladat tehát itt nem az, hogy tiszta általányban álljon elé a philosophia; hanem az, hogy a nemzeti alakban el ne veszszen, és a nemzeti alakok közt is megtartsa a lehető általány és önállás bélyegét. Igaz, hogy a philosophia tételei általánosak, és az alakot nélkülözni sőt megvetni látszanak; de mind a mellett is, kérdem, lehető-e alak nélkül feltűnni, és a hellen sőt a német philosophia is nem alakban s pedig nemzetiben tűnt-e föl? — amaz ugyan a műkedvelés, emez az eszményiség felé delejtő jellemében.

Körülbelől ezen alapelveken nyugszik Hetényi egyezményes philosophiája, melynek egyébiránt tanosztályozására nézve is mint újitó lép fel. «Harmonisticánk elosztása, ugymond, lényegesen eltér az eddigi philosophiák részeitől. Ez mellőzi ezen ismeretes elosztást: elméleti és gyakorlati philosophia. Neki főelve lévén az élet, elosztja azt magános és társas élettudományra. Az elsőnek elméleti részében előadja elsőbben az alapi élet philosophiáját, melynek tárgya a testi és kereseti élet; másodszor a fensőbb vagy szellemi élet philosophiáját, melynek elmélettárgyai a szellem, világ és isten; gyakorlati részében pedig a morált, mely az alapi és fensőbb élettan elméleteiből eredő elveket adja elő. Társas élettanában előadja elsőbben a házi élet philosophiáját; polgári élettanában a jogtan és politika elveit. Végre vallási vagy egyházi élettanában a cultus, az egyház philosophiáját, miknek egyezményben kell lenniök nemcsak az észvallás és tiszta morál általános elveivel, hanem a státus czéljával is.

«Hetényi érdeme a magyar egyezményes philosophia körül nem az, hogy ő találta fel azt; — ugymond e bölcsészet terén társa s legilletékesebb birája, Szontagh Gusztáv, — mert az már előtte létezett; hanem az, hogy a kikiáltott elvet egész érvényességében átlátva, a philosophiára egész terjedelemben alkalmazta. Mily hévvel s reménynyel fogta fel ez ügyet, nyilatkozataiból látható. Ő az egyezményes rendszert a philosophia érettségi, sőt arany korának nevezi, nagyszerű reformnak, mint Baco a tőle ajánlott észlelési módszer alkalmazását restauratio magnanak; s nagyra törekvő lelke föllelkesűlt, hogy nemzetét e kincs örökösévé tehesse. Igy támadt benne a «Magyar Parthenon» nagyszerű eszméje, melyet fájdalom! be nem végezhetett, mi mellett akaratlanul Kazinczy Ferencz szavai ötlenek eszembe: «Ki lép ürűlt nyomodba?» — mert ki kell itt meggyőződésemet mondanom: bölcselkedő oly széles tudománynyal, éles és józan észszel, mint Hetényi János, koráig e hazában még nem létezett. Hol irásaiban az ihlettség megszállja, mint valami magasabb szellem tűnik elő, bizonyos gondolkodási grandezza, mely imponál». 1840.

E tanuságot örömest halljuk Szontagh Gusztáv szájából, mert önálló nemzeti philosophiánknak épen ő a másik legjelesebb bajnoka, ki, e lényegesen gyakorlati bölcseletnek kifejtésében s megalapitásában mind «Propylæumaiban», mind számos értekezéseiben, szinte nagy érdemeket szerzett magának. De azok után, miket Hetényi műveiből közlénk, szükségtelen itt Szontagh tanait bővebben előadnunk. Hiszen ő maga mondja: «Hetényivel én minden eredményben annyira egyezem, hogy nézeteit előadva, enmagam nézeteit kellene ismételnem». Egynémiben mindazáltal mégis eltér Hetényitől; s eltérései közt az a leglényegesb, hogy ő az öntudatnak és alanyiságnak, épen az egyezmény érdekében, nagyobb szerepet ad a philosophiában, mint amaz; s hogy ő a lélektani módszert tartván a philosophia művelése egyedül helyes eszközének, neki a philosophia alaptana a lélektan; mit ha Szontagh Gusztáv.

1840. bár nem hanyagol is el Hetényi, oly tüzetesen, mint ő kivánja, nem tárgyal. Szükségtelennek látja végre Hetényi újitásait a philosophia tanaira nézve is. Szerinte e tanok, rendeltetésünk eszméi által meg lévén határozva, következhetnek egymás után azon név alatt és sorban, mint eddig előadattak; s az egész javitást az egyezményes rendszer által csak abban helyezi, hogy e tanok egymással teljesebb öszhangzásba hozathatnak. «A nyilás, ugymond, mely eddig a gondolatbeli igazságot a tárgyastól elválasztá, tehát a logikát a metaphysikától, nem volt kisebb, mint a test és lélek közt; szintoly tátongó rés választá el az érzéki és erkölcsi jót, a jóllétet és erényt; s nem csekélyebb mutatkozott a tudás és hit között. Az által pedig, hogy az egyezményes philosophia a gondolkodást, érzést, vágyat és akaratot az emberben, életműködéseknek nyilatkoztatja, — mik a mint egy és ugyanazon életerőből erednek, ugy teljes egységben és öszhangzásban is léteznek nem csak egymással, hanem a tárgyas mindenséggel is; — az által, mondom, betöltötte azon nyilást, mely eddig szellemi munkásságunk különböző irányai közt fenállt, s a mellett öntudatunk elemzése által kimutatván, miképen minden egység, szükségesség és egyetemesség ismeretünkben nem a tapasztalásból származik, hanem szellemünk eredeti alkotása s eszünk önmunkásságából; minél fogva eszményi világszemléletünk hason jogossággal bir, mint való (reál) világszemléletünk, s tulajdonképen ennek szükségképeni kiegészitője: ez által egyszersmind a hitet összekapcsolta a tudással, s amazt ennek fölébe helyezte, mint befejező zárkövet».

Talán bővebben is vázolánk, mint e helyt feladatunk igénylé, philosophiai irodalmunk ezen kori mozzanatait. De tettük azt, mivel meggyőződésünk, hogy e való-eszményi, józan s elméletében szintoly egyetemi s alapos, mint gyakorlatában termékeny egyezményes philosophiának, ha ismerete egyszer eléggé el lesz terjedve, s az életet és tudományt, mint kivánatos, teljesen áthatandja, lehetetlen üdves eredményeket nem gyümölcsöznie ugy irodalmunkra, mint magán, társas és köz-

életünkre nézve, amazt és ezeket egyaránt emelvén, nemesítvén, tökélyesbítvén. Életrevalóságát már is eléggé bebizonyította Szontagh, midőn az egyezmény elvét a philosophiának egyes tanaira, ugy a lélektanra, melyet alaptanául fogadott el, mint az elméletiekre, melyek: a logika, metaphysika, s æsthetika, s a gyakorlatiakra, minők: az erkölcs-, jog- és észvallástan-, sőt a philosophiának még alkalmazott tanaira is, ugymint az államjogra, államgazdászatra s a neveléstanra igen szerencsésen alkalmazta. De a jelen korszakban még sokkal ifjabb volt és, miután a tanszékekre még nem jutott el, kevesebbektől ismertetett s míveltetett e termékeny tudomány, mintsem hogy már is érett gyümölcsöket hozhatott volna; mi csak későbbi korban, terjedtebb körű buzgó mívelésének s alkalmazásának lehet majdan eredménye. 1840.

Mi alatt philosophiánk ily hatalmas haladásnak örvend vala, több más ágaiban is életvidorabb gyarapodásnak indult az irodalom. A folyóiratokban — melyek közől a Tudományos Gyűjtemény, a Tudománytár, az Athenæum és Figyelmező, s az Ellenőr voltak a jelesebbek, s az utólsót kivéve, mely a korszak végén, a censura mellőztével külföldön jelent meg, legtartósabb életűek, — felhalmozott egyes értekezések, szintugy mint az önállólag közzé tett munkák e haladásnak első tekintetre is szembetünő tanuságai. És már nem csak számukra nézve jelentékenyen szaporodának a tudomány különféle ágait tárgyaló elmeszülemények; hanem tartalmokra, belbecsökre nézve is örvendetes volt a haladás. Ha a megjelent munkák, világirodalmi szempontból tekintve, még nem vitték is előbbre a tudományt; de ezen irodalomnak mindinkább színvonalára emelkedének, — mi, oly hosszu pangás után a tudományok mezején, s kizárólag a kormánytól függő s általa féltékenyen őrzött tanintézeteinknek még mindig sajnos korlátozottsága s innen eredt nagy gyarlósága mellett, — már szinte meglepő eredménynek tekinthető. Nagy hatása volt e tekintetben annak, hogy nemcsak a régi classikai, hanem az újabb világirodalom jelesebb művei közől is mind több

Az irodalom egyéb ágai.

1840. fordíttatott át nyelvünkre s ültettetett be irodalmunkba; mik aztán az eredeti elmeszüleményeinkben is példányokul szolgálának.

Mi legelőbb is egyházi irodalmunkat illeti, mely a XVII-dik századbeli vallási villongások után végkép parlagon hagyatott, ugy hogy, legalább a katholika egyház kebelében, Pázmány érsek s Eszterházy Miklós nádor munkái óta, két egész század folytában alig mutathatott fel magyar nyelven valamely jelentékenyebb elmeszüleményt: — századunk negyedik tizedében, a classikai míveltségű, s a görög irodalomban is nagy jártasságu Guzmics Izidor kezdeményezése után mind nagyobb lendületet nyert. Az általa 1832-ben megindított s Beély Fidél által folytatott Egyházi Tár szolgált több éven át e munkásság teréül. Majd Szaniszló Ferencz gyujtá meg a Guzmics halálával kialudt szövétneket, Religio s Nevelés czimű folyóiratot inditván meg az egyházi irodalom közlönyéül, melyben rajta kivül a két Szenczy, Imre és Ferencz, és Danielik, ki utóbb a lap szerkesztését is átvette, több másokkal együtt buzgóan művelék az oly sokáig elhanyagolt egyházi tudományokat. Az önállólag megjelent munkák közt Májer kanonok egyházi beszédei s a későbbi években Lonovics érsek Egyházi Archæologiája, és Szabó Imre egyházi beszédei legjelesebb termékei kath. egyházi irodalmunknak.

A politikai s államgazdászati tudományoknak legalább egyes tanairól alább, a napi sajtóról szólandván, bővebben fogunk emlékezni. Itt csak Szalay Lászlónak Szónokok és Státusférfiakról irt jeles munkáját, s Fényes Elek és Palugyay Imre statistikai dolgozatait emeljük ki. — Jelentékeny gyarapodást mutatnak a jog- és törvénytudományok, melyek Frank, Zsoldos, Császár Ferencz, Fogarassy János, Szlemenics, Tóth Lőrincz, Csengery Antal, Pauler Tivadar, Wenczel Gusztáv s több más jeles iróinkban szorgalmas mívelőkre találtak; kiket azonban bővebben méltányolni, az irodalom történetének feladata. — Sőt már a természeti s mathematikai tudományoknak eddig sajnálatosan elhanyagolt körében is ör-

vendetes lendületet észlelünk Jedlik Ányos, Tarczy Lajos, Petényi Salamon, Nendtvich, Mihálka, Kovács, Nagy Károly, Győry, Vállas s több mások munkálataiban. A természettudományok mívelésére e korban egy Természetvizsgáló Társulat is keletkezett. Az országos Gazdasági Egyesület pedig, egyéb kiadványain kivül, a mezőgazdasági szakismeretek terjesztésére egy heti lapot indított meg. 1840.

A történettudomány azonban, tekintve Bél, Hevenessy, Kaprinai, Pray, Wagner, Katona, Éder, Engel, e tudományra nézve oly termékeny, de nem magyarul iró korát, nem csak jelentékenyebb haladást nem tett; hanem mind a történetnyomozás, mind a müvészi feldolgozás tekintetében, még hanyatlásba is esett. A nemzeti öntudat ébersége s a politikai élet oly vidor elevensége mellett e tüneményt alig lehetne megfejtenünk, ha nem tudnók, hogy ez nagy részben az egyébiránt tömérdek tudományu s magának összes nemzeti irodalmunk iránt oly nagy érdemeket szerzett Horvát István hatásának tulajdonítandó, mióta ő a történetirás valódi teréről lelépve, az ábrándok légkörébe tévedt. Tekintve a század második tizedében közzé tett apróbb munkáit s kivált az 1820-ban megjelent «Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről» czimüt, mely kivált jogtörténetünkre annyi új s meglepő világosságot deritett; s tekintve roppant készületét s hihetetlen olvasottságát okmányaink tömegében: ő a magyar nemzet erkölcsi történetének megirására volt hivatva; s e pályán kétségkivül hervadhatlan koszorút fűzhete a maga homlokára, irodalmunkat pedig classikai művel ajándékozhatá meg. Annál nagyobb veszteség, hogy ő a magyar nemzet eredetének s őskori történeteinek mind nagyobb szenvedélylyel folytatott nyomozásában oly irányra tévedt, melyben a népneveknek, hang és jelentésök szerint egyeztetése és csoportozásai után indulva, végre az egész ismert ó-világot magyarokkal népesíti meg, az ionokban, pelasgusokban, cimeriusokban, philistæusokban, sabinusokban és száz meg száz más népekben csak magyarokat lát; Carthagót, Jerusálemet, Argeopolist, Történelem.

1840. magyar városnak, Herculest, Nagy Sándort magyar hősöknek tekinti, magyarokkal építteti az egyiptomi gúlákat, magyarok által fedezteti fel a görögök és rómaiak irását, magyaroknak tulajdonítja az argonauták hadjáratát, a trójai és pun háborúkat, stb. «Mind ezek, mond Toldy Ferencz, elég hangosan hirdetik, mikép a követett irány a történeti aberratiok legóriásbika volt, melyet az irodalom története felmutathat, s hogy a hazafiui jó szándék, s e harmincz évi példátlan fáradalmak, füstbe ment munka voltak szükségkép: mint kór ember álmai méltók, nem gúnyra, mert az áldozatok nagyszerűek voltak, de sajnálatra, hogy ennyi tehetség, még több tudomány s páratlan erkölcsi erő és kitűrés nem termékenyebb s általában nem lehetséges feltételre fordíttattak... És ez irány, fájdalom, nem volt helyre szorult seb történeti tudományosságunk testén. De az elbetegesítette ezt vagy egy emberkorra. Más nemes erők, elszánt akarattal, buzgó munkássággal, részben önfeláldozással követték a szerencsétlen irányt; s a magyar eredet és rokonság kérdése hivatottak és hivatatlanok részéről, szóhangok álhasonlatossága nyomán a legtarkább s egyszersmind legmeddőbb vélemények küzdhelye lett. Ott történtek a nyomozások, hol historia nincs; történtek név és szóhasonlitással, nyelvek ismerete és tudományos elv nélkül.» A ferde irány, ábrándjaival megmételyezé, s majdnem végkép elolta a historiai érzéket, nevetségessé tette a tudományt, s annyira elburjánozta történelmi irodalmunkat, hogy azt utóbb csak nagy erőködéssel sikerült néhányak buzgó ügyekezeteinek megtisztítani s feléleszteni a részvétet honi történelmünk iránt, és valódi historiai érzéket ébreszteni a közönségben.

A dicsőség e tekintetben, bár többektől kétségbe vonva, de tagadhatatlanul, azon férfiut illeti kiről, mint önállóságra törekvő hazai bölcselőnkről, már fentebb is emlékezénk: Fejér Györgyöt. Nem azon egyes történelmi munkáit akarjuk itt érteni, melyeket jobbára a közéletben felmerült kérdések alkalmából részint latin, részint nemzeti nyelven irt; ezeknek

általában csak nagyon mérsékelt becset tulajdoníthat az itészet 1840.
s az irodalom története. Hanem értjük azon óriási, egyes ember erejétől alig várható munkát, melyet másutt csak kormányi vagy testületi segélyezéssel letesíthettek, s mit Fejér s pedig már hajlott korában, tizenöt év alatt mégis egymaga s a közönségtől is alig nyolczvan előfizető által pártoltatva, létre hozott: az egyetemes magyar okmánytárt, a «Codex diplomaticust», melyet Szent Istvántól kezdve a Hunyadiak koráig negyvenkét kötetben elkészített. Ily nemű munkát egyes embertől, ki nemcsak a nyomozás, gyüjtés, javitás, hanem még az eladásnak terhét is egymaga volt kénytelen viselni, hiányok nélkül várni alig lehet; és vannak Fejér Codexének is számos hiányai, mind a hűség és hibátlanság, mind a szerkesztési rend tekintetében, miknél fogva reá biztosan támaszkodni nem lehet, s néhol a tárgyak feltalálása is nehéz. És Fejér György mégis örök hálát érdemlett ki általa a tudománytól s a hazától. A sokaktól, sokfélekép¸ gáncsolt, de mégis használt munka időszakot jelöl történelmi irodalmunkban. Ha bár némi hibákkal is, de együtt lévén itt adva multunk ötödfél századából történelmünk összes, eddig vagy egészen kiadatlan, vagy csak elszórva kiadott okmánykincsének nagyobb része: a gyűjtemény, minden hiányai mellett is, új világosságot terjesztett mind polgári köz-, mind egyház-életi összes történelmünkre; ingerül szolgált annak bővebb s alaposabb tanulmányozására, s ha nem is épen feltételévé, de bizonyára hatalmas segédeszközévé vált az ifjabb nemzedéknek azon korbeli történelmünk kimerítőbb, oknyomozó történelmének megirására.

És valóban e gyűjtemény megjelenése óta mind több erők kezdék munkásságokat szentelni a honi történetirásnak, részint anyagkincsünket szaporítva, részint egyes eseményeket s korszakokat, összes történelmünket vagy annak külön ágazatait kidolgozva. Amazok közt méltán első helyen említhetjük Endlicher Istvánt, és Gévay Antalt, kiknek elseje némely régibb krónikáinkat s más kutfőinket, — másodika

1840. az I. Ferdinándkori magyar-török viszonyokra vonatkozó követségi tudósitásokat s más okmányokat nagy gonddal tették közzé. Emezekhez számítjuk egyebek közt Czeh János számos, németül irt apróbb történelmi munkái mellett, a Tudományos Gyűjteményben, Tudománytárban s az akadémia Évkönyveiben közzé tett értekezéseit a régi magyar nemzetségekről, Győr vármegye nemes családjairól, Győr vidékének régi történeteiről, a tudományok állapotáról az Árpádok alatt, s Győr város kéziratban maradt történetét. Ezekhez, Jászay Pálnak, ki egyébiránt az okmánygyűjtésben is nagy szorgalmat tanusíta, a gyarmati és szőnyi békéről irt monographiáit, s «A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után» czimű terjedelmesb munkáját. Ezekhez, másoktól kisebb s nagyobb dolgozatban «A magyarok történetét», az ipar, kereskedelem s honvédelem történetét, stb. Ezekhez Bartal Györgynek, mit eléggé sajnálnunk nem lehet, latin nyelven irt, s azért a nagy közönségben el sem terjedhetett állam- s jogtörténeti nagy becsü commentárjait. Ezekhez Lányi «Magyar egyházi történeteit»; Gyurikovics, Jerney és Podhradczky némely dolgozatait. Ezekhez végre, Bajza Józsefnek szép irályu egyetemes történeti kézi könyvét és Magyar Plutarchját. Ezen korban készült, bár napvilágot e korszaknál néhány évvel később látott, gr. Teleki József több kötetre terjedő s a magyar történelmi tudomány első rangu classikai műve, husz évi lelkiösmeretes nyomozás és irói műgond érett gyümölcse, «A Hunyadyak kora», mely majdnem az egész XV-dik század nem csak polgári történetét, hanem az összes nemzeti élet nyilatkozatát az állami és egyházi, az anyagi, erkölcsi s míveltségi viszonyok tekintetében szintoly hű, mint érdekes, plastikai elbeszélésben tárja fel az olvasó előtt.

Nyelv- s Irodalomtörténet. Irodalmi viszonyaink e különben is igen hézagos vázolatának legnagyobb hiánya lenne, kifelednünk két férfiu szellemi hatását, kik nélkül nyelvünk s irodalmunk története bizonyára még messze állana azon foktól, melyet az mai nap elfoglal. Ezek egyike Döbrentei Gábor, kinek működései kez-

detéről az irodalomban, már az 1825 előtti korszakban is tettünk emlitést, mit azonban itt kiegészitenünk igénylenek e férfiu érdemei. Ő az akadémia első titkárául választatván, négy évig viselte e hivatalt; de bár ez intézetnél buzgalmát, munkásságát kétségbe vonni nem lehet, mégis nem e mezőn, hanem, miután e hivatalból kilépvén, az akadémia megbiztából a magyar nyelv régi emlékeinek gyűjtését s kiadását kezdte meg, miben azontúl tizenhat éven át szintoly buzgóan mint sikeresen fáradozott, gyűjte ő magának maradandó érdemeket irodalmunk körül. «Mert hol állott — ugymond Irodalmi Arczképeiben Toldy Ferencz — hol állott nyelvünk régi története, midőn Döbrentei e mezőre lépett?... Egykét emlék s néhány adat volt minden. Révai nagy fölfedezései nyelvünk alkotmánya körül ott állottak egyedül Révai hitelére alapítva... A nyelv divatának kiterjedése, mezői, életbeli milyensége, ismeretlen föld valának, eltemetve a levél és könyvtárak porába, nem tudva vagy szándékosan elrejtve: csak néhány régi levél, itt ott kiadva, elszórtan, belső összefüggés nélkül: egyes jelei s mutatványai egy ismeretlen világnak. Döbrentei e világ földeritését élte feladatává tette. Összeirta, minek létezte tudatott, levelezést indított meg szerte a két hazában mindenfelé;... majd maga megkezdte azok beutazását régi magyar iratok keresése végett. Több mint hatvan levéltár lőn ekkép kikutatva általa; általános figyelem gerjesztve az ügy iránt, adatai gyűjtve a nyelv köz- és magánjogi divatának, eredetiben összegyűjtve vagy lemásolva számos irományok, melyek ötven nyalábnál többre szaporodván, egy tekintélyes magyar Leveles Tárt alkotnak; mig másfelül közel harmincz magyar codex másolata, sőt néhány eredeti is könyvtárunkban felállítva áll: megbecsűlhetetlen kincsei régi irodalmunknak és szóló tanúi azon kor szellemi mozgalmainak, melyről Európa azt hitte, hogy abban a magyar nyelv még nem iratott, s melyet magunk is egykor csak sejtelmekkel népesítettünk meg... Megindult aztán gondjai alatt a Régi Magyar Nyelvemlékek kiadása; melyek nyolcz év alatt 1840.

1840. négy tetemes kötetre szaporodtak... Mind ezekhez magának s általa felkért barátainak az adottak körüli terjedelmes fürkészeteik, régi nyelvtani elődolgozataik, glossariumaik; mik által világosság, váratlan, nem sejtett világosság dereng középkorunk nem ismert irodalma s nyelvünknek félreismert egykori életjelentősége körül.»

Toldy Ferencz. Az anyag ekként készen állott; s most a müvészre lőn szükség, ki azt rendezze, alakítsa, szervezze s felépítse belőle irodalmunk történetét. E müvészt Toldy Ferenczben birja irodalmunk. S ő ama férfiak másika, kiről hallgatni nem lehet, midőn nemzeti irodalmunk forog szóban. Mert ő valamint egész erejét s idejét kizárólag irodalmunk emelésére szentelte e századnegyed alatt: ugy annak valóban is elevenítő lelkévé, sikerdús élesztőjévé lőn, kiénél nagyobb érdemet irodalmunk iránt korunkban senki sem képes felmutatni. Mint az akadémiának Döbrentei után titoknoka, mint sok oldalu, gondos iró, s koronként több tudományos folyóirat szerkesztője, egyaránt hű, buzgó, mondhatni szenvedélyes szeretettel fogta ő át összes irodalmunkat, mívelte, ápolta, emelte azt szintugy saját jeles munkái, mint ösztönzései, buzditásai, tanácsai által. Az akadémia, melynek egy századnegyeden át ő volt elevenítő lelke, főleg az ő hatásának köszönheti ama jobb irányt s elevenséget, melynek, hazai tudományosságunk oly nagy gyarapodására, jelenleg örvend. A Kisfaludy Társaság, melynek számos éveken át igazgatója volt, benne tisztelte alapitóinak egyik leglelkesbikét. A nyelv, irály, szépliteratura, történelem, müitészet egyaránt maradandó nyomait mutatják fel hatásának, egyaránt köszönhetik gyarapodásukat buzgó munkásságának. Tőle vette irodalmunk s a haza annyi régibb s újabb iróink kiadását, hogy azok száma szinte egy kis nemzeti könyvtárt képes alkotni. Fő érdemét azonban az teszi, mire idejének s erejének legnagyobb részét fordítá: a nemzeti irodalom története, melyet, mondhatni, ő teremtett ernyedetlen munkássága által. Az e nemben eddigelé megjelent munkái, — az «Irodalmi Levelek», «A magyar költészet kézi

könyve a mohácsi vésztől a legújabb időig», «A magyar költészet története», az egyetemi előadásokra készült «magyar nemzeti irodalom történetének», kézi könyve, «Irodalmi beszédei», «Irodalmi Arezképei s újabb beszédei», «Életrajzi Emlék, Kazinczy és Kora» stb. — már is számos kötetekre s irodalmunk valamennyi korszakaira kiterjednek; belbecsök szerint pedig mind meg annyi gyöngyei irodalmunknak. De ennek rendszeres és kimerítő birálatos történetét, minő például a Költészet története, még csak ezután várhatjuk tőle, miután a köztanitás számára közzé tett irodalom-történetének előszavában olvassuk, hogy «hosszas studiumai gyümölcseit elébb egy, az egész irodalomtörténet anyagát birálatilag feldolgozó s kimerítő terjedelmes munkában kivánta a hazának átadni, s csak ennek nyomán majd a nagy közönségnek szóló kézikönyvet dolgozni ki...; de a külső viszonyok ez egymásutánt máskép intézték». 1840.

Körülbelől ezek valának a főbb mozzanatok ezen kori irodalmunkban: bizonyára nagyok s örvendetes haladást tanusítók, ha irodalmunknak az 1825 előtti állapotával vetjük össze; de még koránt sem annyiak, hogy nemzetünk méltóságának s tudományos érdekeinek és magának az oly élénken előre törekvő közélet szükségeinek kellőleg megfelelhettek volna. A politikai élet, az alkotmányos reformi harczok aránytalan élénksége, mondhatnám, mohósága nyelt el mindent, s vont maga felé oly erőket is, melyek higgadtabb korban a tudományok mívelésére hajóltak volna. De, a bővebb aratás, mely napjainkban a tudományok mezején általában mutatkozik, kétségtelenné teszi, hogy e majdnem túlságos áramlás a politikai közélet felé csak pillanatnyi volt, s a szükség érzete e tekintetben már teljes erőre ébredt a nemzetben. És miként a tudomány becsének és szükségének érzete nőtt: a törekvés is ébredt összes tudományosságunk gyarapitására.

Kétségtelen tanusága ennek az is, hogy a közlönyök, melyek a viszonyítást a tudomány és közélet közt eszközlik, jelentékeny gyarapodásban tűnnek elő. A napi sajtó, mely Az időszaki sajtó állapota.

1840—1843. 1831-ig a még Kulcsár István által a század elején megindított s czimét Nemzeti Ujsággá változtatott egyetlen hirlapban tengett, mind több közlönyben kezd vala szólani a közönséghez. Igy támadtak egymás után a Jelenkor, Társalkodó melléklapjával, a Hirnök, a Világ, a Rajzolatok. A censura azonban még oly szűk korlátok közé szorítá a napi sajtót, hogy az számos éveken át nem lehetett hű tükrévé az ország és megyei gyüléseken oly élénken haladó politikai mozgalmaknak. A Hirnökön kivül, mely Orosz Józsefnek különben ügyes szerkesztése alatt a kormány érdekében működött, a többi szabadelvű lévén, alig nyilváníthatott néha néhány óvatos szóba burkolt véleményt a fenforgott reformkérdések felett. Szabad discussionak, mely a kérdéseket államtani szempontból megvítatta s életre érlelte volna, épen nem engedett tért a szigorú censura. Az 1841-dik évvel azonban közéletünk ezen tényezője tekintetében is egy új korszak kezdődött.

Valamint a nemzet kiengesztelődését csak a szabad szólás miatt elitélt és perbefogott hazafiak felmentése által, ugy azon meggyőződést, hogy a reactio s kényuralom korszaka elmult, s helyét loyalis, alkotmányos elvek foglalták el, csak az által eszközölhette a kormány, s nyerhette vissza a nemzet bizodalmát, ha a szólásszabadság törvénytelen korlátait megszünteti, vagy legalább megtágítja. Óhajtá pedig most a kormány, hogy a nemzetben e meggyőződés gyökeret verjen s a bizodalom visszatérjen. Az elvek, melyek szerint Majláth Antal kanczellár a kormányt eddigelé igazgatta, erről kételkedni nem engednek. A megyei közgyülések tanácskozásaiban teljes mértékben helyreállott a szólásszabadság. Az időszaki sajtó sem maradhatott tehát régi bilincseibe szorítva. Magok a kormány főbb hivatalnokai, a kanczellár, Majláth György országbiró, Mednyánszky Alajos, kamara elnök, sőt maga a nádor is eléggé meggyőződtek a mult országgyülés folyamából, miképen mulhatatlanul szükséges a politikai kérdéseket a sajtó utján eleve minden oldalról felvilágositani, hogy azok az or-

szággyülésen szerencsésen s nagy időpazarlás nélkül megoldathassanak. E férfiak eszközlése következtében, a kabinet, daczára néhány magas állásu személyek ellentörekvéseinek, elhatározta a sajtónak szabadabb mozgást engedni az országban. Új censurai szabályok készíttettek tehát, s a fővárosi időszaki sajtóra nézve a censura kezelése a Mednyánszky Alajos igazgatása alá helyezett új szervezetű tanulmányi bizottmánynak adatott át. Mednyánszky személyessége egyelőre is kezeskedett, hogy a kormány engedménye alárendelt hivatalnokok kegyvadászó szűkkeblűsége által nem fog kijátszatni. Az előleges censura fentartatott ugyan, de az eddigieknél sokkal tágabb korlátok közt. És az eddig csekély értékű s hatástalan időszaki sajtó, azonnal élénkebb mozgásnak indulván, kevés idő alatt jelentékeny hatalommá vált a közéletben. 1840–1843.

A «Pesti Hirlap», mely 1841 elejével indult meg, e tekintetben valóságos korszakot alkotott. Meglepő volt a közönségre nézve, hogy abban Kossuth Lajos, ki, mint tudjuk, nem rég bocsáttatott szabadon fogságából, melyre irott «Törvényhatósági Tudósitásai» miatt törvénytelenül itéltetett volt el, mutatta be magát szerkesztőül. A lap kiadója, Landerer könyvnyomtató, megnyervén az engedelmet, kérdést tőn Metternichnél: nem fogna-e lapja akadályra találni, ha annak szerkesztését Kossuthra bizná? A válasz megnyugtató lőn; s Kossuth általvette a lap szerkesztését. Világos jele volt ez annak, hogy a kormány, felhagyván eddigi elveivel, melyek szerint a haladni óhajtó nemzet minden reformmozgalmait erőhatalommal elfojtani törekedett, az oppositio szempontjából is felvilágosíttatni kivánja a tervezett reformokat. Mert arról eleve sem lehetett kétsége, hogy Kossuthot a martyrkoszorú még inkább megerősitette előbb vallott elveiben. De más részről az iránt sem lehetett kételkedni, hogy a kormány Kossuthot ezen engedély által a censura korlátai közé szandékozott szorítani. Kossuth népszerű személyisége, még inkább pedig élénk, szónoki irálya, mely épen ugy értette az érzelmeket

A «Pesti Hirlap» szerkesztését Kossuth veszi át.

1840--1843. felmelegíteni, mint a szárazabb vitatásokat is ízletes lében adni olvasói elébe, a lapnak nálunk eddig szokatlan terjedelmet s kedvességet szerzett. Rövid idő alatt öt ezernél több példányban nyomattatott (mely számra többi lapjaink összesen sem birtak felemelkedni); s nem csak tükre, hanem vezére is lett a szabadelvű nemzeti mozgalomnak. A programmban «mérsékletet és illedelmet, mely a jó szándék és igazság bélyege», igért Kossuth az idő nagy kérdéseinek megvitatásában; de egyszersmind azt is kijelenté, hogy «szennyes érdekek vezetni soha nem fogják, s meggyőződése nem lesz eladó; észnek és okoknak ugyan mindig hódoland; de más semmi, s nevezetesen, Nagy Pál egykori szavai szerint, sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársainak heve soha el nem tántorítja.»

Kossuthra nézve, nem folyt le gyümölcstelenül azon pár év, melyet börtöne magányában töltött: ő abból mint teljesen felkészült magyar államférfiu lépett ki a szabad életbe. «Megtudom fogni — ugymond ő maga egy, husz évvel későbbi levelében, — hogy a kevesebb lelki erejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. Én a képzelődés túluralma ellenében praktikus tárgyak feletti meditatióhoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról s institutioink hiányairól; elvontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést; s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditatioknak, későbbi pályámon, nagy hasznát vevém;... mert az élet oktat, a meditatio tanul.» De mind e mellett is, ugymond tovább, «mig fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. — Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg, meditatio által, mire az élet oktatott.» És valóban, e meditatioknak vannak is nyomai a megindult lapokban: Kossuth ezekben nem kevesebb tájékozottsággal, mint kiképzett, öntudatos véleménynyel, nem kevesebb

élénkséggel, mint erővel kezdé meg lapjában állapotaink s reformkérdéseink megvitatását. 1840–1843.

A kibékülés után, mely a mult országgyülés végén az amnestia következtében megtörtént, közös volt az iránt az ellenzék értelme, hogy jelenleg fel kell hagyni az izgatással a kormány ellen, mely különben is több jeleit adta, hogy lemondván kényuralmi terveiről, alkotmányszerűleg hajlandó ezentúl kormányozni. E nézetnek Kossuth is hódolt a Hirlapban; magába fojtva keserűségét, melyet a törvénytelen üldöztetés kebelében hagyhatott, sokáig nagy mérsékletet tanusított a kormány iránt. Annál élénkebben kelt ki ama hiányok, hibák, visszaélések ellen, melyek a beligazgatás körében a megyékben vagy a socialis életben felmerűltek. Kérlelhetlen szigorral sujtotta a nyilvánosság ostorával mind azon, miként őket nevezte, apró zsarnokokat, kik mint megyei hivatalnokok vagy földesurak, hatalmokkal visszaélve, áldás helyett szenvedést terjesztenek az alájok rendeltek között. A megyei gyülések rendetlenségei, a korteskedés, lélekvásárlás, a tömegek nyers erejének a politikai kérdések eldöntésére való használata, mint valóságos nemzeti veszély ellen menydörgött velőkig ható, ékes, szónoki irályával.

Elvei, a haza átalakitása tekintetében, ugyanazok voltak, melyeket Széchenyi István, Wesselényi Miklós, Deák Ferencz és Batthyáni Lajos nyomdokai után az egész ellenzéki párt magáéinak vallott, s melyeknek a nemzetiség kifejlése s erősödése, a szabad föld, az ősiség eltörlése, az örökváltság, a közadózás és a képviseleti rendszer tágitása, mintegy sarkpontjait képezték. Az átalakulás menete s tényezői, eszközei s módjai tekintetében mindazáltal lényegesen eltért Kossuth Széchenyitől, a magyar reform ezen atyjától, s inkább Wesselényihez hajlott. Széchenyi, a maga előszeretetével az angol élet iránt, az arisztokratiától, a szó legnemesebb értelmében, t. i. mind azoknak, kik születés, gazdagság s talentumok által kitűnők, egyesülésétől s közremunkálásától várta a nemzet keresztülvezettetését az átalakulás nagy munkáján. A várme- Kossuth elvei a Hirlapban.

1840—1843. gyei intézetnek, melytől zajos eljárása, nyers ellenzése miatt egyre idegen, távol tartá magát, ő soha sem volt barátja. E mellett ő az anyagi kifejlés súlya által akarta előállítani a főrugonyt, mely a nemzetet lassanként politikailag is átalakítsa. Kossuth ellenben, bár ezen anyagi kifejlést szinte óhajtá s mint mulhatlan czélját tűzte ki a nemzeti törekvésnek; de e mellett párhuzamban sürgette a politikai institutiók átalakitását, s inkább ezek segedelmével remélt amarra is eljuthatni, mint megfordítva. Az átalakulás tényezői tekintetében pedig még nagyobb ellenkezésbe jött Széchenyivel. A megyei életben nővén fel, Wesselényivel egybehangzólag, mindent a megyéktől várt. Nem csak ugy tekintette ő a megyerendszert, mint az alkotmány palladiumát, hanem azt, s abban a birtokos középnemességet tartá a nemzeti újjászületés legelső, leghatékonyabb tényezőjének. Ő a megyei közgyüléseket oly ősgyüléseknek tekintette, melyek statutumok által lassanként még oly reformokat is keresztülvihetnek, melyeket az országgyülés, a felső ház születési, birtoki és tiszti arisztokratiájának mozdulni nem akarása következtében, törvénynyé nem emelhet. Sikerült példa gyanánt állott előtte e tekintetben a szavazati jog kiterjesztése a honoratiorokra, mit néhány megye szinte statutum által létesített. A megyei statutárius hatalomnak ő csak azon negativ határt akarta kiszabni, mely ekként hangzik: «törvény ellen statutumot alkotni nem szabad». Az átalakulás tervében ő épen azért tartá fő tényezőnek a középnemességet, mivel ennek cselekvési tere a megyei élet körében fekszik. És ekként a megyei rendszer és a középrendü nemesség volt azon két fő elem, melyeknek müködésére kivánta alapitani átalakulásunk nagy munkáját. Midőn egykor 1841 folytában egy lap azon tételt állitá fel, hogy a fekvő birtoknak kell átalakulásunk processusában túlnyomó befolyással birnia, Kossuth következőleg nyilatkozott egy vezérczikkében:

«Ekkorig nép és nemzet között jogtanilag különbség vala, s hogy e két nevezet nem egy értelmü, hogy a jog- és érdek-

egység hatalmas kapcsa még ma is csak jámbor óhajtás: 1840—1843.
ezért vagyunk igy a mint vagyunk, hogy átalakulásról kell gondoskodnunk. De bár nép és nemzet között egység nincs, ekkorig alkotmányunk szerint legalább az arisztokratiát egy testnek hittük, melynek körében, törvény szerint, jogban különbség nincs, s ha jogban nincs, politikai hivatásban sem lehet. És mi, szegény tévelygők, azt gondolók, épen ezen egység jogban s hivatásban teszi lehetségessé az átalakulás békés, nyugalmas processusát; mert a magyar arisztokratia eléggé számos, hogy a sánczon kivül esők érdekeivel igen sokakban találkozzék, mely találkozás megannyi horogkapocsnak tekinthető az összeolvasztás nagy munkájában. Majd ismét azt gondolók, oly időt élünk, melyben az értelmiségnek szava van, bárha nem kastélyból szólal is fel; azt gondolók, hogy midőn arról van szó: mi jó, mi nem jó, mit kell, mit nem kell tenni, ok harczoland ok ellenében, nem pedig gyermeki dacz, mely igy kérkedik: «legyen bár jó, én még sem teszem, mert te javaslád»; azt gondolók, nincs senki közöttünk, ki Brennusként kardjának (vagy akármi súlynak, legyen bár birtok avagy más súly,) mérlegbe vetésével akarná dönteni a kérdéseket, miknek csak jogszerűség s ennek körébeni józan politika által kellene döntetniök. Mind ezeknél fogva megemlékezénk, miként a magyar arisztokratiában vannak nagy és kis urak, van fő, van közönséges arisztokratia.... És ha ez emlékezet folytán lelkiösmeretünk mélyében önmagunknak kérdést tevénk, kik hivatvák honunkban az átalakulás munkásaivá? keblünkön átrezgett a meggyőződés,.... hogy hivatva van általában a honszeretet szent érzelmeivel s kölcsönös tűrelem indulatával ikerített értelmesség, bár honnan, bár kitől jöjön; mert a bitorlott reputatiok ideje lejárt, s ész a hatalom, ész és tudomány, mely privilegiumot nem ismer, s melynek, valamint az istenszeretet csillagos mennyezetű nagy templomának ajtai nyitvák minden halandó előtt, ki parányisága szerény körében is emberi méltóság indulatával érzi keblében az istenszikra szelíd

1840—1843. melegét. Hivatva van tehát ész és értelem általában is; de mivel körülményeink természetében fekszik, hogy a békés átalakulás csak a fenálló alkotmányos formák között történhetik, különösen hivatva van az ész és értelmiség a magyar arisztokratia egy és osztatlan testületéből, melyben minden érdek találhat s talál képviselőt. E nézet mellett azonban nyiltan kimondjuk: — örökké elevenen áll emlékezetünk előtt, hogy a jogszerűség, civilisatio s alkotmányos élet legfőbb factorát, a nemzeti erő valódi megtörhetlen magkövét, a középrendben keresendőnek mutatják fel a történetek évkönyvei, — azon középrendben, mely nem áll oly magasan, hogy osztályzati érdekeit a nemzeti tömeg érdekeivel ellentétben képzelné; nem áll oly alant, hogy mások supremátiai vágyának eszközeivé alacsonyulna; mely.... magát sem pénzért, sem csillámokért áruba nem bocsátja. Mivel pedig arisztokratiai alkotmányunk mellett,... mig ez jobban kifejlenék, azt egyedül a középrendű nemesség soraiban véltük föllelni, azon középrendű nemességben, melynek politikai cselekvősége a municipális élet körében forog, melyet mi e szerint a közvélemény képviselőinek tartunk, oly képviselőknek, kiknek szemei előtt a municipális rendszer a haladás érdekeivel testvéri kapcsolatban áll; kik tehát a kettővel együtt, nem egymás ellenében élni tudnak, szeretnek, akarnak is. — Azonban, midőn a középrendű nemességbe ennyi erőt helyezünk, azt korántsem osztálykülönzési, hanem inkább egybeforrasztási szempontból teszszük.» Elmondja utóbb, miként van ugyan némi erkölcsi előnyük a historiai neveknek, s ha ezek az önzésből és szűkkeblűségből kibontakozva, a nemzet élére állani hajlandók, hogy a jogegyenlőség s alkotmányos haladás zászlaját lobogtassák: mindig kész leend a nemzet is követni vezérszavokat. Azoknak mindazáltal, kik azt hiszik, az őseiktől örökölt név és birtok elenyészhetlen tőke, melynek élvezetében tétlenül kéjeleghetnek; vagy épen a közjót magányérdeknek alája rendelve, vak önhittségökben a történelem kerekét megállitani s a józan haladást meggátolni

képesek, azoknak büszkén kiáltja füleikbe: «Veletek és általatok, ha akartok; nélkületek, sőt ellenetek, ha kell!» 1840–1843.

Ha már az igazgatás körében fölfedezett számos visszaélések napfényre hozása s nyilvános gáncsolása miatt is sokan, kik tán magokat érintve érezték, nagy lármát ütöttek a Hirlap ellen: természetesen olyanok sem hiányozhattak, kik az áltekintélyek ezen megvetése, vagy ama demokratiai szellemben botránkoztak meg, mely a megyerendszer hő pártolása mellett is elég világosan feltűnt Kossuth vezérczikkeiben. Még maga Széchenyi is, a reform e kezdeményezője, ki életfeladásául tűzte ki magának hazája s nemzete újjászületésének eszközlésére fordítani egész hazafiui buzgalmát, miben fáradhatlan tevékenysége és rendkivüli talentumai által már valóban is oly nagy eredményeket teremtett elő mind erkölcsi mind anyagi tekintetben, — hazafiui kötelességének tartá felszólalni a Hirlap ellen, melynek irányát veszélyesnek tartá.

Széchenyi fellépte a Pesti Hirlap ellen.

Már azon időtől fogva, midőn a kormány, felhagyván a kivihetleneknek ismert kényuralmi tervekkel, a reactionárius Pálffy helyett az alkotmányos szellemű Majláth Antalt igtatta be a kanczellárságba, s az által kétségtelen jeleit adta politikája megváltoztatásának, Széchenyi nézetei is változtak azon modor iránt, melyet ezentúl a nemzet által követendőnek hitt, hogy átalakulásának processusa sikeresen, akadálytalanul lefolyhasson. Mérsékelni kivánta a nemzetet az ellenzésben, nehogy ez által vagy önmaga is a demokratia sikamlós ösvényére ragadtassék, — mit, mielőtt a nemzetiség jobban megerősödnék, az ország zagyva népségű lakossága miatt a magyarra nézve veszélyesnek, bajthozónak tartott; vagy a türelmevesztett kormányt ingerelje fel az alkotmányos reformmozgalom erélyesebb akadályozására. Már az 1840-ki országgyülés folytában is tanácslá ennél fogva a nemzetnek, ne tekintsen mindent rosz akaratból származónak, ha tán sérelmes is, mi felülről jő; hanem tartsa azt azon «vegyes házasság» néha elkerülhetlen következéseinek, melyben a sors alkotmá-

1840—1843. nyos hazánkat az absolut Ausztriával összekapcsolta. Javaslá: kössünk fel néha «absolut szemüveget», midőn a kormány eljárását birálgatjuk; mert különben könnyen igazságtalanok lehetünk, s rosz szándékot, ármányt láthatunk ott is, hol csak tudatlanság vagy a körülmények kényszerűsége létezik. Megvallá ugyan, hogy a kormány még nem mondott le egészen, miként ő a dolgokat látja, egybeolvasztási szándékairól. Erre nézve azonban azt javaslá a nemzetnek, hogy belbecse súlyának nevelése által ügyekezzék a még fenlévő reactionárius törekvéseket is meghiúsitani, bizton remélvén, hogy azon politika, melyet a nemzet irányában felülről követnek, azon arányban fog mérsékeltebb, loyálisabb s alkotmányszerűbb lenni, a milyenben hatványozza a nemzet a maga értelmi s erkölcsi belértékét.

Ily véleményben lévén a közügy állapotáról, lelkesedéssel üdvözlé a buzgó hazafi a mult országgyülés alkalmával bekövetkezett kibékülést, mint egy szebb jövendőnek kiindulási pontját, mintegy zálogát annak, hogy a reformot valahára a kormány is elfogadta. «Most már, ugymond, az utósó országgyülés óta egészen új időszak derül hazánkra. El van döntve, hogy haladnunk kell. Megsemmisitve van azon pompás, jóllehet értelem nélküli szójárásnak varázsa, miszerint a magyar alkotmánynak épületéből egy morzsát sem kellene megrendíteni, nehogy romba düljön az egész. El látszik határozva lenni, hogy nem 24 órai felfogásokként fognak a hazai hajó repedései betömetni ezentúl, mig az alatt újak és újak támadnak szüntelen; sem nem fog egy tökéletes rendszer, az annyiszor hallott «systematice» tana szerint az országgyülésen több száz szónok ékesszólásai közt felvétetni: de a helyett kevesebbek által fog előleges és elégséges surlódások után valami kielégítő rendszer készülni.... Hatalmasok, a királyi székhez közel állók lépnek, hazánk legjobbjaitól üdvözölve, a nemzetiség és alkotmány szent mezejére; és ekkép nem vagyunk ezentúl mi néhányan alacsony állásban közlegénykedők kénytelenek, nemzetiség és alkotmány dolgában, dagály

és orkán ellen ugy szólván horatius-cocleskedni erőnk fogy- 1840–1843.
táig; hanem oly önálló egész testületektől hordozott zászlók után indulhatunk, melyeket sem a nyugoti sem a keleti szél állásukból ki nem forgat. S mi ezeknél még sokkal több, hazánk némely leghűbb, de egyszersmind legegészségesebb velejű fiai, felfogván nemzeti létünk diagnosisának megváltozását, bátran kimondák, és e szerint cselekednek is, hogy az agitatiónak szüksége ideig óráig megszűnt.»

Ily remények közt nagy rázkódásnak kelle történni a haza boldogulásán oly szerelemmel csüggő hazafi kedélyében, midőn a Pesti Hirlap első számaiból látá, hogy annak szerkesztője, a martyrkoszorús Kossuth, a sokaság tetszészaja közt, s egyre növekedő népszerűségtől kisérve, nem csak megmarad az agitatio terén, hanem azt lapja által nagy dimensioban még terjeszti is, s a nemzeti reform nagy munkáját a megyei hatóság zajos terére állítani, abban főszerepet a középnemességnek tulajdonítani, sőt abba a demokratiai elveket is elhinteni ügyekezik. Aggodalma annál mélyebbé vált, mennél inkább növekedni tapasztalta az ellenzéki párt nagy tömegének lelkesedését ezen eljárás felett; mennél inkább azonosodni látta e legmozgékonyabb, legkönnyebben tévutakra vezethető, számára nézve legerősebb, szabadelvű pártot, melyet eddig a maga pártjának is vallott, a mind inkább hatalommá fejlődő «Hirlappal». Azon állásnál fogva tehát, melyet mint a nemzet első reformere elfoglalt, hazafiui kötelességének vélte, fellépni az irány ellen, melyet tévutnak tartott. Azon lelkesedés után, melyet a «Hirlap» s annak szerkesztője maga iránt kivált az ifjuságban gerjesztett, eleve is tudta Széchenyi, hogy fellépése népszerűségébe kerülhet. De sokkal nagyobb lelki erő s erkölcsi bátorság volt sajátja, mintsem hogy egy perczig is habozott volna, fényes teherként eldobni magától a népszerűséget, mihelyt az véleményszabadságát korlátolta, s terveiben akadály gyanánt állott előtte. És alig folyt még a «Hirlap» egy évnegyedig, midőn azt «A kelet népe» czimű «A kelet népe.»

1840—1843. terjedelmes könyvében nagy hévvel, sőt ingerült szenvedélyességgel megtámadta.

A «Kelet népét», melynek mejelenése óta Széchenyi egész 1848-ig folytonos harczban állott Kossuthtal s az ellenzéki pártnak őt követő töredékével, nem ugy kell tekinteni, mint doctrinák feletti tollvitát, mint politikai elvek s rendszer kézikönyvét. Elvekről Széchenyi nem akart vitázni ellenével; sőt több helyt nyiltan megvallá, hogy Kossuth elveiben a maga saját elveire ismer, melyekért 1825 óta folyton harczol.

Nem egyéb volt ezen egész, oly szenvedélyes, oly keserű tollharcz, mint feljajdulása a féltékeny hazafiui kebelnek, azon veszélyek előtt, melyeket a túlhajtott izgatásból származni sejtett; mint aggodalomteli intés, melylyel ő, kit a nemzet eddig a maga átalakulási törekvéseiben egyik legmerészebb zászlósának tartott, felriadva a «Hirlap» veszélyesnek hitt müködésén, a nemzetre rákiáltott: «vigyázz, őrizkedjél, itt veszély, nagy veszély fenyeget!» Nyiltan és határozottan vádolja Kossuthot, hogy eljárásával, ha azt eddigi szellemében folytatja, forradalom elébe vezeti a nemzetet. E súlyos vádat főleg két érvvel támogatja, melyek egyike: hogy nem a hidegen fontoló ész, hanem a túlérzékeny szív s a felhevült képzelet után indul; másika: hogy modora és taktikája rosz.

«A Pesti Hirlap szerkesztője abban hibáz, — ugymond az első vádra nézve, — hogy a képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik, s nem hideg számokkal; vagyis, mint a közéletben, a bevett szójárás szerint mondani szokták: a szívhez szól a helyett, hogy az észhez szólana;» — merő érzés-politikus, ki fő eszméibe mindig vegyít valami képzelmit, valami eszményit, mi által csillogóvá lesz ugyan eszméje, de a valósággal ellenkezik; mindig a túlérzékeny szív hurjain adja elő okoskodásait, mi által a szenvedélyeket korbácsolja fel, s utóvégre is nyugtalanságra vezet.

A másik vádban modorát s taktikáját gáncsolja. «Nem azon tompa él körül forog, ugymond, nálunk a dolog, hogy haladjunk, haladjunk... De a fő kérdés: melyek utaink, és melyek

a még bezártak, melyek a már kinyíltak; melyiken lehet haladni sebesen, melyiken csak óvakodva, melyiken végre csak ugy, mint a fűszál nő?» A vastag könyvnek nagyobb része a körül forog, hogy megmutassa, miképen a «Pesti Hirlap» szerkesztője épen e kerdést nem veszi tekintetbe, s az érdekeket mindig élére, gyakran egymással szembeállítja: hogy mindig a szélsőségek felé hajólva, modora által a tömegeket felizgatja, az elöljáróság iránti tiszteletet csökkenti, a szegényeket a gazdagok ellen ingerli, s ekként a társadalmi rend kötelékeit megtágítja; hogy mig egy részről a kormányt haladásra ösztönzi, egyszersmind a megyéket olyanokra izgatja, mik a kormány tekintélyét s törvényes hatását gyöngítik; dicsér minden hatóságot, mely törvényes korlátaiból kilép; mig a nemességet rábeszélni ügyekezik, hogy az alsóbb osztályokat magához felemelje, túlhajtott érzékenységgel minden egyes szenvedőt a hiányos társadalmi rendszer áldozata gyanánt mutat be; az ifjuságot gáncsolja ugyan zavargásai miatt, de ugyanakkor neki, mint társadalmi hatalomnak bókol, s a tömegek rivalgásait nevezi el közvéleménynek; a maga nézeteinek teljes nyilvánosságot követel, de másokat a tömegek zajával némíttat el; a népszerűséget bálványozva, a tömegek tapsait hajházva, azok szenvedélyeit legyezi, szítogatja. És mig e téves modor által folytonos izgatottságot s ingerültséget ápol: rosz taktikája által a legégetőbb haladási kérdések sükerét koczkáztatja, midőn vagy oly inditványokat kapcsol össze, melyek egyike a másikat meghiúsítja; vagy a siker fő tényezőinek érdekeit sérti, rokonszenvét eljátsza; vagy az óvatos, lassu haladás helyett, vágtatva rohan a dolognak; vagy végre a foganatositásnak sok esetben oly lényeges «egymásutánját» megzavarva, kényes kérdéseket állit az előtérbe, s azok erőszakolása által egyebeket is meghiúsít. Mind ezeknél fogva, bár legtöbb elveiben saját elveire ismer, kijelenti mindazáltal, hogy kettejök eljárásában oly nagy a különbség, mint a békés reform s a forradalom között. 1840—1843.

A «Hitel» óta nem jelent meg irodalmunkban könyv, mely

1840—1843.

A «Kelet népé»-nek hatása.

annyi zajt ütött, annyi érdekeltséget gerjesztett volna, mint «A Kelet népe.» Egy egész kis irodalom támadt a « Kelet népe és a Pesti Hirlap» közti harcz tárgyában. Maga Kossuth is könyvet irt megtámadója ellen, nem akarván más téren védni magát, mint a melyen megtámadtatott. E tollharcz előadásába szükségtelen bővebben beereszkednünk; elég mondanunk hogy, ha voltak is néhány egyesek, kik Széchenyi véleményét egészen felfogva, neki adtak igazat: a könyv a közönségben egyátalában nem azon eredményt hozta elő, melyet szerzője óhajtott. Az ellenzék, látván, mily kevéssé hajlandó még a kormány hozzájárulni azon reformokhoz, melyektől a nemzet felvirágzása függ; észlelvén, mi sokan vannak még nem csak a főrendűek közt, hanem, midőn a köz teherviselés egyenlőségéről volt szó, még a közép- és alnemességben is, kik a privilegiumot bálványozzák: nem hitte, hogy az agitatio, melyet a Hirlap folytatott, akár a magán- akár a közjogi kérdésekben már feleslegessé, sőt ártalmassá vált volna. Hiú rémlátásnak tartá szintugy a politikai forradalmat körülményeink közt, mint a veszélyt, melyet Széchenyi az agitatio folytatásából a nemzetiségre nézve jóslott; mert amarra a tömegekben semmi hajlamot, s kikben hajlam tán nem hiányzott volna, erőt nem látott: emezt, a nemzetiséget pedig már erősebbnek hitte, mintsem hogy akár az alkotmány sánczainak tágitása akár a birtokviszonyok megváltoztatása, jog és teher egyenlőségének megalapitása stb. által bármi kárt szenvedhetne. És miután Széchenyi maga bevallá, hogy elvei, kevés kivétellel ugyanazok, melyeket Kossuth vall: a «modornak és taktikának» nem tulajdonitottak oly nagy fontosságot, hogy hihették volna, miként abból oly nagy veszélyek származhatnának a nemzetre, minőket Széchenyi oly bizonyosan bekövetkezendőknek jóslott. Sokat ártott a könyv hatásának a keserű hang, a kiméletlen szenvedélyesség, melylyel Széchenyi, aggodalmai által elragadtatva, Kossuthot vádolta; s egyebek közt még azon szomorú órákat is gyöngédtelenül szemére lobbantotta, melyeket fogságában töltött, mintha el akarta volna a szenvedéstől

tagadni még azt is, hogy szenvedés volt. És minthogy a kö- 1840—1843.
zönség szemében épen e kiállott szenvedés font Kossuth halántékai körül martyrkoszorút, mely népszerűségét oly nagygyá emelte: sokan, kivált a heves vérű fiatalság, irígységről vádolták Széchenyit, mintha csak ez volt volna forrása szenvedélyes megtámadásának. Mások, a modornak és taktikának oly nagy fontosságát fel nem fogván, azt hitték: hogy bár ezekről beszél legtöbbet, tulajdonképen még sem ezek a megtámadás igazi okai; hanem az, hogy Kossuth iránya demokratikus, hogy ő az átalakulást a megyei hatóságok által, melyeknek demokratiai képviseletet óhajtott adni, kivánja keresztül vinni, mig ő, Széchenyi, a birtokos főarisztokratiát tekinti, s most sokkal inkább mint pályája kezdetében, az alkotmány és szabadság legerősebb támaszának, a haladás leghatékonyabb tényezőjének: ezek arisztokratának tekinték őt, ki szabadelvüségében visszalép s nem előre, hanem hátra, a conservativ tábor felé halad. Még a legmérsékeltebb ellenzékiek is hajlandók voltak gáncsolni őt e lépésért, melyet a viszonyok alakultában károsnak tartottak. Még nem mult éve, hogy a kormány ama politikai bünvádakat, melyek az egész országot oly annyira felizgatták, az amnestia következtében megszüntette; s ime most, — igy gondolkodott az ellenzék — maga a haladási pártnak egyik legkitünőbb vezére emel vádat veszélyes politikai irány miatt s denunciálja azt a kormánynak. Csak pár hónap óta kezdett a censura, az országnak mondhatatlan örömére, kevesebb szűkkeblüséggel, több szabadelvüséggel kezeltetni: és Széchenyi, a szabad szólásnak maga is hő pártolója, a hazára nézve veszélyt lát a szavakban, melyekben egy censor semmi gyanusat nem talált. Alig állott helyre a bizodalom a kormány és nemzet között: és a hazának egyik legkitünőbb fia már is panaszt emel, hogy az ország forradalomra vezettetik; megszakadást okoz a haladás pártjában, a conservativ pártiakat még csökönösebbekké teszi mozdulni nem akarásukban. E vádak hallattak ellene mindenfelé.

1840—1843. Széchenyi ekként nem csak czélt nem ért polemiájával, hanem, a kinek neve az előtt a sikernek mintegy kezességévé lett a vállalatokban; a kinek személyében volt eddig összepontosulva a nemzetben felköltött egyesületi s vállalkozási erő minden nyilvánulása; a kinek pártolásától függött az eredmény; a kinek nézetei határoztak a teendők sora felett, s tekintélye megsemmitett minden ellenkező irányokat: most egyszerre megfosztva látta magát régi népszerűsége nagy részétől. Vállalatai ezután is bizalommal kisértettek ugyan, mert praktikus szelleméről nem volt kétség; szónoklatai azontúl is figyelemmel hallgattattak, s munkái is olvastattak; de a rokonszenv ezóta nagy mértékben csökkent, lelkesedés pedig, legalább oly őszinte s átalános, mint elébb, nem nyilatkozott személye iránt.

Azonban némi haszna mégis lett a keserű tollharcznak: a «Pesti Hirlap» higgadtabb, óvatosabb lett az indulatok felébresztésében; a helyett, hogy oly gyakran, mint elébb, az institutiok hibáit s hiányait rótta volna meg, a teendők legszükségesbjeit, az átalakulás egyes kérdéseit részletesebben s gyakran nagy avatottsággal és szerencsével vitatta meg. Azon érdemét senki sem tagadhatta a «Hirlapnak», hogy még a szárazabb tárgyakat is oly érdekesen tudta előadni, hogy bár miről szólott is, az értelmesek azt mindig új, s legtöbbször helyes szempontokból szemlélhették magok előtt, s a nagy tömeg is meríthetett belőle tanulságot.

Egy másik eredménye e tollharcznak az lőn, hogy a pártok élesebben körvonaloztattak, s több színezetre oszlottak. Elébb csak a két nagy párt létezett: a kormány- vagy az ugy nevezett conservativ párt és az ellenzék; ezentúl, nem csak ezeknek kebelében több árnyéklat támadt, hanem egy új is keletkezett, mely, bár csekély számmal, Széchenyi körül csoportozott össze, hasonló ahhoz, melyet a parlamentaris kormányoknál középnek, vagy a politikai rendszerekben juste milieu-nek szoktak nevezni. Súlya mindazáltal ennek sem országgyüléseinken, sem azokon kivül nem volt nagyobb, mint a mennyit

annak Széchenyi népszerűségben csökkent egyénisége kölcsönözhetett. 1840–1843.

A kormány magatartása e viták tekintetében.

Az ellenzékiek közől sokan leginkább azért gáncsolták Széchenyi fellépését, mivel a «Hirlap» megtámadása az ő szájában, mint mondók, némileg a denunciatio szinét viselte; s attól tartottak, hogy a kormány, kapva az alkalmon, a sajtónak nem rég engedett szabadabb mozgását ismét a régi bilincsek közé szorítandja; s a demokratia rémképétől visszaijedve, ismét elforduland a reformtól, melyre némileg már hajlandónak mutatkozott. De ez most nem történt. A kormányférfiak közől ezek nem látták a Széchenyi által hirdetett veszélyességet, amazok örültek az ellenzék kebelében támadt meghasonlásnak; és nem csak nem vonták szorosabbra a censura gyeplőit, nem korlátolták eddigi szabadabb mozgásában a Hirlapot és szabadelvű társait; hanem, azon reményben, hogy az ellenök folytatott harcz az ellenzékiek közti meghasonlást még inkább öregbítendi, a conservativ pártot pedig erősítendi, egy conservativ szellemű organumról is kezdtek gondoskodni, mely a Pesti Hirlappal megmérkőzhessék. Ily lap még nem létezett az országban; mert a «Világ», mely új súlytalan szerkesztője alatt színt változtatott, merő piszkolódások lajstroma lévén, ilyennek nem tartathatott. A conservativ érdekeket eddig a «Hirnök» képviselte, melyet Orosz József, Kossuthnak hajdan az Országgyülési Tudósitások szerkesztésében egy ideig társa, kezelt. De részint mivel e különben tehetséges férfiu, színváltozása miatt, az ellenzék előtt tekintélyét egészen elvesztette; részint mivel a lapnak magának sem volt határozott színezete, s conservativ szellemű czikkei mellett, Nagy Károlytól, a «Daguerreotyp» czimű röpirat geniális irójától, radikál irányu czikkelyeket is gyakran hozott; részint végre mivel egy Pozsonyban megjelenő provincialis lap, bár miként szerkesztetnék, a sikerre nem sok reménynyel biztatott: egy új szerkesztőnek s új lapnak kelle a «Hirlap» ellenében megjelenni.

E szerkesztő maga gróf Dessewffy Aurél lett, a mult or-

1840—1843. szággyülésen a conservativ pártnak vezére. Ő az országgyülésen a büntető törvénykönyv szerkesztésére kinevezett országos bizottmány tagja lévén, ennek összeülése előtt, a kormány meghagyásából és költségén, politikai utazást tőn Német-, Franczia-, Holland-, Belgium- és Angolországban; mely alatt, nem csak, mi feladata volt, a rabok és börtönök körül vizsgálódott; hanem a fővárosok életszerkezetét, a társadalmi viszonyokat s különösen Anglia régi alkotmányos földét is tanulmánya tárgyaivá tette. Épen haza térte korában folyt a véleményharcz leghevesebben Széchenyi és Kossuth s nézetrokonaik között. A «Pesti Hirlap» irányát Dessewffy is veszélyesnek tartotta; s nem ismert fontosabb feladatot, mint szinte a sorompóba lépni s vele a napi sajtóban megküzdeni. Késedelem nélkül átvette tehát az 1841-ki év közepén a «Világ» czimű hirlap igazgatását, mely eddig az által akart magára figyelmet vonni, hogy Kossuthot fékezetlen hevességgel támadta meg; de mind e mellett is nem sokára bukásnak indult.

Dessewffy Aurél fellépte a sajtó terén.

A «Világ» hirlap.

Az új kezekbe jutott «Világ» hatalmas ellenévé lett a «Pesti Hirlapnak», a teljes kiképzettségű, fáradhatlan munkásságu, geniális Dessewffy vezetése alatt. Hogy működése irányát, politikáját helyesen méltányolhassuk, eleve tudnunk kell: hogy őt, a mult országgyülésen tanusított fényes tulajdonainál fogva, mind a kormánypárt mind a közvélemény a közel jövőben kanczellári méltóságra túzte ki; s hogy arra magának is nagyok voltak reményei, több czikkéből kiviláglott, melyekben némely, a szabadságra veszélyessé válható, elvekről irva, sejtetni engedé, hogy azokat majd ő fogja alkalmazni. E kilátásban irta ő czikkeit s formulázta elveit, melyek általában véve a kormányhatalom szilárditására s oly erős centralisatió megalapitására irányoztak hogy, ha az ország ezen elvek szerint reformáltatik, az új államforma alig lett volna egyéb egy szabadelvű absolutismusnál. Ezen elvek természetesen igen népszerűtlenek valának a magyar közönségben; s bizonyára nem csekély férfiui bátorság kellett az azok melletti

küzdelemre, melyről eleve tudta, hogy a közvélemény tetszésével nem fog találkozni. De bár ebben nem részesült is életében; a történelemnek meg kell vallani, hogy a magasabb látpont, melyre a megvitatott tárgyakat helyezte, a világosság és szabatosság, az éles logika és rendszeresség, melylyel eszméit fejtegette, — az ellenzéki tanokat több tekintetben megtisztázták s nem egy tévtant czáfoltak meg. E fölött tollának bámulatos könnyűsége, irályának egyszerűségében is erőteljes szépsége, nyelvének minden szópiperétől s dagálytól ment hatalma valóban követésre méltó példánynyá tették hirlapirói működését. 1840—1843.

Midőn ő a hirlapi pályára lépett, arról folyván Széchenyi és Kossuth közt a heves tollharcz lényege: mily irányt kelljen adni a reformkérdéseknek, mily elvek befolyása alatt szükség azokat eldönteni? — ő is ezen irányok és elvek fejtegetésével kezdette meg működését. Mindenek előtt éles kritikával bonczolgatá a két ellenkező theoriát, s mintegy biróként lépett fel a felek között. Annál részrehajlatlanabbul tehette ő ezt, minthogy mindeniktől lényegesen különbözött véleményben. Érdekes magának e státusférfiui irónak tollából olvasni ezen kritikákat. «Akaratunk ellen is fájdalmas gondolatok szállanak itt meg, — ugymond Dessewffy, Széchenyi szerepére, eljárására vonatkozva. Van-e nagyobb szerencsétlenség státusemberre nézve, mint hajlam, szabadválasztás vagy körülmények által nyujtott oly helyzet, melyben agitatio utján, alulról fölfelé vala kénytelen változtatási eszméinek sikert eszközleni? Hogy ezeknek csak csekély részét is kivihesse, hogy a felsőbbséget engedélyekre késztethesse, kénytelen izgatáshoz nyúlni, a fenálló rend ellen kikelni, vágyakat ébreszteni, szenvedélyt, lelkesedést, jó és rosz indulatokat a maga érdekébe behuzni.... Az agitatorok csak hamar elsodorva látják magokat az ideák által, melyeket ébresztettek, fölemésztve tanitványaiktól, mint Amerikában a vadaknál, hol a fiuk szüleiket agyonverik. Én mindig sajnáltam inkább, mint kárhoztattam az agitatorokat. Hibáik nem személyes sajátuk; de sajátos átkai a szerepnek,

1840—1843. melyet elvállaltak; un vice de position; kínjaik azonban és szenvedéseik valóságosak s annnál keserűbbek, minél tisztább szándokkal léptek fel pályájokra...... Juthat-e neki mélyebb fájdalom, mint átugorva látni a meghatározott kört; látni, miként szerte száguldoznak saját csoportjai, s magát a mozgalom háta megett találni, melyet megindított?.....» Áttér ezután a «Kelet népe» által a Pesti Hirlap ellen felhozott főbb vádakra. Elismeri, hogy a vészt, melyet ő oly közel nem lát, s könnyebben orvosolhatónak hisz, Széchenyi igen is sötét színekkel ábrázolta; hogy érvei s czáfolatai gyakran gyöngék, a megtámadás nem ritkán gyöngédtelen s hibás mezőn kezdetett: a Hirlap kártékony hatását mindazáltal ő is valóságnak tartja. Mert, ugymond, bár a czégérül kifüggesztett irányban semmi veszélyes sincs: mégis a mód, melylyel az elveket alkalmazza, a szín, melyben az adatokat feltűnteti, sokszor a parányi észrevételek, mikkel azokat kiséri, egy helybenhagyó vagy gáncsoló szó, melyet az adatok után odavet, szóval a belső irány olyan, hogy a nyiltan kimondott szép czélokon kivül más valami is fekszik az irány alatt; az irott sorok közt láthatlan betűkben áll még más valami. Részletesen mutogatván aztán ez irány káros hatását, átmegy külön a két státusférfiu működési rendszerének birálatára.

«Itt a különbség, ugymond, nem csupán az irány és modor körül forog;.... de magát a munkáló gépely organismusát, a dolgozó erők benső mechanismusát érdekli. Gr. Széchenyi István és Kossuth Lajos e tekintetben két külön iskola tanait képviselik..... és nem lehetetlen, hogy a két iskola theoriái egyiránt hézagosak.

«Gróf Széchenyi a módokra nézve, melyek által czéljait létesíteni igyekezett, eleitől fogva mindenkor a központositás embere volt. Nem azon kormányzati központositást értem itt, mely a helyhatósági jogoknak nagyobb részét elnyeli, de egy más nemét a központositásnak, mely a nemes gróf cselekvéseit tulajdonilag jellemzi. Ezen, a gróf eszméleti világában már régen fris életet folytató gépelyben,... anyagi

központ: az állóhidban összeforrt, vasutak és vizcsatornák által a legtávolabb pontokkal összekötött, dúsgazdag, bájossá varázsolt Budapest; szellemi középpont: maga a tisztelt gróf és rokonszenvü barátjai; eszközök: a nemes gróf iratai s a helybeli egyletek s intézetek; hatáskör: országgyülésen kivül a vélemények előkészitése s a magasabb társalgási élet magyarositása, országgyülésen a felső tábla alkotmányszerű oppositiója. Mi volna könnyebb, mint az igy organisált gépelyt mindig szem alatt tartani, a katlan alatt hol erősen, hol gyengébben tüzelni, szigorú taktika szerint előmenni, és szoros tudományilag játszani a sakk-partiet! Az ily gépely szabatos működésétől reményli a nemeslelkű gróf, hogy mind azt, mit óhajt, épen azon időpontban, melyre azt hő keble óhajtja, pontosan sikeresíteni fogná, mig végre Magyarország a mostani elkopott, félig meddig feudalis, félig meddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, képviseleti rendszerre átvarázsoltatnék. 1840—1843.

«Nem kevésbbé barátja a központositásnak Kossuth Lajos. Politikai hitvallásának általános talpköve a vármegye. A megyei élet sajátságaival senki nála jobban nem ismeretes, behatott annak minden ágazataiba, nincs előtte titka a szövevényes fonalaknak, szivvérébe vette fel az institutio életnedvét, s a megyei élet fontosságát soha senki lelkesebben fel nem fogta, remekebbül nem ábrázolta. A megyei hatóságon kivül még csak egy más hatalmat ismer, s ez: a sajtó utjáni nyilvánosság. E rendszerben tehát a fővonások: sajtó, mely megvítatja a kérdéseket; megyék, melyek azokat határozattá változtatják; országgyülés, mely e nyomon törvényt hoz. És meg van ezek mellett Kossuth Lajosnak is a gyakorlati munkálatra nézve a maga központositási eszméje. Középponti hirlap, mely az eszméket közre teszi; középponti megye, mely azokat végzéssé emeli, a többi megyékkel felszólítólag tudatja, s ezeknek visszatetsző lépéseit indignatióval fogadja; — két vagy három középponti ember a középponti újság és megye kormányán; — középponti állandó hallgatóság, mely

1840—1843. a középponti városban mindennemű gyülekezetet különbség nélkül környez és lármázva igazgat, másnap közvélemény képében, mint vox populi vox Dei az egész országban kitrombitálandót. Ez a mi csekély abstractioink szerint Kossuth Lajos gyakorlati nézete a nálunk kivánatos országlásról. E rendszerben mozgató erő: a középponti újság és megye; kifolyási csatornák: a megyék; összefolyási pont: az országgyülés; ellenőrködő hatalom: a nyilvánosság.

«Ime két külön neme a működő gépelyeknek, két külön országlási terv, mely csak abban hasonlit, hogy mindkettő központositáson épül. De hátha mindegyikből ki volna felejtve a legszükségesebb karika; hátha egyes fogyatkozásaik mellett a két tervnek egyike orvosolhatatlan eredeti bűnben is sínylődnék?

«Gr. Széchenyi rendszerének egyik fő vétke az, mit már Kossuth is kiemelt: a törvényhatóságok befolyása nincs benne kellőleg méltányolva. Alkotmányunk természeténél s politikai állásunknál fogva gyenge alapon nyugszik nálunk mind az, mi sarkpontját nem a megyékben találja, vagy szerkezetökbe magát bele nem illesztheti. Innen van, hogy azon cselekvési rendszer, melyet gr. Széchenyi darab ideig az akkori körülményekhez képest igen sikeresen űzött, veszteni kezde hathatóságából azon órától fogva, mikor a mozgalom szintereivé a megyék lettek, a t. gróf pedig gravitatiói pontját azokba általtenni elmulasztá. Egy nemzetet en petit comité sokáig vezérleni nem lehet ott, hol 52 megye nyilvános életet űz és következőleg az ideák mozgalmának legnagyobb részét magába felveszi.

«Másik hibája gr. Széchenyi rendszerének némileg közös Kossuth Lajoséval; mert valamint Kossuth gyakorlati rendszerében ki vannak felejtve a törvényes hatalom szükséges jogai a megyék irányában: ugy gróf Széchenyinél is felette homályos annak hivatása. A különbség az, hogy gr. Széchenyi rendszere csak a közvélemény vezetésére szorítkozik, s a közigazgatást alkotmányos helyzetében hagyja; Kossuth theo-

riája ellenben a főhatalom szerepét kivétel nélkül mindenben 1840—1843.
a benevolus spectator szerepére kárhoztatja: a közigazgatásba és törvényhozásba vág, azt absorbeálja, és nem más mint valóságos fœderalismus. Szinte a túlságig ki van fejtve ezen theoriában a megye eszméje, de homályban hagyva korlátai a törvényhozás és korona irányában..... Látja, hogy a főhatalom a veszteglés idejében sem birt a törvényhatóságokkal; és az átalakulás évkorában akarja nevelni a megyék hatáskörét!.... A fejedelem megesküszik «leges observare et observari facere»; kérdem, miként teljesítheti esküjét a most divatozó theoriák mellett egy törvénytszegő megye ellenében? Naponként tovább kivántok menni a jogok terjesztésiben: ámde ellensúlyt ezen lépéseknek szorosabb rend és fenyiték által adni nem akartok. Haladtok újitási pályátokon; lebontjátok a közfalakat; egyes hurkokon oldotok, kisikamlotok egykét gyürűzet szorongásaiból; s nem veszitek észre, hogy ezen működésnek, ha csak új kezességek a rendnek nem adatnak, ha csak új kapcsok nem lépnek a társasági szövedékbe, nem haladás, hanem csak a desorganisatio szomorú munkája, siralmas előfutója egy tabula rasanak. Rendszeretekben hibázik minden tiszta fogalom, nem csupán a korona szükséges hatásáról a monarchiában: de általjában minden bármi néven nevezendő főhatalom természetes és szükséges hivatásáról.... A nyilvánosság, a közszellem kifejlése és a kötelesség érzete mind gyönyörű szép elemek a szabad institutiókban: de nem kell hivatásuk felett megtévedni. Fénykör igen is a nyilvánosság, felvilágosító kutfő a megyei és középponti hatalom részére: legyen ellenőre mindkettőnek, találja benne életnedvét a közszellem, viruljon belőle a kötelesség érzete; de mind ezek csak segítő s nem elhatározó erők; mert nem mindig oly sokoldalu a nyilvánosság, mint hiszitek: csapásai ellen a szokás eltompít, és minden esetre, ha a felfedezést cselekvés nem követheti, ha az igét tetté csinálni nem szabad: áradozand szóban és irásban, de a polgári társaság nagy haszna nélkül fog feloszlani.»

1840—1843.

A «Világ» rendszeres harczai.

Meg kell vallani, szintoly éles és világos, mint alapos bírálata Széchenyi és Kossuth működési rendszerének. Az elvek azonban, melyeket ő ezen előzményekből levont, s melyekre, mint körülményeink közt egyedül üdvezitőkre, kivánta fektetni az átalakulás processusát, nagyon eszébe juttatták az embernek, hogy oly státusférfiu beszél, kinek van reménye, talán már a közel jövőben saját kezeibe ragadhatni a kormány rudját. Ezen elvek szerint ő a fő kormányhatalom kényszerítő erejét oly szilárdnak és terjedtnek kivánta a reform ügyében is, oly messze akarta vinni a centralisatiót a kormány kezében: miszerint az ő rendszere ismét a megyék önkormányzatát semmitette, s egy absolutismust alapitott volna meg, mely, ha ő áll élén, szabadelvű ugyan, de melyben egy könnyen megkövesúlhető bureaukratia gyakorolja az egész kormányhatalmat; bár egyébiránt ő, az erős középponti kormány apostola, egyátaljában nem volt a tiszturalomnak, bureaukratiának barátja. Ily elvek mellett igen természetes volt, hogy gáncsolta Széchenyi rendszerében azon független főarisztokratiának, mely a Bécs élvei közt elsatnyult, szellemileg nagy részben müveletlen, anyagilag eladósodott, a nemzetiség iránt még egyre bünösen hideg és közönyös főrend kebeléből életerősen kiemelkedni kezdett, vezéri szerepét. De még inkább gáncsolnia kellett Kossuth rendszerében a megyék autonomiáját, mely a hatalomnak a kormány kezében központositását s alkotmányellenes túlterjeszkedését egyiránt lehetetlenné tette. És épen nem lehet csodálkozni, hogy Dessewffy azután egész journalistikai müködését leginkább az absolutismus e korlátai, a megyék s azok túlterjeszkedései ellen irányzotta. Élesen elemzé az alkotó részeket, melyekből a megyei közgyülések szerkesztve voltak; nem egyszer nevetség tárgyaivá ügyekezett tenni az azokban uralkodó elemeket: szóval, gyöngiteni törekedett a megyei hatalmat a nélkül, hogy az alkotmány védbástyái helyett másokat állitott volna fel; kifejtette az erős középponti kormány szükségét, de annak felelősségét és szükséges korlátait egy részről a

1840—1843.

megyék, más részről a törvényhozás irányában szintugy kifelejtette rendszeréből, mint Széchenyi és Kossuth viszont a főhatalmat felejtették ki a magok működési rendszeréből.

A haladási párt egy perczig sem tétovázhatott az e theoriák közti választásban; mert még azon ingerektől elnézve is, melyek által természetszerűleg azon rendszer felé vonatott, melyben az önkormányzat elvét biztosítva látta: egyedül körülményeink felfogásából is következni kellett, hogy Kossuth rendszerének adja az elsőséget. Volt ugyan nem egy az ellenzék kebelében, ki átlátta, hogy státustudományi szempontból lehetetlen helyesnek tartani Kossuth theoriáját a megyei mindenhatóságról; de ahhoz a helyzetek kényszerűségénél fogva mégis ragaszkodott. A mult időkben egy mély ellenszenv gyökerezett meg a bécsi kormány ellen a nemzet szivében, mely ellenszenvet a mult országgyülés végén bekövetkezett kiengesztelődés sem volt képes rögtön megszüntetni. És bár egynémely jeleit adta már a bécsi kormány, hogy megcsontosult stabilismusával felhagyva, a reformot nem ellenzi: teljes bizodalommal a nemzet még nem viseltetett őszintesége iránt. Könnyen megfogható ennél fogva a lelkesedés Kossuth rendszere iránt, mely a mindig gyanus kormányhatalom mellőztével, a megyét jelölte ki fő mozgató erő gyanánt, s a megyei statutárius jogban kereste a reform eszközeit. Az alkotmányos politika természetéből folyt: lehetőleg mellőzni s korlátolni minden felső befolyást, melynek az absolut szellemű bécsi kabinet szabta meg irányát. Nem az egyének, hanem a helyzet hibás volta okozta, hogy az ellenzék mérsékeltebb tagjai sem láttak abban semmi veszélyt, hogy a megyék, mit saját körükben jónak tartanak, hatóságilag reformálják. Kénytelenekneknek látták magokat e téren működni, nehogy az oly szükségessé vált reform vagy a végtelenig elhalasztassék eredménytelen országgyüléseinken; vagy egészen a kormány kezébe jutván, átalakulásunk vajudásai közt, a nemzeti függetlenség és alkotmányosság még fenmaradt romjai is elnyelessenek a bécsi absolut irányok által. Dessewffy nem egyszer fejezte ki

1840—1843. ugyan aggodalmát a statutárius jognak a fontosabb reformi kérdésekre kiterjesztése miatt, állítván: miszerint ez végre oda vezetheti a nemzetet, ha felülről nem korlátoltatik, hogy annyi lesz a törvényhozás, mennyi a megye; mi aztán a státus egységének válandik kárára. Az ellenzék azonban annál kevesbbé tartott ily veszélytől, minthogy az elmult időkben számos példákat lehetett találni, melyek szerint a különféle megyei szokás sok lényeges változást hozott be történeti fejleményű alkotmányunkba.

Két fontos reform, mely 1841 folytán a statutárius jog által kisértetett meg életbe hozatni, bő alkalmat nyujtott Dessewffynek ostromait a megyei hatalom túlzásai ellen mindúntalan megújítani. E reformok egyike az volt, miszerint több megye a választási jogot a nem-nemesi osztály tisztesb rendére, ügyészekre, orvosokra, tanitókra s más okleveles honoratiorokra is kiterjesztette. Bihar megyében a tisztválasztás is e szerint ment végbe. A másikat Pest megye kisérté meg egy rendelete által, melylyel, épen azon időtájban midőn a büntető jog kidolgozásával megbízott országos választmány működését megkezdette, a büntető eljárás körül a szóbeli védelmet és teljes nyilvánosságot hozta be; s ekként kebelében az esküdt székek egy nemét határozta megalapitani. Az újitás szerint, mely egyébiránt csak a nemnemesekre s a három évi fogságnál kisebb büntetést magok után vonó bűnökre terjesztetett ki, a vádlott szabadon választhatott magának ügyvédet, s mind a vádló tiszti ügyvéd, mind a pártfogónak szóbeli meghallgatása után vala az itélet kimondandó.

Az újitás nálunk, hol eddig csak irott s nem nyilvános eljárás divatozott, kétségkivül nagy fontosságu lépés volt. Nem is késett Dessewffy az ellen szokott éles, erős birálatát hallatni. «Az eseményt, ugymond, sok hőkeblu hazafi örömmel fogja talán üdvözölni; mert valósitása egy eszmének, melyet több szabad ország polgári institutiója gyémántjának tekint; mert számtalan forró reménynek s buzgó óhajtásoknak megfelel. És mi magunk is, ha egyszer majd a törvényhozás utján fogjuk

ez eredményeket megnyerni, akkor azokat szívesen üdvöz- 1840—1843.
lendjük... De a dolog jelen állásában komoly aggodalmak által van elfojtva keblünkben minden öröm; mert a történt lépésben új s életbe vágó megrontását látjuk azon elválasztó vonalnak, melynek a törvényhozás és megyei hatóság között létezni kell.» Az ily rögtönzéseket statariumnak nevezte a törvényhozás dolgában. Állitá, hogy «az ily bizonyos népszerű eszméknek megyeileg hozott áldozatok a törvényhozás szükséges függetlenségét korlátozzák; mert ha a történt lépés káros voltáról meggyőződik is a törvényhozás, erkölcsi lehetetlenségben látja magát azt megsemmisíteni, kivált mikor népszerű eszmék forognak kérdésben.» «Ha ilyeket határozhat a megye — ugymond másutt — mi az, mit nem határozhat, és micsoda feladása marad akkor a törvényhozásnak. Törvény kellett a mezei rendőrségre, törvény a fuvarosok viszonyainak elrendezésére, és ti az alkotmány alapját, a szavazati jogot, s a büntető eljárást, megyeileg változtatjátok. Ha ezt tehetitek, miért nem törülhetnétek el megyeileg az ősiséget? Miért nem vethetnétek ki a háziadót a nemességre? Bizony, mondom, gondotok van reá, nélkülözhetőkké tenni a költséges országgyüléseket;... a nemzeti erők központosulásának szükségét ássátok alá a közvélekedésben.... A ti cselekvéstek által össze van tévesztve az alkotmányos monarchia eszméje a fœderalismus eszméjével; s ha szándéktok nagyobb kiterjedésben sikerülne: abban elébb utóbb a monarchia és polgári álladalom egységének kellene elveszni...» Kijelenté meggyőződését, hogy az ily lépésekből «a legtarkább zavar, a legellenkezőbb próbatétek, a közigazgatás és törvényhozás rendes működésének lehetetlensége szükségkép fog bekövetkezni.»

Ezen okoskodások alaposságát maga az ellenzék sem tagadhatta. Az inditvány egyik legjelesebb pártolója is megvallá Pest megye teremében, hogy valóban kisebb volna ezen újitási ösztön a megyékben, hahogy egy részről a főrendi táblán egy sereg nagy ur nem ülne, kik a legszükségesebb

1840—1843. reformokat is ellenzik; más részről az átalakulásnak a törvényhozás utján a kormány sem vetne annyi akadályt ellenébe. Dessewffy czikkeinek az lőn következése, hogy a megyei statutárius jog ezen túllépéseire a bécsi kormány is kiterjesztette figyelmét. Pest megye rendei egy királyi leiratban szigorú kifejezésekben gáncsoltattak, s határozatuk a büntető eljárás új alakja iránt megsemmíttetett. Kevéssel utóbb valamennyi megyei hatósághoz érkezett egy királyi leirat, melyben általában szigorúan intettek a statutárius jog törvényes korlátainak megtartására.

Azonban Dessewffy nem elégedett meg ezen eredménynyel. Látván, hogy a Pesti Hirlap nem csak óramutatója a közvéleménynek, hanem sok kérdésre nézve azt maga teremti elő; hogy az afféle reformkisérletek megyei határozat utján vagy egyenesen annak inditványai szerint történnek, vagy legalább az ő elveinek, szellemének s agitatioinak hatása alatt születnek: oda irányozta törekvéseit, hogy az ellenzéki pártot megoszlassa, s annak legalább egy részénél megrontsa Kossuth vezéri tekintélyét. E taktika kiindulási pontjául egy Fehér megyei sajnos eseményt ragadott meg, mely nagy benyomást okozott az ellenzéki pártnál. Fehér megyében ugyanis néhány nagy birtoku urnak izgatása s vesztegetéssel párosult korteskedése egyéb haladási kérdésekkel együtt a közteherviselés kérdését is megbuktatta. Dessewffy ezt a túlzó, s mint ő nevezni szokta, Hirlap-párt által előidézett visszahatásnak tulajdonítván, alkalmat vőn kikelni e párt ellen, mely a reform erőszakolása által a haladás kérdéseit megbuktatná. Határozottan roszalta, hogy még azon kérdésekben is, melyeknél, mint a közteherviselésnél, áldozat hozataláról van szó, birtoktalan vagy kevés birtoku köznemesek, prokátorok s ügyvédek, heves vérű ifjak s izgató politikai «commis voyageurs»-ök törekednek irányt s hangot adni. Ugy jellemzé ezen eljárást, mint a «semmivel nem birók harczát a valamivel birók ellen»; s azt egyenesen a Pesti Hirlap befolyásának tulajdonitván, kivánatosnak mondá, hogy az ellenzék vezetése más kezekre

kerüljön; mert ha e szerepet a Hirlap tovább is megtartja, 1840.
félni lehet, hogy a nagy birtoku arisztokratia visszahatásának sikláin legfontosabb haladási kérdéseink hajótörést szenvednek. Széchenyit vagy Deákot jelölte ki olyanokul, kiket most a vezéri szerep megillet. «Ezen tisztelt egyéniségeket, ugymond, oppositio dolgában az alkotmányos oppositio mezején, haladásunk dolgában az alkotmány formáihoz kötött haladás terén látom, — oly téreken, melyeken velök közremunkálni kész vagyok; mig más részről a Pesti Hirlap pártjától e tulajdonokat megtagadom.»

E nyilatkozat, melyben Dessewffy a Pesti Hirlap pártját s az alkotmányos ellenzéket egymással szembe állitotta, még ingerültebbé tette a hirlapi vitákat. Mind a két oldalról szenvedélyes gyanusitások vegyültek a tollharczba. Kossuth arról vádolá Dessewffyt, hogy a kormány ápoló kezei alatt behegedt sebeket akarja felszaggatni. Ez ellenben a vádat azzal torlá vissza, «hogy a Pesti Hirlap szerkesztője, ki igen ért hozzá luctantes ventos, tempestatesque sonoras bocsátani a hazára, a motos componere fluctus-t meg igen szerencsétlenül kezeli; nála még mindig: medio de fonte leporum surgit amari aliquid et sub ipsis floribus angit;» — azaz: «hogy a Pesti Hirlap szerkesztője, ki igen ért hozzá, zivatart, viszályokat, bonyodalmakat hozni a hazára, a felzajlott indulatok lecsilapitását szerencsétlenül kezeli, és az általa feltálalt édes étkeknek is van valami kesernyes mellékize, virágai közt is tövis rejlik.» Vádolja őt, hogy mig maga mindig szabad sajtót, vitatási korlátlan szabadságot, örökös mindent orvosló napfényt emleget, a maga pártigyekezeteinek jellemzésére nézve azt megtagadja, s az egész világtól fénymázt kiván kenetni terveire. Vádolja őt, hogy ő és pártja a sajátsági jog megtámadását inditványozza, s általában oly tévtanokat üdvözöl a bölcseség culminatiója gyanánt, mik egész Európából kicsapottak, stb.

A kölcsönös gyanusitások a két lap s pártjaik közt egyre szaporodtak; a viták annyira elmérgesedének, hogy 1841 vé-

1840—1843. gén a journalistika egy elláthatlan kimenetű czivódássá fajult. Czélját azonban Dessewffy az ellenzék megosztásában, a hirlapi párt meggyöngitésében nem érte el. Ez időben ült össze Pesten a büntető törvénykönyv kidolgozására kinevezett országos választmány. Tagjai közt volt Deák Ferencz is. Az ifjuság őt fáklyamenettel s üdvözlő szónoklattal fogadta; a pártok legjelesb emberei összegyűlve voltak nála, s midőn az erkélyre kilépett, a fényes fáklyavilágnál Széchenyit, Kossuthot és Dessewffyt pillantá meg a számtalan közönség Deák oldalán, ki válaszában keményen megrótta a gyanusitásokat, melyek a magyar politikában, a haladás ügyének nagy kárára, oly igen elhatalmaztak. Ő egyébiránt nem vegyült a hirlapi vitákba; a közönség mindazáltal, melyben Dessewffy czikkei után némi kétely támadhatott, nem sokára meggyőződött, hogy Deák és Kossuth közt van ugyan a részletekben véleménykülönbség; de a lényegre nézve egybehangzás létezik. Dessewffy taktikája, melylyel az ellenzék megosztására törekvék, nem sikerült; legfelebb néhány félénk egyéniséget birt a « bellum nihil habentium contra aliquid habentes » vád által az ellenzék kebeléből a « Világ » zászlója alá terelni. Nem csak meg nem oszlott, mint Dessewffy óhajtá, az ellenzék; hanem Kossuth rendkivüli szóhatalmának s ügyes agitatiojának mákonyszerű hatásától elfogulva, még azt sem fogadta el a Világtól, mit az kétségbe vonhatlanul jónak és helyesnek —, azt sem méltatta figyelmére, mit a Hirlapban túlzottnak, helytelennek mutatott ki. Pedig, meg kell vallani, a Világnak kivált azon müködése, melylyel a kérdések lényegét néha a nagy szavak ködébe burkoló Hirlap kifejezéseit « devalválta », a divatos tévtanokon épült fogalmakat helyreigazította, gyakran több méltánylatot érdemelt volna.

Azonban egy váratlan esemény 1842 elején nagy fordulatot hozott elő e közügyek feletti szenvedélyes vitákban. Dessewffy Aurél, ki nem csak tollal a « Világban », hanem szóval is hevesen harczolt elvei mellett Pest megye közgyülésein, rendkivüli munkásságának, a test és lélek örökös izgatottsá-

gának áldozatul esett. Az egyénileg igen szeretetre méltó, 1840—1843.
fényes tehetségű, a reformokra kormányelvei mellett is hajlandó státusférfiu, egy Pest megyei gyülés után, hol újra erős összeütközése volt Kossuthtal, lázba esett, s néhány nap mulva, életének 34-dik évében megszűnt élni. « Mennyi ész, akarat, tettvágy, — igy kiált fel halálának hirére, legnagyobb ellene, Kossuth, a Hirlapban, — mily lángoló érzelem, mennyi remények, s mi fényes jövendő voltak e névhez csatolva —: s néhány napiláz, és vége mindennek!» — De a Hirlap elvesztvén Desewffyben hatalmas ellenét, azontúl könynyebb szerrel uralkodott a journalistika mezején; mert senki sem találtatott a conservativpárt kebelében, ki Dessewffyt akár a pártvezéri, akár a journalistikai szerepében pótolhatta volna: az övéhez hasonló államférfiui lángész, erő s tapintat, oly tiszta, világos, rendezett fő, oly tartalmas, erőteljes irályu egyéniség, mint ő vala, nem volt több pártja soraiban. A « Világot » Andrássy helytartósági tanácsos vette igazgatása alá. A lap jelleme lényegesen változott, bár színe a régi maradt. Andrássy, a megyei életben, melyből csak nem rég ment át a kormányhivatalnoki pályára, növekedvén fel, a megyei hatóság iránt nem viseltetett oly ellenszenvvel, mint Dessewffy. Azon központositási eszmék tehát, melyekkel a boldogult a megyét és Hirlapot ostromolta, a Világból lassanként eltűntek; czikkeiben, melyeken a rájok forditott erőködés nagyon meglátszott, mind negativebb állást foglalt el, s majd nem egyedül a Kossuth némely nézeteinek czáfolgatására, szavainak «devalválására» szorítkozott; és bár azzal több kérdésre nézve egybehangzott, végiglen mérges de hatástalan ellene maradt a Hirlapnak.

A nemzeti átalakulás eszközeiről, az irányról, melyet a refomkérdéseknek adni, s az elvekről, melyeknek befolyása alatt azokat eldönteni kell, a sajtó és megyei közgyülések terén folytatott szenvedélyes harcz mellett, még két más, a tulajdonképeni reformtárgyakon kivül eső kérdés forgott fenn ez időben a magyar közéletben, melyek körül nem ki-

1840—1843. sebb hév, nem kevesebb szenvedély fejlődött ki, mint ama vitákban, melyeket eddig ábrázolánk. E kérdések egyikét a vallás, tulajdonkép a vegyes házasságok, másikát a nemzetiség ügye képezte.

A vegyes házasságok kérdése.

A vegyes házasságok s általában is a vallásszabadság kérdése az országgyülés alatt, mint fönebb előadtuk, nem végeztetett be: amazt a rendek táblája, jó eredményt többé nem remélvén, letette; az átalános vallásszabadságot illetőleg pedig, a kormány a két tábla által felküldött törvényjavaslatra választ nem adott. A főpapság, mely már a törvényjavaslat ellen is óvást tett, az országgyülés után a tárgy felett tanácskozván, oly határozatban állapodott meg: miszerint karának fényes tehetségei tekintetében legkitünőbb tagja, Lonovics József, csanádi püspök Rómába utazzék, oly brevét eszközleni ki a szent széktől, minőt XIV. Bencze pápa e tárgyban Holland s Lengyelország püspökeinek adott, s mely szerint aztán a jövő országgyülésen egy, a viszályokat kiegyenlítő törvény alkottathassék. Az ügy addigi elrendezése végett is pedig egy pásztori levelet készítettek, melyben az alpapságnak meghagyatott, hogy az egyházi áldást mind azon vegyes házasságoktól tagadják meg, melyeknél a gyermekek kath. vallásbani neveltetése egyelőre nem biztosíttatik, s működésöket az ily házasságoknál egyedül passiv assistentiára szorítsák, igy felelvén meg az 1791-ki 26-dik törvény betüjének, mely az ily házasságokat, is a kath. lelkipásztor előtt köttetni rendeli.

Mitől tehát tartani lehetett, hogy, ha a nagyváradi püspök példája a többi főpapokban is követőkre találand, e kérdés Magyarországban is, mint Európa több tartományaiban, felzaklatja a polgárok nyugalmát, valóban bekövetkezett. A püspökök pásztori levele, mely ötven éves törvényes gyakorlatba ütközött, a megyékben, alig egypárt kivéve, melyekben püspök volt a főispán, nagy ingerültséggel fogadtatott. A tárgy legelőször is Pest megyében került vitatás alá. A vakeset ugy akarta, hogy a püspökök rendelkezése legelő-

ször Kossuth Lajoson hajtassék végre. Nem sokára szabadon 1840–1843.
bocsáttatása után egy kathol. hölgygyel, Meszlényi Terézzel, kelvén házasságra, a pesti lelkész tőlök a pásztori levél szerint az egyházi áldást megtagadta. Barátai az ügyet Pest megye legközelebbi közgyűlésének bejelentvén, ez oly végzést hozott, hogy az 1647-ki 14-dik törvényczikk értelme szerint, mely a vallási törvényeket sértők büntetését megszabja, a pesti plébános és minden más lelkészek ellen, kik az áldás megtagadása által a vegyes házasságokat az 1791-ki 26-dik törvény rendelete ellen akadályozzák, 600 forintnyi büntetésre tiszti kereset kezdessék. Megválasztatott egyszersmind a biróság is, mely az előforduló esetekben ama törvény szerint itéletet hozzon.

Az említett pásztori levél valamennyi hatóságokhoz elküldetvén, a vegyes házasságok kérdése, 1841 elején minden megye közgyűlésén vitatás alá került, s az ingerültség mindenütt közönségessé lett a papság ellen, mely, a közbékét s nyugalmat ezen újitás által felzaklatta. A pesti végzést, kevés kivétellel minden megye a magáévá tette; egyszersmind pedig feliratot intézett a kormányhoz, kérvén a királyt, hogy a törvénybe ütköző egyházi rendeleteket legfelsőbb hatalmával semmitse meg s az ország főpapjait utasítsa oda, hogy körleveleiket visszavegyék s a törvényt tiszteletben tartsák. Igy tőn egyebek közt Zala megye is, melynek a pestihez hasonló végzése s a királyhoz intézett felirata Deák Ferencz tekintélye által különös fontosságot nyert. Az ellenkező véleményű pártnak zászlóját viszont Heves megye lobogtatta, melyben az egri érsek lévén a főispán, a papság nagy befolyást vívott ki magának. Rendes, törvényes uton azonban itt sem győzhetett a papi párt. Heves vármegye közönsége már több év óta fehér és fekete tollas pártra volt oszolva, s mind a két pártnál divatban volt nem csak választásoknál, hanem rendes közgyülési tanácskozásoknál is a megvesztegetett tömegek nyers erejének használata. A közgyülésre, melyen a pásztori körlevél felveendő vala, mind a két párt

1840—1843. részint fanatizált, részint megvásárlott kortes-tömegeket vitt magával. A minden erejét megfeszített papság pártja, a fekete tollasok, most sokkal nagyobb számmal jelenvén meg, a kérdést egy viharos ülésben a pásztori levél értelmében döntötték el; más nap pedig az ellenféllel verekedni kezdtek s a várost, sőt magát a tanácskozási teremet is szilaj kicsapongás és vérengzés színhelyévé változtatták ugy annyira, hogy a rend helyreállitása végett katonai karhatalomhoz kellet nyúlni. Heves megyén kivül még csak egy-két megye, melyekben szintugy mint Hevesben, jobbára a becsődített köznemesség tömege győzött az értelmiség ellen, fogadta el a püspökök rendeletét s intézett a királyhoz a többi megyékéivel ellenkező feliratot. Ezek közt volt Esztergam megye, melyben a primás és papságának befolyása oly nagy volt, hogy az ellenzéki párt alig számlált egy két egyént a különben is igen csekély számu szegény, nem független nemességben. Egynémely megyében mindazáltal csak hosszu, heves viták után sikerült az ellenzéki pártnak a Pestéhez és Zaláéhoz hasonló végzést kivíni; ugy hogy e viták, s azok után az áldást megtagadó lelkészek ellen elrendelt tiszti keresetek huzamos ideig nagy ingerültségben tartották az országot. A kormány e kérdésben a jövő orzággyülésig nyilatkozni nem akarván, sem egyik sem másik értelmű feliratokra nem adott választ, s az ingerültség némi csilapitása végett halogató félszabályhoz nyúlt. A megyék által az áldást megtagadott lelkészek ellen megindított pereket az udvari kanczelláriához felküldetni rendelvén, bevégezetlenül magánál tartotta. E félszabálylyal azonban egyik párt sem lőn megelégedve, mert a papság és pártja megsemmittetni —, a szabadelvű párt viszont befejeztetni kivánta a pöröket. Olajt öntött a tüzre a primás-érseknek az év vége felé kibocsátott körlevele, melyben a Rómába járt csanádi püspök által hazahozott pápai b r e v é t közlé papságával. A pápai levélben a püspökök eddigi eljárása teljesen helyeseltetvén, s annak folytatása meghagyatván: a primás inti papságát, hogy magokat ezentúl is a már elébb kiadott pász-

tori levél rendeletéhez tartsák. A pápai breve Magyarországban csak királyi placetum utján nyerhetvén kihirdetést: a papság s pártja a placetum kiadását olyképen magyarázta, mintha annak tartalmát, s következőleg a püspököknek a vegyes házasságok megáldása tilalmára vonatkozó rendeletét a kormány is helyben hagyná, s abban teljesen megnyugodtak. De más szempontból fogták fel azt azon megyék, melyek ama rendelet ellen nyilatkoztak. Minthogy a placetum csak azon óvás mellett szokott kiadatni, ha a breve tartalma az ország törvényeibe nem ütközik; a jelen esetben pedig világos megsértését látták az 1791-ki 26-dik törv. czikkelynek: a brevet annál kevesbé tartották kihirdethetőnek, minthogy a király az ország rendeinek e kérdésben megigért válaszát még ki nem adta; egyébiránt pedig a breve azon k. rendelet értelmével is merőben ellenkezett, mely a vegyes házassági viták kezdetén a nagyváradi és rozsnyói püspökökhöz bocsáttatott. Pest megye ennél fogva 1842 elején tartott közgyülésén kijelentvén, hogy törvényt e tárgyban Rómától sem nem vár sem el nem fogad, a törvénybe ütköző brevét erőnélkülinek nyilatkoztatta, s ezt minden vallásu egyházi személyeknek tudtára adatni rendelte; ezen kivül pedig a primás-érseket az 1647-ki 14-dik t. cz. értelmében megintetni, s a további eljárást ezen megintés eredményétől felfüggesztetni határozta. 1840–1843.

Pest példája, miként elébb, ugy most is a legtöbb megyében követőkre talált. A viták a tárgy felett még nagyobb ingerűltséggel folytak, mint elébb. A kérdés a világi rendet tekintve, koránt sem annyira a két vallásbeliek, mint inkább a szabadelvűek és conservativek közt forogván: sokan nem csak a protestánsok, hanem a katholikusok közől is sérelmesnek látták már azt is, hogy a papság és pártja, a helyett hogy a jövő országgyülés intézkedését bevárná, Róma tekintélyével akar eldönteni oly kérdést, mely törvényeinket érdekli. Az ingerűltség a pápai breve s primási körlevél miatt némely megyében oly fokra hágott, hogy közgyüléseiken még a Rómától elszakadás is szóba hozatott; sőt Bereg megye többsége nyiltan ki-

1840—1843. jelentette, miképen Rómától teljesen függetlennek kivánja a magyar kath. egyházat, s ezt egy körlevelében a többi megyékkel is tudatta; mi azonban, mint szenvedélyszülte túlság, sehol sem talált pártolásra.

A primás-érsek Pest megye felszólitására nem válaszolt; minek következtében ez egy későbbi közgyülésében elhatározta, hogy ezentúl az áldásmegtagadás minden esetében az illető lelkészszel együtt, az 1647-ik 14-dik t. cz. értelme szerint, a primás-herczeg is perbe fogassék. E pöröknek nem volt ugyan semmi következése sem az érsekre sem az illető lelkészekre nézve; mert a kormány ezeket is az udvari kanczelláriára rendelvén felküldetni, a jövő országgyülésig bevégezetlenül magánál tartotta: de annál fontosabb következése lett ezen vegyesházassági vitáknak a papság tekintélyére nézve a közvéleményben.

A papság tekintélyének csökkenése

E kornak, melynek szabadelvű szelleme minden elavult institutionak, minden hagyomány által szentesitett balvéleménynek s előitéletnek élethalálra háborút izent, különben is jellemző sajátságaihoz tartozott, lerontani minden, nem jogon, nem belértéken, hanem csak külfényen vagy hagyományon alapult tekintélyt; kivetkezni a régi kegyeletekből. Hiszen jelszavaihoz tartozott a szabadelvű pártnak, hogy «lejárt immár a tekintélyek kora»; és Széchenyi eme jellemző szólásformája «tisztelet, becsület, de igazság is», nem jelentés nélkül vált oly annyira közdivatúvá. És hasztalan küzdött, bármi szépek voltak is czikkelyei, egy kedélyes irónk, Fáy András, a kegyeletek fentartása, megőrzése mellett: a kor más isteneket emelt oltáraira, melyeket jognak és igazságnak, egyenlőségnek és szabadságnak nevezett.

E korszellem természetesen ama fénykört sem kimélte, melylyel a mult korok övedzették körül a papi rendet. A tiszteletnek s tekintélynek teljes eltűntét azonban, sőt azon népszerűtlenséget, gúnyt, megvetést s majdnem gyűlöletet, melyet a papság maga ellen mindinkább növekedni tapasztalt, nem lehet egyedül e korszellemből származtatni. És a történelem

tisztében áll kimutatni okait ezen erkölcsi tüneménynek; mit mi részünkről annál lelkiösmeretesben teljesítendünk, minthogy vannak elfogult, vagy képmutató, önérdektől vezérelt s mellékczélokra törekvő irók, kik e fontos eseménynek okait helytelenül magyarázzák. Egyebek közt gr. Majláth János a maga felületes, mindenütt pártérdekből induló történelmi munkájában[1]), elismervén a tényt, azt annak tulajdonítja, hogy I. Ferencz a következő elvet állitotta fel a papság tekintetében: «Azon pap legkedvesebb előttem, a ki legkevesebbet foglalkodik politikával.» A kath. papság ezt megtudván, ugymond, a politikai térről visszavonult. Jámbor és jótékony maradt... de politikai befolyása csökkent. Midőn az 1825-ki országgyülés után a politikai szinpadra ismét fellépett, erélyes püspökök s nagy tehetségek minden erőfeszitésökkel sem voltak képesek az elébbi túlnyomó befolyást visszaszerezni a kath. papságnak.» 1840—1843.

A tény igaz; de ha gr. Majláth János azt valóban Ferencz király maximájából származottnak hiszi, ugy vagy nem látja, vagy látni nem akarja a nagy drámát, melyet a világtörténelem előnkbe állít az eszmények, ideálok változtában s egyátalján az emberi ész fejlődésében. Korunkban a hit eltünt s helyét a kétely és közönyösség, a philosophia és egyenlőségre törekvés foglalta el. A népi életben nem a hit ereje, nem a vallási buzgalom többé azon belső hatalom, mely irányt szab az emberek gondolkodásának, mely a közvéleményt teremti, vezérli és cselekvésre határoz; a hitet, a vallást a szabadság és egyenlőség eszméje váltotta fel az uralomban: ez a kor bálványa. Természetes, hogy e nagy változás következtében csökkenni kellett azon osztály tekintélyének is, mely a hit és vallás szolgálatára lévén hivatva, a hatalomban, mely abból folyt, hivatalánál fogva osztozott. Azonban kétséget nem szenved, hogy a papság, ha e megmásolhatlan változásban eszélyesen megnyugszik, a külhatalom s befolyás helyett, melyet ilyképen

[1]) Neuere Geschichte der Magyaren. I, 212.

1840—1843. elvesztett, egy másnemű, tisztán szellemi hatalmat szerezhetett volna magának, amannál sokkal tartósbat, az emberi társaságra nézve jótékonyabbat. Az emberek, ha megszűnnek is lenni buzgóan hivők, a positiv vallás szabályai szerint, a halhatatlanság reményeit nem vethetik ki kedélyökből; a philosophia világánál sem szaggathatják szét a szellemi kötelékeket, melyek a jelent a túlvilággal összefűzik; sőt a tévtanoktól ment józan philosophia, minőnek az egyezményes elvből kiinduló bölcseletet mutattuk be, e kötelékeket még szorosabbra vonja, a tudás mellett a hitnek is adván helyt rendszerében. És ekként azok, kik e reményeket, e szellemi sóvárgást a kedélyekben hivataloknál fogva ápolni kötelesek, mindig képesek maradnak nagy hatalmat gyakorolni a kedélyek felett; csakhogy ezzel megelégedve, ne igényeljék azon világi befolyást, melyet a megváltozott, szabadságra s egyenlőségre törekvő emberi társaságban többé nem gyakorolhatnak.

A hierarchia azonban, nem értette meg, s részben még most sem akarja megérteni a kor intő szózatát. Nem akarta látni, hogy a demokratiai szabadság lett a kor irányeszményévé, s hogy a pályán, mely ez által kimutatva van, közösen tolatnak előre nem csak azok, kik ezen eszményért lelkesedve harczolnak, hanem azok is, kik magokat ellenségeinek nyilvánítják; hogy vitetnek akaratjokon kivül, akaratjok ellenére; nem akarták látni, hogy ők is egyiránt vak eszközök a gondviselés kezében, s hogy ezen eszmény, az egyenlőség és szabadság kifejlése, oly közönséges és tartós, hogy naponként mindinkább kisiklik az emberek hatalma alól, tehát magának a gondviselésnek határzata. És a mint tekintélyét sülyedni, hatalmát csökkenni tapasztalta, elfogultságában erőszakolni akarta a történelem menetét: csökkenő hatalmának erősitése végett a királysággal, az állami főhatalommal lépett szoros szövetségbe. Szolgájává alacsonyította magát, hogy annak még változatlan fényében, hatalmában osztozzék, attól védve, támogatva, tarthassa fenn sülyedő hatalmát.

De az egyenlőségi eszmék fokozatos fejleményében a király- 1840–1843.
ság is elveszté isteni jogának fénykörét. Az absolut hatalom napról napra gyűlöltebbé lett a közvéleményben. Mi volt természetesb mint, hogy e népszerűtlenség, e gyűlölet a papságra is kiterjedjen, mely a főhatalom érdekében, mint annak szövetségese, szállt harczra a kor szellemével, s oly tanok és elvek képviselőjévé tolta fel magát, melyeket a nép ellenségeseknek tartott a maga törekvései tekintetében? Említettük fentebb, miként az egyházi hatalom, épen Ferencz király kormánya alatt, az absolut hatalom politialis eszközévé vált, s világi érdekei végett ama, minden szellemi mozgalmat elfojtani, butítani törekedő kémrendszer szolgájává engedte magát alacsonyíttatni. Említettük szintugy, hogy a papság 1825 után is, egyiránt a felső és alsó házban, mindig azon párttal fogott kezet, mely minden újitástól iszonyodva, a nemzeti alkotmányos reformtörekvéseket minden áron gátolni törekedett. Ehhez járultak a csaknem minden országgyülésen megújult viták a különböző vallásfelekezetek egymásiránti jogviszonyai felett, mely vitákban a főpapság, ellenére ama korábbi békekötések s törvények szellemének, melyek e jogviszonyokat szabályozták, mindig csak a felekezeti tanok terén harczolt, a státusjog igényeinek engedni soha sem hajlandó. Mi csoda, ha ily körülmények közt s oly korban, melynek fő jelleme a szabadságra s egyenlőségre törekvés, tekintélyök egyre csökkent, befolyásuk végkép elenyészett, sőt népszerűtlen magok viselete miatt, mely szerint a tömegekben fanatismust ébresztettek, gazdag jövedelmeikből korteskedést, vesztegetéseket űztek, naponként növekedő gyűlöletet s megtámadtatásokat vontak magokra? A közönség szeme a papi javakra fordult, melyeknek jövedelmei rendeltetésöktől annyira eltérő czélokra is pazaroltattak. Borsod vármegye egyebek közt egy közgyülésében nagy szótöbbséggel kimondotta a papi javak secularisatiojának szükségét. A határozat, némi más tekintetek miatt, nem fogadtatott ugyan el a megyék többsége által; de az eszme nagy tetszéssel találkozott az ellenzéki párt véleményében.

1840—1843. A papság ellen intézett e megtámadások 1841-ig csak a megyei közgyűlések s a társalgási élet körére szorítkoztak. Mióta azonban a censura korlátai megtágultak, a pártérdekek ezen harcza a sajtó terére is átvitetett. A Pesti Hirlap nem csak szabadelvű, hanem protestáns szellemű lap is lévén, bár szerkesztője e tárgyban nagy mérsékletet tanusított, hasábjain, a megyei tudósitások közt, széles mezőt engedett a papság ellen intézett megtámadásoknak. A főpapság is szükségesnek látta tehát egy politikai hirlapot szerezni a maga számára, miután a két, tüzetesen vallási, lap igen csekély körre szorult, kevesektől olvastatott. Ügyök azonban népszerütlen lévén, annak védelmét csak a szinte kis közönségű, roszul szerkesztett «Nemzeti Újság» vállalta el, mely azután csak a püspökök segélyezéséből tengett. Hasztalan ügyekezett e lap, czikkelyei által, melyek jobbára a papi jogok s javak védelme körül forogtak, magára vonni a közönség figyelmét. Olvasó köre akkor sem tágult tetemesen, midőn annak szerkesztését gr. Majláth János vette által, s fennen hirdette, hogy lapja a «trón és oltár védelmét» tűzte ki czéljául. A gróf egy részről a káptalanok országgyülési szavazatjoga mellett kezdett izgatni; de egész eljárása csak szerencsétlen torzalakja lett a városi kérdésnek, mely, mint alább látandjuk, e korban nagy hévvel tárgyaltatott. Más részről ő is a papi javak védelmében fáradozott. De miután Borsodnak a secularisatiót illető inditványa más megyéknél pártolásra nem talált, s inkább csak a papságnak a vegyes házassági kérdésben tanusított magaviselete ellen intézett ijesztés, mint komoly szándék volt: az egész vita bizvást szélmalomharcznak tekinthető. Csak annyi figyelmet sem volt szerencsés nyerni a közönségtől, hogy czikkelyei a napi sajtóban komolyabb discussiot támasztottak volna: mig a papság egy része azokat nagy tetszéssel s helyesléssel olvasta, az értelmesb közönség kaczagott fölöttök.

MÁSODIK FEJEZET.

A nemzetiségek harcza.

Ezen élénk párttusák alatt, melyek a magyar nemzet kebelében egy részről a reformok tárgyai s módjai, más részről a vallások egymás iránti viszonyai felett annyi hévvel és szenvedélyességgel folytak, egy más nemű harcz, a nemzetiségek harcza is mindinkább az előtérbe tolakodott s mind mérgesebbé kezdett válni. E harcznak, miként fentebb előadtuk, mind a felvidéki tótság mozgalmait, mind a horvát és szerb illyrismust tekintve, az orosz propaganda által a panszlavismus zászlója alatt folytatott izgatások valának első támasztói s ápolói; majd azonban a horvát és szerb nemzeti ébredés elemeivel is erősödvén, mind nagyobb terjedésnek indult, s felsőbb kormánybefolyások következtében napról napra inkább elmérgesedvén, már valóban veszélyes mozgalommá kezdett válni.

Az orosz propaganda által ébresztett panszláv izgatásoknak létezéséről és irányáról mindenkit eléggé meggyőzhettek Kollárnak fentebb idézett «Slávy Dcera» czimű költeménye s 1837-ben közzétett német röpirata. A magyarok azonban saját átalakulásuk kérdéseivel egészen elfoglalva, sokáig észre sem vették, mily hatalmas fejlődésnek indult a panszlavismus egész Európában s különösen azon szláv fajokban is, melyek Magyarország határaiban, a magyar alkotmány védszárnyai alatt éltek. A «Slávy Dcera», bár szemöket felnyit- Panszlavismus.

1840—1843. hatta, s e tekintetben oly igen megérdemlette volna figyelmöket, a magyarok átal kevéssé ismertetett. «A szlávok, — ugymond egy szinte szláv iró, Kramarcsik, nagy lelkesedéssel fogadták a magok nagyságának és dicsőségének költeményét: a munka eredménye nálunk az lett, hogy a szláv ifjuságban, melyet a gyakran csak félig értett költői fellengzés elragadt, a képzelt dicsőség képei megrészegitettek s a jövendő szláv nagyság büszke álmai elbájoltak, egy pártot képezett, melyből a magyar nemzeti érdekek leghevesebb ellenei származtak s még egyre származnak. E szellem lengi át költészi zsengéiket, melyekben Kollár panszláv visioit utánozzák. A «Slávy Dcera» ismeretlen maradt a magyarok előtt; annál inkább és örömestebb olvasták azt a szlávok. Már mintegy birtokában képzelték magokat azon fénynek és nagyságnak, mely őket vezérök ábrándjaiban elbájolta; már feltámadtak képzeletökben Magyarország ellen.»

A panszlavismus, hívei által különben is lehetőleg rejtegetve, a titok fátyola alatt ekként mindinkább fejlett s erősödött. Különösen az ágostai evangelikusok egyháza, mely kebelében fél millió tótnál többet számlált, volt annak tűzhelye, s az evangelikus papok és tanitók apostolai. Ezek a felekezetök pozsonyi, selmeczi s több más főiskoláiban tanuló ifjuság kebelében szláv társulatokat alkottak, melyek tagjai a szláv nyelvet nagy lelkesedéssel mívelték, s homiletikai gyakorlatok szine alatt panszláv irányu dolgozatokat készitettek s olvastak fel magok a tanitók által vezérlett egyesületi gyülekezeteikben. Még egynémely evang. superintendens s köztök különösen Jóseffy is elősegitette e törekvéseket. Háboritást ezekben az azokat nem igen ismerő magyarok részéről nem szenvedvén, bátorságuk egyre nőtt, s 1840-ben már oly vakmerőséggé fajult, hogy a magyar nyelvet illető legújabb törvények ellen is mind hangosabban kikelni, azokat gáncsolni, megvetni s hol csak alkalom nyilt, megszegni, növekedő göggel szinte dicsőségöknek tartották. E mellett a magyar nyelv túlterjeszkedése s a szláv nyelv elnyomása miatt

mind keserűbb panaszokra, a magyar nyelv és nemzetiség ellen hangosabb gúnyokra fakadtak. 1840—1843.

E vakmerőségük által azonban a titok fátyolát önmaguk mind inkább fellebbenték mozgalmaik felett. A szláv nyelvet értő hazafiak figyelni kezdének törekvéseikre, s a Hirnök és Jelenkor hirlapok is szót emeltek e haza s nemzet elleni bűnös rajongások ellen. Majd az egyházi kormány is közbelépett. Gróf Zay Károly, 1840-ben az ágostai vallástételűek főfelügyelőjévé választatván, nem kevesbbé egyházi mint hazafiui kötelességérzettől lelkesítve, buzgalommal kelt ki a szláv nyelv s irodalom művelésének színe alatt lappangó panszláv törekvések ellen, melyek által nem csak a magyar nemzetiséget, hanem az evangelikus vallást is fenyegetve látta. Mert hiszen maga Kollár, a panszlavismus vezére is ekként nyilatkozott német röpiratában a vallás és nemzetiség viszonyairól: «Istennek hála, elmultak az idők, melyekben eleink a nemzetiséget a vallás miatt elfojtották. Az esztelen viszályok a képmutató csalódások, a hibák elhallgattak.» Zay tehát a bajnak elejét veendő, ama panszláv társulatokat, melyek a homiletikai gyakorlatok ürügye alatt űzött nemzetellenes törekvéseken rajtkapattak, részint eltiltotta, részint szigorú felügyelet alá helyezte.

A pesti protestáns főiskola.

Látta azonban, hogy a papi s tanitói karban már mélyebb gyökereket vert a panszlavismus, mintsem hogy azt puszta tilalom által egyhamar kiirtani sikerülhetne: egy más nagy eszme valósitása által ügyekezett tehát azt ellensúlyozni. A helvét vallástételű protestánsok Pesten egy új főiskolát szándékozván megalapítani, Zay inditványt tőn: állittassék fel ezen egyetem a két prot. felekezet összpontosított erejével, s történjék ezen összpontositás azoknak egybeolvadása által. A nemes gróf ezen inditványának, az indokokat tekintve, inkább politikai s nemzetiségi mint egyházi volt a színezete. A helvétiai hitvallásu két milliónyi népben feküdt a magyarság legerősebb eleme; még az e felekezetbeli urak is kitűntek, nagy részben elnémetesedett mágnásaink közt, azon hű-

1840—1843 ség s buzgalom által, melylyel a magyar nemzetiséghez ragaszkodtak s a nemzeti nyelvet pártolták. Ellenben az ágostai hitvallás a tót és német ajkuak közt számlált legtöbb híveket. Hiszen a református hitvallás, híveinek tiszta s buzgó magyarsága miatt, mindjárt a két protestáns felekezet egymástóli elszakadása korában «magyar hitnek» neveztetett, ellentétben az ágostai hitvallással, melynek hívei közt a nagy többbséget tótok és németek alkották. Gróf Zay tehát az egybeolvadásban ezen erős magyar elemmel saját felekezetének magyarítását, vagy legalább a panszláv törekvések elfojtását czélozta leginkább. «Ez egybeolvadás — ugymond szózatában — nem csak a protestántismus, hanem a kath. testvérvallás, alkotmányos szabadságunk és kormányunk érdekében fekszik; mert általa minden, a két evangel. felekezet közti bármi csekély, de az egészre mindig bénitó hatásu surlódások megszűntetnek, minden idegen elemnek közállományunkra vallási s politikai tekintetben veszélyes befolyása végkép elfojtatik; a nemzeti élet tápeleme, a népnevelés, üdvösebb gyarapodásra indíttatik; általa a protestántismus és a katholicismus, érintkezési pontjaik szaporodván, a szeretet örök parancsolatit követve, egymásnak önállását rokonilag biztosítandják, míg a Mindenható áldásival, mind két részről előhaladás által, a köztünki sorompók is romba dűlnek; s majd igy a katholicismus a protestántismussal két bajnok testvér gyanánt védendi honunk nemzetiségét, alkotmányos szabadságunkat, az uralkodó ház jogait stb.»

Az inditvány horderejét, nemzetiségi tekintetben, teljesen megértette a magyarság: az eszme lelkesedéssel fogadtatott, s rövid időn oly népszerűvé lett, hogy alig emelkedett többé kétség valósulása iránt. Maga a választmány, mely a főiskola létrehozásában munkálkodott, reményét fejezte ki, hogy nem sokára eljövend az idő, midőn a két felekezet, mint Németország több tartományaiban már megtörtént, teljesen egybeolvadand. Majd egy lépéssel tovább haladva, Bernáth Zsigmond

1840—1843.

által a két felekezet részéről évenként tartatni szokott egyetemes gyüléseknek egy convetté olvadása, Kossuth által pedig egy közös egyházi hirlap kiadása, mely különösen az egyesülés eszközlésében működnék, hozatott inditványba. Valósult mind a kettő: az első azonban oly módositással, hogy még nem magok a conventek olvadtak egybe, hanem egy közös választmányt neveztek ki mind a két felekezet részéről az egybeolvadás előkészitésére. A Pesti Hirlapban már ezen eredmény is oly vérmes reményt ébresztett, miszerint felkiáltana: «Még fél éve sem mult, hogy az unio nagy gondolata köztünk forog, s ma már ezereknek ajkairól szól az óhajtás, ezerek lelkében buzog a szilárd szűz akarat, s mi a meggyőződés szent hitével mondjuk: az unio meg lesz!»

De e remények igen koraiak voltak. A kinevezett választmány még 1842-ben is reménytelve készítette ugyan terveit a nemzetiség gyarapodása tekintetében kétségtelenül üdvösen hatandó egyesülésnek; sőt voltak egyes községek, például Temesvár, hol a két felekezet, mind a nevelés mind az isteni szolgálatra nézve, valóban egybeolvadt; de az egész felekezetet illetőleg, még sem érhetett valóságra az oly nagy következményeket eredményezhető egyesülés. Már a kölcsönös hierarchiai féltékenységekből s a két felekezetnek egymástól elvileg különböző egyházi kormányzatából támadt nehézségek is csaknem meggyőzhetlen akadályokká fejlődtek; a legtöbb akadály azonban a mindinkább elmérgesedő nemzetiségi kérdésből származott, mig végre a panszlavismus szikláin végkép hajótörést szenvedett az unio nagy eszméje.

A panszláv papok ellentörekvései.

Mert bár mi őszintén óhajtották is azt a legtöbb helvétiai s magyar ajku ágostai hitvallásuak; bár Zay Károly, főfelügyelő, ki, valamint az inditványt tette, ugy annak valósitásában is legbuzgóbban munkálkodék, nemzeties törekvéseiért mind egyesektől mind testületektől nyilvános elismerést és helyeslést aratott: a panszláv papok és tanitók azonban titkon minden követ megmozdítottak az eszme megbuktatására; különösen Zayt mind élő szóval, mind szláv és német lapok s

1840—1843. röpiratokban a legméltatlanabb módon támadták meg. Ő tehát az ügyet az 1841-diki szeptemberben tartott egyetemes convent elejébe terjesztette, felhíván azt: mondana eljárása fölött itéletet, ettől függesztvén fel, folytassa-e tisztét a megkezdett irányban, vagy lemondjon hivataláról? A gyülekezetben, kivált a papságot tekintve, a tótajkuak nagy többségben lévén, attól lehetett volna eleve tartani, hogy a panszlavismus vívand ki diadalt. Azonban a nyilvánosságra hozott bűnös törekvéseket senki sem akarta bevallani. Még azok is, kik mint Jóseffy superintendens, panszláv izgatásaikról eléggé ismeretesek valának, minden módon palástolni, ártatlan nyelvgyakorlatoknak ügyekeztek ábrázolni a nemzetelleni törekvéseket, s buzgóságot színleltek a magyar nyelv s nemzetiség mellett. A magyar érzelműek sem akarták tehát a vádak felhalmozása által elmérgesíteni a kedélyeket; kiméletes hallgatással mellőzték a panszláv irányok részleteit, s megelégedtek azzal, hogy a convent a nélkül, hogy csak egy szózat emelkedett volna is ellene, Zay felügyelőnek hazafias eljárásáért köszönetet szavazott; az iskolákban netalán még létező tót társulatokat, azoknak idővel veszélyesekké fajulhatása miatt, végkép eltiltotta; az illető tanitóknak az ilyetén balirányok elnézését vagy épen ápolását hivatalvesztés alatt tilalmazta; végre pedig a két evang. felekezet uniójának óhajtását, egyetlenegy szó ellenzése nélkül, végzésképen kimondotta. Más részről a főfelügyelő eljárásának helyessége a sajtó utján is mind hirlapokban, mind különösen egy német röpiratban [1]), mely hitfeleinek meggyőzését tűzte ki czéljául, diadalmas okokkal megmutattatott; ő maga méltó dicséretekkel magasztaltatott.

De panszláv tótjaink, bár a nyilvánosság előtt, többségök daczára is, ekként meghunyászkodtak, a cseh-orosz propagandától is folytonosan izgattatván, alattomban nem szüntek meg folytatni nemzetellenes törekvéseiket. Névtelen német

[1]) Protestantismus, Magyarismus, Slavismus. Als Antwort auf die gegen Gr. Carl Zay Generalinspector der evang. Kirche und Schulen A. C. in Ungarn erschienene Schrift.

röpiratokban s hirlapokban, kivált az augsburgi «Allgemeine Zeitung»-ban közzé tett czikkekben kezdték meg újabban táborozásaikat. A magyarokra mindenféle rágalmakat szórtak, költött eseményeket híreszteltek, melyek szerint a magyarok a szlávokat nyelvök használatában s kifejtésében meggátolni, a magyar nyelvet pedig még a családi és társas életben is reájok erőszakolni törekednének. Különösen a magyar nyelv diplomatikai használatát czélzó 1840-ki törvényről elhitetni akarták a német közönséggel, hogy az igazságtalan, zsarnoki; holott e törvény szerint a nemzeti nyelv nem valamely élő, hanem a holt latin nyelvet tolta ki a közigazgatás némely ágaiból, a nép socialis és magán életére pedig legkevesbbé sem terjesztette ki foglalásait, s az idegen ajku országlakosoktól mindössze is csak azt kivánta, hogy a kiküszöbölt latin helyett ezentúl a kormányzat nyelvévé lett magyart tanulják. A zaj, melyet a német sajtóban ütöttek, az elnyomás és erőszakolás költött vádjai e rágalmakat a külföldön sokakkal elhitették. Sokan, kik nem tudták, hogy az augsburgi «Allgemeine» orosz zsoldban áll, mint idegent részrehajlatlannak tartva, hinni kezdették, hogy a magyarok életre halálra harczot izentek minden idegen népiségnek, mely országuk határaiban létezik; s az igazság érdekében, lovagias szellemben véltek működni, midőn a szlávok védelmére a túlhajtott magyarítás ellen szót emeltek. Igy többek közt gróf Thun Leo, a cseh nemzetiség egyik legszenvedélyesebb előharczosa, mind hirlapi czikkekkel, mind röpirattal védelmére kelt az elnyomottnak állított szlávságnak. Jól tudta ugyan ő, miként áll Magyarországban a dolog; de a pártérdektől elragadtatva, nem tudott, vagy nem akart hódolni az igazságnak. A keztyűt Pulszky Ferencz vette fel, ki aztán, mint egyike a szláv eredetök mellett is buzgó magyar evangelikusoknak, Thunnal e tárgy felett hosszu levelezést folytatott; melyben kétség kivül Pulszkyt fogja győztesnek itélni minden elfogulatlan olvasó. 1840–1843.

Azonban a pánszláv papok és tanítók elégedetlenséggel tapasztalták, hogy minden zaj mellett, mit a német sajtóban

1840—1843. ütöttek, s minden sympathiák mellett, miket a külföldön magok s a szláv nemzetiség mellett ébresztettek, benn az országban nem igen boldogulnak s pártjok, a helyett hogy gyarapodnék, fogy; miután sokan, kik elébb velök tartottak, kivált az ifjak, belátván, hogy Magyarországban a magyaron kivül más politikai nemzetiség nem lehet uralkodóvá, s hogy csak ennek védelme alatt van biztosítva a polgári szabadság nem különben, mint a protestántismus, odahagyták zászlójokat. A panszláv papok tehát, tapasztalván egyszersmind azt is, hogy az országban mind nyiltabban ellenök fordul a közvélemény, a magyar hirlapokban mind kiméletlenebbül ostoroztatnak: dicstelen ügyöknek a trón árnyékában kerestek pártfogást, hol a cseh Kolowrat miniszternek nagy volt befolyása. 1842-dik tavaszán tehát a szláv papok és tanitók közt nagy titokban, nehogy szándékuk, ha idő előtt felfedeztetik, megakadályoztassék, egy a királyhoz küldendő folyamodást köröztettek, melyet, miután reá mintegy 200 aláirást nyertek, Jóseffy superintendens, három más paptársával májusban a királynak valóban be is nyujtott. A folyamodvány, mely az aláirók csekély számának daczára is valamennyi tót ajku evangelikus alattvalók nevében szól, főbb pontjaiban következő:

A panszláv lelkészek folyamodványa a királyhoz.

«Miután az ország legújabb törvényei tiszti nyelvvé a latin helyébe a magyart emelték, a tót evangelikusok is kötelességöknek tartják azt tanulni. Vannak azonban sokan, kik a törvényt elferdítve, az egész országot megmagyarítani akarják, s e végett a békés tótok ellen gyanusitásokra s üldözésekre vetemednek.... Az evang. tót nép, mely 800,000 lélekből áll, s kivált annak lelkészei nyilvánosan gúnyoltatnak; a tót tanitók s tanulók státuselleni bűnről vádoltatnak; a magyar nyelvnek a nyilvános isteni szolgálatnál feltolása által népünknek még vallási tanitása is erőszakoltatik; valamint a gyermekek iskolai tanitása is megzavartatik az által, hogy azokat néhol rögtön magyarokká akarják változtatni. A magyar hirlapokban papjaink s tanitóink megtámadtatnak s gú-

nyoltatnak, mivel anyai tót nyelvöket tanulják vagy tanítják, 1840—1843. vagy általában a szlávság iránt rokonszenvet mutatnak. De ezt még csak eltűrnék tótjaink, ha némely túlzó magyarok saját egyházi jogaikat is nem sértenék, a tót nyelvet a templomban és iskolában nem tiltanák. Legfájdalmasabban esett, hogy még főfelügyelőnk, gr. Zay Károly is, a helyett hogy a pártok felett állana, e túlzó magyarokhoz hajlott, őket szóval s tettel elősegíti. Bizonyítványul szolgáljon 1840-ben mondott tisztfoglaló beszéde, melyben egyebek közt azt mondja: «Minden eszme, minden törekvés a magyarosodást gátolni, és a magyaron kivül más nyelvet terjeszteni annyi volna, mint az értelmiség, az alkotmányos elvek, sőt maga a protestántismus életerét elfojtani; a magyar nyelv leghívebb véde hazánk szabadságának s a protestántismusnak; a magyarság győzedelme egyszersmind diadala a szabadságnak és értelmiségnek.» Hasonló, Felséged kormánya ellen is bizalmatlanságot gerjesztő értelemben nyilatkozott ő a lőcsei tanárokhoz irt levelében, s ama körlevelében, melyben az ártatlan szláv literátorokat honárulási irányokról vádolja. Az 1841-ki közgyülésen a magyar párt túlnyomó ereje által a szláv tanulók társulatai eltiltattak a nélkül, hogy azok felett elébb vizsgálat tartatott volna; mi által hihetőleg azt akarták elhitetni, hogy szlávnak már születni s a szláv nyelvet tanulni is bűn. A közgyülés ebben nyilván átlépte hatalma korlátait, miután a szláv nyelv tanulásának tilalma a tót nép vallási oktatásának akadályára vagyon. A főfelügyelő s mások e túlbuzgalma a lakosok kedélyét elkeseríti, bizalmatlanságot s idegenséget szül a magyarság ellen..... Sérelmünkre van az is, hogy a legújabb törvények szerint az egyházi anyakönyveket magyarul kell vinnünk, holott számos idősb papjaink vannak, kik magyarul nem tudnak... Sérelmes továbbá az is, hogy a bevádolt tótok magokat sem egyházi sem világi törvényszékeik előtt anyanyelvökön nem védelmezhetik..... Bár a sajtó szabadabban mozog, védirataínkat mégis a magyar lapok fel nem veszik; sőt azokat néha maga a censura is letiltja. De elegendő cen-

1840—1843. sorok is hiányzanak a szláv literatura megvizsgálására.... A pesti egyetemben, holott mégis több idegen nyelv taníttatik, a szláv nyelvnek nincs tanszéke, mi nemzetiségünknek nagy kisebbségére válik. Mi végre bennünket az ellenünk szórt rágalmak mellett leginkább szomorít, az abból ered: hogy a túlzó magyarok nyelvöket már a tiszta tót községekbe is behelyezik. Szomorú jövendőtől félünk, látván, hogy az iskolákban inkább sürgettetik a magyar nyelv tanulása, mint az értelem és szív mívelése. Nógrád megyében és másutt is ugy nevezett magyar nemzeti pénztár alkottatott a tót gyermekek megmagyarítása végett. Nem szükség pedig mondani, miként csábítja ez a szüléket és gyermekeket; mily ferde lélekirány adatik nekik az által, ha már az első iskolákban is nem isten és erény, hanem a magyarosodás állíttatik fő czél gyanánt azoknak elébe. Több helyeken a szláv isteni szolgálat megmagyaríttatott: igy Csalomián Hontban, Szarvason Békésben, Szudicson Nógrádban, Nyiregyházán Szabolcsban. Ez utóbbi helyen az elemi iskolákban már a vallás is magyarul kezdett taníttatni. És midőn Józseffy superintendens ez ellen tiszte szerint kikelt, azt neki a túlbuzgó magyarok rosz néven vették. Végre még kegyetlenségek is követtettek el a magyarosítók által néhány tóton, kik botütésekkel, börtönzésekkel kényszeríttettek megtagadni istentől kapott tót anyanyelvöket, s felcserélni a magyarral. Ez történt például 1827-ben Veszprém megyében, Lajos-Komárom négy tót lakosán, kik az elöljáróság elleni kikelés, makacsság ürügye alatt egyedül nyelvök miatt botoztattak meg.» Kérik ezután a királyt, védje őket a rágalmak ellen; nevezzen ki Budán és Pozsonyban több tót censort s engedje meg mind azon munkákat, melyek magyarul vagy németül megjelentek, tótul is kinyomatni; állítson fel az evang. főiskolákban és a pesti egyetemben szláv nyelvi s irodalmi tanszékeket, engedje meg, hogy egyházi kormányügyeikben s az anyakönyvek vezetésében a latin nyelvet tovább is használhassák; s mentse meg egyházukat s iskoláikat a magyarítók túlbuzgalmától.

Szándékosan bővebb kivonatát adtuk e folyamodványnak, 1840—1843. s különösen kiirtuk mind ama panaszt, mi benne a magyarság ellen felhozatott. E vádakat hosszan czáfolni szükségtelen: legyen elég néhány észrevétel. A ki meggondolja, miket nyomtatott Kollár a maga «Sláwy Dcera» költeményében, mások a «Gitrenkában» a magyarok ellen, nem láthatja által, miként panaszkodhatnak e panszláv papok a sajtó ellen, s miként vetemedhetnek még azon alkotmány ellenes kérelemre is, hogy több censorok neveztessenek ki. Az ágostai hitvallásnak egyházi kormánya teljesen demokratiai lévén, az isteni szolgálat nyelvét minden község önmaga, az iskolákbani tanitás nyelvét pedig a superintendentialis gyülések határozván meg, ha a többségnek a magyar nyelvet tetszett elfogadni, mint például ez Rozsnyón, Szarvason, Nyiregyházán s több más helytt történt: az ellen a panszláv papoknak kikelni nem volt joga, valamint az ellen sem, hogy a tanulóknak és szüleiknek szivén feküdt buzgóan tanulni a magyar nyelvet, mely a kormányzat s hivatalviselés nyelvévé lévén, mulhatlanul szükséges volt mindenkinek, ki hivatalra vágyott. Az olyféle vádak s panaszok, minőket ama Lajos-Komáromi négy lakosról előadnak, a felett, hogy egyes, elszigetelt esetek, melyekért a nemzet felelős nem lehet, jobbára olyan költemények, minő például 1843-ban az augsburgi hirlapban Sőrész kemenczei evangel. lelkészről a legapróbb részletességek megemlitésével meséltetett, kit hivatalától csak azért akartak volna megfosztani előljárói, mivel híveit megmagyarosítnia nem sikerült; mely előadást azonban maga az illető lelkész teljesen költöttnek nyilatkoztatott. De szükségtelen bővebb czáfolatokba ereszkedni, miután a folyamodványban felhordott vádakat alaptalanoknak, s csak a folyamodók képzelődésében létezőknek már az is eléggé bizonyítja, hogy azoknak a kormány sem adott hitelt, a tót ajku nép közvéleményére sem volt hatásuk. Bár mennyire izgattak kéz alatt községeikben a panszláv papok, semmi forrongást, semmi ellenzéket nem birtak azokban támasztani a magyar elem ellen. A nép együgyűségében is

1840—1843. elég józan volt belátni, hogy Magyarországban csak a magyar nemzetiség zászlója alatt van jövendője a polgári szabadságnak, szintugy mint az anyagi jóllét gyarapodásának; elég értelmes volt látni, hogy a hetven millió szláv közől csak azok élvezik az alkotmányos szabadságot, kik a magyar nemzetiség védelme alatt léteznek; és, miként a forradalom alatt s után máiglan kétséget nem szenvedő módon tanusította, őszintén csatlakozott e nemzetiséghez, mely minden ajku honlakosra egyaránt terjeszté ki a gyarapodó szabadság és civilisatio áldásait. A nép mit sem gondolt e néhány száz fanaticus panszlávval, kik Magyarországban, a magyar alkotmány szárnyai alatt élve is, orosz sympathiákkal, szláv nemzetiségről álmodoztak. E nép legkevesbbé sem érzette magát sértve azon nem ritkán élesebb hirlapi czikkek által, melyekben e szláv nemzetiség apostolai honárulással határos törekvéseik miatt ostoroztattak; sőt általában véve büszkén vallá magát magyarnak, és készségesen taníttatta fiait a magyar nyelvre, melynek tudását reájok nézve hasznosnak sőt szükségesnek látta.

Az ágostai vallástételűek közgyülésén mindazáltal heves vitákra szolgáltatott tárgyat az idézett folyamodás, miknek az lett eredménye, hogy a közgyülés azt, mint az egyházi kormányra s alkotmányos nemzetiségre nézve egyaránt sérelmest jegyzőkönyvében határozottan roszalta, s ellene, különösen pedig az ellen, mintha e szláv mozgalmak a magyarországi ágostai hitvallásu egyházzal azonosak volnának, ünnepélyes óvást tett. Továbbá a kebelében történt minden nemzetiség elleni mozgalmak megvizsgálására, egyszersmind pedig, hogy a szlávok panaszainak eleje vétessék, azoknak meghallgatására választmány neveztetett, mely e panaszokat, ha azok alaposak volnának, orvoslat, ha alaptalanok, elnémitás végett a jövő convent elejébe terjesztené. Nem mulasztá el azonban a convent kijelenteni azt is, hogy a tótokat anyanyelvöktől megfosztani egyáltalában nincs szándékában, s e tekintetben kész minden alaposan bebizonyítandó sérelmet orvosolni.

De sem a convent ezen rendszabályai, sem némely vármegyének szigorúbb felügyelete, minél fogva a panszláv izgatókat, mint például Gömör megye Jóseffy superintendenst, ama folyamodvány fő inditványozóját, azon okból, hogy a tót ajku népben nemzetellenes mozgalmakat támasztani ügyekeznek, perbe fogatta, — nem volt képes egészen elfojtani e bűnös törekvéseket. A panszláv papok abban, hogy a bécsi kormány hanyagon nézte e nemzet elleni izgatásokat, sőt a rokon illyr mozgalmakat kéz alatt még pártolni is látszott, mintegy bátorítást szemlélve, egy új stadiumba vitték törekvéseiket. Eleinte, mint láttuk, csak az irodalomra szorítkoztak, utóbb a tanuló ifjuságra, az iskolákra terjeszkedtek izgatásaikkal; midőn pedig e két téren akadályokat láttak magok elejébe gördűlni, melyek törekvéseiket sükeretlenekké tették, egyenesen a népbe vitték át agitatiojokat: minthogy az ész és értelmiség törvényszéke előtt diadalt nem nyerhettek, a tudatlan tömeg előitéleteihez és szenvedélyeihez folyamodtak fondorkodásaikkal. Kétségtelen bizonyitványa ezeknek egyebek közt a Fehérpataki Gáspár által az 1843-dik évre, a censura elkerülésével, titokban nyomatott s kéz alatt árulgatott szentmiklósi tót kalendáriom, mely egyenesen a nép használatára s csábitására volt számitva. Különösen gróf Zay főfelügyelő ellen öntötte ki ebben mérgét s ügyekezett a nép indulatát felizgatni a panszláv kiadó, azzal vádolván őt közönsége előtt, hogy «a neki átadott méltósággal visszaél: gyalázza a tótokat s nyelvöket, őket a hatalomnál gyanussá teszi s háborgatja; közéjök meghasonlást, viszálkodást, gyűlölséget hinteget; a magyar tanulókat tanáraik ellen uszítja. Ő a szent hittan jelöltjeit a tót nyelvben, melyen isten igéjét kellend hirdetniök, tökéletesedni meggátolja, hogy a tót evang. egyházak még tót lelkészeket se kaphassanak, s aztán reformátusokká legyenek, vagy máshova kényszerűljenek fordúlni. Az ágost. vallásuaknak a reformátusokkal egyesülése, megmagyarosodása, s a tótoknak az egész magyar honból kiirtása, ez az ő terve, melynek férfiasan ellene szegűlni minden jó evan- 1840–1843.

1840—1843. gelikusnak szent kötelessége,» stb. Ha a népnek ilyféle izgatását elöljáróik s a magyar nemzetiség ellen még nyomtatványokban is elég bátrak valának űzni e panszlávok: el lehet gondolni, miként bujtogatták azt élőszóval, melynek hatalma, néptanitók lévén, rendelkezésökre állott. És valóban történt nem egyszer, hogy fanatikus panszláv papok még a templomot s az igazság és üdvösség, haza és felebaráti szeretet hirdetésére rendelt egyházi szószéket is megszentségtelenítették nemzetellenies, bűnös izgatásaikkal. Történt az is, hogy tót nyelven a magyar nemzetiség ellen kiadott röpirataikat, mint például Csaplovicséit, a templomban nyilván árulva tolták fel a népre. Azonban, a miként az ilyféle bűnök szaporodni kezdtek, a vármegyék is szigorúbb felügyeletet rendeztek azoknak meggátlása vagy megfenyitésére. A nép pedig, mint mondók, józanabb volt, mintsem hogy magát e vagy béres vagy fanatikus izgatók által elcsábíttatni engedte volna; miként az utóbbi események tanusítandják, e bujtogatások a népben egészen sükeretlenek maradtak. És bármi nagy volt is a zaj, melyet e panszlávok az ország határain kivül is német hirlapok s röpiratokban ütöttek, azoknak száma, kiket a tótok közt ekként a magyar nemzetiség s nyelv elleneivé tettek, az ötszázat aligha megütötte.

Az illyrismus zavargásai.

A tót panszlavismusnál mind terjedelme, mind iránya, mind némi más körülmények tekintetében sokkal veszélyesebb volt a belbékére az ugy nevezett illyrismus, melynek kezdetét Horvátországban már fentebb előadtuk. Mert bár kétségtelen, hogy ez is az orosz propaganda által terjesztett panszlavismusból vette eredetét; de ezen, eleinte figyelemre alig méltatott külizgatásszülte mozgalomhoz nem sokára az ébredező horvát nemzetiségből származott új elemek is csatlakoztak, melyek a mozgalomnak erősebb alapot s nagyobb terjedelmet kölcsönzének.

A magyar nemzet buzgalma nyelve mívelésében, nemzetisége gyarapitásában ingerlő példa gyanánt tünt fel a horvátok egy része előtt, s e példát követni maga a nemzetiség

büszkébb érzete által ösztönöztettek. Ezeknek törekvése magában véve, mint tiszta forrásból, nemzetök iránti hűség s kegyeletből származott, nem csak gáncsot nem, sőt inkább dicséretet érdemel, ha azt a panszláv illyrismussal való érintkezése, majd összeolvadása első tiszta irányából ki nem forgatja, s bűnös zavargássá nem változtatja. E buzgalommal a horvát nemzetiség iránt könnyen megfért volna Magyarország alkotmányos nemzetiségének tisztelete, mely a horvátoktól a belőle reájok háramlott jogok s jótéteményekért nem kivánt egyebet, mint hogy a közös törvényhozásban s azon érintkezésekben, melyek a tartomány s az anyaország közt léteztek, a latin helyett a magyar nyelvet használják. Tartományi belügyeik igazgatásában a magyar nemzet nem kivánta reájok tolni a maga nyelvét; meghagyta nekik, kivánságok szerint, a latint; és ha utóbb ők is saját nyelvöket kivánták volna beligazgatásukban hivatalos nyelvvé tenni, a magyar nemzet loyalitásától méltán várhatták, hogy azt akadályozni nem fogja, s nem is akadályozhatja. 1840—1843.

És nem is hiányoztak a horvátok közt oly józan felfogásuak, kik a hét száz éves politikai kapcsolatot, s az annak következtében közös történelmet, s a közös törekvések által Bécs minden kényuralmi fondorlatai ellen századokon keresztül megőrzött közös alkotmányt a kegyelet elég méltó tárgyának tekintették arra, hogy semmi igazságtalanságot, semmi áldozatot ne lássanak a magyar nemzet ama kivánatában, mely szerint a kölcsönös érintkezésekben a latin helyét a magyar nyelvnek kellett elfoglalni. Midőn 1840-ben a magyar nyelv diplomatikai használata a fő törvény és kormányszékekre nézve is kötelezővé lett, a független horvátországi értelmiség e nyelv tudásának hasznát és szükségét általlátván, törekedett is azt tanulni, jól tudván, hogy az semmiben akadályára nem leend saját nyelvök s nemzetiségök kifejlésének. Egyebek közt több lelkes horvát férfiu, részben e nyelv gyakorlása s terjesztése végett, Zágrábban egy kaszinót alapított, melyben nem csak a nevezetesb magyar hirlapok járatását,

0—1843. hanem a magyar nyelvnek ez intézetben rendes tanító általi taníttatását is törekvésök fő czéljául tűzték ki. Hogy az üdvös irányu intézet a kormánytól megerősitést nyerjen, Bécsbe is folyamodást tettek. Ellenkező észrevétel onnan, legalább nyilvánosan, nem érkezvén, az intézet ily irányban és szellembeni működésének már biztos reménynyel lehetett elébe nézni, midőn azt ellenséges befolyások váratlanul meghiúsitották. A kaszinó felállott ugyan; de a magyar nyelv tanulása s gyakorlása belőle egészen kimaradt, nem tudjuk, a bécsi kormánynak s különösen a horvát származásu b. Bedekovich alkanczellárnak kéz alatt adott intésére-e, vagy a már nagyobb részben az illyr zászló alá szegődött királyi hivatalnokok s papok befolyásának következtében? Sőt alig állott egy évig e társadalmi kör, midőn az illyrpártiaknak egyre növekedő erőszakoskodása a szelidebb és szerényebb kedélyű magyar érzelmű horvátok felett győzedelmeskedvén, e társalgási kör is az illyrismus zavargásainak fészkévé fajult.

Minden kedvezett az illyrpárt gyarapodásának. A papság, mint mondók, a magyar protestántismustóli félelmében, a királyi hivatalnokok a kormány szemlátomásti pártolása következtében, csaknem kivétel nélkül az illyr párthoz csatlakoztak. És még azok közől is, kik horvát nemzetiségök gyarapodásáért tiszta szándékkal buzogtak, mind többen elsodortatni engedték magokat az illyrismus növekedő árja által. Maga a magyarok ama példája is, mely szerint alkotmányos nemzetiségöket a bécsi befolyások ellen biztosítani törekedtek, balul fogatván fel, s megfontolás nélkül utánoztatván, nevelte az illyr pártot. Mind népszerűbbé kezdett ugyan is válni a horvátok közt azon eszme, hogy miként Magyarország nemzeti alkotmányos fügetlenségét Ausztria irányában biztositani ügyekezik: ugy ők is mindinkább függetlenítsék magokat Magyarországtól. Sokan meg nem fontolták a két helyzet közti lényeges különbséget; s nem látták, hogy minden törekvés, mely a magyar nemzetiség gyöngitésére van irányozva, egyszersmind az ő alkotmányos szabadságukat is

aláássa, s hogy a mely pillanatban sikerülne magokat a magyar nemzetiségtől függetleníteniök, ugyanazon pillanatban esnének az osztrák absolutismusnak martalékául. 1840—1843.

Azonban, mig a rövidlátók nagy serege e következményeket be nem látta, s megfontolás nélkül hódolt a horvát nemzetiség népszerű, büszke eszméjének: az illyrismus panszláv vezérei azokat szándékosan nem méltatták figyelmökre. Tudták ők, hogy a bécsi kormány csak azért nézi el, sőt segíti is kéz alatt pártoskodásaikat, hogy a belviszályok által megnehezítse s lehetőleg akadályozza az ország alkotmányos szabadságának s az osztrák absolutismustóli függetlenségének izmosodását. De ezzel ők mit sem gondoltak: az ő szemeik előtt nem az alkotmányos szabadság Magyarországgal kapcsolatban, hanem a déli szláv népek egy nemzetté, egy státussá alakulása lebegett fő czél gyanánt; s azért örömmel fogadták el a szövetséget a bécsi kormánynyal, a mennyiben annak segedelmével a magyar nemzeti erő gyarapodását csökkenthették, s a kötelékeket, melyekkel tartományuk az anyaországhoz kapcsoltatott, tágíthatták. Jól tudták ők, hogy az iránynak, melyben indultak, véghatárain nem csekélyebb dolgok állanak, mint: elszakadás Magyarországtól, fellázadás Bécs ellen, valamennyi déli szláv népek s tartományoknak, legyenek azok akár Magyarország, akár az osztrák, akár végre a török birodalom kiegészitő részei, egy szláv állammá olvadása, mely, ha szükség, orosz pártfogás alatt vívjon ki magának Európában elismerést. De a czél nagysága, létesítésének számtalan roppant nehézségei nem csökkentették, sőt edzették erélyöket s törekvéseik buzgalmát. Nehogy a nehézségek szaporodjanak, sőt hogy azokon egy ideig magának a bécsi kormánynak segedelme által győzedelmeskedhessenek, a kitűzött fő czélt nem bátorkodtak ugyan még nyilván bevallani; s azt gondosan palástolgatták. Mint a kárpáti tótok, ugy ők is nyelvök, irodalmok kifejtését tűzték ki a szerbekkel s bácskai szlávokkal való egyesülési törekvéseik czégéréül. Panaszokkal árasztták el a világot, miként nyelvök

Az illyrismus czéljai.

1840—1843. s nemzetiségök a magyaroktól elnyomatik, elnyeletéssel fenyegettetik. Egyedül a túlterjeszkedő, erőszakos magyarítás elleni reactionak kürtölték mozgalmaikat; s kivált Bécscsel minden módon elhitetni ügyekeztek, hogy czéljok nem egyéb, mint a radikál irányu magyar mozgalom ellenében megvédeni nyelvöket, nemzetiségöket, tartományuk municipális jogait, és a magyar protestántismus terjeszkedésétől megóvni tisztán katholikus tartományukat. Ily módon annál könnyebb volt egy ideig eltakargatni valódi czéljaikat, minthogy a nyelv, melyen hirlapi czikkeiket, politikai irányu költeményeiket s röpirataikat készitették, kevesektől értetett, politikai színezetök pedig több, napi renden lévő kérdés tekintetében a magyar conservativ párt elveivel megegyezett.

De sokáig nem maradhattak titokban az illyr mozgalom czélzatai; maga az izgatás, mely e czélok végett mind a horvátok mind a más szláv fajok közt folytattatott, szükségkép felfellebbenté a titok fátyolát. Igy például a Danika Illyrska 1842-ki 34-dik számában megjelent izgató költeményben mondatik, hogy «a szláv nemzet nagy újjászületését az ördögök minden ereje sem képes akadályozni; rettentő itélet fog tartatni, s a gonosz lélek elsáppad, s minden nyomor és siránkozás megszűnik a szlávok között». A czikkelyek, melyek a Gáj Lajostól szerkesztett zágrábi illyr újságban időnként megjelentek, s melyekben a szláv fajok összes ereje Magyarországban, Ausztriában, Török- és Oroszországban oly büszkén számíttatott fel, s azoknak végdiadal jósoltatott, minden kétséget eloszlattak. Hasonló világot terjesztettek azon röpiratok, melyeket a zágrábi illyr társaság tagjai, a külön fajok egyesitése végett, azok közt elhintettek. Legvilágosabban elárulta azonban a kitűzött czélt Gájnak egy 1842-ben illyr nyelven kiadott statistikai röpirata, melyben az Illyria név alatt alkotandó déli szláv ország elemeit fejtegette, s ama térkép, mely ezen déli szláv birodalom határait kijelölte.

Az illyrek eszközei s módjai a kitűzött czélra

E czél valósitásában első s legközelebbi akadályul a Magyarországgali kapcsolat tűnvén fel: ezt gyöngiteni tűzetett

ki első feladatul. És e végett az alkotmányos szabadság érdekeit sem kételkedtek feláldozni, midőn azokkal az anyaországgali kapcsolat viszonyai összeköttetésben voltak. Igy történt egyebek közt Varasd megyében egy nevezetes kérdéssel. Gr. Erdődy Sándor az 1841-ki augusztusi közgyülésen inditványt tett: szólíttassanak fel a magyarországi törvényhatóságok, miszerint a legközelebbi országgyülésen oda hassanak, hogy Varasd vármegye is ruháztassék fel ama joggal, melylyel a szlavoniai megyék birnak: hogy a magyar diétára két követet küldjenek. Az inditvány elve majdnem közakarattal elfogadtatott, s annak bővebbi tárgyalása a novemberi közgyülésre tűzetett ki. Az illyr párt nem kételkedék, hogy ha az inditvány határozatba megy s utóbb a törvényhozás által is sanctiot nyer, Varasd megye az illyr mozgalomhoz nem fog többé csatlakozni: minden erejét megfeszítette tehát, hogy az inditványt megbuktassa. Gáj Lajos több illyr társaival szerb köntösben, félhold és csillaggal ékesített vörös sapkákban, mely viseletet a törökországi szláv fajok rokonszenvének keresete végett fogadták el, — jelent meg Zágrábból a nagy fontosságu közgyülésen; s mivel magok személyes szavazattal nem birtak, varasdi köznemesektől szereztek magoknak megbízó leveleket; gondjuk volt arra is, hogy a ki Varasdban illyr szellemű, a gyülésről el ne maradjon. A vita hat óra hosszant rendkivüli hevességgel folyt. Hiába hozatott fel a magyar szellemű horvátoktól, hogy e kérdésben nem a nemzetiség, hanem egyedül a képviseleti jog forog szóban, melylyel Varasd megye, alkotmányos érdekeinek rövidségére, mind eddig nincs felruházva; hiába vítattatott, hogy miután Horvátországnak saját alkotmánya nincs, s azzal csak annyiban bir, a mennyiben Magyarországhoz van kapcsolva: a magyar nemzetiséget, mely nem egyedül a nyelvben, hanem az alkotmányos életben s az alaptörvényekben áll, megtagadni annyit teszen, mint az alkotmányos szabadságot ábrándképeknek áldozni fel. A separatismus szelleme győzött: a kérdés megbukott. A vita hevében egyes illyrektől olyféle felkiáltások

1840—1843.

1840—1843. is hallattak, hogy «készebbek rabszolgákká, mint magyarokká lenni», mely felkiáltásokat az illyrpárt rendesen nagy tapssal fogadta.

E czél forgott szemök előtt, midőn az izgatás minden kigondolható nemeit mozgásba tették, hogy a horvátokban szintugy mint a többi szláv fajokban mennél feljebb csigázhassák a magyar nemzetiség elleni gyűlöletet. Miként Kollár a maga Sláwy Dcerájában, ugy ezek is hirlapi czikkeik, röpirataik, költeményeik s népdalaikban a legméltatlanabb gúnyokkal halmozták el a magyarokat; örökös vádat s panaszt hangoztattak ajkaikon a magyarok túlterjeszkedése, saját nyelvök s nemzetiségök elnyomása miatt, ugy vélekedvén, hogy a rágalom és hazudság is nyer végre hitelt, ha gyakran és bátran ismételtetik. Hogy a tömegek szenvedélyét felébreszszék, népszerű költeményekben, dalokban olyféle vádakat emeltek a magyarok ellen: hogy miként egykor a török, ugy most a magyar készül rájok törni, hogy nyelvöket elvágja, s ekként a szláv fajokat kiirtsa. A horvátok és szerbek hajdani harczerejére hivatkozva, buzdíták a népet: készüljön a nagy eseményekre, köszörülje fegyverét, s ne hagyja magát gyáván kiirtatni a magyaroktól. E dalok megismertetése végett ime álljon itt közőlök egypár, melyek 1844-ben az «Iskra» czimű zsebkönyvben nyomattak ki: «Nekünk is üt már — igy szól a dal híven forditva — a diadal órája! Csak egyesség, csak összetartás! Minden mozog s hangosabb lesz Adriától a Balkánig; a testvér már ölelkezik a testvérrel; a cseh testvérét tekinti már a lengyelben, muszkában és illyrben, s közösen karolja át mindnyájokat a Szláva anya», stb. Egészen harczias pedig a következő «Davoria»: «Szlávok, született hősök, magosan lobogtassátok zászlóitokat, s karddal övezve üljetek fel paripáitokra. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Nézzétek, mint tapossa nyelvünket, nemzetünket a szilaj tatárfaj, a magyar; de mielőtt elnyomjon, döntsük őt a pokol örvényébe. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk! Az észak vitéz szlávja, s a délnek illyre kezet nyujt

egymásnak a hősi tánczra; zeng a trombita, csörögnek a kardok, 1840—1843.
bömbölnek az ágyuk. Mossuk meg dicsőségünket az ellenség vérében; midenki üssön le egy fejet, s vége a szenvedésnek. Előre testvérek, az isten velünk, az ördög ellenünk!» stb. Általában részint keserves panaszra fakadó, részint mysticus képekbe burkolt költői formák alatt, mik a képzelődést felgyujtani leginkább képesek, s népdalokba öntve, mik a köz életben legszélesebben terjednek el, űzetett a szenvedélyes izgatás.

Ily eszközök által a tudatlan köznemesség nagy részét fanatisálni s zászlóik alá csődíteni sikerülvén, arra törekedtek, hogy a horvát megyék tiszti kara is kizárólag pártjok embereiből alkottassék; mert addig nem látták biztosítva uralkodásukat, mig a törvényhatóságokban alkotmányos szellemű horvátok intézkednek. Ez volt különösen czéljok Zágráb megyében, hol, bár az illyrismus fő fészke volt, hét év óta nem tartatván tisztújitás, a tiszti kar nagyobb része mérsékelt, alkotmányos elvű horvátokból állott. 1842-ki juniusban végre itt is megtartatott a tisztújitás. Az illyr pártiak előre is biztosnak tartották a diadalt, mert a megyei főispáni helyettes, Zdencsay, egyike volt a párt vezéreinek. De azért részökről sem mulasztának el semmit, hogy a diadalt kivívják. Számukban eléggé még nem bizván, jóval a gyülés előtt megkezdették a korteskedést és lélekvásárlást; minek költségeihez a zágrábi püspök és káptalan is tetemes részben járult. A gyülésen megjelenni nem szándékozó köznemesektől megbizó leveleket eszközlének ki, melyeket politikai jogokkal különben fel nem ruházott szerezsánok közt osztottak szét. Minthogy még az ugy nevezett magyar-horvát párton is számos volt a köznemesség, s különösen a túrmezei kerületiek grófjokkal együtt, hasonlókép a szentivániak is ehhez tartoztak: erőszakos összeütközéstől lehetvén tartani, a főispáni helyettes eleve megtiltá a fegyveres megjelenést. A magyar-horvát pártiak e rendszabályt szigorúan megtartották; a turopolyai gróf, Jozipovich, becsület szavát kötötte le, hogy nemesei fegyver

1840–1843. nélkül fognak megjelenni. Az illyrpártiak közől azonban, kik magokat vörös sapkákkal különböztették meg, sokan, kivált a credentionalista szerezsánok mindnyájan puskákkal, pisztolyokkal, handzsárokkal fölfegyverkezve, vérszín zászlók alatt jelentek meg, melyeknek közepén csillag és félhold díszelgett, szélein Slavonia, Szerbia, Bosznia, Montenegró, Albánia s más, szlávoktól lakott tartományok nevei valának olvashatók. Azonban minden előkészületek daczára is bizonytalannak látszék az illyreknek a diadal, ha rendesen megy végbe a tisztújító szavazás; mert a két ellenfél számra nézve körülbelől egyenlő volt. Cselnek s erőszaknak kelle tehát biztositani a győzedelmet. Az illyrek az ellenpártiakkal viszálkodni s verekedni kezdettek, s a fegyverteleneket, miután közőlök többeket megvéreztek, csak hamar kiszorították ugy a választási teremből, mint a megyeház udvarából. A verekedés kezdetén a mágnások, hármon kivül valamennyien, a kanonokok, Jozipovich a túrmezei nemesekkel, s általában a birtokos nemesek nagyobb részben oda hagyták a municipális hatóság megfertőztetett teremét, melyet a fegyveres illyrpárt tartott elfoglalva; maga a főispáni helyettes is távozott, hogy katonai erő kiállitásáról rendelkezzék. A könnyű szerrel győztes illyrpárti kortesek Gáj Lajost, ki a mozgalomnak itt is élén állott, mintegy diadalmenetben hordozták körül karjaikon. Nem sokára ezután az egyedül maradt illyr pártban a csend helyreállván, a főispani helyettes ismét elfoglalta az elnöki széket; s bár a megye rendeinek nagyobb része távozott volt, a tisztújitást a hátra maradt illyr párttal mégis elvégezte. A főispáni helytartó e részrehajló, pártos eljárása s általában a tisztújitás ellen a magyar-horvát párt még az napon ünnepélyes óvást tett; a túrmezei kerület nemessége pedig Nagy-Goriczán tartott közgyüléséből a királyhoz is fölirást intézett. Kijelentik ebben a kerület nemesei, hogy e tiszti kart, mely egyedül az illyrpárt befolyásával s fegyveres erőhatalommal választatott, el nem ismerik, s azzal semminemű birói s politikai érintkezésbe nem bocsátkoznak; egyszersmind fölfedezik az

illyrismus veszedelmes czélzatait; s a főispani helytartó, mint ennek előmozditója ellen kilencz pontba foglalt s okokkal támogatott panaszt tévén, az alkotmányos életükön ejtett sérelmet kir. biztos által kérik orvosoltatni. 1840—1843.

E botrányos zágrábi tisztújitás volt az első eset, melyben az illyr párt tényleg kilépett a politikai harcztérre, a törvényhatósági közéletben is kivíni akarván azon felsőséget, melyet a társadalmi életben, a szó- és tanszékeken, s a sajtóban folytatott izgatás által, már elébb kivívott volt. De bár ez Zágrábban Zdencsay főispán pártos cseleskedése által sikerült is, a többi horvát megyékben még igen kétes maradt az illyr párt diadala; mert a nemesség kebelében még egyre többséggel birt az alkotmányos horvát párt. Sőt ez látván, hogy az illyr párt, törvényes ellenzés helyett, méltatlan erőszakkal kezd víni a maga czéljaiért, tőle nagyobb részben elvált. A magára hagyott illyr párt ezentúl egy ideig kicsapongásaiban keresé erejének súlyát. Az ügy harcza személyes harczczá fajult, annál dühösebbé, minél inkább csak személyek körül pontosult össze. Azonban a szám kevesebbsége nem bátortalanítá el az illyreket. Hogy czéljaikat a megyei közéletben, kevesebbségök daczára is kivihessék, ismét ugyanazon fondorlathoz nyúltak, mely a zágrábi tisztújitáson oly annyira kivánságuk szerint ütött ki. Szokásba kezdék hozni, Zágrábból más megyék közgyüléseire is egy sereg szerezsánt s más nem nemes illyr szellemüeket bevinni, kiket aztán, hogy szavazatuk legyen, megyei köznemesek credentionalisaival láttak el. E credentionalisok kiadásánál a legnagyobb visszaélések s hamisítások követtettek el. Volt eset Varasd megyében, hogy ilyféle credentionalis oly nemes nevére adatott ki, a ki már rég nem volt életben. Gondjuk volt ugyanis az illyr párt vezéreinek arra, hogy egy két tisztviselőt más megyék tisztikarában is részökre nyerjenek; ezek által aztán a gyülés napján mind azon köznemesek nevére irattak megbízó leveleket, kik a gyülésen meg nem jelentek. Súlyosbitá a visszaélést, hogy e levelek akként voltak fogalmazva, miszerint váltó gyanánt bár kire is átruháztat-

1840—1843. hassanak. A vezérek aztán e leveleket a félholdas, csillagos, vérszinű zászlók alatt előre becsődített nem-nemes illyrek közt osztották ki. Varasdban különösen az 1842-ki septemberben tartott közgyűlésen e credentionalisok körül annyi visszaélés és hamisítás fedeztetett fel, miszerint azoknak kiadhatását a megyei hatóság azontúl csak a tisztválasztásokra szorította; egy utóbbi közgyűlésen pedig, azon okból, hogy a nemesi kiváltság másra át nem ruházható, egyáltalában mindenkorra eltiltotta, csak a személyesen megjelenőknek engedvén szavazatot.

A Zágráb megyei illyr pártiak ekként a szomszéd megyékből kiszoríttatván, annál több izgatást fejtettek ki saját kebelökben, kivált a sajtó utján. Egyebek közt egy «Kis káté nagy emberek számára» czimű röpiratban, illyr és német nyelven fejtegették az illyrismus elveit; az egész horvát nemzetet ál-magyarokra s illyrekre osztván, az elsőket a gúny és rágalom egész tengerével öntötték el s méltatlan gyanusitásokkal jelölték ki nemzetök megvetésének tárgyául. Gáj illyr hirlapjában pedig egyik czikkely a másikat érte, melyben a magyarok elleni nemzeti gyűlölet mind hevesebben szítogattatott, a magyarok iránt barátságos érzelmű horvátok a közvélemény előtt, mint hűtlen hazafiak, pelengérre állíttattak. Egy régi harczdalnak (Davoria) a török ellen szóló eredeti szövege a magyarok ellen irányoztatott, melyet aztán minden ünnepélyes alkalommal énekeltek, zenéjét mindig örömrivalgással kisérvén; a bárgyúbb dühöngők imitt amott szalmavázt csináltak, azt magyar köntösbe öltöztették, nyilvános helyeken szenvedélyittasan körültánczolták s botokkal földre verték: szóval, a legszenvedélyesebb izgatás folytattatott mindenekben. Még az akadémiai ifjuság kicsapongásai sem bünhesztettek, ha magukon a magyarok elleni gyűlölet bélyegét viselték.

Bár az illyrismus ezen agitatio következtében napról napra gyarapodott s a tulajdonképeni Horvátország határain túl, a katonai kerületekben és Szlavoniában is egyre terjedt; sőt a nemzetiségi mozgalmak a szerbekre is mindinkább áthatni

kezdettek: ezeknek magokban véve nem volt volna nagy fontossága az országra. Meggondolván azonban, hogy ezen nyelvs nemzetiségi harcz, ugy a horvátok és szerbek mint a tótoknál, többé kevesbbé az orosz propagandából származott, azzal folyton titkos összeköttetésben állott, s oly politikai czélokra törekedett, melyek a haza alkotmányos nemzeti kifejlését a jövőben veszélylyel fenyegethették: lehetetlen volt el nem ismerni annak fontosságát. És nem is nézte azt közönyösen a magyar nemzet. A magyar hirlapok őrszemmel kisérték ama nemzetiségi harcz egyes nyilatkozatait; kimélet nélkül fedezték föl a titkos czélokat, melyek az irodalom s nyelvmívelés leple alatt rejlettek, s keményen sujtogatták az alkotmányos nemzetiség ellen elkövetett sértéseket. Nem lehet azonban tagadni, hogy a vitákba ezek is sok szenvedélyt kevertek; minek következtében a harcz menten ingerűltebbé lőn, a kedélyek mindinkább elkeseredtek. Hasonló szenvedélyesség fejlett ki nem ritkán egyik s másik megye közgyülésén is, midőn e szláv s illyr zavargások kerűltek szőnyegre. Való igaz, nehéz is volt a magyaroknak magokat a szenvedélyességtől megóvniok, midőn épen újjászületésök annyi lelkesedéssel üdvözlött, oly szép reményekre jogosító hajnalán olyakat kelle minduntalan hallaniok, hogy «Magyarország vérrel és tetemekkel tömött földje vagy orosz tartománynyá vagy német gyarmattá leend»;[1]) vagy olvasni olyakat, hogy «Magyarország Mohácsnál rég elveszett; s e föld a töröktől nyert német hóditás, és a magyar határőrvidék honunknak nem része, nem sajátja, hanem fél részben a török, fél részben a magyar ellen kinyujtott fegyveres kar».[2]) A szenvedély azonban, mely ekként mind a két részről egyre szitogattatott, a kényes s azért nagy óvatosságot igénylett kérdést mindinkább elmérgesítette. A recriminatiók, alaposak s alaptalanok, mind a két részről egyre szaporodtak; a recriminatiók pedig nem 1840–1843.

[1]) Ld. Wolfgang Berg: Ungarns politische Zukunft — czimű röpiratát.
[2]) Augsb. Allgem. Zeitung.

1840—1843. a legjobb eszközök a viszályok kiegyenlitésére. Magából a kérdés természetéből folyt annak megoldási nehézsége. Szerencsések azon országok, melyek a nyelv és nemzetiség kérdését elébb megoldották, mintsem a nemzetiségi féltékenység éberré lett a nép különféle elemeiben: mint például Francziaország, hol, mint tudatik, a nagy forradalom kiütésekor csak a nemzet kisebb része beszélte Páris nyelvét. A magyaroknak e szerencse nem jutott; bár a nemzeti nyelv iránti buzgalom már 1790-ben fölébredt, a bécsi kormány nivellirozó s a németségben felolvasztani törekedő szándékai miatt, e nyelv egészen az utósó évekig s tökéletesen még ekkor sem válhatott hivatalos nyelvvé. Természetes volt pedig, hogy a magyarok, ezer éves történelmi jogokra s alkotmányra támaszkodva, lehetőleg ügyekeztek megerősíteni a hajdan senkitől kétségbe nem vont, a szomszédoktól tisztelt, de a mult idők viszontagságai közt meggyöngült politikai nemzetiségöket, mielőtt olyféle megsemmisülési jóslatok teljesedhetnének; természetes volt következőleg azon törekvésök is, melyet a nemzetiség fő hordozójának, a magyar nyelvnek, diplomatikai rangra emelésében kifejtettek. De mig a magyar nemzet e czélra törekvésében ezer éves történelmi jogaira hivatkozott: az ország kebelében lakó, hajdan meghódított vagy bevándorlott többi népek természeti jognál fogva követelték saját nemzetiségök elismerését; mintha egy s ugyanazon államban, melynek minden részei ugyanazon alkotmány alatt léteznek, ha többféle is a nyelv, lehetne egynél több politikai nemzetiség. És ekként egyik fél sem akart engedni. A magyar boszankodott, hogy ezer éves státusélete után csak kétségbe is merik hozni, hogy hol és meddig a magyar alkotmány, a magyar törvény alkot szabályt, ott a nemzetiség is csak magyar lehet: a tót, az illyr, a szerb, a szász pedig dühössé lett, zsarnoki elnyomásról panaszkodott, ha joga a külön, saját nemzetiségre megtagadtatott, bár különben a magán életben legkevesbbé sem háborgattatott is saját nyelve használatában. Mindegyik félben, egy homályos érzete létezett annak, hogy helyzete,

volt légyen nyomó vagy nyomott, hibás, ferde, anomal. És 1840—1848.
a nyugtalanság mindegyiknél, volt légyen támadó vagy védelmező, keserű vádak s panaszokban tört ki. A néptestvériség nagy eszméje, mely Magyarországban csak később kezdett ismertetni, még nem volt megszületve!

E sajnálatos viszályok fő forrása azon eszmezavarban feküdt, melynél fogva a nemzetiség és hazafiság rokon ugyan, de mégis külön eszméi összekevertettek ugy az egyik, mint a másik felekezet által. A magyarnak teljes joga volt, s e felett okszerűen is cselekedett, midőn a holt latin helyébe, mely a haladást lebilincselte, meggátolta, a maga nyelvét emelte; azon nemzetiség nyelvét, mely a többi felett nemcsak számra és vagyonra túlsúlylyal birt, hanem politikailag is legmíveltebb; mely az országot, alkotmányt s amannak ezer éves történelmét alkotta, mind a kettőnek nevét adta, s a világ által is mindenha fő nemzetiségnek ismertetett el az országban. A maga nyelvét diplomatikai nyelvvé emelni nem csak jogában állott, de kötelessége is volt a magyarnak az egész haza iránt, nehogy ez haladásában tovább is gátoltassék a holt latin által, vagy a többi, ugy politikailag mint nyelvileg kiskoru, nemzetiségek nyelvzavarából eredhető elláthatlan rendetlenségeknek tétessék ki. A hiba csak abban követtetett el, hogy a haza és nemzetiség fogalmai összekevertetvén, sok magyar a hazafiságot is összetévesztette a magyar nemzetiséghez való ragaszkodással; és rosz néven vette, ha a más fajuak e nemzetiség iránt nem viseltetnek oly lelkesedéssel, mint ő maga, vagy saját nyelvöket, nemzetiségöket is fejleszteni ügyekeznek. De más részről még nagyobb hibát, sőt bűnt követtek el azon más fajúak, kik mivel az itt-ott kissé túlbuzgóan terjesztett magyar nemzetiséget nem szerették, egyszersmind a magyar politikai nemzetiség, a haza iránt is, mely pedig nekik is hazájok volt, meghidegűltek, a hazafiság szent kötelességei által sem tarták magokat érdekelve; kik, mig maguknak a magyar nemzetiség ellenében jogegyenlőséget követeltek, tetteikkel azt hirdették, hogy nekik csak

1840—1843. saját nemzetiségök iránt vannak kötelességeik; a hazafiság pedig, vagy mi evvel egy, a politikai magyar nemzetiség őket semmire sem kötelezi. És ezen eszmezavarból eredt tévedésben ragadtattak aztán ama bűnös lépésekre, melyek a közös haza egységét, alkotmányát és szabadságát egyaránt veszélyeztették.

A vármegyék ellenhatása. Valahányszor az illyr párt valamely felötlőbb tűntetést tett a magyar nemzetiség ellen, a vármegyék figyelme mindanynyiszor ismét reáfordult az illyrismusra, s a közgyűléseken az rendesen nagy szenvedélylyel támadtatott meg. Igy történt, például, a Horvátországgal határos Zalában, midőn a Gollner czimű magyar ezred parancsnoka a magyar nemzet ellen készített gúnydal zenéjét az ezred hangászkara által Zágrábban egy ünnepély alkalmával nyilván eljátszatá. Zala megye, bár különben akként vélekedett, hogy egyes személy, bár mi aljas tette által, egy nemzetet tényleg nem sérthet ugyan meg; de mivel már a nemzet megsértésének szándokát is bűnnek tartá: a kérdésben forgó ezredest, mint egy magyar ezred kormányára méltatlant, megbüntettetni kivánta, s annak elmozditását egy feliratban követelte a királytól. Alig volt megye, mely Zala feliratát nem pártolta, s a tiszt megbüntetése végett maga is nem írt volna fel a királyhoz. Még bővebb tárgyat adott a megyéknek kikelni az illyrismus ellen a zágrábi tisztújitás. Nem csak a tulajdonképeni, nyelvökre nézve is magyar, hanem még a szlavoniai megyék is kárhoztatólag irtak fel a zavargások ellen, kérvén a királyt, küldene le azok megvizsgálása végett királyi biztost. Az eset tárgyalása mindenütt nagy ingerültséggel folyt. Pest megye közgyűlésén, 1842. Jun. 7 midőn e tárgy szőnyegen forgott, Kossuth Lajos azon meggyőződését jelentette ki, hogy miután Horvátországnak még inkább érdekében fekszik, mint Magyarországnak, hogy ennek közigazgatási és törvényhozási tekintetben is kiegészítő része legyen; s miután ezen illyr párti machinatiók az országnak haladási s különösen nemzetiségfejlesztési tekintetben ártalmasok: talán czélszerűbb volna, hogy Horvátország nem ugyan a magyar szent koronától, hanem közigazgatási s tör-

vényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztassék. Ezen elvet aztán a közgyülés a diétai dolgokat előkészítő bizottmány által bővebben kifejtetni s vonatkozásaiban minden oldalról megvizsgáltatni rendelte. Nem hiányzának ugyan némi okok, melyek ezen elválasztást támogatták; a nemzet közvéleménye mégis, fontosabb ellenokoknál fogva, határozottan kárhoztatta Pest megyének ezen inditványát, mely tulajdonkép csak arra volt számítva, hogy Horvátországot ama kilátással, miszerint Magyarországtóli elválasztatása esetében az absolut bécsi kormány alá jutand, az illyrismustól elijeszsze, de nyilván ellenkező hatást szűlt, a kedélyeket a Dráván túl még inkább felingerelvén. De bár ezen elválasztás eszméjét a többi megyék határozottan gáncsolták; abban mindazáltal valamennyien, még a szlavon Verőcze és Szerém, sőt a horvát Varasd vármegyék is megegyeztek Pesttel, hogy az illyr zavargások meggátlása végett a királyhoz feliratot intéztek. 1840—1843.

A kormány ennyi felirat által ostromoltatván; nem halaszthatta tovább közbelépését. Mindenek előtt Rudics József bácsi főispánt királyi biztosul küldötte ki a körülmények megvizsgálására; majd midőn ez által a kórállapot részletesen felfedeztetett, s kitűnt az is, hogy Haulik, zágrábi püspök, ki a báni hivatalt több idő óta helytartóképen viselte, nem csak elegendő erélyt nem fejtett ki a zavargások megfékezésére; hanem azokat, Zdencsay főispánnal együtt, kézalatt még pártolta s bátorította is: gróf Haller Ferencz tábornok bánná neveztetett, ki aztán 1842-ki octoberben hivatalát el is foglalta. E kinevezéshez a magyarok részéről nagy remények csatlakoztak. Haller hazafias, higgadt jelleme ismeretes volt az országban: beigtatási beszédében pedig határozottan kijelenté, miszerint mindent el fog követni, hogy ama tiszteletre méltó ősrégi szövetséget, mely a tartomány s anyaország közt létezik, fentartsa. Ez irányban mindjárt kezdetben annyival buzgóbban látott tiszte betöltéséhez, minthogy maga beigtatási ünnepélye eléggé meggyőzte őt az illyr párt törvénytelen s veszélyes czéljairól. A tiszteletére intézett kivilágitásban a

A kormány közbelépte.

1840—1843. többi kihívó transparentek közt még olyan is volt, melyen egy meztelen kardot tartó kéz e föliratttal vala szemlélhető : « A ki tetszésünkre nem cselekszik, az veszszen el e kard által.» Gáj hirlapjában pedig az ünnepélyre holdas és csillagos zászlók alatt vörös sapkákban, fegyveresen bevezetett szabadosakra nézve a következő megjegyzés állt : « Miképen ezen férfiak, bár többnyire csak földmíveléssel foglalkoznak, a fegyverben mégis oly annyira gyakorlottak, hogy már ez is elég bizonyságul szolgálhat arra, miként Horvátországban könnyebben lehet fegyveres erőt kiállítani, mint Magyarországban, hol csupán a nemesség köteles felkelésre, mig amott mások is. »

Ezek s egyéb jelenségek, melyeket mindjárt hivatalkodása kezdetén alkalma volt tapasztalni, eléggé meggyőzhették a bánt, hogy nagy ideje, határt szabni ezen illyr zavargásoknak, melyek a belbékére nézve mind fenyegetőbb színt öltenek magokra. Kétségkivül az ő közbenjárásának volt ennél fogva eredménye azon, 1843 elején kelt királyi rendelet, melynek tartalma következő : « Ő cs. kir. felsége fájdalommal értette a Horvátországban jelenleg forrongó viszálkodásokat. Akarja ugyan ő felsége, hogy a nemzeti nyelv művelésének, mig ez törvényes határai közt tartózkodik, semmi akadályok se tétessenek, s a municipalis jogokat és Horvátországnak azok paizsa alatt szerkezült nemzetiségét minden megtámadások ellen kegyelmesen támogatandja : de azt nem akarja, hogy a nemzetiségfentartási buzgalom ürügye alatt alattvalói között elkeseredés és szakadások magvai szórogattassanak. És valamint Magyarországon legfensőbben gondoskodva van, hogy jövendőben ily ingerültségekre alkalom ne szolgáltassék : hasonlóan akarja ő felsége és parancsolja, hogy Harvátországban is e keserűségekre minden alkalom sikeresen meggátoltassék ; s azért a Horvát-és Tótországokra s ezek nyelvére használtatni kezdett « ilir', ilirismus, iliricum » stb. nevezet a nyilvános lapokban és más nyomtatott munkákban, kivált pedig a köztanácskozásokban és tanodák-

ban eltiltassék; az ifjuság elöljárói azt a más nyelvűek iránti szeretetre és egyességre minden alkalommal buzdítsák; nemzetiségi különbség miatt minden megtámadásokat nem csak eltiltsanak, hanem meg is büntessenek; s általában a gondjaikra bizott ifjuságot a politikai ügyekben bármely részesüléstől a tudományok komoly mívelése által vonják el; a máskép cselekvő nevelők és tanítók pedig ő felségének följelentessenek. Továbbá a hirlapok szerkesztésében nem csak mind azon kifejezéseknek meg kell akadályoztatni, melyek kölcsönös bántalom érzését költhetik föl s egyik nemzetiséget a másik által elnyomatni állitják; hanem inkább oda dolgozni, hogy a különböző nemzetiségek egymást becsüljék, s a nyelvnek természetszerű kifejlődését (a mennyiben törvényes határok közt marad) kölcsönösen ne akadályozzák. A törvényhatóságok hasonlókép ezen kibékítő szellemben munkálkodjanak s a magyar nyelv elleni minden törvénytelen megtámadástól s elkeserítő politikai lépésektől magok is óvakodjanak, másokat is tartóztassanak. Végre ő felsége minden módokat alkalmazni kiván, melyek a forrongó ingerűltséget s pártoskodási szellemet elfojthatják, s igy Magyarországnak s a hozzá kapcsolt részeknek békét s az erkölcsi és anyagi jóllét nyugalmas kifejlődését biztosíthatják».

1840–1843.

Az «illyr» nemzeti újság czíme ennek következtében megváltozott ugyan, s általában minden nyilvános iratokból eltűnt az «illyr» szó; de a szellem, a törekvés, az agitatio mindenben a régi maradt. Sőt mind ez még erősödött is a jövőben az által, hogy az elhunyt karlóczai óhitű érsek helyébe, 1842 végén megválasztott, Rajasics Jószef, a horvátok és szerbek közti irodalmi s politikai rokonulást nem csak nem akadályozta, mint elődé tevé, hanem személyes rokonszenvből elő is mozdította. Ez időtől fogva a horvát és a szerb sajtó ugyanazon irányban működött, mind a kettőnek az lévén czélja, hogy a horvátot és szerbet a magyar, mint uralkodó, nemzetiség ellen ingerelje, a nagy szláv néptörzsök világuralmának

1840—1843. vágyait s reményeit ápolja, és közvetlen a déli szláviát mutassa fel mint elméletben jogost, kivitelben pedig lehetségest. Ezen izgatásoknak két körülmény különösen kedvezett. Egyik, hogy mig ők a mi magyar közéletünket, sajtónk terményeit s egyéb eszközeinket teljesen ismerték, ellenben az ő lapjaikat, kivált a szerbeket még azok közől is alig tudta valaki olvasni, kiknek különben hivatása volt volna a haza minden viszonyait tökéletesen ismerni. Könnyü volt nekik ennél fogva a magyar irodalom s közélet minden mozzanatait érdekeikhez képest felhasználniok, s működésöket az ország nagy közönsége előtt elleplezve folytatniok. A másik kedvező körülmény reájok nézve abban létezett, hogy a törvénytelen censura a szerb lapoknak a magyar nemzet megtámadásában s veszélyes terveik fejtegetésében teljes szabadságot engedett, midőn ellenben a magyar lapok csak szárnyszegetten működhettek a törvényes nemzetiség s az ország védelmében.

Széchenyi akadémiai beszéde.

Különös fordulatot adott a nemzetiségi harcz kérdésének gr. Széchenyi István beszéde, melylyel 1842 végén a magyar tudós akadémia nyilvános nagy gyülését megnyitotta. Eddig csak az illyr és tót panszlávok, vagy legfelebb csak az erdélyi szászok panaszkodtak, hogy nyelvök s nemzetiségök a magyar által elnyomatik; és midőn felszólíttattak, részleteznék ezen általános panaszt; mondanák el, mi által s miképen nyomatik el nyelvök s nemzetiségök a magyar által? adnák elő, hogy azon kivül, mit a törvény a végre rendelt, miszerint a közigazgatásban a latin helyett a magyar legyen hivatalos nyelvvé, s e végre az a tanodákban is taníttassék, történt-e valami akár törvényhatóságok akár egyesületek részéről a magyar nyelv terjesztésére? különösen, számlálnák el az eseteket, melyekben a magyar nyelv az idegen ajkuakra erőszakosan feltolatott, s azoknak anyai nyelve elnyomatott: soha semmit nem tudtak felelni, s miként az evang. lelkészek folyamodásából láttuk, semmi egyes esettel nem birták bebizonyítani általános szavakban előadott panaszaikat. Most azonban Széchenyi, kinek egyik fő törekvése volt eddigelé

nemzetiségünket megerősíteni s kifejteni, maga is élesen kikelt e beszédében a túlbuzgók ellen, kik hevök által a hazát és nemzetet veszélybe sodorják. Előadván ugyanis, miképen az egyetlen mód, melylyel nemzetiségünket biztosíthatjuk s feldicsőíthetjük, abban fekszik, hogy szellemi fenség, irodalmunk és civilisatiónk emelése által szerezzünk a magyarságnak olvasztó erőt: buzditá hallgatóit, ily belső fenséget igyekezzenek biztosítani a magyar nyelv és irodalomnak, s óvá őket minden törvénytelen túlterjeszkedéstől. Széchenyi ezen intésében magában véve semmi felötlő nem volt, — mert ugyan ezen értelemben irtak és szóltak az országgyülésen, a megyékben, s minden más alkalommal kitűnőbb férfiaink a nemzetiség és nyelv kérdése felett —; felötlő volt benne mindazáltal az: hogy ő magát e véleménynyel elszigeteltnek állítja, hogy továbbá a szláv mozgalmakat, melyek nem is a magyar korona birodalmában támadtak, s melyek okát, eredetét, irányát egész Európa mint a világuralomra törekvő orosz hatalom tendentiáit ismerte, a magyar túlbuzgóság elleni reactionak tulajdonítja; felötlő volt benne az: hogy ezen szláv mozgalmakat, mint egyedül nemzetiségi törekvéseket, helyeselte, s hevesen kikelt azon magyarok ellen, kik ezen mozgalmakban az országra nézve veszélyes vagy épen elszakadási irányt vesznek észre; felötlő volt végre az: hogy bár elismeri ugyan, miként a magyar nemzetnek tökéletes joga vagyon, hogy birodalmában a latin nyelv helyébe a magyar lépjen; de egyszersmind magát e véleménynyel isoláltnak panaszolván, azt mondja, hogy az eddig követett rendszerrel a magyar népfaj meggyilkoltatik, mert nyelvünket erőszakkal toljuk az idegen ajkuakra s őket azért, mivel e kényszeritésnek engedni nem akarnak, üldözzük. 1840—1843.

Ezen vádak annál váratlanabbul hangzottak Széchenyi ajkairól, minthogy nem régiben, midőn a zágrábi botrányos tisztújitás forgott szőnyegen, minden megye határozottan kijelentette feliratában, hogy a horvátok nyelvét s nemzetiségét elnyomni, s általában a törvény rendeleténél tovább menni

1840—1843. egy hatóság sem kiván; a hirlapokban pedig, különösen a Pesti Hirlapban, már elébb világosan kimondatott, miszerint a magyar nemzet legkevesbbé sem fogja ellenzeni azt, hogy Horvátország a maga nemzeti nyelvét emelje beligazgatása közlönyévé, feltéve, hogy az anyaországgali érintkezésekben a régi latin helyett a magyar legyen a hivatalos nyelv. Megfoghatatlan volt volna Széchenyi ezen felszólalása, ha tudva nincs, hogy e lépésre őt, a különben oly kitünő hazafit, amaz elkeseredés vezette, mely benne azóta támadt, mióta a Pesti Hirlappal folytatott vitái következtében nepszerűségét, annyi érdemei daczára is, mindinkább elvesztvén, helyzete mind elszigeteltebbé lett, s a közvéleményre, melynek vezetését magának igénylé, mely azonban most inkább a Hirlap után indult, megcsökkent befolyása. Ő a Hirlap, vagy is Kossuth pártját, mely most a mozgalom élén állott, akarta csak sujtani beszédében, az ellen kelt ki rendkivüli keserüséggel. Czélját azonban egészen tévesztė: a Hirlap pártjának legkevesbet sem ártott; ártott azonban a nemzetiség kérdésében a magyar érdekeknek. A grófnak, ha népszerűtlen is, de mindig nyomatékos szava azokat, kik a horvátok, szerbek és tótok közt valóban hitték, mit vezéreiktől anyanyelvök elnyomatásáról annyiszor ismételtetni hallottak, szerencsétlen bal hiedelmökben megerősítette; azoknak, kik e hiedelemmel nem birtak, hanem azt a magyarok ellen fegyverül használták, fegyveröket megélesítette; azokban végre, kik ama hiresztelést rágalomnak tartották s a magyar iránt bizodalommal viseltettek, gyanút ébreszthetett. Hogy, legalább egy részben valóban ez volt Széchenyi szenvedélysugalta beszédének következése, hamar kiviláglott. Azon evangel. papok, kiktől a mult évben az említett folyamodás származott, a grófhoz egy köszönő iratot intéztek; a nemzetiség kérdésében szinte pártoskodó erdélyi szászok és Gáj illyr lapja pedig dicséretekkel magasztalták ezen nagy hazafit, kinek hazája iránti nagyszerű törekvéseit csak most kezdték méltánylani. Ezen ovátiók magára Széchenyire természetesen

1840—1843.

igen kellemetlenül hatottak, s egy nyilvánosságra jutott levelében nem késett egy új csodálójának kijelenteni, hogy miután ő, mint magyar nyilván elmondta a «mea culpát»: reményli, hogy magok részéről a szlávok is bevallják hibáikat s kezet nyujtanak a kibékülésre.

A beszéd által támasztott viták.

Ez azonban nem történt; sőt a magyar nemzetiség ellenségei azontúl Széchenyi tekintélyére hivatkozva, még nagyobb szenvedélyt hoztak a kérdésbe. Zágráb megye, Károlyváros és több más horvátországi hatóságok annyira mentek, hogy a magyar vármegyék körleveleit, nyelvök miatt melyen irva voltak, olvasatlanul visszaküldötték. Ezen s több más, hasonló események következtében, egy hosszu, heves vita támadt Széchenyi beszéde felett a magyar hirlapokban. Wesselényi Miklós, Széchenyinek ifjukori barátja, az elsők közt volt, ki nyilván óvást tett ama vád ellen, mintha a magyarok nyelvöket erőszakkal terjesztenék s a szláv mozgalom nem volna egyéb reactionál. Kossuth a Pesti Hirlapban élénken fejtegette az ártalmas eredményeket, melyeket a magyar nemzetiség elleni táborban e beszéd szült; Pulszky a beszédet hosszasan, taglalva, felszólítá a grófot, bizonyítaná be: «vajjon azon határon túl, mit a törvény parancsol, hogy t. i. a latin szó helyébe a magyar lépjen, mikor és miben kalandoztunk túl? Régibb intézetek s egyesülések körében, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valának magyar ajkuak, hol tolta be magát erővel a magyarság? Melyik gyülemben, melyik vigalomban lőn a magyar kedvéért, ha bár csak kisérlet végett, kiküszöbölve minden egyéb nyelv? Hány szent szónoklat vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven oly lakosságokhoz, kiknek, mint a gróf állitá, tized része sem vehette be azt lelki táplálékul? Szóval hol fúrta be magát a magyar nyelv, mint szinte ő állitá, nyakra főre?» Széchenyi azonban, mit a nagy emberben nem lehetett fájdalom nélkül szemlélni, válasz helyett e kérdésekre, mind mélyebben merült szenvedélyességébe, s nagyobb keserűséggel ostromolta a «Jelenkorban» megjelent czikkeiben a szabadelvű

1840—1843. pártot, melyet arról vádolt, hogy az ország vesztén dolgozik. De nem csak a szabadelvű, vagy jobban jellemezve, a Pesti Hirlap pártjával, hanem valamennyi párttal meghasonlásba jött Széchenyi kérdéses beszéde miatt. Még a conservativ elvű «Világ» is, melyet Dessewffy halála után Andrássy József vezérlett, ily vallomást teszen e kérdésben: «Hazafi érzettel kell megvallanunk, hogy hatóságaink szintugy mint journalistikánk leghívebben, legigazságosabban megfeleltek hivatásuknak, midőn a két végsőségtől, t. i. hanyagságtól s nyelvünk erőszakos terjesztésétől, sőt ennek csak helyeslésétől is őrizkedtek. E részben tehát az igazság, méltányosság és törvényszerűség utján vagyunk. Nyelvünk ügyében nem tettünk többet, mint jogunk volt, de kevesebbet sem, mint kellett.»

Wesselényi Szózata.

Széchenyi beszéde s az annak következtében támadt heves hirlapi polemiák a kérdésnek kimerítő tárgyalására inditották Wesselényit, ki mióta 1838-ban elitéltetett, a politikai pályáról lelépvén, testi szenvedései s különösen vaksággal fenyegető szembaja miatt, jobbára a hires græfenbergi vizgyógyintézetben töltötte idejét. 1843 tavaszán jelent meg a «Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében.» Az egykor oly cselekvékeny férfiu, bár «polgári halottnak» nevezi magát az előszóban, «ki lelki s testi csapások által hatásköréből kivetve, a cselekvéstől elzárva, nincs többé mint élő tag nemzete családjában, és csak képe létezik már honfitársai közt,» meg nem állhatja, hogy nemzetét a veszélyre, melylyel azt a szláv mozgalmak fenyegetik, szavának egész súlyával ne figyelmeztesse. Ő a kérdést magas politikai szempontra emeli, s mint kelle, kapcsolatba hozza az Európa keletén mindinkább bonyolódó ügyekkel. Előadja a forradalmi szláv propaganda terveit, melyek északon és délen ugyanazon irányt követik, azonos jellemben tűnnek fel. Elmondja Oroszország hagyományos politikáját, melyet I. Péter czár óta követ, s melynél fogva rendkivüli növekedésével Európára, de különösen Ausztriára nézve mind veszélyesebbé válik. S kitüntetvén aztán, mily szoros kapcsolat létezik ezen orosz érdekek s ugy a cseh,

mint déli panszláv irányok közt: megmutatja, hogy mihelyt 1840—1843.
az orosz a keleti kérdést, miként érdeke kivánja, az előtérbe tolandja, az összeütközés Ausztria és Oroszország közt elkerülhetetlen. Ki lesz győztes ezen összecsapásban a kettő közől? Az orosz már is mennyi rokonszenvnek örvend a déli szlávok között; s mit teend még, ha majd kenyérszegésre kerül a dolog! Ausztria bukása, ugymond, ily összecsapásban elkerülhetetlen, ha annak elháritására mennél elébb foganatba nem teszi az egyedül mentő eszközt, mi abban áll: hogy erősebb érdekekkel kapcsolja magához szláv ajku népeit, mint a milyen érdekek vonják e népeket az oroszhoz. És miben találja fel Ausztria ezen erősebb érdeket? Bizonyára nem másban, mint a szabadságban s alkotmányosságban. Terjeszsze ki ezt Ausztria minden népeire, s oly erős bástyával övedzi birodalmát, melyet sem a forradalmi szláv propaganda, sem a túlterjeszkedő orosz hatalom nem fog megdönthetni.

Egy újjászervezés tehát a szabadság és alkotmányosság alapján, mondja tovább, annál égetőbb szükség Ausztriára nézve, mivel az egység hiányzik birodalma kormányában. Mig egyéb országait s tartományait korlátlanul igazgathatja: Magyarországban az alkotmány korlátokat vet hatalomteljességének. E kétféle kormányforma minden egységet lehetetlenné tesz a birodalomban: itt oly elveket kell követnie, melyeket amott el nem fogadhat; itt tagadnia kell azt, mit amott szabályul állit fel. E kétféle hatalom valóságos gúny egymás ellen. De az egységes kormányelv maga még nem mentheti meg Ausztriát a veszélytől: ezt csak az őszintén elfogadott alkotmányosság teheti. Ha korlátlanságban keresne egységet, mulhatatlanul uszályává, alárendeltjévé fogna válni a szent-pétervári autocratiának; mert a korlátlan hatalom képviselője s vezére csak az orosz lehet. Ha ellenben összes birodalmában kikiáltja az alkotmányosság elveit: valamennyi népeit szorosabban magához kapcsolandja s nem csak belső kormányában egységesebb, s következőleg erősebb leend; hanem külviszonyaiban is tetemesen nevelni fogja a maga súlyát. Különösen

1840—1843. Németországban, vetélytársa, a porosz ellen, döntővé teheti a maga hatását; a keleten pedig a szabadság és polgárosodás hordozójává válhatik, s mint olyan elébb utóbb kiszoríthatja az orosz befolyást, mely csak fajrokonságra támaszkodik, de szabadságot nem adhat.

Ezen elvekből indulva ki, Wesselényi fœderativ alkotmányos szerkezetet javasol felállíttatni az eddigelé sem egészen korlátlan, sem valóban alkotmányos, sem német, sem magyar, sem szláv, sem olasz birodalomban, hogy a közeledő veszélyt elkerülhesse. Nézete szerint öt külön tömbre kellene alapítani az új alkotmányos államot. E tömbek a következők lennének: 1. A német tartományok; hol Karinthiában és Krajnában a szórványos szláv nemzetiségeknek olyféle autonomiát kiván adni, minőt a szászok birnak Erdélyben. 2. Csehország és Morva. 3. Galiczia. 4. A lombard-velenczei királyság és Isztria olasz ajku vidékei. 5. Végre a magyar korona területe; hol azonban Horvát-, Tót- és Dalmátország egyesíttetvén, a magyar korona alatt ugyan, de egészen különvált szláv nyelvű igazgatást nyerjenek. «Ha, ugymond, Ausztria ezen saját nemzetiségeken alapult országokból álló s a rokon érdekek és a közös trón iránti buzgóság által anyagilag és szellemileg összeforrott alkotmányos hatalom lenne: azon kebléhen létező sok idegen elem, mely most egymással és vele ellenségesen áll szemben, s mely közt van, mi veszélylyel fenyegeti, biztos frigyesévé s ereje mind annyi tényezőjévé válnék. Az orosz befolyás a szláv népiségekre megszűnnék; mert attól nem volna többé mit remélniök, s alkotmányos állásukban oly előnyt birnának, mit azon korlátlan hatalomtól nem várhatnak. A forradalmi törekvések mérge sem működhetnék; mert birnák a nemzetek azt, s birnák békés uton, és jó fejedelmök nevét áldanák érette, miért forradalmi vészterhes merényre lettek volna képesek vetemedni: t. i. a nemzetiségökön alapult alkotmányos létet.»

És mig ekként az egyes nemzetiségek sóvárgásait kielégíteni javaslá, egyszersmind a monarchia egyedül lehetséges

egységének, a fœderativ egységnek megalapitását sem feledte ki javaslatából. A státusadósságokat ezen öt ország közt aránylag kivánta felosztatni. Szintazonképen meghatároztatni akarta azon kapcsokat, melyek által az öt ország, nem a külön nemzetiségek igényeivel ellenkező központositás, hanem egy alkotmányos szövetség alapján, mely a történelmi jogokat mindenütt épségben tartsa, az önkormányzatot pedig biztosítsa, egy nagy szövetséges állammá egyesíttessék. 1840—1843.

Nem lehet feladatunk e javaslat helyességét államtani szempontból birálat alá venni. Csak azért taglaltuk azt ennyire is, hogy kitűnjék, miképen gondolkodott a nemzetiségek kérdésében a magyar szabadelvű pártnak egyik tekintélyes tagja, s annak, mig a cselekvényes térről le nem lépett, népszerű s ünnepelt vezére. Wesselényi javaslata a tervek s teendők özönében elhangzott ugyan, kivált miután azt, mint a maga körén kivül esőt, feladatának nem tekinthette a nemzet; nézeteit azonban a nemzetiségek kimélete, s az alkotmányosságnak a monarchia valamennyi népeire kiterjesztése tekintetében, közvéleménynek lehet mondani az országban. Csak egyben volt a magyar, a nemzetiséget tekintve, követelő az országban lakó más ajkúak irányában: hogy Magyarországban a közigazgatás nyelve, — de Horvátországot kivéve, mindenütt a magyar legyen, s e végett az a köznevelési intézetekben is kellőleg taníttassék. Ezentúl békében hagyta a többi nyelvek használatát s mívelését; és azon feltétel alatt, hogy az ország magyar politikai nemzetisége kétségbe ne vonassék, minden ajkú népséggel szívesen megosztozott alkotmánya jótéteményeiben. Sajátságos körülményei közt ennyit jogosan hitt igényelhetni a nemzet a nélkül, hogy a más ajkú országlakosok elnyomásáról vádoltathatnék. Nem lehet ugyan tagadni, hogy a magyar nyelvnek a deák helyébe közigazgatási szervvé igtatása által a magyarság oly előnyt nyert a más ajkú országlakosok fölött, minővel nem birt az előtt. De, ha már a holt latin helyét valahára élő nyelvnek kellett elfoglalni, — minek szükségét elvitatni józanon nem lehet: vajjon az ország-

1840—1843. lakosok melyik fajának nyelve igényelhette ezen előnyt, ha nem azon fajé, mely ezen országnak ezer év előtt létet s nevet adván, azt annyi viszontagságok közt legnemesebb vérének bőséges áldozatával fentartotta, annak egykor európai nagy fontosságát s történelmét alkotta; mely minden egyéb fajokra egyaránt kiterjesztett alkotmányát megalapította s a századok folytában a korigények szerint kiképezte; s végre melynek részén volt a míveltség, birtok és számarány túlsúlya, melynek nyelvét az országlakosok két harmada anyanyelvének vallá s a más ajkúak nagy része is értette? De bár ezt méltánytalanság nélkül kétségbe vonni sem lehet: meg kell mégis vallani, hogy a politikai eszélyesség ellen vétett a magyar nemzet, midőn a maga nyelvét teljes joggal hivatalos, közigazgatási s nevelési nyelvvé emelvén, egyszersmind a más fajbeliek méltányos kielégitéséről is nem gondolkodott, s eképen e nemzetiségi viszályokat, a mennyiben tőle függött, idején megszűntetni elmulasztotta. S igy történt, hogy a viszályok, mint utóbb látandjuk, a köz haladás és jóllét nagy ártalmára, hovatovább mindinkább elmérgesedének.

HARMADIK FEJEZET.

A kor főbb reformkérdései.

Az országgyülés megnyitásának közeledtével, 1843 tavaszán, a nemzetiségi viszályok egy időre elcsöndesedtek, mintha csak erőt akartak volna gyűjteni az egymással szemben álló felek az országgyülésen nem sokára még tüzesebben folytatandó tusákra. Mielőtt azonban ezeknek s általában az országgyülési eseményeknek elbeszélésébe kezdenénk, azon élénk pártvitákat is kell ábrázolnunk, melyek e három év alatt az egyes reformkérdések tekintetében folytak a hazában.

A reformtörekvések, a mennyiben azok a közigazgatást illették, miként fentebb látók, jobbára abban központosúltak, hogy a megyei önkormányzat, a statutárius jog tágitása által, a középponti kormány befolyásának rovására, mennél szélesebbre terjesztessék. Egyebekben pedig azok mindinkább demokratiai irányokban haladának. Az egész, annyi hévvel és szenvedélylyel folytatott törekvésen a radikalismus színe ömlött el: a szőnyegen forgó kérdéseknél általában ez volt a mozgató erő; ha bár egyébiránt e radikalismust, miként az nálunk nyilatkozott, nem lehet is egészen azon értelemben venni, mint a minőt ahhoz másutt kötöttek Európában. Miként reformtörekvéseink eddigi történetéből eléggé kitűnik, a gyökeres átalakitási elvek jobbára csak a magánjog mezején forogtak, s két fő czélra valának irányulva. E czélok egyike: a jobbágyföldet az örökváltság —, a nemesi birto-

1840—1843. kot az ősiség és fiskalitás eltörlése által teljesen felszabadítani; másika: a közterheket, az adót, mindenkire birtokaránylag kiterjeszteni. A közjog mezején a politikai jogegyenlőség lebegett legközelebbi czélul a szabadelvű párt szemei előtt. A népképviselet érdekében már nem egy nyomatékos szó emelkedett a hazában; de e tekintetben még kevéssé érlelődtek meg az eszmék, s a kormány is minden lépten nehezíté a sükert; minek következtében csak két részletes kérdés foglalta el leginkább, mint a közel jövőben létesítendő reform, a kedélyeket: a míveltebb, de nem nemes osztályok, az ugy nevezett honoratiorok részesitése a nemesek politikai jogaiban, és a városok szavazata az országgyülésen.

A szatmári tizenkét pont. E fő reformpontokat, mind azokat melyek közigazgatási —, s mind azokat, melyek köz- és magánjogi tekintetben közéletünk színvonalára felmerültek s a megyei gyüléseken szintugy mint a napi sajtóban minden oldalról megrostáltattak, legelőször Szatmár vármegye rendei állitották össze tizenkét pontban s tűzték ki, az 1842-ki februárban tartott közgyülések alkalmával, mintegy programmjául a legközelebbi országgyülésnek. E tizenkét pont, melyek Szatmár által a többi megyékben is köröztetvén, utóbb mindenütt nagy hévvel megvitattattak, s a megyék többségétől az országgyülési követeknek adandó utasitásképen el is fogadtattak, ím a következő: 1. Az ősiség eltörlése. 2. A hiteltörvény kiegészitése; telek- s adósságkönyv és egy földhitel-intézet felállitása. 3. Kötelező örök megváltása mindennemű jobbágyföldnek. 4. Kereskedelmi ügyeink javitása: a czéhek eltörlése, mindennemű egyedárusságok megszűntetése stb. 5. A birhatási és hivatalviselhetési jog kiterjesztése minden lakosra általánosan. 6. Mátyás a főpapok, urak és nemesek adózására vonatkozó 1486-ki 64-dik törvényének fölelevenítése s kiterjesztése. 7. Népnevelés. 8. Sajtószabadság. 9. A városok felszabadítása s rendezése. 10. A polgári s büntető törvény új szerkezete, esküdtszékek felállitása, a faggató pör megszüntetése, a vádpör behozatala. 11. A politikai igazgatás elválasztása a

törvénykezésitől mind a megyék- mind a városokban. 12. Nép- 1840—1843.
képviselet.

A vitatkozások és értekezletek, melyek e reformpontok felett a sajtóban és a megyei közgyűléseken, vagy ama bizottmányokban folytak, melyek a jövő országgyűlésre adandó követi utasitások elkészitésére neveztettek ki, érdekes képét adnák ugyan azon szellemi mozgalomnak, mely ez évek alatt a hazafiakat oly élénken foglalkodtatá, s honunknak ezen korszaki erkölcsi történetét képezte. De részint mivel e reformpontok irányáról az 1843-ki országgyülés történelmében különben is szükség leend megemlékeznünk; részint mivel e viták kimerítő ábrázolása messze terelne el bennünket történelmünk tényleges folyamától: azoknak tárgyalási menetébe itt be nem ereszkedhetünk. Három kérdés vitatását mindazáltal szükséges előadnunk, mivel azon körülmények, melyek e kérdésekkel összeköttetésben merűltek fel, valódi eseményekké fejlődvén, történelmünk részeivé váltak. E három kérdést a városok, az adó s az anyagi érdekek kérdései képezték.

A városok kérdése.

A városok, törvényhozási szavazatuk tekintetében a mult országgyüléstől semmit sem nyervén, a következő évek alatt oda ügyekeztek hatni, hogy a jövő országgyülésen czélt érhessenek; mert mindinkább azon érzelem terjedt el a városi hatóságok kebelében, miképen e kérdést eddigi állapotjában továbbra halasztani nem lehet s egy vagy más módon azt valahára már megoldásra szükség érlelni. A mód, miként már a mult országgyülési városi követek nyilatkozataiból s lépéseiből is kitűnt, különböző volt, melyen a városok óhajtott czéljokra jutni törekedtek. Soprony városa ezentúl is megtartani kivánta ama daczos helyzetet, melyben vele együtt több város, egyedül a történeti alapra s régi törvények rendeletére támaszkodva, kivánta visszaadatni a városoknak országgyülési szavazatjogukat. Egy 1842-ki márczius 25-kén kelt köriratában arra szólítá fel a többi városokat, hogy miután minden szelídebb módokat sikeretlenül kisértettek meg sza-

1840—1843. vazati joguk visszanyerésére, s ideje erélyesbekhez nyúlniok: küldjenek ugyan a jövő országgyülésre követeket, de oly utasitással, miszerint ezek, ha nekik a megyékéihez hasonló szavazat mindjárt az első ülésben, mielőtt bármi egyéb tárgy fölvétetnék, nem adatik, óvást tévén, az országgyülést azonnal hagyják oda. A követek egyedül ezen lépésre legyenek felhatalmazva, s ha ily utasitás ellenére, más tárgyban is közremunkálnának, követi megbizatásuk azonnal szűnjék meg.

E törvénytelen s helytelen mód azonban, melyet Soprony városa inditványozott, a többi városokban nem talált visszhangra. Jól tudták ezek, hogy magának a nemesi rendnek is érdekében fekszik, az alsó ház állását a főrendi tábla s a kormány irányában erősíteni; s e miatt a nemesi rend nem csak nem ellenzi, sőt kivánja a városoknak visszaadni szavazati jogukat, de egyedül azon feltétel alatt, hogy a követek a polgárok összeségétől választassanak s a királyi kamara befolyásától függetleníttessenek, s e végre a városok eleve új szervezetet nyerjenek. A mult országgyülésen e föltétel nem csak határozottan kimondatott, hanem választmány is bízatott meg a városok szervezetének kidolgozásával, mely azonban munkáját akkor be nem végezhette. A legtöbb város ennél fogva most méltányosan igazságosnak s a haza javára szolgálónak látván a rendek e föltételét, maga is nem csak sürgette a kérdéses rendezést; hanem Soprony inditványát visszavetvén, a rendezés nélkül nem is kivánta magának megadatni a szavazatot, mely a kamara befolyása következtében ártalmasan hatna az ország fejlődésére. Igy nyilatkozott egyebek közt Szabadka városa május 23-kán mind a vármegyék mind a városokhoz intézett körlevelében, határozottan kijelentvén: miszerint a városoknak első s legfőbb feladata, nem szavazati jogukat visszakövetelniök, «hanem minden erejöket oda fordítaniok, hogy a városok szerkezetét a nemzetiség szelleme teljesen áthassa; elvül kimondaniok, hogy itt az ideje oly törvény alkotásának, mely választási rendszeröket szabályozza; tehetségök szerint előmozditniok a vá-

rosok belső szerkezetének átalakitását, miszerint az az ország alkotmányának fejleményeivel, annak szabadelvű institutioival, s felvilágosodott századunk kivánalmaival megegyezzék; különösen pedig oda törekedniök, hogy a közigazgatási életükben hiányzó nyilvánosság megalapíttassék, s a kir. kamarátóli függésök megszűntettessék.» És csak ha ezen föltételek teljesedtek, követelhetik a városok méltányosan s teljes joggal törvényalkotási befolyásuk helyreállitását. 1840—1843.

Hasonló volt ez iránt határozata Késmárk városának, mely midőn azt a többi városoknak s a vármegyéknek aug. 23-kán kelt körlevelében tudtára adta, egyszersmind a királyhoz is azon kérelemmel járult, hogy «miután törvényeink által nem a városi tanács, hanem a polgárok összesége ruháztatott fel a törvényalkotási részvét jogával, s ennek következtében csak az összes polgárság által választott s azok képét viselő követek birhatnak az országgyülésen szavazattal: nehogy követeik, ha ismét csak a szokott módon, a tanácstól választatnának s bizatnának meg, szavazati joguktól a jövő országgyülésen is megfosztva legyenek, rendelné el ő felsége ideiglenesen, hogy a követek már a jövő országgyülésre is az összes polgárság által választassanak s utasíttassanak.» Kérik továbbá a királyt, hogy a városok szerkezetének és szavazati jogának szabályozását a királyi előadások által a tanácskozások első tárgyául tűzze ki. Ezen, alkotmányos szellemű férfiakhoz méltó s politikai érettséget tanúsitó elveket, melyek Szabadka és Késmárk városok körleveleiben foglaltattak, több város sajátjának vallotta; ámbár általában véve méltán gáncsolni lehetett a városokat, hogy koránt sem fejtettek ki annyi buzgalmat ezen reájok nézve fő fontosságu kérdésben, mennyit tőlök várni méltán lehetett. A gáncs természetesen a városi tanácstestületeket terheli, melyek, ellentétben a polgárok érdekével, nem igen óhajtották a városok rendezését, miről eleve is tudhatták, hogy önkényüket, melynek az eddigi állapotok sokban szabad tért engedtek, szoros korlátok közé szorítandja. Egy város tanácsa például még tu-

1840—1843. datni sem akarta a polgárokkal Szabadka és Késmárk körleveleit, azokat forradalmi elvekről vádolván. Egynémelyekben, mint például Kassán, a választó polgárokból álló kültanács sürgette ugyan a reformot; a beltanács önzésén mindazáltal hajótörést szenvedett a polgárok ügyekezete. A legnépesebb városok közől többen, maga az iker főváros tanácsa sem nyilatkozott ama jó példával előre ment két város körleveleire. És terheli a gáncs a középponti kormányszékeket is, melyek még azon javitásoknak is utját állták, melyeket egynémely város az országgyülési szabályozás teljesűltéig létesíteni törekedett a maga kebelében. Igy történt például Szabadka, Szeged és Szatmár-Németi városokkal melyek, egyezőleg az alkotmány szellemével, nyilvánosságot akartak megalapítani magistratusaik tanácskozmányaiban. Alig értesűlt erről a helytartótanács, s a nevezett városok e lépéseit, bár semmi törvénynyel nem ellenkeztek, a községeknek pedig, melyekben a titkon eljáró tanács annyi önkényt gyakorolt, felszámíthatlan hasznot hajthattak, azonnal eltiltotta.

Mig azonban magokban a városokban, vagy inkább az azok körében uralkodó előljárókban, saját ügyök iránt ily hanyagság s gondatlanság mutatkozott: a reformpárt törekvéseinek egyik fő czéljává tette a városi kérdés megoldását. A képviseleti rendszerre, mely az ország átalakitási tervében egyik főczélul létezett kitűzve, e városi kérdés szerencsés megoldása tekintetett első, múlhatatlan lépésnek, mely által ama rendszernek valamennyi nem-nemes osztályokra kiterjesztése előkészíttetnék. E végre mindenek előtt assimilálni kelle a városokat a nemzet többi alkotmányos elemeivel; mi csak a városok igazgatási rendszerének gyökeres átalakitása által volt elérhető. E nélkül a városok szavazatát az országgyülésen helyreállítani annyi lett volna, mint a bécsi kormánynak mindig és mindenben többséget biztosítani a rendek tábláján, s a nemzeti átalakulás szabadelvű irányát megakasztani; a törvényhozás végzéseit pedig a nemzeti szellemmel s közvéleménynyel egyenes ellentétbe állítani. De még a törvény-

hozás viszonyaitól eltekintve is sürgetőleg szükségessé vált a városok igazgatási rendszerének átalakitása, hogy azok a nemzeti fejlődéssel lépést tarthassanak. Elavúltabb, czélszerűtlenebb szerkezetet képzelni is alig lehetett a városokénál. A városi elöljárók csak testületi választás által egészitették ki magokat; hivatalaikat holtiglan viselték; a polgárságnak sem a választásra, sem az adóra, sem a város kebelébeni közköltségekre nem volt befolyásuk. A város e szerint egymással egybe nem kötött két egyenetlen részre oszlott. A lakosság elöljáróiban, s gyakran teljes joggal, nem látott mást, mint önhaszonleső ellenségeket, kiket egyedül önérdekük, nem a közönség java vezérel. Innen a számtalan viszálkodások majd minden városban a polgárok s elöljáróik közt; melyekben, bár mennyire részökön állott is a jog és igazság, ritkán győztek a polgárok. E mellett azonban a mindenhatóknak látszó elöljárók sem igen örvendhettek hatalmuknak; mert a kir. kamarának legszigorúbb gyámkodása alatt álltak, ugy hogy ennek engedelme nélkül még a legcsekélyebb dolgokban sem végezhettek s hajthattak végre valamit. Ily állapotban a városok, melyeknek természetszerűleg a nemzeti haladás élén kellett volna állniok, mindenben korlátolva, járszalagon vezetve, vagy épen akadályozva, egyátaljában nem felelhettek meg a hivatásnak, mely nekik különben a nemzeti átalakulásban kitűzve volt volna; sőt a kir. kamarának gyámkodása által mintegy kiskoruságra kárhoztatva, majdnem mindenben gátolólag hatottak a nemzet kifejlődésére. 1840—1843.

Ez érdekektől indíttatva, a reformpárt, látván hogy magoktól az ekként lebilincselt városoktól a fenforgó kérdés megoldásában nem sokat várhatni, maga kezdette meg ez ügyben az agitatiót. A sajtó, kivált a napi sajtó alig forgolódott többször és bővebben valamely más tárgy körül. Ismét és ismét megvitatta nem csak az alapokat, melyekre a városok új szerkezete fektetendő, hogy a többi nemzeti elemekkel hasonneműekké váljanak, hanem magokat a szerkezet részleteit is; megmutatta, hogy a régi törvények a jelen megváltozott viszonyokban

1840—1843. a városok törvényhozási szavazatának jogalapjául többé nem szolgálhatnak; és hosszas politikai számvetésekbe ereszkedett, hogy meghatározza az arányt, melyben a városi polgárság a törvényalkotásban részesítendő; mi körül mindig a fő czélul kitűzött általános képviseleti rendszer forgott irányadóul publicistáink szemei előtt. Hasonlókép a vármegyék is, meggyőződve lévén, hogy a polgári rend felemelkedésére honunkban szintugy a törvényes szabadság mint a polgárosodás, az erkölcsi s anyagi kifejlés ügyének egyaránt szüksége van: hogy a városok jelenlegi igazságtalan s méltatlan országgyülési állásukból felemelkedhessenek, a teendők első sorában tűzték ki a városok belszerkezetének átalakitását, mely által a nemzet többi alkotmányos elemeivel összhangzóbb viszonyba tétessenek.

Részint ezen izgatások, részint Szabadka és Késmárk városok példái által követésre buzdítva, a városok közől mind többen hozzá állottak az ügyökben támadt mozgalomhoz. Az 1842-ki decemberben három királyi város, Esztergam, Székes-Fehérvár és Kassa alkotott végzést s intézett kör- és feliratokat a kérdésben. E lépések mind meg annyi előhaladási stádiumjai voltak a fontos ügynek. Esztergam végzései, melyeket követeinek utasitásképen adni szándékozott, a következők voltak: a kir. városok a kamara befolyása alól felszabadíttatván, mindenben a kir. helytartótanács alá rendeltessenek; a hatóság joga nyilvános pénzei felett rendelkezni kitágittassék; az elöljárók mind a folyó ügyek tárgyalásánál, mind igazságot szolgáltatva, nyilvánosan tanácskozzanak; a polgári jog minden lakosra terjesztessék ki, a ki kereseti foglalkodása után független állásu s a nyilvános terheket viseli; az elöljárók minden három évben az összes polgárság választása alá vettessenek; az országgyülési követek választásába minden polgár különbség nélkül befolyhasson. Még tovább ment egy lépéssel Székes-Fehérvár, s a Késmárk által kimondott elvet tényleg életbe léptetvén, statutum által elhatározta, miszerint a jövő országgyülésre küldendő követei

már az egész polgárság által választassanak s utasíttassanak. 1840—1843.
Egyszersmind pedig a királyhoz is folyamodott, e statutum megerősitését azon megjegyzéssel sürgetvén hogy, ha a jövő országgyülésig a királytól arra tiltó válasz nem érkezik, a hallgatást megegyezésnek tartva, követeiket e szerint választandják. Debreczen tanácsa végre az átalakitást Szabadka véleménye szerint pártolva, bár a követválasztási s utasitási rendszert sem resolutio sem statutum által előlegesen nem, hanem csak törvény által kivánta elintéztetni: abban mégis lendített az ügyön, hogy a megalapítandó új szerkezetnek még tervét is kidolgozta, azt tűzvén ki e munkálata vezérelvéül: hogy a városok belszerkezete hasonlóvá tétessék a megyékéhez, ugy mindazáltal, hogy mig ekképen a kétféle törvényhatóságok összhangzásba tétetnek, azon gyöngék és hiányok, melyek a megyei szerkezetben még javitást várnak, eszélyesen kikerűltessenek.

A számos feliratokat, melyek a városok által a kormányhoz intéztettek, kivált miután várható vala, hogy Székes-Fehérvár statutumának példáját több város követendi, nem lehetett válasz nélkül hagyni. Maga Mednyánszky Alajos, a felvilágosodott, hazafias érzelmű kir. kamarai elnök is felszólalt, s oly intézkedések kibocsátását sürgette a bécsi kabinetben, miszerint a közelgő országgyülésre küldendő városi követeket, a közvélemény követelése s a régiebb törvények szelleme szerint is, a polgárok nagyobb számának hozzájárultával rendelné választatni. Az óhajtva várt királyi rendelet, mely az országgyülés határnapjának kihirdetése után végre megérkezett, a közvetett vagy is kétfoku választást alapitá meg ideiglenesen, megengedvén a polgároknak: hogy a magok összeségéből fél annyi választót nevezzenek, mint mennyi a városi kültanács tagjainak száma, kik aztán ezekkel együtt válaszszák meg a követet. Módositást tett a kir. rendelet az eddigi szokásban a tekintetben is, hogy az előleges kijelölést, mit eddig a városi eljőljárók gyakoroltak, megszűntette. A kormány ez engedménye, bár mily fösvény kézzel méretett is,

1840—1843. valódi előhaladás volt a városi kérdésben; s miután részben megszüntette a rendek azon ellenvetését, hogy a városi követek, mint előbb valának, nem a polgárság, hanem csak a városi tanácsnak, mint zárt testületnek, követei, kétségkivül igen megkönnyitendi vala a kérdés megoldását, ha, miként alább látandjuk, az elvek összeütközéséből származott más nagy akadályok nem merülnek fel a reformtervben.

A nemesek adózásának kérdése.

Midőn a rendes egyenes adó az állandó katonaság intézetének megalapitásakor 1715-ben behozatott, a nemesség, mely a hazát önköltségén köteles volt védeni, s e felkelési kötelesség az állandó seregtartás mellett is fenmaradt, ezen adó alól mind személyére mind birtokára nézve kivétetett. A nemesség mentességének tehát a hadi adótól, ha bár nem egészen igazságos is, de volt némi törvényes jogalapja. Midőn a mondott évben a hadi adó megalapittatott, más nemei az egyenes adónak még nem léteztek az országban; mert a megyei igazgatás csekély költségei kiteltek a mindennemű irományi, törvénykezési s más igazgatási taksákból. A királyi udvartartás és a központi kormányzat költségeit pedig a koronai javak, bányák, harminczadok s más kamarai jövedelmek fölösen fedezték. Idő folytával azonban a megyei igazgatás is mind költségesebbé válván, a taksák jövedelmei elégtelenek lőnnek, s a megyék annak fedezésére, a szükség aránya szerint, évenként egyenes adót kezdtek szedni kebelökben. Miután a megyei igazgatás áldásaiban leginkább a nemesek részesültek, a megyei tisztviselők, kiknek dijazására a költség szükségessé vált, tulajdonkép a nemesség közönségének tisztviselői voltak: semmi nem volt volna tehát igazságosabb mint, hogy ezen megyei, ugy nevezett házi adót egészen a nemesség viselje, vagy ahhoz legalább birtokaránylag járuljon, mint járult hajdan az 1486-ki 64-dik t. cz. tanusága szerint. A kiváltságokra büszke kor nemessége azonban, mely minden adózást a szolgaság lealacsonyitó attributumának nézett, ezen kiválólag az ő érdekében tett közigazgatási költségek kiállitását is a kivált-

ságtalan nép vállaira vetette, mely a hadi adó terhét már 1840—1843.
különben is hordozta vala.

A megyei igazgatás költségein felül azonban a haladó idővel újabb szükségek is merültek fel a civilisatio igényeiből s a közállapotok javításának szükségletéből. A török háborúk s belvillongások hosszu korszakában az országra semmi beruházmány nem tétetett. Az erkölcsi érdekeknél nem hiányzott ugyan némi birtokalap: a tudós iskolák, például, alapítványokkal el voltak látva. De az anyagi érdekek parlagon hevertek. Az ipar s kereskedelem emelése mindenek előtt könnyű s olcsó közlekedési eszközöket, jó utakat, csatornákat stb. kivánt. Az erő, a pénzalap azonban hiányzott azok előteremtésére. Az udvar, a kamarai jövedelmeket kizárólag sajátjának tekintvén, azokból egy fillért sem fordított az országra. A nemes minden adózást szégyenitőnek tekintve, felkelési s honvédelmi kötelességével leróva hitte minden tartozását hazája iránt. A népre, melynek vállait már a papi tized, az úri kilenczed, a robot és a hadi adó nyomta, nagyobb terhet rakni nem igen lehetett s maga a nemesség sem akart, nehogy aztán az úri szolgálatra s adózásra váljon elégtelenné. Sehonnan semmi pénzerő tehát a beruházmányokra: s az anyagi közérdekek mind alább sülyedtek, vagy régi pangásukban tespedtek. A növekedő szükség érzete már a mult század közepén világosan láttatta eleinkkel, hogy beruházmányok nélkül, miként a magán birtok, ugy az ország sem fejlődhetik virágzóvá. E végett, számtalanszor kimondotta a közvélemény, hogy «a haza közboldogságát, jelentékenyebb előmenetellel, közfundus nélkül foganatosan eszközölni nem lehet». A törvényhozás minden régibb országgyülésen foglalkodott e közfundussal; országos választmányok neveztettek, melyek előteremtésének módjait s forrásait kikutatnák. De minden terv hajótörést szenvedett a nemesek minden adózástól iszonyodó privilegiumán. A törvényhozás végre a sónak e czélra felemelt árában alapított meg némi közvetett adót. De ha e közjövedelmet a kormány valóban közczélokra for-

1840—1843. dítja is, az csak egy csepp volt a szükségek egyre növekedő tengerében.

Mióta a hiányok ismerete s a reform, az átalakulás szükségének érzete szélesebben elterjedt, mióta Széchenyi István s utána mások a nemesi privilegiumok erkölcsi becsét izgatásaikkal a közvéleményben annyira megcsökkentették, hogy a «kutyabőr» (a nemeslevél pergamenje) nem ritkán gúny tárgyává tétetett: a rendes adózás iránt is nagy változás kezdett végbemenni a közvéleményben. A fentebb elbeszéltek után kételkedni nem lehetett többé, hogy közel az idő, midőn a nemesség, «a szűz vállak» privilegiumáról önként lemondván, az adózástól többé nem fog iszonyodni; és ha nem akarand is részt venni a hadi adóban, mig egy részről honvédelmi kötelezettsége fenáll, más részről a kormány is el nem fogadja a felelőséget: de a házi adótól s a közmunkákra fordítandó országos adótól nem fog vonakodni. Átalakulásunk vezérei, különösen Széchenyi, miután a pesti lánczhíd vámja által a nemesi nem fizetés privilegiumán elvben már különben is halálos sebet ejtettek, a közadózást, a házi s az országos czélokra fordítandó adó tekintetében, már a legközelebbi országgyülésen óhajták s reménylék is valahára megalapítani. Azonban, bár kevesen találtattak már a hazában, kik a házi adónak egyedül a szegény nép általi viselését igazságtalanságnak, a nemességre nézve szégyenitőnek, legalább keblök rejtekében el nem ismerték, vagy kik a kor elutasíthatlan követelésének nem tekintették volna az ország közszükségeinek fedezéséhez járulni: mégis könnyen előre látható vala, hogy a jobb belátásnak s az igazság és méltányosság érzetének még heves harczokat kellend vívnia az önzéssel, elfogultsággal s előitélettel.

A házi adónak a nemesség által is birtokaránylag viselése iránt egynémely megyében, például Fehérben, Esztergamban, mindjárt 1841-ben tétettek inditványok. A vitatkozást azonban a kérdés felett tulajdonképen gr. Sztáray Albert kezdette meg a «Hirnök» melléklapjában, a «Századunkban» közzé tett

Sztáray Albert szózata.

1840—1843.

s nagy figyelmet ébresztett szózatában. A gróf a nemességnek beligazgatási adómentességét abnormis állapotnak, sőt az örök igazsággal ellenkezőnek nyilvánitván, a beligazgatási költségeket egészen és kirekesztőleg a nemesség által kivánja viseltetni. De követeli egyszersmind azt is, hogy a költségek meghatározásában s az adó kivetésében azok birjanak eldöntő szóval, kik legtöbbet adóznak. Sztáray véleménye az iránt, mikép az örök igazság kivánja a nemesek adózását, általános helyeslést nyert; a mód azonban, miszerint a házi adót csak a nemesi birtokra kivetni, s a legtöbbet adózónak legeldöntőbb szót adni kivánt, mint az osztályok eszméjének, az elkülönzésnek magvát magában hordozó, s minden polgári szellemet ölölő, ferdének, helytelennek találtatott, s nem nyert követőket.

Kossuth izgatása.

Kossuth, ki mintha csak arra várakozott volna, hogy a birtokarisztokratiát legközelebbről illető kérdés egy nagy birtokos által pendíttessék meg, a felett az év nagyobb részén hallgatott, — Hirlapjában Sztáray szózatának megjelente után nem sokára megkezdte a kérdés tüzetes tárgyalását. Kijelentvén, miképen a nemesség jelen nemzedékének jutott a dicső hivatás, a világnak példát mutatni, minőt az évkönyvek még nem mutatnak, hogy egy nemzetnek arisztokratiája, — nem három napok tűzmelege előtt meghajólva, hanem az igazságszeretet szent ösztönétől buzdíttatva, igazságos lenni tudott, mert, akart: azonnal heves izgatást kezdett a kérdés mellett. Balvélemény, elfogultság s önzés még több létezett a hazában, mint hogy bár ki is könnyűnek tarthatta volna a megoldást. «Ha majd az országgyülés eljő s e szó: házi adó szőnyegre kerül, ugymond, meglássuk, szabadelvüségben férfiak vagyunk-e...? Nekünk ugy tetszik, e szó lesz a próbakő.» Elmondá tehát mindenek előtt adórendszerünk eredetét, kimutatta annak koronkénti változásait, a nemesi és jobbágyi földbirtok természetét s történelmi kifejlését; megmutatta különösen, hogy a házi adó újabb eredetű lévén, a régiebb törvények, melyek a nemesek adómentességéről szólnak, erre nem alkalmazhatók.

1840—1843. Kifejtvén ekként a kérdés joghistoriai oldalát, financialis és politikai odalait kezdé fejtegetni. Ez utóbbi nyujtott aztán alkalmat a tulajdonképeni izgatásra. Megmutatván Sztáray véleményének helytelenségét, csak a mindenki által jövedelem-aránylag fizetendő adóban találta fel az igazság és polgári egyenlőség, közhaszon s józan státustan elveit. «Jól rendezett státusban, ugymond, az adótóli mentesség, polgári lealacsonyítás. Ki az, ki Angliában, Frankhonban, a szabad Amerikában adót nem fizet? A rabszolga, a béres cseléd és a koldus: a szegény a kinek semmije sincs. Ki az, a ki nálunk adót nem fizet? Megnevezés nélkül is mindenki tudja. Arczpirító egy párvonal! És melyik részen van a jog, fölemelt fővel nézni fel oda a hol Astraea mérlegében a népek sorsa fölméretik?! Amott a státus a szolgától és koldustól adót nem kiván, mert nem adott neki semmit, a miért kivánhatna; nekünk az édes hon anyatejének tejszinét adá s mi épen azért nem adózunk! Ha aztán az ember egy szabad angollal szól, s azon ösztöntől vezéreltetve, mely a nemzet gyarlóságait idegen előtt menteni késztet, mindent elkövet, hogy őt e nemadózás philosophiájával kiengesztelje, és ő hitetlenül rázza fejét és széttekint e honban és felkiált: «boldog isten! — mint hever e földön parlagon annyi rejtett kincs, mi minden nincs itt, a minek lenni kellene: s ti azt mondjátok, hogy e hont szeretitek, hogy magasztos honszeretet dagasztja keblét minden magyarnak; s mégis e hőn szeretett hon javára, diszére, boldogságára évenként egy két százezer font sterlinget adózni nem akartok, a mig népetek milliót adózik....!» lesütött fővel kell állanunk.» stb.

A kérdés azon oldalát tekintve pedig, mi elébb való: a sociális javitásokra forditandó országos, vagy a beligazgatásra szükséges házi adó? — midőn tapasztalná, hogy sokan bár némely országos javitásokra ideiglen, subsidiumként adózni hajlandók; de az állandó házi adótól nemesi önzésük s előitéletök folyvást idegen, ekként nyilatkozik: «Bár a házi adóban a néppel együtt és állandóan részesülés anyagi nyere-

sége nem oly közel fekvő, nem oly szembetünő, mint mely az országos nagy közlekedési eszközök költségeibeni aránylagos részesülésre ösztönöz; ámbár amaz ellen sokhelyünnen haragos ellenszenv nyilatkozik, ámbár nincs tárgy, melyhez a nemesség igen nagy része előtt annyi népszerűtlenség csatlakoznék, nincs tárgy, melylyel a kaján rosz akarat szenvedélyek felizgatására, s a közügyért egy egész életen át törhetlen hűséggel küzdött férfiak politikai állásának megbuktatására ily könnyen visszaélhetne: mi mégis örökké azt fogjuk mondani, hogy nincs vasut, nincs csatorna, nincs subsidialis áldozat, nincs haszon, nincs anyagi nyereség, melyért a házi adóbani állandó részesülést cserébe adnók; s ha csakugyan oly boldogtalan csillagzat uralkodik nemzetünk fölött, hogy nem volna bennünk elég erő avagy akarat saját javunkért, hazánk boldogságáért egyszerre legyőzni a balitélet és szűkkeblűség kétfejű szörnyetegét, ha csakugyan két szükséges dolog közt kellene választanunk, azt mondanók: vállaljuk el a megyei közköltségek viselésébeni arányos részesülést, ennek (ha máskép nem lehet) alárendelünk minden más kérdést, de ezt semminek». 1840—1843.

Mialatt Kossuth részint értekező, részint izgató czikkeit e fontos reformkérdésben közrebocsátotta, a többi hirlapok is mind sürűbben kezdék réafordítani figyelmöket. És hirlapirodalmunk becsületére legyen mondva, hogy bár mily szinű volt is különben a lap, mindenik pártolta a nemesség részvételét az adóban ; a különbség legfelebb a felett forgott : mi légyen a két nemű, megyei s országos adó közt, ha mind a kettőt keresztül vinni nem sikerűlne, elébb létesítendő? Vagy, hogy kölcsön által hasznosabb-e előteremteni a nagy közlekedési eszközök készitésére szükséges öszveget, avagy egyenes vagy közvetlen adó által? stb. A Kossuthéin kivül megjelent e tárgyu czikkek közt hasonlíthatlanul legjelesebbek gróf Dessewffy Emiléi, melyeket «Alföldi levelek» czíme alatt később könyvül is közrebocsátott. Az izgató hang s dialectica ezekben hiányzik ugyan; de belbecsökre s helyességökre

Dessewffy Emil «Alföldi levelei».

1840—1843. nézve vetélkednek Kossuth czikkeivel. A gróf elvei abban pontosúlnak össze, hogy a nemességnek a háziadóbani részvételét igazság, méltányosság és józan politika egyenlőn kivánják; hogy a beligazgatás rendszeritendő költségei egyenes adózás által fedezendők; az országos közlekedési eszközök létesitésére szükséges pénzerőt pedig közvetett adózás utján kell kiállitani.

Az adó kérdése a megyékben.

Mig ekként a sajtó, lényegére nézve egyezőleg, minden oldalról megvitatta a házi és a socialis javitásokra szükséges országos adó kérdését, a megyék is egyenként szőnyegre hozták azt közgyüléseiken, hogy az országgyülésre küldendő követeknek az iránt határozott utasitást adhassanak. Közéletünkben alig merült fel eddig tárgy, melyhez annyi országos és egyszersmind személyes érdek kötve, s mely ennél fogva a szenvedélyek felizgatására hatni képesebb volt volna, mint az adó közös viselésének kérdése. A nemesség e kérdésben felhiva volt, politikai nagykoruságának, haza- s közügy-szeretetének fényes példáját adni a világ előtt, tévén azt, mit önszántából, kényszerités nélkül még egy ország nemessége sem tőn: legyőzni az önzés ösztöneit, széttörni a századok balvélemények bilincseit, önként lemondani adómentességi privilegiumáról, s az igazság és közjó érdekében a néppel közösen, birtokaránylag fizetendő állandó adót vállalni magára. A feladat bizonyára nagy, szintoly nehéz mint dicső volt: nem csoda, ha az egy rendkivül heves pártharcznak lett forrásává közéletünkben; s mig egy részről a szabadelvű párt lelkesedése azt minden teendőink közt elsőnek, legszükségesebbnek, a valódi honszeretet mérlegének s próbakövének hirdette, és annak keresztül vitelére, a felvilágositás, rábeszélés, meggyőzés, agitatio minden hatalmában lévő módjait megkisértette; más részről a balvélemény, elfogultság és önzés is minden sötét fegyvereivel a sikra szállott, hogy azt megbuktassa.

A két nagy politikai párt nem tisztán oszlott e kérdésben ellenkező táborokra. Voltak a conservativek közt számosan,—

ama töredék tagjai, mely magát fontolva haladónak szerette 1840—1843.
nevezni, majdnem kivétel nélkül, kik a közadózás elvét, legyen igazság s méltányosságérzetből, legyen politikából, legyen népszerűség utáni kapkodásból, egy vagy más módon elfogadták, vagy ha titkon tán ellene dolgoztak is, nyiltan fennen hirdették. Mig ellenben nem hiányzottak olyanok is, kik elébb, mig olcsó szabadelvüséggel lehete némi népszerüségre szert tenni, a reformpárt zászlói alatt álltak, most azonban a közadózás elleneivé lettek; és ha nem merték is azt egyenesen ostromolni, — mert mióta a sajtó, kivált a Pesti Hirlap többféle változatokban hirdette, hogy más civilisált országokban csak a koldus, vagy szolga adómentes, nem csak népszerütlennek, de szégyenitőnek is tartatott egyenesen fellépni a kérdés ellen — : az apportunitás, időszerüség, a teendők közti sorozat, s más ilyféle okokkal s mentségekkel ügyekeztek azt gyöngiteni, s az osztályérdeket a közérdek szentségének palástjába burkolni. Sőt történt nem egy megyében, hogy más pártérdekek kivívására, egyes népszerű egyéniségek megbuktatására s más hasonló mellékes czélokra is puszta eszközül használtatott fel a tömegek közt a közadózás kérdése.

Köznemességünk egy része, mely jobbágytelkeken lakott, már több évek óta a jobbágygyal közösen viselvén a házi adót, annak közösségére természetesen nem idegenkedett szavazni; de a többi köznemesség is, hol kellőleg felvilágosíttatott, a reform igazságáról és szükségéről meggyőzetett, az adó ellenei által pedig még el nem csábíttatott, sok helytt, értelmességének és önzetlenségének fényes példáját adva, elfogadta a közadózás elvét. A legtöbb megyében azonban a közérdek áldozatává esett az osztályérdeknek. Sőt némely megyében épen az értelmesebb, de önző nagyobb birtokosok által felizgatott tömeg a legbotrányosabb kihágásokra, borzasztó vérengzésekre vetemedett, hogy nemesi « szűz vállait » az adó « szolgai » terhétől megóvja, s privilegiumát minden csorbától megőrizze. Eseményeket idézett fel e kérdés tárgyalása me-

1840—1843. gyei életünkken, melyek láttánál vagy hallattánál aggódva kiálta fel nem egy hazafi: vajjon e kérdés nem ássa-e sírját magának a megyei rendszernek, honnan minden rend fogalma, minden személyes biztosság elenyészni látszott?

Már 1841-ben több megye közgyülésén szőnyegre került a házi adó ügye. Néhányan ezek közől a közadózás elvét minden nehézség nélkül elfogadván, azonnal följegyezték a jövő országgyülési követeknek adandó utasítás pontjai közé. Ezek közt volt például Borsod megye a maga 30 ezernyi nemességével. A közgyülésen, melyen a kérdés szavazat alá került, hallatszott ugyan a köznemesség részéről néhány «nem adózunk!» felkiáltás; de midőn Palóczy László és Szemere Bertalan a közadózás igazságos és szükséges voltát a szónoklat varázserejével kifejtették, a lelkesedés villanyárja özönlött el a teremben, s kimondatott a végzés: «miszerint a jövő országgyülésen a követek által egy országos választmány sürgettessék, mely ő felsége kiküldendő tanácsosaival értekezvén, ha oly szerződést eszközölhetend ki, mely minden tekintetben biztos kezességet nyujtand: ez esetben a nemesség mindennemű közadót birtokaránylag viseljen; ha azonban ez alkudozások óhajtott sükert nem érnének is, a házi pénztárnak egész terhében mindenkor, magok a megyék által meghatározandó mennyiségben, az adózókkal együtt kirtokaránylag részesűlni kiván a nemesség; az országos küldöttségre hagyatván a fizetés kulcsának s a rendes rovatoknak kidolgozása.»

Az önzetlen, felvilágosodott hazafiság e fényes példái mellett azonban már 1841-ben sem hiányzottak a kérdés körül némi szomorító, sőt botrányos jelenetek. Különösen két megye tüntette ki magát a közadózás elvének megbuktatásával: Fehér és Szatmár. Fehérben személyességi viszálkodás ejtette meg a fontos kérdést. Néhány nagy birtoku conservativ párti, s ezek közt különösen az imént még ellenzéki gr. Zichy Ödön, felboszankodván, hogy e pénzkérdést épen oly reformpártiak tették inditványba, kiknek birtoka csekély vala, s kikkel már némi idő óta heves párttusákat vívtak, a

közös adózás kérdését « a vagyontalanok harczának kiáltván ki a vagyonosok ellen», a közgyülésre, melyen az szőnyegre került, a kérdés természeténél fogva könnyen elcsábithatott kortes tömegeket vittenek be, s a szám nyers ereje által a nem adózást végzéssé emelték. Sokkal szomorítóbbak valának még a szatmári jelenetek. E megyét a pártszenvedély már 1834 óta, midőn Kölcsey az örökváltság kérdése miatt követi pályájáról lelépni kényszeríttetett, keserű viszályokba bonyolítá; és ha győzött is néha a megye értelmiségéből álló reformi párt, mint például a fentebb említett, híres 12 pont elfogadása alkalmával: az Uray Bálint által vezérlett conservativ párt, a csábitások s vesztegetések által a szenvedély tévutaira hajtott kortestömegek segedelmével, csak hamar ismét felülkerekedett. De egy győzedelme sem volt még botrányosabb, mint az melylyel 1841-ki decemberi közgyülésén a szabadelvű tizenkét reformi pont néhányait, a házi adóval együtt, megbuktatta. A diadalt Tyukod és Csenger helységek becsőditett s ólmos botokkal fölfegyverzett, s ezek hatalmával minden szabadszólást elölt köznemessége vívta ki. 1840–1843.

Nem mulaszthatjuk el itt megemlíteni, hogy e viszonyokat sajátságos színezetben tűnteti elő azon körülmény, hogy ezen közadózás elleni táborozások a bécsi kormány pártfogása alatt történtek. A conservativpárt azon része, mely nem akart adózni, a kormány által folyton támogattatott s illetőleg díjaztatott. Például, Uray Bálint, ki az adót Szatmárban megbuktatta, inkább udvari, mint conservativ pártinák nevezhető. Zichy Ödön is, mióta pártot cserélve, a közadózás ellenei sorába lépett, a kormány különös pártfogásával dicsekedhetett, s később még főispáni helytartóvá is neveztetett. S általában, ha a főispánokról kivétel nélkül nem is, de a főispáni helytartókról, kik különösen kormánypártiak valának, bizonyára elmondható, hogy valamennyien a kormány akarata szerint jártak el, midőn az adózni nem akarók felekezetét támogatták. És ezt tekintve, s e mellet a közadózás leghevesebb elleneinek viszonyait is a kormánynyal

1840—1843. figyelembe véve, azon következtetésre jut az ember: hogy a közadózás megalapitásának kérdésében nem annyira az arisztokratiai párt áll vala szemben a demokratiával, mint a bécsi kormánynak a nemzeti erősödést gátolni törekvő iránya, a haladást, kifejlést, újjászületést sürgető nemzeti iránynyal.

A következő évben még több megye közgyülésén megfordult a kényes tárgy, többnyire a szatmári tizenkét ponttal kapcsolatban. Hol a köznemesség csábitások által tévutra nem vezettetett, s a kérdés felett egyedül a rendek értelmesebb része határozott, mondhatni, mindenütt el lőn fogadva a házi adó közösségének elve. De fájdalom, a pártszenvedély a megyék többségében, s nem ritkán mellékczélokból, kizsákmányolta a köznemesség értelmetlen tömegének balvéleményét s kiváltságaihoz ragaszkodását. Volt azonban arra is nem egy példa, hogy a kellően felvilágosított s el nem csábitott köznemesség szinte lelkesedéssel fogadta el az elvet, melyben, több tekintetnél fogva, a hon felvirágzása rejlett. Sőt nem hiányzott példa arra sem, hogy az adó megbuktatására becsőditett kortestömeget is megtéritette a szónoklat hatalma. Ez volt az eset különösen Biharban. Az 1842-ki márczius egy napján nagy számu köznemesség csődittetett be a közgyülésre. A tanácsterem ajtait már korán reggel betörték s a teremet «nem adózunk» kiáltások közt foglalták el az elcsábitott kortesek. De a kiáltozás közben megjelent Beőthy Ödön, és szóhoz jutván, oly hatalommal szállott szembe a tömeg előitéleteivel, hogy az ingerült zajongás mindinkább elcsöndesült; a fel-felvillanó ólmos botok eltüntek, s midőn beszédét végezte, a tudatlan tömeg, melyet a nem-adózás barátai hoztak be, «éljeneket» harsogtatott a reform bajnokának. Hasonló volt ehhez ama jelenet is, melyben Beőthy követté választatván, a bihari köznemességgel még egyszer követi utasitásképen elfogadtatta a házi adóbani részesülés elvét.

Midőn 1843-ban az orsággyülés kihirdettetett, s a követeknek adandó utasitás meghatároztatott, minden megyében

szőnyegre került a házi adó kérdése. A pártok tusái legtöbb helytt igen hevesek valának. Történt, hogy hol elébb az adó ellenei győztek, most a józan többség lemosta a megyéről a szégyenbélyeget, a házi adót utasításban adván követeinek; de, fájdalom, még több helytt történt, hogy hol az értelmiség már határozatul fogadta volt el a házi adót, a kiváltság megmentésére becsődített kortestömeg azt megbuktatta. És a pártharczban itt ott szörnyű botrányok követtettek el, valóságos csaták vívattak, fegyverekkel s ólmos botokkal, emberélet is mind több helytt esett áldozatul a kiváltság szenvedélyes védelmében. Az elvakított köznemesség, az ősi szabadság védelmének ürügye alatt, bőszülten taposá önmaga az alkotmányos élet legszebb jogát, szenvedélyittasan rázta meg nemzeti lételünknek körülményeink közt legerősebb oszlopát, a megyei szerkezetet. Igy visszaélve a törvényhozásbani részvéte jogával, öngyilkos kezet emelt maga ellen mámorában; mert helyesen jegyzé meg Kossuth a maga Hirlapjában, hogy ha ez igy megy, a magyar nemesség órája ütött. Annál szomorítóbban hatottak pedig e botrányos jelenetek a haladás barátaira, sőt minden bár mely párti hazafira, minthogy azok jobbára főrendűek, felsőbb körök tagjai, magas állásuak s hivatalbeliektől származtak; a tudatlan, a fizetéstől undorodó, s azért az adó ellen könnyen felbőszíthető köznemesség csak eszközül szolgált, melyet amaz urak, mint a nem-adózás apostolai, tettek mozgásba. Öngyilkos művök legtöbb megyében sikerült. A nemességnek a házi adóbani részesülését az ötvenkét megye közől csak tizenkilencz adta követeinek utasításul. 1840—1843.

Ezen utasításokat tekintve tehát, a remények, melyeket a házi adó közössé válta iránt már oly sokan kezdének táplálni, s az értelmiség eziránti közvéleménye szerint alaposan taplálhattak is eleve, még az országgyülés megnyitása előtt meghiúsultak. Azonban nem maga az adó megbukta volt ez ügyben a legnagyobb baj. Fájlalni lehetett ugyan, hogy a nemesség adóbani részvételének nagy következményü re-

1840—1843. formja néhány évvel ismét hátrább tolatik; de meggondolván, hogy három négy év figyelemre is alig méltó idő egy nemzet életében, a kérdés megbukta miatt a legvérmesebb reformer is könnyen vigasztalhatta volna magát. Ennél sokkal károsabb következménye volt a dolognak az, hogy miután a reformi párt legkitünőbb egyénei az adó kérdéséhez kötötték a követség elfogadását, félni lehetett, hogy legjelesebb férfiaink közől többen hiányzani fognak az országgyülésen, mi aztán a kitűzött többi haladási kérdéseknek is kárára válandik. És valóban érte is több megyét e szerencsétlenség. Zalában a házi adónak a Forintos György s néhány mások által elvakított köznemesség szavazata következtében történt megbukását e miatt Kossuth már eleve országos gyászhirként jelenté Hirlapjában; mi pár hét mulva csakugyan szomorú valósággá is lett.

A képviseleti rendszer mellett történt első lépések.

Ezen, oly igen botrányos, a nemzet hirét, nevét, becsületét, sőt lételét és jövendőjét compromittáló eseményeknek, annyi rosz mellett, egy jó következménye is volt: előkészitette a képviseleti rendszer utját. A ki még csak néhány hónap előtt népkepviseletről mert szólani, mint ábrándozó gúnyoltatott ki. Most azonban a szatmári, szabolcsi, nyitrai, veszprémi, zalai, vasi, gömöri stb. botrányos jelenetek, oly közelre vitték azt az összes értelmiség köz meggyőződéséhez, mint azt különben a képviseleti rendszer buzgó barátai tiz évi erőfeszités által sem tehették volna. Kossuth maga is, a botrányos kihágásokat keményen ostorozva, agitálni kezdett a népképviselet mellett. De nyilván dolog volt, hogy e kérdés sokkal kevesbbé van még megérve, mintsem hogy annak egész terjedelmében csak tárgyalását is lehetne várni a jövő törvényhozástól. «Egy hang hallatszik végig a Kárpátoktól Adriáig, — ugymond Kossuth az adókérdésben lefolyt botrányos tényeket ostorozva, — hogy a dolog igy nem maradhat, hogy ezt tűrni nem lehet, nem szabad. De mi történjék hát e vészes viharnak ellenében? Mindenek előtt emelkedjék fel, ugymond, a törvény, szent erejének mindenható

ostorával, s a köz nemzeti indignatiótól támogatottan, sujtson minden vétkest kérlelhetetlen szigorral. Másik az, hogy a megyegyülések szabadságának megóvására sikeres törvényt kell alkotni. Ha ki elég erős polgárérzettel bir egyszerre fölemelkedni a gyökeres orvoslat magas szempontjára, az valószinűleg egyetértend velünk, hogy ezen bajok csak az által lesznek sükeresen orvosolva, ha, gr. Széchenyi szavaival élve: félig meddig feudalis, félig meddig arisztokratiai alkotmányunk képviseleti rendszerré átalakíttatik.... De ha ily gyökeres orvoslatra akár erőben akár akaratban még meg nem értünk volna, némi enyhítő lépésekre sem hiányzik a lehetség.» E lépések közé számitá a honoratiorok szavazatjoggali felruházását a megyegyüléseken, a szabados, megváltott községek képviseltetését olyképen, hogy minden 500 lélek után egy képviselőt küldhessenek a megye gyüléseire. 1840—1843.

Mig azonban Kossuth a megyegyülések botrányos kihágásait Hirlapja czikkeiben ostorozta, s azok meggátlására módokat inditványozott; Széchenyi és követői Kossuth s a Pesti Hirlap pártja ellen emeltek vádat, hogy a házi adó kérdését egyenesen ők buktatták meg túlhajtásaik s erőszakoló felszólalásaik által, melyek, reactiót szülve, ellenhatásra késztették a conservativ pártot. Azonban, ha tán nem tagadható is, hogy itt ott egy két kisebb birtokos heveskedése az adó mellett, vagy a Hirlap némely erőteljesebb kifejezései boszantólag hatottak egynémely büszkébb s a fizetéstől undorodó nagybirtokosra, minek következtében azok megcsökönösödve, a köznemességben az adó ellen agitáltak: Széchenyi ezen vádja inkább csak azon gyűlöletből származott, melylyel Kossuth ellen viselteték, s melytől ösztönöztetve, minden alkalmat megragadott, hol az ő, általában károsnak tartott eljárását megróhatta, hatását a közvéleményre csökkenthette. Jól ismerte mindenki az adó ellenzésének okait s a privilegium fentartása melletti agitatio forrásait; az időjeleket pedig megérteni, megfejteni tudók e szenvedélyes viták hátterében a demokratiai és arisztokratiai elv s irányok harczát látták feltűnni. Nem is lett

1840—1843. Széchenyi vádjának s a Kossuth ellen intézett heves megtámadásoknak egyéb következése, mint hogy a sajnálatos meghasonlás e két férfiu között még engesztelhetlenebbé vált, mint volt annak előtte. Nagyobb haszna lett e meddő polemiánál annak, hogy Széchenyi, miután a házi adó kérdését eleve megbukottnak látta, egy általa «Két garasos adónak» nevezett telekdíjas adó tervével lépett fel, mely egy országos beruházmányi pénzalap előteremtésére szolgálna eszközül. A terv lényege következőben állott: fizessen minden nemes és nem-nemes évenként minden hold földjétől két garast, mi mintegy öt millió forint öszveget teend; vétessék fel erre kölcsön 100 millió ft, melynek kamatai, a remélhető $3^1/_2$ kamatláb szerint, évenként negyedfél millió, s a kölcsön törlesztésére szolgáló másfél millió, amaz öt milliónyi adóból róvassanak le. Ekként harminczöt év alatt, meddig az adózás tartand, száz millió beruházmányi tőkével fog az ország rendelkezhetni. Mivel pedig ez öszveget csak több évek folytán lehet czélszerűleg beruházni, a fölösleg alkottassék földhiteli bankká s adassék ki hazánk fiainak kölcsön, egy százalékkal magasabb kamat mellett biztos hypothekára, mi által még mellesleg 50—60 millió forintra tesz szert az ország. S igy harminczöt év alatt mintegy 160 millió ftot leend képes a nemzet beruházni az országba; mikor aztán a kölcsön letörlesztve lévén, az adó is megszünendik. Széchenyi e telekdíjas adó mellett agitálni kezdvén, több ízben kijelenté óhajtását: nyilatkoznék inditványa iránt azon véleményfelekezet is, melyet a Pesti Hirlap képvisel, ennek pártolásától remélvén leginkább a terv keresztülvitelét. És, igazságot kell szolgáltatnunk Kossuth hazafias jellemének: ő, feledve legszenvedélyesebb ellenének keserű megtámadásait, szívesen ajánlkozott terve pártolására, azon egy föltételt kötvén közremunkálásához, hogy ezen adónak szellemi alapja is legyen, azaz: «hogy közadó utján előteremtve az ország investitiojára szükséges pénzt, az adómentesség lealacsonyitó privilegiumáról akként mondjon le a nemesség, hogy lemondása legelső lépése által

Széchenyi két garasos adója

a különböző néposztályok között érdekegyesítést varázsoljon elő, a népet maga iránt kiengesztelje, s a közös honnak közös szükségei fedezésében a néphez leszálva, őt a közös teher állandó együttviselésével magához testvérileg fölemelje.» Ezen érdekegyesítés alatt pedig azt érté Kossuth, hogy miután ezen telekdijas adó a nép terheit vagy két milliónyi adóval nevelendi, a házi adó közös viselésének kérdése pedig megbukott, az öt milliónyi adóra fektetendő kölcsön közvetlen jótéteményeiben a jobbágy is egyiránt részesíttessék a nemessel. Feltételül kötötte ki ennél fogva azt, hogy a 100 millióból időnként hypothekára kölcsön adandó öszvegnek felerészére nézve elsőséggel birjon a földmívelő adózó nép, e közt pedig azok, kik magokat örökösen megváltani, s a kölcsönt ezen örökváltság végett akarják felvenni. Egyébiránt, minthogy ezen telekdijas adó sorsát az országgyülés döntötte el, azt alább fogjuk elbeszélni. 1840–1843.

A képnek, bár mily tökéletlen is az egyébiránt, melyet e három évi mozgalmainkról vázolánk, kiegészitésére szükséges még, ha csak néhány körvonalban is, ábrázolnunk ama mozgalmakat, melyek közvetlen a socialis élet terén, kivált az anyagi érdekek tekintetében felmerültek. Az 184³/₄-ki országgyülés e tekintetben is újabb felvonást képez nemzeti életünk drámájában; mielőtt tehát erre általmennénk, jellemzeni kell az állapotot, melyben ezen érdekeket találta az országgyülés. Az anyagi érdekekre vonatkozó socialis mozgalmak.

Az anyagi érdekek körül, minden gyarlóságaik mellett is, általában véve szép haladás mutatkozik. Az e téren szükséges reformok az agitatio stadiumából csaknem kivétel nélkül a tervezés, megvitatás stadiumába mentek által; sőt egynémit már a létesülés stadiumában is találunk. Oly közönségessé vált a hiányok ismerete s a haladás szükségének érzete, hogy hamar kikelt, sőt virágzásnak is indult egynémely elhintett mag. Ezt azonban csak egyes részletekről lehet elmondani; mert általában az ipar és kereskedés teljes felszabadulása s ennek következtében remélhető igazi virágzata Magyaror-

1840—1843. ságra nézve még a távol jövőben rejlett. Iparunk, kereskedésünk, egészben tekintve, még mindig azon colonialis viszonyok bilincseiben pangott, melyekkel azt ugy a hazánk és Ausztria közt létező, mint az összes birodalmi vámvonal leszorította. E vámvonal még ellenünk is védül szolgálván az osztrák tartományok iparának: a gyáripar nálunk koránt sem tehetett oly haladást, minőre egyéb körülményeknél fogva képes volt volna. Beliparunk pedig igen csekély lévén, a termesztésnek s igy a földmívelésnek leghatékonyabb rugonya is hiányzott. Más részről e vámvonal által Európa egyéb piaczaitól elzáratván, egyedül Ausztriára szoríttattunk. Minthogy pedig egynémely termékeinket, például borainkat, magának is elég lévén, ez nem vehette, más termékeinket pedig mindig és biztosan el nem fogyasztotta: földmívelésünk sem nyerhetett elég ösztönt oly kifejlésre, minőt viszonyaink között megbirt volna. Hiszen még gabonánkkal is, mely a gyapju után legjövedelmezőbb kiviteli czikkünket tevé, megtörtént nem egyszer hogy, ha egymásután két jó aratás áldása jutalmazta a földmívelőt, annak sem ára, sem vevője nem volt; minek következtében a földmívelő szaporított termesztményeihez bizonyos áron biztos, állandó piaczra nem számíthatván, erejét megfesziteni, vagy költséges befektetéseket tenni igen kevés kedvet érezhetett.

A német vámszövetséghez csatlakozás kérdése.

Mivel e vámviszonyokon csak a bécsi kormány jóakarata segíthetett, minden discussio, minden vitatkozás természetesen csak azon kérdésre szorítkozhatott volna: mi módon lehetne a kormányt hajlandóvá tenni e vámviszonyok megváltoztatására; és addig is mi lendületet adhatunk, e korlátok daczára, önerőnk reáfeszitésével, anyagi érdekeinknek mind általában, mind azok egyes ágait tekintve? — ha történetesen bizonyos körülmény egy más kérdést nem lök vitatkozásaink terére. A német vámszövetség 1839-ben megújíttatván, a német sajtó e nemzetgazdasági intézkedést minden oldalról bőven megvitatta s felvilágosította. Kitűnvén ezen értekezésekből s felszámitásokból, mily roppant nagy a haszon, mely a

lefolyt hat év alatt e szövetségből annak tagjaira háramlott: 1840—1843.
a vámszövetség Ausztriára is reávetette sovár tekintetét, és már a közel jövőtől reménylé azon óhajtása valósultát, hogy hozzá Ausztria is csatlakozzék. «Minden lépés, — igy írt egyebek közt Nebenius — melylyel a dunai gőzhajózás kifejlése előre halad; minden esemény, mely a kelet homályos, bonyolult viszonyainak szerencsésebb megoldást igér, a csatlakozás időpontját is közelebb hozandja.» És nem csak az osztrák német tartományokra vetettek a német státusgazdák sovár tekintetet; hasonló óhajtást, hasonló reményeket tápláltak ők magokban Magyarországra nézve is. Ez okozá jobbára, hogy német szomszédaink egy idő óta oly nagy figyelemmel kisérték közéletünk élénkülő mozgalmait. Sőt többen, látván a magyarok reformtörekvéseit, örömittasan kezdék kürtölni, hogy a magyar törvényhozás a német vámszövetséghez csatlakozni oly annyira hajlandó, hogy még áldozatokra is kész, csak hogy csatlakozhassék.

A nagy kérdés tehát, ilyféle felszólalások következtében, nálunk is nem csak a sajtóban, de még az oly vegyes közönségű megyegyülések néhányain is szőnyegre hozatott. És némely, kivált Ausztriával határos megyék rendei kedvezőleg nyilatkoztak a csatlakozás mellett; sőt Soprony még körleveleket is küldött szét annak érdekében, ugy vélekedvén, hogy Magyarország sem tehet jobbat, mint sürgetni a bécsi kormányt, hogy a német örökös tartományokkal és Magyarországgal egyetemben mennél elébb csatlakozzék a vámszövetséghez, mely rövid hat évi létezése alatt legalább is tizszerezte Németország vagyonosságát. Majd azonban a sajtó is fejtegetni kezdte a tárgyat, minden esetre több státusgazdászati avatottsággal, mint a mennyit megyei közgyüléseinktől várni lehetett. Meg lőn mutatva, hogy mielőtt a vámszövetségi csatlakozás csak szóba is jöhetne, számos nagy reformoknak kellene végrehajtatni; egyebek közt a nemesség adómentességének, az ősiségnek eltöröltetni stb. De ha mind e reform megtörténnék is, a legfontosabb anyagi s nemzeti-

1840—1843. ségi tekintetek tiltanának a csatlakozástól. Csekély hazai műiparunk a fejlett iparú Németország mellett soha ki nem fejlődhetnék; s e mellett még termékeinknek sem nyernénk nagyobb piaczot, miután a vámszövetségi tartományok hasonlókkal eléggé el vannak látva. Mások ezen utólsó érvet, s nem alap nélkül, kétségbe vonták ugyan; de annál erősebbnek hitték azt, hogy a csatlakozás ártalmára lenne eléggé még meg nem szilárdult nemzetiségünknek. A német vámszövetségnek nem csak az lett eredménye, hogy a vagyonosságot tizszerezte, hanem az is: hogy a nemzeti önérzetet hatalmasan gyarapította; s a német ajku nép politikai egysége tekintetében annyit tett, miszerint bizton el lehet mondani: hogy a mely tartomány a német vámszövetséghez csatlakozott, a német nemzet tagjává lett, tehát elébb utóbb németté válik. A német elemet nem volt ugyan eddig okunk ellenséges elemnek tekinteni; a nemzetiségi harczban, mely határaink közt vívatott, az egy erdélyi szászt kivéve, a német elem eszélyesen s méltányosan viselte magát. De miután Magyarország iparos osztályának nagy része német ajku, ha ez ország a német vámszövetség tagjává lenne, s azzal financziális és kereskedési érdekekben szinte egy családdá olvadna: e roppant morális erő nehézkedésében a hazánkbeli német elem oly túlsúlyt nyerne, melynél fogva a magyar nemzet bizonyos enyészetét találná a német vámszövetségben. Miután még maga a német sajtó is őszintén bevallotta, hogy a vámszövetségnek nem csekélyebbek eredményei a nemzetiség és politikai egység, mint az anyagi érdekek tekintetében; hogy a vámszövetség a nemzetegységet valóban megtestesítette s utat tör a politikai egységre is: a közvélemény hamar eligazodott nálunk a vámszövetséghezi csatlakozás kérdésében, s ez kevés idő mulva végkép eltünt közéletünk színvonaláról.

E discussióknak eredményeként tekintendő azonban, hogy a hazánk s Ausztria közt létező vámvonalok iránt mindinkább változni kezdett a közvélemény. Átlátták, hogy mit egykor a bécsi kormány a nemzeti erő kifejlésének akadályául alapitott

meg s tartott fenn egy századon keresztül, a vámvonal, nemzetiségünk bástyájává lett Bécs olvasztó czélzatai ellen azon időben, midőn a Mária Terézia által elszenderített nemzetiséget, ha rendszere folytattatik, oly könnyű volt volna sírba vinni. Most is fájdalmasan látta ugyan a nemzet, mily nagy akadályokat vet e vámvonal iparunk kifejlése elébe; de a fentebbi oknál fogva nem kivánta azt többé minden áron megszüntetni; hanem azon vélemény lett e tekintetben közönségessé, hogy a közbenső vámvonal ezentúl is tartassék fenn, s annak csak rendszere módosíttassék a méltányos viszonyosság elve szerint. Az osztrák ipar egy századon át védetett e vámrendszer által nem csak a küllföld, hanem Magyarország ellen is; minek következtében az már annyira kifejlődött, hogy vele a mi iparunk egy hamar ugy sem versenyezhet. Mi méltányosabb tehát, mint hogy ezentúl a magyar ipar részesittessék némi védelemben, legalább is addig, mig az az osztrák ipar színvonalát megközelíti? — midőn aztán Magyarország s az osztrák tartományok közt teljes viszonyosság állhat be, minő hajdan létezett. Oly vérmes reményeket e tekintetben alig ápolt ugyan valaki, hogy higyje, miképen a bécsi kormány egyhamar teljesítendi a nemzet ebbeli méltányos kivánatait; de épen azért, mivel a nemzet minden javitást csak hosszas küzdelemmel vívhatott ki a kormánytól: ezóta a védvám lett a jelszó s a czél, melyre a törekvések, iparunk tekintetében, irányultak. List Frigyes, a német védvámrendszer apostola, nálunk is igen népszerűvé lett; könyve magyarra fordittatott, s tanai köz helyeslést nyertek. 1840–1843.

Addig is pedig, mig ezeket majdan foganatosítani lehetend, azon eszközök megvitatása s életbe léptetése foglalkodtatá legélénkebben a kedélyeket, melyek azonnal adhatnának némi lendűletet iparunk s kereskedelmünknek. Fentebb említettük Széchenyi telekdíjas adótervét, melynek czélja volt egy a mindennemű anyagi érdekek kifejlesztésére fordítandó nagy országos pénztárnak előteremtése. Már előtte is hosszan vitatkoztak s terveztettek némelyek egy ilyféle pénztár előállitása

1840—1843. felett. E tervek előadásával azonban nem fárasztjuk olvasóinkat, s csak azon haladást adandjuk még elő, mely tényleges életvalóságra fejlődött anyagi érdékeink mezején. A kormány nálunk ezen érdekek gyarapítására hagyományos státusgazdászati s igazgatási elveinél fogva semmit sem tévén, minden, mi e tekintetben történt, egyesek s egyesületek buzgó ügyekezetének köszönte lételét.

Az iparegyesület. Az egyesületi szellem már élénken működött az országban. Alig volt a socialis életnek ágazata, melynek kifejtésén s gyarapításán egyletek nem munkálkodtak volna. Ezek közt a leghasznosbak egyike volt kétségkivül az iparegyesület. Balogh Pál 1841 elején egy «hasznos ismereteket terjesztő társaság» alakitására szólitá fel a nemzetet, a társulat munkálkodásának czéljául kivált azon középrend emelését tűzvén ki, melynek rendeltetése nem annyira tudományos önművelés, mint az élet anyagi szükségleteinek előállitása, s mely közvetlen érintkezésénél fogva az alsó néposztálylyal erre nagy befolyást gyakorol. A felszólitás szerencsés volt meleg részvétet gerjeszteni azoknál, kik a népnevelést korunk legsürgetőbb szükségei egyikének ismerték, s egy 1826 óta nagy haszonnal müködő hasonló angol társulat mintája szerint azonnal meg is alakult. Alig állott a társulat egy pár hónapig, a közönségben buzgó részvétre találván, már is iparegyesületté forrta ki magát; mire nevét is átváltoztatta, czélját pedig, a hasznos ismeretek terjesztésén kivül, az ipar és kézművek gyarapitására s tökélyesbitésére hatás által tágitotta. Az iparegyesület az elnökké választott gr. Batthyáni Lajos buzgó törekvései által egyre emelkedvén, hamar szép gyümölcsöket termett. Miután az országgyülések többszöri sürgetései sem birhatták a kormányt a köznevelési rendszer javitására, különösen reál s ipariskolák alapitására: mindenekelőtt e hiány pótlását tüzte ki teendőjeül az egyesület: mesterinas-iskolát állitott; a természeti, mathematikai s technikai tudományok külön ágaiból az iparosok számára népszerü előadásokat tartatott; az egyesület czéljaira tartozó könyvekkel, rajzokkal

s folyóiratokkal ellátott olvasó teremet nyittatott, s azzal egy szerszám- és gépminta gyűjteményt kötött össze. Végre fenállásának már második évében honi művekből iparkiállitást rendezett. Az iparműkiállitás, terjesztvén a honi készitmények ismeretét, rokonszenvet is ébresztett azok iránt, s ösztönül szolgált védegyleteket alakítani, melyek egymástól függetlenül keletkeztek. Első volt a tolnai, melynek tagjai magokat eleinte honi gyapjúszövetek kizárólagos viselésére kötelezték. A jó példa több követőkre talált, s mind inkább terjedt a honi készitmények iránti rokonszenv s kérdezősködés, melyek nem régiben még annyira lenézettek s megvettettek, miszerint a honi gyártmányt gyakran idegen készitmény gyanánt kellett árulni, hogy kelete biztosítva legyen. Egyes iparágaknak évek kellenek, mig nagyobb tökélyre fejlenek; mondhatni azonban, hogy e korban nálunk a lelkesedésből eredt szorgalom az idő egy részét is pótolta: a második iparműkiállitás meglepő haladást tűntetett elő az ipar többféle nemeiben; mi lélekemelő zálogául szolgált, hogy ernyedetlen munka és buzgalom egy részről, rokonszenv és ápolás más részről nálunk is rövid időn virágzatra emelendi az ipart, a vagyonosság e fő forrását, melyet politikai állapotaink s főleg a mostoha kormányrendszerből eredt vámviszonyok egy század óta mozdulatlan pangásban lebilincselve tartottak. Mellőzve itt azon sokféle, aránylag jeles iparműveket, melyek e második kiállitáson iparunkat már teljesebben képviselték, s melyek közől öt arany-, tizenöt ezüst-, huszonkilencz bronz-emlékpénzzel, harminczegy végre dicsérő oklevéllel nyert kitűntetést, csak a soda, czukor és selyem gyárczikkeket említjük. E három gyáriparágat, részint mivel nálunk az új haladás eredményei voltak, részint mivel hazánkra nézve kiszámíthatlan fontossággal birtak, különös figyelmére méltatta az egyesület, s kifejlésöket mind tanácscsal, mind tettel ügyekezett elősegíteni. A czukorgyáraknak, melyek nálunk a föld olcsóságánál és termékenységénél fogva nagy jövendőt igértek, eddig az volt különösen nagyobb jövedelmezésöket s ennek következtében 1840–1843.

1840—1843. terjedésöket akadályozó hibájok, hogy minden czukorfőző egyszersmind finomító is akart lenni. Az egyesület tehát tanácslá a gazdáknak, hogy a finomítást ne külön kisérelgessék, hanem egyesült erővel létesítendő közös finomító gyárakban központosítsák; e munkafelosztás következtében lévén csak remélhető a kezelési költségek oly mértékbeni alábbszálása, hogy a minden ótalmat nélkülöző honi répaczukor a külföldivel arra nézve versenyezhessen. E tanácsot nem sokára a gazdasági egyesület ügyekezett valósítani, a pesti czukorgyárat megvévén s középponti finomító gyárrá változtatván. A selyemipart ezen kivül más egyesületek is gyarapították, melyek különösen csak a selyem termelését tűzték ki czéljokká. Ezen ugy nevezett szeder-egyletek a Széchenyi közremunkálása által létre jött nagyszerű soprony-vasi egyesület példája s mintája szerint egyre szaporodtak az országban.

Iparunk kifejlése belső akadályainak elmozditásában is tétettek egynémi lépések. Egyebek közt Pest megye a czéhek egyedáruságát korlátozandó, a mesteri oklevéllel el nem látott iparosoknak is megengedte a kereseti űzletet; csak a legények felszabaditásától tiltván el őket, mig a czéhek iránt maga a törvény nem intézkedendik. Pest példáját azután több megye is követte. A czéhek azonban törvényes privilegiumokon alapulván, a megyei hatóságok által egészen meg nem szűntethettek. A gyökeres javitás e hajdankorból fenmaradt, egykor az úri önkény s hatalmaskodás erőszaktételei ellen hasznos, de már haladást gátló béklyókká lett intézetek körül a törvényhozást illetvén: majdnem minden megye utasításban adta követeinek azok végképeni eltörlését vagy czélszerűbb szabályozását.

A földmivelés lendülete.

Az emelkedő, gyarapodó ipar, a fogyasztást nevelvén, s e mellett az élénkülő kereskedés, a kivitelt szaporítván, a földmívelésre is előmozditólag hatott vissza. De ezen kivül közvetlen a földmívelés körében is szép haladásnak lehete örvendeni. A földmívelők személyállapota egyenes arányban állván a földmívelés állapotával, a demokrat irányu korszellem, azon

jogi gyarapításokon felül is, melyekben a földmívelő osztályt 1840–1843 a mult országgyülések részesítették, ügyekezett javitani annak személyállapotát, megóvni őt az úri rejtett önkény visszaéléseitől. A hirlapi nyilvánosság, ama szégyenítő megbélyegzések, melyekkel a jobbágyaik iránt méltánytalan urak önkénye, visszaélései napvilágra hozattak s a közvélemény pirító szégyenkövére állíttattak, igen üdvös hatást gyakorlának a földmívelő osztály socialis állapotának javitására. A nyilvánosság ezen jótékony hatása mellett a megyék is ügyekeztek részint az ingyen közmunkák igazságosabb kivetése, részint a hajdankorból származó gyámsági kényrendszer mindenféle maradványainak (minő volt például az arató s nyomtató munkák árszabása) korszerű eltörlése stb. által javitani a földmívelő állapotát. Leggyökeresebben reformáltak e tekintetben azon egyes földesurak, kik kölcsönös egyesség folytán jobbágyaik örökváltságát tettleg végrehajtották, vagy legalább a robotot engedték olcsó áron megváltatni jobbágyaik által. Az ily, egészen vagy részben megváltott helységek, melyeknek száma egyre szaporodott, ezen, uraikkal kötött szerződéseik napjától számitották aztán boldogabb létük korszakát: de e nap egyszersmind korszakot alkotott azon községek földmívelési állapotában is.

Egyesületi mezőn a «Gazdasági Egyesület», melyről elébb már bővebben szóltunk, folyton gyarapodó erővel, mindinkább szélesedő körben s növekedő sükerrel munkálkodott a földmívelési s állattenyésztési ipar előmozditásában. Igen hasznos szolgálatot tett különösen a gazdasági műszerek tökéletesbitése által, miben egy külön technikai osztálya fáradozott. A fiók-egyesületek, melyek az ország külön vidékein mind nagyobbodó számmal keletkeztek, az anyaintézet üdvös hatását mind meg annyi csatornákként terjesztették szét a hazában. Az egyesület folyóirata, a «Magyar Gazda» pedig a gazdászat körében tett mindennemű javitásokat s fölfedezéseket, a tett kisérletek sükerét gyorsan köztudomásra vive,

1840—1843. terjesztette a jobbnak ismeretét s ösztönözte annak követésére gazdáinkat.

Mind ezen gyarapodás természetesen csak aránylag, az elébbi pangás tekintetében érdemel figyelmet; mert általában véve, még mindig nagy hátramaradásban volt földmívelésünk a népes nyugati országokéval egybehasonlítva, hol a népesség tömöttsége, a bel műipar virágzó állapota, a közlekedési eszközök jósága, a földmívelők kedvezőbb személyállapota s több hasonló okok közrehatása mellett, még a vámviszonyok s a kormányok ápolása is minden lehetségest megtőn a földmívelés virágoztatására. Nálunk még mind ezekben sok volt a kivánni való. Hogy egyebeket, miket egy részben már érintettünk is, mellőzzünk, a belkereskedés szabadabb, élénkebb mozgalmát gátló hiánya a könnyű s olcsó közlekedési eszközöknek, természetesen földmívelésünkre is nyomasztólag hatott vissza. A Duna vidékének, mely az egyre nagyobb terjedelemben működő gőzhajózással kapcsolatba léphetett, e tekintetben kevesebb oka volt a panaszra; némely felvidéki, épitő anyaggal bővelkedő vármegyéknek is meglehetős utai voltak; de az alföldi sikságon annyira hiányzottak a könnyű közlekedési eszközök, hogy például a Duna mosta Bajáról bizonyosan kevesebb költséggel lehetett volna egy mérő gabonát a fekete, közép és atlanti tengeren keresztül Amerikába szállitani, mint a felvidéki vármegyék egynémelyikébe. Ez volt oka egyebek közt annak is, hogy a világrészek közt sem volt a gabonaár tekintetében nagyobb különbség, mint az ország vármegyéi között; s nem egyszer történt, hogy az ország egy részét éhség sanyargatta, mig más részében bőségnek örvendettek.

A mostoha kormány e hiány pótlására semmi kezdeményezést nem tévén, a reformok élén álló hazafiak erre forditották legfőbb gondjokat. Ez volt oka, hogy az 1836-ki 25-dik törv. czikk a belkereskedést gyarapitó magános vállalatokat adómentesekké tévén, azt nagyobb kedvezésben részesitette, mint bármely más ország törvényhozása. De az ezen

törvénybe vetett remények eddigelé nem teljesedtek, leg- 1840—1843.
alább a valóságig nem érhettek; mert a pozsony-nagyszombati vasut egy részénél több vasuti vállalat mind eddig nem jött létre, bár tervekben nem volt hiány. Azon társaságnak, mely Pestet Bécscsel a Duna balpartján tervezé vasut által összekötni, szándékai kétség kivül komolyak valának; de azok valósitásában ezer akadályra bukkant. Alig lett ugyanis közhirré e társaság keletkezte, s már is egy másik lépett fel a bécs-győri vaspálya tervével. Azonban nem sokára ugy vélekedék a közönség, hogy e bécs-győri társaság, melynek tagjai jobbára a budapesti lánczhíd részvényeseiből álltak, őt tervével csak mystificálja, hogy a balparti vasutat, a lánczhíd jövedelmei csökkentésének félelméből létrejőni meggátolja. És valóban hosszu vita keletkezett ama kérdés felett: a jobb vagy balparti vasut igér-e több előnyt? A két, párhuzamos vonal minden esetre fölöslegnek tartatott, kivált miután a gőzhajózás szintazon irányban már teljes virágzatra fejlett. A bécs-győri nem csak rövidebbsége s ennek következtében olcsóbbsága, hanem a miatt is számos pártfogót nyert, mert azzal kecsegtették a közönséget, hogy azt utóbb Fiuméig nyujtandják. E körülményekben, a balpartinak terve, bár 1840-ki aprilban már elkészült s előmutattatván, igen jelesnek találtatott és felsőbb helybenhagyást is nyert, a jobb partinak versenyzése miatt mind több akadályokra talált. Sőt bár, egy részről, a bécs-győri társaság mystificálása az által egészen napvilágra jött, hogy a tervezett pálya Németujhelytől nem Győr, hanem Gloggnitz felé folytattatott, onnan Trieszt felé hosszabíttatandó; és bár, más részről, a balparti társaság az előmunkálatokat rég teljesen bevégezte, a megyéknél pedig, melyeken a pálya keresztülvonandó vala, a kisajátitásra s mind azokra nézve, miknek eszközlése a törvényhatóságokra bízatott, segédkezet talált: ügye még 1842-ben sem haladhatott előre. Az ugynevezett «bécsgyőri társaság,» mely azonban vonalával, mint mondók, már Trieszt felé fordult, fondorlatai által reá tudta venni a kormányt, hogy ez még 1842-ben

1840–1843. sem erősítette meg ezen balparti társaság alapszabályait, s valósulása elébe folyton annyi akadályt vetett, hogy az országgyülés előtt meg sem kezdethettek a kiviteli munkálatok. A magán vállalkozók közt támadt e rivalitások s fondorlatok s azokból származott időveszteség következtében mind több pártolókra talált azon eszme, hogy az ország vasuthálózata közköltségen nyerjen létesülést. Ez volt részben az indok, miérthogy reformmozgalmaink élén álló hazánkfiai oly hőn óhajtották a nemes és nem nemes által közösen viselendő adót már a legközelebbi országgyülésen megalapitani. Ez volt különösen egyik czélja a Széchenyi telekdíjas « Két garasos adó » tervének is.

Kossuthban ama körülmény, hogy a Duna-jobbparti vasuttársaság eleinte Győr felé tervezett vonalát Trieszt felé fordította, nehogy e vonallal később egy mellék vonal által Fiume is összeköttetvén, az országnak ezen egyetlen kikötőjéből is Bécs felé vegye irányát mind nagyobb reményekre jogosító külkereskedésünk, — azon elhatározást szülte, hogy egy Vukovár-fiumei vasutvonal mellett kezdjen agitálni. Ezen izgatás alapelvéül szolgált: Fiumének Pestteli összeköttetése által biztositani az ország független külkereskedését, melynek a trieszti vonal, ha Fiumével is összekapcsoltatnék, még lehetőségét is megrontaná. Fiume eddigelé, miután mind a kormány mind a bécsi kereskedelmi világ mindent elkövetett, hogy a magyar termékeknek a külföldre Trieszt felé nyisson utat, nagy fontosságra nem juthatott. Mérlege az 1835-től 1840-ig lefolyt hat év alatt összesen sem mutat többet a kivitelben husz, a bevitelben hat millió ezüst forintnál. A jövőre mindazáltal nagy reményeket ébresztett. Már is majd háromszorta nagyobb volt forgalma, mint az imént említett esztendőket megelőzött hat év alatt, midőn a kivitel kilencz, a bevitel pedig összesen egy milliót meg nem haladt. E forgalom évről évre gyarapodott, daczára annak, hogy a kormány maga is lehető legmostohábban viselte magát, a kegyenczként ápolt Trieszt kedvéért, e magyar kikötő iránt. Mig Triesztre, például, éven-

ként nagy öszvegeket költött; sőt, 1841-ben még Velencze kikötőjének kiigazitására is egy millió ftot rendelt: Fiume egy fillért sem nyerhetett, bár régóta és többször sürgetett egy csekély segedelmet kikötőjének szinte szükségessé vált, s a költségvetés szerint csak 216 ezer forintba kerülendő kiigazitására. Alig lehete kételkedni, hogy mihelyt Fiumét a Dunával biztos és olcsó utvonal kötendi össze, a magyar termékek, melyek kiviteli iránya eddig mesterségesen Trieszt felé tereltetett, a közelebb és elhanyagoltsága mellett is jobb fiumei kikötőbe fognak szállíttatni. E változás pedig minden bizonynyal maga után vonandá azt, hogy gyarmati árukkal, miket eddig Trieszten át harmadik kézből kapott Magyarország, azontúl azt Fiume lássa el. Az eszme tehát, mely szerint a Dunát vasut kötné össze Fiumével, mind politikai mind anyagi tekintetben nagy fontossággal birt. Csak az volt körülötte a hiba, hogy Kossuth a létesitésnek is élére állott, s nem engedte azt inkább a practicusabb, ilyféle vállalatokban számítóbb, szerencsésebb s azért nagyobb bizodalmat is érdemlő Széchenyinek által, ki aztán Kossuth tervének nem is lőn pártolója. A fontos kérdés további fejleményeit azonban a jövő évek történelmében lesz alkalmunk elbeszélni. Későbbre halasztjuk azon izgatásokat is, melyek, a fiumei vasuttal kapcsolatban, egy önálló magyar kereskedés megalapítása s e végre alkotandó kereskedelmi társaság körül már az országgyülés előtt megkezdettek, melyek azonban csak utóbb termették meg gyümölcseiket. 1840–1843.

Itt kell azonban még megemlítenünk a kereskedelmi bank megalapitását, mi csekély kereskedésünknek némi gyarapodást adott. Váltó-törvényeink szigorúsága s azon körülmény, melynél fogva kereskedőink a bécsiektől függésben álltak, s az ezek közt történt bukások a mieinket is sujtották, szükségessé tőnnek oly intézetet, mely hitelezései által kereskedőink helyzetét biztosítsa. A pesti kereskedői kar ennél fogva két millió pft alaptőkével, részvények utján, egy kereskedelmi bankot alapított, mely, miután 1841 végén a kormánytól meg-

1840—1843. erősitést és szabadalmat nyert, a következő évben, kereskedő világunk nagy hasznára, meg is kezdette működését.

Erdélyi állapotok.

Nagy ideje, hogy e pártharczok s reformtörekvések közt a szemünk elől rég elvesztett erdélyi állapotokra is vessünk egy futó pillantatot. A királyi leirat, mely az országgyülés rendei előtt az 1835-ki febr. 6-kán felolvastatott, a gyülést feloszlatván, az alkotmányt felfüggesztvén, Estei Ferdinánd főherczeget teljhatalmu királyi biztossá nevezte, az önkény uralmát hozta Erdélyre. Metternich, miként Magyarországon Pálffy Fidél kanczellár által, ugy Erdélyben a főherczeg közbejöttével tőn kisérletet a kényuralom állandóbb megalapitására; mi azonban, miként amott, ugy itt is meghiúsult.

Az ideiglennel csönd álla be a tartományban; és sokan, még az ellenzék soraiból is határozottan kárhoztaták Wesselényi faltörő politikáját, mely az alkotmány felfüggesztését hozta a tartományra. E pártvezér pere s elitéltetése az erdélyi kir. tábla által még inkább megfélemlíté a kedélyeket, s elnémitá az ellenzéket, melynek az ideiglen alatt különben sem volt tere s alkalma a jog és alkotmány mellett hallatnia szabad szavát. Igy folyt le két év, mig az 1837-ki april 17-ke, mely napon Szebenbe országgyülés hirdettetett, meghozta végre az alkotmányos közélet helyreállittatásának reményét.

Az 1837-ki országgyülés.

V. Ferdinánd országlata alatt ez lévén ott az első országgyülés: annak első tárgyául a rendek szokásos hódolati esküje lőn kitüzve. A kir. előadások ezen felül a főbb kormánytisztviselőknek, 1834-ben nem sikerült megválasztását, s az 1791-ki reformtervek átnézését, s e végett egy országos bizottmány megválasztását tevék a rendek kötelességévé, különösen kiemelvén, hogy az urbéri szabályozás terve mindenek előtt készittessék el a jövő országgyülésre.

E királyi előadások megfeleltek ugyan az alkotmányos élet igényeinek s a köz kivánatnak; de igen tévedt, ki azt hitte, hogy a kormány őszintén visszatért az alkotmányosság ösvényére. A 'szándékok és czélzatok, Bécsben szintugy, mint Ferdinánd főherczeg udvarában, folyton ellentétben valának

az alkotmányos jogokkal s alapszerződésekkel, melyeket a Szász Károly által nem rég kiadott történelmi okmányok verőfénybe helyeztek. E titkos szándékok nem kevesebbre czéloznak mint, hogy Ferdinánd főherczeg a rendek által Erdély kormányzójává választatván, az általa továbbra is fentartandó törvénytelen ideiglen, mintegy a rendek hozzájárultával, szentesíttessék, s alkotmányos kormányzat helyett az osztrák tartományokban uralkodóhoz hasonló kényuralom örökíttessék meg a tartományban. 1840—1843.

A főherczeg e czélzat sikerítésében titkon régóta fáradozék; most pedig e végett mindent elkövetett titkos ügynökei által. De a hazafiak hamar észrevették a czélzatot, és a magok részéről szinte nem mulasztának el semmit annak meghiúsítására. Mindenek közt kitűnt gr. Bethlen János, ki államférfiui eszélyességének e harczban fényes bizonyitványát adta. Feladata nem volt könnyű: egy részről mérsékletre kell vala birnia mind azokat, kik az 1834-ki országgyülés alatt faltörő politikájokkal oly zajos ellenzéket képezének; más részről meg kellett alkudnia azon kormányszéki tagokkal, kik törvénytelenül, puszta kinevezés által birt hivatalaiktól megválni nem akarván, azok megtarthatása végett ez alkotmányellenes czélt is hajlandók voltak volna előmozdítani. Eszélyes, buzgó eljárását a legszebb diadal jutalmazta. A főherczeg nem jelöltetett ki a kormányzói méltóságra. Gr. Bethlen János.

Ezen kivül még a nemzeti sereg vezérletére, az udvari és tartományi kanczellárságra, a kincstárnokságra, az országos főbiztos, nyolcz kormányszéki tanácsos, a kir. táblai elnök s egy itélőmester hivatalára kell vala megválasztani a kijelölteket. És valamint a kormányzói kijelölésnél sikerült rábirni az udvar felé hajlókat, hogy mellőzzék a főherczeget: ugy az ellenzékiek is reávétettek, hogy ezen hivatalokra kijelöltek közé azokat is besorozzák, kik eddig e hivatalokat nem alkotmányos uton birják vala.

Az udvar az által nyilvánitá elégületlenségét czélzatának meghiúsulta felett, hogy a kijelöltek közől kormányzóvá nem

1840—1843. a legtöbb szavazattal birót, hanem a sorozatban hatodikat, gr. Kornis Jánost, s a többi hivatalokra is általában nem azokat nevezte ki, kik legtöbb szavazatot nyertek; a kormányszéki tanácsosok közé pedig a ki sem jelölt kath. püspököt is beigtatta. A rendek nem mulaszták el ugyan ezek iránt, választási joguk épségben tartása végett, egy feliratban megtenni észrevételeiket; de győzött mégis a mérséklet: hogy az ideiglenes állapotból valahára kivergődjenek, s az igazgatás törvényszerűsége helyreálljon, nem késtek feleskètni az újdon kinevezetteket. Országos elnökké, az udvari kanczellárságra emelt Nopcsa Elek helyett, b. Kemény Ferencz lett; a kincstárnokságot gr. Rhédey Ádám, a tartományi korlátnokságot gr. Lázár László, a kir. tábla elnökségét Dániel Elek stb. foglalták el. És ekként az 1834-ben megoldatlan maradt alkotmányos kérdések, az egymás iránt engedékenyebbé lett pártok közremunkálásával, jobbára megoldattak.

E kölcsönös engedékenységre szemlátomást az alkotmányosság veszélyei birták a rendeket. És ebben teljesen megérdemlik a történelem méltányos, az eredmény által is igazolt itéletét. Bár azonban ily szerencsésen sikerült most kivergődniök ezen alkotmányos harczból: lehetetlen volt nem érezniök gyöngeségöket a kényuralomra törekvő kormány ellenében, mely saját keblökben is annyi pártolóra talál. E viszonyokat megfontolva, minden elfogulatlan s józanul gondolkodónak be kellett látnia, hogy alig tarthatnak valaha számot valódi s biztositott alkotmányos életre, mig Wesselényi és Kölcsey azon elvét el nem fogadják, mely számokra a Magyarországgali szoros kapcsolatban, vagy, helyesebben mondva, egybeolvadásban, mutatta ki az üdvet. De erre nem voltak még megérve a tartomány rendei; és nem lehet sajnálkozás nélkül nem szemlélni azon, részint önzésből, részint elfogultságból s helytelen nagyralátásból eredt separatismusi hajlamot, melylyel az anyaország egyesitési törekvései ellen tiltakozva, azon pozsonyi törvényczikk ellen, mely, ezen egyesülés

első lépéseül, a részek visszakapcsolását megrendelte, egy élénk hangu feliratot intéztek. 1840—1843.

Ezen felirat újabb bizonysága volt annak, mit egyébiránt az országgyülés egész folyama kézzel foghatólag tanusított, hogy Erdély, mióta Wesselényi a színpadról lelépett, végkép szakasztott ennek politikájával s más irányt kezdett követni közéletében. És ez ellen — kivéve ama megrovott, kicsinyes separatismust, — nem is lehet kifogásunk, mert oda mutatott hogy, Magyarország példájára, ő is felhagyott a meddő sérelmi politikával, és szinte a reformok ösvényére óhajt vala lépni.

Az 1841-ki országgyülés.

Az 1841-ki országgyülést, mely b. Jósika János kir. biztos által november 15-kén nyittatott meg Kolozsváron, már határozottan ezen irány jellemzi. Ezt igényelték egyébiránt most a királyi előadások is, melyek a reformokról készült rendszeres munkálatokat, s minden mások előtt az urbéri szabályozatra vonatkozót, tűzték ki a rendek tanácskozásainak tárgyaiul. Ennek égető szükségét emelte ki Kemény Ferencz országos elnök is, a gyülést megnyitó beszédében.

És mihelyt az időközben meghalálozott kormányzó, gróf Kornis János, helyébe megtörtént a jelöltek választása, — kik közől aztán a hazafiui érzelmeiért nem kevesbbé, mint széles tudományosságáért Magyarországban is, hol eddig más magas hivatalokon kivül a tudományos akadémia elnökségét is viselte, köz tiszteletben álló gr. Teleki József neveztetett ki főkormányzóvá, — a rendek azonnal a hosszu pangásban sinylett s 1791 óta mind több elemeitől megfosztott alkotmányos élet megszilárditásáról s egyéb közhasznú reformokról kezdenek vala tanácskozni.

Ezekre nézve szemlátomást a nagyobb testvér haza szolgált Erdélynek is példányul, utmutatóul. Miként ott, ugy itt is, a magyar nemzetiség szilárditása végett, mindenek előtt a magyar nyelv hivatalos használata felett folyt a vita. Okot erre a kormány egy leirata nyujtott, mely a rendeknek a mult országgyülésből ez iránt készült feliratukra válaszul küldetett

1840—1843. le a gyülés elején. A rendek evvel meg nem elégedvén, oly törvényjavaslatot kivántak felterjeszteni, mely szerint a magyar a nagyfejedelemségben közállami nyelvvé tétessék, ugy hogy mind a törvények csupán e nyelven szerkesztessenek, mind a fejedelem e nyelvet használja leirataiban, mind a kormányszékek s törvényhatóságok ezzel éljenek, ugy a keblökbeli ügyvitelben, mint egymássali érintkezéseikben; egyedül a szász hatóságok esvén kivétel alá, melyeknek ugy kebelökben, mint a kormányszékekkel s a többi hatóságokkal folytatott levelezéseikben, tetszésök szerint a magyar vagy a latin nyelv használata hagyatott fenn. Kiterjesztetett e törvény rendelkezése, továbbá, az egyházi hatóságokra és a köznevelésre is oly módon, hogy emez, kivéve a szászok iskoláit, minden egyéb nevelő intézetekben magyar nyelven szerveztessék; amazok pedig, a mennyire nem magyar ajkúak, csak tiz év mulva használják anyakönyveik s levelezéseikben a magyar nyelvet; a szászok azontúl is meghagyatván anyanyelvök használatában.

A mult országgyülésen, midőn a nyelvkérdésben a kormányhoz felirat intéztetett, a magyarokkal egyetértve, a szász követek is arra szavaztak, hogy a törvények ezentúl magyar nyelven szerkesztessenek. Annál meglepőbb volt tehát a heves ellenzés, melyet a szászok jelenleg e törvényjavaslat ellen kifejtettek. Schreiber Simon, szebeni követ, e törvényjavaslat ellen óvást vetett közbe s kijelenté, hogy a mellett külön véleményt kiván felküldetni a kormányhoz; miben aztán vele valamennyi szász hatóságok képviselői osztozának. Kivételt egyedül Lészay és Lőréni szászvárosszéki magyar érzelmű követek képezének, kik vett utasitásukkal egyezőleg, a törvényjavaslat mellett szavaztak. Azonban Szászvárosszék hatósága, értesülvén a többi szász követ eljárásáról, maga is rögtön köpenyt forditott, s emlitett követeit, szintoly alaptalanul, mint méltatlanul, utasitásuk megszegéséről vádolván, azonnal visszahívta s másokkal pótolta.

Szászvárosszék ezen eljárása köz indignatiot támasztott a

rendek kebelében; mert nem vala titok, hogy a magyar nemzetiség elleni agyarkodás koránt sem az egész szász nemzettől, hanem csak a követválasztásokat is kizárólag magához ragadt szász bureaukratiától származik, mely a bécsi sugallatokat követve, nemcsak a magyar nemzetiség, hanem általában az alkotmányosság ellen is ellenszenvvel viseltetik. Ezen indignationak élénk kifejezést adott a minden jogtalanságot gyűlölő, szigorú erkölcsű Kemény Dénes a febr. 12-kén tartott beszédében, melyben a szász bureaukratiát ostorozva, mondá egybek közt: «Nem nagy fejtörés kivántatik kitalálni, hogy ez onnan jő, honnan ered a szász nemzet minden nyomorusága: azon bureaukratiától, mely alkotmányos szerkezetünkből kirí...; mely, ha ezen teremben nem rég hallott kivánság szerint, több tagokkal s kivált olyakkal, mint az 1841-beliek voltak, ez országgyülést eláraszthatná: kiforgatná azt minden erejéből, és egy jámbor, de teljességgel nem bátor, és még kevesbbé ártatlan gyüléssé alakítná, melynek már nem az lenne feladata, miként állítsa helyre a mostoha idők viszontagságai által sarkaiból kifordult alkotmányt; nem az, miként hagyhassa által a maradékra azt, mit durván hív és szabadságért égő őseink erős karral vívtak ki, s aggodalmasan óva, át tudtak szállítani; hanem az, hogy a mi a nemzeti jogokból megmaradt, miként lehet leghasznosabb személyes nyereséggel alkunni el. Nem képzelgés, sem nagyitás mit szólok, tisztelt karok és rendek! Nézzünk csak az 1841-ki országgyülés jegyzőkönyvébe, s olvasni fogjuk, hogy a szász nemzet követei az 1804-ki szabályozást, mely a szász nemzetet az alkotmányos nemzetek sorából kitörűlte, mily fontos fenhagyással fogadták el: t. i. «hogy a tisztek száma szaporíttassék s fizetésök javíttassék.» Ha a magyar és székely t. hatóságokban is a tisztek választanák a követeket, és utasitványokat is azok adnának, vagy még valami más módon... lehetséges lenne az országgyülés többségét olyan tagokból szerkeszteni össze, milyenek az 1841-ki szász követek voltak: ugy a maradék bizonynyal nem sok alkuba bocsátani valót

1840–1843.

Kemény Dénes.

1840–1843. kapna által nemzeti jogainkból; de annál méltóbban kiálthatna fel a mostani növendékség oly formán, mint egy vesztegető apához fia szólott: «Ha te mindent eladsz, mit fogok én eladhatni?» De a szász nemzet sem ilyen szerepet játszott hazánk alkotmányos mezején régebben; hogy az alkotmányos élet becsét értette: mutatja a «Statuta» s régi kiváltságaik; s hogy azok megtartása körüli buzgóságuk nem mindennapi volt: mutatja, hogy azokat szinte sértetlenül hozták által annyi mostoha körülmények közt 1804-ig; 1804-ben is még egynehány tisztet ki kellet hivatalából tenni, hogy a szabályozás behozathassék; de ez, utólsó fellobbanása is volt a közérdek melletti nemes buzgóságnak, mely aztán az alkotmány látteréről elvonulva, egy hideg bureaukratia halálkarjai közt zsibbadoz. Mi a szász nemzet most? Egy kontár orvos által tengetett életü beteg; s hol lelhetni fel a szász nemzetet? hol gyülése? hol hallatszik hangja? hol tudhatni meg vágyát, panaszát? hol láthatni életjeleit? hol leli a szász ifju, ha neki is dagasztja keblét azon nemes érzés, mely hazát, szeretett imádott hazát kér, hogy érte tehessen s benne boldog lehessen, hol leli hazáját? Flandern az vagy Siebengebürge tája? vagy Erdély, melyben 700 év mulva még mind nincs hazája? S miből ered e szomorító — valósággal, ha a nemzet, s nem a bureaukratia érdekében tekintetik, — igen szomorító helyzet? Nem abból-e, hogy a bureaukratia, mely mindenben minden, mely a nemzet jogait kirekesztőleg gyakorolja, a divide et vinces elvein járva, minden nemzeti érdekegyesűlést — legyen szászszal magyar vagy oláh szembe — kitelhetőleg gátol, hogy hatalma boldog birtokát megörökíthesse? S hogy e rendszer szomorítólag gyarapodóban van, megtetszik azokból, miket ez országgyülésen a szász követek irántunki viseletéből tapasztalunk; meg a magyar nyelv iránti utasitványaikból, melyek valóban az 1837-belinél idegenebb indulatot mutatnak; s nekem ugy tetszik, mintha beszédmód és minden a mi ehhez tartozik, nagyobb különválás jeleit hordaná magán; mit bizonyít ezen külön vélemény

is, mire az újabb időkben példa nincs; bizonyít ezen becsü- 1840—1843.
let-bélyegző lépés, e visszahivás. — Igen is, kettő vala a szász követek közt, ki a bureaukratia intéseit utasitványán s meggyőződésén felül nem emelte; kettő, ki a nemzetiség ügyében a szász érdeket szeme előtt viselte ugyan, de ellenünk sem törekedett; kettő, ki, azon padokról ritkán hallatszó hangon, Erdély felvirágzásának a nemzetek egyesűlésére alapulható édes előérzetét költötte fel keblünkben; kettő vala, ki előtt nem volt ismeretlen, mily behatással bir a magyarra minden eszme, mely a középszerűség porából ki van emelkedve, mely ment az önzés büzétől; ki előtt nem volt titok, mily hálás érzetet kelt a magyarban, ha csak szorosan annyit nyer is akár felsőbbtől, akár magához hasonlótól, mennyire jog szerint számot tarthat, ha az szivességgel nyujtatik; csak kettő vala, ki értette, hogy a különhúzó hidegség csak hidegséget szül, s szivesség és jóakarat sehol oly könnyü bemenetet, fogékonyságot s viszonzást, mint a magyarnál nem lel; csak kettő volt, ki átlátta, hogy a szász nemzetnek túlkivánattal, mely idegenséget szül, nem, hanem igazságos elismeréssel s érdekek egyesitésével tehet csak szolgálatot; ki megfontolta, hogy a szásznak a magyar szivességre van annyi, tán több szüksége, mint a magyarnak a szász előrenézésére; és meggondolta, hogy a szász nemzetnek nincs jövendője különfogva, s igy nincs hazája, ha nem az, a melyet magyar honnak hívnak, s mely Szász- vagy Németországgá is már egyátaljában nem válhatik; kettő volt, mondom, ki fenebb becsűlte a szász nemzetet, mint a szász bureaukratia érdekét: s ime ezek visszahívattak! S már én az igazsághoz tartozó kötelességemnek ismerem kijelenteni, hogy én ezt nem a nemzet, hanem a bureaukratia boszus tettének tekintem....»

A szász követek ezen ellenséges indulatu eljárásának tulajdoníttatott nagy részben, hogy a kormány, elébbi leiratához ragaszkodván, a törvényjavaslatot visszavetette.

A valósulásba ennél fogva nem mehetett nyelvtörvénynél sokkal hasznosabb szolgálatot tettek volna hazájoknak Erdély

1840—1843. rendei az által, ha Wesselényi utmutatása szerint, a Magyarországgali egybeolvadás ügyét mozdítjak elő; minek ellenzését azonban most újabban is tanusíták vala a részek visszakapcsolása elleni feliratukkal.

Ezen egyesülés ellen az önzés jelenleg egygyel több indokra talált az urbér szabályozásában, melyre nézve, hogy az országos bizottmány által kidolgozandó részletes szervezés alapelveit meghatározzák, a középponti bizottmány munkálatából szemelvényileg némely főbb pontokat vőnnek tanácskozás alá. Az unionak mulhatatlan következménye lett volna, hogy Erdély a magyarországi reformokat, s ezek közt az urbéri javitásokat is átvegye. Annyira azonban az erdélyiekben még nem terjedt a szabadelvüség; valódi érdekeiket oly elfogulatlanul még nem tudták megérteni, hogy hajlandókká lehettek volna elfogadni a magyarországi urbéri szabályzatot. Néhányak ajkairól, például gr. Teleki Lászlóéról, Kemény Déneséről, Deáky Sámueléról, emelkedett ugyan már itt is önzetlen, nemes szó a nép érdekében; de a nagy többség még mindig a kiváltságot bálványozá, s hallani sem akart olyféle reformokról, minők Magyarországban már vagy végrehajtattak, vagy csak a kormány s pártja által gátoltattak a valósulásban. Az erdélyi földesurak, például, még egyátaljában nem voltak hajlandók, felszabadítani a népet az úri önkény alól, könnyíteni az úri szolgálat nyomasztó, minden ipart elölő súlyát, melynél fogva a jobbágyok némely vidéken, a hét egész felét, három napot, köteleztettek tölteni úri szolgálatban; és még kevesbbé akarták megérteni a parasztok polgári jogositásának, a föld szabadságának, a közteherviselésnek stb. mulhatatlan szükségét, hogy középkori állapotaikból jobb létre vergődhessenek. Ama végzések, melyek a jobbágyok önkény elleni biztositásáról, és szolgálataikról, továbbá a közmunkákról, a földes urak fenyitő hatalmáról, visszaéléseik korlátozásaról stb. alkottattak, vajmi kevéssé feleltek meg a kor igényeinek! És még ezek közől is alig volt egy, mely ellen az önzés, elfogultság s előitélet

óvást, tiltakozást ne vetett volna közbe. A szabadelvű ellenzéki párt, mely még 1834-ben oly éles modort követett, közjogi s igazgatási kérdésekben, a kormány ellen, most, mióta a reformeszmék hozattak szőnyegre, felette megfogyott, s általában közelebb simúlt a conservativekhez. S az eredmény, melyet az országgyülés tizenöt hónapi tartama után felmutathatott, épen nem felelt meg a közvárakozásnak. A megalkotott törvények közől azokon kivül, melyek a magyar nyelv, az erdélyi muzeum, a görög nemegyesültek s a hivatalképesség érdekében alkottattak, alig lehet egyet is felmutatni, mely a korszerű haladásnak egészséges és tényleges elemeit magában foglalta volna. Maga a kormányzó gróf Teleki József is, bevallva a kevés eredményt, csak avval szelídítheté, febr. 4-kén 1843-ban mondott bezáró beszédében, a gyülés felett hozott itéletét, hogy «a tanácskozások alatt több, még most keveset jelentő eszmék fogantattak, terjedtek és termékeny magok gyanánt hintettek el észrevehetetlenül, melyek jövendőre virágzó s gyümölcstermő növényeket s bő aratást... igérnek.» 1840–1843.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az 184$^{3}/_{4}$-ki országgyülés. A remények meghiúsulása.

1843. Az országgyülés kihirdetése és czélja.

E három éves szellemi s anyagi mozgalmak között a király márcz. 15-én kelt körlevelében az országgyülést május 14-kére Pozsonyba hirdette ki, azt személyesen igérvén vezetni. Czéljául azt tűzi ki a királyi oklevél, « hogy a mult országgyülésen hozott törvények által elhintett jótékony magvak az ország lakosainak javára bővebb gyümölcsöket hozzanak, s egyebek is, mik a közjó gyarapitását, az ország boldogságát, s a hon ügyeinek szilárd és biztos megmaradását és bővebb tökélyesitését illetik, a közszükségek által kivánt alkalmas intézkedés alá vétethessenek ».

Ezen általánosan kifejezett czél a nemzet életében lefolyt mozgalmakban s támadt kérdésekben leli bővebb magyarázatát. Ezek szerint az nem lehetett egyéb, mint törekvés a nemzetiségek kérdésének mind inkább összebonyolódott csomóját megoldani, a vallási surlódásokat kiegyenlíteni, az országos választmány által kidolgozott büntető törvénykönyvet törvénynyé emelni, az ősiség, adó, városok stb. kérdéseinek megfejtése által a nemzetet kifejlődése utján egy stadiummal tovább vinni.

Követválasztási tusák.

Mennél fontosabbak valának e tárgyalandó kérdések a nemzeti államélet kifejlése tekintetében, annál hevesebbek lőnnek a pártok harczai, melyek által elveiknek s irányuknak a törvényhozáson többséget s diadalt biztosítani ügyekeztek. A

követutasítások meghatározásában lefolyt vitákat, s azok eredményeit a főbb kérdésekre nézve már fentebb előadtuk. Most, az országgyülés kihirdetése után, e párttusák még nagyobb hévvel ujúltak meg a követek megválasztásának alkalmával. A választó gyüléseket mind a két pártnál nagy készületek, tüzes korteskedés előzte meg. A reformpárt fegyverei általában véve nemesebbek, tisztábbak voltak az ellenféléinél. Legtöbb helytt az értelem felvilágositása s meggyőzése, a reformokból származandó jótékony eredmények megértetése, az igazságra, nemzeti büszkeségre hivatkozás és egyéb nemesebb szenvedélyek felizgatása által ügyekezett a reformi párt többséget szerezni a maga jelöltjeinek a köznemességben. A korteskedés, itatás, napdíjak fizetése azonban, fájdalom, oly elmaradhatlan adalékául tekintetett már néhány év óta a választásoknak, hogy ezen, tulajdonképen conservativpárti, eszközöket a reformerek is több helytt kénytelenek voltak mozgásba tenni, nehogy a diadal koczkáztassék. E nemtelen eszközöket az üdvös czélok kivívására a körülmények kényszerűsége bár nem menthette, de szükségesebbé tette most, mint bár mikor a multban; mert a conservativpárt a nemesi adómentesség s egyéb, «ősi szabadságnak» nevezett, elavult, igazságtalan kiváltságok védelmére hatalmas eszközöket birt a köznemesség tudatlan, önző tömegében; s e végre nem is mulasztá el a rosz szenvedélyeket felébreszteni s a maga czéljaira kizsákmányolni. E mellett a lélekvásárlás, megvesztegetés is nagy mértékben űzetett általa. 1843.

Mily hatalmas fegyver volt a conservativpárt kezében a köznemesség elcsábitására a nem-adózás elve, a számos példák közt legvilágosabban kitűnt Zala megye követválasztási gyülésén. Deák Ferencz magasztos, szilárd jelleme, lángeszének, itélő tehetségének, ékesszólásának páratlan hatalma, mérsékeltsége s méltányossága oly elismerést s tekintélyt nyert a nemzet közvéleményében, hogy ő pártkülönbség s ellenmondás nélkül az ország első s legnagyobb státusférfiának, legbölcsebb törvényhozójának tartatott. A mult ország-

1843. gyülés szerencsés eredményeit, a nemzet s kormány közti hosszas viszály kiegyenlitését mindenki méltán neki tulajdonította. Nem volt még közéletünkben férfiu, ki minden pártnak bizodalmát, tiszteletét és csodálását annyira, oly osztatlanul birta volna, mint ő. A jelenlegi bonyodalmak és szenvedélyes pártviszályok kiegyenlitését most is mindenki leginkább az ő bölcseségétől várta s reménylette. És ezen, az egész nemzet által ünnepelt férfiut egy, nem csak az országban, de még megyéjében is ösmeretlen ember, ki eddig semmi tekintetben nem tűnt ki a nagy tömegből, az adózás elvállalása elleni izgatás által mégis képes volt megbuktatni a zalai követválasztáson. Deák Ferencz eleve kijelentette, hogy a követi megbizást csak azon feltétel alatt fogadja el, ha megyéje a nemesi adómentesség eltörlését adja követeinek utasitásul. Az adó kérdése azonban, mint fentebb mondók, Forintos György s néhány mások izgatásai s az általok kezelt, titkos forrásokból származott vesztegetések következtében, Zalában is megbukott. Elérkezvén a követválasztás napja, Deák ugyan közlelkesedéssel kikiáltatott követnek. Tekintélye sokkal nagyobb, a köztisztelet, melyben országszerte részesült, sokkal mélyebb volt, mint hogy bár ki is mert volna egyenesen gáncsoskodni megválasztatásában. Ő azonban elébbi nyilatkozatához szilárdan ragaszkodván, kijelenté, hogy a megbizást megyéjének ily körülményei közt, melyekben a követi utasitást megvesztegetett vagy elcsábitott tudatlan s értelmetlen tömegek szabják meg, el nem fogadhatja. Nagyobb csapás ennél nem érhette volna az ország törvényhozását s még inkább a reformi párt ügyét. Bár e párt a követek házában bizton reménylett s valóban nyert is többséget; az utasitásokra nézve mindazáltal több reformkérdésekben a conservativeké volt a győzedelem; az adó elvállalására, például, csak tizenkilencz, egész határozottsággal csak tizenhat megye adott utasitást: s mind erre, mind egyéb kétes kimenetű kérdésekre nézve még csak Deák bölcseségében és szilárdságában, tekintélyében és szónoklata hatalmában összpontosult

a reformi párt minden reménye. Érezték ezt Zala megye rendei, kiknek értelmesbjei majdnem kivétel nélkül a reformpárthoz tartoztak. És midőn Deák elhatározásának köztudomássá válta után a nagy számu, elcsábított köznemesség mást kivánt volna megválasztani, nem találkozott férfiu, ki Deák helyét elfoglalni hajlandó volt volna. A szomorú eseménynek közepette is örvendenie kellett minden hazafinak a nagyszerű jeleneten. A köznemesség a megye jelesebb egyénei közől egymásután mintegy huszat kiáltott ki, a követséggel megbizandót. De a megbizást, mire másutt, más körülmények közt annyian sóvárogtak, egy sem fogadta el. Mindnyájan a haza elleni bűnnek, a becsülettel meg nem férhető tettnek mondották, a követségben Deák helyét elfoglalni. Néhányan a felszólítottak közől, kik tisztviselők lévén, a megyei közönség határozatának engedelmeskedni kötelesek voltak volna, kijelentették hogy, ha a megye őket hivataluknál fogva akarná kényszeríteni a megye képviselésére, készebbek hivatalukról is lemondani. A főispán végre felszólítá a rendeket, nyilatkozzék, ki a megbizást elvállalni hajlandó. És miért másutt sokan ezreket áldoztak, Zalában most nem találtatott egyén, ki a követséget elvállalta volna. Zala ennek következtében egy ideig képviselő nélkül maradt az országgyülésen. Közhirré válván a zalai követválasztó gyülés története, több megye óhajtá Deákot képviselőjévé választani; de ő, bár minden megyének megválasztott táblabirája volt, mások helyét elfoglalni nem vala hajlandó. Azonban, tekintve az eldöntendő kérdések nagy fontosságát, az átalakulási processusnak nehézségeit, s a lökést, melyet az ő tekintélye annak adhatott volna; tekintve végre ez országgyülésnek, jobbára az ő távollétéből származott erdeménytelenségét: e gyöngédséget helytelennek, valódi hibának lehet nézni. Zala megye királyi rendelet által törvényesen kényszerítve, öt hónap mulva új követválasztó gyülést tartott; s mivel eleve tudaték, hogy Deák az eredeti utasítás mellett a megbizást most sem vállalandja el, a reformpárt mindenek előtt az utasítás megváltoztatását ügyeke- 1843.

1843. zett kieszközleni. Sikerült is neki; de minthogy Forintos és társai izgatásaikat s csábitásaikat az adó ellen szinte ismételték: reformpárt is csak heves korteskedés által, melynek következtében a pártharcz vérontással végződék, nyerhetett diadalt. Az adó elvállalását ekként a megye elhatározta ugyan, Deák mindazáltal pártjának vérrel fertőztetett diadala által szintugy nem volt hajlandó szeplőtelen nevét bemocskolni, mint előbb meggyőződéseit, elveit föl nem áldozta az elcsábított, értelmetlen tömeg vak szenvedélyének. Irtózattal fordult el a véres győzedelemtől; s nehogy, ha hozzájárulna, a polgári bűn, az ő példájával mentegethesse magát, a követséget most sem fogadta el. Tette polgári erényből származott, törvény s alkotmány iránti tiszteletet tanusított; de az országgyülést e súlyos küzdelmek közt megfosztotta bölcs vezérletének hatalmas támaszától. Zala ezután a törvénynek engedelmeskedve, másokat választott követekül.

Egyéb választási zavargások.

Azonban Deák magasztos példája, melylyel undorát s roszszalását minden korteskedés, az utasításnak s választásnak minden elcsábított tömegek általi erőszakolása ellen oly hangosan kijenlentette, nem akadályozhatta meg más megyékben a követválasztási botrányos kihágásokat. Sok megyében ellenséges táborokként fölfegyverkezve állott szemközt egymással a két párt a választó gyüléseken; több megyében vér folyt, néhol emberélet is esett áldozatul; másutt csak a kirendelt katonaság gátolta meg a pártok véres összeütközését. A bűn ugy egyik mint másik pártot egyaránt terheli; s a reformpártnak sem szolgálhat mentségére az, hogy a rosz eszközökkel jó ügy mellett harczolt; sem az, hogy a vak szenvédelyek felizgatását kivétel nélkül mindenütt a conservativ párt kezdette az elavult privilegium fentartása végett. A conservativ pártot azonban méltán szigorúbban róhatja meg a történelem, nem csak mivel a botrányt nemtelen indokból, önzésből követte el; hanem azért is, mivel a hol ily módon győzött, sehol sem gáncsolta elvrokonai bűnös tettét; mig a reformpártiak közől számosan méltó szigorral osto-

rozták ezen öngyilkos kihágásokat még ott is, hol azok párt- 1843.
jokat diadalra vezették. Bűnül kell felróvni a conservativ pártnak azt is, hogy némely megyében, például Fehérben, a főispán segedelmével gyámolíttatván, a zavargások meggátlása végett kirendelt katonai karhatalmat párteszközzé változtatva, a haladási pártnak a választásokbóli teljes kizárására fordította.

Horvátországi követválasztás.

Ilyféle jelenetek több helytt fordultak elő, hol a conservativ párt vallotta magáénak a győzedelmet. De sehol sem történt törvénysértőbb visszaélés a tiszti hatalomnak pártczélokra kizsákmánylásával, mint Horvátországban. Régi szokás szerint e tartományból nem minden megye külön, hanem mindnyájan együtt választották a tartományi közgyülésen mind a két táblához küldendő követeiket. E közgyüléseken hasonló törvényes szokás szerint minden nemes megjelenhetett, s részt vehetett szavazatával a követválasztásban. Ezen, irott törvénybe ugyan nem foglalt, de régi szokás által szentesített jognak folytonosan, eddig soha kétségbe nem vont gyakorlatában volt a Zágráb megyei köznemesség. Az illyrpárt, mely mult évben oly véres zavargások s kicsapongás által vívta ki a tisztválasztáson a győzedelmet, egy perczig sem kételkedhetett, hogy ha a követválasztás teljes szabadsággal foly le, a nagy többséggel biró magyar-horvát párt jelöltjei nyernek diadalt. A párt élén álló főtisztviselők tehát reávették a körülményeket még nem eléggé ismerő, különben is gyönge Haller bánt: halasztaná el az april 22-kére kihirdetett követválasztó gyülést mindaddig, mig a magyarhorvát párti köznemesség el nem távozik. A bán ekként párteszközzé válván, a gyülést, melyre a magyar szellemű túrmezei és sz. iványi nemesség nagy számmal jelent meg, a nélkül hogy az elhalasztást hivatalosan tudtul adná, vagy újabb napot tűzne ki, megnyitni valóban elmulasztá. A gyülés helyett az előkelőbbekkel tartott tanácskozmányt. A köznemesség szavazati jogát kétségbe vont illyrpátiak, hogy azt a választásból kizárhassák, oda törekedtek, hogy a gyülés

1843. Eszékre tétessék át, vagy bizonytalan időre halasztassék el; de sikerűlt mégis a jogot hosszas gyakorlat kimutatásával bebizonyító horvátoknak oly végzést hozatni, hogy a köznemesség szavazati jogának kérdése, végeldöntésül, a király elejébe terjesztessék. A felirás másnap vala utnak indítandó. A nemesség erre, harmad napi sükeretlen várakozás után, azon hitben, hogy a királyi válasz megérkeztéig választás tartatni nem fog, csöndesen haza távozott. Alig értesűlt azonban erről az illyrpárt, a bánhoz azonnal új tanácskozmányra gyűlt, s ott végzésül kimondja, hogy csak még se küldessék felirat a királyhoz; hanem a választás a következő napon a köznemesség részvételével tartassék meg. Az illyrek tudván, hogy a magyar-horvátpártiak a vidékről egy éjen át össze nem gyűlhetnek, e ravasz záradékkal ügyekeztek palástolni a végremenendő választás törvénytelenségét. Tervök teljesen sikerűlt: a választó gyülés más nap a köznemesség távollétében a bán által megtartatván, az illyrpárt jelöltjei minden ellenszavazat nélkül követekké kiáltattak. A túrmezei nemesség grófja s más horvátpártiak azonban tüstént tiltakozást nyujtottak be a bánnak e törvénytelen választás ellen; utóbb pedig a nemesség jogain ejtett sérelmet az országgyülésnek is oly kérelemmel jelentették föl, hogy az igy megválasztott követek a tartomány képviselőinek el ne ismertessenek; hanem vagy új tartományi választás tartassék, vagy minden megye jogosíttassék fel külön megválasztani a maga képviselőit.

Ily s hasonló választási visszaélések és zavargások között érkezett meg az országgyülés megnyitásának határnapja. A Pozsonyban összegyűlt rendek közt Deák Ferenczen és Nagy Pálon kivül alig hiányzott valaki eddig ismert törvényhozási celebritásaink közől. Deák távollétének okait előadtuk. Nagy Pál egyhangúlag megválasztatott ugyan Soprony rendeitől. De ő, kinek politikai elveit és czéljait minden felől annyira túlszárnyalák az újabb eszmék, hogy azokban magát sehogy sem volt képes feltalálni; s ki e miatt a reformpárt soraiba

már nem illett, a conservativek táborába pedig átmenni hajlandó nem vala; s ugy egyik mint másik párt ellen gyakran keserűen kifakadt, a követséget nem fogadta el. Tűntek ellenben fel új nevek is, melyek közől néhányan részint már e gyülésen országos hírre jutottak, részint az utóbbi eseményekben játszottak kitünőbb szerepet. Illyenek voltak Ghiczy Kálmán, Komárom, Szemere Bertalan, Borsod, Vukovics Sebő, Temes, Lónyay Menyhért, Bereg, ifj. Pázmándy Dénes, Komárom, Perczel Móricz, Tolna megyék, Szalay László, Korpona város követei, mindnyájan fiatal, politikai ismeretekben gazdag, jeles szónokok, kikkel közelebbről megismerkednünk alább bő alkalmunk leend. Itt csak Szemeréről és Perczelről jegyezzük meg röviden, hogy amaz irói műgonddal készült, szabatos és tartalomdús beszédei által; emez bátor, szenvedélyes, áradozó szónoklata s terjedelmes encyclopædiai ismeretei által, már ekkor nagy mértékben magára vonta a közfigyelmet. 1843.

A pártok állását illetőleg: minthogy a követeket utasítás kötötte, az utasítások pedig nem minden megyében egyik vagy másik párt elvei s véleménye szerint tisztán és következetesen készűltek, hanem a párttusáknak vegyes színezetű eredményei voltak: igen számos megye utasitásában a szabadelvű reformok pártolása mellett, némely tárgyakra nézve, az újitástól rettegő ósdiak véleményét is fel lehetett találni. A pártok számszerinti erejét ennél fogva átalánosan alig lehet meghatározni. Az utasítások kötelezése szerint egynémiben a reform, másban a conservativ párt dicsekedhetett a többséggel. A követek, személyes véleményszínezetét tekintve azonban, a reformpárt eldöntő többséggel birt az alsó házban. De bár számra nézve nem kisebb, sőt nagyobb volt jelenleg a reformpárt súlya az ellenfél irányában, mint a mult országgyülés alatt: annak tényleges ereje most sokkal kisebb volt mint 1840-ben. E gyöngeség Deák távollétéből származott. Vele együtt hiányzott a reformpártnak azon ügyes vezére, ki a fegyelem szigorú fentartása, a legalkal-

A pártok állása.

1843. masb pillanat megragadása, és saját tekintélyének súlya által néha a számszerinti kisebbséggel is győzedelmet tudott kivívni a parlamenti csatákban. Sok jeles taggal s kitűnő tehetséggel birt ugyan a rendek háza; de hiányzott oly közönségesen elismert tekintély, mely mindenben s állandólag képes volt volna magában összpontosítani a közbizodalmat s betölteni a vezéri szerepet. A különböző kérdések szerint majd Klauzál Gábor, majd Beőthy Ödön, majd Szentkirályi Móricz emelte a vezéri szót; de a fegyelmet, mire kivált a magyar ellenzéknek nagy volt a szüksége, állandóan fentartani, a megyei rendszerápolta hiúságokból eredt viszályt és szétvonást a párttól eltávoztatni képes szellemi felsőséggel s tapintattal egy sem birt közőlök. Beőthyt ingerlékeny, zsémbes természete, kimélletlen kedvcsapongásai, melyekben éles gúnyának nyilait néha pártfelek ellen is szerte lövelte; Szentkirályit, bár hármok közt alkalmasint legtöbb státusférfiui képzettséggel birt, gyakran elfogultságig menő makacs ragaszkodása a maga nézeteihez, s e mellett gyakori habozása a vélemények elágazásaiban, s ingadozása, melynél fogva néha még a szavazó láda előtt is fontolgatá, melyik véleményre tegye szavazata súlyát, a vezérletre teljesen alkalmatlanná tette. A

Klauzál Gábor. párt bizodalma még leginkább központosult Klauzálban, ki 1832 óta egyike volt legünnepeltebb országgyülési szónokainknak; s kit ernyedetlen munkássága, a kérdések tökéletes, kimerítő ismerete, s a tekintély, melyet már a mult országgyüléseken vívott ki magának, miszerint a közvélemény őt mindjárt Deák után sorozta, valóban minden jelenlévők közt legalkalmasabbá tettek a vezérletre. Feddhetetlen, tiszta jelleme nem kevesbbé nyilvános, mint magános életében köztiszteletet; nagy hatásu szónoklata, melyen rendesen egy sajátságos hazafias melancholia vonult keresztül, s mely, kivált midőn a nemzet sérelmeit panaszolta, bús komolyságával fájdalmas érzelmeket keltett a hallgatók keblében, — oly népszerűséget szerzett nevének, hogy ritkán szólott a nélkül, hogy tapsvihar ne követte volna beszédét. De sem ezen pa-

naszos hangú, szivet lágyító szónoklata nem vala oly biztos kalauz, mint Deák nyugodt, rendíthetlen logikája; sem jellemereje és szellemi felsősége nem állott oly magas fokon, hogy benne mindenki bizodalommal megnyugodott, szavára pedig némelyek fegyelembontó hiúsága s népszerűségvadászata mindig hajólt volna. Az eredménytelenség, mely ezen országgyülést jellemzette, nagy részben a reformpárt egységének s rendszerezetlenségének hiányából származott, mit csak Deák tapintata s teintélye tudott eddigelé kipótolni. 1843.

Azonban legyünk igazságosak. Az 1843-ki országgyülést, melyen oly nagy fontosságu reformkérdések kerűltek szőnyegre, sokkal nehezebb volt vezetni, mint az 1840-kit, melyen a körülmények lényegesen sérelmi s ellenzéki politikát szabtak meg a szabadelvű pártnak követendő irányául. Most e reformkérdések vitatása alatt a régi ellenzék minden elemeinek lehetetlen volt már oly összetartóknak lenni; a különböző vélemény-árnyalatoknak, melyek előbb a sérelmi téren ösztönszerűleg egygyé olvadtak, most az átalakulási viták közt mindinkább különválniok kellett egymástól. A régi nagy ellenzéki párt egy része csak az ősi alkotmányt kivánta fentartani a bécsi absolutisticus irányok ellenében; más része azt javitani kivánta ugyan, de csak egynémiben; mig ismét egy más része azt gyökeresen átalakítani óhajtotta. E különböző elemek tehát most, midőn az átalakítás nagy kérdései vétettek vitatás alá, egy csoportban összevegyűlve nem maradhattak többé. Mindinkább szétágazni kezdettek az irányok, a nélkül azonban, hogy a pártok azok szerint magokat rendszerezték volna. Miként elnevezésben, ugy vezérlet dolgában is egynek látszottak; s csak midőn a lényegre, a kérdések feletti szavazatra kerűlt a sor, ment kiki a maga irányában. Ezt akkor sokan csak egy közönségesen elismert tekintély vezérletének hiányából eredt fegyelmetlenségnek tekintették. Való azonban, hogy ha Deáknak sikerűlt volna is nagyobb egységet teremteni, mint minő Klauzál vezérlete alatt léte-

1843. zett: a vélemények elágazását többnemű kérdésekben ő sem volt volna talán képes egészen meggátolni.

A conservativ pártot most is Zsedényi Eduárd és Somsich Pál vezette a követek házában. Ifjabb Majláth György, Baranya követe, mind ékes szónoklat, mind státusférfiui készültség tekintetében nem egyszer versenyzett ugyan velök; mindazáltal e versenyzés a felsőbb akarat s kitűzött irány által fegyelmezett párt egységét s összetartását nem zavarhatta meg.

A felső házban a reformpárt, bár ismét több fiatal mágnással szaporodott, a királyi hivatalnokok, főispánok s püspökök ellenében mégis folyton kisebbségben állott. De bár száma által diadalokat még nem nyerhetett: erkölcsi ereje s tekintélye által, melyet a reformokra hajló közvélemény gyámolításából, egyes tagjainak fényes szónoki tehetségéből, buzgalmából s bátorságából nem különben, mint vezérének, Batthyáni Lajosnak szigorú fegyelemtartásából merített, nem ritkán oly erős állásba helyezte magát a conservativpárt irányában, miszerint ez számtöbbsége mellett sem volt már mindig korlátlan ura a határozatoknak. Széchenyi, bár az országgyülés előtt oly heves viszályba bonyolódott a reformpárt némely vezéreivel; a haladás kérdéseit mindazáltal most sem kevesebb buzgalommal gyámolította szónoklata s tekintélye által.

A conservativpárt soraiban, vagy inkább azok élén, hiányzott a korán elhunyt Dessewffy Aurél. Helyét, a tanácskozások s határzatok vezetésében gróf Apponyi György foglalta el. Apponyi mindenben azon elveket s irányt követte ugyan, melyeket Dessewffy tűzött volt ki pártjának; de ennek genialis felsőbbségét sem ő, sem azon egypár fiatal mágnás, kik e pártban feltűnni kezdettek, Szécsen Antal, Zichy Ferencz és Cziráky János grófok, bár mind a hárman szép készülettel, s jeles szónoklati tehetséggel birtak, nem volt képes kipótolni. A párt, sőt az egész tábla legnagyobb szónoka most is a lángeszű csanádi püspök, Lonovics József, volt; a kapcsot pedig a párt és a bécsi kormány között megint a mérsékelt

elvű, széles tudományu Mednyánszky Alajos, kamaraelnök képezte. Kopácsy József, érsekprimás és Majláth György, országbiró, ritkábban, de mindig hatással szólottak. Az elnöki széket még mindig József főherczeg, az ország félszázados nádora foglalta el. Ez volt az utósó országgyülés, melyet ő vezérlett. A páratlan ügyességet s tapintatot, melylyel országgyüléseinket e félszázadon keresztül vezérlette, magas kora s egészségének mindinkább hanyatló ereje, ugy látszék, semmiben sem gyöngítette. Azon hajlamnak, melyet a nemzeti haladás ügyének gyámolitásában néhány év óta, néha még a bécsi kormány törekvései ellenében is mutatott, ezen gyülés folytán még világosabb bizonyítványait adta, mint bár mikor az előtt. Ugy látszott, mintha közeledni érzette volna már élete s tiszti pályája végét, s annak utósó szakában arra törekednék, hogy nevének maradandó népszerűséget biztosítson a nemzet emlékezetében; egyszersmind pedig idősb fiának, István herczegnek is megkönnyítse maga után a nádorságra jutást. Az udvar, ugy látszék, nem szándékozott József családjában, melynek népszerűségét ferde szemmel nézte, örökössé tenni a nádori méltóságot; s e miatt István főherczeget nem rég Csehország kormányzójává nevezte ki, mintegy eltávolítani akarván őt a nemzet szeme elől. Annál inkább ügyekezett tehát József biztosítani neki a nemzet pártolását, melyet aztán az ifju főherczeg compromissiója nélkül az udvar sem igen mellőzhetne a nádorválasztásban. 1843.

A pártok jelenleg élesebb ellentétben álltak szemben egymással, mint bármikor a mult időben. A politikai színezet áthatott a társalgási életre is. A nők, kikkel a házak karzatai mindig tömve valának, nem kevesebb buzgalommal s még nagyobb szenvedélyességgel kisérték a pártharczot, mint férjeik. A politikai színezet, különösen a mágnásokra nézve, a társalgási teremekben is annyira uralkodóvá lett, hogy a kik a zöld asztalnál egymással ellenzékben álltak, a társalgásban is külön coteriákra szakadtak. A nők honleányi buzgalma a haladási ügy iránt árulásnak tartotta volna, társal-

1843. gási teremeikben az ellenkező párt tagjait fogadni. E szabály alul csak kevés volt a kivétel. A társalgásnak még nyilvánosabb oldalai is elkülönözve léteztek a pártok szerint: volt külön reformpárti és conservativ kaszinó; reformpárti tánczvigalmak, melyeket e párt asszonyai, s azoknak élén a hölgykoszorú gyöngyei, Batthyáni Lajosné és Károlyi Györgyné, többnyire valamely közczél, ipar- s más egyesület gyarapitására rendeztek. A nők e szövetsége a politikai pártokkal sokkal nagyobb előnyére vált a jobbára fiatal tagokból álló s a legszebb és szellemdúsabb hölgyekkel dicsekedhető reformpártnak, mint ellenfelének, melyet nagyobb részében idősebb hivatalnokok s egyházi személyek képeztek. A befolyás, melyet e szövetség az országgyülés menetére gyakorolt, kivált a fiatalabb tagokat tekintve, nem volt csekély: ki e fiatal, szintoly bájos mint lelkes hölgykoszorú társalgási köréből kizáratni nem akart, a reformpárttal kényteleníttetett szavazni.

De lássuk már az országgyülés menetét a fontosabb, kitűnőbb kérdések tekintetében.

Királyi előadások.

A királyi előadások, melyek máj. 20-kán a trónbeszéd után a nemzetnek ünnepélyesen átadattak, tartalmokra nézve következők: 1. Az országos választmányoknak a büntető törvénykönyvet, a katonai élelmezést, a Duna szabályozását illető munkálatai vétessenek tanácskozás alá. 2. A megyegyülési kicsapongások ellen törvény alkottassék. 3. A városok törvényhozási részvétele a törvény értelmében biztosittassék. 4. A közlekedési eszközök tökéletesbitéséről s annak eszközlési módjairól ő felsége elejébe javaslat terjesztessék. 5. A hiteltörvények némely hiányai pótoltassanak. 6. Egy országos hypotheka-bank felállitása iránt törvényjavaslat készittessék. 7. Az országgyülési szállások bére törvény által biztosittassék. 8. Az országos választmányok munkálataira előlegezett mintegy fél milló forint megtéritése iránt törvény alkottassék.

Miként a hat első pont mutatja, a kir. előadások, szintugy mint a trónbeszéd is, kedvező kilátást nyitottak a reformokra;

a nemzet szava, mely reform után kiáltott, biztatólag hangzott vissza a trón zsámolyáról. A reformpárt annyira meg volt elégedve a királyi előadásokkal, hogy annak egyik vezére, Kossuth, már diadalát ülé politikája győzedelmének az őt oly keményen megtámadott Széchenyi ellenében. «Az ügy, mondá, melyért annyi balviszontagságok, annyi megtámadtatások közt törhetlen hűséggel küzdött köre s tehetsége szerint annyi hű kedély, — a haladás ügye, diadalának küszöbéhez ért!» — «Mig egynémelyek demokratikus irányról vádolják ez arisztokratikus országban azokat, kik a «nép- és politikai jog» szót viszonyba teszik; addig itt, az országgyülésen, vallomást hallunk, hogy a szabadság köre kiegészítve nincs. Mig reánk gúnyt szórnak, midőn a kor igényeiről említést teszünk, addig a trón zsámolyáról figyelmeztetünk: hogy az idő int, s a körülmények szükségeivel meg kell alkudni. Mig egy nagy érdemű nemes gróf azt veti szemünkre, hogy minden kérdést compromittáltunk, s elvbarátainkkal zátonyra jutánk, addig mi vigasztalódva mutatjuk fel a megyék utasításait, s a választottak becses névsorát; s mig erre azt feleli, hogy gyarló számolásunkból a kormányt kifelejtettük, addig a kegy. kir. előadások országgyülési tárgyalásul tűzik ki nagy részét azon tárgyaknak, melyeknek korkérdésekké alakulásához csekély erőnk szerint mi is járultunk.» És valóban, a királyi előadások ennyire még soha nem hangzottak össze a nemzet kivánságaival. A reményeket a reformügy győzedelméről a kormány eljárása nagy mértékben igazolta. Ritkán volt még egy királyi kanczellár oly népszerű, mint e pillanatban Majláth Antal; — mert a kormány jó szándéka neki tulajdoníttatott. — És mégis, mind ezek daczára, alig volt valaha ennél eredménytelenebb országgyülés. A gyülés elején oly népszerű kanczellár, annak végén bizalmatlansági szavazatot kapott. 1843.

A királyi előadások azt látszának bizonyítani, hogy a kormány, megértvén valahára a nemzet szükségeit, azokat pótolni is hajlandó, s őszintén, loyalisan kivánja elősegíteni a refor-

1843. mokat, a nemzet újjászületését. De, fájdalom, ez nem volt való, legalább nem annyira, mint a nemzet óhajtotta s reménylette. Hogy az eredmény sokak vérmes reményeinek nem igen fog megfelelni, eléggé kitűnt mindjárt eleinte az országgyülési hirlap ügyének eldűltéből. Mit eddig az ország rendei annyi országgyülésen, de mindig sükeretlenül, sürgettek, most valahára elérni hitték, hogy a tanácskozmányok folyamáról egy szabad, elöleges censura alá nem vetendő, országgyülési hirlap adjon tudósitást a nemzetnek. E végre a már 1836-ban inditványozott törvényjavaslat az országgyülési szabad hirlapok iránt, némi módositásokkal újra felvétetett s megállapíttatott, hogy ezt a sajtó általános kérdésével, mint azt eddig a főrendek s a kormány kivánták, összekötni nem lehet. A főrendek azonban, hol a többség most is a kormányhivatalnokok részén volt, s ennek következtében a határozat e tárgyban méltán a kormány akaratának tartathatott, ismét csak azt vitatták s végezték, hogy e kérdés az átalános sajtótörvényekkel együtt tárgyalandó. És minthogy a főrendi tábla ezen határozatától számos üzenetváltások után sem állott el; a rendek pedig az átalános sajtótörvényekkel most nem foglalkodhattak: az országgyülés most sem nyerhetett szabad, censurálatlan hirlapot. Meg kell azonban vallani, hogy ama szabadabb mozgás, mely három év óta a hirlapoknak általában engedtetett, az országgyülési tudósitásokra is kiterjedt. A Pesti Hirlap és Hirnök, bár nem censurálatlanul, nem egész szabadsággal, mégis elég részletes tudósitásokat adtak a tanácskozmányokról. E korlátozott sajtószabadság is nagy hatással volt azonban a nép politikai nevelésére. Az országgyülési viták közzététele által az egész nemzet mintegy részt vett a közügyekben, figyelemmel kisérte azok fejleményeit, számitott, ellenőrködött; a közügyekre mind nagyobb világosság terjedt szét.

Országgyülési szabad hirlap.

Valaszfelirat.

A rendek első országos tanácskozmányainak tárgyát szokás szerint a királyi trónbeszédre s előadásokra adandó válasz tette. A királyi előadásokkal a rendek általában meg voltak

ugyan elégedve; midőn azonban ez iránti örömüket a kormánynak kijelenteni szándékoztak, tudtára akarták adni egyszersmind azt is, mennyire gátolja a nemzetet haladásában az, hogy számos sérelmek orvosolva még nincsenek, sőt hogy némely újabb törvények, például az, mely az erdélyi részek visszakapcsolását parancsolja, sincsenek végrehajtva. Oly válaszfeliratot kivánt tehát készíttetni a rendek többsége, mely a követendő irányt kijelölve, mind a sértett törvények helyreállitására, mind a jövendő haladásra ösvényt nyisson. E végre elhatározták, hogy a készitendő válaszfelirat csak átalános téren mozogjon s mind a kir. előadásokat, mind a sérelmeket egyszersmind magában foglalja: a kir. előadásokra nézve kijelentse, hogy mind azt, mi azokban áll, ők is akarják; de egyszersmind a sérelmeket is kivánják orvosoltatni. Szóval oly feliratot határoztak késziteni, melyben az ország állapota, annak bajai s hiányai eleven színekkel ábrázoltassanak, a rendek szándéka, azokon segíteni, kifejeztessék; és mivel a kir. előadások e szándékukkal összehangzanak, örömük is kijelentessék a felett, hogy ő felsége a nemzet bajait s kivánatait figyelmére méltatta. A felirás végre, bár néhányan a sérelmek emlitését kihagyni óhajtották, ez értelemben el is fogadtatott. 1843.

«Mig Európa legtöbb nemzetei — igy szól a felirat azon része, mely az ország főbb bajaira és sérelmeire vonatkozó tárgyakat magában foglalja, — mig Európa legtöbb nemzetei a tartós béke áldott korszakát, szellemi és anyagi jóllétöknek eredménydús kifejlesztésére forditák, az alatt a magyar nemzet majd legdrágább kincse, polgári alkotmánya, megőrzésének, majd sértett törvényei szentsége helyreállitásának gondjaival elfoglalva, majd ily körülmények közt el nem háríthatott belső akadályoktól feltartóztatva, nem örvendezhetett az erkölcsi és anyagi jóllét azon kifejlődésének, melyet annyi áldozatok jutalmául a tartós közbéke korától méltán reménylett.

«És ámbár a legújabb időkben, kivált pedig felséged kegyes uralkodása alatt az alkotmányos hatalmak egyesült törekvése

1843. egy új időszaknak, a haladásénak, kezdetét nem csekély, nem is sükeretlen intézkedésekkel jelelék, a kép mégis, melyet hazánk állapotának öszvege mutat, nem vígasztaló.

«Az ország épségének hiányait, hazánk részeinek a törvény végre nem hajtása miatti kétes helyzetét, még mindig fájlaljuk. A nemzetnek több ízben felterjesztett egyéb előleges sérelmei is mindig orvoslást várnak. Nyelvünk még most sem foglalhatá el teljes mértékben azon polczot, mely a magyar nemzet közdolgaiban mást nem illethet. A családi élet nyugalmát vallási viszálkodások zavarák, s a kedélyeket még most is feszült aggodalomban tartják. A nép, kellő nevelés hiánya miatt, szellemileg elhanyagolt állapotban van; az adózók, a katonai élelmezés és szállásolás súlyainak megszüntetését, egyéb közterhek könnyitését s igazságosabb felosztását még mindig reménylik. Az ország önállásának méltánylása, s a nemzet befolyása s megegyezése nélkül alkotott, többszöri törvényes felszólalásaink ellenére fenálló vámszabályok, melyek egész rendszerükben ellene fordulnak kereskedésünknek, s a honi iparunk, földmívelésünk jutalmát bizonytalanná, ingadozóvá tevék s műiparunkat teremni, s a hol termett, felemelkedni nem engedik. Ezek, és a kereskedést előmozdító eszközök hiánya, mit adózó népünk saját erejével nem pótolhata, és szűk köre az élénk szorgalomnak, melyet csak az akadéktalan műipar s a virágzó földmívelés kölcsönös hatása teremhet s azon korlátozó intézvények, melyek ugy egyiknek mint másiknak szabad kifejlődését gátolják, belkereskedésünket sem engedék felvirágzani. Ezekhez járulván még a földbirtok bizonytalansága s ingatagsága, a köz hitel, az utóbbi törvényhozásnak bölcs gondoskodása mellett is, még több alapfeltételeiben szűkölködik; s az újabb kor újabb igényeivel megszaporodott szükségek aggasztó mértékben sodorják a nemzetet a köz elszégenyedés örvénye felé. Végre még rendetlenségek is jöttek közbe, melyekben a bővebb kifejlés magvát rejtő törvények teljesíttetlen maradásának is ugy közvetlenül, mint a példa erejénél fogva nagy része van, s me-

lyek a személyes bátorlétnek már a mult országgyülés gondoskodására méltatott hiányát még súlyosabban éreztetik, s a törvények tekintetének szilárditását sürgetőleg szükségessé teszik.» Mondják aztán, mikép e közbajok közt nagy vígasztalásukra szolgál, hogy a király szándékai a nemzet jövendőjének biztositása s közboldogságának gyarapitása iránt a nemzet kivánataival találkoznak, s ép azon térre hivják fel a törvényhozás gondoskodását, melyet a nemzeti közkivánat e korszak feladatának kijelölt. Miután utóbb a kir. előadások egyes pontjait megérintik s azokat tárgyalni készeknek nyilatkoznak, kérik a királyt: hogy, a vallási viszálkodások megszűntetése végett, a még 1840-diki május 7-kén felterjesztett törvényjavaslatra minél elébb adjon választ; végre pedig, hogy válaszait nemzeti nyelven adassa ki az országgyülésnek. 1843.

Mialatt az ily értelemben szerkesztett válaszfelirat vég megállapitása s felküldése iránt a két tábla közt üzenetek váltattak, a rendek házában két tárgy rendkivül heves vitatkozásokat támasztott. Ezek egyike a nemzeti nyelvet, másika a vallási viszonyokat illette.

A horvátországi követek, kiket, miként fentebb láttuk, az illyr párt a magyar szellemű horvátok kizárásával választott s küldött Pozsonyba, bár a magyar nyelvet tökéletesen értették, s a kerületi ülésekben azon szóltak is, az országos ülésekben mégis, utasitásuk szerint, latinul kezdtek szólani. Ezen ellenséges szellem miatt mindjárt az első ülésekben neheztelés támadt ellenök a rendek kedélyében, mely mindinkább ingerültséggé kezdett növekedni. Néhány tekintélyesebb követ azon figyelmeztetésére azonban, hogy ezen állapoton csak törvény, nem pedig neheztelés által lehet segíteni, a hullámok kissé s egy időre lecsöndesűltek. E körülmény okul szolgált, hogy a nemzeti nyelv iránt a törvényjavaslat mennél elébb elkészíttessék. E javaslatban a magyar nyelv általában a törvénykezés, közigazgatás és közoktatás nyelvévé emeltetett; Horvátországra nézve pedig az lőn végzéssé, hogy közigazgatásuk és nevelésök nyelve a régi maradván, a ma- A nemzeti nyelv és Horvátország.

1843. gyar nyelv iskoláikban szinte taníttassék; a horvát hatóságok és közhivatalok a magyarokkal magyarul levelezzenek; a horvát követek a magyar országgyülésen magyar nyelvvel éljenek; s végre, hogy tiz év eltelte után minden királyi kinevezéstől függő hivatalra csak magyarul tudó horvátok alkalmaztassanak. Történt azonban nem sokára (a junius 20-kai ülésben), hogy a horvát követek, kik előbb már néhányszor magyarul szóltak, most mintegy kiáltó ellenzéséül a megállapitott törvényjavaslatnak, diákul kezdenének szólani. A házban erre rendkivüli zaj támadt, s több követ egyszerre felkelvén: «Ez nem egyéb daczнál, — mond az egyik — a követ tud magyarul, e méltatlanságot a tábla el nem tűrheti.» «Törvény nem tiltja, s a szokás megengedi» — felel az elnök kir. személynök. «Magyarul!» hallatszik minden felől. A horvát követ azonban mégis csak diákul erőködik szólani. De új zaj és «magyarul!» kiáltozás félbeszakasztja s elfojtja beszédét. Ezután hosszas, heves vitatkozás támad a felett, hogy bár törvény nem létezik, szabad-e más nyelven szólani, mint magyarul? Némelyek ezt törvény által kivánják elhatároztatni. Mások rögtön végzés által akarják biztosítani a magyar nyelv kizárólagos használatát. A horvát követek halasztást kérnek, mialatt küldőiktől engedelmet nyerhessenek a magyarul szólásra. A szlavoniai követek néhányai kijelentik, hogy inkább lemondanának tisztökről, mintsem hogy oly utasitást fogadjanak el, mely őket diákul szólásra kényszerítse. A nagy többség kivánata szerint végre a végzés kimondatott, hogy a rendek tábláján mindenki magyarul köteles szólani. A horvát követek azonban, kik e végzés előtt meghajólni nem akartak, a személynök által óvást adtak be a rendek táblájára, melyben mind azon törvényeket, melyek, mint mondák, az ő befolyásuk nélkül hozatnak, Horvátországra nézve eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták.

A rendek táblája annál kevesbbé volt hajlandó engedni a horvát követek igényeinek, minthogy a turopolyai gróf, ki megválasztatásuk törvénytelensége ellen mindjárt a gyülés

elején óvást tett, most is kijelenté, hogy ezek nem Horvát- 1843.
ország, hanem csak az illyr párt követei, s általános volt a rendek közt a meggyőződés, hogy azon utasítás, melyre a horvát követek hivatkoznak, nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt akarata. Az illyr párt azon pártfogás által bátorítva, melyben a kormány felsőbb rétegeiben részesült, már oly vakmerőségekre vetemedett, hogy tagjai jelenleg, az országgyülés székhelyén is nyilvánosan s büntetlenül énekelték a magyarok elleni gúnydalt. A rendek tehát az óvást indignatioval dobván vissza, felolvastatni sem engedték. Maga a kir. személynök is inté a horvát követeket, fontolnák meg, hogy a végzés elleni óvás érvénytelen, s hogy azért, mert egy utasítástól elestek, magokat a törvényhozásból kizárottaknak tekinteniök, nincs rendén. De a horvát követek még ebben sem nyugodtak meg, s mint alább látandjuk, felsőbb helytt kerestek s nyertek is pártfogást.

A vallási vitatkozások.

Mialatt a kedélyeket a horvát követeknek felsőbb helyről titkon gyámolított dacza ily ingerültségbe ejtette, a vallási s különösen a vegyes házassági viszonyok felett is hevesen folytak a vitatkozások. Bár a káptalani s horvátországi követeken kivül alig volt, ki a vallások teljes viszonyosságának s általában a tökéletes vallás-szabadságnak elveit nem védte volna; mégis csaknem minden követ felszólalt e fontos tárgyban, nem annyira hogy a csekély kisebbség szűkkeblű elveit megczáfolja, mint inkább hogy részéről is bebizonyítsa, mikép az országnak, nemzetnek közvéleménye kivánja a vallásszabadságot. Öt napig folyt a kerületi ülésekben a vitatkozás, jobbára a vallásszabadságnak csak azon sérelmei felett, melyek iránt a mult országgyülésen a két tábla egymással még meg nem egyezett, vagy melyek a két tábla közt még üzenet tárgyai sem voltak s a mult országgyülés óta merültek fel a nemzeti életben. A végzés már a negyedik nap igen nagy többséggel a következőkben mondatott ki: 1. A vegyes házasságoknál eddig szokásban volt reversalisok a multra nézve is megszüntettetnek. 2. Az áttérés egy vallásról

1843. másra szabad; a katholikus papság által eddig gyakorlott hat héti oktatás, mi az áttérés szabadságát sérti s korlátozza, eltörültetik. 3. Ha a vegyes házasságokban élők ágyra és asztalra nézve elválasztatnak, a protestáns fél új házasságra léphet. 4. Az evangelikusokat Horvát-, Dalmát-, és Tótországból kitiltó municipalis jog megszűntettetik. 5. A recopulatio tilos. 6. A vallásbeli tökéletes viszonyosság külön elvben mondandó ki.

Vurda kanonok véleménye.

A tárgy ekként már bevégzettnek vala tekinthető, midőn a következő napon, váratlanul, az eddigieknél sokkal hevesebb személyes vita keletkezett. A győri káptalan követe, Vurda Károly kanonok, széles tudománya által nem kevesbbé, mint szelíd keresztényi szelleme s erényei által jeles egyházi férfiu, a vitatkozás negyedik napján, kevéssel a végzés kimondása előtt, akként nyilatkozott, miszerint szerencsétlenségnek látja, hogy az országgyülésen vallási tárgyakról foly a tanácskozás; s ezen szerencsétlenség okát nem a kath. papságban, — mert, ugymond, «iliacos intra muros peccatur et extra», — hanem abban találja, hogy az egyházi és világi hatalom nincsen egymástól tökéletesen elkülönítve; a vallási dolgok vitatását a világi törvényhozás körébe nem tartozónak nyilatkoztatta, s teljes vallásbeli szabadság mellett szavazott.

«A vallási surlódások alap-oka, u. m. a törvények egyoldaluságában fekszik; mert minden politikai hiba megboszúlja magát még századok mulva is. Ezen egyoldaluság állítá fel a vallások közt a politikai különbséget, és szülte, — daczára Lactantius ama szavainak: «religio est res liberrima», a legembertelenebb törvényeket, minő például az, mely a lutheránusokat megégettetni rendeli. Ennek következménye lett, hogy ezek kénytelenek voltak karddal vívni ki a szabadságot s azt a király által is esküvel biztosíttatni. De a béke, melyet ennek következtében reméltek, csak egyeseket boldogított; a közönség azt nem éldelhette. Igy jöttek létre a kir. resolutiók, a türelmi rendelet s az 1791-ki törvény. Eleink azt

hitték, hogy ez czélra vezet; és mégis a jelen állapot, a melyben egyik fél a másik felett előnynyel bir, ellenkezőt bizonyít. Óvakodjunk tehát hasonló hibától; és ne ereszkedjünk be e tárgyba mélyebben, mint a közjó kivánja. E szempontból kiindulva, legczélszerűbb elismerni a vallási teljes szabadságot; ez vezethet egyedül a kivánt czélra. Óvakodni kell vallás dolgában a kényszerítő törvényektől; mert a meggyőződés az embernek legdrágább kincse, s a törvények nem csak külső engedelmességet, hanem belső tiszteletet is igényelnek. Az ember két világ polgára: a szellemié és az anyagié; azok mindegyike más elven alapszik. Az egyik külső, a másik belső szabadságot igényel; a hol pedig a belső szabadságot kényszer fojtja el, ott a külső sem állhat fenn. Mondjuk ki tehát, u. m., hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat, s nem csak egyesekre, de az egyházi községre nézve is; mondjuk ki: hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak, a véleményeknek is szabadoknak kell lenniök. Szükséges ez ügyet törvény által eldönteni; mert ez egyedül a lelkiösmeretet illeti.» Átmenvén aztán ezen átalános vallásszabadsági elvnek alkalmazására a reversalisok, átmenet és iskolák tekintetében, ez utóbbiakról ekként nyilatkozott: «Az iskolákra nézve akkor lesz szabadság, ha azok rendezése körül nem az egyes egyházak, hanem az összes álladalom forog szem előtt. A vallási oktatás felett őrködjék az egyház; a világi tudományoké felett maga a státus. És ha a nemzet a tökéletesség azon fokára jutand, hogy minden vallás egyenlő legyen, akkor nem lesz többé katholikus vagy protestáns, hanem egyedül magyar nemzeti iskola.» 1843.

Vurda kanonok e nyilatkozatát a követek általánosan nagy tetszéssel fogadták. Más nap azonban ugyan meggyűlt baja a felekezeti szellemen túl emelkedni bátorkodott derék egyházi férfiunak. Kanonok társai, kik a gyülés után azonnal külön tanácskozmányba gyülekeztek s a püspököket is befutkosták, egész zivatart keltettek fel a vallási szabadságot pártolni merészlőnek feje fölött. Az egész ötödik napi ülésnek e szemé-

1843. lyes ügy tette tárgyát. Több káptalani követ mindjárt a gyülés kezdetével óvást tett Vurda ama nyilatkozata ellen, miszerint a vallásfelekezetek közötti surlódások megszüntetésére legczélszerűbbnek mondá az egyházi s világi hatalom tökéletes különválasztatását s minden vallás gyakorlati szabadságát. A megyei követek azonban tömegesen Vurda részére állottak, s ezen egymást felváltó óvástételek ellen egyhangúlag oda nyilatkoztak, hogy ezen óvások a törvény által különben is tiltva lévén, a káptalani követek okok ellen okokkal lépjenek föl, s miután ők is azon egy pálya síkján állanak, czáfolják meg, ha képesek, állitásait; mindenik a maga vagy küldői nevében nyilatkoztassa ki véleményét, s ne szóljanak az egyház nevében, melyet ők nem képviselnek; ne szóljanak egyházi constitutióról, melyről e ház nem tud semmit, hanem igen, törvényes alkotmányról, melynek világiak s egyháziak egyformán alája vetvék. Az óvástételek a kanonokok által mind e mellett is folytattatván, a megyei követek megjegyezték, hogy ezen óvástételek csak azt bizonyítják, miszerint a káptalani követek a társuk beszédében nyilvánított szelíd szellem s keresztény szeretet ellen protestálnak; pedig ezen beszédből ész és szív szólott.

E jelenet annál szomorítóbbnak találtatott, mivel azon testület, melyből az óvástételek történtek, külön osztályt képezvén, az egyest, ki a testületi szellemmel összeütközésbe jő, önhatalmából s önkörében sujthatja. Mert legkevesbbé sem kételkedhettek többé a megyei követek, hogy Vurda, kit a felekezeti s papi gyűlölet árjával ennyire elborítottak, áldozata leend keresztény szeretetének s alapos meggyőződését kimondani merő bátorságának; — mi nem sokára csakugyan valósult is. Érezni látszék ezt maga a társai által oly dühösen megtámadt egyházi férfiu is; s mielőtt végkép elnémulni kényszeríttetnék, még egyszer bővebben kifejteni szándékozott megdönthetlen elveken alapuló meggyőződéseit. Fájdalmát jelentvén, hogy a mai tanácskozásnak vétke nélkül tárgyává lett, ezen szavakat alkalmazá magára: «Si pro-

pter me orta est hæc tempestas, projicite me in mare: ero alter Jonas» (ha miattam támadt e zivatar, dobjatok a tengerbe; második Jónás leszek). Ha mit mondott volna az egyház elveivel ellenkezőt, azt visszavonja; de lelkiösmerete őt arról nem vádolja. Ő tisztán státuspolgári tekintetből szólott, egyedül a végett, hogy kiengesztelődést, békességet eszközöljön. Ő nem javaslott, csak elveket mondott ki, melyeket megczáfolni lehetetlen; csak a hibát akarta elkerűlni, mely a törvényhozásban századok mulva is megboszulja magát. Szabad országot, szabad vallást, szabad egyházat kivánt. Nem azt mondta, hogy a törvények vallás tárgyában szükségtelenek; hanem, hogy az eddigiek egyoldaluak, igazságtalanok. Sajnálja, hogy követtársai oly kisdedszivűek, miszerint gáncsot találtak beszédében. Ő nem javaslotta, mint szemére vettetett, hogy a különböző hitfelekezetbeliek gyermekei már most azon egy iskolában taníttassanak; csak azt mondta, hogy ez idővel bekövetkezhetik, mi épen nem lehetetlen, mihelyt a különféle tudományok nem vallási szempontból taníttatnak. Kivánja ugyan ő is, hogy az ifjuság a vallásban taníttassék; ez mindazáltal a vasárnapi iskolákban is megtörténhetik a papok felügyelete alatt. Igy remélni lehet, hogy az iskolák, a helyett hogy vallások szerint osztassanak fel, idővel magyar nemzeti iskolákká váljanak. Inti a feleket, ne álljanak egymásal harczias csapatokként szemben, hanem egyesűljenek a szeretetben. 1843.

A megyei követek vetélkedtek egymással igazságot szolgáltatni a derék férfiunak, ki az előitéletekkel, felekezeti szűkkeblűséggel s kasztgyűlölettel ily nyiltan szembeszálni bátorkodik, s kijelentették, hogy mellette szól a közértelem és a közbecsülés; óhajtásukat fejezték ki, nyilnék bár előtte tágasabb kör, melyben keresztény szeretettől áthatott elveit létesíthesse. Végre pedig határozat mondatott ki, miszerint a jegyzőkönyvben megemlítendő, hogy a rendek a káptalani követek által tett óvásokat helyteleneknek, az országgyülési

1843. gyakorlattal s törvénynyel ellenkezőknek s minden érvényesség nélkülieknek nyilatkoztatják.

Mi a főpapság szelleme, elvei mellett könnyen előre látható vala, valóban meg is történt: a meggyőződését a kaszt-szellem ellenében nyiltan kimondani bátor egyházi férfiunak azontúl elnémulnia, nem sokára távoznia is kellett az országgyülésről. A győri káptalan, melynek követe volt, a püspökök meghagyása szerint, más, orthodoxabb szellemű tagot küldött fel helyette Pozsonyba.

A vallási ügy a mondottak szerint általánosan befejeztetvén, a vegyes házasságokról külön, s az azok tárgyában a püspöki kar által Rómába küldött követségről, az onnan érkezett, s a vegyes házasságokat általában rosszaló brevéről, s erre kiadott királyi placetumról még több napig folytak a tanácskozások. A többség végre a következő határozatokban egyezett meg: egy külön feliratban terjesztessék elő ama sérelem, mely a brevékből s placetumból az országra nézve keletkezett; sürgettessék ezeknek visszavonása s megszüntetése, a vegyes házasságokat megáldani nem akaró lelkészek ellen megkezdett pöröknek, melyeket a kormány fölkért, leküldetése, hogy a törvény azok szerint végrehajtathassék; kivánták végre a rendek, hogy mind azon brevék, melyek idő közben placetumot nyernek, a következő országgyülés elejébe terjesztessenek.

Pár hétre e vitatkozások után, mielőtt a közlött végzések a kormányhoz törvényjavaslat alakjában felküldethettek volna, jul. 5-kén a vallás, tulajdonképen a vegyes házasság ügyében, egy királyi leirat érkezett a rendekhez. Válasz volt ez ama feliratra, melyet a rendek még a mult országgyülésről 1840-ki máj. 7-kén intéztek a kormányhoz. Hogy ugyanis a reversalisokból származható minden viszályoknak eleje vétessék, oly törvényt kivántak alkotni, mely szerint a vegyes házasságokból születendő gyermekek ezentúl mindig az apa vallását kövessék. A kir. leirat nem ellenzé ugyan ilyféle törvény alkotását; azt mindazáltal oly formán kivánta módosíttatni, hogy

a vegyes házasságok kötésekor a jegyesek szabad szerződés által határozhassák meg: a bevett keresztény vallások melyikében akarják gyermekeiket neveltetni; az ily szerződések minden esetben a magán kötlevelek tökéletes erejével birjanak; és csak a hol ily szerződés nem sikerűlne, vagy a felek olyant kötni nem akarnának, egyedül ott tartozzanak a születendő gyermekek az apa vallását követni. 1843.

A kir. leirat minden felől nagy elégedetlenséggel találkozott. Nem elégítette ki a papságot, mert annak a katholicismus uralmáról ápolt elveivel nem egyezett meg; nem a rendeket, mert ezek méltán attól féltek, hogy ily törvény által a reversalisok, melyeknek eltörlését a nemzet folytonosan sürgette, bár más név alatt, de lényegökre nézve mégis törvényesíttetnének. A rendek ennél fogva a kir. leirat elveit nem fogadták el, s köz akarattal újabb feliratban sürgették a kormányt: egyeznék meg oly törvény alkotásában, mely szerint a vegyes házasságoknál mind a lelkiösmeret teljes szabadsága, mind a különböző vallásfelekezetűek közötti tökéletes viszonyosság elve fentartassék; mit csak az által hisznek elérhetőnek, ha a vegyes házasságokból születendő gyermekek kivétel nélkül mindig az apa vallását követendik.

Egy más feliratban, melyet a kath. papság által az egyházi áldásnak a vegyes házasságoktól megtagadása tárgyában készitettek, a rendek élesen megróvják a főpapok eljárását, melylyel az ország lakosainak nyugalmát megzavarták, s a vallási viszály s felekezeti gyűlölet átkát azok közt ismét felidézték; a kormányt pedig sürgetik, járulna oly törvény alkotásához, mely szerint, minden utóbbi viszályok s ingerűltség megszűntetése végett, a vegyes házasságok nem kath. pap előtt is érvényesen köttessenek, s az eddig ilyképen kötött házasságokból született gyermekek törvényeseknek nyilvánittassanak. E felirat felett a főrendek házában öt napig folytak a végetlen viták, melyek az ingerűltséget csak növelték, mig végre e tábla többsége is hozzájárult a rendek véleményéhez, miszerint a kormány a mult országgyülésen felküldött tör-

1843. ványjavaslatot megerősíteni sürgettetik. De a kormány az 1844-ki márcz. 25-kén kelt kir. válaszban sem akart megegyezni ily parancsoló törvény alkotásában; s a vegyes házasságokból születendő gyermekek vallásának meghatározását továbbis a házas felek kölcsönös szabad egyezkedésétől kivánta feltételeztetni. E kir. válasz következtében a vallási viták mind a két táblánál ismét megújultak. A vegyes házasságok, tulajdonképen a reversalisok kérdése mellett, az egy vallásról másra való áttérés szabadságának kérdése is több ízben nagy hévvel vitattatott meg a két táblán.

Az új vallási törvények.

Az annyi keserűséggel, oly hosszan folyt vitáknak valahára mégis kedvező lett eredménye: a kormány a törvényjavaslatban megegyezett, minél fogva a vallási kérdés, lényegében következő tartalmu törvény által fejeztetett be: 1. Azok kik 18 éves korukig evang. vallásban neveltettek, vallásuk végett kérdés alá többé ne fogassanak. 2. A vegyes házasságok evangelikus lelkészek előtt is érvényesen köttethetnek. 3. Melyek eddig igy köttettek, ezennel törvényesíttetnek. 4. A protestáns vallásra történendő áttéréseket illetőleg rendeltetik: a) Az áttérni akaró e szándékát lelkésze előtt két tanu jelenlétében jelentse ki. b) Négy hét eltelése után köteles ugyanazon lelkész előtt ismét két tanu jelenlétében kijelenteni, hogy előbb nyilvánitott feltételénél állhatatosan megmarad. c) E jelentésekről az illető lelkész mind a két esetben köteles bizonyitványt adni. d) Ha a lelkész ily bizonyitványt adni vonakodnék, olyant a két tanu is érvényesen adhatand. e) Mihelyt az áttérni szándékozó e bizonyitványokat azon lelkésznek, kinek vallására térni akar, bemutatja, az áttérés teljesen be van fejezve; de a bizonyitványok előmutatása nélkül az áttérésnek helye nem lehet. f) Az áttérési esetek a püspöki hivatalok által a helytartótanács utján ő felségének minden félévben tudtára adatandók.

A nehéz kérdés tehát, mely nálunk szintugy mint Európa egyéb tartományaiban, oly hosszan, annyi ingerültséggel vitattatott, e törvény által akként lőn befejezve, hogy mind a

teljes lelkiösmereti szabadság, mind a különböző vallásfelekezetek közti tökéletes viszonyosság elve biztosíttatott. Ezen elvek már a bécsi és linczi békekötések alkalmával is kimondattak ugyan; de az udvartól pártolt kath. főpapságnak keresztényi szeretet hiányából származott folytonos fondorkodása következtében, két száz évnél több idő s a XIX-dik század felvilágosodott szellemének fuvallata kivántatott arra, hogy azok valahára világos, minden kétértelműséget, minden cseleskedést kizáró törvény által ténylegesen érvényesíttessenek. 1843.

Mi alatt a vallási törvény ilyképen megalkottatott, a magyar nyelv miatt a horvát követekkel megkezdett viták mind ingerültebb s keserűbb szenvedélyeket ébresztettek. Mondók, miképen a rendek jun. 20-kán végzést hoztak, hogy házokban csak magyarul lehessen szólani, s mikép az ellen a horvát követek sikeretlenül nyujtották be óvásukat. De nem volt ellenben eredménytelen a folyamodás, melyet a horvát követek a kormányhoz küldöttek fel. Bedekovics alkanczellár, maga is az illyr párt tagja s főpártfogója, oda vitte a kabinetben az ügyet, hogy egy, octob. 12-ki kir. leiratban a rendeknek meghagyatott, miszerint addig, mig törvény által másként meghatározva nem leszen, a horvát követeket, az eddigi szokás szerint, latinul is engedjék szólani.

A magyar nyelv s horvát viszonyok ügye.

Meg kell vallani, hogy a rendek junius 20-kai végzése, melylyel táblájoknál a horvát követeket is magyarul szólani kényszerítették, szenvedélyszülte, elhamarkodott, s politikailag tekintve, eszélytelen, igen hibás lépés volt, mely a különben is oly ártalmas viszályokat újabb lángra gyulasztotta. Horvátországban eddigelé tulajdonképen három felekezet létezett: a tisztán magyar párt, mely számra s hatásra nézve mind a mellett is igen gyönge volt, hogy több nagy birtoku urat számlált kebelében; az illyrpárt, mely, számát tekintve, szinte kevesebbségben volt ugyan, de erélye s a tömegekre és az ifjuságra gyakorolt hatása által jelentékeny befolyást vívott ki; — s végre a tulajdonképeni horvát felekezet, mely a nemzet nagy többségét alkotta. Az illyr párt huzamosabban

1843. csak ugy emelkedheték vala döntő hatalomra a tartomány ügyeinek intézésében, ha a sajátlag horvát felekezet által gyámolíttatik. Ez eddigelé csak oly esetekben történt, midőn a tartomány municipalis jogai vagy nemzeti érdekei forogtak szóban. De a végső időkben az illyr párt, szilaj kicsapongásai által, mindinkább elidegenité magától a horvát nemzet józanabb, higgadtabb részét; az ingerültség, melyet a nyelvkérdés pár év előtt támasztott, mindinkább szűnni kezdett; a közvélemény, kivált a három szlavoniai megyében, Verőczében, Pozsegában és Szerémben, az illyrpárt erőszakoskodásai következtében, mindinkább simult a magyarsághoz, s nem volt alaptalan a remény, hogy a kölcsönös mérséklet a megzavart egyetértést teljesen helyreállitandja; minek következtében a kicsapongásai miatt erkölcsileg sokat vesztett s mind csekélyebbre olvadó illyr párt is kénytelen lesz felhagyni zavargásaival. Igy álltak az ügyek a pozsonyi országgyülés megnyíltakor. S ki hitte volna, hogy ama junius 20-kai határozat, mely a horvát nemzetiséget tulajdonképen nem sértette, s nem egyebet foglalt magában, mint hogy a magyar birodalom országgyülésén a latin helyett mindenki, tehát a horvát követek is, magyar nyelven szóljanak, a csilapodó szenvedélyeket ismét lángra lobbantja! S az eset, fájdalom, mégis ez lőn. Alig terjedt el híre azon eszélytelen határozatnak, s a nemzetiségi kérdés Horvátországban már is megint elmérgesűlt. Az illyr pártiak új erélylyel támadtak fel, s a megint hozzájok csatlakozott más buzgóbb horvátok súlya által mind számbeli, mind erkölcsi erőben gyarapodva, azontúl mindenben döntő hatásúvá lőnnek Horvátországban; sőt még a szlavoniai megyékben is elfojtatott a magyarsághoz simuló hajlam; s mindinkább oda fejlődtek az ügyek, hogy egy párt helyett a horvát nemzet nagyobb része állott szemben a nemzetiségi kérdésre nézve a magyarsággal. A rendi végzés igen alkalmas indokul szolgált újult erővel tűzni ki a magyarság elleni izgatás zászlaját: ugy mutatták fel azt, mint Horvátország municipalis jogainak sérelmét, mint a magyarság jog-

talan, erőszakos terjeszkedését, melynek, ha most ellent nem állnak, tartományuk kebelében is mind súlyosabban érzendik foglalásait. A nagy tömeg már kapuja előtt látá a túlzott színekkel ábrázolt, bár csak a felhevült képzelődésben létező veszélyt, s a szenvedély, a gyűlölet mind élénkebb lángra gyult a magyarok ellen; s részben ezek következménye lőn aztán az október 12-kei leirat. 1843.

A rendek többsége, mihelyt a horvát követek által ébresztett ingerültség, melynek hevében a jun. 20-kai végzés hozatott, egy kissé lecsillapult, maga is átlátta e lépés politikai eszélytelenségét s megbánta azt. De bár óhajtották, hogy az ne történt volna, sokan álszégyenből is fertartani kivánták az egyszer kimondott határozatot: mintha a gyöngébb iránti engedékenység erőtelenséggel bélyegezné az erősbet; vagy az elkövetett hibát jóvá tehetné annak következetes védelme. Azonban némely más fontosabb okok sem hiányzottak arra, hogy a végzés fentartassék. A bécsi kabinet azon, már többször sajnosan tapasztalt szokása mellett, miszerint a törvényhozó kar minden gyöngeségét vagy hibáját a maga előnyére sietett kizsákmányolni, minden engedékenységéből a jövőre is jogot csinált magának hasonló esetekben, veszélyesnek látták a rendek elismerni, hogy a törvényhozás egyik kiegészitő része, a király, a másik részt, a rendeket, udvari parancsokkal korlátolhatja. A királyi leirat a rendi tábla azon tagadhatatlan s épen hasonló esetekben, a nyelv házi használata körül, már többször gyakorlatba is vett jogát, miszerint saját keblében a törvényekkel és közjó kivánataival nem ellenkező végzéseket hozhatott, kétségkivül sértette: méltán attól tartottak tehát a rendek, hogy a leirat elfogadása e jogot a jövőre is meggyöngitené. Többeket még az is inditott a végzés fentartására, mert a leiratot nem a horvát nemzet, hanem csak az illyr párt folyamodására hitték keletkezettnek. Végre még a felett sem titkolhatták el fájdalmukat és keserűségöket, hogy most egy két horvát megye folyamodására ily leirat bocsáttatott ki: midőn ellenben Magyarország számos megyéi

1843. folyamodtak az illyr kicsapongások korlátozásáért s megbüntetéseért, azoknak semmi válasz nem adatott, semmi megnyugtató rendelkezés nem történt a kormány részéről. Mind ez azon színben mutatá fel a bécsi kormányt, mintha az illyr mozgalmakat pártolná, s általában a nemzetiségek közti harczot, a «divide et impera» elvéből, kéz alatt szándékosan szítogatná. Ezen s több hasonló, négy kerületi ülésen keresztül felhordott okoknál fogva a nagy többség a jun. 20-kai végzést fentartani kivánta s a királyi leirat, mint sérelmes, ellen feliratot intézni határozott. Azon conservativ s udvari pártiak, kik a kir. leiratot hódoló engedelmességgel kivánták volna fogadtatni, hogy a rendek szilárdságát megtörjék, azt kezdék híresztelni, hogy ha a jun. 20-kai végzés a leirat daczára fentartatik, a kormány hihetőleg eloszlatandja az országgyülést. E félénkitésnek azonban semmi hatása sem lett a rendek határozatára: készebbek voltak eloszlani, mint akár jogaikat törvénytelenül korlátoltatni, akár a horvát követeknek már annyiszor ismételt daczát a nemzeten paczkázni engedjék.

A nagy érdekü kérdés azonban, mely az egész országgyülési közönség figyelmét a legmagasb fokra csigázta, a kerületi ülés határozatával még nem lőn befejezve. A kormányhoz intézendő feliratot még az országos ülésnek kellett megerősíteni. Ezen ülés december 1-jén, nagy számu hallgató közönség jelenlétében tartatott. Szerencsy királyi személynök intvén a rendeket, állanának el a jun. 20-kai határozattól, egyebek közt kijelenté, hogy azt törvényesnek akkor sem tartotta s most sem tartja; és ha a felirást egyátaljában fel akarnák is ő felségéhez küldeni, függeszszék fel legalább ama határzatot s engedjék szólani a horvát követeket, kiknek a szót ezután át is engedte. A horvát követek egyike, Osegovics Metell, ki, szólni akarás jeléül, az ülés kezdete óta állott, felbátorítva az elnöknek a jun. 20-kai végzést törvénytelennek bélyegző nyilatkozata által, beszédét, e végzés daczára, latinul kezdette meg. Mindjárt első szavait nagy zaj fojtotta

el; a rendek egyáltalában követelték, hogy magyarul beszéljen; mivel pedig e közönséges felszólításnak sem akart engedni, s egyre latinul szólt, a zaj folyton oly nagy mértékben tartott, hogy beszéde teljesen érthetetlenné vált. Az elnök egypárszor csendet eszközölvén, a horvát követeket felszólítá, engednének a közóhajtásnak; egyszersmind azonban kijelenté, hogy őket szólásjoguktól eltiltani nem fogja, hogy physikai erőt nem használand s nem is használhat ellenök, s hogy a felirás iránt a végzést addig, mig valaki hozzá szólni akar, ki nem mondhatja; kéré tehát a rendeket, hallgatnák ki a horvát követeket, mert nem lévén törvény, mely a latin szólást tiltsa, attól őket maga sem tilthatja el. A rendek részéről több szó szakítá félbe az elnököt, fennen kiáltozó, hogy «ha nincs is ily törvény, de van határozat.» De mind ez nem használt. A horvát követ, mihelyt a zaj egy kissé csilapult, mindannyiszor ismét latinul folytatá beszédét, mire mindannyiszor ismét megújult s addig tartott a lárma, mig a horvát követ, kinek inkább csak taglejtéséből, mint szavaiból lehetett észrevenni, hogy folyton beszél, végre leült. Ezután több követ, a tárgyat kerületi tanácskozásra vinni akarván, felszólítá az elnököt, oszlatná el a gyülést, mit ez, mint a többség akaratát, végzésül ki is mondott. 1843.

A rendek az nap titkosan akarván előbb tanácskozni, a kerületi ülés csak decz. 2-kán tartatott meg. A fuladásig tömött terem, s a terhelt karzatok, melyeknek nagy részét kiváncsi szépnem hármas sora tölté, bizonyíták az érdeket s az aggodalmas várakozást, melyet a fontos kérdés a keblekben fölébresztett. Megnyittatván végre az ülés, a megelőző tanácskozmány határozata szerint, csak egy követ, Klauzál, s ily értelemben nyilatkozott: «Törvénytelen s botrányos eseményeknek valának a rendek a tegnapi ülésben tanúi; mert Horvátország követei, kik eddig a jun. 20-kai táblai végzést megtörni nem merték, felbuzdítva az oktober 12-dikei leirat által, bátorságot vőnnek azt tettleg megszegni. Különösen sajnos vala tapasztalnunk, mikép e tábla elnöke, cselekvése

1843. irányát nem a többségtől, hanem egy más hatalomtól véve, a horvát követeknek csak javaslotta, hogy magyarul szóljanak; de őket a deákul szólásban nem gátolta, sőt a szólási sor fentartására utalván, felhatalmazta. Ily körülmények komoly megfontolást kivánnak. Szóló a tegnap történteket eredményökre nézve nem sajnálja; mert a nemzetben fel fogják ébreszteni a szükség érzetét, hogy önválasztotta elnököt birni ügyekezzék. Szóló nem akar az elnöki eljárás taglalásába ereszkedni; inkább sajnálja azt, mint kényszerített állásának következését, minthogy ő nem e tábla választottja, hanem azon hatalom kinevezettje, mely a maga érdekeit e tábla érdekeivel ellenkezni véli. Arról szó sem lehet, hogy a jun. 20-kai határozattól, mely törvényes, a tábla eltérjen; miután azonban a horvát követek tegnap, félretévén azon tiszteletet, melylyel az anyaországnak s e táblának tartoznak, csupa makacsságból, s mielőtt még a kérdés megvítattatott volna, azon állást, melyet öt hónapi hallgatás által magok is elismertek, tettleg megsértették, gondoskodni kell a táblának, hogy ily botrány ne ismételtessék. Inditványozza tehát a szóló, jelentessék ki óvásos végzésben, hogy e tábla, elnöke tegnapi tettét, miszerint t. i. a tábla törvényes végzését törvénytelennek mondá, s magát a követi testületen felül emelé, nem helyeselheti s az ellen óvást tesz; hogy továbbá a tábla junius 20-kai törvényes határozatától mind addig, mig a nyomasztó körülmények meg nem szűnnek, el ne álljon ugyan; minthogy azonban a tegnap tapasztalt tettleges erőszak ellenében szinte tettleges erőszakot használni, s a tegnapi eset ismétlését előidézni, a tábla méltósága ellen volna; — mert ily botrányos jelenetek által azt bizonyítaná a világ előtt, hogy van oly törvényhozó testület, mely végzéseinek tiszteletet szerezni nem tud —: jelentse ki hogy, ha a horvátok meg nem szűnnek erőszakkal élni, a tábla tegnapi tettét ismételni nem fogja ugyan, de latin kijelentéseiket figyelembe nem veszi, hitelességgel nem biróknak nyilatkoztatja, s naplójába nem iktatja.»

Ezen indítvány, a megelőző titkos tanácskozmány végzése lévén, közfelkiáltással fogadtatott el s utóbb, pár nap mulva az országos ülésben is megerősíttetvén, a felirat a felső táblára küldetett. A közönség azonban, bár az ülés alatt magát csöndesen viselte, egyátaljában nem volt megelégedve a végzéssel, mely a horvát követek daczát némileg diadalmasnak ismerte el. Még maga Kossuth is egy nagy hatásu czikkelyt írt a felett lapjában, melyben állítja, hogy azon hitéből, mely szerint gondolá, hogy a nemesség, mely ötven évvel ezelőtt nemzetisége hamvadó szikráját lelkesedése szent fuvalmával lángra gyulasztá, képes leend regenerálni is a nemzetet, keservesen kiábrándult. «Kiábrándulása, mondá, azon szomorú tapasztaláson alapszik, hogy a hajdan erős magyar állandó kitüréssel nem képes lelkesedni semmi iránt. — Ez a feloszlás, a halál jele. Ily testben újjászületési erőt nem hisz. Új nemzeti elemet teremteni lát tehát szükségesnek, mely a hon népéből magyar nemzetet alkosson; mely abba, hogy nemzet, s abba, hogy magyar, becsületét helyezze, mi legalább is az élettel ér fel, s azért lelkesülni képes legyen.» A követi kar tekintélye azóta nagyon megcsökkent a közönségben. Valahányszor azontúl a horvát követek felszólaltak, deák beszédük mindannyiszor a követi kar gyöngesége bizonyítványának tekintetett a közönség által. 1843.

A horvát követek diadala azonban nem igen sokáig tartott. Ugyanazon napokban, melyekben az említett viták folytak, végre mind a két tábla megegyezett a magyar nyelvet s nemzetiséget illető általános törvényjavaslatban; mely ennek következtében azonnal a kormányhoz küldetett királyi sanctio végett. A rendek azon kegyeletből, melylyel a hivatalát ötven év óta viselő ősz nádor iránt viseltettek, a törvény azon pontjának kötelezése alól, miszerint törvényhozási és tanácskozási nyelvül a magyar tűzetett ki, őt, ki e nyelvet jól érté ugyan, de elég könnyűséggel nem beszélte, kivették, s reá nézve azt kötelező erejűnek lenni nem akarták. A főherczeg, meghatva e gyöngéd figyelem által, kijelenté, miszerint « azon buzgó-

1843. ságánál fogva, melylyel a nemzet óhajtásait teljesíteni mindig törekedett, s azon erős akaratnál fogva, melylyel a haza javának előmozditása iránt viseltetik, bár a törvény kötelezése alól kivétetett, mennyire aggott kora engedi, ügyekezni fog mégis a nemzet közkivánatának e részben is megfelelni.» A zajos tetszéssel fogadott nyilatkozat jó előjelül tekintetett mindenki által arra nézve, hogy a törvényjavaslat egész terjedelmében megnyeri a királyi megerősitést; mi aztán nem sokára valóban teljesedésbe is ment.

A nyelv-törvény.

A megerősített törvény, melyért oly sok év folytán küzdött a nemzet, lényegére nézve következő: 1. Törvényhozási, országlási és hivatalkodási nyelv ezután kizárólag a magyar leszen; minden más nyelven készülendő hivatalos irat és oklevél érvénytelen. 2. A közoktatási nyelv hasonlókép kirekesztőleg magyar leend; annak az elemi iskolákban miképen használásáról külön törvényczikk rendelkezik. 3. Pozsega, Verőcze és Szerém vármegyék s a magyar tengermellék az ott eddig gyakorlatban volt nyelvnek egyedül önkeblökben és belügyeikben való használhatásában az 1850-ik évi jan. 1-ig meghagyatnak, azontúl szinte csak a magyar nyelvvel fognak élhetni. 4. Minden magyarországi pénzek magyar jelekkel és körirással veressenek, és minden polgári, kincstári s katonai intézeteknél, valamint a magyar tengeri révpartok és hajók lobogóin, egyedül az ország czímere s a nemzeti színek használtassanak. 5. Az első pont alkalmazása Horvátországra csak annyiban terjesztetik ki, a mennyiben annak törvényhatóságai s itélőszékei a törvényhozással, kormánynyal és a magyarországi törvényhatóságokkal érintkezésbe jőnek; ezen érintkezésben a hivatalos levelezés nyelve egyedül magyar leend. Minden köz s magán ügyekre nézve azonban, a menynyiben ezek csak Horvátország kebelében folynak le, ugy szinte a törvényhatóságok és törvényszékek tanácskozásaiban is, a latin nyelv használhatása fenhagyatik. 6. A horvátországi tisztviselők, midőn bár hivatalosan, de tulajdon nevökben a magyarországiakkal leveleznek, a latin nyelvvel élhetnek;

midőn azonban törvényhatóságaik meghagyásából értekeznek a magyar hatóságok tisztviselőivel, magyar nyelven kötelesek levelezni. Hasonlókép a horvátországi főhivatalnokok is, ugymint a bán, püspökök, megyei főkormányzók, midőn a magyarországiakkal leveleznek, a magyar nyelvet tartoznak használni. 7. A második pontnak a közoktatás iránti rendelete Horvátországra ki nem terjesztetik; de a magyar nyelv Horvátországnak minden köziskoláiban rendesen taníttassék. 1843.

Igy tehát ötven évi ernyedetlen sürgetés után a nemzetnek sikerült valahára azon polczra emelni a maga nyelvét, mely azt megilleté, s teljesen kiküszöbölni a holt latint, melyet jobbára német ajkú királyai toltak fel reá. Mi már e törvény méltánylását Horvátország tekintetében illeti: felette nehéz arról itéletet mondani, mely mind a két félt kielégítse, az egyiknek önérzetét s büszkeségét, a másiknak érzékenységét ne sértse. És ha most, a leviharzott forradalom után, mely ugy a magyar, mint a horvát nemzet nyilvános életét gyökereiben megrázkódtatá, a kölcsönös méltányosság képes is valahára e tárgyban higgadtan gondolkodni, s oly közép utat választani, melyen a jó és bal szerencsében együtt leélt századok alatt felsarjozott testvéries érzelmek újabb virágzatra fejlődjenek: akkoron, a szenvedély hevében, egyik nemzet sem tudott igazságos lenni a másik iránt; mind a ketten élre álliták követeléseiket, meg nem gondolván, hogy viszályaik, valamint kéz alatt a kényuralom érdekében szítogattattak, ugy végre is csak annak válhatnak hasznára.

A horvátok féltékeny szemmel, hogy ne mondjam irígységgel láták a magyar nemzet emelkedését és erősbödését, melyet a minden oldalu haladás, fejlődés természetszerűleg naponként előbbre visz; s a helyett, hogy a jó példát utánozva, magok is a haladásban ügyekeztek volna vele versenyezni: attóli félelmökben, nehogy csekély számok mellett a már erkölcsileg is hatalmasan hóditani kezdő magyarságtól elnyelessenek, folyton akadályokat törekedtek vetni haladása elébe. Saját tartományi viszonyaiknál fogva nagy bajjal járt

1843. volna, a latint magoknál a nemzeti nyelvvel váltani fel; miután a három tótországi megyében, Pozsegában, Verőczében és Szerémben, a 145 ezer lakos közől csak 12 ezer beszélte a horvát nyelvet, a többinek a szerb lévén anyai nyelve; Horvátországban pedig az 575 ezer lakos közől 280 ezer szinte szerb eredetű volt. Ez okból részökről még nem is nyilvánult a kivánat, hogy belügyeikben a latin helyébe a horvát nyelv tétessék hivatalossá; mit a szerb ajkú lakosság kétségkivül ellenzendő vala. De avval, hogy magoknál a régi állapotot fentartani kivánták, meg nem elégedve, Magyarországban is ellenzék a nemzeti nyelvnek a holt latin helyébe emeltetését. És, mint már említők, a nyelv kérdésén felül, egyebekben is gátolni törekedtek haladásában a magyar nemzetet; ellenzék az adó igazságosabb felosztását, a vallások jogi egyenlőségét, a protestánsok birtokjogát és szabad vallásgyakorlatát a magok tartományában, s más szabadelvű gyökeres reformokat. Ők mind e reformkérdéseknél azzal álltak elő, hogy municipalis jogaikba ütköznek; országuk pedig e municipalis jogok szerint, Magyarországtól függetlenül kormányzandó. Befolyást igényeltek és birtak is jogosan a közös törvényhozásban; de elismerni nem akarták, hogy annak végzései Horvátországot is kötelezik.

De viszont a magyarok sem voltak mentek minden balnézettől s balfogástól. Erejök érzetében nem tudtak eléggé kiméletesek lenni a horvátok iránt, kik már gyöngeségöknél fogva is érdemlének kiméletet. Kevés magyar volt, ki már csak azon fölényt is kellőkép méltányolni tudta volna, melyet a magyar nemzet nyert az által, hogy, nem mondom, a kölcsönös érintkezésben, de csak szorosan az ország határaiban hivatalossá lett a nemzeti nyelv, mig Horvátországban a latin maradt az igazgatás közlönye. És még kevesbbé akarták belátni, mily hódító felsőséggel ruházzák fel a magyar nyelvet, midőn a latin helyett Horvátországra is azt szabják a kölcsönös hivatalos érintkezés közlönyéül. Számos követ ajkáról lehetett hallani, hogy ezen intézkedésben semmi valóságos

sérelmet, semmi veszélyt nem látnak Horvátországra nézve; mert hiszen, ugy mondának, nem a horvát, hanem a latin helyébe igtattatik be a magyar nyelv. Nem gondolták meg, vagy nem akarták bevallani, mily sérelmesnek tartotta volna magára nézve a magyar nemzet, ha, feltéve, hogy oly jogi viszonyban áll Ausztriával, mint Horvátország velünk, — a német tétetik nálunk a kölcsönös érintkezés nyelvévé. Senki sem gondolkodék arról, hogy a horvátok nemzeti féltékenysége kielégíttessék, és a magyarság hóditásaitól megmentessék; sőt azon intézkedésben, — mit a horvátok szabad akaratára kellett volna hagyni, hogy a magyar nyelv az ő iskoláikban is taníttassék, egyenesen hóditásra számitottak. Ezen erőszakolás oka azon politikai elvben rejlett, hogy miután Horvátország a magyar alkotmány s törvények áldásaival élt: a magyarok azt alárendelt tartománynak szerették tekinteni, mely azon pillanatban esnék az osztrák kényuralom martalékává, a melyben a magyar alkotmány s törvények pajzsa által védetni megszűnnék; mig viszont a horvátok magokat függetleneknek, tartományukat egyenjogu társországnak tartották. Hazánkfiai nem méltányolták azon elvet, hogy a nemzetiségek, miként a személyek, erkölcsi tények: életök azon öntudatban gyökerezik, melyet önmagokról birnak, s életerejök szintugy mint jogosultságuk a nemzeti érzület foka szerint mérlegelendő. De mig a magyarok ezen nyelvi erőszakolás miatt gáncsot érdemelnek; a horvátokat sem lehet kimenteni a vád alól, hogy illyr-panszláv felekezetök a magyar korona területének s a történelmi jogu államviszonyoknak csorbitására törekedett, s e czélból ő kezdte a támadást a magyarság ellen, midőn ettől még semmi sérelmet sem szenvedett; utóbb pedig, kevés kivétellel, mindnyájan a közös alkotmányosság és szabadság ellen szövetkeztek a bécsi kényuralommal, mely mégis e viszályt szándékosan szítogatta. 1843.

A meggyőződés a felől, hogy a kormány e viszályt nem csak semlegesen, az illyr zavargásokat elnézve, hanem, némely magas állásu tisztviselők által, ténylegesen is ápolja,

1843 mind erősebb gyökereket kezdett verni a magyar közönségben. Mert bár ama zavargások megvizsgálására két izben, elébb Rudics bácsi, utóbb Siskovics verőczei főispán küldetett Horvátországba kir. biztosul; bár a zavargás alattomos szitogatása több fő rendű személyre, egyebek közt Zdencsay főispánra, sőt magára Haulik zágrábi püspökre s volt báni helytartóra is elég világosan bebizonyult: a bünösök még sem fenyíttettek meg mindnyájan s kellőleg. Zdencsay egész februárig viselte a főispáni méltóságot; s midőn arról végre lemondott, kamarai igazgatóságában mégis meghagyatott. Kukuljevics, az iskolák zágrábi kerületének igazgatója, ki az illyrismus szitogatásában annyira ment, hogy egyebek közt az akadémiai ifjuság legdurvább kicsapongásait sem büntette, ha azok a magyarok elleni gyülölet bélyegét viselték, elmozdíttatott ugyan hivatalától. De a többi kir. hivatalnokok, kik nem kevesebb buzgalommal pártolták az illyrismust, mindnyájan meghagyattak; és a sajtó is még folyton a régi modorban féktelenkedhetett. Magok az illyrpártiak is nyiltan híresztelték, hogy a kormány által pártoltatnak; mit, miután ezen állitás mellett annyi tények szóltak, nem is volt nehéz elhitetni a közönséggel. Az országgyülés előtt lefolyt tartományi gyülés, melyből a horvátpárti túrmezei nemesség kizáratott, egymaga elegendő volt volna e hit terjesztésére.

A túrmezei sérelem; illyrismus. És ez volt oka, hogy a rendek is nagy időnek látták, valahára komolyabban tanácskozni az illyrismus s annak veszélyes következményei felett. Már a magyar nyelv tárgyalása alatt mind a két táblánál szóba került az illyrismus, minthogy csak az illyr párt ellenzette a nyelvnek hivatalossá tételét. Még tüzetesebben szőnyegre hozatott azonban ugyanaz a túrmezei sérelem tárgyalása alkalmával. Említők, mikép a túrmezei és szentiványi nemesség Horvátországban, a tartományi gyülésben, az országgyülési követek választásából jogtalanul kizáratott; minek következtében az illyr párt jelöltjei lettek követekké. Említettük azt is, hogy Jozipovics, a túrmezei nemesség grófja, e választás ellen a kormánynál azonnal,

utóbb pedig az országgyülésen is óvást tett, kijelentvén, hogy a választottakat a túrmezei kerület, sőt az egész horvát párt Horvátország követeinek el nem ismerheti. Támogatta a túrmezei gróf ezen óvását a Zágráb megyei nemesség mintegy ötödfél száz, részint fő, részint közrendű tagjának folyamodása, mely által megsértett követválasztási jogukat helyreállíttatni kivánják. A rendek ennél fogva a sérelem orvoslása végett feliratot szándékoztak intézni a kormányhoz. Már e felirat tárgyalásakor is több szónok keményen megrótta a zágrábi püspököt, főispánt s több kir. tisztviselőt, kik pártolásuk által az illyr zavargásokat szítogatják; midőn pedig a főrendek, kiknek többsége a túrmezei panaszban sérelmet nem látott, a felirat felküldését ellenzették: a rendek is kimerítőbben megvitatták az illyr zavargásokat, mint oly párttörekvéseket, melyek törvény-ellenesek, a hazára nézve pedig veszélyesekké válhatók. Nem sokára még súlyosabb aggodalmakat ébresztének minden hazafiban az illyr pártnak újabb vérengző kihágásai a mult évi deczember 9-kén tartott Zágráb megyei közgyülésen, hol a felizgatott illyr pártiak a magyar érzelmű horvát-párti békés viseletű nemességet ismét fegyveresen támadták meg és valóságos harczot kezdének, melynek csak a közbejött katonaság vethetett véget. A rendek ezen közbéke-háborító zavargások ellen valahára erélyes rendszabályokat kivántak a kormánytól, minek következtében, 1844 elején, mind a két táblán ismét élénk vitatkozás támadt az illyrismus törekvéseinek veszélyessége felett. A rendeknél e tárgyban nem igen hallatszott ellenkező vélemény. A főrendeknél azonban, a kormánypárt még mindig ellenezvén a feliratot, több ülés folytában rendkivül heves szónoklatok tartattak. A január 31-ki ülésben a vitatkozás oly keserű személyeskedésekké vált, hogy az elnök főherczeg, ki több ízben felszólalni kényszerítve érzé magát, az ülés végén ismételve kijelentette, hogy « ha több ily zajos ülés leszen, minő e mai volt, kénytelen lesz megkérni a főrendeket, hogy a tábla belrendezése iránt

1843.

1843. intézkedjenek, különben a szólás szabadsága veszélyeztetik, a tárgyalás lehetetlenné tétetik s ő aggott korában elnöki tisztének viselésére képes nem lesz.» De bár a főherczeg a következő ülésben eleve is újabban mérsékletre intette a tábla tagjait, ezen ülés vitatkozásait is ingerült hangulat lengé keresztül; miből utóbb Haller bán és Teleky László közt még párviadal is származott. Öt napi heves szóváltások után február 5-kén valahára a többség azon végzésével fejeztetett be a vitatkozás, hogy, a túrmezei panasz mellőztével, általánosan kéressék meg ő felsége, hogy a horvátországi kicsapongásokat figyelembe véve, a törvény és igazság szigorú kiszolgáltatása által mind a kapcsolt részeket, mind az anyaországot nyugtassa meg.

Hő óhajtása volt ez a rendeknek is; de e mellett, nehogy az ország iránt hűséges érzelmű horvát pártiak az illyr párt rend- s törvénysértő hatalmaskodásai által, ha ezek tovább is fenyítetlenül hagyatnak, végkép megfélénkíttessék, — a túrmezei panaszt is orvosoltatni óhajtván, azt felterjesztetni tovább is sürgették. Minthogy pedig a zágrábi püspök s volt báni helytartó a főrendeknél egyebek közt azt is állitotta, hogy Horvátországban illyrismus nem is létezik, vagy ha létezik is, oly valami nevetséges és figyelmet nem érdemlő dolog az, hogy azzal csak egy pillanatig is kár foglalkozni: a rendeknél többen felhivatva érezték magokat, történetileg s tüzetesen tárgyalni az illyrismus kérdését. Történt ez a jul. 6-ki s következő ülésekben. Legjelesebb volt mindenek közt Pest megye egyik követének, Szentkirályi Mórnak szónoklata, ki hosszu történelmi előadásában számtalan tényekkel s okiratokkal bizonyította be nem csak azt, hogy valóban létezik a panszláv szellemű illyr párt, melynek fő czélja az országtóli elszakadás és egy déli szláv birodalom alkotása; hanem azt is, hogy annak szétágazásai folyton terjednek a horvát és szlavoniai megyékben és határszéli kerületekben; — s bár még számilag kevesebbségben van, de a kormánynak megróvást érdemlő elnézése, sőt alattomos pártolása követ-

keztében annyira erősödik, hogy, nem csak Magyarország, 1843.
de az osztrák birodalomnak érdekében is, nagy ideje a veszedelmes eszmének gátot vetni, s a már a közéletben is terjedő zavargásokat megszűntetni. « A horvát nemzet színe — ugymond egyebek közt — még ugyan azon nemzeti párthoz tartozik, mely a békét, az egyességet és barátságot az anyaországgal óhajtja; de ha megemlékezünk az ármánynak azon mesterségeire, miket az illyr párt naponként mozgásba tesz: itt az idő gondoskodni, nehogy beteljesedjék Gájnak mondása, melyet a horvát párthoz intézett: « Ti többségben vagytok még; de a jövő ifju nemzedék s a gyermek, a mint megszületik, enyém. » — De mit tegyünk hát? folytatja. — Mindenek előtt különböztessük meg a horvát nemzetet az illyr párttól, a horvát nemzetiséget az illyr nemzetiségtől. A horvát nemzetnek egyesség, béke s barátság és segítség azon rosz lelkek ellen, melyek az illyrismus képében megszállották. Az illyr pártnak gyűlölség, harcz és bosszu ugyanazon mértékben, melyben ők azt ellenünk fordítják. A horvát nemzetiségnek elismerés azon körben, melyben honos, ön törvényhatóságaik körében; — mondjuk ki, hogy a magyar nyelvet tőlök csak azon érintkezésben kivánjuk, melyben a közös magyar kormánynyal s törvényhatóságokkal és a közös magyar törvényhozással állanak, és tovább nem. Az illyr nemzetiség nem fér meg sem a magyar alkotmánynyal, sem azon egységgel, melyet a magyar korona képvisel; sőt mint kifolyása a panszláv eszmének, megtámadja az öszszes európai státuscsalád viszonyait.... És ha tisztába lesznek téve azon viszonyok, melyek a horvát-magyar kérdésnek alapeszméjét magokban foglalják: a horvátok, nemzetiségök iránt megnyugtatva, meg fogják ismerni azon valódi ellenséget, mely őket egy általános szláv hazában felolvasztani törekszik, s ez által alkotmányos szabadságaik elenyésztetésére vezet. »

Egy más követ a kormány eljárását birálgatá az illyr zavargásokban, s azon meggyőződésre jut, hogy «akár kül akár

1843. felső befolyás eredményei, akár belviszonyok s nemzeti ébredés szüleményei az illyr mozgalmak: a hatalom egyik esetben sem tőn eleget a maga feladatának, s mulasztása szomorú következményeire őt méltan figyelmeztetheti a törvényhozás.»

E meggyőződésben, mondhatni, az egész nemzet, s néhány kormánypártin kivül az egész tábla osztozott a szónokkal; miért is ellenvélemény nélkül közfelkiáltással végzéssé lőn: hogy a kormánytól felvilágositás kivántassék azon nyugtalanító állapotra nézve, mely főleg Horvátországban az ugy nevezett illyr mozgalmak által előidéztetett, s nyugtató válasz az iránt, mi lépések történtek e lázas állapot megszüntetésére. Egyszersmind kéressék meg a király, tartassa fenn szigorúan a törvényeket, fordítsa el kegyelmét azoktól, kik nemzetiségünket nem tisztelik; sujtsa, kik belőle gúnyt űzni vakmerősködnek. Más részről kisérje éber figyelemmel a külföldi viszonyokat; tekintsen az aldunai tartományokra, tekintsen a fekete tengerre s messze éjszak felé. Sok, igen sok mulasztás történt a szerencsétlen nemzetre, mely szomszédunkban lakik, a lengyelre, s az aldunai tartományokra nézve. Lépjen fel tehát a kormány hatályosan, biztos lehetvén, hogy a nemzet e cselekvéseiben minden áldozattal támogatandja.

De ezen végzésnek, mely mintegy jós szellemmel vágott be a jövendő titkaiba, sem volt egyéb foganata mint, hogy e tárgyalások alatt, nehogy a nemzetnek közönségessé vált gyanúja az iránt, hogy az illyr mozgalom felsőbb befolyások által szítogattatik, még inkább erősödjék, ama két egyén, kik e zavargásokban leginkább részt vettek, Zdencsay, zágrábi főispán és Kukuljevics, iskola-kerületi igazgató, hivatalaikból elmozdíttattak. És ebből állott mindössze is, mit a kormány a nemzetnek oly alapos panaszaira s oly súlyos vádjaira tőn az illyr zavargások ügyében. Csoda-e, ha azok menten növekedtek, s a nagyobb számu, de erélytelenebb magyar-horvát párt azon meggyőződés befolyása alatt, hogy

az illyr párt a kormány által pártoltatik, mindinkább megfélénkült a vad erélyű illyr párt erkölcsi terrorismusa irányában? 1843.

Ezen illyr zavargásokkal, mennyire azok a rendet s közbékét felforgatták, az egészséges nemzeti kifejlődést s haladást gátolták, némileg párvonalban léteztek s azok mellék darabját képezték közéletünkben ama megyegyülési kihágások, melyeket fentebb ábrázolánk s a közönség a «korteskedés» nevével bélyegzett. Az utósó évek alatt ez, miként láttuk, mind sürűbbé, terjedtebbé lőn a megyei municipalis életben. Már nem csak tisztújitásokra s követválasztásokra, hanem egyes reformi kérdések egy vagy más értelemben való eldöntésére is, megvesztegetett, erkölcsi vagy anyagi eszközök által egyesített s elcsábított, tudatlan tömegeket kezdének az egymással szemben álló pártok bevinni a megyei közgyülésekre. E zajlongó, gyakran ittas tömegek kihágásait, mint mondók, nem ritkán vérengzés, sőt emberhalál is jelölte. A fékevesztett pártszenvedély kitöréseiben a személybátorság veszélyeztetett; a csöndes, higgadt tanácskozás, a tömegek zajában, lehetetlenné vált; a legfontosabb reformok, az égető életkérdések feletti határozatok tudatlan csoportok betanított kurjongatásaitól vagy szavazatától feltételeztettek. A honi értelmiség kárhoztató közvéleménye, a sajtó kiméletlen ostorozásai, legünnepeltebb tekintélyeink gyakori gáncsai, mind elégtelenek valának a párttusák ezen fattyu kinövéseinek rögtön gátot vetni. A törvényhozásnak kelle tehát közbelépni s megszűntetni a már nemzeti veszélylyé növekedett kihágásokat.

Megyei kihágások feletti vitatkozások.

De, bár senki sem találtatott a rendek közt, ki ama durva kihágásokat nem kárhoztatta volna, a tárgy mégis hosszu vitatkozásra adott alkalmat. Sokan féltek, nehogy a rend érdekében a megyei élet szabadsága is szükség nélkül korláltoltassék, kivált miután oly nehéz a kissé finomitott vesztegetést, mint Angolország példája is bizonyítja, felfedezni és a szabadság kára nélkül sujtani. Mások azon véleményben

1843. lévén, hogy a százféle titkos álarcz alá rejtőző vesztegetést, mely minden korteskedésnek s kicsapongásnak kutfeje, büntetni nem lehet, s tehát az ellen törvényt sem szükség alkotni. Ezek elégnek tarták a vesztegetés sükerének lehetetlenitését a megyei gyüléseken szavazattal birók számának szaporitása által; mit a honoratiorok jogositásáról, a nem nemesek hivatalképességéről, szóval, az alkotmányos jogoknak a polgárok egyéb osztályaira kiterjesztéséről alkotni szándéklott törvények által óhajtottak s reméltek is elérhetni. A többség azonban e törvények mellett különös szabályokat is kivánt alkotni a korteskedés meggátolására, bár elismerte, hogy a vesztegetés ellen sükeres módot nem képes találni. A közvélemény az alkotmányos jogok ama kiterjesztésén s a bebizonyult vesztegetésre szabott büntetéseken kivül a következő reformokban kereste a kihágások orvoslatát: a megyei tisztválasztások három évről hatra tétessenek; a választások formái, melyek iránt törvényeink igen széles értelműek s határozatlanok, szigorúbban jelöltessenek ki s különösen minden választás egyedül titkos szavazás által hajtassék végre; a követválasztásra nézve a verificatiót ezentúl ne, mint eddig, magok a törvényhatóságok, hanem az országgyülés rendei kezeljék; végre mivel a kihágásokra gyakran az nyujt okot, hogy a főispánok a közvéleményt figyelembe nem veszik, és nem ritkán oly egyéneket jelölnek ki a hivatalokra, kikben a bizodalom nem központosul, a népszerűeket pedig a kijelölésből végkép kihagyják; a gyülések tartásában s vezetésében hatalmokkal sokféleképen visszaélnek: a főispánok kihágásai ellen is külön törvény alkottassék. Azon visszaélések ellen pedig, melyek a tudatlan tömegeknek a tanácskozásokba beviteléből származnak, ama rendszabályban keresték az orvoslatot, hogy tanácskozási joggal ezentúl csak táblabirák, előkelők s tisztesbek, szóval az értelmiség birjon; s a köznemesség csak a maga kebeléből választandó bizonyos számu képviselők által vehessen részt a tanácskozásokban.

Bizonyos dolog, hogy a rendek által javaslott e rendsza-

bályok korán sem vették volna elejét minden kihágásoknak s visszaéléseknek a megyei gyüléseken. Ezt csak a megyei szerkezet teljes reorganisatiojától lehetett volna várni; mit a jelen körülmények közt legjobb akarattal sem lehetett s talán tanácsos sem volt volna szőnyegre hozni. Azonban, kétséget nem szenved, hogy már ezen inditványozott szabályok is, törvénynyé emelve, sok bajt képesek voltak volna orvosolni a megyei gyüléseken. Ezen felül a képviseletnek ama neme, melyet a rendek az alnemességnek a tanácskozásokbani részvéte tekintetében javasoltak, mintegy hidul szolgálhatott volna idővel arra, hogy a megyei gyüléseken az egész, nem nemes nép is képviseltessék; mi aztán kétségkivül kevés idő alatt maga után vonja a képviseleti rendszernek egész terjedelembeni megalapitását. De a főrendek e reformot is ellenzették. A főispánokról, azok hatalmának korlátozásáról, kihágásaik büntetéséről szóló részét pedig a törvényjavaslatnak, azon ürügy alatt, hogy az nem szabályozza, hanem megsemmíti az elnöki jogokat, tárgyalás alá sem akarták venni. Meg kell azonban vallani, hogy a rendek sem menthetők e tekintetben minden gáncstól; s figyelembe véve a főispánok ellen alkotott szabályok szigorúságát, aligha igaza nem volt egy felső házi tagnak, ki akként nyilatkozott, hogy «meggyőződése szerint e tárgy elintézését sem a felső sem az alsó tábla, vagy más szavakkal, sem a főispánok sem a megyék nem akarják őszintén; mert a korteskedésnek még mind a két rész hasznát vehetni véli». És igy e fontos tárgy elintézése végkép elmaradt; a botrányos megyei kihágásoknak azontúl sem lett más korláta s büntetése, mint a közvélemény hangos kárhoztatása. 1844.

A nemzetiségi kérdés megoldásán s a vallási surlódások kiegyenlitésén kivül, még azt tekintették fő feladatuk gyanánt ezen országgyülés rendei, hogy a nemzetet mind az erkölcsi mind az anyagi kifejlődés utján egy stadiummal előbbre vezessék. E haladás kérdéseit részint a mult országgyülések vitatkozásai, részint az utósó három év discussiói, melyek, Az országgyülés egyéb tárgyalásai.

1844. mint láttuk, a sajtóban és a megyei közgyűléseken egyaránt nagy hévvel folytattattak, határozottan kitűzve s minden részleteikben megvitatva, bocsátották ezen országgyülés elébe.

E kérdések természetök s irányuknál fogva három félékre oszthatók: 1. Azokra, melyek az államigazgatás némely fontosabb részleteit illették; s ezek közé tartozott: egy új büntető törvénykönyv s börtönrendszer életbe léptetése, a városok rendezése s egy hitelintézet felállitása. 2. Azon demokrat s radikál irányu reformtörekvésekre, melyek a magánjog teljes átalakitása felé nehézkedtek; s ezek közé sorozhatjuk: a polgári jogok és terhek egyenlősitésének, különösen a közmunkák, közös adó, szabad föld, birtokolhatás és hivatalképesség tárgyait. 3. Végre azokra, melyekben az önállóságra, az ország függetlenségére vonatkozó irány nyilvánult; s ezek a «Partium» s Erdélylyeli unio, a vámok és harminczadok, a fiumei és középponti vasutak és általában az anyagi érdekek kérdéseit foglalták magokban. Mind ezekről, bár rövid körvonalokban, de mégis külön kell szólanunk, hogy ezen országgyülés történelmét kiegészithessük.

A büntető törvénykönyv és börtönrendszer.

A büntető törvénykönyv s börtönrendszer kidolgozására, mint tudjuk, a mult országgyülés bizottmányt nevezett ki; és e bizottmány munkálata szolgált jelenleg a tárgyalás alapjául. E munkálat az ország legünnepeltebb értelmiségei s legjelesebb jogtudósai hosszas tanácskozásaiból kerülvén ki, a nemzet azon reménynyel kecsegtette magát az országgyülés megnyitásakor, hogy az új büntető törvénykönyv a királyi sanctio által törvény erejére fog emeltetni. Ezen reményeket azonban, melyeket a rendeknek a munkálat megrostálásában kifejtett buzgalma még egy ideig ápolt, nem sokára meghiúsitotta a főrendi tábla többsége. A munkálatban, mikép az a rendek által megállapittatott, két nagy fontosságu pont fordult elő, melyeket a főrendi többség elfogadni egyátaljában nem akart: a halálos büntetés eltörlése s az esküttszékek megalapitása. A rendek munkálatában az egész büntető eljárás az esküttszékekre lévén alapitva, ezeknek elfogadásától függött

a törvény létre jöhetése. A főrendek többsége azonban azon ürügy alatt, hogy a büntető eljárásnak helyes alapja van letéve alkotmányunkban, az esküttszékek behozatalát szükségtelennek állitá; és csak azt kivánta, hogy a fenálló büntető eljárásunkban létező hibák s hiányok javíttassanak s pótoltassanak; és különösen, hogy a bűntények megvizsgálására fordíttassék nagyobb figyelem; továbbá, hogy a perek folyama a megyei, csak időszakonként működő, törvényszékek helyébe felállitandó állandó biróságok által gyorsíttassék s végre, hogy börtöneinknek szerintök is siralmas állapota minél elébb jobbra fordíttassék. A főrendi ellenzék, látván a többség hajthatatlanságát, hogy az esküttszékek behozatalának reményét legalább a jövőre megmentse, a szept. 10-kei ülésben, midőn az országgyülés befejezésének határnapja már ki volt hirdetve, azt kivánta, hogy a törvényjavaslat a rendeknek azon felszólitással küldessék vissza, miszerint e tárgyat, melyben sükert reményleni már nem lehet, boldogabb időkre halaszszák. De érzé a többség hogy ekként a remények meghiúsitásának vádja rája nehezednék; az esküttszékek tárgyalása pedig a következő országgyülésen ismét szőnyegre hozatnék: az inditványt tehát nem fogadta el, s az esküttszékeket csak egyszerűen vetette vissza; a rendeket pedig arra szólítá fel, hogy az országos választmánynak azon javaslatát vegyék tárgyalás alá s terjeszszék a főrendi tábla elébe, mely az állandó biróság elvén nyugszik. E határozat hallattára az egész főrendi ellenzék odahagyta a teremet, szembeszökő módon akarván nyilvánitani, hogy a büntető törvénykönyv iránti remények meghiúsitásában neki semmi része. Mert valóban a főrendek e határozata után a büntető törvénykönyv életbe léptetésének még lehetősége is megsemmittetett: nem csak azért, mivel a rendek többsége az esküttszékekről lemondani nem akart; hanem azért is, mivel az országgyülés befejeztének határnapja oktob. 10-re lévén kitűzve, egy újabb törvényjavaslatot, mely az állandó biróság 1844.

1844. elvén nyugodnék, az idő rövidsége s más szinte fontos tárgyak halmaza miatt, ha akarták volna sem készíthetnek el többé.

Ezek után a büntetőjogi törvényjavaslatnak még csak azon része iránt maradt fenn egy ideig némi remény, hogy életbe lépend, mely az új börtönrendszerről szólott. Hosszas viták s több üzenetek után a hallgató és magányrendszer fölött, a két tábla már elébb abban egyezett meg, hogy a magányrendszer elvei szerint, de oly módosításokkal, melyek szerint a régiről az újra lépcsőnként történjék az átmenet, kisérletképen négy nagy kerületi börtön építtessék az ország négy részében; s az egyes megyék is, melyekben újabb börtönök építése szükségessé válnék, azokat e rendszer elvei szerint építhessék. Már csak e javitás is nagy nyereség lett volna az országra, melynek legtöbb börtönei nem a javulás, hanem a végképi elkorcsosulás iskolái s bűnfészkei valának. Miután azonban a közös adó kérdése utóbb megbukott, a szükséges költség hiánya miatt a négy kerületi börtön ügye is dugába dűlt.

A hitelintézeti törvényjavaslat.

Mióta közéletünkbe a váltótörvények behozattak, számtalan birtokos, de eladósodott család érezte e törvények szigorát; kiket elébb a nemesi kiváltság s ősiségi jog a hitelezőik számára esendő elkobzástól megóvott, most megrettenve tapasztalták, hogy a váltótörvény szerint végrehajtandó lefoglalás ellen sem ősi jog sem nemesi kiváltság nem véd többé. Az önzők s tudatlanok ennek következtében magok a váltó törvények ellen keltek ki, azokat átkozván, könnyelmüségből vagy rosz számitásból, származott vesztök okául. A félelem s ellenszenvnek, mely a nemesség tudatlanabb tagjai közt a váltótörvény ellen közönségessé vált, az lett következése, hogy sokan egyébiránt szükséges kölcsöneiknél sem akarták magokat alája vetni a váltótörvény kötelezéseinek, mi ismét a kamatláb rendkivüli felszökkentét vonta maga után. Nehogy tehát addig is, mig az ország lakosainak ezen birtokos osztálya a váltó törvény jótékonyságával lassanként megismerkedik, akár a tudatlanság szülte bukások igen szaporodjanak;

1844.

akár a kamatláb szerfeletti fölemelése az uzsoráskodást terjeszsze: a legégetőbb szükségek közé tartozott egy hitelintézet felállitása, melyben, az említett körülményektől elnézve is, egyedül a földmívelési ipar gyarapodása végett, mindenki jutányosan tehessen szert kölcsönre. A törvényjavaslat, melyet az intézet iránt a rendek készítettek, több üzenetváltás után megnyerte végre a főrendeknek is hozzájárulását; a királyi válasz azonban minden reményt meghiúsított az oly hasznos intézet életbe léptetése iránt. A javaslat szerint az intézet igazgatója, ki az országgyülés által kijelöltek közől a kormány által lett volna választandó, az országgyülésnek felelőséggel tartozott eljárásáról; de a királyi válasz a törvényjavaslatból mind azt kihagyatni kivánta, mi által az igazgató felelősége biztosíttathaték. E válasz az intézetben minden alkotmányos elvet megsemmított: s a kormánynak kényuralmi hajlamai mellett méltán azon gyanút ébreszté az ország rendeiben, hogy a hitelintézet, ugy, mint azt a kir. válasz akarja, az igazgató felelősége nélkül, kevés idő mulva jutalmazás és vesztegetés eszközévé válnék a kormány kezében; évek multával pedig, midőn majd az intézet nagyobb kiható erővel működendenék, a nemzet minden vagyonát zsarnoki önkénynek, az alkotmányt kényuralmi czélzatok veszedelmének fogná kitenni; és ekként az, minek czélja épen a nemzeti jóllét, magának az alkotmánynak felforgatására szolgálna eszközül. Ily áron természetesen a rendek nem akarhatták, nem volt szabad akarniok megvásárolni a nemzet anyagi jóllétére különben oly hasznossá válandott hitelintézetet.

A városok rendezésének s országgyülési befolyásának kérdése.

Még sajnálatosabb volt ezen összeütközés az alkotmányosság elvei s az absolutismus terjeszkedési törekvései közt a városok rendezésének kérdésében; mert annak következtében egy még fontosabb, még égetőbb szükségű tárgy bukott meg azon országgyülésen. Azok után, mik a városok kérdése tekintetében az országgyülés megnyitásáig történtek, a közvélemény annál bizonyosabbnak tartá e kérdés valahárai megoldását, minthogy a városok, mint láttuk, már veszteni

1844. kezdék türelmöket, s gyakori folyamodásaik után a kormányhoz attól lehetett tartani hogy, ha ez iránt még most sem alkottatik meg a kivánt törvény, maga a hatalom, országgyülésen kivül, fogja elintézni a fontos tárgyat. A városok egy részének, mely a hajdan korban nyerte kiváltságait, a régi törvények és a százados gyakorlat kétségtelen jogot biztosítottak, szavazataikkal részt venni a törvényhozásban. S jelen állásukat maga a közvélemény is igazságtalannak, sőt gúnyosnak ismerte el. Ha tehát e kérdést most sem intezi el a törvényhozás, méltán lehetett félni, hogy a kormány, e régibb törvények szerint, a maga érdekében határozza meg a városok szavazatát. Mind ezen körülménynél, mind az igazság követelésénél fogva tehát, e kérdés megfejtését mindenki halaszthatatlannak tartotta. Ehhez járult, hogy közönségessé vált már azon meggyőződés, miszerint mulhatatlanul szükséges az alkotványt szélesíteni s új elemekkel erősbíteni a törvényhozás eddigi tényezőit, hogy az annyi sóvár óhajtások tárgya, a nemzeti átalakulás, gyorsan és szerencsésen végbemehessen. Sőt a városi kérdés magának ezen átalakulásnak is egy, nem csekély fontosságu részletét alkotta, minthogy épen a városok törvényhozási részvétének kelle közvetítő hidul szolgálni a teljes képviseleti rendszerre, mi a reformpárt egyik fő czélját képezte.

Mig azonban ezen s egyéb, másutt említett, okoknál fogva őszinte szándékkal s elhatározott jó akarattal fogtak az országgyülés rendei e kérdés megoldásának tárgyalásához: az iránt is osztatlan volt a reformpárti többség, sőt több városi követnek is meggyőződése, hogy a városoknak csak új rendezésök föltétele alatt lehet és szabad biztosítani az országgyülési szavazatot. Mert, mint már föntebb előadtuk, a városoknak, jelen helyzetökben, melyben a kormány önkényétől függtek, nagyobb törvényhozási befolyást tulajdonítani annyi volt volna, mint a kormánynak a rendek tábláján is minden kérdésben többséget biztosítani, a kényuralmi iránynak mindig s mindenben túlsúlyt engedni.

Senki sem fogta fel e fontos kérdést oly magas állampolitikai szempontból, mint Korpona város tudós követe, a több jeles politikai s jogtudományi munkái után tudományos irodalmunknak is egyik dísze, Szalay László. Ő, midőn a városok új szervezetétől függesztette fel az azoknak adandó részvétet a törvényhozásban, ama szervezésnek oly irányt is kivánt adni, mely, összes átalakulásunkban, a szakgatott municipalis megyerendszerből a parlamentaris kormányzatra, a centralisatio hidjául szolgálhasson. «Most, ugy mond egyebek közt, nincsen többé szó néhány városi votumnak rehabilitatiojáról; hanem szó van egy új elemnek a törvényhozásbai befogadásáról. S ezen elem, mert új, mert a többiek között, melyeknek sorában helyt akar foglalni, a legifjabb, s ennél fogva olyas, mely szót fog kölcsönözni minden vitalitással biró eszmének;..... ezen elem, mondom, mert új, mert legifjabb, mert a jelen szükségeknek, a kor követeléseinek tolmácsa, — az időnek nagy chemiai processusában a többieket elébb utóbb fel fogja olvasztani. Én a negyedik rendről szólok, de azon rendről, mely még csak létesülőben van, melynek most egyelőre csak egyik organumát fogjuk teremteni.» Hivatkozik Francziaország példájára, hol a «tiers-état» szinte elnyelte az arisztokratiát. Ő nem a boltosok arisztokratiáját akarja léptetni a nemesi rend helyébe; nem a rőf és mérőserpenyő túlnyomó befolyását érti; hanem érti az összes nemzetet, érti Magyarországot jövendő formáiban; s azért «óhajtja: alakuljon egy osztály, mely a többiek szögletességeit lesimítsa, mely bennök felolvaszszon mindent, mi nem korunkba való.....» «Én nem municipalis ország képében látom a nagygyá lett hazát; nem hiszem, hogy municipalis fœderalismus lehessen a végczél. Nekünk száz különvált érdeket kell összpontosítani; .... s mindenre vagy gyönge vagy talán épen visszás eszköz a municipalis daraboltság.» Hálás szívvel ismeri el, hogy mig a különféle érdekek fel nem ébredtek, municipalis alkotmányunknak köszönhettük fenmaradásunkat; de jelenleg már elkerűlhetetlenül szükséges, hogy a városokat illető munká- 1844.

1844. latban jelöltessék néhány kiváló pont, melyek annak idejében a centralisationak összekötési pontokul szolgálhassanak. S az nap, mikor az országgyülés valósággal fogja képviselni az összes nemzetet, az országgyülésen nem karokat és rendeket, nem megyéket és városokat, hanem képviselőket, az összes nemzet képviselőit fogjuk látni.

De ezen nézetek a központositásról kissé még koraiak voltak ezen országgyülés tagjai előtt s az új szerkezet megvitatásánál, melyet a rendek a városoknak adni szándékoztak, fő irányelvül tétetett, hogy az oly alapokra állíttassék, miszerint a megyék jövendő rendezésének is mintájául szolgálhasson; s hogy tehát az új elem, melyet a törvényhozás a szavazattal felruházandó városi képviselőkben nyerend, a kormány közvetlen befolyásától független s képes legyen segédkezet nyujtani a nemzeti átalakulás nagy munkájának előmozdítására. Ennél fogva a törvényjavaslat, mely a rendek tanácskozásai alul kikerült, általában szabad elvű s oly nemű volt, hogy abban az alkotmányos és radikál irány teljes mértékű alkalmazást nyert. A városok, e szervezet szerint, oly szabad municipiumokká váltak volna, melyekben a városi lakosság egész tömege, minden qualificatioi fokozat nélkül közvetlenül választja időnként megújitandó tiszti karát s követeit a törvényhozásra. A kormány azok kebelében semmi közvetlen organummal nem biranda, hanem egyedül a felügyelésre szorított befolyását csak a törvények szerint gyakorolhatta volna a középponti kormányszékek által. A városoknak e szerkezet mellett népességök arányában felosztandó tizenhat szavazat adatott a törvényhozásban, mig az ország többi lakosságát képviselő megyék ötvenkét szavazattal birnának.

E törvényjavaslatban igen is nyíltan ki volt fejezve a bizodalmatlanság, melylyel a reformpárt a kényuralmi hajlamu kormány iránt viseltetett; s igen vérmes reményűnek kellett lennie, ki hihette, hogy az a felső ház s a kormány által elfogadtassék. S valóban, a kormánypárt, kivált a felső házi többség, eleitől fogva arról vádolta a törvényjavaslatot, mintha az a vá-

rosokból korlátlan végrehajtási hatalommal biró respublicákat akarna felállítani. Mig azonban a rendek puszta felügyelésre kivánták a városokban szorítani a kormány befolyását: a főrendi többség a másik szélsőségbe esett, oly szerkezetet akarván adni a városoknak, melynél fogva a polgárok testülete alig birt volna némi önállással s önkormányzattal. Egyebek közt, a tiszti kar s országgyülési követek közvetlen s egyenes választását másod foku, közvetett választással kivánta felcseréltetni; a választókra nézve oly szigorú qualificatiót állított fel, miszerint azok száma szerfelett kicsinyre olvadandott; s mi mindenek közt leginkább karlátolta volna a városok szabadságát: a tiszti kar élére egy a kormány által kinevezendő, igen tág hatalmu főfelügyelőt kivánt állíttatni. Általában oly változtatásokat óhajtott a törvényjavaslatban a főrendi többség, hogy azok szerint körülbelül csak annyira ki lettek volna téve a városok a kormány önkényének, mint mikép eddig voltak; s a tizenhat szavazat, melyet azok az országgyülésen nyerendők valának, teljesen a kormány rendelkezésétől esett volna függésbe. 1844.

A két tábla tehát egymással homlok egyenest ellenkező elvekből indult ki a fontos tárgyban; minél fogva eleitől fogva nem nagy volt a remény azoknak megegyezésére. Minthogy a törvényjavaslat iránt a megyék részletesen kimondták véleményeiket: a rendek, utasításaik által kötve lévén, a felállított elvektől el nem térhettek. A főrendek többsége ellenben látván, mikép a vármegyék s általában a reformi párt, a fentebb előadott okoknál fogva, csaknem erkölcsi kényszerűségben van, mindent elkövetni, hogy a városi kérdés ezen országgyülésen valahára megoldassék; s arra számitván, hogy ennél fogva a megyei utasítások változni fognak: egy lépéssel sem akart közeledni a rendekhez, s minden újabb üzenetében makacsul ismételte először kimondott nézeteit. A kormánypárt ez alatt a főispánok által minden követ megmozdított a vármegyék közgyülésein, hogy az eredeti utasítások újakkal váltassanak fel, melyekben a törvényjavaslat

1844. alapelvei a főrendi többség nézeteihez alkalmaztatnának. Mit a főrendi többség óhajtott s reménylett, részben be is teljesedett: mennél hosszabbra nyujtattak a tanácskozások, annál több megye módositotta eredeti utasitásait. Igy lőn, hogy elébb is, a törvényjavaslat széles alapu választási rendszerének korlátolása s többféle qualificatiók felállitása a rendek tábláján is többséget nyert. A reformpártiak a megyék ezen állhatatlanságától megrettentve, a színváltozásnak némi erkölcsi gátokat vetendők, minden nyilatkozataikban a hazafiuság erényével ügyekeztek összekötni a szilárd, állandó kitartást. E párt több tagja, kivált pedig a fiatalság, annyira ment, hogy nem kételkedett a hazaárulás bünével bélyegezni minden további engedést s visszalépést, főleg a főfelügyelők kérdésében.

Igy állott a kérdés egy ideig megcsökönösödve; mert bár a rendek a választási rendszerre nézve közeledtek is a főrendi többség kivánatához: ez a főfelügyelőkre nézve nem akart tágitani első határozatán. A főfelügyelők elfogadását a városi követek is határozottan ellenzették; a rendek többsége pedig azt egyenesen veszélyesnek nyilatkoztatta a nemzet jövendőjére nézve. «Miután nekünk — ugymonda egyebek közt Klauzál Gábor, a jun. 18-kai ülésben, — nincs oly kormányunk, mely el akarná ismerni, hogy a nemzet s országgyülés irányában felelőséggel tartozik; sőt inkább olyan az, mely a kormány felelőségéről szóló törvényeket elavultaknak szereti tekinteni: ily helyzetben nem volna tanácsos a városokban a kormánytól függő új hivatalt felállitani, mielőtt mind azon garantiák megadva nem leszuek, melyeket a nemzet óhajt, s mig nem lesz kormányunk, melyet a törvényhozás feleletre vonhasson.» A kormánypárt részéről viszont Zsedényi Eduárd élesen kijelenté: «hogy az, ki nem akarja, hogy a kormánynak a városoknál a főfelügyelőkben törvényes organuma legyen, az nem akarja, hogy a városok rendezéséből legyen valami; ki pedig ezt nem akarja, az nem akarja, hogy az országnak jövendője legyen.»

A kormánypárti vezérszónok ezen nyilatkozata a rendek tábláján eléggé sejtette mindenkivel, hogy a főrendi többség még sem hajlandó közeledni a rendekhez. Ezek tehát, a tárgy feletti ötödik izenetök alkalmával, komolyan figyelmeztették a főrendeket az országgyülés végének közeledésére s ama vágyakra, melyek a törvényjavaslat fölötti tanácskozások által a városok lakosaiban fölébresztettek s oly könnyen többé le nem csilapíthatók; és felszólíták őket hogy, ha még most sem akarják elfogadni a törvényjavaslat nézeteit, engedjék azt legalább feljutni a kormányhoz, hogy annak véleménye is tudva legyen, s a beczövekelt tanácskozásoknak új tér nyíljon. 1844.

Midőn ezen üzenet a főrendek asztalára kerűlt, s ezek az alsó háznak sem véleményéhez közeledni, sem kivánatára hajólni nem akarnának : a két párt közt igen heves vita támadt a főrendek házában. Gróf Pálffy József annyira ment, hogy kijelentené, mikép látja, «hogy a főrendek csak játékot akarnak űzni az alkotmányosságból, a végrehajtó hatalomnak szándékozván adni a városok szavazatát, holott a kormány már is túlnyomó befolyást gyakorol a kinevezésétől függő hivatalnokok által a törvényhozásban. Ez nem egyéb, mint a nemzet érdekeinek elnyomása.... A főrendek örökös negatiojok által meg akarják semmisíteni a rendek tábláját, nem engedvén a kormány elébe jutni a nemzet kivánatait.... Én, ugymond, e főrendi táblát a nemzeti előhaladás valóságos gátjának tekintem; s nem tartózkodom kijelenteni, hogy örömmel fogok szavazni e tábla eltörlésére, mely valóságban nem egyéb, mint a kormány czéljainak eszköze.» Maga a mérsékelt gróf Széchenyi István is akként nyilatkozott hogy, «ha a főrendek többségének nézetei törvénynyé válnának, ebből veszély áradna a nemzetre;..... mert az alsó tábla saturáltatnék függő elemekkel, melyeknek csak három vagy hat évi servilitása is elég volna nem csak arra, hogy ama tábla megsemmíttessék, hanem arra is, hogy alkotmányunk, szabadságunk megdöntessék.»

1844. Mig ezután a két tábla közt újabb üzenetek váltattak, melyekben a főrendi többség soha egy lépést sem akart közeledni a rendekhez: a kormány s a conservativ párt a főispánok által egyre dolgozott a megyékben, hogy utasításaikat a főfelügyelőkre nézve megváltoztassák. Miután pedig ezen ármányaik sikeréről bizonyosak voltak, a hatodik üzenetben, szeptember végén, tehát csak pár héttel az országgyülés kihirdetett határnapja előtt, végre ők is tettek egy közeledési lépést: a közvetlen választási rendszert elfogadták; de egyszersmind oly magas qualificatiót szabtak a választókra nézve, hogy a közvetlen választás, ily választóképesség mellett, körülbelől egyre ment a közvetett választással. A közeledés tehát, melyet a főrendi többség a rendek véleménye felé tett, inkább csak színleges volt; és még ehhez is feltételül szabta a főfelügyelőknek a rendek általi elfogadását.

Midőn a főrendek ezen üzenete az alsó tábla asztalára került, közönségesen tudva volt, hogy az újon érkezett pótlóutasítások következtében a többség már a főfelügyelők mellett áll. A rendek tehát szept. 25-kei ülésökben minden vita nélkül, csak egyszerűen szavaztak a kérdés felett; minek az lett eredménye, hogy a főfelügyelői tisztség a városokban, de csak elvileg s elvontan a főrendi javaslattól, egy szó többséggel elfogadtatott. A reformpárt ekként kisebbségben maradván, a főfelügyelői hivatal qualificatioinak teréről kezdett küzdeni az alkotmányos elvek biztositásáért. Már az első szavazás alatt is több szózat hallatszék a feltételekről; s alig mondatott ki a határozat a főfelügyelők elfogadása mellett, már is minden felől hangzott: mikép lesz körülirva hatósága? Minők lesznek kötelességei s a korlátok, melyeken túllépnie nem szabad? A nagy többség (39 szó 8 ellen) végre abban egyezett meg, hogy ne minden városnak külön, hanem, kerületenként, többnek legyen egy főfelügyelője, kit a városok által fölterjesztett egyének közől a kormány nevezzen ki. A főfelügyelő, a tisztújitás és követválasztás alkalmával, a kijelölési jogot a tanácskozmányi tagokkal együtt, mint elnök, a többség akarata

szerint, fogja gyakorolni; városi követ maga nem lehet; ne administráljon, hanem csak felügyeljen; pénztárért felelős ne legyen, s egyszerre több hivatalt egynél ne viselhessen. 1843.

A főrendi többség azonban az igy korlátozott főfelügyelőkkel egyátaljában nem volt megelégedve; s e hivatal körére nézve tovább is megmaradt első javaslata mellett. Ismét rendkivül élénk s heves vita támadt a két párt között. Mig a többség tág hatáskörrel kivánta felállítani a főfelügyelőket: a kisebbség magát a hivatal felállitását is folyton ellenzé, s keserűen kikelt a megyék pótló utasításai, a «pálfordulások» s az alsó tábla azon tagjai ellen, kik kormányhivatalt keresve, a főfelügyelők elfogadásának s ezzel az alkotmányos elv buktának okai valának. Mások az ellenzék közől a kormánypártiakat gáncsolták, kik a haza érdekei ellen oly makacssággal küzdenek idegen érdekek mellett. Pálffy József pedig ismét szóba hozta a felső tábla eltörlésének mind nagyobbodó szükségét. Minap Pálffyt e miatt a főherczeg nádor utasítá rendre; most pedig maga Széchenyi István a leghevesebb módon támadta meg. Még gróf Zay Károly is belévegyült e szenvedélyes vitába, mely aztán azzal végződött, hogy Széchenyi ájultan rogyott le székéről. A többség egy tapodtat sem akart eltérni eredeti javaslatától; s kijelenté, hogy bár ehhez végiglen nem kiván is ragaszkodni: engedni mégis csak akkor lesz hajlandó, ha a rendek még inkább közelednek hozzája.

De a rendek ezt nem vélték tehetni az alkotmányosság elveinek feláldozása nélkül. Meg valának győződve, valamint hogy kétséget nem is szenvedett, miképen, ha ők még inkább közeledneka főrendi többség nézeteihez, s ezek törvénynyé válnak: a kényuralomra örökké hajlandó bécsi kormány túlságos befolyást nyer, a főfelügyelők és szűk alapu választási képesség által, a városok kebelében; s az ezeknek adandó tizenhat szavazattal a rendek tábláján, rövid idő alatt, nagy veszélybe ejti az alkotmányt s nemzeti szabadságot. Mivel tehát a rendek többet nem engedhettek, a főrendi többség pedig hozzájok közeledni nem akart: a városi törvényjavaslatot nem lehetett

1844 a király elébe felterjeszteni. A nov. 8-kai ülésben, midőn e tárgy utólszor került az alsó ház asztalára, a városi követek, Bezerédy István inditványára, azt sürgették, hogy választassék el a rendszeres belszervezéstől a városok országgyülési szavazatának kérdése; s ha amaz, mint látják, megbukik is, legalább ez iránt alkottassék meg a törvény. «Ez országgyülésen -- ugymond Székesfehérvár követe — a karok és rendek annyit dolgoztak, hogy akármely közjogtanári collegiumnak is dicséretére válnék; de az eredmény kevés vagy épen semmi, mivel a karok és rendek gyöngék. A harmadik rend, mely itt képviselve van, alig teszi huszad részét az ország népének; s érdekeik is el vannak különözve a nagy többségéitől. Hiányzik az egybeolvadt közös érdek. A magyar nemzetiség Európában idegen; alkotmányossága szomszédainak hatalma előtt gyülöletes. Környezve vagyunk absolut kormány alatt lévő népektől. Ezért üdvös és czélszerű reformok nélkül azon szabadság is, mely még az országban teng, enyészetnek indul. A reform most nem sikerült; s e miatt e sorompókon kivül sokakat lehetne vádolni. De a vád a nemzet gyöngesége miatt sükeretlen; mivel az országban még nincs kifejlett közvélemény, s azok, kik a kegyelem sugaraiban melegszenek, könnyen veszik a feljajdulást azoktól, kik nem esdekelnek másért, mint a mi kifejlődésökhöz megkivántatik.... A főrendi eljárás megrendíté azon hitet, melylyel a hazafiak a királyi szó szentsége iránt viseltettek. Ezért a bizodalom a főrendek iránt annyira megingattatott, hogy mind inkább terjed ama nézet, miszerint táblájokkal, ugy mint alkotva van, tanácskozni nem lehet. Nem kéri a hatalmat, hogy a városi kérdést egymaga intézze el; mert ez alkotmányellenes. Hogy azonban a rendek táblája erősödjék, a többi városi követekkel együtt óhajtja, hogy a rendek még egy kisérletet tegyenek, elválasztván az országgyülési szavazat kérdését a rendezés kérdésétől.»

Az országgyülés két nap mulva befejeztetvén, a rendek ezt már méltán lehetetlennek tartották. Szentkirályi Móricz, ki

a jeles törvényjavaslatot készítette, megmutatá, hogy épen a városok törvényhozási befolyásának kérdésében áll a két tábla egymástól legtávolabb; s azért ebben minden újabb kisérlet sükeretlen. S minthogy sokakban azon gondolat ébredt, hogy az igy megbukott városi ügyet a kormány országgyülésen kivül önkényleg akarná elintézni; s ezt a városok is kivánnák: azon intéssel zárá be a tárgy feletti tanácskozást, hogy miután a rendek táblájának többsége őszintén szivén hordja a városok ügyét, óvakodjanak a hatalomnál sürgetni ügyök országgyülésen kivüli önkényes elintézését. «A városok — ugymond — a rendeknél kivívták azon meggyőződést, hogy ügyök elintézése az alsó tábla kiegészitésére, az ország érdekeinek egybeolvasztására, a képviselet erősitésére mulhatatlanul megkivántatik, s halasztást nem szenvedhet. Azért ne támaszkodjanak kegyelemre, s ne keressék az ajándékot; hanem támaszkodjanak azon eszmére, mit önmagoknak kivívtak és minek teljesedésbe kell menni. Övék az élet; az élet pedig folyvást nő.... Legyenek kissé türelemmel; nagy kérdések egy vágással nem dőlnek el soha. De ha kegyajándék elfogadása által lelépnek a térről, melyre jog és élet által egyenlően felhivatvák; ha nem törvény által követelik azt, mi őket jog és élet szerint illeti: akkor elvesztették a jövendőt, akkor, mint kiváltságos testületek, kiváltak az országból, és nem fognak többé beolvadni a nemzet testébe.» 1844.

És igy végződött a nagy fontosságu tárgy, melynek szerencsés megoldásához az országgyülés előtt annyi remény csatlakozott. Elvkérdéseket foglalván magában, párttusa tárgyává lett; ezzé válván pedig, bukásának, a létező körülmények közt, mulhatatlanul be kellett következni.

Ősiség s örökváltság.

Azon radikál irány, mely a birtokot minden bilincseitől felmenteni, tökéletes tulajdonná tenni s e végett a nemesi és jobbágyi földet egyaránt felszabaditani tűzte ki a reform egyik fő czéljává, ezen országgyülésen kevéssé haladt előre. Az ősiség eltörlésének s a jobbágyok örökös megváltásának elve már a mult országgyülésen ki volt mondva. A rendek tehát most

1844. ezen elvet mind a két kérdésben tényleg alkalmazandók, egy választmányi munkálatot készítettek, mely alapjául szolgálna a tanácskozmányoknak; s azt, hogy iránta küldőik véleményét is meghallják, utasítás végett a megyéknek is megküldötték. A rendek tábláján mind a két fontos tárgyra nézve nagy volt ugyan a többség; de, részint mivel utasítás mindenünnen nem érkezett, részint időhiány miatt, mind a kettő tárgyalása a jövőre halasztatott.

Birtokképesség. A reform e két tárgyban nem sikerűlhetvén, hogy a szabad birtok körül mégis valami történjék, mi a közvélemény igényeinek megfeleljen: az országgyülés vége felé, aug. 29-kén, a nemesi jószágoknak nem nemesek általi birhatási joga hozatott inditványba. A rövid, de nagy fontosságu törvényjavaslat még azon ülésben határozatba ment. «Épen ma — ugymond a siker által élesztett köz öröm zajában Palóczy — épen ma 318-dik éve a mohácsi vésznapnak, midőn szinte elveszett hazánk; s ma lényeges lépést tettek a rendek annak megmentésére.» A főrendeknél Széchenyi István, több szónoklatban nagy lelkesedéssel küzdött a törvényjavaslat mellett. «Én, ugymond, szemeimnek alig hittem, midőn ezen rövid izenetet először olvastam, s mondhatom, ez engem lelkesedésre ragadván, egy híres német iró ama jelszavát juttatá eszembe: «Ein Vogel trug einen Saamenkorn in ein wüstes Land, und es entstand daraus eine neue Creation.» Ez egy pár sorban, ugymond, én Magyarország egész jövendőjét biztosítva látom.... Ezen egy pár sorban nemzetünk regeneratiója fekszik.» A javaslat a főrendek által is egy értelemmel elfogadtatott; utóbb pedig királyi sanctiot is nyervén, törvénynyé vált.

Hivatalképesség. Valamint a birtokképességi törvény, némi pótlásául hozatott meg a szabad birtokot illető, de most elmaradt reformnak; ugy a jogegyenlőségre irányzott törekvésekben is kivántak némi haladást tenni az ország rendei, kivált miután a városok s a közadózás kérdései felett folyt tanácskozás már nem nagy sükerrel biztatott. A nemnemesek hivatalképessége

egyes esetekre már elébb is fenállott; most tehát a nemnemesek hivatalviselhetése egész általánosságban hozatott inditványba. És e tárgyban azon hallatlan eset fordult elő, mikép a főrendi tábla szabadelvűségben meghaladta a rendekét. Ezek ugyanis pótló utasításaik által kötve lévén, két szó többséggel csak azon megszorítással fogadták el az inditványt, hogy a birói hivatalok ezentúl is kizárólag a nemesség kezében maradjanak. E határozat azon fonákságra vezetett, hogy szerinte nádorrá, kanczellárrá lehetett ugyan a nem nemes honpolgár; de szolgabiróvá, esküdtté nem. A főrendeknél, kiknek többsége eleinte még ebben is ugrást látott s fokonkénti haladást kivánt, a reformpártiak nagy erélylyel harczoltak társaik szűkkeblűsége s a rendi határozat képtelensége ellen. «Nyolczszáz évig viselt minden terhet a nemtelen — kiálta az ugrást emlegető főrendek fülébe gróf Teleki László — s ugrás, rögtönzés-e valahára őket részeltetni a hivatalképességben?» «Ész, erény, becsületesség — mondá a rendek határozatára Batthyáni Lajos — nincs kötve osztályhoz; sőt e tulajdonok sokszor megfordított arányban állnak a nemesi kiváltsággal.» Közbeveté tekintélyét Széchenyi István is; mig végre az egész tábla elfogadta az általános hivatalképességet. A rendek ezután, mintegy elszégyenlvén magokat, hogy a korigények teljesitésében a «fontolva haladó» főrendek által ez egyszer túlszárnyaltattak, ellenkező utasitásaik daczára is elfogadták az általános hivatalképességet; mi aztán törvénynyé szentesíttetett. 1844.

A reformpárt törekvése, a köz jogok s terhekben minden honpolgárt, légyen az nemes vagy nemtelen, egyenlő arányban részesíteni, még két fontos tárgyban nyilatkozott ezen országgyülésen: a köz munkák és közös adózás tárgyában. Közmunkák.

Mi az elsőt illeti: a megalkotott törvény által még nem léptetett ugyan életbe a közös teherviselés örök igazságu elve. Még nem érett ténynyé, hogy a közmunkák legyenek a közszükség váltságai, melyekhez mindenki osztálykülönbség nélkül járulni tartozzék; még nem lőn elérve, hogy a közmunkák

1844. a nemzetgazdaság egyik legfontosabb ágának tekintetvén, azok kezelése a nemzet összes érdekében, nem pedig minden megyének saját tartományi, igen gyakran némely hatalmasnak egészen magános hasznáig aljasult nézetei szerint történjék. De meg lőn mégis szűntetve az igazságtalanságnak legalább azon kiáltó része, miszerint eddigelé az ugyanazon osztályu, urbéres népet is, mely e terhet egyedül viselé, az ötvenkét megye a maga keblében önkénye szerint, különbözőleg terhelte; meg lőn szűntetve az önkény hatalmának minden igazság mértékén túl csaponghatása.

Közös adózás A közös teherviselésnek, közös adózásnak, mint történelmünk eddigi folyamában látók, megyei s országgyüléseken annyiszor, annyi hévvel és szenvedélylyel megvitatott kérdését nem csak az adózó nép iránti igazságérzetből, hanem még inkább azért kivánta megoldani a reformpárt, mert ez leendett a leghatalmasb eszköz a nemzet külön osztályainak érdekbeni egybeforrasztására, a jogok és terhek egyenlősitésére, szóval a demokratia elvének életbe léptetésére. Miután a kormány felelősége még csak a jámbor kivánatok sóvárgásai közé tartozott, említők, miként maga a reformpárt is egyelőre csak a megyei hatóságok kezelése alatt lévő házi adóban kivánta megvalósítani a közteherviselés elvét. De láttuk azt is, mikép az ország újjászületését eszközlendett elv, pártkérdéssé fajulván, az elcsábított köznemesség által elkövetett botrányos kicsapongások közt, a megyék többségében megbukott. Az országgyülésen tehát, látván az utasítások által megkötött rendek, hogy a közös adó kérdése többséget nem nyerhet, azt szavazatra sem kivánták bocsátani; hanem, mivel az elvet, az utasítások daczára is, csaknem egyértelműleg pártolták, más alakban kisértették meg annak valósitását. Hogy utasításaiknak megyei pártviszonyokat képviselő fékjeitől menekülve, a nemzet életérdekeit rejtő fontos tárgyról független meggyőződésből szólhassanak, a házi adó kérdését egyszerűen mellőzték, s egy országos küldöttséget neveztek ki, mely véleményt adna: mikép volnának az ország közszükségei

legczélszerűbben fedezhetők? A választmánynak, mi nem sokára financzialis választmány nevet nyert, kiküldésében a főrendek is örömmel megegyeztek. Mind a két teremben lelkesülés közt hangzott végig az adómentességrőli lemondás igazsága; és ez lőn kitűzve a választmányi munkálat homlokára. E határozat a nem-adózás hőseit országszerte elbátortalanítá; s minden jó hazafiban azon remény ébredt hogy, mivel a közös teherviselés elvei átalánosan, a hadi adóra is kiterjesztve, még nem alkalmazhatók, Széchenyi István említett telekdij-terve szerint fog a nemzet minden osztályainak adózása eszközöltethetni. E remény csaknem bizonyossággá vált, midőn a közös teherviselés elvét a rendek 29 szóval 19 ellen s utóbb a főrendek is elfogadták. Széchenyi ez nap, mint a nemzeti ügy jobbra fordultának ünnepén, fényes díszöltözetben jelent meg a főrendek házában. Ennek következtében kisérletet tőnnek a rendek a házi adó közös viselése iránt. De miután ez 15 szóval kevesebbségben maradt, határozattá lőn, hogy addig is, mig a közös teherviselés egész terjedelmében alkalmazást nyerhet, mind azt, mit a nemzet a közszükségek fedezésére ajánland, a közös teherviselés elve elfogadásának jeléül, minden honpolgár viselje. A nép azonban mivel ezenfelül még hadi adót s más terheket is hord, a közszükségekre ajánlandó közös adóhoz csak negyed részben járuljon. A rendek táblájának véleménye különösen oly kedvező volt ezen közszükségekre fordítandó közös adó tekintetében, hogy összesen csak két megye, Bács és Turócz, szavazott ellene. 1844.

Mig a financz-választmány a munkálaton dolgozott, gróf Széchenyi István minden követ megmozdított a nemesi adózás életbe léptetésére. Egyebek közt aug. végén lement a Pest megyei közgyülésre, s ott egy küldöttséget kivánt kineveztetni, mely kijelölné a pontot, melynél a jelen körülmények közt, midőn az országgyülés már végéhez közelget, mint legkevesebbnél meg lehetne állapodni. A választmány, s annak véleménye nyomán, Pest megye rendei évenkénti három millió

1844. forintban állapodtak meg, mint legkevesebben; s ezen véleményt, közös elfogadás és követeik általi pártoltatás végett körlevelek által a többi hatóságokkal is közölték. E tacticának nagy lőn haszna. E felszólitásra a többi megyék is pótló utasítást küldhettek ez iránt követeiknek; holott különben könnyen megtörténheték, hogy a terjedelmes financzmunkálat feletti tanácskozás alatt vége szakad az országgyülésnek.

Ezen előzmények után a rendek a kimondott elvek szerint a közszükségek (utak, vasuti kamatfedezések, különféle intézetek stb.) fedezésére a jövő országgyülésig 10,340,000 vagy is évenként 2,585,000 ftot ajánlottak. Miután a főrendek már a közös adózás elvét elfogadták, alig kételkedhetett valaki, hogy a rendek ezen ajánlata is el lesz általok fogadtatva. «Már alig hiányzott valami határozni való, — igy tudósiták küldőiket Békés megye követei — már mindenki a reája eső mennyiséget vetegeté; mi bennünk örömtől repesett a lélek: szétdúlva láttuk az előitéletek tömkelegét, megoldva az eszmék bonyolódottságát, mely annyi véráldozatokat látszott (a megyei kortesgyüléseken) követelni, sőt enyészetünket magába burkolni; hittük, hogy visszatérhetlenül meg van téve a lépés, és Magyarország posványai rövid időn ki lesznek száradva, feneketlen utjain vaspályák vonulnak keresztül, a kereskedés terhelt hajói szeldelik vizeinket; s végre Magyarország szétdarabolt életének egybeforrasztására a szerencsés alapot megvetve lenni láttuk a remény és gondolat szárnyain.»

Azonban egy előre nem is sejtett sziklán mind e szép remények hajótörést szenvedtek. A főrendek azon okból, hogy csak lassan kell a nemességet az adózáshoz szoktatni, a tiz millió helyett a jövő országgyülésig csak hármat szavaztak meg, melyből évenként egy-egy millió szedetnék be. A rendeknél ennek következtében azon elv hozatott szőnyegre, miszerint kezdeményezési joguknál fogva az adó öszletét csak ők határozhatják meg; a főrendeknek volna ugyan szavok a rovatok kijelölésében, melyek közt az adó felosztandó; de a rendektől megajánlott öszletet kötelesek elfogadni. És

ezen elvhez annál szilárdabban ragaszkodának a rendek, 1844.
minthogy ezen első eset példája a jövőben is mindannyiszor felhozatnék majd a főrendektől, mi az alsó ház jogát veszélyeztethetné. Csak öt megye kivánta elfogadni a főrendek által ajánlott egy milliót; a többiek követei már csak azért is fentartani kivánták elébbi határozatukat, mivel a fizetési hajlam erősitésére eredmény kell; ezt pedig egy millióval, mely annyi szükség közt felosztva szétporlanék, elérni lehetetlen. És keserűen kikeltek a főrendek többsége ellen, mely elébb a házi adó elvállalása ellen annyi pártszenvedélylyel harczolt a megyékben; most pedig, a közteherviselési elvet elismeri ugyan s alkalmazni is kivánja, de oly módon, hogy egy részről a rendi tábla jogát sérti, más részről az adóöszveg csekélységéből származandó eredménytelenség által egyelőre megbuktatni szándékozik a három év eltelte után a nagy elvet. «Nincs arra példa alkotmányos nemzetek közt — ugymond Klauzál — hogy az alsó ház ajánlatát, mennyiségre nézve igy meghiúsithatná a felső kamara; s ez természetes, mert a felső házban kormányférfiak birnak túlnyomósággal; s a pénzajánlás szabályozását nekik engedni, annyi, mint magának a kormánynak kezébe adni.... Mi jó fegyver fogna lenni azon urak kezében, ha az egy milliót feltűnő eredmény nem kisérné, mondani az elámitott alnemességnek: ime atyámfiai, állitásunk valóban igaz: az az egy millió is csak ugy eltűnt a közép nemesség kezei közt.... Nem viszünk tehát haza eredményt; majd az lesz az eredmény, hogy növekedni fog a meggyőződés az adózó nép túlterheltetésének nagy igazságtalansága ellen, s a nemzet kitisztul minden illusióiból.» A főrendek engedni nem akarván, az adó ügye zátonyra feneklett, melyről többé le sem szabadúlhatott ezen országgyülésen, minthogy az elvharcz a két tábla közt épen a végső napokban fejlődött ki. Széchenyi István a főrendek által elismert két elv, a közös teherviselés és az országos pénztár-igazgató felelőségének elve miatt még a november 10-ki ülésben is óhajtá a rendek részéről az engedést, de

1844. süker nélkül. S igy a közös teherviselés annyi nehézséggel kivívott elvének alkalmazása ismét csak a jövőtől várta megvalósulását.

Hátra van még elbeszélnünk azon törekvéseket, melyek ezen országgyülésen az ország törvényes kormányzati függetlenségének szilárditására valának irányozva. Ezen irány, mint mondók, különösen két tárgyban nyilatkozott: a «partium» s erdélylyeli unio és az anyagi érdekek kérdésében.

A «partium» ügye.

A «partium» ügye jelenleg következő stadiumán állott: miután az 1836-ki törvény Erdély elszakadt részeinek visszacsatolását megrendelte, de a törvény az erdélyi kormányszék ellenzése miatt végre nem hajtatott, s ennek következtében ama részek (Közép-Szolnok, Kővár, Zaránd és Kraszna megyék), főispánaiktól gátolva, követeket az országgyülésre nem küldöttek: a rendek, a törvény foganatositása végett, a királyhoz folyamodván, egyszersmind az országgyülésre meg nem jelent megyéket a törvény értelmében pörbe fogatták. A biróság itélt, s a meghivott de meg nem jelent megyéket a törvényes birságban elmarasztalta. Ezen itélet végrehajtását a rendek mindannyiszor megújittatni rendelték, valahányszor a megyék a követküldést elmulasztják. Az ügy tehát azon anomal helyzetbe volt beékelve hogy, miután a kormány, mely elébb a törvény megalkotásában megegyezett, de most annak végrehajtását ellenzé, — a részbeli megyék, melyek a törvényes birságban elmarasztaltattak, bár szivesen küldték volna követeiket az országgyülésre, de mivel a kormányhivatalnokok, a főispánok követválasztó gyüléseket nem tartottak, — a törvény kötelezésének nem felelhettek meg: a kormány ellenzé a törvény végrehajtását, és mivel az végre nem hajtatott, mégis az ártatlan megyék bűnhődtek. E helyzet megszűntetése végett b. Wesselényi Miklós számos középszolnokiak aláirásával kérelmet nyujtott be az országgyülés rendeihez. A rendeknél ennek folytában, október 11-kén, midőn a folyamodvány tárgyaltatott, igen heves vita támadt a tárgy felett; a kormány kétszinű magaviselete

1844. erősen megróvatott. «Midőn a kormány ama törvény hozatalába beleegyezett, — ugymonda egyebek közt Szentkirályi Móricz — ugy látszik, előre föltevé, hogy azt végrehajtani nem fogja.... Ő semmit sem vár felülről az ország jövőjére nézve, s felhívja a rendeket, ki ellenkező véleményben van, álljon fel, s hazudtolja meg őt ezen ügyben. Ő sem tehetséget, sem jó akaratot nem lát, s nagy idejének tartja, hogy a rendek magok nyúljanak cselekvéshez.» Inditványozza e végett, hogy II. Ulászló törvényeinek nyomán az érdeklett főispánok feleletre vonassanak. Beőthy erős kikelésekkel teljes beszédében nemzeti veszélynek nyilatkoztatja, midőn felülről nyujtatik példa törvényszegésre. Az országgyülésnek vége közeledvén, a rendeket elborítá a sok munka eredménytelenségének érzete, s e tárgyban, melynél világosabban semmi sem bizonyítá a kormány jó akaratának hiányát, általában szabad szárnyra bocsátották keserű érzelmeik ömlengését. «Vizsgáljuk meg — ugymond ismét Szentkirályi — mi sikere volt 1790 óta a nemzet erőködéseinek azon organicus kérdések körül, melyek eddig szőnyegre kerültek? Nekünk szüntelen ugy kell dolgoznunk, hogy hátunk megett mindig megannyi tárgy marad; mi örökké csak próbálgatni vagyunk kénytelenek: vajjon mely alakban tetszik ez vagy ama reform a kormánynak? Ennek oka abban fekszik, hogy a kormányzási rendszer ellenkezik a törvényhozás alkotmányos elveivel.» A feliratban tehát, melyben a részek valahárai visszakapcsoltatását erős hangon követelték, egyebek közt Ulászlónak a felelőségről szóló törvényére is hivatkoztak a rendek. De a főrendek tábláján a felirat, időhiány miatt, föl sem vétetvén, a részek ügye ismét a régiben maradt.

Mi alatt a részek visszacsatolásának kérdése tárgyaltaték, egész Erdélynek Magyarországgali szorosabb egyesülése is újra szóba hozatott. Már négyszer intéztek az ország rendei feliratot a királyhoz, hogy ezen egyesülés eszközlése végett egy országos választmány neveztessék ki, mely Erdély rendeivel az egyesülés módjairól értekeznék. Ezekre minden Unio Erdélylyel.

1844. sürgetés daczára sem érkezett válasz eddigelé. Most tehát e kérelem ötödször is megújíttatott. De, bár Erdély rendei is hasonló óhajtást fejeztek ki mult országgyüléseiken az egyesülés iránt, e kérelemnek most sem lett sükere. A kormány, mely az országnak bár honnan eredő erősödését féltékeny szemmel nézte, most is válasz nélkül hagyta a feliratot.

Anyagi érdekek. Azon discussioknak, melyek az országgyülést megelőzött három év alatt a sajtó és megyei közgyülések terén reformkérdéseink felett annyi hévvel, sőt szenvedélylyel folytak, nem kis része anyagi érdekeink körül forgott. Ezen érdekek gyarapodása s kifejlésének akadályait, miként fentebb láttuk, főkép vámviszonyainkban s közlekedési eszközeink hiányosságában találta a közvélemény. És alig volt megye, mely ennél fogva a vasutak s vámviszonyok kérdésében ne látta volna el utasításokkal a maga követeit. Az anyagi érdekek kifejtésének kérdése általában az égető szükségü kérdések közé számíttatott; s nem ok nélkül. Régi és alapos panasza volt az országnak, hogy anyagi érdekei a részrehajlólag kezelt vámrendszer által az osztrák tartományok érdekeinek áldoztatnak fel; s mig ekkép egy részről a nemzet a köz elszegényedés örvénye felé sodortatik, más részről az ország törvényes kormányzati függetlensége is tetemesen sértetik. Ama számtalan panaszok s feliratoknak, melyek által a nemzet e sérelem és bajnak orvoslatát sürgette, eddigelé alig volt más eredménye biztatásoknál; legjobb esetben egy két alsóbb rangu kereskedelmi czikk vámja szállíttatott alább; de a jóllét kifejlését gátoló igazságtalan colonialis vámrendszer egyre fenmaradt. A viszonyosság a legtöbb és legfontosabb czikkelyekre nézve mind egyre hiányzott; számos iparágak s gyártmányok három s négyszer, többek egész tizszer annyi vámmal terheltettek, ha tőlünk Ausztriába vitettek, mint megfordítva; belső gyártásunk, a külföldről behozott kellékek fölötte nagy vámja által, igen megnehezíttetett; nyers terményeinknek a kiviteli utak a külföldre túlságos vámok s más akadályok által még mindig annyira zárva tartattak,

hogy kénytelenek valánk azokat egyedül Ausztriának adni el, 1844.
mely aztán concurrentia nélkül szabta meg azok árát; ellenben piaczainkról a külföldi gyártmány a tilalommal határos vámok által végkép kiszoríttatott, s azokat egyedül osztrák gyártmány árasztotta el. Például, 1841-ben, az Ausztriából kivitt, összesen 64 millió ft. értékű, gyártmánynak négyhetede hozatott Magyarországba. Szóval, belgyártásunk megnehezíttetett, hogy az osztrákkal a versenyt ki ne állhassa; külföldi jó és olcsó gyártmány behozatala csaknem lehetetlenné tétetett; termesztményeink egész kivitele viszont Ausztriára szoríttatott. Igy történt, hogy kereskedelmi mérlegünk évenként több millió ft. veszteséget mutatott ki. A külföldi, tehát érdekünkben nem részrehajló, s hivatalos adatokból merített Becher statistikája szerint, bevitelünk évenként mintegy 65 millió ft. értékű vala, mig kivitelünk körülbelől csak 60 millió ft. értékre emelkedett. Fő oka e nem kedvező mérlegnek kétségtelenül abban keresendő, hogy anyagi érdekeink más, önkényleg adóztatható tartományok jóllétének gyarapítására zsákmányoltattak ki; s azoknak czélszerűbb igazgatása a törvényhozástól önkényesen elvonatván, az osztrák tartományok nemcsak a külföld, hanem még Magyarország ellenében is védvámrendszer által kegyeltettek.

A rendek, midőn ezen országgyülés folytában anyagi érdekeink felett kezdének tanácskozni, a bajok mind két forrására egyenlő buzgalommal kiterjesztették figyelmöket; s meg valának győződve, hogy anyagi jobblétet csak ugy lehet előidézni a hazában, ha egy részről a külfölddel biztos és olcsó közlekedési eszközök teremtetnek; más részről az Ausztriávali vámviszonyok méltányosabban szabályoztatnak, s e végre a vámok és harminczadok rendezésének jogát a törvényhozás magának visszaszerzi. E két fő pont adta az irányt a tárgy feletti tanácskozásaiknak.

Mi az elsőt, a külfölddeli egyenes közlekedés eszközeit Fiumei vasut.
illeti: a Kossuth által inditványozott s annyi hirlapi czikkben kifejtett, pártolt s ajánlott Pest-fiumei, vagy legalább Vuko-

1844. vár-fiumei vasut eszméje oly roppant népszerűséggel birt az országban, hogy azt mellőzniök sem lehetett volna a rendeknek. Negyvenhét megye adott reá követeinek pártoló utasítást. Egy vasut, mely a Dunát a magyar tengerparttal összeköttetésbe hozná, már maga is elegendő, minden esetre szükséges eszköznek tartatott a végre, hogy kereskedelmünk ama colonialis, szolgai bilincsektől, melyekkel azt Ausztria egy század óta lelánczolva tartá, felszabadíttassék. Igy történt, hogy a kereskedelmi tárgyakban munkálkodott választmány e felett oly véleményt nyujtott be a rendek táblájának, «hogy a fiumei pálya épitéséhez minél elébb hozzá kell fogni; mert minden év, melyet e részben mulasztunk, új és tetemes veszteséggel öregbíti azon szenvedőleges állapotot, melyben külkereskedésünk sínylődik; — s már ennél fogva is ezen vaspálya felállitását magán vállalkozás tárgyává tenni nem lehet; de nem lehet ezt tenni főképen még azért sem, mert ezen vaspálya külkereskedésünk kulcsát, legfőbb utját képezendi, melytől a haza jólléte függ.»

Az ország rendeinek pártolása, s a népszerűség, melyben e vasut ügye országszerte részesült, a valószinűségnek oly magas fokára emelte annak életbe jövetelét, hogy már a kormány kegyeivel elárasztott Trieszt is remegni kezdett a vetélytárstól, melyet Fiumében, ha azt a Dunával vasut kötendi össze, támadni hitt. Fiume kereskedése igy is, mint volt, száraz uti összeköttetésben a Dunával, évről évre megnyugtatólag gyarapodott; minek következtében alig lehetett kételkedni, hogy mihelyt Fiume vasutat nyerend, azon egész kereskedés, mely magyar termékekkel eddig Trieszten át úzetett, azonnal ezen olcsóbb út felé veendi irányát. Trieszt ennél fogva minden követ megmozdítani szándékozott, hogy a fiumei vasut létrejöttét meggátolja. Bruck Károly, a trieszti Lloyd igazgatója, e végett ármányhoz nyúlt, s a pályát 4°/₀ biztositék mellett felépiteni ajánlkozott. A cselt nem volt nehéz fölfedezni; és a triesztiek e törekvése, ha lehet, még öregbíté nálunk a lelkesedést az alduna-fiumei vasut iránt. A pálya

tervét egy fiumei társaság elkészíttetvén, annak felépitésére is nagyobb biztositást nyujtott az országgyülésnek; minek következtében a rendek háza, okt. 12-ki ülésében, következő határozattal zárta be e tárgy feletti tanácskozásait: a kiküldendő országos választmány egyezkedjék a fiumei és semmi esetre ne a Bruck-féle trieszti társasággal; ha a fiumeivel megegyezni nem tudna, adjon elsőséget azoknak, kik a kijelölt alduna-fiumei vasutvonalra legkedvezőbb feltételek alatt vállalkoznak, a nemzet részéről öt százaléknyi jövedelmet biztosítván számukra. Ha másfél év alatt ily vállalkozók nem találtatnak, maga a választmány készíttesse el az előleges munkálatokat s terveket; a szükséges költség beszerzésének módjáról pedig a jövő országgyülésnek véleményt nyujtson be. E határozat a főrendek elébe kerülvén, a nádor főherczeg akként nyilatkozott, hogy hiszi, mikép ily feltételek alatt a kormány maga is hajlandó felépiteni a vaspályát. E nyilatkozat következtében a főrendek egyenesen felszólítani kivánták a kormányt e vállalkozásra. De a rendeknek semmi bizodalmok sem volt azon kormányban, mely eddig Triesztet szinte elárasztá kedvezéseivel, Fiume irányában pedig semmi egyebet nem tett a gáncsoskodásnál s akadályozásnál; minél fogva magán szerződést semmi esetre sem akartak kötni a kormánynyal. 1844.

A középponti vasutra nézve, mely Pestet egy részről Pozsonynyal és Bécscsel, másról Debreczennel kötné össze, a szerződés a helytartótanács által már a tavasz elején megköttetvén, a pálya készitése ténylegesen is megkezdetett.

Az ausztriávali vámviszonyok tekintetében, miként már fentebb említém, igen megváltoztak nálunk a nézetek. Néhány évvel elébb alig óhajtott valamit nagyobb hévvel a nemzet, mint amaz iparölő vámrendszernek olyképi módositását, hogy a közbenső vámok hazánk s az osztrák örökös tartományok közt végkép eltörültessenek. Ezt akkor még áldozattal is kész volt volna a nemzet megváltani. Most ellenben, bár a vámrendszer kártékony hatásáról ugyanaz maradt a meggyőződés, A vámviszonyok rendezése.

1844. nemcsak a megváltást, de még az egyszerű eltörlést is ellenzette a közvélemény. A német vámszövetség történetéből merített tanuság általánossá tette azon meggyőződést, hogy nemzetiségünket a német nemzetiség túlnyomó hatása ellen —, önállásunk, kormányzati függetlenségünk maradványait pedig az osztrák absolutismus foglalásai, nivellálni szándékozó törekvései ellen semmi sem védte eddigelé oly sikeresen, mint épen e közbenső vámvonal, mely által Magyarország mintegy külfölddé lőn Ausztria irányában. A gondviselés müvének tekintetett, hogy ama fonák szabály, melylyel a bécsi kormány hazánkat elnyomni szándékozott, magát olyképen boszulta meg, miszerint épen azt segített megvédeni, mi ellen Bécs három század óta folytonosan támadó harczot vívott, nemzetiségünket s kormányzati önállóságunkat.

E vámvonalt tehát, mely, a bécsi kormány által kitűzött czélon kivül, nekünk oly hasznos szolgálatot tőn, a jövőre is fentartani, és csak a rendszert, a szabályozást kivánták akképen megváltoztatni a rendek, hogy abban tökéletes viszonyosság foglaljon helyet; és miután eddig az osztrák ipar védetett a vámszabályok által a magyar ellen, ezután a magyar védessék a már különben is sokkal erősebb osztrák ipar ellen. Eltökélve, mindent megkisérteni, hogy a vám és harminczad szabályozását, a régi törvényeken alapult alkotmányos jogok szerint, a törvényhozás körébe visszaállítsák, a feliratban, melyet e tárgy iránt készítettek, nem azt sürgették többé, mit eddig a hasonló feliratokban, hogy a király a vámviszonyokból eredő bajokat és sérelmeket orvosolja; hanem, miután hazánk kereskedésének szomorú állapotát lefestették, és miután megmutatták, hogy ennek oka s forrása azon igazságtalan vámrendszer, mely egy század óta rólunk, nélkülünk s egyenesen érdekeink ellen intéztetett: kijelentik, hogy a nemzet ezen állapotot még e jelen országgyülésen, a viszonyosság elvei szerint megváltoztatni kivánja. És e végett kérik a királyt, hogy a törvényjavaslat szerkesztéséhez szükséges adatokat velök közöltesse. — A főrendek azonban csak azon feltétel

alatt egyeztek meg e felirat felterjesztésében, hogy belőle mind az, mi a védvámrendszerre vonatkozik, egyszerűen kihagyassék; mi azián, nehogy a felterjesztésnek utját állja, meg is történvén, ez szept. 13-kán felküldetett. 1844.

A kormány válasza.

A kormánynak régi szokásai közé tartozott: azon tárgyakban, melyekben a nemzet kivánatának igazságát s helyességét nem tagadhatta, de a kivánatot teljesíteni kényuralmi hajlamainál fogva nem szándékozott, hogy magát szemrehányásoktól s további sürgetésektől megmentse, vagy épen nem, vagy csak az országgyülés végperczeiben adni választ az ország rendeinek. Ez történt most e felirattal is: ámbár az országgyülés bezárásának határnapja már ki volt tűzve, a válasz mégis egyre késett. De a kormány ezen eljárása most nem csak elkeseredéssel töltötte be a hazafiak kedélyét, hanem őket cselekvésre is ösztönözte. Miként fentebb említők, a mult években több helytt olynemű védegyletek támadtak, melyeknek tagjai arra kötelezték magokat, hogy némely szükségeiket csak honi gyártmányokkal fogják kielégíteni. Ezen eszme most mind általánosabbá lett; és többekben kivánság ébredt a védegyletet országossá, nemzetivé alakítani. Különösen buzgó apostolává lett az eszmének Kossuth Lajos, ki a Hirlap szerkesztésétől nem régen megválván, munkásságát most kiváltképen az egyesületi téren fejtette ki. Ő, oktober elején Pozsonyba rándulván, a védegylet ügyében oly hévvel agitált, hogy az kevés idő alatt mind a törvényhozó karban, mind azon kivül, számtalan pártolókra talált. Még a nővilágban is sokan lelkesedéssel ragadták meg a népszerűvé lett eszmét. S igy lőn, hogy az országos iparvédegylet okt. 6-kán magát megalakultnak jelenthette, elnökéül Batthyáni Kázmért, alelnökéül gróf Teleki Lászlót, igazgatójául Kossuth Lajost, s e mellé az ország legkitünőbb férfiai közől egy állandó bizottmányt választván. — A védegylet keletkezte egy hatalmas tűntetés volt a nemzet részéről az anyagi érdekek hiányain segíteni vonakodó kormány ellen. E tűntetés után a kormány nem tagadhatta meg egészen a választ az ország rendeinek

1844. vámügyi feliratára; de késett azzal, a meddig lehetett, s a válasz csak november 7-kén adatott ki, holott 10-kére már ki volt hirdetve az országgyülés bezárása. Tartalma e válasznak lényegileg következő: «hogy a nemzeti ipar előmozditására a kormány eddig többet nem tett, a súlyos körülményeknek tulajdonítandó. De az ügyet szivén hordja, s valamint maga ügyekezni fog az ország anyagi érdekeinek felvirágzását eszközleni, ugy, reméli, a jövőben a rendek is méltányosan hozzájárulnak az akadályok elmozditásához. A kivánt adatokat majd a jövő országgyüléssel közlendi.»

A kormány e válasza kimondhatatlan megindulással fogadtatott a rendek házában, kiket egyébiránt is mind ingerültebb hangulat szállott meg az országgyülés végének közeledtével, látva a tizenkilencz hónapi fáradalmas munkálkodásaik eredménytelenségét. Épen e napokban hiúsult meg a remény az iránt, hogy a nemzet leghőbb kivánatait, legégetőbb szükségeit illető tárgyakban még ezen országgyülés alatt lehessen törvényt alkotni. E napokban bukott meg a városok és kerületek rendezése, a hitelintézet, a «partium» ügye, az ország anyagi érdekeinek emelésére fordítandó közös adó kérdése stb. Nem rég panaszolta be Pest követe, hogy a kormány iparunk s kereskedelmünknek még az egyesületek teréni kifejtését is gátolja, ezen egyesületeket, különösen az iparegyletet s a kereskedelmi társulatot korlátolni törekedvén. A rendeknek mind ezek miatt elégületlen, ingerült kedélyét csordultig fájdalommal s keserűséggel töltötte meg a kormány e válasza. Az elhatalmazott ingerültség, keresztültörve minden korlátokon, melyeket eddig a mérséklet s a felsőség hagyományos tisztelete emelt, szenvedélyes szónoklatokban ömledezett. «Föl kell valahára ébrednünk százados lethargiánkból — igy kiálta fel Bezerédy István — és a mit határainkon felállitani nem engednek, fel kell állítanunk saját házaink küszöbeinél.... Ha nem akarunk idegen ipar járma alatt nyögni mindörökké, egyesüljünk a védegyletben!» — Szentkirályi örömét fejezte ki a történet fölött, s köszönetet mondott a kormánynak ezen

leiratért; «mert, ugymond, ha a királyi válasz némi kis engedményt nyujtana, nem engedné felébredni ama lelkesedést, mely most e válasz hallattára el fog terjedni a hazában az öncselekvés terén». 1844.

Bővebben beereszkedett a válasz birálatába az alsó táblai reformpárt vezérszónoka, Klauzál Gábor, következő beszéddel zárván be az ingerült kitöréseket: «Azt kellene hinni, hogy e válasz által, ha benne az ország függetlenségét biztosító 1790-ki 10-dik törvényre hivatkozás nem történnék, föl van függesztve egész alkotmányunk, midőn a kormány a helyett hogy adatokat nyujtana a törvényhozásnak, azt igéri, hogy majd fog rólunk gondoskodni. Ily tény után különösen hat réa a leirat e kifejezése: «perchara natio» stb......... A kormány hivatkozik rendelkezésekre, melyeket érdekünkben tett: de hogyan teheti ezt, ő megfogni nem képes. Mert álljanak elő, kik e teremben a hatalmat védeni szokták, s mutassanak fel ilyes intézkedéseket. És mégis a leiratban azok nem csak említtetnek, hanem még az is mondatik, hogy ezen reánk jótékony rendelkezésekben azért nem ment tovább a kormány, mert súlyos körülmények akadályozták. Ő nem tudja mik lehetnek e súlyos körülmények. Ha azon viszonyok értetnek, melyek Magyarország s az örökös tartományok közt adó tekintetében fenállanak: miért nem mondatott ez ki nyiltan? Legalább azon hivatalnokok, kik a közös teherviselés ellen izgattak, ezután megszűntek volna fondorkodni. De az adóviszonyok sem igazolhatják ezen eljárást. Ily mult után nyujtatik ugyan némi reménysugár vámviszonyaink rendezése iránt; de ő ugy látja, hogy még az igéret sem függetlenségünk alapján tétetik: azontúl sem fogják iparunkat védeni saját vámsorompóink; hanem hihetőleg e sorompók pénzen megváltása terveztetik az örökös tartományok javára. Végül az előadott nézeteket határozatba foglaltatni inditványozván, törvénytelennek nyilatkoztatja azon rendszert, mely ellenünkben fenáll; s kimutatván, mikép a nemzetnek egyedül saját erkölcsi erejére kell támaszkodnia,

1844. biztou hiszi, hogy a képviselő testületnek e lépése meg fogja teremni a maga gyümölcseit.»

A rendek határozata; bizalmatlansági szavazat.

A határozat, mely aztán Klauzál e beszéde értelmében szerkesztetett, kijelenti: «mikép a rendek a kormány válaszát a legnagyobb nehezteléssel fogadják. Leteszik a tárgyat, s keserű panaszra fakadni gyáva siránkozásnak tartván, többé fölirni nem fognak; kinyilatkoztatják mindazáltal, hogy a Magyarország s az örökös tartományok közt létező vámrendszer törvénytelen s olynemű, melynek czélja, gátolni a honi műipar kifejlését. Ily helyzetben a rendek csak polgártársaik szilárd és állhatatos kitűrésében keresnek menedéket. Kijelentik, hogy az ország függetlenségét idegen tartományok érdekeinek alárendelni nem engedik, s a védegyletet, mely ezen érdekek védelmére magát épen e napokban constituálta, a törvény paizsa alá helyezvén, abban találják a védvámrendszert, mely a polgárok küszöbeinél fog őrködni a magyar műipar s kereskedés érdekei felett. A kormány iránt azonban, e körülmények között bizalmukat elenyészettnek nyilatkoztatják. És minthogy eleve tudják, mikép e határozat a főrendi többségnél ellenzésre találandana, azt a felső házzal közleni sem kivánják; hanem egyszerűen az országos irományok közé igtatják. A kormány iránti bizalmatlanság e kijelentésében nagy része volt az erdélyi részek visszakapcsolása ügyének is, mely egy szint' e napokban érkezett királyi válaszban hasonlókép a jövő országgyülésre halasztatott. Az illető határozatban a visszakapcsolás elmulasztását a rendek egyenesen a végrehajtó hatalom hanyagságának tulajdonitották, kijelentvén, hogy vagy nincs a végrehajtó hatalomban elég tetterő, vagy, ha van, azt használni elmulasztotta.

A bizalmatlansági szavazat méltánylásában a pártok színezete szerint különböző volt a vélemény az országban. A reformpárt azt általában nagy megelégedéssel fogadta, ugy tekintvén azt, mint az alkotmányosság elvének pártjok képviselői általi erélyes nyilatkozatát; mint saját pártjok moralis erejének s bátorságának öregbedését, mi nem késendik ha-

talmas lökést adni a nemzeti átalakulásnak. De épen azért, mivel az esemény valóban szükségkép változást vont maga után a kormány politikájában, valamint azért is, mivel e bizalmatlansági nyilatkozat a főrendi conservativ pártot, a kormány gáncsolt politikájának részesét, is sujtotta: e pártnak az természetesen nem tetszhetett s általa többféleképen roszszaltatott is. Azonban tekintetbe véve, hogy a nemzet fél század óta minden országgyülésein, de mindig sükeretlenül, sürgette az ország anyagi érdekeit oly igazságtalanul terhelő vámviszonyok elintézését: és most a kormány még e fontos kérdés megoldására szükséges adatok közlését is megtagadta; tekintetbe véve továbbá, hogy a rendek e gyülés alatt mintegy száz, részben terjedelmes munkálatokat készitettek, és azok közől a kormány és pártjának ellenzése miatt mindössze csak tizenhárom törvényczikkelyt lehetett megalkotni; végre tekintetbe véve azt is, hogy több nagy fontosságu tárgyra nézve, — minő p. o. a városok s kerületek rendezése, a hitelintézet, a fiumei vasut, az anyagi érdekek emelésére fordítandó közös telekdíjas adó, — a két tábla közti egyezkedés már azon pontig ért, hogy azokat az országgyülésnek néhány hétteli meghosszabitása hihetőleg kivánt eredményre vezeti; és a kormány ezt, miután a hadi adó megjánltatott, mégis minden fontosabb ok nélkül megtagadta: — egész meggyőződéssel állíthatni, hogy a kormány e bizalmatlansági szavazatot teljes mértékben megérdemlette. 1844.

Az alsó házban ez iránt magok a conservativ párt tagjai is meggyőződve lenni látszának; erre mutat legalább azon körülmény, hogy közőlök senki sem emelt szót a bizalmatlansági határozat meggátolására. Igazolták egyébiránt a rendek okait e határozat megalkotásában magok a conservativ párt belső viszonyai is. E párt főrendi töredéke, elébb anynyira összehangzó, a kormány akaratának oly feltételetlenűl hódoló, most, a gyülés vége felé szinte megoszlott véleményében, a kormány szellemét s eljárását illetőleg. Egy rész, a conservativ párt ifjabb része, mely azt óhajtá, hogy a kor-

1844. mány, eddigi tétlenségéből kilépve, maga ragadja meg a minden esetre szükséges s már a közszellemnél fogva el nem utalható reformok kezdeményezését, gr. Majláth Antal kanczellárt a jelen körülmények közt nem tartá elég erélyesnek s vállalkozó szelleműnek. E töredék, mig életben volt, gróf Dessewffy Aurélt tűzte volt ki, ennek halála óta pedig gróf Apponyi Györgyöt kivánta helyébe kanczellárrá kineveztetni. A conservativ párt e meghasonlásának s ama bizalmatlansági határozatnak az lőn következése, hogy Majláth Antal nem sokára le is mondott hivataláról.

És ekként az országgyülés bezárásának határnapja itt boszus ingerültségben, amott meghasonlásban, minden oldalról elégedetlenségben találta az ország rendeit; minél fogva a nagyobb rész pártkülönbség nélkül valódi megnyugvással üdvözölte a napot, mely a kellemetlen helyzeteknek véget vetend. A gyülés bezárásának szertartásait nem a király személyesen, hanem Károly főherczeg, mint annak biztosa, hajtotta végre november 13-kán.

Az országgyülés eredményei. Visszatekintve ezen országgyülésnek tizenkilencz hónapi munkálkodásaira, igaz ugyan, hogy csak igen csekély része végeztetett be, s még kevesebb emeltetett törvény erejére, azon nagy számu tárgyaknak, melyeket a közvélemény s közóhajtás e gyülésnek végzendőkül kitűzött, vagy melyekben a rendek munkálatokat is készitettek. Igaz ugyan, hogy fájlalni lehetett, mikép e számos tárgyak közől különösen a büntető törvénykönyv, noha annak szüksége általánosan elismertetett s éreztetett, életbe nem lépett; a megyei kicsapongások, municipalis életünk e korcs kinövései, újabb törvény által nem korlátoltattak; a városok rendezésének s törvényhozási részvétének kérdése ismét csak a jövendőre halasztatott; hogy a hitelintézetnek csak terve készült el; hogy a közös teherviselésben a kimondott elv tényleg már most nem alkalmaztatott; hogy fő közlekedési eszközeink egyesek jóakaratára bizatva maradtak s tengerpartunk régi elhagyottságából ki nem emeltetett stb. De, bár a közóhaj-

tásokat nem valósitotta is teljes mértékben ezen törvényhozás: eredménytelennek azt, mint akkor sok heves vérű s türelmetlen kedélyű állitotta, koránt sem lehet mondani; egy hatalmas lépéssel vitte az előbbre, czélja felé, nemzeti átalakulásunk nagy ügyét. 1844.

Különösen öt megalkotott törvénynek oly világos, mondhatni kézzel fogható a jótékonysága, hogy azt bővebben mutogatni felesleges; s ha rólok egynémit mégis szólunk, azt csak azért teszszük, hogy kitűntessük, mi hiányzott még ezekben a teljes bevégzettségtől.

Először is a magyar nyelvet és nemzetiséget illető törvény teljes győzelemre vitte politikai nemzetiségünk ügyét. Egy részről a nemzeti nyelvnek visszaadott minden őt megillető jogot, és a nemzetiség terjedésének biztos alapot vetett; más részről a hazában lakó idegen nyelvűekre nézve is kimondja, hogy semmi népfaj nyelvét erőszakosan elnyomni nem akarja, s csak a felsőbb nevelés, törvénykezés és közigazgatás körében követeli a magyar nyelv használatát; csak azt rendeli, hogy a latin helyett a magyar nyelv legyen azon kötelék, mely a hazának politikai nemzetiségét összetartja. Nem lehet mindazáltal eléggé sajnálni, hogy a Horvátországgali érintkezés viszonyaiban a történtnél méltányosabb, a horvátokat is megnyugtató intézkedés nem jött létre; az ország határain belül pedig a külön ajkúak kivánatai legalább is a községek kebelében s a köznevelés körében nem teljesittettek.

A vallási törvény nem elégített ugyan ki minden méltányos igényt. Sajnálni kelle, hogy a vegyes házasságok tárgyában kimeritőleg nem rendelkezett s igy a tárgyat, mely annyi ingerültséget szült, végkép nem fejezte be. De az átmenetet szabályozó törvény a kérdés legnehezebb részét csakugyan megoldotta: a vallások egyenlőségét puszta elvből valósággá változtatta, s közelebb hozta az igazi keresztényi szeretet uralmának korszakát, melyben minden keserűség, mely eddig a keresztény felekezetek közt létezett, végkép megszűnjék.

Azon törvény, mely a nem kiváltságos osztálybelinek az

1844. utat minden hivatalra megnyitotta, teljes hivatalképességet adott, a demokratiai jogegyenlőség nagy elvének egyik lényeges részét léptette életbe, a válaszfalat az osztályok közt legalább egy részben lerontotta. Egyedül az vala sajnálatos, hogy ez csak részben történt, hogy az elv nem egész terjedelmében valósíttatott meg. Sajnálatos vala, hogy a törvény ennél fogva nagy következetlenségben szenvedett: megadta a nemnemes polgároknak a képességet minden hivatalra; de azoknak választói jógáról, a hivataloknak ezen első lépcsőjéről nem gondoskodott. E következetlenség eredménye lőn, hogy a törvény a nem kiváltságos osztálybelieknek, főkép azon hivatalokra nézve, melyek választása nemesektől függ vala, inkább csak reményt adott a jövőre, mint tényleges valóságot a jelenben.

A birtokképességi törvény, mely a nem nemeseket is joggal ruházta fel nemesi jószágok birhatására, a hivatalképességi törvénynyel ugyanazon demokratiai elvnek, a teljes jogegyenlőségnek készitették elő diadalát; s örök dicsőségére válnak egy csupán kiváltságos nemesekből s nemesek követeiből alakult törvényhozásnak. Batthyáni Lajos, a főrendi ellenzék vezére, miután azt Széchenyi István s a közép segedelmével a főrendek házában kivítta, nem kételkedett egy magán levelében akként nyilatkozni, hogy ez a legfontosabb határozat mindenek közt, melyek száz év óta Magyarországon alkottattak. De valamint a hivatalképességi, ugy a birtokképességi törvénynek is volt egy hiánya, melynél fogva a nem-nemes polgárnak adott birhatási jog nem teremhette meg mind ama gyümölcsöket, melyeket tőle várni különben lehetett volna. E hiány abban feküdt, hogy a nemesi jószágok, nemesi földek is nem szabadíttattak fel egyszersmind az ősiség bilincsei alól. Azonban valamint a hivatalképesség a választói jog megadását, ugy a birhatási képesség az ősiség eltörlését egy közelebbi törvényhozásban szükségkép maga után vala vonandó.

Végre a közmunkákat szabályozó törvény messze maradt

ugyan a czéltól, melyet akár az egyenlő közteherviselés igazságának —, akár a magasabb felfogásu nemzetgazdaság igényeinek tekintetében elérnie kellet volna. De legalább egy lépést tett e czél felé s elősegítette annak majdani megvalósitását, midőn legalább az ország külön helyhatóságaiban s ezek kebelében lakó jobbágyosztályra nézve egyenlősitette a közmunkai terhek viselését. 1844.

Az országgyülésnek ezen, törvénynyé vált főbb eredményei, tagadhatatlan, igen jótékonyak s tetemes haladást foglalnak magokban. Azonban még ezektől elnézve sem lehet e törvényhozást eredménytelennek állitani. A népek életében, a kifejlődés egyes lépcsőzeteit tekintve, nem csak a valóságos eredményt, a megalkotott hasznos törvények számát, kell haladásnak tekinteni. A haladás, valamint egyes embernél, ugy a népeknél is nem egyedül külső tényekben, hanem az eszmék tisztulásában és kifejlésében is egyaránt nyilatkozik. Miként a tények, ugy a megtisztult, kifejlett eszmék is, egy részről a multnak eredménye, más részről a jövőnek csirái. És épen ezen szempont az, mely ezen országgyülést nevezetessé teszi.

A ki a magyar országgyülések eredményeit helyesen akarja megitélni, nem csak azt kell tekintenie, mi s minő törvényeket alkotott az ténylegesen. Abnormis helyzetünknek, mely hazánknak az absolut kormányzatu osztrák császársággali vegyes házasságából származott, az is következése volt, hogy a törvényhozás kénytelen lőn irányt inkább adni a közvéleménynek, mint azt tőle venni. Más alkotmányos országokban, hol a sajtó szabadon mozoghatott, ennek hivatása volt kifejteni az eszméket, inditványozni a teendőket: nálunk ez, miután a sajtó korlátolva volt, jobbára a tanácskozások körébe szoríttatott; s azért volt az eszmecsere is élénkebb törvényhozási tanácskozásainkban, mint bármely más nemzet parlamentjében; azért oly hosszuk s mégis oly gyakran eredménytelenek a tanácskozások, mint az sehol másutt nem volt tapasztalható. De ha, a sajtó korlátozottságának következ-

1844. tében, a törvényhozási tanácskozás hivatása lőn a teendőket inditványozni, az eszméket kifejteni s megtisztítani és a közvéleménynek bizonyos, határozott irányt adni: kétségtelen, hogy ezen előkészitést is hasznos eredmény gyanánt kell tekinteni, ha különben azt kellőleg megtette a törvényhozás.

És e szempontból fogva ezen országgyülést, bátran el lehet mondani, hogy annak eredménye nagyobb volt, mint bármely eddig lefolyt országgyülésé. E törvényhozás munkálkodásainak s tanácskozásainak következtében számos nagy horderejű eszme jelentékeny haladást tett a nemzetben. Azon, öszszesen száznégy tárgy közől — mert nem kevesebbre megy minden ágazatokkal s külön tárgyalt részletekkel azok száma —, melyek felett a rendek részint tanácskoztak, részint terjedelmesb munkálatokat is készitettek, csak néhányat kell említenünk, hogy fogalma legyen az olvasónak azon eszmetömegről, melyre nézve e köztanácskozások iránytűje gyanánt szolgáltak a közvéleménynek. Ugyanis, az említetteken kivül még a következő főbb tárgyak fordultak meg a rendek házának asztalán: a Pesten épitendő országház; a nemzeti szinház; a katonaság tartása, mi iránt valóságos eredménynek veendő, hogy e teher megváltására bizonyos öszveg alapíttatott meg, minél fogva ezen, adózóinkat elébb oly egyenetlenül nyomó teher egyenlően kivethető adóvá változott; országgyülési szabad újság; minden évben Pesten tartandó országgyülés; a só szabad árulhatása; a nem egyesült görög hitfelekezetűek vallási viszonyai; az unitária vallás szabad gyakorlata; telekkönyvek behozatala; elemi tanodák s műegyetem felállitása; népnevelés rendezése; a vakok, siketnémák és tébolyodottak intézeteinek felsegitése; a hajózást gátoló akadályok megszűntetése; a szólás-szabadsági sérelmek orvoslása; az irodalmi s művészeti tulajdon jogának biztositása; a magánosak közti pénzviszonyok kiegyenlitése; az egyházi tized eltörlése; a községi jegyzők állapota; a mérlegek egyenlősitése; az ország közjavát előmozditó magánvállalatok biztositása; a zsidók polgári jogai; az országgyülési követek igazolása stb. stb.

Soha nem terjeszté ki még több tárgyra figyelmét a magyar törvényhozás. És, habár a tárgyak sokasága is akadályozta némileg az egyes kérdések megoldását; az eredmény legalább az lőn, hogy majdnem mind azon kérdések előkészítve örökíttettek át a jövő törvényhozásra, melyeknek eldöntését a kor igényei szükséggé változtatták. 1844.

A fentebb részletesen előadottak közől még csak egyet, a két tábla ama határozatát említjük ismételve, mely szerint a közös teherviselés elve elfogadtatott. E szent elv Európa majdnem minden népeinél, hol az már tényleg életben van, csak hosszu, jobbára véres küzdelmek által vívatott ki. Kiváltságos osztályunknak valódi dicsőségére válik, hogy elég önzetlen tudott lenni, az örök igazság e követelését önként elismerni, az elvet elfogadni. A remény annak valóságos életerőre emelése iránt, még ugyan nem teljesült, az ige testté még nem lőn; de már maga az, hogy a nagy elv kimondatott, és, az országos pénztár kezelése tekintetében mind a két tábla valóságos alkotmányos szabályokat, szoros felelőséget alapított meg, bizonyára oly haladásnak tekinthető, melynél nagyobbat eddigelő még nem tett a magyar törvényhozás. Sajnos ugyan hogy félreértések, bizodalomhiány s a minden teherviseléstől irtózók fondorkodásai a nagy elvnek valóságos életbe léptetését ez uttal megakadályozták : de az ügy koránt sem bukott meg. Az engedmény, mely az igazságnak tétetett, nem volt többé visszavehető; a törvényhozók adott szavát a nemzet összesége nem feledte el többé; és alig kételkedett valaki, hogy azt a következő törvényhozás mulhatatlanul be fogja váltani. Mert az igazságot századokon keresztül el lehet titkolni; de ha egyszer kimondatott, a világ minden hatalma sem képes többé annak szavát elnémítani. És kétségtelenül ez volt a lefolyt országgyülésnek legnagyobb, leggyümölcsözőbb, leghatékonyabb horderejű eredménye.

« Ha egyébiránt e törvényhozás — ugymond Eötvös József — a várakozásnak meg nem felelt egészen, ha a tárgyak, melyeknek bevégzése majdnem biztosnak látszott, eldöntet-

1844. lenül maradtak: ennek oka sem a véletlenben, minek nemzetek életére vajmi csekély a hatása; sem egyes emberekben nem keresendő. Az ok mélyebben fekszik, — fekszik azon bizodalmatlanságban, mely létezni fog mind addig, mig a felelőség kimondása által e bajnak gyökerei nem vágatnak el; fekszik abban hogy, a követi utasítások következtében, egy törvényhozás helyett ötvenkét törvényhozást birunk, melyeknek mindegyike különvált irányt követ a másiktól, s hogy nincsen hely, hol a nemzetnek központositott érzete szabadon nyilatkozhatnék, hol érdekei valóságosan képviseltetnének... Felelős kormány s törvényhozási összpontosítás, — ezek a nemzet legnagyobb szükségei, ezek biztosíthatják csak Magyarország alkotmányos haladását.»

HATODIK KÖNYV.

Reformtörekvések a kormány részéről.

A nemzet s kormány közti harcz a reformok iránya miatt.

ELSŐ FEJEZET.

Új irányok, s a pártok állása.

A kormány és nemzet ellenkező iránya.

Az országgyülés végső szaka mind a nemzetben mind a kormányban elégületlenséget ébresztett. A nemzetben: mert haladását a kifejlésben, mit már oly égetőnek érez vala, mire oly hévvel törekedék, a kormány s annak pártja által meggátolva tapasztalta. A mily örömmel vette észre az országgyülés kezdetén a királyi előadásokból, hogy valahára már a kormány is hajlandó lemondani eddigi megkövesült stabilismusáról, s kilépni a kor és szükség igényelte reformok terére: szintoly aggodalommal s elégületlenséggel tapasztalta most, a tizennyolcz hónapos és aránylag mégis kevés eredményű országgyülés után, hogy helyzete a kormánypolitika ezen változtával mit sem javult; sőt még kényesebbé s tán veszélyesebbé is vált, mint volt elébb, midőn csak az inertia, a mozdulatlanság ellen kellett vívnia. Mert bár hajlandónak látta is már a kormányt némi reformokra; de tapasztalta azt is, hogy az ezeket oly módon kivánja keresztülvinni, miszerint az átalakulás, igy végrehajtva, magára nézve talán még károsabb lenne a régi helybenmaradásnál: mert a szabadság érdekeit s nemzeti függetlenségének oly bajosan megőrzött maradványait kellene cserébe adni a reformokért. Ily áron a nemzet nem akart, nem akarhatott haladni; s készebb volt maradni elavult, hiányos helyzetében, mintsem ily aránytalan áldozatot hozzon az átalakulásnak, mely csak ugy lehetett kivá-

1844. natos, ha a nemzeti alkotmányos szabadság és törvényes kormányzati függetlenség alapján hajtatik végre; sőt részben csak is azért kivántatott, hogy ezen alapot szilárdítsa, e nemzeti erőkincset gyarapítsa.

Más részről elégületlenség érzete szálta meg, mint mondók, a kormányt is. Midőn magát a közvélemény, a kor és körülmények hatalma által azon engedményre látta kényszerítve, hogy hagyományos mozdulatlanságából a reform terére lépjen, azt hitte: a nemzet ezt oly hálával s örömmel fogadandja, hogy a reform modorára, szellemére nézve engedékenyebb leszen, magát vezettetni engedendi. Most azonban azt tapasztalá, hogy a nemzet nem csak anyagi jobblétet óhajt, hanem a reformvágygyal egyaránt nő ragaszkodása is az alkotmányos, önálló nemzeti élethez; az átalakulás által nem csak állapotát kivánja megjavítani, hanem, az előhaladtabb nyugati nemzetek példájára, alkotmányosságát is kifejteni s erősbíteni, sokféleképmegcsonkított önállóságát is helyreállitani törekedik. Igy azonban a bécsi kormány, mely hagyományos kényuralmi hajlamairól s különösen azon törekvésről, vagy legalább vágyakról, miszerint Magyarország egykor a német örökös tartományokéval ugyanazon kormányrendszer által igazgattassék, egészen soha sem mondott le, egyátaljában nem akart reformálni. De a régi mozdulatlanságba visszalépnie többé nem lehetett: ugyanazon kényszerűség, melytől a reform terére tolatott, folyton s mind nagyobb erővel hatott reá. Sem a fele uton nem állhatott meg büntetlenül, miután egyszer engedett a nemzeti kivánságnak. Az események logikájában rejlő hatalom kényszeríté őt végig lefutni a megkezdett pályát; miként a nehézkedés physikai törvényei a völgy aljáig kényszerítik hengeredni a hegy lejtőjén mozgásba hozott követ. A kormány azon lépésének, mely szerint az országgyülés elején a királyi előadásokkal a reform terére ment által, szükséges következménye lőn, hogy a kezdeményezett reformokat a törvényhozó test többségének szellemében alkossa meg. De a kormány ellenkezőt akart: a kisebbség által,

ennek elvei szerint akarta azokat keresztül vinni. Ez természetesen nem sikerűlhetett; s midőn aztán a törvények megalkotását a főrendek házában megakadályozta, a követek házának bizalmatlansági határozatával kellett találkoznia. 1844.

Ezen, a kormányra szintugy, mint a nemzetre nézve kellemetlen helyzetből, természetesen mind a két fél szabadúlni óhajott; s hogy szabadúlhasson, mind a két fél megfeszíté törekvéseit a maga irányában. Az ellenkező törekvésekből aztán mulhatlanul újnemű viszonyoknak, a multnál hevesebb harcznak kellett kifejleni. A nemzeti irány.

Az ellenzék, vagy inkább a nemzet, — mert ezen elnevezést érdemli meg az, hasonlíthatatlan többsége miatt, — látván, mily béklyót veret lábaira a kormány, az önmaga által kezdeményezett haladásban, a felső háznál többségben lévő conservativ mágnások, főpapok és hivatalnokok által: a maga súlyát e főrendi töredék s a kormány irányában nevelendő, a népképviselet életbe léptetését kezdé sürgetni. Midőn az országgyülés eredménytelensége mind világosabban mutatkozott, nem csak a szabadelvű « Pesti Hirlap », hanem több megye is agitálni kezdett e kérdésben. Pest megye rendei, Kossuth Lajos inditványára, már augusztusi közgyülésökből oly tartalmu feliratot intéztek a kormányhoz, miszerint « nem csak Magyarország, hanem az egész monarchia érdeke kivánja, hogy ez országban, mind szellemi mind anyagi tekintetben, valódi reformok tétessenek; miszerint fájdalommal tapasztalják, hogy ellenére az országgyülés megnyitásakor ápolt reményeknek, s mind a mellett, hogy a követi tábla oly sokat dolgozott, a kormánypárt ellenzése által minden reform meggátoltatik. A haladás ezen rendszeres meggátolása mondhatatlan kárára van a különben is oly hátramaradt nemzetnek. Ők hódoló hűséggel viseltetnek az uralkodó ház iránt; de a törvények szellemében jogszerűleg kivánják, hogy az alkotmányos elvek valahára uralomra jussanak a kormányban; mi végre a népképviseletet óhajtják életbe léptetni. » E felirat, a többi megyékben is köröztetvén, számos pártolókra

1844. talált; a népképviselet, mit eddig is a reformi törekvések egyik főczéljául tekintettek ugyan annak vezérei, de megvitatás alá még nem fogtak volt, mind nagyobb viszhangra talált a közvéleményben.

Azonban, előre látható vala, hogy a nemzeti ellenzék e törekvésében nem fog egyhamar sükert arathatni. A városi kérdésnek már három országgyülésen folytatott sükeretlen tárgyalása mindenkit meggyőzhetett, hogy az évek hosszu során át kellend még izgatni s küzdeni a kormány s conservativ párt ellen, mig a népképviselet oly módon léphet életbe, hogy belőle az alkotmányos haladásnak új eleme s eszköze váljék. Kételkedni alig lehetett, hogy még magában a nemességben is nagy nehézségek s akadályok fognak kifejleni e kérdésre nézve, ha egyszer kenyérszegésre kerül a dolog. Már pedig minden gondolkodó hazafiban erősbödött, kivált a legújabb tapasztalatok után, ama meggyőződés, hogy a törvényhozás eddigi elemeivel a legégetőbb szükségű reformokban sem tehet a nemzet egyhamar, a maga radikál irányában, a köz kivánatnak megfelelő haladást.

A körülméynek e helyzetében, a törvényhozási tér nem nyujthatván biztosabb reményt az átalakulás gyorsabb végbemenetére, az ellenzék vezérei a társadalmi téren kivántak tenni némi kisérletet. Meggyőződvén ugyan is, hogy a reformi párt, hasonlíthatlan nagy többsége mellett, csak azért nem bir kellő súlylyal az országgyülésen, mivel itt egyedül a nemesség, a kiváltságos osztály képviseltetik, melynek egyik töredéke a másikat reformi törekvéseiben paralyzálja: a társadalmi téren oly eszmét, oly érzelmet ügyekeztek kitalálni, mely körül minden osztályok s felekezetek egyesüljenek, az annyi féle érdekek, faj-, osztály-, jog- s vallás-különbség által szétszakadozott haza, mint egy test, egy lélek törekedjék keresztülvinni az átalakulást. Ily eszmének látszott nekik egy országos társulat, melynek czélja volna a haza anyagi érdekeinek emelése, s melyben e czélra mágnás és paraszt, magyar és illyr, katholikus és protestáns egyesűlne.

Igy született meg az országos iparvédegylet, melynek még az országgyülés folytában, oktob. 6-kán tartott alakító közgyülésén, elnökévé gróf Batthyáni Kázmér, alelnökévé gróf Teleki László, igazgatójává Kossuth Lajos, választmányi tagjaivá pedig, az országgyülés kitünőbb személyzetén kivül, politikai s irodalmi életünk legjelesebb egyéniségei, egyebek közt Déak Ferencz, Vörösmarti Mihály, Wesselényi Miklós, Fáy András stb. választattak meg. Az egyesületnek mindenki tagjává lehetett, ki hat évre becsületszavával kötelezte magát, hogy minden szükségeit, mennyire csak a hazai ipartól telik, honi készitményekkel fogja kielégíteni, s az egyesület czéljainak elősegitésére évenként husz krajczárral adózik. 1844. A védegylet megalakulása.

Az egyesület elnöke, Batthyáni Kázmér, már az első közgyülésen akként fejezte ki megnyitó beszédében ama magasabb politikai czélt, mely az alapítók szeme előtt lebegett, hogy « mig más egyesületek hazánk lakosai csak egyes osztályainak érdekeit mozdítják elő: az iparvédegylet kiegyenlíti az osztályok, nemzetiségek s vallások közti különbségeket és surlódásokat; összeköti egyazon érdek utáni törekvésben a földesurat s a jobbágyot, a mágnást s nemesembert, a polgárt s földmivelőt, a magyart s a szlávot, a németet és oláht; s egyesíti mind ezeket egyazon hazának polgáraivá s igaz egyenlőséget alapít meg, mely egy közös nagy czél s egy nagyszerű érdek felé versenyzés hasonló képességében áll. »

Az eszme nem volt új a nemzetben. Már az 1842-ki iparműkiállitás után több oly nemű társulat keletkezett, melynek tagjai magokat honi gyártmányok viselésére s használatára kötelezték. Ilyen volt pédául a Tolna, Veszprém, Zala s Komárom megyei, ilyen a Szabadka városi stb. védegylet. De országossá, átalánossá az eszme csak azóta lett, mióta Szentkirályi Móricz, Pest követe, az országgyülésen kimondta, hogy védvámok hiányában saját küszöbeink előtt kell felállítani a sorompókat; s mióta Kossuth s mások izgatásainak következtében, az országos védegylet megalakult, és az alsó ház rendei azt, határozatuk által helyeselvén, pártolásuk alá

1844. fogadták. Midőn aztán az országgyülés eloszlott, s a nemzet az annyi munka s viták után megalkotott kevés törvényt a királyi előadásokkal egybehasonlítván, az országgyülési eljárás sükeretlenségéről meggyőződött s látta, hogy ezen úton alig lehet reménye, hő kivánatainak valósultát a közeljövőben szemlélhetni: mind azok, kik haladni óhajtottak, az egyesületi térre vetették magokat, s tagjaivá lettek a védegyletnek. A védegylet lőn a tér, melyen a nemzet nagy részének elégedetlensége a hazai reformügy menetével nyilvánult; ez lőn a kapocs a külön osztályok egyesülésére; ez lőn fő eszközévé s rugonyává a reformtörekvéseknek. Az egylet körüli mozgalmak oly élénkek s általánosak lőnnek az országban, hogy azt eredménytelen tüntetésnek szintoly formán nem lehetett tekinteni, mint nem maradt sükeretlen hajdan Éjszak-Amerika lakosainak hasonló elhatározása, mely most a magyar reformpártnak példányául szolgált.

A védegyletet még a mérsékeltebb kedélyek is üdvösnek látták s terjesztették; maga Deák Ferencz, a minden párttól egyaránt tisztelt, épen nem túlzó, nem heveskedő bölcs hazafi is buzgóan csatlakozott hozzá, s egyebek közt Szent-Gróton egy fiók egyesületet alakított. A beszéd, melyet az alakító gyülés alkalmával mondott, utóbb az ellene intézett megtámadások által nagy nevezetességet nyervén, méltó, hogy belőle némi töredékeket közöljünk. « Hátramaradásunk okát az ipar és szorgalomban, ugymond, sokan sokfélében keresik. Egyik azt mondja: a mult idők mostohasága —; a másik: nem, hanem a kormány —; a harmadik: ez sem, hanem mimagunk vagyunk okai hátramaradásunknak. Mindeniknek igaza van; legigazabbja mégis annak, ki mind ezeknek összefolyásában találja az egész okot. Vannak minden időnek saját kötelességei: apáink pánczélban fizették le a hazának tartozásukat; de mig ők nem egyedül tüzhelyökért, hanem egész Európáért küzdött nehéz harczokban, évek hosszu során, szivök vérét folyatták, addig más nemzetek, a béke olajága alatt, az ipar és szorgalom pályáján előrehaladtak. Megtették

tehát apáink, a mit tenniök kellett, mert hazát tartottak meg s hagytak hátra nekünk. Azonban igen roszul vélekednék, ki azt hinné, hogy csak harczok zivatara sodorhat el egy nemzetet; van még egy más, lassúbb, de dísztelen és aljas nemzeti halál is: — a köz elszegényűlés vagy nemzeti sorvadás. Ettől hazánkat megóvni, a jelen időnek feltétlen parancsa, nekünk legszentebb kötelességünk, legmagasztosb honfi tisztünk. Mennyire elszegényült e nemzet, mutatja az, hogy alig van már hazánk földén adóssággal nem terhelt jelentékeny család; holott csak ötven évvel ezelőtt a magyar családok még jól birták magokat; és mivel az egyes polgárok gazdagsága összevéve teszi a nemzeti boldogságot, akkor az egész nemzet jól állott. 1802-ben Ausztria gyárakat állított; a magyar pedig könnyelműleg pazar fényüzésnek adván át magát, a pénz nagy mennyiségben vándorlott át a haza határain, sokkal nagyobban, mint kebelébe vissza. Csak pamutszövetekért évenként tizenhét millió szivárgott ki, és igy több, mint a mennyi minden fő áruczikkeinkért visszajöhetett. Mi természetesb tehát, hogy nekünk mindig szegényűlnünk, és a nemzeti sorvadás azon stádiumára kelle jutnunk, melyen jelenleg tengünk.... Nemzetünk végre öntudatra jött, és most az a kérdés: hogyan kell és lehet e bajon segíteni? Egy elhanyagolt gazdaságot restaurálni két mód van: t. i. vagy a jövedelmet kell szaporítani, vagy pedig a kiadást fogyasztani. Mi a jövedelemszaporítást illeti: Magyarország a mezei gazdaságban, ezen egyetlen neki jövedelmező téren, ötven év óta nagy lépést tett előre. Azóta egy atyának javain három fiu osztozott, és jelenleg egy is termeszt osztályrészén annyit, mint elébb az atya az egészen termesztett. Mind e mellett ír bajainkra nem jött; sőt nem is remélhető, hogy ily körülmények közt jöhet vala. Nincs tehát egyéb hátra, hanem a lehetőségig fogyasztani a kiadást.... Nemes öntagadással törűljünk ki jövőre sokat kiadási lajstromunkból; mások helyébe pedig írjunk honi kelméket. A fényüzés minden más országnak áldás, csak a magyarnak átok, — átok

1844.

1844. azért, mert csak innét szívja külkezekbe a pénzt, mig más országokban a gazdagok jövedelmök fölöslegét iparűző honfiaik kezébe rakják, mi által az ipart és szorgalmat előmozdítva, a mesterségek tökélyesitésére rugonyt, a belfogyasztás szaporitására hathatós eszközt, és a pénznek a nép minden osztályai között elszéledésére alkalmat szolgáltatnak. Ezen nemzeti átok elháritása végett alakult a védegylet, melynek czélja nem csekélyebb, mint a hazának a temetkező sír partjáróli visszarántása....

« Panaszkodunk ügyetlen kézmüveseink ellen, és ezt adjuk okul, hogy külföldön dolgoztatunk; azonban nem vesszük észre, mily furcsán találkoznak egymással szemközt az okok. Vagy nem igy áll-e legtermészetesebben a kérdés és felelet: miért dolgoztatunk külföldön? mert nincsenek hon ügyes kézmüveseink; — s miért nincsenek? mert külföldön dolgoztatunk...... Ha tehát külföldi kézmüvek iránti előszeretetünket legyőzve, elég erősek, állhatatosak, leendünk kezdetben hazánkfiai tökélyetlenebb készitményeivel is megelégedni: ugy kétségen túl áll, hogy sok, hazát kereső, értelmes kézmüves nálunk fogja elvetni vándorbotját; hazánkfiai pedig, kik tanulás, tapasztalás végett külföldre utaztak, nem maradoznak el, hanem visszasietnek kebelünkbe; s igy lesz a haza jó kézmüvesek hazája. Azonban ne feledjük, miszerint nem egyes,... hanem egyesített erő tehet csak valamit, azért ezen egyletben minden választó falak ledűlnek: gróf, kereskedő, kézmüves, jobbágy, conservativ, liberalis itt egymás mellett állnak a sorban.....

« Nem védegyletet, kiáltják némelyek, hanem gyárokat és jó törvényeket! — igy jőnek hozzánk az ipar, pénz és jóllét. Igen, de védegylet nélkül Magyarországban jelenleg gyárak magukat fenn nem tarthatják,... a külföld concurrentiáját ki nem állhatják..... Törvények pedig pénzt nem teremtenek..... Törvények az ipar és szorgalom elől csak akadályokat háritnak el, maga pedig az ipar és szorgalom mindig a socialis téren marad; azért a legjobb törvények mellett is, habár ta-

lán más alakban, de csakugyan mégis oda kellene a dolognak kerűlnie, a hol most áll. 1844.

« Vannak emberek, kik rosz czélokat gyanítanak a védegylet alatt; de ezek nem jó emberek..... Vannak emberek, kik mivel maguk mesterkélt, tekervényes utakon járnak, nem akarják hinni, hogy az egyszerű dolgok oly tiszták lehetnek, mint külszínben mutatkoznak..... Vannak emberek, kik egy két, nézetök szerint hiányos, szabály miatt az egész vállalatot megrohanják. Megvallom, némelyeket a védegyletben én is máskép szeretnék; de azért az egészet nem csak meg nem vetem, sőt, mint sok üdvest magában foglalót, forrón ölelem. Ez a józan ész szava. S a védegylet igen egyszerű és ártatlan, mert az alatt semmi más nem fekszik mint, hogy hazánkban is kapható kelméket külföldtől nem veszünk; már pedig azért, mivel hazámfiainak akarom adni pénzemet, vétkes talán csak nem vagyok stb. stb. »

Mig a nemzet ekként a társadalmi téren, egy nagy eszme körül egyesűlve, törekedett menekűlni bajaiból s előrehaladni az égető szükségűvé lett reformok terén: a kormány is minden módon szabadúlni akart fentebb érintett kellemetlen helyzetéből. A czél, melyre törekednie kellett, világosan állott szeme előtt; csak az eszközt kellett ügyesen megválasztani, hogy a czél ugy éressék el, miszerint általa mind ő maga erősödjék, mind a nemzet fedve, előmozdítva lássa a maga érdekeit. A kormány kellemetlen helyzete, mint mondók, onnan eredt, hogy sem a megyékben, sem az alsó házban nem birt többséggel. Ezt kellett tehát mindenek előtt megszereznie. Erre két ut vezethetett: vagy elfogadni az eddig többségben volt párt elveit, s annak szellemében, annak egyénei által hajtani végre az átalakitást; vagy azon elveknek szerezni többséget a közvéleményben, melyek szerint Bécsben akarták keresztül vinni a reformokat. Mert az átalakitás szükségéről már ott is meggyőződtek, látván, hogy azt kényuralmi szabályok s erőszak nélkül megakadályozni egyátaljában lehetetlen; kényuralom s erőszak pedig most, midőn a nem-

A kormány új iránya.

1844. zetben a szabadság szelleme s a reform utáni vágy már oly annyira megerősödött, nem csak még kevesebb sükert igér, de veszélyesebb kisérlet is lenne, mint az 1836—1839-ki korszakban, Pálffy Fidél kanczellársága alatt.

Már a lefolyt országgyülés végszakában látható vala, hogy a kabinet a második módhoz nyúland. Oly állást vőn ugyanis az alsó házi többség ellenében, miszerint kételkedni alig lehetett, hogy nagyobbszerű változást szándékozik tenni az ország kormányzatában. A reformoknak, melyeket az országgyülés megnyitásakor önmaga kezdeményezett, keresztül vitelét a főrendi conservativ párt által egyátaljában meggátolta, hogy a jövőben, más körülmények közt, más elemekből álló törvényhozó kar által, a maga elvei s iránya szerint, léptesse azokat életbe.

A mennyiben a bécsi kormány, belpolitikájának ezen megváltoztatása alkalmával, az alkotmányos térről távozni nem szándékozott, teljes méltánylást érdemel; gáncsolandó mindazáltal, hogy nem oly eszközöket választott, melyek, a nemzet nagyobb részének rokonszenvével találkozva, annak jobblétét elősegítették volna. A bécsi kormány eljárását ezen újabb fordulatnál, Metternich herczeg státuskanczellár a következő levelében adta tudomására József főherczeg s nádornak. Ezen okirat sokkal fontosabb, beltörténelmünkre sokkal nagyobb világot vető, mintsem azt itt egész terjedelmében nem kellene közlenünk.

«Bátorkodom császári főherczegségednek utósó beszélgetésünk eredményeit a következő aphorismákban előterjeszteni:

«1. Magyarországnak szüksége van, hogy viszonyai felélénkíttessenek. Már elébbi irataimban e kifejezést használtam «megállapodott ország» és most sem találok jobbat, hogy érzelmeimet ezen ország jelenlegi állapotának okairól kijelentsem.

«Azon országok, melyek megállapodtak, hátramaradnak; azon országok, melyek ferde irányban haladnak, vesztők elébe

mennek; az országoknak tehát, hogy boldogúljanak, elv és idő szerinti irányban kell haladniok. 1844.

«Ezen tételek semmi ellenvetést nem tűrhetnek.

«2. Magyarország megállapodott, mert hosszu időn át a török járom alatt létezett, minek következtében, kül politikai befolyások alatt, belharczokba bonyolódott, és egy századnál több ideig nem kormányoztatott erőteljesen.[1])

«Az ország fáradt vala; és Mária Terézia császárné hosszu kormánya alatt, melyet eleinte a trón megtartása miatti háborúk töltöttek be, alig volt Magyarországnak egyéb szüksége a belbékénél. Ezen szunnyadozásból II. József császár ébresztette fel az országot. Az 179⁰/₁-ki országgyülés jelöli ébredését; és ezen országgyülés többé kevésbbé alkotmányozó volt. Mindenesetre e nézetből indulok ki megfontolásaimban.

«A boldogult Ferencz császár hosszu uralkodási korszaka Magyarországra nézve semmit sem hozott elő.[2]) 1792-től 1815-ig a monarchia háborúkba volt bonyolódva, melyek lételét fenyegették, és a kormányt, Magyarország irányában, a kérő rész előnytelen helyzetébe kényszerítették. Az általános békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlesztésére kellett volna felhasználni, mely azonban az én hatástalan, de jó szándéku előterjesztéseim ellenére fel nem használtatott. Itt a hiba nem az uralkodó nézeteiben feküdt, hanem oly férfiak hiányában, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna.[3])

[1]) Tévedt a herczeg; mondania kellett volna: «nem kormányoztatott törvényesen, alkotmányosan;» mert a modor, melyben az ország akkor kormányoztatott, több mint erőteljes —: zsarnoki, erőszakos, vérengző volt.

[2]) E példátlan őszinteség minden esetre dicséretes a mindenható miniszterben.

[3]) Hát nem abban feküdt-e a hiba, hogy 1812-től 1825-ig országgyülés nem tartatott; az alkotmány, törvények, udvari parancsok által kényuralmilag sértettek, újonczok, háromszoros adó az országra önkényesen vettetett s katonai karhatalommal szedetett? És mind ez azonnal, mihelyt a béke 1815-ben helyreállván, a kormány a «kérő rész helyzetéből» kivergődött, s akkor, midőn a nemzet súlyos áldozatait kellett volna jutal-

1844. A bajos állapot oka nem az organumok (kormányszékek) akaratának, hanem a szükségletek megismerésének hiányából eredt; és pedig azért, mert két elem állott egymással harczban: — a magyar alkotmányos és a német kényuralmi. Egyik elem sem haladott az igaz uton: az első nem tudott magával számolni az iránt, mi az elavult alkotmányos háztartásban már haszonvehetetlen volt;[1]) a másik részint josephinus, alkotmányellenes eszméktől, vagy ezen eszmék teljes tudatlanságától vala elfogulva. Azonban az országgyülések haladtak a magok utján, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.

«3. Az 182⁵/₇-ki országgyülés korszakot alkotott a magyar történelemben, nem csak mivel az a királynak ama nyilatkozatával kezdődött, hogy változhatlanul az alkotmányosság terére lépett; hanem azért is, mivel ekkor kezdtek nyugat Európa demokrat elemei behatni a magyar bonyodalmakba.

«Ezen országgyüléstől kezdve máiglan a helyzetek lényeges változást szenvedtek az országban, s olyszerű állapot hozatott elő, mely azon nyilatkozatra jogosít fel, hogy Magyarország paralyzálva van nyilvános életében.

«Ez a kendőzetlen igazság, ez a bajnak egyedüli való diagnosisa, melyet könnyű volna megfejteni, mi azonban ide nem tartozik. Legyen elég némi tényállapotok jellemzéseül a következő:

«A nyilvános élet Magyarországban meg van bénítva: mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét;[2])

mazni. — Hogy az ország e korszak alatt sem volt jeles, minden tekintetben kitünő férfiak hiányában, megmutatta az 1825-ki országgyülés. A nemzet hibája volt-e, hogy csak a kényuralomnak hizelgő udvaronczok hivattak meg a kormányra?

[1]) Nem sürgette-e a nemzet 1790-től s aztán 1825-től kezdve az elavult alkotmány átalakitását? S nem a bécsi kormány gátolt-e minden reformot a helyett, hogy azt inditványozta s eleitől fogva vezette volna?

[2]) Dicséretes őszinteség, keményebben alig lehetne kárhoztatni a bécsi

« mert a király kötelességeinek mindennapi teljesitésében oly formaiságok által gátoltatik, melyek, mihelyt az anarchiának ellenébe lépnek, a védő hatalomra nézve bénítók, s a romboló elemekre nézve védők; 1844.

« mert a felső tábla az alsó által, miként ez viszont a törvényhatóságok által, meg van bénítva;

« mert a kormányzat, igazán véve, az ötvenkét vármegyének kezében létezik; — oly helyzet, mely maga elég az ország általános javát pium desideriummá változtatni;

« mert a demokrat elem a magyar viszonyok összegével — a birtokviszonyoktól kezdve — merő ellentétben áll;

« mert végre, — hogy több más akadályokat mellőzzek, — nem létezik lehetőség, hogy a kormány az alsó táblánál magának az országgyülésen többséget biztosítson; és egy képviseleti alkotmánynyal biró álladalom fenn nem állhat, hanem szükségkép elvesz, ha kormánya mellett többség nincsen.

« E nyiltszivű kijelölése után a bajoknak, melyek Magyarországot oly állapotba helyezik, melyből csak erőteljes eszközök által szabadúlhat, bátor vagyok az irányt szemügyre venni, melyben a segély lehetséges.

« Magyarország nem új, csak most alakítandó álladalom; hanem egy ódon, rég elavult törvények alatt létező, a természetnek kitünő kedvezményeivel megáldott ország, melyben a kormány földje ugarként, műveletlen hever, mialatt más földeken a jó magot gyom fojtja el.

« Itt segélyre van szükség! És honnan jőjön az? Ha az felülről nem jő, ugy az országnak csak egy ut marad nyitva, bajaiból szabadúlni: a socialis forradalom utja. Oly álladalomban, hol a leglényegesb elemek egymással ellentétben állnak; hol a nemzetiségi érzelmek egymást ellenségesen érintik; a privilegiumok magoknak a kiváltságosak törekvéseinek gátot vetnek; hol a harmadik rend még csak csirájában

kormányt, mely, mig maga semmit sem indított, mindent meggátolni törekedett, mit a nemzet akart s kezdett.

1844. létezik; hol az országgyüléseken gyakorlatiatlan eszmék és életérdekek közt élénk harcz foly, minden más vezérlet nélkül, mint melyre ama félig mívelt vagy épen míveletlen harczosok képesek: ily országban csak felülről jöhet a segedelem; hogy azonban ez életbe léphessen, némi kiindulási pontra van mindenek előtt szükség.

«Ilyen gyanánt jelölöm én ki mindenek előtt egy biztos többségnek alakitását az alsó táblánál.

«Továbbá a lehetőség megszerzését, hogy ezen többség a kormány által vezettessék.

«E czélok elsejének elérésére szükséges, hogy a megyék más vezérlet alá jussanak, mint minő alatt eddig voltak.

«Azon fogalom, melyet a «coordinatio diætæ» szavakkal kifejezünk, nem illik be a dolgok jelen állásába; mert maga e rendezés is csak egy oly megelőző rend eredménye lehet, melynek elérésére az országgyülési kormány-többség szolgálhat eszközül.

«A többségnek — ezen, alkotmányos uton elérhető minden jó alapjának — felhasználhatására nézve, egy feltétel kivántatik, mely nélkül a jóllét soha sem lesz elérhető. E feltételül jelölöm én ki átalakitását azon modornak, mely szerint a törvények Magyarországban alkottatnak; oly átalakitását, minőt minden képviseleti rendszerrel biró országok, legyenek azok monarchiák vagy respublikák, szokása ajánl.

«A helyett hogy, mint eddig a kir. propositiokban történt, a király kivánságát fejezné ki, miszerint a rendek törvényeket terjeszszenek elejébe, melyeket aztán megerősitett vagy viszszavetett: a király adjon a rendi gyülekezet elébe kidolgozott törvényjavaslatokat, melyeket a táblák megvitathatnak, elfogadhatnak vagy visszavethetnek, s utóbb, a rendek által tett módositások szerint, a király megerősit vagy visszavet.

«E modornak foganatba vételére szükséges hogy: a) a király által előadott törvényjavaslatok egy mindenik tábla kebeléből választott bizottmány elejébe terjesztessenek, s a tábláknak e bizottmányok által mutattassanak be; b) a királyi

törvényjavaslatot a király által különösen e czélra kinevezett biztosok védjék s világosítsák fel mind a bizottmányokban, mind az egész törvényhozó kar gyüléseiben. 1844.

«A törvényalkotás ezen modora becsének méltánylására elég már eme kérdés megfejtése is: mily állapotban volnának Angol- és Francziaország, Holland és Belgium és több német státusok, ha, az ott divatozó szokás helyett, a magyar volna bevéve, azaz: ha kész törvényjavaslatok előterjesztése helyett a kormányok propositioknak, vagy is a kamarák által azok kénye szerint kidolgozandó törvényczímeknek előadására szorítkoznának? Törvényeket soha sem fogalmazhat egy testület; testületek azokat felvilágosíthatják, javíthatják vagy megronthatják; de nem eszményesíthetnek törvényt, melynek alapfeltétele következetesség s részrehajlatlanság a felfogásban és alkalmazásban.

«Ugy hiszem, nem kell tovább mennem ezen őszinte s bizodalmas iratomban. A két kijelölt feltételben fekszik, meggyőződésem szerint, Magyarország üdvének első eszköze; ez maga képes csak a többi szükségleteket is életbe léptetni. Minden dologra kiindulási pont szükséges. Ha ez hibásan választatik, következményei soha nem érnek czélra. Magyarországban dolgokkal foglalkodnak, melyek nem magok a dolog; azt akarják, mi csak következmény lehet; építeni akarnak s nem kezdik az alap megvizsgálásával; pénzt akarnak, s nem gondolkodnak arról, hogyan lehet a pénzthozó terményeket értékesíteni; ha czélról van szó, elvonatkoznak az eszközöktől, vagy eszközökről beszélnek a czél világos kijelölése nélkül. Szóval ábrándokat kergetnek és nem aggódnak a tátongó mélységtől. [1]) Ez, fenséges uram, az igazság

[1]) A mily igaz s őszinte volt a herczeg a kormány eljárásának ábrázolásában oly túlzó s igazságtalan itt a nemzet iránt. Ennek tulajdonítja, mi jobbára szinte a kormány hibája volt. Nem lehet ugyan tagadni, hogy sok ferdeség s fonákság merült fel a magyar közéletben; mi azonban legtöbb esetben onnan eredt, hogy a kormány örökös negatiojával, megkövesült mozdulatlanságával s minden reformtóli iszonyodásával a nemzetet min-

1844. képe, s beszédem nyiltszivűsége által tanusítom fenségednek, hogy nem kételkedem, mikép nagy veszélyek forognak fenn. Végén állok egy hosszu pályának, mely nagy bajok elleni harczokkal volt tele; a természet rende szerint még csak keveset hajthatok végre; de annál világosabban áll szemem előtt a kötelesség,[1]) hogy mit elfogulatlan szellemem a trón és ország érdekében igazság gyanánt jelöl ki, azok előtt el ne rejtsem, kik eszközökkel birnak, melyek nálam hiányzanak. Kelt Bécsben 1844-ki május 9-kén. (Aláirva) Metternich.»

Alig hiszszük, hogy volna kormány a civilisált Európában, mely, ha csak bizodalmas levélben is, ily vallomásokat tett volna valaha a maga eljárásáról, mint minőt a nagy hirű bécsi miniszter e levelében találunk. A mulasztások és vétkes cselekvések, a positiv és negativ bűnök mily összegének kellett ott felhalmozva létezni, hol a miniszter, ki harmincz év óta állott a kormány élén, pályája végén ily vallomásokra kényszeríttetik öntudata által! A fejedelemtől, a minisztertől, a kormányrendszertől, vagy összevéve mind ezektől származott-e az ország nyilvános életének ama sajnálatos állapota, mely ezen okiratban nagy részint hűven ábrázoltatik, fölösleg kutatni: elég a történelem birószéke előtt az állapot létezése, hogy e kormányra kimondja itéletét; a nemzetre nézve pedig elég maga ezen önvallomás, hogy feljogosítva érezze magát, nyiltan vádat emelni a világ előtt azon okok ellen, melyek oly állapotot idéztek elő, hogy ha gyorsan nem nyujtatik valahára segély, «az országnak csak egy út marad nyitva bajaiból szabadúlnia: a socialis forradalom útja».

Bővebb commentár, e levélre, ugy hiszszük, szükségtelen. A szóban forgott reformokra s a miniszter némely állitásaira

den kezdeményezéseiben gátolta és zavarta, minél fogva a jó is gyakran fonákká törpűlt.

[1]) Vajha e kötelesség érzete husz évvel elébb ébredt volna fel a nagy hirű miniszterben! ki ha Ferencz által néha talán gátoltatott is, 1835 óta mindenható vala.

nézve mindazáltal érdekes olvasni főherczeg József nádor válaszát, kit a részvét vádja alól, legalább részben, kiment az, hogy, bár az uralkodó ház tagja s az ország első hivatalnoka volt, Bécsben nem igen hallgatták meg. Neki, kit szabadelvűbb nézetei miatt, gyakran gáncsoltak s «Rákóczynak» gúnyoltak, kezei legtöbb esetben kötve valának; hatása legfelebb annyi volt, hogy mint a törvények őre, s a nemzetnek a trón előtti közbenjárója, néha egynémit megakadályozhatott, megváltoztathatott; de a nemzetnyomorgató rendszernek jótékonyabbal felcserélését eszközleni, hatásán kivül esett. — Válasza Metternich levelére ime következő: 1844.

«Kedves herczeg Metternich! — Önnek említett iratára, melylyel különben egyetértek, a következő gyakorlati észrevételeket teszem.

«Azt mondja ön ezen iratában, hogy nincs lehetőség, mely szerint a kormány az országgyülésen magának többséget biztosítson. Ezen véleményben feltételetlenül nem osztozhatom; sőt azt hiszem, a kormány nincs híjával azon eszközöknek, melyek által azt magának megszerezheti. Hogy mindazáltal az utósó országgyüléseken a kormány előadásainak eredménye ingadozott, s egy tömött többség nem létezett, annak okát részint abban keresem s találom, hogy a vármegyék eddigelő nagyon is magokra hagyattak, s a követek szerencsés választására és az utasítások készitésére a kormány csak igen csekély befolyást gyakorlott; részint pedig abban, hogy az eszközök, melyek e czélra használtattak, a helyhatóságok és személyek viszonyaira nézve nem vétettek mindig kellőleg számitásba.

«Azon tételt illetőleg: hogy Magyarországban a leglényegesb elemek egymással ellentétben állnak, s a nemzetiségi érzelmek egymással ellenségesen küzdenek, ugy hiszem, az utóbbikat a tulajdonképeni Magyarhonra nézve, (tehát eltekintve a melléktartományok s azoknak nemzetiségi és nyelvharczától az anyaország irányában) nem igen lehetne bebizonyítani; mert miután jelenleg a latin nyelv használata

1844. Magyarországban szintugy, mint a többi Európában, hanyatlásba esett, az ország lakosai a magyar nyelvnek hivatalos használatában semmi nehézséget sem látnak, feltéve, hogy saját nyelvöknek magok közti használatában ne korlátoltassanak. Ezen nézetben általában osztoznak az országot lakó minden fajok s nemzetiségek; az újabb időben, kivált az országlakosok ifjabb része élénk törekvést tanusít, a magyar nyelvet még ott is, hol azt közönségesen nem beszélik, sajátjává tenni.

« A mily helyes, továbbá, amaz ön által kimondott axioma, hogy törvényeket testületek nem fogalmazhatnak; oly bizonyos ellenben az is hogy, ha törvényjavaslatok készitése egy vagy több egyénekre bizatik, ezeknek oly egyéneknek kell lenniök (Magyarországra nézve t. i.), kik az alkotmányos fogalmakban jártasok, s ezen ország viszonyainak és nemzeti szellemének, sőt még a nemzet előitéleteinek és hibáinak is kellő ismeretével birnak, s előitéletektől magok is mentek. Ha az országgyülés bevégzése után azon szabályok foganatba vétetnek, melyek a vármegyék igazgatásának és vezérletének javitására megkivántatnak, ugy én azt, hogy a kormány részéről kész törvényjavaslatok adassanak elő, a jobb rendre s az országgyüléseknek nagyobb foganatosságára nézve, Magyarországban az első helyes lépésnek tekintem. Már most is pártolja az országlakosok nagy része ezen rendszabályt, és ezen nézet még a jelen országgyülés tanácskozásaiban is nyilatkozik. Miután azonban, mint ön, kedves Metternich herczeg, oly helyesen megjegyzi, az említett újitás, czéljának csak ugy felelhet meg tökéletesen, ha az országgyülésen királyi biztosok jelennek meg, kik a kormány törvényjavaslatait a bizottmányokban és a rendek előtt felvilágositják és védelmezik: azért oda kellene mindenek előtt hatni a kormánynak, hogy a megyék a magok utasitásaiban ezen rendszabályok mellett s a mellett nyilatkozzanak, hogy azok közkivánatképen kéressenek ki ő felségétől, mit a kedélyek mostani hangulatában nem volna nehéz elérni.

« Nem kevésbbé fontos, hogy a kormány különös gondot fordítson arra, hogy az ily módon a rendek elejébe terjesztendő törvényjavaslat oly nemű legyen, mely az országnak a kormány atyai szándékaiban való bizodalmát öregbítse; mert, meggyőződésem szerint, minden javitás csak ugy lehet sikeres, ha a közvéleménynyel találkozik s helyeslést nyer; miért is igen fontos, hogy a kormánynak első lépése ezen oly fontos dologban sükeretlen ne legyen. Pozsony, 1844-ki május 14-kén. (Aláirva) József. » 1844.

A bécsi kormány nézetei, a Magyarországban jobbára általa előhozott vagy fonáksága következtében támadt százados bajok orvoslatát illetőleg, általában véve, helyesek voltak, feltéve, hogy a főherczeg nádor tanácsai, mi szerint t. i. az új rendszabályok alkotmányos modorban létesittessenek, s a kormány által teendő első lépések a közvélemény tetszését megnyerjék, megtartatnak. Az ország igen megunta már ama tétlen, negativ eljárást, melyet a kormány eddigelé követett. Magok a védegyleti mozgalmak is, csak a reactio bélyegét viselték magokon a kormány ellen, mely, mig maga semmit sem lenditett, a nemzettől kezdeményezett javitásokat az országgyülésen rendszeresen ellenzeni látszott. Midőn tehát a kormány a cselekvés terére lépett, bizonyosnak lehetett tartani: hogy sokan még azok közől is, kik elébb tétlensége miatt lettek ellenzőivé, most azonnal zászlói alá gyűlnek, mihelyt látandják, hogy haladni s pedig alkotmányos modorban kiván haladni; a többség azonnal rendelkezésére álland, mihelyt az eddigi bizodalmatlanság okai megszűnnek.

Minden attól függött, ki lesz az egyéniség, mely által a kabinet az új kormányrendszert foganatba véteti? — és ezen egyéniség mily eszközökhöz nyúland, hogy a megyékben a kormánynak többséget szerezzen? Legbiztosabban czélt ért volna a kabinet, ha a szabadelvű pártnak mérsékeltebb színezetéből választja ezen egyéniséget. Ily bátorság s nyiltság a választásban, egyszerre megnyeri a nemzet nagy többségének bi-

1844. zodalmát, a nélkül hogy a radikál s demokrat elv uralomra jutásától kellett volna tartani. Az ellenzék, midőn kormányra jut, rendesen mindenütt felhágy irányának ama túlzásaival és szélsőségeivel, melyeket, még mint ellenzék, tűntetés gyanánt, czégérül szokott kitűzni. Nálunk, hol a kabinet eddig soha sem követte azon alkotmányos szabályt, miszerint a többséget emelte volna kormányra, ennek megtartási vágya még hasonlithatatlanul erősebben hatott volna a reformpárt mérséklésére, ha kebeléből választatik a kanczellár. Egy Széchenyi István vagy egy Deák Ferencz, például, a kormány élére helyezve, kanczellárrá kinevezve, kétségkivül biztos többséget szerzett volna a kormánynak; más részről pedig képes lett volna e többség szellemét s elveit is annyira mérsékelni, hogy legkisebb oka sem lehet vala a kabinetnek félni a demokratia és radikalismus túlcsapongásaitól. Ily szabadelvű egyéniség a kormányon, némileg a homœopathia elvei szerint hatott volna a szabadelvű párt mérséklésére, túlzásainak megszűntetésére; miután kétséget alig szenved, miképezen túlzások nagy része csak onnan eredt, hogy az ellenzék, többsége daczára, sem juthatott eddigelé a kormányra. E században még csak egyszer közeledett a kabinet ezen alkotmányos elvhez a kanczellár választásában, midőn Reviczky Ádámot nevezte ki e fő kormányhivatalra. És már e közeledésnek is mily jótékony volt hatása! A nemzet többségének bizodalma egyszerre megnyílt a kormánynak; tanúja ennek az 1830-ki országgyülés történelme. Magok az ellenzék vezérei, Nagy Pál s mások, lőnnek a kormány iránti bizodalom legbuzgóbb őreivé, a trón kivánatainak pártolóivá, s az ellenzék mérséklőivé, nehogy a nemzeties érzelmű kanczellár müködése megnehezíttessék s a kabinet más egyént állítson a kormány élére. S nem is veszté el e bizodalmat Reviczky mind addig, mig ki nem világlott, hogy a bécsi kormányrendszer erősebb mint ő, s az által kezei kötve vannak a nemzet kivánatai teljesitésében.

Most, midőn a nemzet számos éveken át sajnosan tapasz-

talta, hogy a kormány hozzájárulta nélkül a legszükségesebb reformokat sem képes keresztül vinni az országgyülés; midőn továbbá a különben szabadelvű reformoknak számos barátja is aggódva tekintett ama túlzásokra, melyek néha az ellenzék kebelében felmerültek, s a mérséklés szükségét hirdette, nehogy a reformok túlhajtás miatt lehetetlenné váljanak: egy szabadelvű kanczellár kinevezése most minden valósziműséggel mérséklettebbé, engedékenyebbé tette volna a reformpártot. Azon körülmény, hogy a felső házban eddigelé a conservativ párt tartotta a többséget, nem lehetett akadály; mivel ezen conservativ többség ott épen azért létezett, mert azt a kormány akarta és csinálta. Egy szabadelvű kanczellár a felső házban is azonnal többséget vala szerzendő a tőle függő számos püspökök és főispánok által a kormánynak. 1844.

De a kabinetnek, bár maga is meggyőződött már a reformok szükségéről, s kivánta is a maga szelleme szerint létesíteni azok egy részét, nem volt bizodalma a szabadelvű reformpárt egyéniségeiben; vagy az alkotmányos elveknek nem akarta tenni azon concessiot, hogy a létező kétségtelen többség kebeléből válaszszon kanczellárt. Többséget óhajtott nyerni az országgyülésen; de azt nem azon pártban kereste, mely a nemzet nagyobb részét magában foglalá s kész többséggel kinálkozott; hanem ezt mesterségesen akarta előteremteni. És igy a conservativ párt azon töredékének szűk körében kényteleníttetett körültekinteni, mely magát fontolva haladónak nevezte, s mely által tulajdonképen a reform terére vonatott.

E töredéket, miként tudjuk, az $18^{39}/_{40}$-ki országgyülésen gróf Dessewffy Aurél alkotta, s annak tanait, czéljait s eszközeit is ő fejtette ki «Világ» czimű hirlapjában. Ha a genialis szellemű gróf még életben van, most kétségkivül ő emeltetik a kormány élére; sőt van okunk hinni, hogy ő már a legközelebb lefolyt országgyülés előtt is ki volt jelölve a kanczellári hivatalra. Az ő kora halála után gróf Apponyi György és báró Jósika Samu lőn e conservativ párttöredék

1844.

Apponyi György és Jósika Samu kanczellárokká neveztetése.

vezére. A kabinet tehát most az ő kezeikbe adta a hatalmat, őket bízta meg ama tervek létesitésével, melyek Metternich idézett levelében foglaltatnak. Pár héttel az országgyülés befejezése után Apponyi György magyarországi, Jósika Samu pedig erdélyi alkanczellárrá neveztetett. Azonban, azért-e, mivel a kabinet Apponyi György erejében teljes bizodalmat nem helyezett, s őt eleve próbára vetni akarta; vagy azért, nehogy oly színben tünjék fel, mintha az ellenzéknek akarna tenni engedményt, s az alsó ház bizodalmatlansági határozata birta volna rendszerének s embereinek megváltoztatására: gróf Majláth Antal a főkanczellári hivatal czimét még azután is több ideig viselte, s csak szabadsággal bocsáttatott el, egészsége ápolásának ürügye alatt, a kanczelláriától. S bár a kormányhatalom egészen Apponyi kezére jutott, az ország egy ideig alig vette észre a változást; s arra aztán csak a közéletben felmerült tények által tétetett figyelmessé.

Ezen alattomoskodás nagy hiba volt a kabinet részéről. Oly kormánynak, mely századok óta ellenzékben állott a nemzettel, gyakran és sokaktól még nyiltan bevallott engedményei is gyanúval fogadtatnak; újitásai pedig, bár a nemzetnek kedvezők, egyelőre bizalmatlansággal találkoznak, kivált ha szándékait eleve világosan ki nem hirdeti, az újitás lényegesb elveit s a határt, meddig haladni kiván, határozottan ki nem jelöli. Az újitás természetéről fel nem világositott nemzet azt igen természetesen csak a kényuralom, az absolutismus újabb eszközének tekinti. Igy lett eleve népszerűtlenné II. Józsefnek sok, különben üdvös reformja.

Most is a nyiltság lett volna legczélravezetőbb. Ha az új kanczellár Metternich idézett leveléből némi módositásokkal egy új kormányprogrammot készit, s azzal nyiltan, bizodalmasan lép fel a nemzet előtt: nem lehet kételkedni, hogy az kedvezőleg fogadtatik; maga a nyiltság s a nemzet közvéleményének tett engedmény is feléje forditja a kedélyeket. Holott igy, miként történt, eleve is bizalmatlanságnak kellett nyilatkozni az új rendszer iránt, mely mintegy becsempész-

tetett a második alkanczellár személyével, kivált miután az új irány foganatba vételének első lépései sem voltak szigorúan törvényesek. 1844.

A nyiltság most annál czélszerűbb és szükségesebb volt volna, minthogy egy részről Apponyi György személye ellen, ki, bár a conservativ párthoz tartozott, de egyébiránt a mérsékelt reformokat őszintén óhajtó, elvei s meggyőződéseiben minden mellékes tekintetektől ment, független, nemzeties szellemű, derék hazafinak tartatott, egyelőre nem volt kifogás; más részről pedig, miként levelében a főherczeg nádor is bizonyítá, a kormánynak ama szándékai, miszerint a törvényhozó kar elébe kész törvényjavaslatok terjesztessenek, s a kamarákban a kormány is különösen e végre kinevezett biztosok által képviseltessék, az ellenzék kivánataival is találkoztak. Ez a parlamentaris kormánynak némi szinét viselte volna; s első lépésül kétségkivül ezt is eléglendő vala a valódi parlamentaris, felelős kormány behoztalára törekvő ellenzék.

A kormánytervekre nézve egyébiránt, ha azok kellő óvatossággal ugyan, de nyiltan s bizodalammal terjesztetnek a nemzet elejébe, a körülmények most felette kedvezők valának. Az ellenzéki párt egy idő óta két felekezetre szakadt, melyeknek egyike sem közeledett ugyan elvben a conservativ párthoz, minthogy azonban egymástól több tekintetben elváló, sőt egymással ellenkező tanokat hirdettek, erélyök s hatásuk a kormány irányában már a szakadás következtében is csökkent. A szakadásra az adott alkalmat, hogy Kossuth Lajos a Pesti Hirlap szerkesztőségéről, a kiadótól támasztott némi anyagi nehézségek miatt, még az év első felének végeztével lemondván, a lap szerkesztését Szalay László vette által, ki azt báró Eötvös József, Csengery Antal, Trefort Ágoston s több más munkatársak segedelmével, az eddigicktől egészen különböző elvek szerint vezette. A pártok állása.

A «Pesti Hirlap» három és fél éviglen volt Kossuth szerkesztése alatt; s azt még ellenségei sem tagadhatták, hogy A «Pesti Hirlap».

1844. a hirlapi irodalmat tulajdonképen ő teremtette, ő tette azzá, minek lennie kell; «óramutatóvá a nemzet életében, hajnalcsillagává a világosság napjának, a jelen izzadó munkásává, mely a jövőt előkésziti; élesztő fuvalmává a rejtekben csillámló szellemszikrának; őrjévé a jogszerűségnek; reményhorgonyává a szenvedőnek; zászlóvá, mely körül szellemi tábort üssenek, kiket egyenlő elvek vezetnek, kiknek szivökben egyenlő érzelem ég.» Előtte a napi lapok jobbára csak csekélyes napi események tárházai voltak, ő azt nemzeti átalakulásunk tanszékévé tette, hol minden reform, minden teendő megvitattatott, hol a nemzeti élet minden lüktetése, minden szüksége, hiánya, s a mód és eszközök, melyek által azon segiteni lehet, felvilágosittatott s előterjesztetett. Ő tette a honi időszaki sajtót minden műveltebbek életszükségévé. Előtte a nagy részben silány lapok csak tengettek; ki jobb lapot olvasni vágyott, francziát vagy németet olvasott; a legjobb is alig emelhette előfizetőinek számát két ezerre. A Pesti Hirlapot mindenki nagy kiváncsisággal olvasta, minden száma hozván valami érdekest a nemzeti élet változatos mezejéről. Előfizetőinek száma a hat ezret meghaladta; holott most versenytársainak néhányai is több olvasóval dicsekedhettek, mint az előtt.

Mily nagy volt légyen e lap hatása a nemzetre, már fentebb, azon harcz elbeszélésénél láttuk, melyet előbb Széchenyi István, utóbb Dessewffy Aurél támasztott ellene. Itt csak magának Kossuthnak szavait idézzük, melyekkel leléptekor olvasóitól bucsút vőn. «Miként a pálma teher alatt nő, — ugymond egyebek közt, ugy erősödött az én állásom s a párt, melynek a Pesti Hirlap e mai napig organuma volt. E párt ellenében nem lehet többé büszke szemöldökkel kicsinybevételt affectálgatni; nem lehet akként nézni reá, mint a haladásnak nyomatéktalan, hatástalan declamatoraira; mert akár a törvényhatóságok utasitásaira s egyéb működéseire, akár a socialis élet jeleneteire vessük figyelmünket, mindenütt elismerve találjuk az irányt, melyben ezen párt

kitűzött czélja felé hatályosan törekedett. És e czél: szabadság s alkotmányos jog minden magyarnak; nemzeti jóllét, mely a szabadság gyökeréről hajtson; közös teherviselés különbség nélkül, s az alkotmányos szabadság közös élvezete, azon organicus formák kifejtése s a népképviselet kellékeihez idomitása által, melynek köszönhetjük, hogy «él magyar, áll Buda még». Vagy is egy szóval: magyar formákhoz szabott valódi népképviselet: e szó mindent magában foglal». Miként idézett szavai is bizonyítják, Kossuth a Hirlap által vezérévé lett az ellenzéknek, s minthogy e párt a nemzetnek hasonlíthatlanul nagyobb részét foglalta kebelében, némileg vezérévé lett a nemzetnek is a reformok, az átalakulás pályáján. A szerep, melyet 1835 óta, kivált az 1839-ki országgyülésen Deák Ferencz, a bölcs és mérsékelt férfiu, oly dicsően s oly sükerrel játszott, Kossuth kezébe került. Ezt engedni minden esetre hiba volt Deáktól. Mert bár Kossuth érdemei tagadhatatlanok, bár ő czélban s a legtöbb eszközökben is megegyezett Deákkal; de, mint Széchenyi is oly keserűen hányta szemére, a modorban az eszélyt, ildomot megvetette, s kezdője volt azon modornak, mely, hol joga kétségtelen, mérsékletet többé annak kivívásában nem ismer, zajosan követelő, gőgös, szenvedélyes és ingerlő; mi által aztán sokszor nem csak a különben elérhető czélt téveszti; hanem könnyen féktelen szellemet, veszélyes irányt is kelthet a vezért követő nagy közönségben. És nem lehet tagadni, hogy e veszélyes modor s irány nagyon kezdett terjedni az ifjabb nemzedékben, mi főleg Kossuth rovására jegyzendő. 1844.

A radikalismust, mely a magyar reformirányt bélyegezte, ő merészebben kifejté és szélesebbre terjeszté, mint a Széchenyi István által inditványozott s tervezett reformokban rejlett. A demokratiát nem tűzte ugyan ki egyenesen zászlajára, s róla mint rendszerről általában nem is vitatkozott; de iránya minden reformnál lényegesen demokrat szellemű volt. Ezen irány nem gátolta őt, hogy mind e mellett is legbuzgóbb apostola legyen a megyei törvényhatósági rendszer-

1844. nek. Azon tan, mely a megyei rendszert politikai státus-theoriává emelni törekedett, Wesselényi Miklós, Ragályi Tamás s mások kezdeményezése után, benne talált legmelegebb védőre s kifejtőre. A megyei rendszert, mely a lefolyt idők viharaiban oly hasznos szolgálatot tett, mely alkotmányos életünket a bécsi absolutismus ellenében passiv ellenállása által megmentette, — ő a tervezett reformoknak sem akarta feláldozni; ő azt lényegében oly becses institutionak tartá, melyet Európa bár mely alkotmányos institutiojáért sem akart cserébe adni; sőt azt, népképviseleti alapokra fektetve, s hiányaiban épen a népképviselet által kijavítva, kellőleg módosítva, továbbra is fentartandónak, megörökítendőnek tanácslá, mint oly sajátszerű nemzeti kincset, mely összeköttetésünkből az osztrák császársággal eredő körülményeink közt alkotmányos közéletünknek leghatalmasb védfala, biztositéka; mint oly institutiót, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével összeköti; széles alapu önkormányzatot biztosít. Szóval, Kossuth s vele együtt a szabadelvű reformpárt nagyobb része, a megyerendszert, a népképviselet által kijavítva s tágitva, akarta alapjává tenni egész átalakulásunknak, arra, mint szegletkőre, épitendő minden politikai reformot.

A központosítási iskola. Lényegesen különböző, kétségkivül alaposabb, mert a tudomány szilárd talapjára fektetett elvekből indúltak ki a Hirlap új szerkesztői. Ezek, mindnyájan szintoly kitűnő tehetségű, mint jeles készületű fiatal publicisták, a nyugot európai fejlettebb politikai tudományok s állapotok tanulmányozása által érlelt, magosabb államférfiui nézeteket s elveket hoztak a lap szerkesztésébe. Szalay László, a főszerkesztő, már 1837-ben, mint jogtani iró lépett fel a «Themis» czimű folyóirattal, melyet Eötvös, Pulszky, Trefort s más társak közremunkálása mellett indított meg. A folyóirat az európai magasabb politika hangján s tanai szerint szólott a nap némely kérdései felől. De e tanok felfogására még kevesebb érettség létezett közönségünkben, mintsem hogy azok már

akkor beútat nyerhettek volna közéletünkbe; s a lap, részvétel hiánya miatt, már a harmadik füzettel elakadt. Majd 1839-ben, Kollár Ferencz publicistai pályájának az akadémia közgyülésén felolvasott szintoly szép mint alapos jellemzésével —, a következő évben pedig a «Budapesti Szemle» kiadásával vonta magára újabban is a köz figyelmet. E folyóirat tüzetesen kezdé megvitatni politikai s társadalmi kérdéseinket, egyezményt eszközleni a tudomány és élet között. De ugyanazon okokból, mint a Themis, ez sem örvendhetett pártolásnak, s már a második kötettel kénytelen lőn a szerkesztő felhagyni különben oly hasznos vállalatával. Több méltánylást nyert Szalay «A büntető eljárásról, különös tekintettel az esküttszékekre» czimű 1840-ben kibocsátott munkájával, melyet a szakemberek oly becsesnek ismertek fel, hogy a büntető jog codexének kidolgozására választott országos bizottmány őt nevezte ki egyik tollvivőjeül. Ezen állás széles tért nyitott Szalaynak a közügyre nézve hasznossá tenni politikai s jogtudományi alapos ismereteinek kincseit. A büntető törvénykönyv, melynek készitésében Deák Ferenczczel együtt, tán ő vett legtöbb részt, oly jelessé vált, hogy még a legkitünőbb németországi jogtudósok is megvallák róla, «hogy nem létezik törvénykönyv, mely annyi eredetiséggel birna, s mely a legújabb büntetőjogi nézeteket az igazság követeléseivel oly nagy mértékben egyesítené, mint a magyar törvényjavaslat». De a közremunkálásnál e törvénykönyvben, mi neki Deák Ferencz s más első rangu államférfiaink barátságát szerzé meg, még szélesebb tért nyitott neki, tudományos készültségének s helyes államférfiui nézeteinek érvényesitésére, a lefolyt 1843-ki országgyülés, melyen mint Korpona város követe jelent meg, s hol, mint fentebb is érintők, kivált a vallási és városrendezési kérdésekben nyilvánított magasabb politikai nézeteivel vonta magára a közfigyelmet. Hogy ezekkel még sem nyert köztetszést, nem az ő, hanem a közönség hibája volt, mely, a divatos, de szűk látkörű politikától elfogúlva, e magosabb mezőn még nem birt tájékozási kép- 1844.

1844. zettséggel. E tulajdonokból eléggé megérthető, hogy Szalay, midőn a Hirlap szerkesztését 1844 közepén átvette, az alaposan tudományos férfiu reputatiojával igen, de nepszerűséggel, kivált mint Kossuth szerkesztő-utóda, nem birt, nem birhatott a közönségben, melynek őt maga Kossuth is mint becsületes tudós, de idegen embert mutatta be bucsuszavában.[1]) Ő egy év mulva Csengery Antalnak adta ugyan át a szerkesztői tollat; de utóbb is számos éven át munkatársa maradt a lapnak, folyton alapos czikkeivel gazdagítva annak hasábjait. A szerkesztő változása nemcsak nem csökkentette, desőt némi tekintetben emelte a lap belbecsét; mert Csengery hasonló alapos tudományossággal s politikai képzettséggel több gyakorlottságot, sokoldalu ismereteivel folyékonyabb, rövidebb, világosabb irályt vitt a szerkesztésbe, mi hirlapnál, mely könnyű értelmet igénylő vegyes közönséghez szól, lényeges tulajdonság. — A szerkesztőkénél nem ritkábban találkozott a közönség e lapokban Eötvös József nevével, ki valamint a regényirodalomban az olvasó közönség kedvencze volt: ugy politikai czikkeibe is mindig nagy érdeket tudott önteni mély felfogása s élénk, gyakran az ékesszólásig emelkedő, sőt néha szinte költőileg áradozó előadása által. Czikkei utóbb «Reform» czím alatt könyvül is megjelentek, mely ezen kori politikai irodalmunk legbecsesb elmeszüleményeinek egyike, s a politikai rendszerek feletti helyes nézeteinél fogva maradandó becsesel bir.

A «Pesti Hirlap», e férfiak keze alatt, a legtöbb anyagi, társadalmi s magánjogi reformokra nézve azontúl is megtartá ugyan eddigi irányát; de a nyilvánjogiak tekintetében új tanoknak, új rendszernek lőn hirdetője. Szerkesztői, a Kossuth által oly nagy előszeretettel ölelt megyerendszer helyett, az alkotmányos központosítás rendszerét emelték lapjok fő elvévé. Ők a megyerendszert az alkotmányos élet biztositására elég-

[1]) Ld. e jeles férfiu irói s politikai arczképét barátja, Csengery Antal többször dicsért «Szónokok és Státusférfiak» könyvében.

telennek, a nemzet erejének kifejtésére alkalmatlannak tartották. Mint alkotmányos monarchiának polgárai, nem helyeselhették e rendszert, mely végelemzésben cantonalis feldarabolásra s annyi respublicára vezet, a hány megye van. Ők tehát a megyerendszert a nyugot európai alkotmányosság formáival, a parlamentaris, felelős kormányrendszerrel kivánták felcserélni; mely, a nemzet akaratát összpontosítva, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává téve, a kor kivánataival egyezőbb biztositékot ad az alkotmánynak, a nemzet erejét pedig gyorsabban, czélszerűbben kifejti. 1844.

« Az egész civilisált világ pálczát tör, ugymondának, a megyerendszer felett, mint ez nálunk létezik. Ez lehetetlenné teszi nem csak az alkotmányos életet, hanem a jó közigazgatást is. Egyik mint a másik megkivánja, hogy eldarabolás helyett, az egész ország az egység elve szerint legyen rendezve. És csak azt nem tudni, nevetségesebb-e vagy sajnálatosabb, hogy a megyerendszerben sokan a bölcseség kövét hiszik feltaláltnak lenni; és mintha a megyék Hercules oszlopai volnának, melyeken túlhaladni nem lehetne már, képtelen hévvel és túlözönlő szódagálylyal dicsérik a megyerendszert; pedig ennek csupán mint pótléknak van becse; de ezentúl épen semmi előnynyel sem bir. Az alkotmányos életnek mind legfőbb biztositéka, mind alakja, mind pedig, végeredményben, még lényege is a parlamentaris kormányban áll; a parlamentaris rendszerrel pedig a megyerendszer össze nem férhet, fenn nem állhat. »

Felbonczolták a megyerendszert elemeire, előadták annak tulajdonait, hogy azt minden tekintetből mint rosz organisatiót tüntethessék fel honfitársaik előtt. « A megye, mondák, önálló politikai testület, hatóság. Az országgyülésre követet küld; annak kötelező utasítást ad; azt visszahívhatja. Kebelében a kormány az ő kezében van. Részben maga kormányoz, részben őrködik a kormányzás, végrehajtás felett; azaz: hozzá intéztetnek a felsőbb parancsok, intéz-

1844. vények, melyeket ha törvényteleneknek vél, jogában áll a végrehajtást felfüggeszteni s azok visszavonását sürgetni, azaz, a végrehajtást azoktól megtagadni. Mint ilyen közigazgatási műszer, hivatalnokokat teszen, kik részint igazságkiszolgáltatók, birák, részint egyedül s tulajdonképeni közigazgatási hivatalnokok. S nem csak ekkép befoly a törvények végrehajtására, hanem maga is alkot szabályokat, melyek kebelében törvényes erővel birnak; maga határozza meg az adókivetési kulcsot, maga rendezi a közlekedési eszközöket és közmunkákat.»

És mind ezen tulajdonok felett kérlelhetlenül pálczát törtek, azokat összeférhetleneknek bizonyítgaták a státus helyes organismusának igényeivel. Helytelennek állitották, hogy az országgyülésre hatóság, és nem a népesség bizonyos száma küld követet; képtelenségnek, a józan és gyors haladás gátjának a megye azon jogát, miszerint követének kötelező utasítást ad, s őt visszahívhatja. Mi a megye azon tulajdonát illeti, mely szerint részint maga kormányoz, részint őrködik a végrehajtás felett s azt felfüggesztheti: ezen eljárást az anarchia megörökítésének, papiroson folytatott belháborúnak bélyegezték. «Ne az legyen fő gondunk, hogy a kormánynak opponálhassunk, hanem az, hogy a kormány ugy legyen szervezve, miszerint mennél kevesebb ok legyen az opponálásra.» Képtelenségnek mondák továbbá azt, hogy a megyékben a birák azok által neveztetnek, ok és itélet nélkül, önkény és önérdekből letétethetnek, kiknek ügyei fölött itélnek; holott a biráknak alulról is felülről is függetleneknek kell lenniök; képtelenségnek az adókulcs meghatározási jogát, minek következése, hogy az adókivetésben sem részrehajlatlanság sem egyenlőség nem létezik; s legnagyobb képtelenségnek a közlekedési eszközök s közmunkák elrendezését, minek mulhatlan következménye, hogy utaink nincsenek, vagy roszszak, folyamaink szabályozatlanok stb. Rosz az egész organismus: ezen tehát gyökeresen kell segiteni. De gyökersen csak olyféle igazgatási központosítás segíthet, minő a nyugoti alkot-

mányos országokban létezik, melyekben van községi rendszer, de a községeknek nincs politikai hatáskörük, hanem csak saját ügyeikkel foglalkodnak; vannak kerületek, vagy megyék, de ezeknek sincs közkormányi hatáskörük, hanem csupán a kerületi községek közös ügyeit intézik; van mind ezek felett, több tagokból álló miniszterium, mely mindig a követi ház többségének kifolyása, s melynek minden tagja határozott körben kormányozza az egész országot, s minden tettéért felelős az országgyülésnek. Ez a centralisatio, melyet a felelős, parlamentaris kormány ellensúlyoz. 1844.

A centralisatiónak azonban, melyet a parlamentaris kormány, legalább bizonyos fokig, mulhatlanul megkiván, nálunk régóta veszett neve volt költve. Az osztrák kormány is, bár más formák mellett, századok óta ezen czélra törekedett. Féltek tehát tőle még azok is, kik tudták, hogy az magában véve nem egyéb, mint az országnak a státusegység elve szerinti organismusa, nem egyéb, mint közigazgatási mechanismus, mely mellett a legszabadabb alkotmányosság is ugy megállhat, mint a határtalan kényuralom. Féltek tőle, mivel, körülményeink közt, az absolut kormány alatt létező osztrák birodalommali kapcsolatunkban, a központosítás hálózata által az országra könnyebben kiterjeszthetőnek vélték a kényuralmat, mint a megyerendszer vis inertiæ-je mellett.

Az új tanok hirdetői ennél fogva oda fordították figyelmöket s erejöket, hogy a centralisatiónak, a jobb igazgatás tekintetében szintugy mint az átalakulásra nézve, múlhatatlan szükségéről meggyőzzék honfitársaikat. « Nem tetszik a centralisatio? — igy okoskodának — ugy tehát a felelős kormány sem tetszik, s nem akarjátok ezt, mi centralisatio nélkül fenn nem állhat. A központosítási rendszer mindent magában foglal. Nem egyedül a megyékről, nem is egyedül, bár sokkal inkább, a kormányról, vagy is annak alkotmányos organisatiójáról —: egész átalakulásunkról van itt szó. Ezen rendszer kiterjed mindenre, mindent felkarol, semmit sem hagy zavarban, mindent organisál. Nem marad ki ebből

1844. semmi. Nem a kormány, nem a megyék, nem az országgyülés, nem a közigazgatás, nem a nemzetiség, nem az alkotmányos élet; mert mind ezeket rendezné, máskép alakitaná ez. Ez fogja fel igazán egész terjedelmében a magyar nemzétiség kérdését is, mivel a nyelv gyökere lehet ugyan a nemzetiségnek; de az egész dolog nem eddig van. Az önálló alkotmányos lét, s mi ennek egy része, a saját kormány, teszi leginkább, valamint a szabadságot, ugy a nemzetiséget is.... Azonban fő dolog az alkotmányos kormány; s mi nem kivánunk centralisatiot parlamentaris kormány nélkül; de ismételjük, parlamentaris kormány sem létezhetik centralisatio nélkül» stb.

És nem csak a napi sajtó mezején, az irodalom egyéb ágaiban is ügyekeztek központosítási tanaikat terjeszteni a centralisták. E mellett pedig, ugy vélekedvén, hogy mind azon rokonszenv, melyet a megyerendszertől elvonniok sikerűlhet, saját központosítási rendszerök felé forduland: a megyerendszernek hibáit s hiányait egész meztelenségökben fölfedezni, azt lehetőleg népszerűtleníteni, semmi alkalmat nem mulasztottak el, semmi eszközt nem hagytak kisérlet nélkül. Az új iskola legkitünőbb vezére, Eötvös József, még egy irányregényt is irt ellene, melynek igen nagy lőn hatása. « A Falu Jegyzője, » miként e regényt czímezte, bizonyára többet ártott a megyerendszer népszerűségének, mint sok hosszadalmas elméleti czikkely, mely a centralisatio ajánlására a Pesti Hirlap hasábjain megjelent. Ebben a megyerendszer minden gyöngéje, minden árnyoldala egy érdekteljes esemény-lánczolat keretébe összeszorítva, nem kevesbbé életvaló, mint megható s kebellázító jelenetekben vissza tükrözve festetik. Mi a komoly fontolgatás, az okszerű megvitatás tárgya volt, a képzelet birodalmába játszatik át, és szivrendítő jelenetekben, vagy csipős gúnynyal, mint a gyűlölet s megvetés méltó tárgya ábrázoltatik, épen azért, mivel minden hibát egy képbe szorít, nem ritkán túl is hajtva.

Azonban, mivel lehetetlen volt nem látniok, hogy az

1844.

előadott központosítást s parlamentaris kormányrendszert, ha bár azt az összes nemzet kivánná is, csak hosszu évek küzdelmeivel lehetend kivívni a bécsi kormány ellenében; és minthogy az absolut kormány alatti centralisatiotól az új iskola férfiai is csak ugy irtóztak, mint a megyerendszer barátai: ezt egészen eldobni mind addig ők sem kivánták, mig a parlamentaris kormányrendszer teljesen megalapítva nem leszen. Egyelőre tehát csak részletes reformokat javaslának a megyerendszerben, melyet, mint eddig létezett, az ország nagy hátramaradása nélkül egyátaljában megtarthatlannak véltek. A megyei szerkezet, mondák, két szempontból tekintendő: először, mint közigazgatási s biráskodási intézet, mely az egyes törvényhatóságokra gyakorolja hatását; másodszor: a mennyiben az politikai institutio, mely a hazát mint státust érdekli, s ennek egész állására befolyást gyakorol. És különösen ezen utóbbik szempontból vették azt bonczkésök alá. Különbséget tettek azon esetek közt, melyekben a megye felsőbb hatalmak irányában csak tagadólag lép fel, s ugy nevezett vis inertiae-jénél fogva a törvényt lehető sértések ellen biztosítja, végre nem hajtván a törvénytelen parancsokat; és azon esetek közt, hol a megye cselekvőleg működik. Röviden: megkülönböztetni kivánták a megyék hatáskörének negativ és positiv részét. Az elsőről, mi az alkotmány fő biztositékát képezi, lemondani ők sem akartak, mig azt oly nemű biztositékokkal, milyeket más alkotmányos népek birnak, azaz: parlamentaris, felelős kormánynyal, nem pótolhatják. De a megyerendszer másik, positiv hatáskörét, mely különösen a statutárius jogot, az adókivetési kulcs meghatározását és a közmunkák s közlekedési eszközök elrendelését foglalja magában, már most, és pedig a törvényhozásban kivánták központosítani ugy, hogy ezek iránt ne, mint eddigelé, minden megye külön, a maga kénye szerint, hanem a törvényalkotás, az egész országra nézve egyenlően intézkedjék.

E tanokban alig lehetett valamit helyesen gáncsolni; és mégis, volt legyen a hiba a hirdetőkben, hogy azokat tán

1844. nem elég világosan fejtegették, vagy az olvasókban, hogy az európai alkotmányos kormánytheoriákkal eléggé meg nem barátkozva, a megyei rendszerben elfogúlva, azokat helyesen fel nem fogták; volt legyen a jövendő vihar és szerencsétlenség előérzetéből támadt ellenszenv : a centralisatiónak igen számos ellenségei támadtak. Voltak, kik abban minden fenállónak felforgatását, a nemzeti életnek a maga sajátságos zománczábóli kivetkeztetését látták; mások, kik abból az absolutismus kényelmesb elhelyezkedését következtették. Voltak, kik a nézetek helyességét, altalában véve, nem tagadták ugyan; de sajátságos körülményeink közt, az absolut formák szerint kormányzott birodalommali kapcsolatunkban, azokat nem kivánták alkalmazni, attól tartván hogy: ha egyszer a politikai centralisatio keresztül vitetnék, a kényuralomra hajló bécsi kormány a felelős, parlamentaris kormányrendszert egy státuscsiny által mellőzvén, alkotmányosságunknak egy csapással, és sokkal könnyebben véget vethetne, mint a megyei rendszer mellett, mely hasonló kisérleteket már többször meghiusított. Mások, kik a központosítást, magában véve, bizonyos fokig, szinte nem gáncsolták, a parlamentaris kormányt pedig a kifejlésbeni gyorsabb haladás végett óhajtották is : e tanok hirdetésére, mi az ellenzékben szakadást, gyengülést idéz elő, az időt nem vélték helyesen megválasztva most, midőn a kormány is minden módon arra törekszik, hogy az ellenzéket gyöngítse, hatalmának, befolyásának a megyék kebelében is új támaszokat emeljen. A kormány iránti bizodalom az országgyülés után erősebben meg volt rendűlve a nemzet nagy részében, mint bár mikor; annál szükségesebbnek tartatott ennél fogva most az ellenzék összetartása, minthogy kételkedni nem lehetett, mikép a kormány a reformokat, melyekre már szinte hajlandónak mutatkozott, nem a nemzeti szabadság, hanem a maga érdekében, befolyásának szilárditására, hatalmának állandó megalapitására forditandja. Oly szerencsétlenek voltak pedig körülményeink, hogy az erőteljes, hatalmas kormányt, mi minden

más alkotmányos szerkezet mellett csak javára válnék a nemzetnek, a bécsi idegen és absolut befolyások miatt nem tarthatták kivánatosnak. 1844.

Ama gúnyok s élczek is sokakat bosszantának, melyekkel a centralisták a megyerendszert gyöngéiben, árnyoldalain támadták meg s nevetségessé tenni törekedtek. Bántá őket, hogy e hagyományos intistutio, mely a mult kor viszontagságai alatt oly hatalmas védbástyája volt a nemzeti életnek, mely máiglan is főbiztositéka az alkotmánynak, annyi tiszteletlenséggel illettetik, népszerűtlenné, megvetés tárgyává tétetik, mielőtt új alkotmányos garantiák megalapitását csak reménylení is lehetne.

Nem csoda, ha ennél fogva a központosítás tana is nagy hévvel, nem ritkán igazságtalanul, még gyakrabban helytelenül, támadtatott meg; hirdetői különféleképp gyanusíttattak; ellenökben még az orosz centralisatio is emlegetteték. A vitatkozás heve, a pártszenvedély túlragadta mind a két felekezetet; melyek mindegyike annál makacsabban védte állását, minthogy bizonyos tekintetben mindegyiknek igaza volt. A centralisták arra támaszkodtak, hogy Európaszerte elfogadott tanaik helytelenségét bebizonyítani senki sem volt képes, s büszkén állitották, hogy alig iratott ellenök valamely czikkely, mely czáfolatot tenne szükségessé. A megyerendszer hívei ellenben már azért is feljogosítva hitték magokat amazok gáncsolására, mert oly nemzeti institutiot támadtak meg kiméletlenül, mely az alkotmány fő s idő szerint egyetlen biztositéka s melynek, mint a centralisták magok sem tagadhatták, köszönhetni eddigelé létezését az alkotmányos életnek.

Mind a két felekezet egyaránt szabadelvű volt, egyaránt sóvárgott egy független, nemzeti kormány biztositásaiért; s hogy egymással e tanok tekintetében, melyek pár év mulva mind kettejök örömzajában életvalóságra jutottak, mégis enynyire meghasonlottak: alig fejthető meg különben mint, hogy némi eszmezavar vegyült a dologba. S az eszmezavar tán

1844. csak onnan eredt, hogy a kormány még nem engedett teljesen szabad vitatkozást a sajtóban. Nem fejtetett ki elég világosan, hogy minden jól rendezett államban kétféle szabadságoknak kell létezni. Az egyik félék azok, melyek magoktól állnak fenn s tulajdonképeni alapjai, létegei minden szabadságnak, milyenek az egyéni, municipalis és társadalmi szabadságok, — a személy, birtok, munka, család stb. szabadsága. A másik félék, amazoknak biztositásául szolgálók, az ugy nevezett politikai szabadságok, melyek közt első helyet foglal a felelős, parlamenti kormányzat. Valamennyi szükséges ugyan; de a politikai szabadságok, magokban véve, nem sokat érnek s a nép hamar megunja azokat, ha mögöttök nem léteznek amaz egyéni, társadalmi, municipalis szabadságok. Mind ezek fölött áll a szabad sajtó, mely fő biztositéka a politikai szabadságoknak; miként viszont ezek biztositékai ama társasági s egyéni szabadságoknak. Közönségünk még nem birt világos fogalmával e kétféle szabadságoknak, melyeket a megyei hatóságokban megszokott együtt látni; bár egyébiránt az új tanok hirdetői azt több ízben megkülönböztették egymástól hirlapi czikkeikben. Csak ezen eszmezavarból eredhetett, hogy centralistáink olyfélékkel is gyanusíttattak, mintha az orosz centralisatio volna eszményök. Pedig ők egyátaljában nem önmaga miatt kivánták a centralisatiot, jól tudván, hogy a túlhajtott központosítás, mely ama társasági, egyéni s municipalis szabadságokat is elnyeli, merő negatioja a szabadságnak. Hanem kivánták a központosítást, mint a megyék által szétszakgatott nemzeti erő egyesitését, hogy ez teljesebb biztositást szerezzen a nemzeti szabadságoknak, a bécsi kormány bureaukratikus centralisatioja ellen. Mondjuk ki világosan, mit tenni a korlátolt sajtó akkoron nem engedett: központositani akarták a nemzeti erőt s hatalmat a felelős parlamenti kormányban, hogy a souverenitást tulajdonkép a nemzetgyülésbe helyezzék át oly formán, mint az Angliában, Belgiumban, Hollandban s jelenleg már Olasz-

országban is létezik; s ekkép a nemzetet teljesen urává tegyék önmagának. 1844.

E központosítási tanok, ha elébb hozattak volna szőnyegre, midőn még Kossuth vezette a Pesti Hirlap szerkesztését, aligha okoznak vala annyi zajt s ellenszenvet, mint jelenleg, midőn fellépésöket a kormány új iránya, s ama körülmény, hogy a Pesti Hirlap, az ellenzék e fő organuma, épen az ő kezeikben létezett, különösen ártalmasokká látszott tenni. Sokan nem kételkedtek a nemzet szabadsága elleni bűnnek bélyegezni a centralisták eljárását, mely által nem csak szakadást okoznak az ellenzékben, midőn annak az összetartásra nagyobb a szüksége, mint bár mikor volt; hanem még az ellenzék fő lapját is tanjaik közlönyévé foglalják le, kellő védelem nélkül hagyva a kormány által is megtámadott megyét, az alkotmány e legfőbb s idő szerint egyetlen hatékony biztositékát.

A hirlapok színezete.

Annyi igaz hogy, miután a Pesti Hirlap központosítási lappá lőn, a főváros szabadelvű lapjai közt nem volt a megyerendszernek eléggé hatályos organuma. Kossuth azon reménynyel mondott volt le a Pesti Hirlap szerkesztéséről, hogy nem sokára új lap kiadására nyerend engedelmet. És abban igazságot kell szolgáltatni a centralistáknak, hogy ők is e reményben tették a Pesti Hirlapot tanjaik közlönyévé; mert Kossuth valóban annyi oldalról kapott Bécsben biztatást hogy nem kételkednék mondani: « bőségében vagyok a lapoknak.» Maga Metternich herczeg, kit ő ez ügyben felkeresett, s ki vele az ország ügyeiről ez alkalommal több óráig beszélgetett, miután tőle igéretet vett, hogy némely kérdéseket, melyek a kormányra kellemetlenül hatnak, hallgatással mellőzend, jó reményben bocsátá el őt magától. Annyi bizonyos, hogy Kossuth ezen értekezlet alatt oly kedvező véleményt ébresztett maga iránt a herczegben, hogy ez, bizodalmas körökben, nem kételkedett akként nyilatkozni, miképen őt minden tekintetben nagy fontosságú s oly nemű férfiunak találta, kit a kormánynak érdekében fekszik megnyernie,

1844. vagy legalább annyira lekötelezznie, hogy a kormány irányában ellenséges állást ne foglaljon. De Apponyi e kedvezmény megadására egyátaljában nem volt hajlandó. Ő ugy vélekedék, hogy Kossuthot s eddigi működéseit jobban ismeri s igy helyesebben méltányolhatja Metternichnél; a maga czélba fogott tervei ellen tehát nem akart fegyvert adni kezébe, kiről azt hitte, hogy a népszerűség lévén legfőbb bálványa, szintugy ennél, mint szabadságszereteténél s multjánál fogva, soha sem fog közeledni a bécsi kabinet politikájához; s igy eleve is bizonyosnak tartá, hogy annak czélba vett terveit agitatori lángeszének egész hatalmával ellenzendi.

És ekként, miután Kossuth engedelmet egy új lap kiadására nem nyerhetett; a Pesti Hirlap pedig, bár különben radikál szellemü, a központosítási tan közlönyévé lett: a megyerendszer pártjának, mely számra nézve legnagyobb, a közvéleményben legerősebb volt, nem létezett organuma. A többi fővárosi lapok vagy más pártárnyalatok, vagy egészen a kormány s conservativ párt közlönyeiként működtek. Különösen a Helmeczy által szerkesztett «Jelenkor» Széchenyi István zászlóját lobogtatta, ki már sok részletben különvált az ellenzéki párttól. A «Világ», melyet elébb Dessewffy Aurél lángesze hatott át, most nevét «Budapesti Hiradóra» változtatva, az elhunyt Aurél testvérének, Dessewffy Emilnek vezérlete alatt, egészen a kormány érdekében s irányában annak új tervei mellett küzdött. Az ódon «Hazai s külföldi Tudósitások», most már «Nemzeti Újság» nagy igényletű czíme alatt, melylyel azonban tartalma és szelleme nem kis ellentétben állott, gróf Majláth János szerkesztése mellett, a papság és conservativ párt zsoldjában létezett. Igy lévén a különféle pártárnyalatok által elfoglalva a terjedékenyebb napi lapok: midőn a centralisták a megyerendszert mind hevesebben kezdék ostromolni, annak főbajnoka, Kossuth, a szűk terjedelmü s más rendeltetésu, ipar s összmüvészeti «Hetilapra» szorult, hogy nagy hatásu szavát emelje az oly kiméletlenül megtámadt megyerendszer mellett.

E meghasonlás a szabadelvű ellenzéki táborban, mint mondók, most annál ártalmasabbnak látszott, mivel új iránya s tervei érdekében a kormány is nagy erővel ostromolta a megyéket. A kormány azokat nem támadta ugyan meg, mint a centralisták, egyenesen; sőt épen azok kebelében akart új forrásokat nyitni hatalma s befolyása növekedésének, eszközöket keresni tervei létesitésére. De a régi megyei formákban, a megyék eljárásának vezérletében, oly változást törekedett előhozni, melyeknek czéljául egyenesen az ellenzék gyöngitése volt kitűzve; mit valóban sikerült is több megyében elérnie. 1844.

A kormány e működésének sükere magát az ellenzék központosítani kivánó felekezetét is annyira megdöbbentette, mikép, nehogy a meghasonlásra tovább is okot nyujtson, egészen felhagyott központosítási tanainak hirdetésével; vagy azt legalább alkalmasabb időkre halasztotta.

A pártok állásának e rövid vázlatából is eléggé kitűnik, hogy a körülmények a kormányra nézve különösen kedvezők valának, midőn 1845 elején működését az új irányban megkezdette.

MÁSODIK FEJEZET.

Apponyi kormányának kezdete. Az administratori rendszer.

1845. Metternich herczeg azt állitá fentebb idézett levelében, hogy «a közönséges békével oly korszak állott be, melyet Magyarország kifejlesztésére fel kellett volna használni, mi azonban nem történt... Két elem állott, ugymond, egymással harczban: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi... E harcz alatt az országgyülések a magok utján haladtak, és azok mindegyike egy-egy eszközt ragadott el a koronától, mely ennek kormányképességére szükséges volt.»

A miniszter e szavai nem jelenthetnek mást mint, hogy a jogainak érzetére felébredt nemzet már nem engedte magát a korona kénye szerint, törvénytelenül kormányoztatni; sőt az idők viszontagságai alatt megcsonkitott önállósági jogait is visszaszerezni ügyekezett. A nemzeti törekvéseknek, mióta azokat, a század harmadik tizedének elején, a szokottnál nagyobb súlylyal reánehezedett kényuralom felébresztette, kettős volt iránya. Egyik: visszaszerezni ama jogokat, melyeket a bécsi absolut kormány, a mult és ezen század folytában, a nemzeti törvényes önállóság s alkotmányos élet köréből részint erőszakkal részint észrevétlenűl s lassanként elfoglalt. A másik: reformálni, újjá alakitani a minden tekintetben hátramaradt nemzeti életet.

E kettős irányu nemzeti törekvéseknek a kormány, melyet az erélyes nemzeti visszahatás mérsékletre intett, megköve-

sűlt stabilismust s örökös negatiot vetett ellenébe. A meg- 1845.
csontosult bureaukratia bástyái mögött oly erős védelmi állást vőn, hogy őt abból országgyüléseinken az ellenzék többsége s erélye sem volt képes egészen kiűzni. A reformokban tett ugyan a nemzet egynémi haladást; de önálló nemzeti életének megcsokíntott jogait nem sikerűlt helyreállítnia; törvénytelen foglalásait az absolut bécsi kormány makacsul megvédte. Ha egyenként akarnók elszámlálni az önálló nemzeti élet tényezőit, nem volna nehéz kimutatni, hogy a bécsi kormány azoknak majdnem mindegyikében egyre folytatta jogtalan gyakorlatát: a magyar státusjövedelmeket még mindig az osztrák császári kamara befolyásával igazgattatá, jó pénz helyett bécsi bankjegyekkel árasztotta el az országot; a magyar haderőt a birodalmi osztrák haditanács által önkénye szerint fordította a maga czéljaira; a II. József alkotta colonialis vámrendszer által még folyton lenyűgzé a magyar anyagi érdekeket, s gátolta azok kifejlését; önkénye szerint intézé a köznevelést, korlátolá a törvénytelen megelőző censura által a gondolatszabadságot; szóval: a magyar udvari kanczelláriára s ez által az ország egész kormányzatára nem kevesbbé mint elébb, gyakorlá a maga törvénytelen befolyását.

Metternich herczeg ama szavai tehát csak azt jelenthetik, hogy mióta a nemzet a maga jogainak érzetére fölébredt, 1825 óta, a bécsi kormány minden kényuralmi hajlamai mellett sem öregbíthette már a despotismust, minden efféle kísérleteiben élénk s erélyes ellenzékre talált, s befolyását oly nyiltan s korlátlanul nem gyakorolhatta, mint, például, midőn 1822-ben udvari parancs által szedetett újonczot s vetett ki törvénytelen adót; csak azt jelenthetik, hogy a kényuralom régi formái s módjai ellen is mind inkább növekedett a nemzeti visszahatás. Ezen minden országgyülésen élénkebbé, erélyesebbé fejlődött visszahatás, a nemzeti önállóság elsajátított jogainak mind hangosabban nyilatkozó visszakövetelése

1845. ingerlé a kor szellemével s a nemzet törvényes igényeivel megalkudni nem tudó minisztert.

Hogy tehát ezen ellentállást megszűntesse, vagy legalább meggyöngítse, s a közigazgatás birodalmi centralisatioját erősítse, kilép a negatio védelmi helyzetéből, feláldozza a stabilismus elvét, a nemzeti átalakulás élére szándékozik állani; s hogy azt a maga czéljai szerint vezethesse, színleg alkotmányos formák és eszközök által, az alsó házban, az ellenzék ezen harczterén, mindenekelőtt többséget kiván biztosítani a kormánynak. De, miként érintők, nem a nagy többséget alkotó ellenzékhez folyamodik, hanem azt ennek ellenére mesterségesen ügyekezik készíteni.

Ama törekvéseknek, melyek által a nemzet az idegen, bécsi befolyást gyöngíteni s törvényes önálló kormányzatának megcsonkított jogait helyreállitani ügyekezett, tűzpontja volt a megye. Ez tartá kezében a közvetlen igazgatást; ez adta követei s utasításai által az irányt az alsó háznak; ez volt mintegy műhelye az önállósági törekvéseknek; ez féke a kényuralmi rendeleteknek, azok végrehajtását felfüggeszthetvén. A megyék önállóságra törekvését kelle tehát mindenek előtt meggyöngíteni; ezek kebelében kellett a kormánynak többséget szerezni, s igy az ország kormányzatának minden egyes fonalait a Bécsben székelő s a bécsi miniszteriumtól függő udvari kanczellár kezében összpontositani. Ha ez sikerül, a kormány az alsó házban is biztosítva leende a többségről; mely által aztán, minthogy a felső házi többség ugy is rendelkezésére álla, oly irányt készült adni a mindenesetre szükséges reformoknak, hogy azok a birodalmi központosítást, a bécsi miniszterium befolyását szilardítsák.

A terv, meg kell vallani, ügyesen volt kidolgozva. Ha még az eszközök is eszélyes óvatossággal választatnak meg: épen nem tartozott volna a lehetetlenségek közé, hogy a bécsi kormány az alkotmányos formák megsértése nélkül annyira meggyöngitse az alkotmányosságot, s az országra is kiterjeszsze az igazgatás birodalmi összpontositását, hogy az or-

ság kormányzati önállóságának még fenmaradt romjai is végkép megsemmíttessenek. 1845.

Hogy Metternichnek ez volt légyen czélja, a fentebb idézett levél kétségtelenné teszi. Más véleményben vagyunk azonban Apponyi György újdon kinevezett kanczellárról, ki által a kabinet e czélt elérni kivánta. Őt egyátaljában jobb hazafinak s alkotmányosabb érzelmű férfiunak tartjuk, mintsem elhihetnők, hogy ő, bár a hivatalt elfogadta, a kabinet czélját is egészen magáévá tette volna. Feltenni ugyan nem lehet, hogy Apponyi, bár egyébiránt szép tehetségei mellett, a lángész penetratiojával nem dicsekedhetett, teljesen át ne látta volna a kabinet czéljait; s hogy, a hivatalt, e kitűzött terv létesitésének kötelezettségével mégis elfogadta, azt valószinűleg csak azért tevé, mivel hihette, hogy a terv, a nemzet élénk alkotmányos érzete mellett, soha sem létesűlhet egészen a végletekig; s legfölebb több rendet, erősebb kormányt hozand elő, — minek szükségéről vele együtt sokan meg voltak győződve. Ő, ki egyébiránt a nemzet kifejlését s felvirágozását hazafias kebellel óhajtá, ugy vélekedhetett, hogy mig a nemzet s kormánya közti viszonyok régi állapotukban maradnak, mig az ellenkező irányok egymáshoz nem közelednek, addig reményleni sem lehet a reformok keresztül vitelét. Ő azon conservativ iskolának lévén tagja, melyet elébb Dessewffy Aurél képviselt, s fejtett ki a «Világban», s melynek némely tanai a reformpárt által veszélyeseknek tartattak ugyan, de fő elvei alkotmányos színezetűek valának: az alkotmányos formák mellett mindenek felett szigorúbb rendet, igazgatási egységet s általában erősebb kormányt óhajtott, ettől feltételezvén a kifejlés lehetőségét. Ő nem hitte, hogy az erős kormány, az absolut hatalom alatt lévő birodalommali kapcsolatunknál fogva, szükségkép az alkotmányosság s nemzeti önállóság gyöngitésére vezet. Apponyi elvei.

Egyébiránt, mennyire a Budapesti Hiradóból, mely az ő elvei mellett harczolt, s általában organumának tartható, következtetni lehet, programmját körülbelül a következő

1845. irányelvek fejezik ki: erős kormány, s e végre nagyobb befolyás a megyei igazgatásba; a megyerendszer fentartása régi korlátai között, de kinövéseinek lenyesése; a tisztviselők felelősége a kormány irányában; gyors igazságszolgáltatás; fontolva haladás a reformokban; az anyagi érdekek kifejtése a szellemiek, erkölcsiek előtt; a közmunkák rendezése; a vallásosság előmozditása; a tekintély s kegyelet ápolása.

A kormány a védegylet irányában.

Az országgyülés szétoszlása után, midőn Apponyi a kormány rudját e messzeható tervekkel s nem kevesebb buzgalommal megragadta, mindenfelé védegyleti mozgalmak terjedtek volt el az országban. Jól tudta ő, mily magosabb politikai czélok lebegtek ezen egyesület alapitásánál az alapítók szemei előtt, s mily hatást gyakorolhat az a haza minden osztályai s felekezeteiben, ha, mint terveztetett, általánosan elterjed, az anyagi érdekek előmozditásán kivül az egész nemzeti életre. És minthogy az egyesület e nagy horderejét magok az alapitók sem titkolták, az ő figyelme is mindenek előtt erre fordult. A helytartótanács által egy intézvényt küldetett a megyékre, melyben ezek felszólíttatnak, hogy a kebelökben létező minden egyesületek, különösen a védegylet czélját és szabályait terjeszszék fel s azokra királyi helybenhagyást kérjenek.

E kormányrendelet méltó gyanút ébresztett a vármegyékben, hogy a kormány az egyesületi jogot szándékozik korlátolni s különösen a védegylet ellen tenni valamely lépést. A törvények szerint csak a közkereseti s részvényes társaságokat kelle felsőbb helyre fölterjeszteni. Egészen szokatlan s az egyesületi jog törvénytelen korlátozását foglalta tehát magában a kormány körlevelének ama kifejézese, mely szerint bármely egyesület működése felsőbb helybenhagyástól föltételeztetik. A megyék többsége ily értelemben terjeszté fel tehát észrevételeit; s mindenki aggodalommal nézett a kormány válaszának elébe, mely könnyen összeütközésre nyujthat vala alkalmat. És valóban már hire is szárnyalt, hogy Bécsben ki volna adva a parancs a védegylet betiltására.

De ez most nem történt. Főherczeg József nádor határozottan ellenzett minden rendszabályt, mely az egyesületi jogot korlátolná. Előterjesztésének, mely által megmutatta, hogy ilyféle tilalom a jelen esetben csak ingrűltséget szűlne, de hatását teljesen tévesztené, sőt a kedélyeket elkeserítvén, a tilalmazandó irányt erősítené, — az lőn eredménye, hogy a tilalom ki nem bocsáttatott. A tisztviselőknek mindazáltal elnökeik által tudtára adatott, hogy a kormány nem nézné jó szemmel részvétöket a védegyletben. 1845.

De bár ekként a védegylet ellen nem lépett is fel egyenes tilalommal a kormány; mindazáltal abban erősebben vélte nyilatkozni a nemzet törvényes függetlenségi törekvését, mintsem hogy hajlandó volt volna közönyösen nézni annak terjedését. A mit tehát ellene hivatalos uton kivül tenni lehetett, megtenni nem mulasztotta el. A kormány emberei s organumok, a Budapesti Hiradó, semmi fegyvert nem kiméltek, melylyel a védegylet népszerűségének árthatni véltek. A honi hirlapok közől még a Nemzeti Újság lőn amannak gyönge viszhangja. A külföldiek közt az augsburgi «Allgemeine Zeitung», a Lloyd s más bécsi lapok az osztrák örökös tartományok érdekeinek szempontjából kezdtek ezen egyesület ellen heves táborozást. S ez igen természetes és könnyen előrelátható vala; csodálkozni kellett volna, ha másként történik.

A kormánynyal szövetségben álló conservativ párt, bár a haladás szükségét, még inkább mint valaha, minden alkalommal száján hordta, a védegylet pedig nem egyéb volt a haladási vágy, való, kissé erős, kifejezésénél; s bár e párt maga sem tagadhatta, hogy anyagi érdekeink hátramaradásának oka, legalább egy részben, az osztrák igazságtalan vámrendszerben keresendő: óvakodott mégis azon nemzeti mozgalomhoz csatlakozni, mely a bécsi kormány kereskedelmi politikájának egyenes rosszalását foglalta magában. A védegylet ekként eleitől fogva pártkérdéssé torzíttatott. Mig a nagy ellenzéki párt az eszmét, kivált eleinte, nagy lelke-

1845. sedéssel üdvözölte, s az egyletet terjesztette: a conservativ s kormánypárt arra csak megvetéssel tekintett, s azt «bolygó lidérczfénynek, gyermekes édes pépnek, torzalaknak, szeleburdi tervezetnek, korán született s nem életre való csodagyermeknek, s oly valaminek, mi védeni akar ott, hol nincs mit védeni», — gúnyolta. Sokan ezek közől, puszta pártszellemből, azon fonák állitást kezdték hirdetni, mikép hasztalan az ellenzék minden törekvése: Magyarország soha sem lehet iparos országgá, s természeténél és helyzeténél fogva kizárólag földmivelésre van utasítva.

Mások, kik ezen állitást szintugy elfogultságból, mint a védegyletet túlzásból eredettnek állitották, akként vélekedtek, hogy szükség ugyan fejleszteni a műipart; de ezen fejlesztésnek nem a védvámok, miket helyzetünkben lehetetleneknek tartottak, nem is az azokat pótolni törekvő védegylet, mit a kormány iránt ellenséges tüntetésnek bélyegeztek —; hanem oly társulatok volnának egyedül helyes eszközei, melyek az ipar positiv gyámolitását, gyárak s kézmüvek alapitását tűznék ki a magok feladatává. És ezek, mint alább elbeszélendjük, a nem rég alakult gyáralapító társulatnak lőnnek pártolóivá.

Némelyek, s ezek közé tartozott maga, anyagi haladásunk legkitünőbb hőse, gróf Széchenyi István is, csak azért ellenzették eleitől fogva a védegyletet, mivel azt hitték hogy, ha az jelentékenyebb sükerrel működendik, az osztrák örökös tartományok érdekeit oly mélyen fogja sérteni, hogy elmaradhatlanul veszélyes visszatorlásokat idézend elő; ha pedig nagyobb sikernek nem örvendhet, csak nemzeti erőtlenségünket leplezendi föl egész meztelenségében.

E szerint a védegylet ügye körül eleitől fogva több felekezet merült fel: azoké, kik az eszmét lelkesedve fogadván, az egylethez névaláirás és becsületszóadás által csatlakoztak; azoké, kik magokat nem irták ugyan alá, de az ügyet szóval és tettel előmozditották; azoké, kik a védegyletbe lépni szerettek volna ugyan, de mellékes tekintetek miatt nem

mertek; azoké, kik annak nyílt elleneivé lőnnek; s végre azoké, kiket közönyös részvétlenségökben az egész védegylet s annak sorsa nem érdekelt. — Egyébiránt mi s mennyi volt a védegylet eredménye anyagi tekintetben, alább fogjuk elbeszélni. — 1845.

Apponyi, terveinek sükerét, a többségnek a kormányhozi csatlakozását, csak a megyékben uralkodó szellem s közvélemény változtától remélhetvén, mindenek előtt a megyékre fordította figyelmét. A megyék szellemére s eljárására eddigelé igen csekély volt a középponti kormány befolyása. A megyék közgyűléseiken a rendek összesége, különben pedig önválasztotta hivatalnokaik által igazgattatván, egyedül a királyi kinevezéstől függő főispáni hivatal által tétettek a kormánynyal összeköttetésbe; a főispán volt ennek egyedüli organuma. De mivel a főispánok, többnyire más országos hivatalokat is viseltek, csak igen ritkán, legfelebb a minden harmadik évben tartott tisztújitásra jelenvén meg megyéikben, valamint az igazgatást százados szokás szerint egészen az alispánokra hagyták, ugy hatással sem birtak a megye szellemére. Az administratori rendszer.

Az új kanczellár, e viszonyban változást eszközlendő, a főispáni hivatalt kezdte mindenek előtt rendszerezni. Rendeletet bocsátott ki, miszerint a főispánok ezentúl minden köz és magánügyek intézését személyesen vezessék; minden iratokat, melyek a megyékhez intéztetnek vagy általok kiadatnak, saját kezeiken bocsássanak keresztül. E czélból minden főispánnak kötelességévé tette, hogy ezentúl állandóan megyéjében lakjék; ott gyakori körutazást tegyen, s az igazgatás minden ágait önmaga vezesse. A ki, más hivatala által gátoltatva, megyéjében nem lakhatott, vagy különben ott lakni vonakodott, főispáni hivataláról lemondani kényszeríttetett; s helyébe főispáni helytartó, vagy, mint a közéletben rendesen neveztetett, administrator tétetett. A főispánok s administratorok eddigelé, bár a királytól neveztettek ki, csekély díjaikat mindazáltal a megyék házi pénztárából nyer-

1845. ték; most, ezen új nemű administratoroknak a kormány a kincstárból s az eddiginél háromszorta nagyobb (6000 ft.) díjat rendelt. Mik voltak légyen ezen administratorok titkos utasításai, eddigelő nem jött napvilágra; kétségkivül mind arra czéloztak azok, hogy a megyei igazgatásban szigorúbb rendet alkossanak, a megyei köz- s a jövendő országgyüléseken s az azokra küldendő követi utasításokban a kormány elveinek többséget szerezzenek.

Ha Apponyi e czélt halkan, mérséklettel, némi előitéletek kiméletével ügyekezik megvalósítani; különösen, ha a törvényszerűséget szigorúan megőrzi, a régi főispánokat, kik a megyében lakhatának, hivatalaikban nem háborgatja, s újakul a megyékben kedvelt egyéniségeket nevez ki, eljárása nem találkozott volna annyi ellenszenvvel, kivált miután egy, 1723-ki, törvény rendelete szerint a főispánok megyéikben lakni köteleztettek. De ő a többséget a kormánynak már a jövő országgyülésen is biztosítani óhajtván, az ügyet elhirtelenkedte. Kinevezéseiben sem volt annyi előrelátása vagy szerencséje, hogy akár a személyes vagy családi sérelmeket kikerűlhette, akár az illető megyék óhajtásainak s rokonszenvének megfelelt volna. Az új administratorok csoportosan s nem egy esetben oly egyéniségekből neveztettek, kik iránt eleve is ellenszenv nyilatkozott a megyékben. Több megye nagy népszerűséggel bírt főispánjától fosztatott meg; mit pedig a kormány még a megyébeni lakás szükségével sem menthetett minden esetben, miután az újonnan kinevezettek sem laktak mindnyájan állandólag megyéikben.

Gyanúba ejté a kormányt különösen a díj, mely az új administratori hivatalhoz köttetett. Az által, hogy a főispánok díjaikat a megye házi tárából nyerték, némileg közvetítő szerepet látszának elfoglalni a kormány és megye között. Most a kormány díjazása egyenesen kormányhivatalnokká tette a főispánt, vagy administratort. Még feltünőbbé lőn e díj, mennyisége által. A helytartósági tanácsosok, a királyi és hétszemélyes tábla ülnökei s egyéb főhivatalnokok még

mindig csak azon, időszerint csekély, díjakra valának szorítva, melyek még Mária Terézia alatt, midőn a pénz s az élelem és áru közt egészen más viszony létezett, vettettek ki; a helytartósági tanácsos még mindig két —, a királyi táblai ülnök másfél ezer forinttal kényteleníttetett a sokkal drágább fővárosban megelégedni. Méltán kérdezhette tehát mindenki: vajjon mi czélja van a kormánynak az administratorokkal, hogy mig más hivatalbelieket csekély díjaik mellett tengődni hagy: az olcsó vidéken, vagy mezei jószágaikon lakó administratorok díját oly magasra emelte, s a különben is mindig szükséget szenvedő kincstárt mint egy háromszázezer forinttal terhelte? 1845.

Nem kevesbbé visszatetszett az, hogy mig a törvény egyedül főispánokról rendelkezett, s az administratorokat a szokás csak kivételképen, némi esetekre szorította; most a megyék többségében administratorok ültek a főispánok székeiben. S ez volt az eset különösen, majd nem kivétel nélkül, azon megyékre nézve, melyekben az ellenzék vagy száma, vagy kitünő egyéniségei tekintetében legerősebb vala. Nem volt nehéz kitalálni, mikép a kormánynak ebben az a czélja, hogy az administratorok által, kiknek az országgyülésen székök nem volt, mint méltóságaiknál fogva a főispánoknak, az országgyülés folyama alatt is folytonosan hathasson az utasítások készitésére s illetőleg megváltoztatására.

Végre a kormánynak azon szándoka, miszerint az administratorok mellett egy egész, eddig nem létezett hivatalszemélyzetet tervezett alapitani, arról vádoltatott, hogy a bureaucratiát már a megyék kebelében is meg akarja gyökereztetni.

Ezen újitások, melyek a közéletben « administratori rendszer » nevezettel bélyegeztettek, a megyék többségében eleitől fogva nagy aggodalmat s ellenszenvet ébresztenek vala. Az ellenzék általában ugy tekintette azt, mint a kormány cseles kisérletét az alkotmányos szabadság azon legfőbb biztositéka ellen, melyet a nemzet a megyei szerkezetben s az igazgatás

1845. önmaga általi kezelésében bir. Nem csak a kormánytervek átszivárgása következtében, hanem az administratorok fellépéséből s mindenbe avatkozni, mindent vezetni vágyó törekvéseiből is nem sokára közönségesen tudva lőn, hogy a kormány czélja az új rendszerben nem kevesebb, mint a megyei igazgatást saját kezeiben összpontosítani, az országgyülésen pedig magának többséget szerezni; mely által aztán a nemzeti kifejlődést a maga czéljai szerint vezesse, az alkotmányos szabadságot a hatalom érdekében korlátozza.

Ekképen a nemzeti alkotmányos kifejlődés lehetősége, az önálló nemzetiség és szabadság forogván kérdésben, nem csoda, hogy az administratori rendszer ellen, mielőtt még gyökereket verhetett, a megyei közgyüléseken heves kikelések történtek. Pest megyében, hol az új rendszer már a márcziusi közgyülésen vitatás tárgya lőn, azon kisérletek megújitását látták abban a rendek terveztetni, melyeket a mult század végén II-dik József tőn. A megye s az ország első rangu szónokai, Kossuth, Eötvös József s mások, nyiltan kijelentették, hogy a nemzetet nagy veszély fenyegeti; s ha jogai megőrzésében most elég bátorságot, erélyt, okosságot s kitartást nem fogna kifejteni: ezen administratorok, kik az ország főnemességét, melyet a főispáni méltóság illet, ebbői már kiszorították, sírját ásandják meg a nemességnek és a megyei szerkezetnek is, mely eddigelé egyedüli biztositéka az alkotmánynak. « Ha — ugymondának — ezen felülről nevezett s elmozdítható főhivatalnok, ki a törvényszéken a magánosok élete s vagyona felett itél; kezében tartja a megyei tisztviselők kijelölési jogát, s a korteskedés által legtöbb helytt demoralizált alnemességünkkel rendelkezhetik; ki az utasítások megváltoztatásán folyton munkálhat, mi alatt a megye legjelesebb férfiai országgyülésen távol lesznek, ha — e befolyásos egyén ellentállásra nem fog találni: a megyék nem sokára az ő akaratának registratoraivá fognak sülyedni ». Ezen vitatkozás alatt merült fel az administratarok « Kreishauptmann » elnevezése is, mely az osztrák kerületek főhivatalnokának czimétől

kölcsönöztetvén, utóbb közönségessé vált az administratorok bélyegzésére. 1845.

A megyék többsége ekként tekintvén az administratori rendszert, gondjait oda fordította, hogy az a megyei szerkezetre nézve veszélyessé ne válhassék. Kijelentetett hogy, ha az egymást érő administratori kinevezések előjelei volnának egy behozandó új rendszernek, mely a megyék önállását fenyegeti, az ellen előre is óvást tesznek. Az alispánoknak meghagyatott, hogy a megye pecsétjét, melyet, mint a közigazgatás jelképét, a törvény egyenesen az alispán kezébe ad, az administratornak soha át ne adják, s a megye beligazgatását minden szokás és törvényellenes beavatkozástól megóvni mulhatatlan kötelességöknek tartsák. A kinevezett administratoroktól, midőn megyéjökbe érkeztek, azon tisztelgések, melyekkel különben a főispánok fogadtatni szoktak, rendszerint megtagadtattak; s a rendek egész viseletök által tanusították, hogy tűrik ugyan a sérelmes rendszert, melynek megszűntetéséhez a jövő országgyülésig nem lehet reményök; de jogaikat s a megyei szerkezetet s igazgatást általa megröviditetni nem engedendik.

Az administratorok kinevezése által ébresztett aggodalmakat ezen hivatalnokok eljárása nem sokára számos megyében igazolta. A mily kevés óvatosságot s törvényszerűséget tanusított a kormány az administratori rendszer behozatalában: szintoly kevés eszélyt, annyi szeleskedést s hatalomvágyat árultak el némely megyében ezen új főhivatalnokok a magok eljárásában. Az alnemesség egy részét különféle fogások s párthíveik korteskedése által részökre hóditván, elnöki jogaikat minden módon terjeszteni s az egész törvényhatósági hatalmat kezökbe ragadni törekedtek. Hatalomfoglalási vágyok néhol semmi igazság- és törvénytelen eszköztől nem rettent vissza. Nem csak a törvényszéki elnöklet, hanem a megyei levelezések aláirási s pecsételési jogát is, mit a törvény az alispánnak s illetőleg a jegyzőnek biztosít, elsajátították. Eljárásukat sok helytt a legszembetünőbb részrehajlás bélyegezte.

Az administratorok eljárása.

1845. És ha talán az igazgatás némi ágaiba több rendet s gyorsaságot hoztak is, az sok esetben a szabadság rovására történt. Volt eset arra is, például, Csongrád megyében, hogy az ellenzéki párthoz tortozó tisztikar népszerűségét megrontani törekedvén, annak különben üdves eljárásában is gáncsoskodtak s belőle pártkérdést csináltak. Részrehajlásuk s pártoskodásuk némely megyében annyira ment, hogy szinte rendes fogásukká lőn a közgyülést, midőn azon fontosabb kérdések kerültek szőnyegre, s többséget szerezniök még nem sikerült, eloszlatni vagy elhalasztani. A kormány egy rendeletében gondoskodott arról is, hogy a katonai karhatalom használatát, mit eddig a törvényhatóság maga határozott csak el, ezentúl a főispán s administrator, sőt, azon reményben, hogy ennek a tisztikart is a maga pártjából sikerülend megválasztatnia, az alispán is elrendelhesse a nélkül, hogy ez iránt a megye irányában felelőséggel tartoznék.

Az új főispánok s administratorok ezen, részint törvény, részint bevett szokás elleni, részrehajló s pártoskodó eljárása, köztök s a szabadelvű ellenzeki párt között számtalan összeütközéseknek, surlódásoknak és czivódásoknak lőn forrásává. A kormány, — mint mondani szerették, csak a rend s igazgatási gyorsaság végett alapitá meg az új rendszert; és a viszálynak soha sem volt bővebb aratása mint jelenleg. Alig volt megye, melynek kebelében hasonló viszályok nem merűltek fel. De különösen említenünk kell két megyét, Hontot és Bihart, hol az administratori rendszer következményei legsajnosabban tűntek elő, s melyeknek állapota s viszonyai némileg országos érdeküekké váltak az által, hogy a kebelökben lefolyt események nemzeti jogokat illettek s azok elintézése végett a megyék többsége felszólalt.

A honti esemény. A Hont megyei eset következő. Luka Sándor, egykor Hontnak szabadelvű országgyülési követe, most administratora, hogy a szabadelvű tisztikartól mennél elébb szabadúlhasson, a tisztújitást a törvényes három év letelte előtt, april 24-kére tűzte ki; s hogy a maga embereit minden nehézség nélkül

megválasztassa, a szavazók névjegyzékét, melybe számos szomszéd Bars megyei, Hontban szavazattal nem biró nemes csempésztetett be, pártja által minden vizsgálat s hitelesítés nélkül erőszakosan elfogadtatta. A győzedelem ekként nem volt nehéz; s bár az ellenzék kétségtelen többséggel birt, a tisztikar mégis egészen az administrator kivánsága szerint s pártja színezetéből választatott. 1845.

De az igy kijátszott ellenzék nem vesztette el önmagábani bizodalmát, s az augusztusi közgyülésre, melyen az administrator kineveztetése óta rendesen nem tárgyalt közügyek valának elintézendők, nagy számu kortestömeggel jelent meg. A kormánypárt sem mulasztá el ugyan begyűjteni korteseit; de számuk amazokénál szemlátomást csekélyebb volt. Az administrator erről értesűlvén, a gyülés kitűzött napján, a reá várakozó rendekhez egy főbiró által oly értelmü « rendelést » küldött, mely szerint, bár a rend egy perczig sem zavartatott meg, a gyülést mind addig elhalasztandónak nyilatkoztatá, mig a személyes bátorság és tanácskozási méltóság fentartásáról kellő gondoskodás nem történik. Mikor fog a gyülés megtartatni? — azt a rendeknek egy a megyeház falára kifüggesztendő tábla adandja tudtokra.

A kormánypárt nagy része ezután szétoszolván, az együtt maradt ellenzék hevesen kikelt az administrator törvénysértő hatalmaskodása ellen; s a jelen esetre elnököt és tisztviselőséget helyettesitvén, a kirhirdetett s ok nélkül elhalasztott gyülést megtartotta. A gyülés csak három végzést alkotott: egy feliratot a felséghez, melyben ez a megye szomorú állapotáról értesíttetvén, annak a törvények értelmében megvizsgálására, az administratornak hivatalától elmozditására s Majláth György országbiró s törvényes főispán visszahelyezésére kéretik; továbbá a nádorhoz és az országbiróhoz egy választmány indíttatott, mely által amaz törvényes közbenjárásáért, emez pedig a végre kéretett meg, hogy megyéje kormányát vegye vissza. Végre pedig a többi me-

1845. gyékhez körlevél utasíttatott, melyben azok Hont ügyének pártolására szólíttattak.

A rendes és törvényes módon összehívott és megalakult közgyülést rendeletek által elhalasztani s eloszlatni, kivált midőn arra semminemű rendbontás okot nem nyujtott, az elnöknek joga nem lévén, a honti administrator kétségen kivül törvénytelenséget követett el. E tekintetből a honti rendek levele a megyék többségében annál melegebb pártolással találkozott, mennél több hasonló panaszokra adtak okot, más megyékben is, az új főispánok s administratorok. Valamennyi közől csak az egy Pest megyét idézzük, nem csak mivel határozata e tárgyban legnagyobb horderejű volt, hanem, mivel azt utóbb számos más megye is sajátjává tette.

Egyebek közt egy férfiu szólalt ott fel, kinek szava, minthogy a megyei szerkezetet épen ő támadta meg leghevesebben, e tárgyra nézve kétszeres fontosságu, s minden esetre ment vala a pártszellemtől. «Midőn néhány hónap előtt — ugymond b. Eötvös József — a főispáni hivatal rendezése körüli változtatások e teremben alkalmul szolgáltak a rendeknek, aggodalmukat a kormány ezen lépése felett kijelenteni, voltak emberek, kik ezt akkoron csaknem nevetségesnek tarták.... Ha csak fele teljesült volna is mind azon szép dolgoknak, melyeket a kormánypárt egyes tagjai ezen változtatásból következtettek, hazánk már Eldorado volna. Ki az új főispáni rendszerhez kötött utasítást nem ismeri, nem lehet fogalma, mennyit tehet egy ember, kinek évenként öt-hat ezer forint fizetése van. Vezetni az egész megyének közdolgait, s azon kivül minden egyes járáséit, sőt minden községéit. Elnökölni minden tanácskozásnál, minden törvényszéken. Körülutazni a megyében, felvigyázni a határozatok végrehajtására, átvizsgálni minden falusi biró vagy jegyző pénztárát.... A megyegyülések táborozásokká váltak; a tanánacskozások parancsszó mellett tartatnak..... Mind ez a megyei hatóság megsemmisitésére vezet. Ő nem tartja a megyerendszert az alkotmány legjobb biztositékának; de jelenleg csak ezzel birunk: erre

tehát vigyáznunk kell. Kik a kormány részéről magasztalással védik a megyerendszert, nem bántják azt külszínleg, sőt figyelmeztetnek, ne hagyjuk el megyerendszerünket. Akarják ezek a megyét: de minő megyét!.... Három évenként tisztújitások fognak tartatni; csak hogy a főispán önkénye szerint fog a kijelölési joggal élni; s ez nem lesz egyéb, mint a kinevezésnek egy más módja. Gyülések fognak tartatni, csak hogy a teremben a rendeken kivül katonák is lesznek. Határozatot fognak hozni, csakhogy a főispán, ha saját nézete szerinti többséget nem lát, mindannyiszor eloszlatja a gyülést. Ötventkét megye lesz, mindenik egy proconsullal.... A baj minmagunkban lehet. Vigyázzunk, hogy a törvényesség ösvényéről soha le ne térjünk: és számitsuk ki előre, mit fogunk cseledkedni a jövőben. Irjunk fel ő felségéhez; de ezen úton ő nem sokat vár; itt mást kell tenni. A kormány eddigi lépései előkészületeknek látszanak a jövő országgyülésre. A kormány már tisztában van azzal, a mit akar. De tisztában vagyunk-e mi is? Ha például az országgyülés rendezése fog szőnyegre kerülni, mit teszünk? Az alsó tábla az 1844-ki nov. 4-kén. kelt kir. válaszra, az 1836-ki 21-dik t. cz. foganatositása tárgyában kelt határozatában, kimutatá az országnak az utat, melyen haladni kell. A megye volt eddig a főbiztositék; de mit tegyünk, ha maga ezen biztositék is megtámadtatik? Ez maga is arra vezet, hogy más biztositékról gondoskodjunk; s ha a kormány fellépett s azt mondá: a magyar megyékkel nem lehet kormányozni: mi is lépjünk fel s mondjuk, hogy a kormány belrendezetéről kell gondoskodni. Inditványozza ennek következtében, hogy a többi megyékhez körlevél intéztessék; benn a megyében pedig bizottmány választassék, mely a népképviselet és kormányi felelőség mikép lehető behozataláról gondoskodjék.» 1845.

És a megye egyhangú végzése lőn, hogy miután a kormány, felhagyva a semlegességgel, maga akarja elfoglalni a cselekvés terét, a felirások és sérelmi tér már nem segíthetnek: összhangzás kell a hatalmak közt; oly rendszer, melynek

1845. alkotmányos alapja van. A positiv munkásságnak positiv munkásságot kell tenni ellenébe: kell reform, kell alkotmányos felelős kormány. A honti levél tekintetében pedig végzéssé lőn, hogy az pártoltatik; tehát az administrator elmozdíttatása végett a királyhoz felirat, az új főispáni rendszer iránt a többi megyékhez körlevél intéztetik.

E körlevél számos megyében pártolásra talált, s hogy egyebeket mellőzzünk, Zalában alkalmat nyujtott a haza bölcsének, s köz elismerés szerint politikai tárgyakban első tekintélyének, Deák Ferencznek, a fontos tárgyban ismét hallatni nyomatékos szavát. E beszédet hiba volna mellőzni a kor e rajzában; nem csak mivel annak eldöntő súlya volt a közvéleményre, hanem mivel a pártok helyzete, a nemzet s kormánya közti viszonyok felől legvilágosabb s részrehajlatlanabb fogalmat nyujthat egy oly világos fejű s tiszta keblű férfiunak iteléte, kit pártszenvedély soha el nem ragadt, kit észhatalma, mérsékeltsége és szeplőtelen jelleme miatt minden párt, kormány és nemzet egyaránt becsűlt.

Deák beszéde az administratori kérdésben.

«Pest megyének rendei — ugymond — figyelmeztetnek bennünket a hon jelen állására, az új redszernek lehető következéseire. Aggodalmaikat jelentik ki a haza jövendője iránt, s elmondják, mit határoztak a jelen körülmények között... Osztozik ő is ezen aggodalomban a haza jövendője iránt, s elmondja aggodalma okait.»

«Mint a megyének egy státusa, mint honpolgár szól nyiltan s tartózkodás nélkül. Nem szeret semmi pártot vádolni arról, hogy rosz, titkos czéljai vannak; nem szereti a szándék tisztaságát gyanusítani; csak tények felett szeret itélni, tények után bírálhatja mások eljárását; mert az emberi kebel titkait csak isten vizsgálhatja....»

«A czél, melyet ezen ugy nevezett új rendszernél a kormány nyilván kitűzött, melyet a kormány emberei hirdetnek s mely azon levelekben is, mik által a más hivatalokat is viselő főispánok fel valának szólítva, hogy az egyik vagy másik hivatalról mondjanak le — világosan kijelentett: a

megyei beligazgatásnak jobb karba hozása. Ez a czél jó és törvényes; sőt tekintve a megyék beligazgatásának jelen állapotját, sok tekintetben mulhatatlanul szükséges. Csak az eszközök is, melyekkel a kormány e czélra dolgozik, jók és törvényesek legyenek, szívesen kezet fogunk vele e kitűzött czélnak elérésére. De a mi eddig történt, sok sikert nem igér. Tudja ő azt, hogy mind azon hiányokat, mik számos évek hosszu során keresztül támadtak, rövid idő alatt helyrehozni, s a beligazgatást rögtön megjavítani nem lehet: az eddig lefolyt néhány hónap alatt lényeges eredményt ő sem remélt. De aggódva mondja ki, hogy a mik eddig történtek, még reményt sem igen nyujtanak, hogy ily úton meg fog javulni hazánkban a megyék beligazgatása. Ő a leendő javulásnak még első csiráját sem látja létrehozva; sőt meg van győződve, hogy azok, miket a kormány némely emberei több megyékben tevének, újabb bonyolódásokat szűltek inkább, újabb ingerűltséget és pártoskodást. Ugy valának intézve, mintha épen nem a beligazgatás hibáinak megigazítására lettek volna irányozva; s fájdalom, el lehet mondani, hogy újabb akadályokkal nehezítették a kormány kitűzött szent czéljának elérhetését. De talán el lesznek majd hárítva törvényszerű úton ezen akadályok. Várjuk be, lépésről lépésre, a tényeket, s majd azok után itéljünk az egész felett. 1845.

«Aggodalmának oka nem az, hogy pártot igyekszik magának szerezni a kormány, pártot, mely erős legyen, és szilárd és hatalmas befolyásu; mert hiszen ez a törekvés magában véve még nem törvénytelen; ezt teszik a kormányok más alkotmányos nemzeteknél is. Sőt ez által némileg a közvéleménynek enged a kormány: mert nem tartja jónak, vagy törvényesnek a hatalom erejével fellépni; hanem a nemzet alkotmányos erejét kivánja használni kitűzött czéljának kivitelére. Csak majd, ha ezen czél jó és törvényes, az eszközök is jók, törvényesek és becsületesek legyenek.

«Nem akar ő kételkedni azon, hogy a magyar kormány magas hivatalnokai oly férfiak, kik jót akarnak; oly férfiak,

1845. kik a hon boldogságát, a nemzet felvirágzását akarják eszközölni. Hiszen mi érdekök is volna megrontani azon hazát, melynek ők is tagjai? Akarja hinni, mit ők magok, vagy legalább ő rólok mondanak, miszerint csak azért igyekeznek ők erős, hatalmas és szilárd kormánypártot szerezni, hogy ez által jót eszközölhessenek e hazának és e hazában. De ha kétkedés nélkül hiszi is azt, van mégis valami, a mi benne félelmet és aggodalmat okoz. Egyik az, hogy lesznek, kik a kormány érdekében s a kormánypártnak megerősitésére nem válogatják meg az eszközöket. Fogja-e tagadni valaki, hogy erre már eddig is mutatkozott hajlam a hazának több vidékein?

« Nem kárhoztatja, sőt tiszteli az oly becsületes férfiut, ki keblének tiszta meggyőződését fentartva s követve, közhivatalt vállal, hogy erejét, tehetségét a közállomány szolgálatára fordítsa. Mert hiszen hol szükséges inkább a becsületes ember, mint épen a közhivatalokban? Megvetést csak az érdemel, ki meggyőződését, lelkiösmeretét, szóval önmagát megtagadja, hogy hivatalba léphessen. Nem állítja azonban, hogy az ily változás mellékes czélokból történt. Lehet, hogy ily férfiunak meggyőződése valósággal változott, és pedig mellékes tekintetek nélkül, tiszta és alapos okokból. Megtörtént ugyan, hogy a változás után nem sokára az ily férfiu közhivatalt nyert; de hogy a közhivatal jutalma lett volna megváltozásának, állítani azt ismét nem meri. Ő tehát a hivatalok általi megvesztegetésekről, miket eddig történteknek lenni állítanak némelyek, positivumabbat nem szólhat. De legyen bár miképen a dolog, a megvesztegetés mindenkor csak alacsony eszköz, és annak nemei közt legalacsonyabb, legveszélyesebb a pénzzel s egyéb anyagi eszközökkel történt megvesztegetés. Közhivatalaink jövedelmesek eddig nem igen valának, s ki azokat elveinek, meggyőződésének megtagadásával hajházta, azt hiúság ösztönözte inkább, nem pedig anyagi érdekek. Jellemsértő ugyan az ily hiúság is; de a hiú emberben igen gyakran van mégis va-

lami lovagi..... Most, miután nálunk is gazdag fizetéssel van ellátva a hivatalok egy része, s ekkép anyagi érdekekkel is kinálkozik, fél szóló, hogy a hivatalt hajházók száma meg fog szaporodni. Nem állítja, hogy a kormány azért emelte fel némely hivatalok fizetését, hogy azokkal még inkább vesztegethessen; de ismétli: hogy fél mégis, miszerint lesznek, kik magukat áruba bocsátják, s a kormány főbbjeinek egyenes akaratán kivül is, találnak vevőkre, vagy legalább biztatókra. 1845.

«Másik aggodalma az, hogy a magyar kormány főbbjei, a legszentebb czél és a legtisztább szándék mellett is, hibázhatnak számitásukban; és pedig hibázhatnak olyképen, hogy miután ők nagy és biztos többséget szereztek a kormánynak, s miután az ezen többség erejével eszközlött törvények által dönthetetlen erőre emelték a kormány hatalmát és befolyását, ezen erőt és hatalmat ők nem fogják használhatni. Annak, mit a magyar kormány főbbjei most tesznek, s tenni igérnek, két felvonása van. Első, a min jelenleg dolgoznak, megerősíteni, hatalmassá tenni a kormánypártot, s meggyöngíteni az ellenzéket; hogy majd az ekkép megerősödött magyar kormány, akadály s ellenszegülés nélkül, minél több jót eszközölhessen. A második felvonás lenne azután mind ezen jónak eszközlése. Szónok a politikában nem a személyt tekinti, hanem a dolgot; s tegyen jót akárki, köszönettel fogadja. Szívesen üdvezli ő a kormányt s annak embereit azon ösvényen, melyen a haza boldogságát előmozdítják, s épen nem bántja azon hiúság, hogy a jó csak általunk s elvbarátaink által történjék, csak megtörténjék; s örvendeni fog, ha megérheti azon időt, midőn az ellenzéknek hatályosan fellépni szükséges nem lesz, mert a kormány tudja s akarja is a jót, törvényszerű utakon, eszközölni. De valljon eddig is az ellenzék gátolta-e a kormányt a jónak eszközlésében? A magyar kormány főbbjeinek csak az ellenzékkel kelle-e küzdeniök? Nem tapasztaltak-e más akadályt s több nehézséget?...... Megtörténhetik, hogy a dolog folyamata az első és második

1845. felvonás között megszakad; és a mostani magyar kormánynak főbbjei a legtisztább szándék mellett sem tudják legyőzni azon gátokat, miket az érintett elemek s érdekek gördítenek a Magyarországban eszközlendő jónak elébe. Megtörténhetik, hogy más szereplők lépnek majd fel ő helyettök, a második felvonás előtt......

És miután az ellenzék szerepét, kötelességeit s azok teljesitési nehézségeit kifejtette, ekkép végzi beszédét: «Az ellenzéket legyőzni s a kormánypártot megerősíteni, nem nehéz feladása a kormánynak, ha e czélra minden eszközökkel élni kész. Mert a hazában levő becsületes emberek egy része, meggyőződésből, a kormány érdekeit pártolja; a másik rész, ugyan meggyőződésből, az ellenzékhez tartozik; a többség azé lesz, ki az ingatag, nem szilárd emberek tömegét, azon embereket, kiket nem az okok, hanem az érdekek vezetnek, megnyeri. Ilyen emberek száma minden országban, fájdalom, igen nagy, ezeket pedig, ki többet adhat, többet igérhet, könnyen megnyerheti...... Ha meg akarja a kormány gyöngiteni az ellenzéket, vagy legalább hatástalanná tenni annak törekvéseit, a helyett, hogy befolyásának minden erejével pártot akarjon szerezni, s a megyékben minden szakadást, minden egymásba ütközött magán érdekeket az ellenzék gyöngitésére s önpártjának erősitésére siessen használni, — van egy más, talán biztosabb s bizonyosan nemesebb mód, mely a honra is nem veszélyt, hanem inkább áldást hozó lenne. Álljon a kormány minden pártok felett; tartsa meg szigorúan a törvényeket; teljesítse azok rendeletét; tegyen mennél több jót a nemzet szellemi és anyagi erejének kifejtésére; legyen részrehajlatlan, s ez által tegye lehetetlenné az ellenzéknek, hogy lépései ellen alaposan felszólalhasson....

« Midőn két párt áll felhevűlve egymás ellen valamely hazában, két módon lehet a megzavart egyetértést helyreállítani s a felindult keblek békételenségét lecsillapítani. Egyik a békés kiegyenlitésnek szelid eszköze; másik, Machiavell

tanitása szerint: az egyik pártnak megsemmitése. Óhajtja s reméli, hogy senki hazánkban ezen utóbbi módot nem fogja követni. 1845.

« Már ha kérdezné valaki, mi lehetne mind ezek ellen az, mi a nemzetet a sülyedéstől megóvja? Más feleletet adni nem tudna, mint azt, mire a világ történetei utalnak, t. i. a nemzetnek szilárd és becsületes jelleme. E nélkül veszve vagyunk. De történjék bármi, nekünk, kik az ellenzékhez számittatunk, ha valaha, most leginkább kötelességünk szigorúan vigyázni minden lépéseinkre. Vessen kiki számot belső meggyőződésével, s mit józan megfontolás után jónak lát, mit keble istene sugall, a mellett álljon meg ingatlanul, csüggedést nem ismerő szilárdsággal. Ne tekintsük az oppositiot fénynek, czifraságnak; ne tekintsük azt oly pártnak, melynek feladata, megtámadni azt is, mi nem vétkes, ellenezni azt is, a mi jó, csak azért, mert mástól származott. Tegyük félre a rosz indulatnak s alaptalan gyanúsitásnak ezerszinű szemüvegét, nehogy számitásainkban s a teendők megitélésében csalatkozzunk. Ne higyjük állásunkat könnyűnek. Isten s világ előtt felelet terhével tartozunk minden cselekvéseinkért; mert egy két hibás lépés rosz következéseket huzhat maga után; egy félreértés is nagy kárt okozhat a hazának. Őrködjünk, és a mi jót lehet cselekedjünk. Igyekezzünk becsületes úton sikert szerezni becsületes törekvéseinknek; de, a tüsténti siker reménye nélkül is teljesítsük kötelességünket..... »

Ezen nagy mérséklettől áthatott beszéd, mely azonban mind a mellett is határozottan kárhoztatta a jövendőben könnyen veszélyes következményeket eredményezhető rendszert, igen nagy hatást tett a nemzetben. Nem csak az ellenzék, de számosan a mérsékelt s meggyőződésből conservativ pártiak közől is, ugy vélekedtek, a haza bölcsével egybehangzólag, hogy körülményeink, az absolut kormányu Ausztriávali kapcsolatunk mellett, — minek következtében, magának Metternich herczegnek vallomása szerint is, « két elem áll egymással harczban: a magyar alkotmányos és a német kény-

1845. uralmi, mely utóbbik alkotmányellenes eszméktől van elfogúlva » — hogy ezen körülmények közt az ország alkotmányos, nemzeti életére nézve felette veszélyessé válhatik, ha a kormány az ellenzék rovására igen nagyon megerősödik; mert könnyen megtörténhetik, hogy a kormánynak ezen túlsúlyu erejét az absolut osztrák befolyás, idővel, az alkotmány s nemzeti önállás megsemmitésére fordíthatja.

De az ország nagy emberének ezen bölcs szavai, sem a kormány vezéreit nem birták nézeteik megváltoztatására, sem pártjok embereinek mind túlzóbbá lett heveskedését nem lőnnek képesek mérsékelni. Az új főispánok s administratorok nagyobb része semmi korlátot nem ismert a hatalomfoglalásban; semmi eszközt nem tartott rosznak, mely az ellenzéket gyöngítheti, és saját pártjuk erejét növesztheti; semmi részrehajlástól s igazságtalanságtól nem rettent vissza, ha az czélra vezethetett. Gyüléseket rögtönzének, melyekben pártjok által az ellenzék érdekeinek káros, gyakran jogtalan végzéseket alkottattak, vagy az elébbi gyülés végzéseit megváltoztatták. Hol pártjok kisebbségben volt, jogkérdések eldöntésére is kortestömegeket vitettek be; vagy, mi szinte nem volt példátlan, fegyverhatalommal csináltak többséget pártjok kisebbségéből. Midőn a kortestömegek által támogatott pártjok biztos győzelemre számolhatott: a közügyek tárgyalásától eltérve, embereik által személyes kérdéseket hozattak szőnyegre; szándékosan viszályt keltettek föl, hogy annak folytán az ellenzék tagjait széksértési büntetéssel sujthassák; vagy az ellenzék érdekeit sértő más végzést hozathassanak. Ha az ellenzék tagjai az administrator részrehajlása, igazságtalansága s jogsértése ellen panaszt, vádat emeltek, reájok széksértési bünkeresetet határoztattak; több esetben önhatalmokból megrendelték a keresetet, holott azt csak a gyülésnek állott jogában elhatározni.

Különösen a tisztújitás volt azon tér, melyen az új megyei főnökök jog- s törvénysértő hatalmaskodásaikat gyakorolták, kitűzött czéljok lévén a tiszti kart, kerüljön bár mibe,

saját pártjok embereiből alkotni meg. A tisztújitások botrányos kronikájából csak egyet, a biharit, hozom itt fel, mely elegendő leszen megismertetni az olvasót az új administratorok eljárásának jellemével. 1845.

Biharnak több évek óta Tisza Lajos volt főispáni helytartója, kit, bár a lefolyt években, részrehajló eljárásával számtalan viszályt s királyi biztosságot hozott a megye rendeire, a kormány az új rendszer megalapitásakor is megerősített hivatalában. Az administrator, miután a tisztújitás általa jun. 24-kére ki volt tűzve, ezt néhány nappal megelőzve, rendkivüli közgyülést hirdetett, melyen a rendeknek előadta, miszerint felsőbb parancs által oda van utasítva, hogy a megyének pár évvel elébb kelt határozatát, minél fogva a szavazati jog minden nem nemes honoratiornak is megadatott, általok visszavonassa s megsemmíttesse; a tisztújitást különben nem áll hatalmában megtartani. A rendek, nehogy a tisztújitás, melynek törvényes ideje különben is régen elmult, még továbbra halasztassék, engedtek az erkölcsi kényszeritésnek, s a honoratiorok szavazatjogának megalapitását a törvényhozásra bizván, az ezt illető határozatot visszavonták. A bihari tisztújitás.

A kormány e rendeletével egyenesen az ellenzéki párt kisebbitését czélozta; mert legkisebb kétség sem foroghatott fenn, hogy a honoratiorok nagy száma, kivétel nélkül, az ellenzék soraiban áll. Azonban, bár az ellenzék száma ennek következtében megcsökkent, czélját az administrator még sem érte el. Midőn a megyei nemesség a kitűzött napra öszszegyülekezett, tisztikarát megválasztandó, aggodalommal látta az administrator, hogy az ellenzéki párt mégis szemlátomást nagyobb a maga pártjánál. De ezen, különben eldöntő körülmény sem hozta őt zavarba. Elhatározva lévén, daczára az ellenzéki többségnek, minden áron a maga pártja egyéneiből alkotni meg a tisztikart: az elnöki kijelölési jogban keresett eszközt, mely czéljára vezetné. A kijelölési jogo egy, 1723-ki, törvény s a százados szokás akként szabályozta ugyan, hogy az elébbi alispán ismét mulhatatlanul s vele

1845. együtt azon egyének jelöltessenek ki, a kik iránt a bizodalom leghangosabban nyilatkozik. Azonban Tisza, miután a gyülést megnyitotta, a kijelölésbe, e törvény és szokás ellenére, sem az elébbi alispánt, sem a többség által kivánt egyéneket nem vette föl; hanem a kijelöltek jegyzékét kizárólag saját pártja egyéneiből szerkeztette. Nehogy pedig a többség által egy igazságosabb kijelölésre szoríttathassék, a megyeházat s udvarát, bár összeütközéstől különben tartani nem lehetett, még a gyülés megnyitása előtt, katonasággal rakatta meg. Sőt, hogy csak észrevétel se tétethessék e törvény és igazságsértő kijelölés ellen, mihelyt a névjegyzéket felolvasta, a teremből azonnal távozott, a szavazás megkezdésére utasitván az e végre kirendelt bizottmányt. Az ellenzék e szerint, jelöltjei az administrator által nem lévén kitűzve, az alispán választásánál épen nem szavazhatott. A többi tisztviselőket, bár a rendek több esetben annyira meg voltak oszolva, hogy a többséget csak szavazás mutathatta volna ki, azt mégis egyszerűen mellőzve, némely hivatalra nézve a világos többség ellenére, önkénye szerint nevezte ki.

A választás érvényességére a hitelesítés is mulhatlanul megkivántatik. De ezt is kijátszotta az administrator. A magát többségben érező ellenzéki párt el vala tökélve, más nap e szabálytalan választások hitelesitését meggátolni, s az egész tisztújitásnak, mint törvénytelennek, ellenmondani. Az administrator tudta az ellenzék e szándékát, s hogy azt meghiúsítsa: mihelyt az új tisztikar névsora felolvastatott s mielőtt más valaki szót emelhetett volna, a gyülést bevégzettnek nyilatkoztatván, a teremből az új tisztikar főbbjeivel együtt hirtelen eltávozott.

Az ellenzék, akarta vagy nem, e szerint kénytelen volt megnyugodni az új tiszti karban. Az administrator, kit az ellenzék a gyülés folytatására megkérni akart, ajtait elzárván, szóba sem akart bocsátkozni. A kormánynál hogyan lehetett volna orvoslatot reményleni, holott kétségkivül an-

nak előlegesen kinyert megegyeztével történtek a lefolyt események? 1845.

Mily kevéssé lehetett hasonló esetekben, midőn a megyei rendek az administrator ellen járultak panaszaikkal a kormány elébe, ettől méltányos vizsgálatot s kellő orvoslatot reményleni, világosan mutatta a honti eset, melynek a rendek panasza daczára, semmi következése nem lett az administratorra. Sőt elégtétel s a sérelem orvoslata helyett több esetben gáncsot, s legfelsőbb rosszalást arattak a folyamodó rendek. Ez történt egyebek közt Szabolcs megye rendeivel. Ők egy közgyülésökből oly tartalmu feliratot intéztek a királyhoz, hogy miután értésökre jutott, mikép Hont megyében a főispáni helytartó a törvényesen kihirdetett megyei gyülést minden törvényes ok nélkül eloszlatta; a gyülés ilyetén eloszlatása pedig a megye autonomiaját sértené s igen sok viszszaélésekre adhatna alkalmat: kérik ő felségét, hogy ezen körülményeket szigorúan megvizsgálni, s ha az előadottak valósága kiderülne, az érintett főispáni helytartót a közállomány érdekében megbüntetni méltóztassék. És ki hinné? E feliratra, mely által Szabolcs megye csak alkotmányos kötelességét teljesíté, őrködvén az alkotmányos élet épsége felett, oly értelmű válasz érkezett, melyben e megye rendeinek szigorúan rosszaltatik, hogy « Hont megye rendei egy töredékének kárhozatos cselekvényeit, a felséges trón előtt közbevetett kérés által, támogatni nem kételkedtek. »

A kormány az administratori rendszer megalapitásával nem csak maga törvénytelenséget követett el; hanem, miként rendesen történni szokott, hogy egy hiba több hibát von maga után, ama lépése következtében többször oly helyzetekbe is jutott, melyekben, hogy magához következetes maradjon, a törvénysértés tanát kényszeríttetett hirdetni. Ilyesmi történt például Varasd megyében. Ezen megyében a főispánság örökös joga, törvény szerint, az Erdődy család birtokában volt. Miután Erdődy János hivatalából, e törvény ellenére, letétetett, s helyébe Lentulai Imre neveztetett administratorrá,

1845. az alkotmányos horvát párt e törvénysértés ellen nyilvános óvást tett. Az illyrpárt azonban örűlve az illyr szellemű Lentulainak, az óvást félrevetette, s ezt a kormánynak tudtul adta. A kormány gyakran a legfontosabb esetekben sem adott választ a feliró megyéknek, ha feliratuk elhatározott szándékaival ellenkezett. Most azonban sietett dicsérő leiratot küldeni a megye illyr pártjának, mely a törvénysértés elleni óvást félrevetette; sietett helyeselni tettöket s rosszalni azokét, kik az óvást aláirták.

Ilyféle események után Bihar megye ellenzéki többségének sem lehetett igen biztató kilátása a sérelem orvoslatára. De hallgatással azt még sem mellőzhetvén, a tisztújitás ellen s az administrator eljárásának megvizsgáltatása végett folyamodványnyal járultak a királyhoz. A helytartótanács a király rendeletére, a folyamodványt Bihar vármegyéhez utasitá vissza oly meghagyással, hogy iránta, kellő tárgyalás után, kimerítő tudósitás terjesztessék föl.

Már az e végre hirdetett közgyülés előtt szárnyalni kezde a hír, hogy mozgásba hozatik minden erő, mely győzelem tényezőjeül szolgálhat, és használtatni fognak oly eszközök is, melyek, ha bár nem állják is ki az erkölcsiség próbakövét, de a czélra hasznosak. A gyülés deczemb. 15-kén és a következő napokon mind a két párt nagy számu tagjainak jelenlétében tartatott. De az administrator az elébb elkövetett törvénytelenséget csak újakkal tetézte. A helyett hogy, miként a helytartótanácsi intézvény is rendelte, a folyamodványt tárgyalásra bocsátotta volna, elégnek tartá annak felolvastatását; s azután ellenére a szólást követelő ellenzékieknek, ellenére azon megyei határozatnak, mely választásokon kivül, a kérdések eldöntésére a szavazat alkalmazását tilalmazza, a begyűjtött kortestömeg által, szavazattal döntette el — melyben az ellenzék természetesen részt nem vett, — a folyamodványnak el nem fogadását. Az ellenzék a következő három napon is egyre a tárgyalást és szólási jogának fentartását követelte. És mivel az administrator a szólhatást

tőlök megtagadta, mind a három napon csak zaj s lárma töllé be az ülést. A negyedik napon pedig, midőn az ellenzék a szólhatást követelte, az administrator a szólani akarókat széksértési kereset alá vétette. Ekkor azonban már az ellenzék türelmének is vége szakadt, s az alügyész által viszont az administrator ellen tétetett fel széksértési keresetet, mire ez a gyülést minden végzés nélkül eloszlatta. De csak ezután történt még a legborzasztóbb törvénytelenség. Midőn a rendek, az administrator távozta után szinte szétoszlani készűltek, egy szolgabiró és esküdt vezérlete alatt fegyveres hajdúk rohantak a terembe, s a kijelölt ellenzékieket részint karddal, részint szuronynyal dühösen megtámadták. A megye legjelesebb férfiai, Bernát, volt alispán, Toperczer, volt főjegyző, Beőthy László s mások mintegy tizen sebesíttettek meg többé kevesbbé súlyosan. Beőthy Ödönt csak a katonák, kik a gyülés kezdetén a megyeház udvarában állíttattak fel, s most az iszonyú zajra a terembe sietének, menthették meg a legnagyobb veszélyben. 1845.

Igy lett Biharban, több évek folytán, a rend fentartására s az igazgatás vezérletére kinevezett administrator törvénytelen, pártoskodó eljárása a rendetlenség, viszály és vérengzések forrásává. A történtek megvizsgálására azután királyi biztosság küldetett ki, melynek eljárását alább fogjuk elbeszélni.

Ezen hatalmaskodások s törvénytelenségek közt, melyeket némely új főispánok s administratorok elkövettek, kétségkivül az volt legsajnosabb, hogy ők, zsarnokságuk folytathatása végett, az erkölcsiséget annyira rontó, a szabadságot valóságos veszélybe döntő korteskedést, pártjok által, még kárhozatosabb módon űzték, mint az eddig divatban volt. Eddigelé, néhány ritkább eseteket s a nemesség előjogait illető kérdéseket kivéve, a kortesek csak tisztújitáskor gyűjtettek be; most, mivel az értelmiség többsége a legtöbb megyében az ellenzéki párthoz tartozott, az administratori párt minden, csak valamennyire is fontosabb tárgyu közgyülésre begyűjtötte a tudatlan tömegeket, azoknak betanított szavazata által győ-

1845. zendő le az ellenzék értelmi többségét. E példát aztán sok helytt az ellenzék is követvén, azon szomorító körülmény fejlett ki, hogy több megyében azontúl nem az ész hatalma, nem a kérdések mellett vagy ellen felhozott érvek s okok, hanem a szőnyegen forgó tárgyakról fogalommal sem biró tudatlan, nyers tömegek szavazata volt a határozatok tényezője.

Ezen erkölcstelen eszközt pedig, mely többé kevesbbé mindig vesztegetéssel, lélekvásárlással szereztetett meg, az administrator s a pártján lévő tisztikar, hivatalos hatalmuk, befolyásuk s igazgatási eljárásuk által sokkal könnyebben képesek lehettek megszerezni, mint a mind ezen előnyökkel nem biró ellenzéki párt. Miért, ha az ellenzékiek a tisztújitáskor birtak is talán néha többséget szerezni, egyéb közgyülésekre rendesen az administratori párt vitt be számosabb szavazókat. És ily módon aztán büntetlenül zsarnokoskodhatott az administrator a megye értelmi többsége felett. Ha ez, ügye igazságának érzetében, felsőbb helyre folyamodott, az administrator azonnal rendkivüli közgyülést hirdetett, s a bevitt értelmetlen tömeggel, melyet elcsábítani nem volt nagy feladat, azonnal ellenfolyamodványt szavaztathatott meg, melyben az értelmi többséget nyugtalankodó s büntetésre méltó pártos felekezetnek bélyegezte; vagy az ellen, mint, például, épen Hont megyében történt, tiszti keresetet indíthatott; melynek, ha más következménye nem lett is, a haladás ügyét évekre hátraveté, az értelem szavát évekre elfojtá.

A kormány ily összeütközések eseteiben természetesen majdnem kivétel nélkül az administrator tudósításának s pártja feliratának adott több hitelt, s az ellenzéket, mint viszálykodó rendeket, mindig a maga érdekében, rendesen kemény szavakkal, gáncsolta. Hogy olvasónknak ezen kormányeljárásról fogalma lehessen, íme ide igtatjuk a honti ellenzék fentebb előadott folyamodványára kelt kir. leirat lényegesb részeit.

« Hont megye főispáni helytartójának hivatalos jelentéséből..... méltó neheztetéssel értettük, miképen ezen megye rendeinek egy része,..... ámbár a főispáni helytartó az ülést eloszlatta,.... mégis a gyülésteremben megmaradott, elnököt stb. helyettesített; az igy alakult gyülekezetből a főispáni helytartónak elmozditása végett hozzánk felirással járulni, ezt a többi megyékkel tudatni.... határozta;........ minthogy tehát az említett felekezet, melynek botrányos kicsapongásai által a több napokig tartott gyülés czélja meghiúsult, ennek előtte még azon vakmerőségre is vetemedett, hogy az érintett törvénytelen gyülekezetből, ezen megye karai és rendeinek nevezetét bitorolva, hozzánk felirás alakjában járulni merészlett : ennél fogva az említett töredéket, vétkes merényei legkeményebb rosszalása mellett, komolyan intjük, hogy a törvények iránt az engedelmességet, a fő kormányzó s a gyülés helye irányában pedig a tartozó tiszteletet, súlyos felelőség terhe alatt, legszorosabb kötelességének tartsa. » Figyelmeztetvén ezután az administratort és pártját hogy, az ilyféle események eltávoztatása végett, az ügyészi keresetről szóló törvényt ezen nyugtalankodó párt ellen szigorúan alkalmazza: azzal zárja be az ellenzék megrovását hogy, ha ama törvények az ily merények visszatorlására elégségesek nem volnának, a kormány maga fogja azon kihágókkal éreztetni a törvény egész súlyát. 1845.

Az ilyféle leiratok, melyek által a kormány önmagát is párttá alacsonyítá le, s hatalmával az ellenpárt irányában méltatlanul élt vissza, meg is termették a magok gyümölcseit. Az administrator pártja azontúl korlátlanul zsarnokoskodott az ellenzéken; annak tagjait a szólás szabadságában gátolta, vagy, ennek sérelmével, minden nem tetsző szavukért « actio »-val terhelte. Igy, például, egy ellenzéki szónok, még azon gyülés folytán, eme szavaiért : « mind ezen rendetlenségek egyedüli oka administrator ur » — « jelenleg Bihar megye küzd zsarnok administratorával » — kétszer egymás után ügyészi actio alá vettetett, s a széksértési esetekről rendelkező törvény szerint huszonnégy gíra ezüst birságban marasztaltatott el.

1845. Hasonló események több más megyében is merültek fel a közélet színvonalán, s eléggé megismertették a nemzettel az administratori új rendszert, melyet, mint mondatott, a kormány szigorúbb rend, gyorsabb igazgatás s a megyei kicsapongások megkorlátozása végett alapított volna meg, mely azonban, mint minden törvénytelen s kényszerítő szabály, csak zavart, viszályt s a közügyek igazgatásában számtalan akadályt és hátramaradást hozott több megye kebelébe.

HARMADIK FEJEZET.

A horvát tartományi gyülés rendezése, s egyéb kormányszabályok.

Nem egyedül a főispáni hivatal volt azon tér, melyen az új kormányrendszer foganatba vétetett: a nemzeti élet más ágaiban is tétettek kisérletek annak életbe léptetésére. Ezen kisérletek közt, mind a tárgyat magát, mind a kormányszabályok következményeit tekintve, legfontosabb volt az, melynek Horvátország s annak tartományi gyülése lőn színhelyévé.

Már a tartományi gyülés megnyitása előtt is volt panasza Horvátországban, s különösen Zágráb megyében, az alkotmányos horvát pártnak. E megyében a tisztújitás ideje közelgetvén, a szavazattal biró nemesség összeirását a kormány maga szabályozta. A szabályok, melyek szerint az összeirás készítendő vala, nem foglaltak ugyan jogsértést magokban, mert az 1835-ben megállapított összeirási elveket erősítvén meg, a túrmezei nemesek szavazatjogát, melyet az illyrpárt oly gyakran megtámadt, épségben tartotta. De sérelmet követett el a kormány annyiban, hogy a nemesi összeirást, melynek mimódon meghatározása a megye önkormányzati köréhez tartozott, a kanczellár elnöki rendelet által szabályozván, a helyhatósági jogokat csonkította; s különben is azon törvénybe ütközött, mely az elnöki rendeletek általi kormányzást világosan tilalmazza.

A Zágráb megyei nemesi összeirás.

1845. De ennél kevéssel utóbb minden tekintetben sokkal súlyosabb sérelem keltette föl nem csak az alkotmányos horvátok, hanem Magyarországban is az ellenzéki párt aggodalmát.

A közös magyarországi diétán alkotott törvények Horvátországban mindenekelőtt a tartományi gyülésen szoktak kihirdettetni. Most is ily tartományi gyülést hirdetett tehát a kormány, septemb. 23-kára, Horvátországban.

A tartományi gyülés jelleme.

Mi e tartományi gyülés alakját illeti: olyféle rendi képviselet, minő a magyar országgyülésen divatozott, abban eddigelé nem volt szokásban; hanem, miként a tartományi bizottmányok munkálataiból világosan kitetszik, a különben sem nagyszámu horvát nemesek mindegyike megjelenhetett s hozzászólhatott a közügyekhez, ki magában arra tehetséget érzett. E tartományi gyülés ennél fogva az ősgyülések jellemével birt, s hasonló volt a megyei közgyülésekhez.

Azonban, miként már fentebb említők, a tartományi gyülés e jellemét az illyr-horvát párt 1844-ben, midőn a közös magyar országgyülésre követek valának választandók, tényleg megváltoztatta, a túrmezei nemességet, mely, mint tudatik, alkotmányos szellemű s az ellenzéki párthoz tartozó vala, megjelenhetési s követválasztási jogának gyakorlatában meggátolván. Említők, miként a túrmezei nemesség grófja, Josipovich Antal, ki, hivatala szerint, az alsó ház tagja volt, e sérelmet az országgyülésnek bepanaszolta, s annak orvoslata végett, a horvát tartományi gyülés alkotmányos útoni rendezését sürgette a törvényhozás előtt. Az alsó tábla valóban foglalkodott is e tartományi gyülés rendezésével, de az illető javaslat, mint sok más fontos reform, a fenforgott körülmények miatt nem válhatott törvénynyé.

E törvényjavaslat is azok sorába tartozott, melyeket a kormány azért hiúsított meg, mivel a már akkor tervben lévő új kormányrendszerrel nem volt egybeférhető. Most tehát azon elhatározással hirdette ki a kormány e tartományi gyülést, hogy azon nem csak a megalkotott közös törvényeket kihir-

detteti, hanem egyszersmind magát e gyülést is a maga elvei s érdeke szerint önhatalmából rendezendi. 1845.

A bán s tartományi gyülés elnöke utasítást vett a kanczellártól, hogy a gyülési teremet akként rendeztesse, miszerint a báni levél által meghivandók korlát által különöztessenek el a többi, önként megjelenendő nemesektől. Meghivatni szoktak pedig báni levél által a főpapok s főrendűek, a királyi kamarások és tanácsosok, a báni s kir. itélőtáblai s váltó törvényszéki ülnökök s közbirák. A terem e rendezése félig meddig már a gyülés rendezését is magában foglalta: a báni levél által meghivottaknak, kik a korlátokon belül, a zöld asztal körül foglaltak helyet, a tanácskozási és szavazási —, a többieknek pedig, a korlátokon kivül, a hallgatósági szerep lőn kimutatva.

A gyülés megnyittatván, mindenek előtt a mult országgyülésen megalkotott törvények olvastattak fel, szokás szerint latin forditásban. Majd a bán egy királyi leiratot mutatott be, mely által a rendek mindenek előtt a gyülés rendezésére szólíttatnak; mi végre aztán a bán egy bizottmányt nevezett ki. E kir. leiratból ugy látszék, a tartományi gyülés rendezése a többség elhatározására fog bízatni. De e csalódásban nem sokáig maradtak a rendek. Az alkotmányos horvát párt, s ebből különösen Zágráb megye követei, a terem önkényes és a nemességre nézve sérelmes rendezése miatt, azonnal felszóllaltak; s fondorlatot gyanítván, tudni akarták, miként áll az ügy: a bánhoz tehát kérdést intézének: ha elismertetik-e a gyülésen megjelent nemesek egyéni szavazatjoga? A bán ezen aggodalmakra több izben kijelenté, hogy itt jogkérdés nem forog fenn; nyugodjanak meg a rendek abban, hogy ő minden egyesnek jogait tiszteli s a szokást megváltoztatni nem akarja. A gyülés megnyitása.

De az alkotmányos horvátpárt e puszta kijelentéssel nem volt megelégedve, és sürgeté, hogy az elnöki nyilatkozat szerint jegyzőkönyvbe is beigtattassék: miképen az eddigi szokás,

1845. mely szerint a nemességet egyéni szavazat illeti, sértetlenül fenn fog tartatni.

Kir. leirat a szavazatjog iránt.

Az ekként ostromlott bán végre az itélőmesternek egy lepecsételt legfelsőbb leiratot nyujtott által felolvasás végett, melynek tartalma abból állott: hogy «szavazatjog a tartományi gyülésben, annak rendezése előtt, csak a báni levél által meghívott és személyesen megjelent egyéneknek adatik».

A leirat e rendelete senkit sem hagyott kétségben a teendő rendezés szelleme iránt; mindenki az első pillanatban világosan látta azt: az illyr párt hangos «zsivio»-ra tört ki, az alkotmányos horvát pártban rendkivüli leverettség mutatkozott a néma arczokon. A bán által meghivottak jobbára a kormány és illyr pártokhoz tartozván, melyek e tárgyban egygyé olvadtak: az ellenzéki párt, mely kivált a Zágráb megyei nemesség soraiban nagy többséggel birt, jogától s befolyásától egy csapással meg lőn fosztva. Hasztalan szólaltak fel a leirat ellen Zágráb megye követei, azt a nemesség jogaira sérelmesnek bizonyítván; hasztalan támaszkodtak a nemesség ebbeli százados joggyakorlatára, mely Horvátországban szintugy mint Magyarországban törvényes erővel bir, hol törvény nem rendelkezik. A másik párt, mely most a leirat rendelete által elhatározó szavazattal ruháztatott fel, azon elv felállításával vetett véget a vitatkozásnak, hogy a hol törvény nincs, ott a kormányt illeti a jog, ketté vágni a gordiusi csomót.

A kormány ezen önkényes rendelete által a horvát nemesség százados joggyakorlata ellen elkövetett sérelem annál kiáltóbb vala, minthogy a törvény azon főrendű úr között, ki a báni levél által a gyülésre meghívatott, s a közrendű nemes közt e tekintetben semmi különbséget sem ismer; s különbség köztök már azon körülménynél fogva sem létezett, mivel Horvátország tartományi gyülésén csak egy tábla volt. Következményeinél fogva pedig annál sérelmesebbnek tekintetett a leirat, mivel általa a tartományi gyülés tényezőinek száma a kormány akaratától s kedvezéseitől tétetett függővé; mivel, továbbá, az alkotmányos horvát pártot, melynek

fő ereje a Zágráb megyei nemességben létezett, egy csapással megsemmisítette, s a tartomány közügyeiben az eldöntő befolyást az illyr-horvát párt kezébe játszotta, melynek a báni levél által meghivott tisztviselők és papok jobbára tagjai valának. 1845.

A jogaiban megsértett alkotmányos szellemű nemesség tehát a rendelet ellen felirást sürgetett a királyhoz s a bán közbenjárását is kivánta; mivel pedig czélt sem egyben, sem másban nem ért, minden további tonácskozás és határozás ellen tiltakozván, a turopolyai gróf vezérlete alatt a gyülést oda hagyta. De, bár ennek következtében a horvátországi legnagyobb hatóság, Zágráb megye, melynek követei szinte távoztak volt, a gyülésen nem volt képviselve, a bán mégis folytatta a gyülést, mely aztán néhány napi tanácskozás után be is fejezte a tartományi gyülés rendezését.

E rendezés főbb vonalai a következőkben állapíttattak meg:

1. A tartományi gyülés elnöke a bán és, annak távollétében, a báni helytartó, kiket a gyülés összehivásának joga is illet.

2. Üléssel és szavazattal birnak az egyházi rendből: a kath. püspökök, az ó-hitű érsek és püspökök, a vránai pörjel s a káptalanok; a világi rendből: az albán s az ország alkapitánya, a főispánok és administratorok, a birtokos főnemesek; továbbá a megyék, a túrmezei gróf, a szabad kir. városok; a báni tábla itélőmestere s ülnökei, a tartományi főbirószék s a váltó törvényszék elnökei, és a zágrábi akadémia. Hogy azonban a báni hivatalosak s a megyék szavazatszáma közt súlyegyen létezzék: a hány szavazattal birnak összesen a bán által meghivottak, a megyéket is mindenkor ugyanannyi szavazat illeti meg. A megyék egyébiránt, az összes szavazatok ezen felében egyenlően osztozzanak, minden tekintet nélkül a keblökbeli nemesség számára.

E szerint tehát az alkotmányos szellemű magyar-horvát párt a tartományi gyülésből csaknem egészen kizáratott, legalább a többség állandólag a bán, illetőleg a kormány

1845. részére biztosíttatott. A kormány azonban még ezzel sem volt megelégedve: ő Zágráb megyében is meg akará rontani az ellenzéki pártot, mely a túrmezei nemesség által állandó többséggel birt e megyében. Egy királyi leirat véleményt kivána az újonnan rendezett tartományi gyüléstől: mi módon lenne szabályozandó a túrmezei nemesség részvéte Zágráb megye közgyülésein? E nemességet egy 1835-ki kormányrendelet, legújabban pedig az utólsó zágrábi tisztújitás előtt érkezett királyi leirat biztosítá az illyr-horvát pártiaktól kétségbe vont százados joggyakorlatában: semmi kétség sem maradhatott fenn tehát az iránt, mi szándoka légyen a kormánynak e nemesség szavazatára nézve, midőn azt, elébbi határozatai ellenére, újra kérdés alá helyezi s oly testület eldöntésétől teszi függővé, melynek véleménye egyelőre is ellenségesnek ismertetett ama nemesség irányában. A tartományi gyülés elérté a kormány szándokát és, annak elejébe menvén, oly határozatot alkotott, mely szerint a túrmezei huszonnégy községből álló nemesség ezentúl Zágráb megye közgyülésein is csak a grófjok által gyakorlandó egy szavazatra szoríttatott.

Az illyr-horvát párt, miután a kormány által ekként gyámolíttatva, az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot mind a tartományi gyülésen, mind Zágráb megye kebelében minden befolyástól megfosztotta, még egy elhatározó lépést kivánt tenni a maga érdekében: Horvátországnak az anyaországgali kapcsolatát támadta meg. Határozatot hozott, mely szerint ő felsége felirat által kéressék meg, hogy Horvátországot, a magyar kir. Helytartótanács hatósága alól kivévén, egy külön főkormányszékkel lássa el.

És igy vegződött a horvát- és tótországi tartományi gyülés, mely e tartományok mind belviszonyaira, mind Magyarországgali kapcsolatára nézve új korszakot alkotott: a szabadelvű alkotmányos elemeket azok kebelében a kormány túlsúlyu befolyásával megsemmisítette, az illyr-horvát párt uralmát állandólag megalapította, s ezzel együtt magvait is bőse-

gesen elhintette azon eseményeknek, melyek a három évvel később kifejlett körülmények közt felsarjazva, szakadásig érlelődtek. A végzéseket, azon egy kivételével, mely a külön Helytartótanács felállitására vonatkozott, a kormány, mint saját sugallatait, minden ellenvetés nélkül megerősítette. Haller Ferencz tábornok s bán azonban, ki a kormány e státuscsínyának eszközéül szolgált vala, hivataláról a gyülés után nem sokára lemondott; minek következtében a kormány iránt szintoly készséges szolgálatu, az illyr-horvát párt czéljait pedig még inkább legyező Haulik, zágrábi püspök, neveztetett ki báni helytartóvá. 1845.

E tartományi gyülés óta, melyet az illyr-horvát párt, nem helytelenül, ugy tekint vala, mint első lépést Horvátország nemzeti önállásának megalapítására szemközt Magyarországgal, e czélra látjuk irányozva e párt minden ügyekezetét. Gondjuk volt azonban reá, nehogy akár a kormány, akár a magyar nemzet kebelében idő előtt élénkebb visszahatás támadjon ezen ügyekezetök ellen: minden módon oda törekvének tehát, hogy a nemzeti függetlenség nagy kérdését a politikai pártok súlyviszonyának s befolyásának kérdésével elpalástolva, az ügy helyzetét elferdíthessék, a történtek emlékezetét feledékenységbe meríthessék. Ezen törekvés volt egyedüli oka, miérthogy a győzedelmes illyr-horvát párt, magát a magyarhoni pártok egyikével azonosítandó, a conservativ elnevezést szerette használni, s a nálunk szőnyegen forgó kérdésekre nézve valóban is a conservativ párttal tartott; mig titkos czéljait tekintve, valóban forradalmi érzelmeket ápolt kebelében. A kormány e színlelésnek, ugy látszik, valóban hitelt adott, s örűlve az új szövetségesek által nyert erőszaporodásnak, a cselfogás által könnyen rászedetni engedte magát; s őket azontúl saját ügyfelei gyanánt pártolá. A szabadelmű magyar lapok, s ellenzéki szónokaink néhányai a megyei gyüléseken többször erélyesen felszólaltak ezen eszmezavar ellen, s magokból az illyr-horvát párti iratok és szónokok nyilatkozataiból világosították fel ezen álconservativok

1845. valódi törekvéseit. De a kormány mind erre nem hallgatott; s megelégedvén avval, hogy a horvátok pillanatnyilag az ő czéljait támogatják, őket viszont nem szűnt meg pártolni Magyarország ellenében. És e pártolás alatt fejlődtek aztán az 1848-ki események.

A megyék lépései az új kormányrendszer ellen.

A tartományi gyülésen történtek híre nagy aggodalmat keltett a magyaroszági szabadelmű pártban. A megyék újabb nyilatkozatát láták abban azon alkotmányellenes kormányrendszernek, mely ellen már az administratori kérdésben oly erélyesen, de eddigelé sikeretlenül, keltek ki. Mély fájdalmat gerjesztett bennök, hogy a magyar kormány, a maga pillanatnyi érdekei miatt, nem kételkedett az alkotmányos szellemű magyar-horvát pártot az elszakadást czélzó illyr-horvát pártnak feláldozni. De nem kevesbbé fontos vala a kérdés alkotmányos oldala.

Horvátország nemessége eddigelé kétségtelen gyakorlatában volt a szavazatjognak tartományi és megyei gyülésein. Ezt maga azon választmány munkálata is minden kétségen felül emelte, mely 1836-ban a tartományi gyülés rendezésének kidolgozásával volt megbízva. Szempontunkból tekintve, nem tartozik a kérdéshez: vajjon helyes volt-e a köznemesség részvéte a tartományi gyülésen; s ennél fogva, szükséges volt-e a tartományi gyülés rendezése? A kérdés lényege itt csak a körül forog: alkotmányos módon hajtatott-e végre az újitás? Mert akármit kivántak is a körülmények s a rend érdekei, annyi bizonyos: hogy alkotmányos nemzetnél a fenálló törvényes gyakorlatot a végrehajtó hatalom egyszerű rendelettel tényleg megváltoztatni nincs feljogosítva. És ebben fekszik a tartományi gyülés redezése körüli sérelem fő súlya: a kormány, tekintetbe nem vévén az alkotmányos jogok sérthetetlenségét, puszta rendelet által szűntetett meg alkotmányos joggyakorlatot; tényleges végrehajtással kezdte azt, mit elébb törvény által kellett volna meghatározni.

A horvátországi köznemesség jogainak megcsorbitását oly súlyos alkotmánysérelemnek látták az ország számos tör-

1845.

ványhatóságai, hogy némelyek azonnal felirat által kértek a királytól orvoslatot. Pest megye pedig, novemberi közgyülésében, nem csak feliratot készített, hanem egy fényes küldöttséget is nevezett ki a királyhoz, mely a fejedelemnél élő szóval is szorgalmazná Horvátország abnormis állapotának megigazitását, s általában az új kormányrendszer megváltoztatását. De a kormány nem volt hajlandó a küldöttséget a király elejébe bocsátani. A küldöttség tehát, hogy czélját érje, Ferencz Károly és Lajos főherczegeknél nyujtatott be egy emlékiratot, melyben a fenforgó kérdést élénken előadván, a királyhoz juthatásának kieszközlését sürgette. De mind hasztalan: a fejedelem ajtai zárva maradtak. Majd egy hivatalnok által azon szóbeli üzenetet vette a küldöttség, melyben tudtára adatott, hogy őt, mint Pest megye küldöttségét, nem csak ő felsége nem fogadandja; hanem a kormánynak minden organumai is el vannak tiltva fogadásától. A küldöttség tehát süker nélkül tért vissza a hazába. A főherczegekkez benyujtott emlékiratok utóbb egy kormányrendelet kiséretében küldettek vissza Pest megyének. Egy másik leirat rosszalá a Bécsben járt küldöttség magaviseletét; rosszalá s kemény szavakban megróvá a megye feliratát, melyben ez törvénytelen, alkotmányellenes irányról szól, mintha Horvátországban az anyaországtól elszakadási szándok léteznék s az egyéni jogok megcsorbitása czéloztatnék; komolyan dorgáltaték a megye, hogy ily súlyos vádat egyoldalu előadásra épit s másokban is aggodalmakat ébreszteni, a közügyek menetében nehézségeket támasztani ügyekszik. Ugyanazon időben egy helytartótanácsi intézmény neheztelését fejezi ki a megyének, hogy a horvát ügyben a kormány czélját elferdíteni szándékozott.

De a kormány ezen eljárása Pest megye irányában nem ijesztette el a többi megyéket. Később Pozsony és Trencsén megyék rendei is küldöttséget határoztak e tárgyban utasítani a fejedelemhez. De ezek sem lettek Pestnél szerencsésebbek. Pozsony megyéhez még ugyanazon gyülés folytában

1846. egy dorgáló kir. leirat küldetett, mely a megye azon cselekvését, hogy előleges engedelem nélkül, az administrator kijelentésének ellenére, merészelt küldöttséget nevezni, éles szavakban rosszalá. Ugyanaz történt utóbb Trencsén megyével is.

A küldöttségek ekképen letiltva lévén, a megyék feliratAik által szorgalmazák a horvát tartományi gyülés alkotmányellenes rendezése által elkövetett sérelem orvoslatát. A kormány, a főispánok és administratorok utján mindent elkövetett a megyékben, hogy ezen alkalmatlan feliratoktól meneküljön; sőt hogy a maga eljárását helyeslő s pártoló hálafeliratokat és körleveleket eszközöljenek ki a megyéktől. De minden ügyekezete daczára sem tudott tizenhat megyénél többet egyesíteni, a maga nézeteinek s rendszerének helyeslésére. A többi megyék majdnem mindnyájan határozottan partolák Pest és Zala megyéknek a kormányt kárhoztató körleveleit. Azon néhány megye is, mely ez ügyben nem nyilatkozott, csak azért hallgat vala, mert mint óhajták, körülményeik közt nem lehetett a kormány ellen nyilatkozniok. Mindazáltal huszonnégy megye nyiltan gáncsolta a kormány alkotmányellenes eljárását.

Tette ezt különösen Zágráb megye, mely, a horvát eseményeknek nem csak szemtanúja, hanem egyszersmind áldozata, a fájdalom élénk hangján irt vala fel a királyhoz; s mint a tartományi gyülés rendezéséből eredt sérelem által egyenesen érdekelt hatóság, leginkább igényelhetett méltányos meghallgattatást. És vajjon mit nyert e feliratára Zágráb megye? Egy királyi leiratot, az 1846-ki február 13-ról, melyben a megye rendeinek tudtokra adatik, hogy ő felsége feliratukat, melyben a tartományi gyüléshez intézett legfelsőbb rendeleteit gáncsolni s a történteket becsmérelni vakmerően bátorkodnak, a legnagyobb bosszusággal (gravissima cum indignatione) vette; mivel benne nem csak azon tisztelet ellen vétenek, melylyel a királyi méltóság iránt tartoznak; hanem még elődeik emlékezete iránt is hálátlan lelkületet

tanusítanak. Teljesítették azok, miként illett vala, a felséges uralkodó ház iránt kellő hódolat minden kötelmeit; s a rendek csak féktelenségöknél fogva ruházhatták azok hűségének dicséretét a magok hajlamára, melylyel a törvényes tekintély kissebbitésére törekednek. Ezt ő felsége annál inkább roszszalja, mivel ezen indulatukból eredt feliratuk legvilágosabb bizonyságul szolgál, miként, egyebek közt, arra sem voltak kellő tekintettel, hogy az elébbi gyülések határzatai folytában intézett felterjesztésekben, mind a kapcsolt országok összes rendei, mind önmagok is sürgető szükségét ismerték el s szorgalmazták is legfelsőbb helyen, hogy a rend mind a megyei, mind a tartományi gyüléseken helyreállíttassék. Ő felsége tehát, mint a törvények és törvényes rend őre s fentartója, ezen királyi tisztét tovább is teljesítendő, meghagyja a rendeknek, hogy köteles hűségöket s tiszteletöket szemök előtt tartva, tanácskozásaikban ezentúl, a törvények szerint, oly módon járjanak el, nehogy azon kellemetlen szükség álljon elő, melynél fogva azokat illetőleg, kik a vakmerőséget tovább is elejébe helyeznék a mérsékletnek, szigorúbb eszközök volnának alkalmazandók.» 1845.

A monarchiai és alkotmányos nemzeti elem közti súlyegyen eddigelé egy részben a felirási jog által tartatott fenn az országban. A felirási jog ugyanis, érdektalálkozás esetében, a kölcsönös felvilágosítás által eszközölhető kiegyenlítés szükségére volt számitva. A nemzet azon bizodalomból indult ki hogy, ha valamely kormányeljárásra nézve, ellenkező véleményét s ennek érveit, indokait kifejti, a hatalom kezelőiben a maga nézeteinek helyességéről s törvényes voltáról meggyőződést ébreszthet; vagy legalább azoknak alkalmat nyujt a magok nézetének érveit, s eljárásuk alkotmányszerűségét bővebben előadniok. Most azonban, a helyett hogy okokra okokkal adatott volna felelet, a megyék felterjesztései egyszerűen rosszaltattak; a küldöttségek előtt pedig a fejedelem ajtai elzárattak.

E körülmények közt a megyék többsége minden további

1846. feliratok sükeretlenségéről meggyőződvén, Pest és Zala megyék inditványára, azt határozá: hogy az új kormányrendszerből eredő súlyos sérelmek majdan a jövő országgyülés elejébe terjesztessenek; a küldendő követek pedig oda utasíttassanak, hogy e sérelmeket, minden más tárgyak felvétele előtt, ügyekezzenek orvosoltatni.

Egyébiránt saját kebelökben, a mennyire csak lehetett, folyton védik vala magokat a megyék rendei az administratorok hatalomfoglalásai ellen, s minden módon gátolni ügyekeztek avatkozásaikat az igazgatásba, melyet százados szokás a rendek által választott alispánok számára biztosított. Több megye óvást tett az ellen, hogy az administratorok a törvényszékeken is elnökölni kezdtek, ellenére nemcsak a százados szokásnak, hanem a törvénynek is, mely szerint, megyei körben egyedül a közönség által választott birák itélhetnek. Heves megye azonban nem elégedett meg az óvással; hanem, gróf Keglevich Miklós inditványára, egyenesen elhatározta: hogy a táblabirák az administrator elnöklete alatt törvényszékül ne üljenek össze. De a helytartótanács e határzatot utóbb megsemmisítette. És igy folyt a harcz egyebekben is a megyék rendei s az administratorok, illetőleg a nemzet és a kormány között. Bár az administratorok a kormány által mindenben feltétlenül pártoltattak, a rendek erélyes kitartása mégis több megyében győzött. Ilyenkor aztán legtöbb esetben királyi biztosság küldetett a megyére. E harcz kimeneteléről azonban utóbb lesz még alkalmunk szólani.

A kormányrendszer hibáinak oka.

Midőn a történelem a kormánynak ezen tévedéseit, s a törvényeknek, ha nem épen mindig betüjével, de szellemével bizonyára összeütköző szabályait szigorúan megróvja: igazságtalannak mindazáltal nem szabad lennie azon státusférfiu iránt, ki ez időben kormányunk élén állott. Apponyi kanczellár hazafiui szellemét mind ezen tévedések mellett sem lehet kétségbe vonni; ezt még azok sem tették, kik egyébiránt a legnagyobb hévvel támadták meg kormányrendszerét.

A mérsékeltebbek önként elismerték, hogy az ő czélja, a kormánynak többséget szerezni, magában véve nem rosz, bár idővel az, az alkotmányra nézve, veszélyessé válhatik; elismerték, hogy a mire ő törekszik, erős kormány s több rend az igazgatásban, mint a mennyi eddig nálunk létezett, szükséges föltétele minden jól organisált státusnak. Rendszerében csak az eszközök s a modor voltak ellenkezők az alkotmánynyal, s mint ilyenek, méltók a szigorú megrovásra. 1846.

Ki tudna kételkedni gr. Dessewffy Aurél hazafiui szellemében, szándékai jóságában? És azon heves publicistai harczokban, melyeket ő az ellenzékkel s különösen annak zászlótartójával, Kossuth Lajossal vívott, ki merte őt valaha hazafiutlanságról vádolni, s a haza boldogitására czélzó szándékait gyanusítani? Lehettek s voltak is méltó kifogások, alapos ellenvetések eszközei ellen; de szándékait senki sem rosszalhatta. Már pedig Apponyi csak azt kisérté meg végrehajtani, mit Dessewffy tervezett, azon czélokat létesíteni, melyeket ez kitűzött. Miben különböztek Apponyi modora és eszközei azoktól, melyeket Dessewffy alkalmazott volna, ha kora halála őt a kormány gyeplőinek átvételében meg nem akadályozza, nem tudjuk: annyi bizonyos, hogy azon eszközök, melyekhez Apponyi nyúlt s a modor, melylyel azokat foganatba vette, ki nem állják az alkotmányszerűség próbáját. Ugyanazon modorhiba volt ez a rend s erős kormány érdekében, melyet Széchenyi István oly élesen s csüggedhetlen kitartással Kossuthnak vetett szemére az ellenzék eljárásában, a nemzeti reformok valósitására nézve. Miként Kossuth a reformtörekvésekben, ugy Apponyi a kormány czélzataiban mindent túlhajtott eszélytelen, elbizakodott modorával.

Kétségtelen mindazáltal, hogy a létező körülmények közt a nagy feladatra nézve, melynek megfejtését Apponyi magára vállalta, nem annyira a személyben, mint az elvben volt a hiba. Alkotmányos országban, az alkotmányosság sérelme nélkül, csak a többség kifolyásával lehet erős kormányt s az igazgatásban rendet alkotni. A kisebbség minden erő-

1346. ködése, a maga szellemét önteni be az igazgatásba, a maga elveit emelni kormányszabálylyá, azokat venni foganatba s azok szerint alkotni rendet, elmaradhatlan szükségességgel zsarnokságra, önkényre, alkotmánysértésre vezet. És épen ez volt nálunk az eset. Az udvar s az osztrák kormány feje, Metternich herczeg, bizodalmatlansággal viseltetett a többség iránt, mely eddigelé, mint ellenzék, nem csak modorában volt tán néha egy kissé túlzó; de mint szigorúan alkotmányos és szabadelvű, czéljaiban is különbözött a kényuralmi elvekkel és hajlammal felhagyni soha egészen nem tudó császári kormány czéljaitól, mely most is, mint mindig, a kisebbséget ültette az ország kormányára; a kisebbség által szándékozott alkalmazni a maga elveit, alkotni rendet s erős kormányt, mit eddig létesítenie, épen ezen oknál fogva, soha sem sikerülhetett. Már maga e helyzet alkotmányellenes; minél fogva a kormánynak, ha a semlegesség és semmit nem tevés méltatlan s mindenesetre fonák állásából a cselekvés terére csak némileg is kilép, s erélyes kiván lenni, mulhatatlanul sérelmeket kell ejtenie az alkotmányon. Ily viszonyok közt tehát, bár mely egyéniség emeltetett volna fel a kisebbségben levő conservativ pártból a kormányra, kevés kivétellel vagy különbséggel, ugyanazon hibákat kellett volna elkövetnie, melyekkel Apponyit terheli a történelem.

A kormány némi hasznos intézkedései.

És ezen elvek a kormány rendszerére és szellemére nézve oly kétségtelenek, hogy még azon kivételek is, melyek az igazgatás egyes részleteiben felmerűlhetnek, csak a szabály, az elv helyességét bizonyítják. Nálunk az igazgatás még oly rendezetlen, az ország összes állapota, a kormánynak eddigi hanyagsága, semmit nem tevő semlegessége miatt, oly hiányteljes volt, hogy a kisebbségből eredt kormány is, ha akart, sok jót, hasznost tehetett az alkotmányszerűség korlátai között. És ebben igazságot kell szolgáltatni Apponyi cselekvényes kormányának. Ő, hogy kormányát a nemzettel megkedveltesse, több oly intézkedéseket is tett, melyeknek czélja volt, a nemzet rég ápolt méltányos kivánatait létesiteni.

1846.

A közlekedési bizottmány felállitása.

A nemzet egyik legkiáltóbb szüksége volt, egy század óta szándékosan elnyomott anyagi érdekeinek emelése. Apponyi ezt kormánya egyik főczéljául tűzte ki; s abban méltó elismerést érdemel, hogy az e tekintetben legkitünőbb, leggyakorlatibb, a kivitelben leghelyesebb tapintatú Széchenyi Istvánnal lépett összeköttetésbe. Hogy e nagy hazafi közremunkálását a kormánynak biztosítsa, a Helytartótanács kebelében, közlekedési bizottmány nevezet alatt, egy új osztályt alkotott, vagy, helyesebben, a létezőt újonnan rendezte, melynek Széchenyit neveztette ki elnökévé.

Igaz ugyan, hogy a kormány ezen intézkedése sem volt, szigorúan véve, alkotmányszerű; mert miután a helytartótanácsot törvény rendszerezte, csak törvényhozás utján kellett volna azt változtatni s újonnan rendezni. Az alkotmányosság tulajdona épen abban áll, hogy a végrehajtó hatalom, jó akaratában is, bizonyos formákhoz van kötve. De bár ezen hiba az alkotmányi alakban nem maradt is a megyék részéről minden észrevétel nélkül; a jó szándékot mindenki elismerte, mindenki örvendett e kineveztetésnek, világosan látván abból, hogy a kormány haladni, a nemzeti jóllétet előmozdítani valóban akarja; mert Széchenyi neve s jelleme kezeskedett arról, hogy a kormánynak valódi szándéka, valamit tenni valahára az anyagi érdekek körül.

Széchenyi, ezen új hivatalos minősége következtében, több olyanféle anyagi érdekű nemzeti vállalatnak állott élére, melyek minden kormányi befolyáson kivül, socialis téren keletkeztek; melyekről azonban csak alantabb szólhatunk kimerítőbben.

Ipariskola alapitása.

Hasonló jó szándék jellemzi a kormánynak szinte méltánylattal s köz megelégedéssel fogadott azon intézkedését, mely szerint, egyezőleg a nemzet régóta sürgetett kivánataival, Pesten egy középponti ipariskolát állított fel. Ezen ipariskola, a magas hivatalának ötvenedik évét betöltött főherczeg nádor tiszteletére, « József-ipariskolának » neveztetett. E tekintetben csak az volt a hiba a kormány részéről, hogy egyszers-

1846. mind az ország néhány más népesebb városaiban is nem állított fel hasonló iskolákat. Nálunk, hol a birtokos és gazdagabb osztályok gyermekeiknek, kivétel nélkül, klassikai, ugynevezett deák iskolai nevelést adtak, s az iparűzletre a szegényebb osztályok szánták gyermekeiket, e szegényebb osztályokra kellett volna különös figyelemmel lenni, s azoknak könnyíteni meg az iparos hivatásra szükséges neveltetést.

A népiskolák rendezése.

Ugyanazon időben, midőn ezen középponti ipariskola felállíttatott, a kormány a népnevelés egyéb ágaira is kiterjesztette figyelmét, s különösen a népiskolák tekintetében egy egészen új rendszert bocsátott ki. Meggondolván, hogy a népiskolák fontos ügye egy egész század óta a legelhanyagoltabb állapotban tengett, lehetetlen nem magasztalni e kormányintézkedés üdvös voltát. A kihirdetett új rendszer több tekintetben fedte az eddigi hiányokat, s valóságos haladást foglalt magában a népnevelés ügye körül. És ha a kormány csak egy évtizeddel elébb hirdeti ki az új rendszert, kétségtelen, hogy a nemzet abban megnyugodott, azt hálával fogadta volna. Most azonban e kormányintézkedés már nem csak ki nem elégítette a közkivánatokat; hanem egyenes ellenmondást, gáncsot is vont az magára a megyék részéről.

Miután egyszer a kormány az önkényes intézkedési szándok gyanujába esett, nehogy ezen önkény az egész nemzeti életre kiterjedjen, a megyék féltékeny szemmel kisérték annak minden lépteit. A panasz e tárgyban is az önkény ellen volt kiváltképen intézve. Az ország rendei, kétségtelen joguknál fogva, már több országgyülésen kivántak intézkedni a népnevelés iránt; különösen az elébbi két országgyülésen erre nézve terjedelmes munkálatokat is készitettek, melyeket azonban a kormány mindig megakadályozott törvénynyé alkottatni; mert a nevelés ügyét, bár abban őt a törvények értelmében csak a legfelsőbb felügyeleti jog illeté, egészen önkénye szerint kivánta intézni. Most tehát ezen jogfoglalást a fenforgó körülmények közt egyátaljában nem akarták tűrni a megyék; s a fontos ügy rendszerezését annál inkább a törvényhozásra,

hova az jogszerűleg tartozott, kivánták utasítani, minthogy a kormánytól kihirdetett rendszer elvei sem egyeztek meg a többség kivánataival. Egyebek közt, az új rendszer a népiskolák főigazgatását a püspökök kezébe adta; miből az következett volna, hogy vagy a protestánsok és óhitűek iskolái is kath. püspökök által igazgattassanak; mi törvényelleni volna: vagy csak a kath. vallásfelekezetet illeti a rendszer; mi arra ismét az egyoldalúság bélyegét nyomta. A reformpárt, hogy minden helység jól rendezett iskolával birjon, a szükséges költség előállíthatásának tekintetéből, mi a dolog sarkpontja volt, minden felekezetre nézve közös iskolát kivánt, melyben a vallástan, az oktatás egyéb tárgyaitól elválasztatván, mindenik felekezet papja által külön taníttassék; az igazgatás tekintetében pedig, mit szabályozni a törvényhozás feladata, befolyást kivánt adni mind magoknak a községeknek, melyeknek természeti nevelésjogát mellőzhetőnek nem tartotta; mind pedig a megyéknek, melyektől, mint a végrehajtó hatalom részeseitől, a köznevelés feletti őrködést elvonni jogszerűleg nem lehetett. A kihirdetett új rendszer, mely a népiskolák igazgatását kizárólag a kath. papság kezébe adta, mind ezen lényeges szempontok valósitását lehetetlenné tette. E miatt nem is mulaszták el a megyék, melyekben az administratori zsarnokság a határozatok szabadságát még nem korlátolta, felszólalni a népnevelés ezen új rendszere ellen. Különösen Zala és Somogy erélyes feliratokban követelte, hogy a köznevelés tárgyában kibocsátott felsőbb rendeletek, mint törvénybe ütközők, felfüggesztessenek, s a köznevelés ügye feletti intézkedés a törvényhozásra bizassék. Somogy e felett kijelenté, hogy a kormány intézkedésének, mely a nemzetet az alkotmányosság teréről leszorítani czélozza, foganatositásához segédkezekkel nem járuland. Ezen, felsőbb helyre is feljelentett határozat, mint előrelátható vala, kemény gáncsot s rosszalást vont maga után a megyére; minél fogva ugy ennek, mint a többi hasonló véleményű megyéknek is 1846.

1846. nem maradt egyéb módjok a dolgon segíteni, mint e tárgyat is sérelemként jegyezni fel a jövő törvényhozásra.

Az óhitűek iránti kormányrendelet.

Egészen hasonló volt a kormány eljárása s annak következtében a megyék néhányainak határozata az óhitűek vallásváltoztatásának szabadságára nézve. A törvény eddig csak a katholikusokról s protestánsokról intézkedett; s annak jótéteményét a kormány jelenleg, az óhitűek részéről felterjesztett kérelem folytán, ezekre is kiterjesztette. A sérelem e tárgyra nézve is csak abban létezett s jelöltetett ki több megye által, hogy az ország lakosainak tetemes osztálya felett, daczára annak, hogy a törvényhozó hatalom a nemzet és fejedelem közt meg van osztva, a kormány puszta királyi rendelet által határozott. Súlyosbítá e kormányintézkedést azon körülmény, hogy midőn az 1844-ki országgyülés, a vegyes házasságokat s a szabad átmenetelt illető vallási törvényeket alkotá, a görög nem egyesült vallásúakat a protestánsokkal hasonló állapotba helyezni, a kormány egyenesen és csak azért ellenzé, hogy a maga gyakorlatát, melylyel az ó-hitűek ügyeit 1690 óta önkényesen intézte volt, továbbra is fentarthassa. Ennél fogva a kormányintézkedés, bár tartalmára nézve, a nemzet többségének akaratával megegyezett, módjára nézve, mint az 1790-ki 12-dik törvénybe ütköző, sérelmesnek nyilváníttatván, a jövő törvényhozásra akként jegyeztetett fel, hogy a vallási szabadság a görög vallásúakra is törvény által terjesztessék ki.

A kormányt, miként ezekből látható, nem lehetett már, mint eddig, hanyagsággal, semleges tevékenytelenséggel vádolni; annál több panasz és gáncs emelkedett annak önkénye, részrehajlása, pártoskodása miatt, melynél fogva a törvényekre nem ügyelve, azokat több ízben mellőzve és sértve, törekedett foganatba venni a maga elveit, valósítani a maga czéljait.

A kormánynak ezen új, a régitől annyira különböző eljárása, mintegy másfél évig az országgyülés bezárása után, színleg mindig gróf Majláth Antal neve alatt folyt. Mert bár mindenki tudta, hogy az új rendszer gróf Apponyi műve,

vagy inkább, hogy ő annak végrehajtó eszköze : a főkanczel- 1846.
lári hivatal névszerint még mindig ama státusférfiu által töltetett be, s emez csak a másod alkanczellári czímet viselte. Ezen körülmény sokakban kétséget támasztott az iránt, vajjon kitartó s következetes lesz-e a kormány az új rendszer mellett? Nem puszta kisérlet-e az a másod alkanczellár részéről? S nem hagy-e fel azzal a megyék ellenzése következtében az udvar, mellőzve annak eddigi eszközét? E kétségeket s az azokból eredt különféle véleményeket ápolni látszék az alárendelt rang, melynek czimét Apponyi eddigelé s oly hosszasan viselte, bár semmi fontosabb ok nem létezett, miért nem emeltetik névszerint is a kormány élére.

April közepe felé e kétségek is eltűntek. E hónap 5-kéről egy királyi leirat tétetett nyilvánossá, melynél fogva Majláth, állitólag saját kérelmére s meggyengült egészségi állapotának helyreállitása végett, határozatlan időre távolléti szabadságot nyert, s a magyar udvari kanczellária vezérlete Apponyi Györgyre tétetett át, ki egyszersmind másod főkanczellárrá neveztetett.

E személyzetváltozás, bár szinte szokatlan módon történt, minden kétséget eloszlatott, s az új rendszert a kormány véghatározatává bélyegezte. Eltűntek ennél fogva mind azon remények, melyeket egynémelyek a rendszer megszűntetése iránt, bár eléggé alapos ok nélkül, magokban ápoltak. Apponyi főkanczellárrá kineveztetése, mint az új kormányrendszer sanctioja, ezekken mély aggodalmat ébresztett; mert e rendszerben alkotmányos létünk veszélyeztetését látták. De a mily túlzott vala e vélemény, oly alaptalannak mutatkozott azoknak állitása is kik, ellenkezőleg, azon zavart melyben az ország tengett, ezen kineveztetés által megszűntetve, s a reform nagy ügyét rövid idő alatt befejezve remélték szemlélhetni. Meggondolva, hogy azon párt, melyre a kormány támaszkodott, reformhajlamainak eddig nem adta csalhatatlan bizonyitványait, s kétségtelen kisebbséget képezett: e reformremények felette vérmesek valának, alig lehetvén várni, hogy a kisebb-

1846. ségben lévő párt, melyhez a kormány csatlakozott, képes legyen a maga irányát s elveit a többség ellen életbe léptetni. « De ha mind ezekben csalatkoznánk — ugymond a Pesti Hirlap — s a jövő országgyülésen nagyszerű javaslatok által lepetnénk meg? Ez esetben, megvalljuk, szívesen csalódnánk; ... szívesen engedjük át a conservativoknak a dicsőséget, mely azokra fog háromolni, kik a reformot keresztülviszik. De hogy ilyes valami valósulhasson, az illetőknek a szokott ösvényről le kellene lépniök, s factiosus politika helyett nemzeti politikát követniök, mint Sir Robert Peel teszi.... Mit teendene azután az ellenzék? azt mi nem tudjuk; de tudjuk, mit ily esetben tennie kell; — azt mit az angol alsó házban lord Russel teszen: elfeledni a partérdekeket s nem ragaszkodni önformuláihoz. »

NEGYEDIK FEJEZET.

Nemzeti törekvések, a reform eddigi irányának s elveinek keresztülvitelében.

A kormánynak eddigi erélyes és, ha bár nem mindig s mindenben alkotmányszerű is, de következetes eljárása, legújabban pedig Apponyinak főkanczellárrá emeltetése mindenkit eléggé meggyőzhetett, hogy az új kormányrendszer nem puszta, mulékony kisérlet többé, hanem oly czél, melynek életbeléptetése felsőbb helyen végkép el van határozva. E meggyőződés az ellenzéki pártra nem maradhatott hatás nélkül. Mindenek előtt annak érzete erősödött s lett átalánossá, hogy a fenforgó körülmények közt szükségesebb, mint bár mikor az előtt, az ellenzék külön véleményárnyalatainak, melyek a legközelebb lefolyt időben egymás irányában, némely kérdésekre nézve, csaknem ellenséges hangulatot vettek volt fel, egymással szorosabban egyesűlniök. Más részről mulhatatlanul szükségesnek látszott, azon irányt, melyet az ellenzék a mult országgyülés végén a védegylettel nyilvánított, lehetőleg szilárdítani s általában is emelni s terjeszteni az országban a szabadelvű ellenzéki reformtervek népszerűségét; különben félni lehetett, hogy a kormány megfeszített törekvéseiben, mesterséges, gyakran erőszakos eszközeivel, valóban többséget szerzend magának, s a legközelebbi országgyülésen a maga elvei szerint viendi keresztül a nemzeti reformot. Az ellenzék ugyanis akként vélekedett, miszerint jobb elhalasztani

Az ellenzék szorosabb egyesülése s törekvései.

1846. a bármi szükségesnek mutatkozó javitást is, mint azt a nemzet jogainak s önállóságának, az alkotmányos és demokratiai elvnek gyöngitésére hajtani végre, s egyszer mindenkorra, vagy legalább hosszu időre elmetszeni az utat, mely a nemzetet mind belinstitutioinak szabadelvű, demokratiai átalakítására, mind törvényes kormányzati függetlenségének teljes visszaszerzésére vezethetné. E nézet szerint tehát, terjeszteni az ellenzéki irányt, erősbiteni a szabadelvű reform népszerűségét: ez volt jelenleg fő czélja az ellenzéknek.

E czél előtt meg kelle szűnni azon szakadásnak, mely az ellenzék kebelében másfél év óta létezett. E szakadást, mint mondók, a központosítási tanok hirdetői idézték elő. Az ellenzék egyik része, a régiebb «Pesti Hirlap» elvei szerint, a megyerendszert, bár annak hiányait nem tagadta, lényegében mégis oly becses intézetnek tartá, melyet Európa bármely alkotmányos institutiójáért nem hajlandó cserében adni; sőt inkább azt, népképviseleti alapokra fektetve, s hiányaiban épen a népképviselet által kijavítva, oly drága kincs gyanánt megörökitendőnek tanácsolá, mely a szabadságot s politikai joggyakorlatot a nép mindennapi életével köti össze. Az ellenzék másik része viszont, bár nem tagadva a megyerendszer alkotmánybiztosító becsét, sőt azt mindaddig, mig a nyugot-európai alkotmányos élet formáival jobban összhangzó institutiokat szerezhetnénk, fentartandónak vallva, a rendszert magát az alkotmányos élet biztosítására korunkban már elégtelennek, a nemzet erejének kifejtésére pedig alkalmatlannak tartá; minél fogva oly centralisatiot kivánt, mely a nemzet akaratát az országgyülésen a népképviselet által összpontositsa, s az ország kormányát ezen összpontosított nemzeti akarat felelős kifolyásává tegye.

Ezen elvi meghasonlás, mint mondók, annyival sajnosabb volt az ellenzéki pártra nézve, minthogy annak fő organuma, a «Pesti Hirlap», a kisebb, centralistai felekezet kezére jutott; s bár egyebekben az ellenzéknek hű tolmácsa maradt, a megyei rendszer híveinek nagyobb felekezetét magától egy-

némileg mégis elidegenítette; minek következtében ez tulajdonképeni organummal nem birt. 1846

Most tehát a centralisaló felekezet, figyelembe véve a kormány törekvéseit, megszűntetni kivánta a meghasonlás okát s felhagyott izgatásaival a központosítási tanok mellett. «Mi — ugymond az 1846-ki január 1-ső számában a «Hirlap» szerkesztősége — ezt, t. i. az országgyülési összpontosítást s a felelős kormányt, sürgetni már idején láttuk, a fokozatos haladás utján óhajtván a közigazgatás egyes ágait, előadott nézeteink szerint rendezni; a sors azonban kijátszá számitásainkat. Intézkedéseket tapasztalánk, melyek aggodalmakra adtak okot; eseményeket, melyek parancsolák szorosabban, határozottabban csatlakoznunk az ellenzék többi részéhez; s mikép más alkotmányos országokban vannak időszakok, melyekben a rokon pártelemek magasabb nézetből egybeolvadtak: ily időszaknak tartjuk mi a jelent, ily állapotban látjuk hazánkat. Legyen elég utalnunk csupán a Királyhágó alatti (bihari) küzdelmekre közelebbről, s az eseményekre innen a magyar partokon. De különben a szokatlan mozgalmak is, melyek az ellentáborban mutatkoznak, összetartásra intik az ellenzéket.

«Ily viszonyok közt óvakodnunk kell, nehogy modorharczczá fajuljanak fejtegetéseink, s nehogy a teendők sorozatáról folyjon még akkor is a vita, magának az ellenzéknek kebelében, midőn ez iránt tisztában kell lennünk mindnyájunknak, kik a haladás zászlói alatt küzdünk, ha ezentúl is többségben akarunk lenni. S ezt akarnunk kell, nem azért, mivel a végrehajtó hatalom a többségnek kifolyása, — hiszen ez nálunk nincsen igy; — hanem annál fogva, mivel csak ha többségben leszünk, nem fognak oly törvények initiáltatni s átvitetni, mikről mondani lehetend, hogy nem a part halad előre, hanem a csónakban mi megyünk hátra. Ily viszonyok közt, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy az ellenzéknek e lapon kivül még mindig nincs más organuma: a közjó érdekében szükségessé vált, hogy addig, mig az imént érintett

1846. viszonyok nem módosulnak, a központosítás kérdésének általános tárgyalását az ellenzék ez organumában elhalaszszuk. Nem mondunk le elveinkről; mi most is csak ezek szerint látjuk lehetségesnek hazánk kifejlését... De szükségessé vált, az ország integritása s mostani alkotmányos garantiáink védelme tekintetéből, együtt tartani az ellenzék minden töredékeinek; szükségessé, a reform ügye érdekében is,... mindenek előtt az erők központosítása.»

Az ellenzék töredékeinek szorosabb egyesülésére soha sem volt nagyobb szükség, mint jelenleg, midőn a kormány is az «alkotmány, nemzetiség és reform» jelszavait tűzte ki zászlójára; s midőn ennél fogva annak ellenében minden kérdésnél gondosan meg kelle vizsgálni: mi az ál és valódi reform, mi az ál és igazi alkotmányos eszme. És az most annál szükségesebb volt, minthogy a kormány részéről, tagadhatatlan, oly irány is mutatkozott, mely, bár még nem volt is elég a bizodalmat teljesen feléje fordítani; de elég volt arra, hogy politikájának egyes ágai fölött a pártszenvedélytől el nem fogult mérsékeltebbek itéletöket némileg felfüggeszszék.

Nagy hiba s hiány volt azonban az ellenzék részéről, hogy, miként Szemere egy beszédében panaszlá, az ellenzék elsőbbjei, a mint a diéta elmulik, a tért lábaik alól kiengedék sikamlani, s a vezérpálczát mintegy kiejték kezeikből, és sem a megyei gyüléseken nem igen hallatták az általános politikát fejtegető vezéri szavukat; sem az időszaki sajtóban nem fejtettek ki elegendő erőt. Hiba és hiány volt továbbá az, hogy mig a kormány vagy conservativpárt, miként alább elbeszélendjük, magát organisálni, munkálataiba egységet, tervet, rendet hozni ügyekezett; az ellenzékben mind eddig semmi összefüggés és, kivéve a megyék gyülésein fenforgott egyes kérdéseket s a megyék közt azok iránt váltott körleveleket, semmi egyetértés nem létezett. A társalgás kedvéért egyesült s mind szélesbre terjedő «Kör» czimű klubb ellenzéki szellemű volt ugyan; de kivált ez időben még sem elég ter-

jedelemmel nem birt, sem politikával oly tüzetesen nem foglalkodott — miként azt utóbb tette, — miszerint az az ellenzéki pártnak középpontjául szolgálhatott, s azt csak némileg is képviselhette volna. 1846.

Ezen okok birták az ugy nevezett centralisták töredékét arra, hogy a szakadást nagyobbító tanaik fejtegetéseivel felhagyva, az ellenzék többi részével szorosabban egyesűljenek. Egyébiránt e töredéknek eddigi izgatása, a népképviselet s központosított felelős kormány mellett, nem csak nem ártott az ellenzék érdekeinek, sőt annak több tekintetben előnyére szolgált. Felvilágosítá a megyerendszer gyönge oldalait, hibáit s hiányait, még azokat is, melyeket eddig az ellenzék épen azért, minthogy e rendszer alkotmányos életünk fő biztosítékát képezte, szívesen takargatott; oszlatgatá az elfogultságot s minden bővebb vizsgálat nélküli előszeretetet, melylyel e rendszer iránt sokan merő szokásból s más alkotmányos formák kellő ismeretének hiánya miatt viseltettek. Ellenben nem kevéssé terjesztette a tüzetes tanulmányozástól idegen tömegekben, melyek országtani ismereteiket csak az időszaki sajtóból merítik, a nyugot-európai alkotmányos élet fejlettebb formáinak, a parlamentaris kormányrendszernek ismeretét; mi, tekintetbe véve a még nem is sejdített átalakulást a közel jövőben, nagy fontosságu nyereménynek tartandó.

Ha a központosítási oskola e tekintetben némi gáncsot érdemel: az abban áll, hogy annak vezérei tanaikat csak az általános elvek szerínt fejtegették, s nem ügyekeztek azokat sajátságos viszonyainkra, melyek az absolut kormányú osztrák birodalommali kapcsolatunkból támadtak, gyakorlatilag valósítható módon alkalmazni. A legnehezebb problemákat, melyek a központosított, felelős kormány behozatala esetében, a pénz, had, kereskedelem s külügyekre nézve, — mik eddig az osztrák császári birodalom hason tárgyu ügyeivel, való igaz, törvény s alkotmány ellen, s daczára a nemzet számtalan tiltakozásainak, de tényleg mégis több részeikre

1846. nézve közösen kezeltettek, — mulhatatlanul felmerülnének, megoldani meg sem kisértették. Hasonlókép elmulaszták fejtegetni azt is, miként lehetett volna a felelős, parlamentaris kormánynyal egybeolvasztani a megyei municipalis rendszer lényegesb részeit, melyeket egyszerüen elvetni sem a nemzet hajlandó, sem tanácsos nem volt volna sajátságos viszonyaink között. Ily alkalmazott, gyakorlati fejtegetések pedig, tekintve a közel jövendő nagyszerü fejleményeit, vajmi hasznosak voltak volna!

De e hiányok, e mulasztások mellett is tagadhatatlanok a központositási tanok iskolájának érdemei. Az ő fejtegetéseik két fő pont körül forogtak: a népképviselet és felelős miniszteri kormány körül. Amaz, egyik fő czélja volt ugyan a reformpárt azon felekezetének is, mely az átalakulást a megjavitott megyei rendszer alapjára óhajtá fektetni; sőt épen a népképviselet tekinteteti ezektől is azon eszköznek, mely által a megyei rendszert kinövéseitől megtisztitani s a nép valamennyi osztályaira kiterjeszteni óhajtották: de a parlamentaris kormányrendszer körüli eszmék bővebb ismeretének terjedése, valósitásuknak a nemzetben erősbödő kivánsága leginkább ezen iskola müvének tekinthető.

A felelős kormány eszméjének terjedése.

A kormány megtámadásainak befolyása alatt, melyeket a megyei municipiumok autonomiája ellen intézett, különösen nagy, az actualitás égető erejével birtak azon fejtegetések, melyekkel a centralisták a közönséget meggyőzni ügyekeztek, hogy a megyei rendszer a maga passiv ellentállásával koránt sem nyújt elegendő biztositást az alkotmánynak, s ezt csak a központositott nemzeti akaratnak kifolyásából eredő felelős kormányban lehet feltalálni. Azon eredménytelenség pedig, melyet a mult országgyülés mutatott, mind többekben öregbité ama meggyőződést, hogy a nemzeti átalakulás is csak egy felelős kormány segedelmével mehet végbe a szabadság érdekében. Igy történt, hogy Pest megye, b. Eötvös József inditványára, már a mult nyári közgyülésén, midőn Hont megyének az administrator pártoskodása által támasztott za-

vara felett folyt a tanácskozás, nyilván kimondta, hogy mulhatatlanul szükséges a kormányfelelősséget, mely törvénykönyvünkben ki van ugyan fejezve, de a kormány által tettleg meghiúsíttatott, életvalóságra vissza állítani; mert az alkotmányos élet valódisága a felelősség valóságában áll. A határozat, melyet a megye e tárgyra nézve alkotott, következő szavakkal végződik: «Mivel az egybegyűlt rendek meg vannak győződve, miszerint az alkotmányosság fentarthatása végett nagyobb és erősebb biztositékokra van szükség; s mivel ha kétkedtek volna is a közelebb mult országgyülési alsó tábla 155-dik szám alatt kelt határozatában foglaltak igazsága fölött, most meggyőződtek, miszerint részletes intézkedések az ország kifejlésére nem vezethetnek mind addig, mig az ország köz életének gyökere orvosolva nincs; és mivel az egybegyűlt rendek ez orvoslást, egy alkotmányos nemzetnél egy alkotmányosan felelős kormányban hiszik rejleni: az országgyülési tárgyakkal foglalkodó küldöttséget megbízatni rendelték, hogy a közelebbi országgyülésnek ezen irányban teendőiről annak idején véleményes tudósítást tegyen.» 1846.

E meggyőződésben utóbb Pestet több más megye is követte; és bár ezeknek közgyülésein jobbára csak a kormány rendszabályaiból fölmerült egyes kérdések forogtak szőnyegen: a felelős parlamenti kormány eszméje mégis egyre terjedt, mig végre az elv, az országgyülést közvetlen megelőzött időben, miként alább elbeszélendjük, az ellenzék zászlajára jelszó gyanánt tűzetett, s annak programmjában az átalakulás fő eszközeként jelöltetett ki, s több megye által is utasításul adatott az országgyülésre küldendő követeknek.

Mi alatt a felelős kormány elve az ellenzéki párt kebelében ily haladást tett s annyira megérett, hogy az a legközelebbi küzdelem egyik czéljául tűzetett ki: az ellenzék a már régibb idő óta kijelölt reformi kérdésekben is ügyekezett előrehaladni s azokat, mennyire a körülmények engedték, s a mennyire törvényhozáson kivül magán vagy társadalmi uton történhetett, életvalóságra emelni. E tekintetben az adó, az

1846. örökváltság s a védegylet körül oly nevezetes jelenetek merültek fel közéletünk színvonalán, hogy azokat, ha bár röviden is, említeni el nem mulaszthatnók a nélkül, hogy a nemzeti törekvések e korbeli körrajza hiányos ne maradna.

A közös adózás körüli tények.

A közös adózás kérdésének az elmult országgyülésen történt megbukta arra birta az ellenzék számos tagjait, hogy addig is, mig az általános, egyarányu közadózás a haza minden polgáraira törvény által kiterjesztetnék, önként kötelezzék magokat az adózásra. E tekintetben, nem sokára az országgyülés szétoszlása után, Bezerédy István adta az első szép példát. Tolna megyében lévén birtokai, e megyének 165,000 forintnyi összes hadi s házi adóját vévén az arány alapjául, bele foglalva a közmunkáknak pénzeni megváltását is, évenkénti háromszáz forintnyi adó lefizetésére kötelezte magát.

A hazafiui áldozatkészségből eredt nemes példa nem sokára számos követőkre talált. 1845 elején Pest megyében Rosti Albert, kinyilatkoztatván, miként a hazában létező nemesi kiváltság, mely szerint az adónak egész terhe csak az ország nem nemes lakosait nyomja, lelkiösmeretével meg nem egyez; nehogy tehát azon kiváltsággal élve, azt hallgatása által helyeselni látszassék, magát terjedelmes birtoka után a megye adózóinak sorába igtatni kivánta, minden ingó s ingatlan birtokát alávetvén a hadi és házi adónak. Követték a példát többen mások is, kik közől, mellőzve más kisebb birtokosok hasonló lemondását a kiváltságról, különösen emlitésre méltó a Zala megyei két száznál több nemes, kik közt több főrendű s nagy birtokos neve is olvasható; továbbá a Csongrád megyei mintegy hatvan nemes hazafi.

A conservativ pártiak, kik a mult országgyülésen a közadózásnak törvénynyé váltát meghiúsitották, ezen hazafiui nyilatkozatok ellen is kikeltek; s hogy azokat népszerűtlenekké, sőt, ha lehet, nevetségesekké tegyék, arra törekedtek, hogy e hazafiak ajánlata ne is fogadtassék el az illető megye részéről adó czime alatt; hanem csak az adózók felsegéllésére szánt ajándéknak neveztessék. Bár azonban az admini-

stratoroknak sikerült is ezt egynémely megyében keresztül vinniök: a hazafiui szép példa azontúl is több megyében, különösen, Sárosban, Hontban, Szatmárban stb. talált követőkre. És bár maga gr. Széchenyi István is gáncsolta ezen önkéntes adózást, melyet «a pisztoly időelőtti elsütésének» nevezett; s azon aggodalmában, nehogy e tett a nemesség nagy birtoku részében ellenhatást okozzon, az adó iránt minden tényleges lépések elhagyására szólítá honfitársait: kétséget mindazáltal nem szenved, hogy ezen egyes nemesek önkéntes lemondása az adómentesség kiváltságáról szinte hatott némileg arra, hogy a nemesi kiváltságok ősi vára a közvélemény hatalmas szavának felharsanására már a közel jövőben összeomoljon. 1846.

Valamint az adómentességről lemondásban, ugy a jobbágyok terheinek örök váltságában is Bezerédy István adta a követésre méltó első példát, jobbágyaival szabad alku utján megegyezvén az iránt, hogy ezek tőle minden urbéri adózást és szolgálatot örök áron megváltsanak. A szerződés mind a két félnek tetemes hasznára vált, s nem késett több hasonló szerződést maga után vonni. Klauzál Imre tanácsára, Vas megyében, gróf Batthyáni Kázmér és Gusztáv birtokain, több helység szinte megváltotta jobbágyi terheit; s a lakosság pár év alatt rendkivüli előhaladást tett jóllétében. Ugyanaz történt Bodonyban, Baranya megyében, Batthyáni Kázmér jószágán; továbbá Tiszaföldváron, Csongrád megye népes mezővárosaiban, Vásárhelyt, Csongrádon és Szentesen, melyek bár földes uraiknak, a Károlyi grófok nemzetségének nagy öszvegeket fizettek váltságdíjul; mégis rendkivüli hasznot arattak a váltságból. Hogy egyebeket mellőzzünk, annak bebizonyitására, mennyire emelte az örökváltság az anyagi érdekek virágzatát, példa gyanánt csak azon egy körülményt említjük, hogy Szentes, egyedül a közös legelőből részére esett s a lokosságnak bérbe adott földek haszonbéréből képes volt fedezni a váltságdíj kamatait. Örökváltsági esetek.

A jobbágy emancipacioját, a föld felszabaditását sürgetni,

1846. néhány év előtt még csaknem politikai bűnnek bélyegeztetett. És íme e tárgyban oly haladást tett már hazánk, hogy az arisztokratia jobb és okosabb része általában véve átlátta a régi viszonyok ugy igazságtalan mint káros voltát; és ha még egészben véve kevés volt is az örökváltság esete, csaknem pártkülönbség nélkül általános jelszó lett: a munkát és földet szabaddá tenni mindenek előtt; minél fogva e reform keresztül vitelét bizton lehetett várni a jövő országgyüléstől.

A védegyleti eszmék körüli mozgalom.

De legnagyobb élénkség mutatkozott a védegyleti eszmék körül, nem csak mivel ezt az ellenzék nagy része új fordulatnak tekintette anyagi érdekeink felvirágoztatására; hanem mivel az politikai oldalánál fogva is az ellenzék legélesebb fegyvere volt, s méltán a nemzet óvásának tartathatott az ország önállását sértő idegen bécsi befolyás ellen. A védegylet e politikai oldala okozá azt, hogy ellene a kormány- s conservativ pártiak honi s külföldi lapokban oly mérgesen keltek ki. Egyebek közt az augsburgi « Allgemeine Zeitungban », mely lap hazánkban, mivel annak ügyeivel sokat foglalkodék, több ezer olvasóval dicsekedhetett, «néhány valódi conservativ» azzal vádolta az ellenzéket, hogy a védegylet által egyenesen a birodalomtóli elszakadás törekvéseit nyilvánítja.

A védegyleti elveket az ellenzék nagy része nyiltan elfogadta, s azoknak irányát és czéljait az ország külön vidékein összesen 146 osztály vagy fiókegylet, melyek a pesti középponti osztálylyal összeköttetésben álltak, ügyekezett valósitani. A vád tehát már magának az egyesületnek terjedelme miatt is súlyossá vált. Ennyi osztályban, az ország minden vidékein működő egylet törekvései, ha azoknak oly féle czél tűzetik vala ki, minőről az egylet vádoltaték, könnyen veszélyesekké válhattak, felforgatásra, lázadásra vezethettek volna. A vádat különösen súlyossá tette az ellenzékre nézve az, hogy kételkedni sem lehetett, mikép ha a vád bebizonyul: az ellenzéki pártot halálos csapás éri; s attól mind azok végkép elszakadnak,

kik bár ellenezték is a kormány alkotmányszerűtlen lépteit 1845.
s rendszabályait; kik bár a szabadság elveinek alapjára kivánták is fektetni a nemzeti átalakulást: de e mellett meg voltak győződve, hogy minden törekvések s kisérletek, melyek a birodalomtóli elszakadást tűznék czélokká, a haza függetlenségét, a nemzeti státusélетet döntenék veszélybe.

E vád azonban teljesen alaptalan volt: forradalmi, elszakadási irány egyátaljában nem létezett a védegyletben. És a kik a nemzet oly tetemes része ellen, mely a védegylethez ragaszkodott, ily súlyos vádat emelni bátorkodtak: azt vagy puszta pártszellemből cselekedték, az ellenzéket megosztani s attól a félénkeket s mélyebben nem látókat, kiket a súlyos vád lehető következményei könnyen elijeszthetének, elszakadásra birni törekedvén; vagy magok is csak tudatlanságukat s a dolgok mélyére látni nem tudó felületességöket árulták el.

De bár mi volt is a conservativ párt részéről emelkedett ezen vádnak czélja s indoka: volt légyen az, az ellenzéket megrontani törekvő, rosz szándékú pártszellem, vagy tudatlanság s felületesség, — a vádat, nehogy az rosz szándékú czélját érje, kénytelennek látta magát fölemelni s kellőleg taglalni az ellenzék organuma. A Pesti Hirlap ennél fogva egyenes nyilatkozatra szólítá fel a conservativ lapokat: menynyiben ismerik el, az említett német lapban, nevökben előadott nézeteket saját nézeteiknek? E kérdést annál méltóbban intézte a Pesti Hirlap a conservativ párthoz, minthogy ama német lapi czikkben több, valóban alkotmányellenes nézet foglaltatott. A conservativok egyik lapja, a Nemzeti Újság, erre nyiltan válaszolá: hogy némely, e czikkben az ellenzék ellen emelt panaszokat ugyan valóknak tart; azonban minden alkotmányellenes elvet visszautasít, s ennél fogva ama czikket egészen el nem fogadja. A Budapesti Hiradó ellenben, melynek vezére, gr. Dessewffy Emil, a kormánynyal szorosabb összeköttetésben álla, nem kételkedett akként válaszolni: hogy akármit és akárki ír az Allgemeineban a conservativ pártról, ellenzékről, vagy bármiről is, azzal ő nem gondol;

1846. s bárminek vegye is hallgatását az ellenzék, ő felelni a Hirlap kérdésére nem fog. A dolog ez állásában az említett czikket nem lehetett többé ugy tekinteni, mint körülményeinket nem értő külföldiek zajgásait; hanem oly állitásoknak kényteleníttetett azokat nézni az ellenzék, melyeket a kormánynyal összeköttetésben álló Budapesti Hiradó saját nézeteinek fogadott el; minek következtében, az ellenzéki Hirlap egy egész sorát kezdé meg a conservativok vádjait s nézeteit czáfoló czikkeinek.

Bár e czikkelyek nagy világosságot vetnek azon elvharczra, mely hazánkban ez évek alatt a két nagy párt által vívatott; czéltévesztés nélkül mindazáltal lehetetlen volna azokat kisérnünk. A tények, s utóbb felmerült kormányi lépések kellő megvilágitása végett azonban szükség kifejtenünk a védegylet egész politikai horderejét.

A védegylet, politikai szempontból tekintve, sokkal fontosabb volt mint anyagi tekintetben. Bár abban semmi forradalmi s elszakadási irány nem létezett; mindazáltal ugy kell azt tekinteni, mint azon álláspont tényleges kifejezését, melyet az ellenzéki párt a nemzeti alkotmányos élet, önállóság s kormányzati függetlenség tekintetében elfoglalt. A nemzet kétségtelen alkotmányos jogaihoz tartozott, anyagi ügyeit a maga érdekei szerint intézni el a törvényhozás utján. A kormány ezen joggyakorlatnak régóta s a legközelebbi országgyülésen is, akadályokat gördített elébe. Az ellenzék tehát, e nemzeti jog gyakorlatában a törvényhozás terén akadályra találván, a társadalmi téren ügyekezett az ország anyagi ügyeit annak érdekei szerint előmozdítani. A nemzet több rendű szerződések, régibb s újabb törvények erejénél fogva, azon kapcsolat mellett is, mely által az ország a trónöröködés tekintetében a monarchiához köttetett, nemzeti önálló államélettel, kormányzati függetlenséggel birt. Az 1790-ki törvényt, melyben a jelenleg uralkodó Ferdinánd nagyatyja elismerte, miszerint «Magyarország saját törvényei szerint s nem a többi örökös tartományok módja szerint kormány-

zandó», a kormány jelenleg is oly érvényesnek s kötelezőnek 1846.
tartá, mint maga a nemzet. Ezen önállóság, e kormányzati függetlenség sérelmére, az ország anyagi érdekei az osztrák tartományok érdekeinek alá rendeltettek; és midőn a nemzet e sérelem orvoslatát törvényhozási úton el nem érhette: az ellenzék nem csak az országgyülésen kimondta óvását az önállóság e sérelme ellen; hanem, hogy azt a nemzeti életben is mintegy megtestesítse, s a sérelem káros következményeit némileg ellensúlyozza, a társadalmi életben keresett óvó szert. A kormány nem engedte, hogy a nemzet a kereskedelmét szabályozó vámok iránt, mire joga volt, törvényhozásilag intézkedjék: az ellenzék tehát minden egyes család küszöbénél érvényessé akarta tenni a nemzet vámszabályozási jogát.

Midőn tehát az ellenzék ezen indokoknál fogva védegyletet állított, szigorúan az alkotmányosság s törvényes nemzeti függetlenség terén maradt; s midőn ezt minden sérelem s korlátozás ellen megóvni törekedett, törekvése semmi forradalmi vagy elszakadási irányt nem foglalt magában.

Mindazáltal nem lehet csodálkoznunk, hogy a védegylet oly ingerült ellenzésre talált a conservativ pártban. E párt most szorosabban egyesült a kormánynyal, mint bár mikor eddigelé. A kormány irányával pedig semmi sem állott oly éles ellentétben, mint a védegylet. Már fentebb mondók, hogy a pártok állása, a vámviszonyok tekintetében, teljesen megváltozott. Az ellenzék nem csak lerontatni nem kivánta többé a vámsorompókat, melyek az ország s az osztrák tartományok közt léteztek; hanem azokat, mint a nemzeti önállóság eszközeit, tovább is fentartani, s csak a létező vámszabályokat törekedett az ország érdeke szerint megváltoztatni; mi végre az osztrák tartományok s az ország közt kötendő vámszövetség eszméje általában pártolásra talált az ellenzéknél. A kormány ellenben át kezdé látni, hogy a közbenső vámsorompókkal tulajdonkép a magyar önállóságot erősítette, s

1846. egygyel több akadályt teremtett a birodalom s Magyarország érdekeinek egymáshozi közelitésében.

A birodalmi miniszterium ennél fogva most már azon gondolkodott, mi módon lehetne e közbenső vámvonalt megszűntetni. Mit azonban politikai érdekek javasoltak, anyagilag nagy nehézségekre talált. A vámvonal bő financzialis forrás lévén, azt egyszerűen, minden kárpótlás nélkül eltörűlni, a különben is mindig szorult financzállapot nem engedte. Az osztrák tartományokban létező dohány egyedáruság, mely mintegy 10—12 millió ftot jövedelmezett, egyenesen e vámvonalra volt alapítva, hazánk dohánytermesztő ország lévén.

Dohány-egyedáruság.

A birodalom ezen politikai s financzialis érdekeinek harczát akként kivánta kiegyenlíteni a bécsi miniszterium, hogy mihelyt a közbenső vámvonal jövedelmeit valamely más forrásból pótolni képes leend, a vámsorompókat azonnal ledöntendi. A kárpótlásra csak két ut vezethetett; egyik: ha az ország a vámvonal jövedelmeit egyenes adóval megváltja; másik: ha a dohány-egyedáruság az országra is kiterjesztetik. Az elsőre, mióta az ellenzék a vámsorompókat az ország önállósága megőrzésére alkalmas eszköznek tekintette, semmi remény nem biztatott. A másodikra fordítá tehát törekvését a bécsi miniszterium.

A kormánynak a jövő országgyülés tekintetében az lévén reménye, hogy magának erős, biztos többséget szerzend: a birodalmi miniszterium némi engedmények igéretével reábirta Apponyi kanczellárt, hogy a dohánymonopoliumnak Magyarországra is kiterjesztését a jövő törvényhozáson pártolja, s reménylett többsége által törvénybe igtassa. A birodalmi miniszterium azonban, időközben, a még minden esetre kétes eredményű országgyülés előtt, gyártási s kereskedelmi versenyzés által is kivánt kisérletet tenni a dohányponoliummal Magyarországban. A nyár közepén hire kezdett szárnyalni, hogy az udvari kamara, Magyarország több helyein, s mindenek előtt Temesvárott, nagy szivargyárakat szándé-

kozik állítani; s boltokat nyittat a fő s más népesebb városokban, hogy ott a külföldön készített szivarait s burnótját árultassa. A miniszteriumnak ugyanis az volt reménye hogy, ha az országban néhány nagyszerű dohánygyárt s raktárakat állítván, a maga millióit a magán gyárnokok s árusok filléreivel versenybe állitja: ezeket egy pár évi, utóbb fölösen pótlandó áldozattal, mind megbuktatandja; s bizonyos idő mulva ekként maga maradván a piaczon, a dohánymonopoliumot a törvényhozás utján kivül is sikerűlend megalapítnia. 1846.

E terv sikerűltét a kamarának már azon körülmény is igen megkönnyítheté, hogy a szivarok izletességére szükséges külföldi dohány behozatali vámját a maga érdekében tetszése szerint oly magasra emelhette, hogy a magán gyárosok versenyzését egyedül ezen rendszabály által is hatalmában állott megakadályozni.

Az udvari kamara, e reményektől kecsegtetve, Pesten s más nagyobb városokban még az év folytában valóban több dohányboltot, ugynevezett trafikokat nyitott. A conservativ lapok, melyeknek vezérei a kormány terveibe beavatva valának, a közönséggel eleinte azt akarták elhitetni, hogy a kormány egyedül az ő érdekében, a dohány olcsóbbsága végett, nyittatta meg dohányboltjait.

De hasztalan. Mind e tervek s hitegetések hajótörést szenvedtek a védegyleten. Az ellenzéki lapok felszólalásai, magának a védegyesületnek s több megyéknek közgyülésein e tárgy felett folytatott vitatkozások hamar eléggé felvilágositották a közönséget; s ez, elfogadott védegyleti elveinél fogva, melyek már az első évben is mintegy három millió forinttal kevesbítették a külföldi szivar behozatalát, óvakodott a kormány szivarát, olcsóbbsága daczára is, fogyasztani.

Meghiúsulva lévén a terv, mely szerint egyedül a magánversenyzés elfojtása által ügyekeztek becsempészni a dohánymonopoliumot, a conservativ lapok is felhagytak sükeretlen áltatásaikkal; s gr. Dessewffy Emil a Budapesti Hiradóban nyiltan megkezdte táborozását a vámügyi eligazodás tárgyá-

1846. ban. A dohánymonopoliumi czélt egyenesen bevallva, nem olcsó dohányt igért többé, hanem oly jövedelmi forrást keresett az egyedáruságban, mely kellő rugékonysággal birván, egyszersmind a közbenső vámügyi eligazodásnak is eszköze lehetne. A socialis úton tett kisérlet sikere fölött maga is reménytelenségét fejezvén ki, s a tárgyat törvényhozásra tartozónak ismervén el, a jövő országgyülésnek egy egész tervet ajánla, mely szerint a dohánymonopoliumot Magyarországon behozhatónak állitá. Hogy tervének pártolást szerezzen, egyéb, könnyen megczáfolt állitásai közt azzal kecsegteté a közönséget, hogy közkezelés alá esvén a dohány, a vámsorompók az osztrák határszélen mint többé szükségtelenek, megszüntetnek; az egyedáruságból nyerendő közjövedelemből pedig nem csak a kir. harminczad jövedelmeiért kárpótlást adhat a nemzet, hanem még közczélokra is szép öszlet maradand fel. De hasztalanok maradtak minden okoskodásai: az ellenzék azok által nem csak meg nem nyeretett, hanem, több megyében, a jövő törvényhozásra sérelem gyanánt jegyezte föl a kormánynak a magánosok szabad versenyét elfojtani kivánó törekvéseit dohánytrafikáival. A vámvonalra nézve pedig átalánossá lett az ellenzékben ama vélemény, melyet a védegylet 1846-ki augusztusban tartott közgyülésén határozattá emelt: miszerint t. i. iparunk s jóllétünk jövendőjét nem a vámsorompók ledöntése, hanem viszonyos méltányosságra alapitott védrendszer, kiegyenlitési vám biztosithatja.

A védegylettel rokon eszmék. A védegylet, ezen nagy hasznu eredményen kivül, mely szerint a kormánynak socialis úton becsempészni szándéklott dohánymonopoliumi tervét teljesen meghiúsitotta, még azon eszméknél fogva is jelentékeny politikai s erkölcsi hatást gyakorolt, melyek vele, a védegylettel, rokonok voltak s melyeket, mondhatni, a közvélemény itéleteinek erejére emelt.

A védegyletben kifejezett hazafiság elvének ugyanis, a hazai ipar előmozditasán kivül, más örvendetes következményei

is valának. Ezen eszme életrekapásának eredménye lőn, hogy a külföldön s a hazára nézve szinte külföldnek tekintendő Bécsben pazar fénynyel élt nagyjaink s dúsgazdagaink azon része, melynek keble még el nem záródott vala a honszerelem meleg sugarainak behatása előtt, kötelességére lőn emlékeztetve, hogy a honban, mely őket ezer áldással halmozza el, benn éljenek; a hazaföld kebeléből merített jövedelmeket benn költsék el; s azon nemzetet, melynek joggal s anyagi tehetséggel legdúsabban felruházott fiai, a vett jóval arányban lévő hűséggel szolgálják. A haza fővárosai, Pest és Pozsony, a védegyleti eszme felmerülése óta, mind több főrendű hazafit kezdének számlálni lakosaik közé, kik előbb a külföldön tartának költséges udvart, s legfelebb néhány napra, vadászatra vagy ünnepélyre tévedtek oda, hol természetes helyök van s melyen kivül, a költő szerint, nincs, nem lehet számokra hely. A közvélemény mind szigorúbban kezdé sujtani az absentismust, főrendűink ezen egyik hazafiatlansági bűnét; s mindinkább elhatározott dologgá lőn, hogy a közelebbi törvényhozás szigorú törvényeket fog az ellen alkotni. 1846.

De nem csak nagyjaink benlakására, hanem a hazafiság minden egyéb nyilatkozataira nézve is igen hatékonyak voltak a védegyleti eszmék. Magok is a hazafiság fellelkesült érzetéből származván, minden egyéb életviszonyokban felébresztették, szilárdították ezen érzetet. És bár mit beszéltek s mennyit irtak is ellene, jobbára pártérdekből, rosz akaratu gúnyolói: az eredményeket többé el nem tagadhatták. A védegylet jótékony erkölcsi eredménye volt még egyebek közt az is, hogy a külföldieskedés eszelős divata hazánkban megszűnt; és miután egy Batthyáni Lajosné, egy Károlyi Györgyné s annyi más dús családok finomult izlésü hölgyei honi kelmékbe öltözködtek: honit viselni, ha bár talán még selejtesebb volt is, mint a régóta létező s tökelyesbűlhetett küföldi ipar gyártmánya, nem szégyen volt többé, mint még csak pár évvel az előtt, hanem dicsőség, s magasztalva említett hazafiui cselekedet. A rangot, melyet elébb a külföldi divat s termény bi-

1846. torlott, a honi foglalá el a közvéleményben, a socialis élet minden viszonyaiban. A « honi » szó s elnevezés mindennek ajtót nyitott, mindent divatossá tett, mi elébb figyelemre sem méltatott vagy épen talán megvetett vala. Még a honi irodalom, a honi müvészet, zene, tánez stb. is érezte hatását a védegyletnek. Szóval, a védegyleti eszme, a hazafiság fellelkesült érzelmének varázshatása alatt, a nemzeti s népiségi életet minden viszonyaiban keresztül lengte s megtermékenyítette.

Ez volt oka hogy, ha talán nem terjedt is oly annyira ama határozott egyesületi formában, melyben megindult; — s az első évben 138-ra menő vidéki osztályok száma a második évben csak nyolczczal szaporodott: az eszme nem kevesbbé élt a nemzetben, mint felébredtekor. A védegylet ellenségei azon langyosságot, mely az első felbuzdulást felváltani látszék, nagy örömmel arra magyarázták, hogy a védegylet enyészetnek indult; s nem is késtek nagy hangon kürtölni, hogy « az egylet nincs többé! Örök álomba szenderült! A védegylet meghalt! » Pedig csak az egyesületnek kissé merev formái iránt változott a közvélemény, kezdett hülni a lelkesedés; csak az egyesület külön működése vagy hivataloskodása nem látszék már oly szükségesnek, mint eleinte, midőn az az eszme közlönyévé, terjesztőjévé lett; és azért látszólag mindinkább passiv térre kezdett szorítkozni az eleinte oly tevékeny egyesület. De az eszme maga nem csak nem gyengült, hanem zaj nélkül is egyre terjedt, s mind mélyebben áthatotta a nemzeti élet minden elemeit.

A védegylet hatása anyagi tekintetben.

Azon politikai s erkölcsi eredmények, melyeket elszámláltunk, ama pártharczok, ingerült megtámadások, melyeket említettünk, már magokban is elég bizonyságai lehetnek, hogy a védegylet az anyagi érdekek tekintetében is, melyekre egyenesen irányoztatott, nagy hatást gyakorolt. A műiparra, a kereskedésre olyképen hatott az, mint az élesztő, mely az élettelen kovászt feldagasztja s annak ruganyosságot ad; mint a nap sugára, mely a nedves, hideg földet megtermékenyíti. Ha a rövid idő alatt szilárd és hatalmas gyárak százai nem

emelkedtek is, — mi igen természetes, miután századokig elhanyagolt, elfojtott ipart egy lábdobbanással teremteni nem lehet; ha a feltünő iparvállalatok közől rosz számitás, tapasztalatlanság, ingatag alap vagy pénzhiány, az Európaszerte uralkodó pangás s több más lehető ok miatt, az előhozottak egy része újra lemerűlt és szétporlott is: lehetetlen mégis eltagadni azt, hogy a védegylet a műipar körében fiatal erővel pezsgő életmozgalmat keltett fel, melynek teremtményei közt, a sok mulékony mellett, sok maradandó is volt. 1846.

A védegylet, a honi gyártmányoknak kelendőséget sőt keresettséget szerezvén, általában a műiparnak mind azon ágai s nemeiben nagy erő s kifejlési mozgalmat idézett elő, melyeknek terményeivel hasonnemű külföldi gyártmányok eddig majd mindenütt diadalmasan versenyeztek. Miután a « honi czikk » a « honi kelme » divattá, sőt, a védegyletben lekötött becsületszó kötelezésénél fogva, szükséggé lett: mind a már létező gyárak s kézmüvek megrendelései rögtön nagy mértékben megszaporodtak, — minél fogva azok űzletöket, forgalmi tőkéiket lehetőleg nagyobbitották; mind új kézmüvek s gyárak is keletkeztek az ipar minden ágaiban. Az álláspont, melyet eddig a honi és külföldi gyártmány a kereskedelemben elfoglalt, egészen megváltozott. Eddigelé egynémely honi gyártmány is, hogy a megrögzött előitéleteket s a divat szeszélyeit legyőzve, kelendőségre kaphasson, külföldi gyár jelvényével bélyegeztetett, külföldinek adatott ki. Most, midőn a közönség nagy része csak honit keresett, nem csak a honi gyártmányról levétetett a hazug álarcz; hanem mivel a szükséget honival mindenben kielégíteni nem lehetett, a külföldi gyártmány pedig keresettségét elvesztette, ez is gyakran honi gyanánt árultatott. A csalást ebben, bár a védegylet többféle óvó szabályokról rendelkezett, lehetetlen volt ugyan teljesen mellőzni; oly terjedelmet az mindazáltal nem nyerhetett, hogy újabb gyárak keletkezését meggátolhatta volna. És valóban, alig volt az iparnak ága, melyben több új vállalat nem

1846. keletkezett, s általában az űzlet nagy mértékben nem növekedett volna.

A gyáralapitó társaság. A védegylet első szülötte lőn a gyáralapító társaság. Midőn a védegylet megalapíttatott, sokan azok közől, kik azt azonnal pártkérdéssé tették s annak politikai, lényegesen ellenzéki eszméjétől idegenkedtek, azon ellenvetéssel léptek fel, hogy nem védegylet kell nekünk, kiknek alig van mit védeniök; nem negativ ellenzéssel, hanem a positivitás terén, gyárak alapitásával, kell segíteni múiparunk pangásán. És azonnal tanácskozni is kezdének ily féle gyáralapító társaság alakitása felett. Az ellenzék, melynek kebelében a védegylet támadt, az új eszmét ezzel nem csak megférőnek, sőt ezt amaz kiegészitőjének találta. Meggyőződött, hogy a negativ tér, melyen a védegylet, természeténél fogva mozog, a magyar gyáripar megalapitására elegendő nem lehet, s erre cselekvő lépés, activ működés is szükséges. Az eszmét tehát teljesen elfogadta. És igy lőn, hogy az ellenzéki s conservativ párt, ez iránt egyesűlve, nem sokára az országgyülés szétoszlása után, még 1844 végén, oly társaságot alkotott, melynek czélja lenne, pénzerőt előteremteni; pénzerőt, melyből a gyárnok üzletének nagyobbitására vagy újnak megalapitására oly kölcsönt nyerhessen, melytől túlságos kamatokat nem kell fizetnie, melynek rögtön felmondásától nem kell rettegnie, melyhez ismeretes vagy alaposan megvizsgált személyes viszonyai s becsületessége után, egyéb hypotheka nélkül is lehet reménye; pénzerőt, melyből a megtelepedni vágyó külföldi gyárnok, ki értelmi erőt, tudományt s ügyességet eleget, de pénzbeli biztositékot kevesebbet hozott magával, mint a mennyi egy, talán nagyobbszerű, gyár felállitására szükséges, találjon társra, vagy részvényesre, ki vele egyesűlve, a hiányzó pénzmennyiséget fedezze. E társaság tehát nem a szokásos, már nagyon is sokszor igénybe vett s megfárasztott hazafiui áldozat utján, hanem nyereséges közkereset alapján kivánta eszközölni a műipar kifejlesztését.

A társaság ekként a pártok vegyes elemeiből megalakult.

Elnökévé gr. Keglevich Gábor, főtárnokmester, másodelnökké gr. Széchenyi István, választmányi tagokká pedig Batthyáni Lajos és Kázmér, Dessewffy Emil, Teleki László grófok, Szentkirályi Móricz, Kossuth, Luka, a későbbi honti administrator, Frőhlich és Ullmann nagykereskedők választattak. De az egymást természetöknél fogva visszataszító elemeknek erőszakolt fusioja áldást nem hozhatott a társaságra. Egyesíteni akartak minden politikai véleményt; de a pártszellem összecsattanása közt a társaság nem csak meg nem szilárdúlhatott, hanem már 1845-ki februárban haldoklott. Az ellenzéki tagok Kossuthot kivánták igazgatónak választani; de minthogy ő a védegyletnek is igazgatója volt, a conservativok, az alapszabályok sérelmére, igazgatót inkább választani sem akartak, mint Kossuthra szavazni. A társaság kebelében, melynek választmányából Kossuth kilépett, az életerős, lelkes mozgalom helyett korteskedés, zsibbasztó visszavonás támadt, mit a közönség részéről bizalmatlanság s részvétlenség követvén, a társaság bomlásnak indult. Az april 13-kán tartott közgyülés, melyen a társaság élete vagy halála kimondandó vala, a szinte megjelent Deák Ferencz és Klauzál Gábor bölcs, békitő szellemének befolyása alatt, egyértelemmel a társaság fentartására szavazott ugyan, s a több tagok kilépte által megcsonkult választmányt újra megalkotta; de, bár tőkéje a 300 ezer forintot megközelítette, élénkebb, erőteljesb életre soha sem vergődhetvén, azontúl is csak tengésben maradt. 1846.

Gyümölcsözőbb volt hatása a védegyletnek egy más, már néhány év óta létező társulatra: a szerényen, de nagy haszonnal működő iparegyesületre. A piaczot, melyet a védegylet a honi gyártmányoknak biztosított, az iparegyesület kettőzött buzgalommal törekedett ellátni. Már fentebb elbeszéltük, miként ügyekezett e hasznos egylet terjeszteni az ipar körében szükséges tudományos ismereteket; jeles Hetilapjában a közönségnek tudtára adni az ipar körében támadt minden új vállalatot, felfedezést, előhaladást; miként pótolta vasárnapi Iparegyesület.

1846. mesterinas iskoláival s egyéb, a reáltudományok körében felállított, tanszékeivel a kormány eddigi mulasztását iparisko-lák alapításában; miként ügyekezett az ipar körében a szorgalmat s ügyességet jutalmazások, díjak, hirlapi ismertetések s dicsérések, kivált pedig a több városokban időnként rendezett iparműkiállitások által éleszteni. Itt rövidség okáért csak azt említjük, mi az iparegyesület körében egyenesen a a védegylet szüleménye lett, az iparárdát, vagy iparműtárt. A jótékony intézet czélja volt, a hazai kereskedő osztálynak hazai gyártmányokkal olcsó, nyereséges és mennél gyorsabb és élénkebb forgalomüzését lehetővé tenni; a fiatal, hitelben árulni még nem képes hazai gyáraknak, kész pénzen véve gyártmányaikat, biztos keletet szerezni; s végre a honi gyártmányt kereső közönséget kicsinyben is biztosan s kényelmesen ellátni a hazai ipar készitményeivel. A részvényes társaság, mely e czélokra keletkezett, a fővárosban, 1846 elején, az iparműtárt valóban felállította, mely, miután az eszme a védegyletből folyt s népszerű vala, üzletét kevés idő alatt az egész országra sükeresen kiterjesztette.

Iparműtár.

Az iparműkiállitás, melyet az iparegylet 1846 nyarán a fővárosban rendezett, összehasonlítva az 1843-kival, e hazafiui törekvések lélekemelő jutalmául, meglepő, mondhatni, rendkivüli haladást tanusított a hazai műipar körében, s újabb bizonyságát adta annak, mily hatalmas volt a lökés, melyet a védegylet eszméje adott az anyagi érdekeknek.

A hazai műipar emelésére s kifejtésére irányzott ennyi buzgalom, természetszerüleg, jótékonyan hatott vissza az anyagi érdekek egyéb ágaira, a földmívelésre, bel és külkereskedelemre s ennek fő feltételeire, a közlekedési módok s eszközök kérdéseire is.

Mezőgazdászat.

A földmívelés körében, mellőzve itt azon örvendetes haladást, melyet egyesek folytonos ügyekezete előteremtett, csak két tárgyat említünk röviden; a gazdasági egyesületet s a Tisza folyam szabályozását.

A gazdasági egyesület, tagjai s fiókegyletei számában egyre

gyarapodva, hatását, növekedő pénzerejével arányban, mind nagyobbszerű mértékben fordítá a mezőgazdaság s azzal rokon iparágak fejlesztésére. Újabban egy országos gazdaképző intézet alapitása volt egyik fő czél, melyre munkásságát s pénzerejét irányozta. Hogy a felállitandó intézet a hasonnemű külföldi, jelesen a hohenheimi, tharandi, möglini eldenai stb. gazdasági intézetekkel vetélkedhessék, s a mezőgazdasági s állattenyésztési tudomány és tapasztalat azon fokára emelkedhessék, melyet Európa nyugoti s észak-nyugoti országainak törekvései eddigelé kivívtanak: az egyesület a tanárokul kitűzött férfiakat, magok teljes kiképzése végett, több évekig utaztatá. Az intézet tényleges felállitására előleg az 1848-ki év lőn kitűzve; s egyéb nagy hasznú működései közt a mezőgazdászati muzeumot, gép és mintatárat addiglan is buzgólag tökélyesbítette. 1846.

A Tisza szabályozása oly fontos nemzetiségi, ország- és mezőgazdászati érdekekkel állott kapcsolatban, hogy a különben is nagyszerű vállalat honunk ezen kori beleseményei közt méltán a lefontosabbak egyikének tekinthető. E, mintegy másfél száz mérföldnyi hosszu tért megfutó folyam, melynek alsó fele gőzösökkel is hajózható, tekervényes folyása, csekély esete, alacsony partjai s eliszapolt medre miatt, mintegy 150 négyszög mérföldnyi tért változtatott haszonvehetetlen, sőt kigőzölgései által ártalmas posványokká s mocsárokká a haza földéből; még nagyobb téren pusztította pedig csaknem évenkénti kiöntéseivel a termékeny vidéket. A tiszavölgy lévén a magyar faj legtisztább törzsökének telephelye, e kiszamíthatlan anyagi s erkölcsi károkat okozó körülmény kétszeresen sajnos vala minden hazafi kebelnek. Csak a folyam esetének számos átmetszések által eszközölhető nagyobbitásában lévén feltalálható a bajnak gyökeres orvoslata, mind azon pénz- és erő-áldozatok, melyeket a folyam mentében lakó egyes helységek s birtokosok tettek, hogy magokat az ár ellen töltésekkel biztosítsák, többé kevesbbé sükeretlenek maradtak. Tiszaszabályozás.

1846. Széchenyi István, 1845-ben a közlekedési bizottmány elnökévé neveztetvén, az új hivatalos pályán feladatai egyik legfőbbikének ismerte, a tiszavölgyet s benne a magyar faj anyagi s erkölcsi érdekeit a pusztító ár ellen biztosítani. A terv óriási volt s létesitését legyőzhetlen nehézségek látszának akadályozni. Első s legnagyobb nehézség volt a roppant pénzerő előteremtése, melyet a nagyszerű vállalat igényelt. A birodalmi miniszterium a vállalat iránt közönyösséggel viseltetett s finánczainak örökös szűkében tetemesb öszvegeket áldozni nem volt hajlandó. Az országtól, melyre, lakosai leggazdagabb osztályának adómentessége miatt, a tehetetlenség átka nehezedett, egyhamar nem lehetett segélyt várni. E czélra még a közös adózás elvállalásának esetében sem igen lehetett nagyobb országos segélyt reményleni; miután sokan igazságtalannak tartották, hogy a tiszavölgyi birtokosoknak az ország többi lakosai vegyenek egész uradalmakat, biztosítsák azok vagyonát. Nem maradt tehát egyéb mód a költség megszerzésére a socialis térnél. De itt nem kevesebb volt a nehézség. Vidékek s egyesek álltak szemben egymással, kiknek érdekei különbözők, s kik e miatt egymásra gyanúsak valának. Ehhez járultak a megyék külön provincialis érdekei, elfogúltsága, magokat egymásnak alárendelni nem akaró féltékenysége.

És a ritka erélyű hazafinak mégis nagy részben sikerült leküzdeni a tömérdek akadályt. Ő a tiszavölgyet több izben beutazta; a külön vidékeken, melyeknek érdekei megegyeztek, külön társulatokat alakított; hogy az eddigi szakgatott vidéki törekvésekbe egységet öntsön, e társulatokat reábirta, hogy kebleikből Pestre képviselőket küldjenek, kik az egész ügy felett egybehangzólag intézkednének. E közgyülést megelőzőleg egy röpiratot készitett, melyben a vállalat részleteit s körűlményeit fejtegeté. Majd ismét Bécsben a hatalomkezelőknél kopogtatott be, pénzszerzés és egy nagyobbszerű kölcsön kieszközlése végett.

Az erélyes és ügyes küzdelem végre czélt ére. A nagy ha-

zafi Bécsben kieszközlé, hogy a kir. kincstárból a vállalatra két évig ötven —, a só felemelt árának országos alapjából pedig, mig a munka tart, évenként száz ezer forint fizettessék, ezenkivül a szükséges pénzöszveg kölcsön utján biztosíttassék. Ezen előzmények után, 1847 elején, sikerűlt végre a nagyszerű vállalat végrehajtására a tiszavölgyi társulatot megalkotni. E társulat az egyes vidéki osztályok összeségéből alakult, Széchenyi István elnöklete alatt. A működő organumok a vidéki osztályokban állíttattak fel ugyan; de hogy azok eljárásába tervszerű egység hozassék, mely a sokféle provincialis és helybeli érdekek közt egyensúlyt alkosson, egy középponti választmány neveztetett, s oly rendezési szabályok készíttettek, melyek által a középponti testület a vidéki osztályok irányában kellő hatósággal ruháztatott fel, ugy mindazáltal hogy hatáskörükben, a mennyire szükséges, emezek is szabadon mozoghassanak. A vállalatnak mind beligazgatási, mind pénzügyi, mind technikai ágai szabályoztatván, a nagy munka végre tényleg megkezdetett, s a bölcs és ügyes vezérlet alatt ez év folytán oly gyorsan s annyi sükerrel haladt, hogy annak néhány év alatti bevégzése iránt teljes bizodalom támadt a nemzetben. 1846.

A kormánypárt, mely a hosszu tétlenség után valahára mozogni kezdett, oly büszkén tekintett a maga befolyása által meginditott, e valóban nagyszerű, vállalat kezdetére, melynek a sükert Széchenyi erélye s ügyessége biztosította, hogy azt a Budapesti Hiradóban a reform conservativ modorának előfutójául nevezte el. A kormány ama félhivatalos programmban, melyet e hirlap közlött, az anyagi érdekek emelését valóban teendői közé s pedig a szellemiek elébe sorozta. Azon tevékenység mellett, mely az anyagi érdekek körül a társadalmi téren mind élénkebbé lőn, erkölcsileg kényszerítve is érzé magát a kormány kitelhetőleg ápolni, gyarapítani ezen érdekeket. Ily nemű törekvés nélkül lehetetlennek látta csak némileg is megnyerni a közvélemény hajlamát, s

1846. mit magának czélul tűzött ki, biztos többséget szerezni a jövő törvényhozásra.

Hogy Apponyi az anyagi érdekek gyarapitására valóban minden lehetőt megtenni óhajtott, ha különben hazafisága nem kezeskedett volna is, kételkedni már ezen oknál fogva sem lehetett. Kezeit azonban sok, tekintetben kötve érezé. Az ország érdekei az osztrák örökös tartományok érdekeinek eddigelé olyannyira alárendelve léteztek, s e kedvezőtlen viszonyok egy század lefolyta alatt oly mélyen szétgyökereztek, oly erősen beszövődtek az összes birodalom egész státusgazdászati rendszerébe, hogy azokon jelenleg a legjobb akarattal sem lehetett volna rögtön s mindenben segíteni. De ezen nehézségeken kivül, melyek a hazánk ellen elkövetett régiebb, százados kormánybűnökből eredtek vala, léteztének még mások is, melyeket Apponyi csak azért nem lőn képes elmozdítani, mivel a birodalmi miniszteriumban nem nyert elég erélyes támogatást. E miniszteriumban s a tőle függő osztrák kormányszékekben még mindig létezett az alkotmányos elvekkel megférni s megalkudni nem tudó absolut irány, s ennél fogva bizonyos ellenséges indulat Magyarország irányában; mely indulat, egyesülve a minden reformtól iszonyodó, megkövesült bureaukratismus lomha gépiességével, gyakran a könnyű szerrel valósitható javitásokat is meggátolta.

Vámviszonyok. Ez volt az eset egyebek közt épen azon tárgyban, melyben a magyar nemzet régóta leghevesebben kivánta a méltányos javitást, a közbenső vám szabályai tekintetében. Ausztriának ipara a Magyarországé irányában már oly erős, kifejlett volt, hogy ez amazzal egyenlő viszonyok közt sem állhatta volna ki egyhamar a versenyt. Az osztó igazság tehát azt igényelte, hogy a két állam közt létező vámvonal eddigi igazságtalan szabályai akként módosittassanak, hogy, ha nem védetnék is általok a magyar ipar az osztrák ellen, miként azt a magyar ellenzék követelte; legalább méltányos viszonyosság alapittassék meg az ugyanazon fejedelem két országa

között. És íme az osztrák kormány, bizonyosan azon ellen- 1846.
séges indulatból, melylyel az absolut hajlamu bécsi kamara az alkotmányos Magyarország irányában viseltetett, a fejletlen, gyönge magyar ipart s kereskedelmet oly igen terhelő, majdnem colonialis vámviszonyok méltányos kiegyenlitésére sem volt hajlandó a nélkül, hogy Magyarország új s igen súlyos áldozatokat ne hozzon.

A védegyleti mozgalmak a vámszabályzati kérdést szükségkép szőnyegre hozták. A bécsi kormány felboszankodva a védegylet megalapítása miatt, eleinte tilalmazó szabályokkal szándékozott az ellen fellépni. József főherczeg nádor bölcs előterjesztései Apponyiban is megerősitették a meggyőződést, hogy oly társulat ellen, mint a védegylet, mely egyedül a korlátolhatlan egyéni szabadság erkölcsi alapján emelkedett, kormánytilalmak által hatni teljes lehetetlenség, és hogy a kormány czéljaival egyenesen ellenkező eredmény állna elő, ha a társulat külső nyilatkozatai ellen tilalom hirdettetnék. Minthogy tehát a védegylet a közbenső vámszabályok igazságtalan s káros voltának érzetéből nőtt ki: Apponyi az ellenzéki színezetű védegyletet gyöngíteni szándékozván, a birodalmi miniszteriumnál oda fordította hatását, hogy a közbenső vámviszonyok, melyek által az ország anyagilag oly igen terheltetik, politikailag pedig oly veszélyessé válható mozgalom idéztetik elő, valahára méltányosabban intéztessenek el.

Szava a birodalmi miniszterium előtt nem hangozhatott el hatás nélkül. E miniszterium, Metternich terve szerint, most maga akart élére állni a magyarországi reformnak; a nélkül pedig, hogy a nemzet igazságos kivánsága kielégíttessék, s igy az ellenzék meggyöngíttessék, semmi remény sem lehetett arra, hogy a kormány a jövő országgyülésen többséget nyerjen, mely által a reform vezérletét magának biztosíthatná. Mellőzhetetlennek mutatkozott tehát a szükség, hogy a miniszterium a vámviszonyokban módositást eszközöljön. De, bár a kitűzött czélnál fogva érdekében állott, az országot minden kitelhető módon kiengesztelni, s az ellenzéki törek-

1846. véseket ekkép lehetőleg csökkenteni: az említett okokból, még sem tudott őszintén megalkudni a szükséggel, s a már egészen nem mellőzhető méltányosságot teljes mértékben megalapítani a vámviszonyokban.

Igy lőn, hogy ama vámintézkedések, melyek 1845 és a következő év folytán, több ízben tétettek, merő félszabályok maradtak, melyek a bécsi kormányt semmivel sem juttatták közelebb a maga czéljához. A helyett, hogy az egész vámrendszer új elvek szerint kijavíttatott, s mint kelle, a méltányos viszonyosság alapjára állíttatott volna: a rendszer fentartása mellett, a magyar iparnak csak némi egyes czikkekre nézve adattak kedvezmények. Azonban még ezek is oly mostoha kézzel mérettek hogy, bár a régiekhez képest az új szabályok tényleges könnyebbséget eszközöltek, czélját a kormány teljesen téveszté; sőt miután a viszonyosság még ezen egyes változtatásoknál sem alapíttatott meg, s az osztrák ipar még az új szabályok által is védve maradt a magyar ellen: kiengesztelődés helyett, csak az igazságtalanság érzetéből eredt keserűséget növesztették.

Hogy ezen új szabályok természetéről világos fogalmunk legyen, íme álljon itt néhány azok közől. A vám, különösen a bőr, len, kender, selyemművekre nézve szállíttatott alább a réginél. Kikészített bőr 500 ezer forint árunál több hozatott be Ausztriából Magyarországba, mint viszont; és annak vámja mégis az új szabályok szerint az osztrák iparnak kedvezett. A bőrművekre nézve pedig az osztrák ipar még mindig két annyi vámmal maradt védve a magyar versenyzése ellen, noha e versenytől félni alig lehetett. Például a vargaművek, melyek előbb, midőn tőlünk Ausztriába vitettek, minden mázsa után 15 ftot fizettek; ha Ausztriából Magyarországba hozattak, csak 7 ft. 30 kr. vámmal terheltettek. Most a tételek lejebb szállíttattak ugyan, de az arány ugyan az maradt: a 15 ft. most 4 ft. 10 krra., a 7 ft. 30 kr. 2 ft. 5 krra. szállíttatott.

A len-, kender-, csepű- és csipke-fonalra nézve ekként áll- 1846.
nak a tételek, a régi vámszabályok szerint a bevitelnél:

	Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
	Magy. harminczad	Osztr vám	Magy. harminczad	Osztr. vám
Fonal, nyers	— ft. 25 kr.	— ft. 10 kr.	— ft. 25 kr.	— ft. 10 kr.
,, fehérített	1 ,, 15 ,,	— ,, $12^{2}/_{4}$,,	1 ,, 40 ,,	— ,, $12^{2}/_{4}$,,
,, festett	1 ,, 40 ,,	— ,, $12^{2}/_{4}$,,	4 ,, 10 ,,	— ,, $12^{2}/_{4}$,,
Czérna, festetlen	2 ,, 30 ,,	— ,, 25 ,,	2 ,, 30 ,,	— ,, 25 ,,
,, festett	2 ,, 30 ,,	— ,, 25 ,,	3 ,, 20 ,,	— ,, 25 ,,

Az új vámszabályok szerint a bevitelnél:

	Ausztriából hozzánk		Tőlünk Ausztriába	
	Magy. harminczad	Osztr. vám	Magy. harminczad	Osztr. vám
Fonal, nyers	— ft. 10 kr.	— ft. 5 kr.	— ft. 10 kr.	— ft. 5 kr.
,, fehérített	— ,, 50 ,,	— ,, 10 ,,	1 ,, 40 ,,	— ,, 10 ,,
,, festett	1 ,, 40 ,,	— ,, 10 ,,	3 ,, 20 ,,	— ,, 10 ,,
Czérna, festetlen	1 ,, 30 ,,	— ,, 10 ,,	2 ,, 30 ,,	— ,, 10 ,,
,, festett	1 ,, 40 ,,	— ,, 10 ,,	3 ,, 20 ,,	— ,, 10 ,,

E táblázatból szembetűnő, mily védelemben részesűl az osztrák ipar, még az új szabályzat szerint is, a magyar ellen. Még kiáltóbb volt az aránytalanság az ipar némely más czikkeire nézve. Tekintsük, például, a selymet, [1]) melyre nézve a vámtételek ekként állnak a bevitelnél:

	Ausztriából hozzánk	Tőlünk Ausztriába
Selyem, nyers, fonott v. sodrott	50 ft. 50 kr	22 ft. 30 kr. mázsájától.
,, tisztított vagy festett	100 ft. — kr.	4 ft. 10 kr. ,,

Mi egyenesen oda volt számítva, hogy a feldolgozandó anyagot az osztrák ipar olcsóbban kapja mint a magyar, s a munkadíj Ausztria javára essék.

[1]) Selyemtenyésztésünk folyton növekedésben volt ugyan; de mind eddig nem emelkedett azon fokra, melyet a növekedő gyárűzlet igényelt. A haladás mindazáltal mégis örvendetes vala. 1826-ban az összes magyarhoni selyemtermény, ide értve a határőrvidéket, még csak 136,000 font gubót tett. 1844-ben már 522,086 font gubó váltatott be a termesztőktől (fontja 36 kr.). E mennyiségből 290,186 font a katonai határőrvidékre esett; a többi a polgári hatóságokban oszlott fel. A termelés a következő években folyton növekedve, 1845-ben 554,721 a következő évben pedig 641,335 fontra emelkedett. ($12_{74}/_{100}$ font nyers gubó adott egy font gombolyított selymet.)

1846. Érzé maga az osztrák ministerium is, hogy ilyféle szabályok a magyar nemzetet soha nem fogják kielégíteni ; érzé, hogy a régi panaszok és surlódások megszűntetése végett elébb vagy utóbb mégis kénytelen leend a méltányos viszonyosság elveit elfogadni. Az ellenzék részéről a védegylet fenyegető intésként hatott reá; a conservativ párt pedig, s annak élén maga a kanczellár is, most már a közbenső vámok eltörlésének szükségét pengette, szemközt a magyar iparnak védvámokat követelő ellenzékkel. Lehetetlen volt e fölött a bécsi kormánynak nem látnia, hogy e vámvonal eltörlése, mig egy részről az osztrák tartományoknak is nagy hasznára válnék; más részről képes volna Magyarországot, melynek mostani gyöngesége az egész monarchia erejét csökkenti, hatalmasan kifejteni s ekként a monarchia erőforrásait is megkettőztetni; nem is említve, hogy a vámsorompók ledöntése az országot némileg politikai tekintetben is közelebb vezetné a birodalmi érdekekhez. És ugy látszik, hajlott is Metternich a kanczellár s a conservativ párt sürgetéseire, mely e kérdés megoldásától nem csak pártja növekedését, hanem a földmívelés nagy gyarapodását is reméli vala; mi a pártnak, mely jobbára nagy birtokosokból állott, különösen érdekében feküdt.

A közbenső vámvonalhoz azonban tetemes financzérdek csatlakozott. Az osztrák tartományokban, mint fentebb említők, dohánymonopol létezett, mely a kincstárnak évenként 10—12 millió ftot jövedelmezett; miután pedig a dohányt a kincstári abaldónak Magyarország szolgáltatta: az egyedáruság fentartását csak a vámvonal tette lehetővé. A bécsi kormány ennél fogva csak azon feltétel alatt hajólt a vámvonal eltörlésére, ha a dohánymonopol Magyarországra is kiterjesztetik. Apponyi s pártja ez alkuban megegyezett; s a kincstár, mint említők, addig is, mig a kérdést a törvényhozás megoldaná, mindjárt kisérletet tőn a dohánymonopoliumot socialis uton csempészni be Magyarországba.

E kisérletet azonban, a már hatalmasan elterjedt védegy-

1846.

Pártvélemények a közbenső vámok felett.

leti eszmék, mint láttuk, teljesen megfoszták sikerétől. Az ellenzéki lapok egyszersmind a vámkérdést is minden oldalról taglalás alá vették. A Hetilap, mely különösen az ipar érdekeit képviselte, s mely most a saját lapot nem nyerhetett Kossuth elveinek lőn organuma, nem csak fentartani kivánta a vámvonalt, hanem azt olykép óhajtá szabályoztatni hogy, mint eddig az osztrák ipar védetett a magyar ellen: ugy ezentúl, megfordítva, a gyönge magyar ipar védessék a már erős osztrák ellenében. Meg kell vallani, hogy e vélemény, mint a védegyleti eszmékből folyó, s a nemzeti önállósági igényeknek megfelelő, tetszést, népszerűséget nyert ugyan az ellenzék nagy részében; de a birodalommali viszonyainkat tekintve, egyátaljában kivihetetlen volt. Védvám a magyar ipar javára, az osztrák érdekek sérelmét vonta volna maga után; hogyan lehetett volna pedig valaha a magyar királytól, ki egyszersmind osztrák császár is volt, oly törvények szentesitését várni, melyek az osztrák érdekekbe ütköznek?

Kivihetőbb, gyakorlatibb volt ennél a Pesti Hirlap terve. E lap véleménye abban összpontosult, hogy miután a Magyarország s az örökös tartományok közti vámviszonyok hazánkra nézve felette nyomasztók: e viszonyoknak meg kell szűnni, a sorompókat le kell dönteni. Helyébe azonban csak vámszövetség léphet. Azon állás, mely a monarchiának az európai státusrendszerben s Magyarországnak Ausztria irányában jutott, kizárja a védrendszer lehetőségét. Azon kapocsnak, mely a császárság közt és köztünk fenáll, gyöngülni nem lehet; s mivel viszont erősbödése, a magyar nemzetiség s alkotmányosság rovására, sem történhetik: arra csak egyetlen mód van, tudniillik, az anyagi érdekek összeforrasztása. S ez a vámszövetség, oly forma vámszövetség, minő az egymástól független német státusok közt fenáll, melyek közől mindegyik befoly a vámtariffa meghatározására. Tehát a vámügyek elrendezésére a magyar törvényhozásnak is befolyást kell bírnia. Továbbá, ha a magyar pénzügy a vámszövetség által a harminczadi jövedelmektől megfosztatik, a

1846. mennyiben az igy származott jövedelemcsökkenés a törvényhozás előtt kimutattatik, részünkről rendes budget utján fedezendő. De kárpótlásról, a vámszövetség megvásárlásáról a másik részen szó sem lehet. Ezekhez még csak azt tűzte feltételül az említett lap, hogy a dohánymonopolium nálunk be ne hozassék. Mert bár nyomasztók is reánk nézve a mostani vámviszonyok; a sorompókat mégis minden áron, s különösen oly nevezetes iparág feláldozásával, minő a dohánytermesztés, melyet a monopolium, mint mindenütt, ugy nálunk is rövid idő alatt elölne, megvásárlani akarnunk, esztelenség volna.

Kossuth a Hetilapban eleinte megtámadta a Pesti Hirlap ezen tervét; s mivel ez a védvámrendszert viszonyaink közt kivihetetlen utopiának nevezte, azzal vádolá e lapot, hogy kétségbe esik hazánk érdekönállásának jövendője felett, s a várat, bár feltételek alatt, védelem nélkül adja fel, mielőtt arra csak fel is lett volna szólítva; vádolá, hogy bár a Hirlap az ellenzék organumának vallja magát, a védvámrendszert mégis, melyet az ellenzék a maga programmjába felvett, helytelenítvén, helyette vámszövetséget javasol.

E vád azonban szinte oly helytelen volt mint a szigorú ragaszkodás a védvámrendszerhez. A védegylet, miként a Hirlap helyesen vizonzá, ne-továbbja volt a védvámrendszeri agitationak; s annak eredményei, az iparköri mozgalmak, a védegyletet bizonyosan túlélik s elenyészni többé nem fognak. A védegylet, mely a védvámrendszer pótszeréül szolgált, ipari tekintetben az elébbinél jobb állapotot szűlt, s épen azért könnyíti a vámkérdés végképeni eldöntését. Mielőtt a vámszövetség létre jő, ám ragaszkodjunk a védegylethez, mint a vámszövetséget siettető, s azt elősegítő eszközhöz; mert vámszövetséget pártolni, s ideiglen a védegyesülethez ragaszkodni: e kettő nem csak hogy összefér, hanem egyik a másikat előmozdítja. Átlátta e vélemény helyességét utóbb Kossuth is, s elállva a szigorú védrendszer elveitől, ekként nyilatkozott a Hetilapban: « Nincs közöttünk senki,

magát azzal mystificaló, hogy miután királyunk ausztriai 1846.
császár is, mi a magyar király megegyezésével fogunk az ausztriai császár ellen önhatalommal védvonalt állítani; hanem gondoltuk és gondoljuk azt, hogy alku és egyesség utján fog, Ausztria hozzájárultával, a közbenső vám szabályoztatni, s e szabályozásnál kölcsönös méltányossággal hazánk érdeke is tekintetbe vétetni.»

Az ellenzék organumai ekként, a dolog lényegét tekintve, megegyeztek nézeteikben a vámkérdést illetőleg; mi annyiban nem kevés fontossággal birt, minthogy utóbb e vélemények szerint készűltek jobbára a vármegyék s városok követeinek utasításai az országgyülésre. A vámszövetség. alkotmányos föltételek mellett, közvéleménynyé lett az ellenzéki párt kebelében. A conservativ párt viszont az internationalis kereskedés teljes szabadságát tűzte ki zászlajára a nélkül hogy, midőn a közbenső sorompók lerontatnak, hazánknak befolyást követelne a külfölddeli vámviszonyok szabályozására, azt egészen a birodalmi kormány önkényére bizván. A conservativ párt ennél fogva a vámkérdésben hajlandó volt egészen lemondani az alkotmányosságról; s e mellett a vámsorompók megszűntetését még a dohánymonopoliummal is kész volt volna megvásárolni; mi rövid idő mulva megsemmítendő lett volna terjedelmes dohánytermesztési iparunkat.

Azon elv, mely szerint a vámszabályozást a conservativ párt kizárólag a korona jogai közé számította, nem csak törvényeinkkel s alkotmányunkkal ellenkezett, hanem anyagi érdekeinkre nézve is sérelmes, a jövőre tekintve pedig veszélyes vala. Ausztria hátramaradását ipara s kereskedelme tekintetében a míveltebb európai státusok mögött, nagy részben vámjainak szűkkeblű, értelmetlen, látszólagos, csekély vámjövedelmekért magas státusgazdászati érdekeket feláldozó, helytelen szabályozása okozta. S méltán lehetett attól tartani, hogy még nagy idő telik bele, mig az érdekek felszinéhez ragaszkodó bécsi kormány a státusgazdászat magasabb szempontjaiból fogja fel s rendezi a birodalom érdekeit. A monarchiának

1846. e helytelen vámrendszere, mely alkotmányosságunk sérelmével reánk is önkényesen kiterjesztetett, eddig is rendkivüli káros hatást gyakorlott mireánk. Nem volt elég, hogy a közbenső vámok védelmet nyujtottak ellenünk a fejlettebb iparu szomszéd örökös tartományoknak, mig e tartományok termékeit versenyre bocsátották piaczainkra; nem volt elég, sokféleképen gátoltatnunk, előállítani azt, minek előállitására nálunk kéz, szorgalom, anyag, tehetség és némi tőke is volt: e felett még a birodalmi külső vámok is kétszeresen nehezedtek reánk. Nem csak az iparvédelem rendszerét nem követhettük; hanem akadályozva valánk abban is, hogy szükségeinket onnan fedezhessük, honnan azokat fedezni legjobban s legolcsóbban lehetett volna. Részint teljes tilalmak, részint tilalmakkal csaknem határos vámok egészen kizárták a külföldi áruczikkek behozatalát. Ekként az osztrák gyártmánynak biztositva lőn ugyan a magyar piacz; de reánk azon kár háramlott, hogy aránylag rosszabb gyártmányt drágábban kényteleníttettünk vásárlani. De káros volt a birodalomra nézve is e vámrendszer. A szerfölött magas vámok által előidézett tiltott kereskedés, csempészet meggátlására tett költséges intézkedések a vámjövedelmek tetemes részét elnyelték. Más részről pedig a piacz iránt biztositott osztrák gyáros nem érzett ösztönt, erejét, ügyességét jobban kifejteni; mi mérsékelt védvám mellett megtörténhetvén, a birodalom egyes iparágai jobban kifejlődhettek volna.

Igaz ugyan, hogy Ausztriában szintugy mint Magyarországban túlnyomó s különös figyelemre méltó vala a földmívelési érdek; de kétséget nem szenved, hogy a monarchia, a természeti előnyöket jobban használva, inkább hivatva volt, mint bármely más státus Európa közepében, kifejteni industrialis erejét. Mily bőség a nyers termesztményekben, mily gazdagság egyéb természeti kincsekben, melyek az iparnak anyagul, szükséges kellékekül szolgálnak; és mégis aránylag mi csekély volt a birodalom összes iparterménye! Ha a kereskedelmi forgalom táblázataira vetjük szemeinket, látni fog-

juk hogy, daczára minden magas vagy épen tiltó vámoknak, a bevitel jóval meghaladja a kivitelt az iparczikkekre nézve. 1844-ben a kivitel nem ment többre 73 millió forint értéknél; és még ennek is csak fele volt tulajdonkép a birodalmi ipar terméke, ugy hogy a birodalom ipara alig nyujtá negyedrészét azon iparczikkeknek, melyeket annak kereskedése különböző irányokban közvetített. Az összes forgalom ez évben, hivatalos adatok után, 370 milliót tőn; mely öszvegben a sajátképeni birodalmi szorgalom terméke csak 37 millióval van képviselve. És e nem kedvező arány jobbára az osztrák státusgazdászat vezetésének fonákságából, különösen a vámviszonyok helytelen szervezéséből származott. 1846.

Ily körülmények közt, melyekhez ha kivált még azon majdnem ellenséges indulatot hozzáadjuk, melylyel az osztrák absolut szellemű kormányszékek Magyarország érdekei irányában viseltettek, könnyű átlátni: miért nem volt az ellenzéknek bizodalma a birodalmi kormányban, s miért sürgette oly annyira a törvényhozás részvétét a vámviszonyok rendezésében, mit önállásának érdekei, alkotmányos jogai különben is igényeltek. Ezekből fejthető meg továbbá az is, miért ügyekezett annyira a magyar ellenzék socialis úton segíteni e nyomasztó állapoton, s a világkereskedésbeni részvétre, mitől csaknem egészen el volt zárva, utat nyitni az országnak.

E tekintetben különösen két eszme, két vállalat merűl fel a nemzet ezen kori törekvéseiben, melyek, bár egyenesen az anyagi érdekek terén mozogtak, kiválókép ellenzéki színezetet viseltek; ezek: a kereskedelmi társaság s a fiumei vasut.

A magyar kereskedelmi társaság.

A kereskedelmi társaság eszméjének megszületésére azon angol ügyvivőség szolgált alkalmul, melyet egy Gifford nevű angol Pesten felállított, s melynek czélja volt: magyar termékeket, eladás végett, egyenesen szállítani a londoni piaczra. A társaságot ifjabb Szabó Pál, volt trieszti kereskedő, hozta még 1842 folytán inditványba; majd Kossuth is fellépett Hirlapjában annak pártolására. Az eszme tetszésre találván, felette az 1843-ki országgyülés alkalmával több jeles hazafiak tanács-

1846. kozni kezdének. A czél, melyet az inditványozó a társaságnak kitűzött, körülményeink közt csábitó ingerrel hatott a közönségre; mert nem kevesebb volt az, mint külkereskedésünket, melyet eddigelé majdnem kizárólag Trieszt és Bécs, tehát idegen piaczok, eszközlének, emancipálni; annak önálló kiviteli utat nyitni; a bevitelit egyenesen Fiumén át vezetni, Fiumét s a magyar tengerhajózást minden lehető módon emelni s azt a Feketetengeren is föléleszteni; gyárakat s földmívelőket előlegezések által segíteni; az országnak s egyeseknek külföldi kereskedési tudósitások megszerzésére közbejáróul szolgálni; új közlekedési eszközök, vasutak, csatornák épitésére az első lépéseket megtenni. Például s példányul a németalföldi maatschappi-, a nyugotindia- rajnai, a velenczei társaságokat, s az általok kivívott roppant eredményeket mutatta fel az inditványozó. A társaság végre 1844-ki májusban megalakult; elnökül gr. Batthyáni Lajost, igazgatóul az inditványozó Szabó Pált, választmányi tagokul pedig, három pesti nagykereskedőn kivül, Szentkirályit és Kossuthot választotta, s a munkálkodást 1132 darab 500 forintos részvénynyel még az év folytában megkezdette.

E működés sükeréről egy év mulva egyebek közt a következőket mondja jelentésében az igazgató: «A társaság hitele a legelső rendű kereskedelmi házakkali összeköttetésekben nemcsak Európaszerte, hanem távolabb világrészekben is meg van alapitva, s pedig meg van alapitva önállólag, nemzetileg, nem pedig mások közbenjáró kegyelméből.

«Ezen hitel okozá, hogy ámbár még alapszabályaink 2-dik §-sa szerint 2626 részvényünk nincs kibocsátva, mégis jónak véltük, a részvénykibocsátást ideiglenesen felfüggeszteni; mert ügyvitelünk kedvező állapota mellett, hitelünknél fogva olcsóbb erővel rendelkezhetének, mint melyet a további részvénykibocsátás utján nyerhetett alaptőke-szaporodás nyujthatott volna. S igy nem tartottuk méltányosnak, szükség nélkül többeket s pedig olyanokat osztoztatni üzletünk nyereségében kik, midőn intézetünk annyi ellenségeskedések közt még

csak keletkezőben vala, megvonták tőlünk csatlakozásukat s 1846.
nem segíték viselni a megalapítás bizonytalan jövendőjének veszélyeit.

«A hova hazánk termékeinek alkalmatos volta megengedé, egyenes és közvetlen kereskedelmi összeköttetést nyitottunk meg; s ha a társaság ez ösvényen tovább haladásának isten és szerencse kedvezend, a magyar nem szorúland többé idegen közvetítőkre, hogy termékeit oda adhassa el, hova legtöbb haszonnal lehet, és szükségeit onnan fedezhesse, honnan legjutányosabban fedezhetők. És ezen egyenes összeköttetési kaput nem csak társaságunk monopolizált tulajdonául, hanem az összes nemzeti kereskedés számára nyitottuk meg; — az általunk tört ösvény nyitva áll mindenkinek.

«Ezen egyenes s közvetlen kereskedelmi összeköttetés Európára s Afrika földközi tengerpartjára nem szorítkozott. A távol Braziliába is küldénk kisérletül honi nyers termékekkel rakodott hajót; s örömünkre válik megjegyezhetni hogy, ha isten is ugy akarja, különösen pangásnak indult borainkra nézve, egészen új piaczokhoz nyitottunk csatornát Délamerika távol részeiben!

«Segítők a honi termesztést nagyszerű vásárlásokkal, előlegezésekkel, bizományi eladásokkal; segítők a keletkező honi műipart pénzzel, hitellel és sükeres közbenjárással: Olaszországban, eszközlésük következtében, magyar butorraktár van immár, mely az ottani kényes, franczia izlésű piaczon a francziákkal is győzedelmesen versenyezik.

«Hazánk nagy folyóin harmincznál több nagy hajónak nyujtottunk keresetet, s a tengeren tizennyolcz hajó uszott és uszik Anglia, Francziaország, Belgium, Hollandia, Amerika és Afrika felé, miket az adriai tengerről utnak indítánk.» A czikkek, melyekkel a társaság legtöbb űzletet tőn, s melyek a jövőre is legnagyobb hasznot igértek, repczéből, dohányból, lisztből, borból, disznózsir és füstölt husból, fagyu és viaszból stb. állottak. A társaság első évi mérlege az öt

1846. százalékon felül, levonva a kezelési költségeket, hét százaléknyi osztalékot mutatott.

De a kezdetnek e szép eredményét s a jövendő még dúsabb reményeit, melyekre nagy részben az igazgató, Szabó Pál, tevékenysége s értelmes ügyvitele látszott feljogosítani, a részvényes tagoknak, kivált pedig a választmánynak egy nagy hibája, melynél fogva az igazgatóra az ügyvitelben, minden ellenőrködés nékül, teljes hatalmat ruháztak, majdnem végkép meghiúsitotta. Mert Szabó Pál e bizodalomra teljességgel nem volt méltó. Ő nem csak «tudatlan, gyakorlatiatlan könnyelmű s irrealis» volt, miként rólá az eljárása vizsgálatával megbizott választmány nyilatkozott, hanem még hűtlennek s rosz lelkűnek is bizonyította be magát. Ő a bizodalmat, melyet látszólag buzgó tevékenysége, nem kevesbbé mint szóhatalma, szabadelvű meggyőződései által a jobbára ellenzékiekből álló társasági s kivált választmányi tagok, mindenek fölött pedig Kossuth előtt az első évben magának kivívott, rútul megcsalta. A második év végén, bár alóla minden módon kibújni törekedett, számadásra kényszeríttetvén, a mérlegben 84,000 forintnyi veszteséget mutatott be; majd midőn eljárása bővebb vizsgálat alá vettetett, Pestről titkon megszökött s külföldre távozott. A vizsgáló választmány utóbb még mintegy 35,000 ftnyi veszteséget s 30,000 ftnyi pénztárhiányt mutatott ki; mely utósó tételt azonban a megszökött igazgató atyja a társaságnak megtérítette.

Körülményeink közt, melyekben minden vállalatnak annyi s oly nagy nehézségekkel kelle megküzdeni, s hol mindenre nézve még csak az első kisérletek tétettek, a kereskedelmi társaságnak ezen catastrophája méltán országos csapásnak vala tekinthető. És mégis, annyira eltévedett már a conservativ párt a józan mérséklettől, hogy e szomorú esetet sem kételkedett az ellenzék tekintélyének csorbitására s Kossuth népszerűségének csökkentésére kizsákmányolni. A Budapesti Hiradó s a Nemzeti Újság vádolták a kereskedelmi társaságot, hogy «dolgainak vezérletében főszerepet a politikai rokon-

szenvnek engedett játszani, s ennél fogva szakhoz nem értő, ábrándozó emberek gyakoroltak túlnyomó befolyást.» E vád, melylyel leginkább Kossuthot czéloztak sujtani, nem egészen alaptalan: Szabót, politikai szabadelvűsége, ügyes szájhősiessége által megcsalatva, Kossuth pártolta leginkább s kivált ő volt oka, hogy a bizodalom oly határtalan lett iránta, miszerint szükségesnek nem tartatott, eljárását folytonos ellenőrséggel kisérni; Kossuthot pedig azon gáncs érte, hogy hiányzik benne az emberismeret, és ott is sokszor ábrándtól, phantasiától vezettetik, hol szigorú valóságra, meztelen ténylegességre s az ész hideg, nyugodt megfontolására van szükség. De más részről lehetetlen nem gáncsolni a conservativok azon túlzását is a pártgyűlöletté vált szenvedélyességben, miszerint örömragyogó arczokkal, megelégedett mosolylyal, diadalmi büszkeséggel, mint valamely örvendetes eseményt, hirdették a valóban országos csapást, megfeledkezvén, hogy vannak a nemzet életében pillanatok, midőn minden becsületes honfikebelnek kötelessége, elfojtani magában a pártszenvedélyt s közös erővel munkálni a felmerült veszély elhárítására. 1846.

A csapás azonban nem sujtotta le végkép a kereskedelmi társaságot; s bár megcsorbult hitellel, megcsökkent anyagi erővel, de nagyobb óvatossággal, gondosabb felügyelettel azután is folytatta működését: miszerint reményre ébreszthetett, hogy erkölcsi s anyagi veszteségeit nem sokára sikerűlend helyrepótolnia. —

Azon mostoha indulatnak, melylyel a bécsi ministerium Magyarország érdekei tekintetében viseltetett, természetes következése lőn, hogy a reform s haladás zászlaját mindenre nézve a kényuralmi hajlamokat ellenző szabadelvű, nemzeti párt lobogtatta. Az ellenzéki párt sürgette, mint látók, országyűléseken a nemzeti alkotmányos reformot; az ellenzéki párt tett a társadalmi téren mindenféle kisérleteket, az ország anyagi viszonyainak kifejtésére. A bécsi kormány e miatt féltékeny szemmel kisért minden mozgalmat; s maga

1846. megkövesűlt tétlenségbe lévén sülyedve, arra fordítá egész erejét s tevékenységét hogy, mint szabadelvű, ellenzéki nyilatkozatot, gátoljon, akadályozzon, megrontson, meghiúsitson mindent, mi a nemzet s különösen annak tevékeny, feltörekvő töredéke, az ellenzék kebelében felmerűlt.

Vasutak. Ez volt eddigelé nagy részben az eset a közlekedési eszközök, vasutak, különösen a vukovár-fiumei vasut tekintetében is. A bécsi kormány 1836-ban szabadalmat adott a galiczia-bochniai vasut épitésére. Az országgyülés rendei átlátták a veszedelmet, mely ezen lépésben Magyarországra nézve rejlett, ha hasonló vasutak által el nem hárittatik. Átlátták hogy, ha Galiczia termékeny marhatenyésztő térsége egy vasut által Bécsnek szomszédságába hozatik: akkor a magyar külkereskedés ezen hatalmas versenytárssal csak hasonló közlekedési eszközök segedelme által vívhat meg sükeresen. A törvényhozás rendei ennél fogva siettek egy kisajátitási törvényczikk alkotásával a tőkepénzesek figyelmét hazánkra fordítani, s a vasutak épitését lehetségessé tenni. De a kivánt siker elmaradt: sőt az egész rendszabály azon gyűlölséges vitára adott alkalmat, mely onnan támadt, hogy a kormány által pártolt duna-jobb parti vasuttársaság, ugyanaz, mely az osztrák déli vasutat épitette, s melynek a tervezett jobb parti vasutat felépiteni soha sem volt komoly szándoka, a Duna balparti vasuttársaságot tervének létrehozásában mindenképen hátráltatta. E hosszu, szenvedélyes vita az 1840-ki pénzválság után azzal végződött, hogy semmi sem történt: vasut sem a jobb sem a balparton sokáig nem épült.

Erre következett a kormány azon nagyszerű elhatározása, hogy az örökös tartományokban Triesztig, Prágáig, a szász és bajor határokig státusköltségen épitesse a vasutakat; sőt az olasz pályát is ótalma alá vette; s csak Magyarország nem részesűlt ezen elhatározás jótékonyságában. Az országosan egybegyűlt rendek, hogy a kormány e mulasztását részökről, mennyire tőlök telik, pótolják, 1844-ben a belföldi legszükségesebb vasutakra, különösen a fiumeire is, kamat-

biztositást ajánlottak. De ez a mostoha indulatu bécsi kormánynak nem volt ínyére: mivel a többi örökös tartományok nem biztosítottak kamatot, attól tartott, hogy a magyar kamatbiztosítás következtében a tőkék Magyarországba veendik utjokat; azt tehát megengedni nem akarván, a feliratra választ sem adott, s igy a törvény is elmaradt. A duna balparti vasut társaság azonban, legyőzve minden akadályokat, az épitést Pestnél megkezdte, s egy részről Szolnok, másról Vácz felé munkáltatván, tervét ez évek alatt valahára mégis létre hozta; s mire az országgyülés megkezdetett, a megnyitott pest-váczi és pest-szolnoki rövid vonalok forgalmának eredményeiből is mindenki öntapasztalása után megyőződhetett, mily varázserővel hat a vasut a közlekedés élénkitésére. 1846.

A fiumei vasut ügyét azonban nem csak az nehezíté, hogy a kormány a kamatbiztositásról törvényt alkotni nem engedett. Miután a kamatbiztositást a rendek e vonalra nézve külön határozatba foglalták, a törvény megalkotásáról a jövő országgyülésen legkevésbbé sem lehetett kételkedni, s annak jótéteményére előleg is biztosan számolhatott a vasutat épitő társaság. Nagyobb akadály származott onnan, hogy e vasutra három társaság keletkezett, egy Pesten, másik Szerémben, harmadik Fiumében, melyek egymással megegyezni s összeolvadni nem tudtak.

De Kossuth minden nehézségek daczára sem adta fel az eszmét, melynek életbeléptetése végett eddig annyit fáradott. A fiumei vasut szüksége, mióta az említett önálló külkereskedési kisérletek megtétettek, még inkább éreztetett mint az előtt. Meggyőződéssé vált, hogy az országnak mind addig nem lehet önálló külkereskedése, mig e vasut fel nem épül; önálló kereskedés nélkül pedig nem lehet biztos az ország politikai önállósága. Ehhez járult, hogy a horvát-illyr nemzeti viszályok megszüntetésére is leghatalmasabb eszköznek tartatott e vasut felépitése, mely által mód nyittatnék, hogy a horvát a magyarral gyakoribban találkozzék s az anyagi

1846. érdekegységben a nemzetiségi féltékenység s idegenkedés is kiengesztelődjék. Kossuth tehát, miután a pesti és szerémi társaság egyesült, 1845 őszén, mint a pesti társaság megbizottja, Fiuméba utazott, s minden lehetőt megtőn a két társaság közti meghasonlás kiegyenlitésére. Nagy hatással volt a kedvező eredményre Széchenyi is, ki, bár e vasutnak nem volt is pártolója, az egyesülést, mint kir. biztos és a közlekedési bizottmány elnöke, kivánta. A czél sikerült: a két társaság oly módon egyesült, hogy az előmunkálatok költségeiben a pesti 15, a fiumei 10 millió arányában részesülend. Végzéssé lőn hogy, a mult országgyülésen határozatba ment kamatbiztositás megnyerésének reményében, a vasut épitése, mihelyt az előmunkálatok megengedik, haladéktalanul megkezdessék.

De ezen egyesülés után is merültek még fel némi ármányok, melyeknek czélja volt, az országra nézve minden tekintetben oly nagy előnyöket igérő vállalatot meghiúsitani. Nem sokára a két társásag egyesülése után, a zengi kikötőre legfelsőbb helyen 260,000 ft. utalványoztatott; egyszersmind pedig a kérelmező társaságnak, melynek élén az illyr szenvű Vraniczány család áll vala, engedelem adatott a katonai őrvidéken keresztül Sziszektől Zengbe, vasutat épiteni. Ezen új terv s engedély egyenesen a vukovár-fiumei vasut lehetetlenitésére volt ugyan számítva; a czélt azonban nem érte el. A vukovár-fiumei vasuttársaság nem ijedt meg, nem veszté el bátorságát. Sőt miután a tervben azon fontos javitás tétetett, hogy a pálya Vukorvártól Eszéknek, onnan a Dráva völgyén, Baranya, Somogy és Zala megyék közelében, majd ismét a Dráva és Szávavölgy közti vizválasztó hegylánczot kedvező helyen átvágva, a Szávának mindenütt a magyarországi megyék felé eső balpartján Zágrábig; azon túl pedig, egy átmetszéssel a Kulpa völgyébe átmenve, Károlyvárosig vonassék: az előmunkálatok annyira elkészittettek, hogy azokat, a szerződés megkötése végett, az országgyülésnek is be lehetett mutatni.

Mi alatt Kossuth az ellenzéki párt nagy részével, egy önálló

magyar kereskedelem megalapitása végett a vukovár-fiumei vasutnak, mint ama czélra vezető fő eszköznek, létesitése mellett küzdött, Széchenyi István, most már hivatalánál fogva is, szinte buzgóan, de a Kossuthétól eltérő irányban, munkálkodott az anyagi érdekek emelésében. A tiszaszabályozás roppant fontosságu s már nagy sükerrel meginditott munkáján kivül, az országgyülés előtt, melytől ő a közlekedési ügyben eldöntő megállapodást várt, leginkább ezen ügynek rendezési tervével foglalkodott. És e terv, melyet ő egy külön, hivatalos jelentésnek czimzett, munkában ki is adott, méltó vala e nagy hazafi és státusférfiu nevéhez. Egy teljesen beavatott szakértő teremtménye az, melynek alapján néhány évtized alatt teljes virágzatra varázsoltatott volna a sok tekintetben hátramaradt ország. 1846.

A «nagy magyarnak» — mint őt egykor Kossuth nevezé, e tervében is a nemzetiség volt a sarkpont, melyből kiindult, melybe mindent visszavezetett. Azon eszme, melyet ő eddigi irodalmi s gyakorlati működéseiben annyi változatossággal legfőbb kiindulási pontunkul, egész átalakulásunk alapjául kitűzött: miszerint tudniillik a Pesten központosított s onnan az ország minden részeibe kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést a nemzetiség szilárditására s felvirágzására kamatoztassa, — lengi keresztül ezen munkálatot. Ezen eszmét nagy következetességgel alkalmazza ő e tervezetben a nélkül, hogy bárhol is legkevesbbé sértené a különböző ajku népiségek érdekeit s féltékenységét. De bár azokat mindenütt óvatosan kiméli, az egész rendszer összegének oly biztos leendett hatása, hogy általa minden valószinűséggel szerencsésen megoldatott volna Magyarország nemzetiségi átalakulásának kérdése.

A munka lényegét némely viz-szabályozásokon s a szellemi érdekekre vonatkozó intézeteken kivül, egy rendszeres, központosított vasuthálózat teszi, melynek négy fő vonala képezné az országos közlekedés alapját. E fővonalok következők: 1. A pest-bécsi, mely már munkában s némi részben készen is volt, s mely az országot Németország által az északi s nyu-

1846. goti tengerrel hozná kapcsolatba. 2. A pest-fiumei, mely a földközi tengerre nyitna utat. 3. A pest-aradi, melynek egy része Szolnokig már megnyittatott, s Erdélyen át tovább folytatva, a kelettel hozandott érintkezésbe s megszűntette volna azon nehézségeket, melyek az orosz kezében létező dunai torkolatok szándékos beiszapoltatásából eredtek. 4. A pest-kassai, mely a Hernád völgyéből a Poprád völgyébe vezettetvén, az északkal tenne összeköttetésbe. — De lesz még utóbb alkalmunk visszatérni ezen munkára, mely anyagi s politikai irányánál fogva egyaránt felette nevezetes.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Erdélyi állapotok s országgyülések.

Az országgyülés Erdélyben, 1843-ban, mint föntebb látók, kevés eredménynyel záratott be; és még azon sovány törvényjavaslatok sem nyerhettek királyi sanctiot, melyek a kormány által előlegesen helybenhagyattak. Az 1846-ki julius 9-kén kelt királyi leirat ennél fogva, mely Erdély rendeinek september 9-kére Kolosvárra országgyülést hirdetett, kétszeresen feszült várakozást ébresztett mind Magyarországon, mind magában a tartományban.

Erdély hátramaradásának főbb okai.

Hogy Erdély minden tekintetben még nagyobb hátramaradásban pangott mint Magyarország, csodálnunk nem lehet, megfontolván, hogy ott még többek s nagyobbak voltak a kifejlést ellenző vagy nehezítő akadályok; még kevesebbek az előmenetel, a haladás elemei s rugonyai, mint Magyarországon; minél fogva Erdély, legtöbb viszonyai tekintetében, mondhatni, még csaknem a középkori állapotokban tengődött.

Ott is, mint Magyarországon, folytonos küzdelemre volt kárhoztatva az alkotmánynyal biró nemzet a bécsi kormány kényuralmi hajlamai s törekvései ellen; és ott e harcz még nehezebb s kedvezőtlenebb körülmények közt folyt a nemzetre nézve, mint Magyarországon. A külön elemekből álló, különben is kicsiny és erőtelen, s szakgatottsága miatt még tekintélytelenebb, nemzet vagy inkább nemzetek — mert mint

1846. tudjuk, Erdélyben három törvényes nemzetiség létezett — még sokkal kevesebb erélyt és erőt valának képesek kifejteni a bécsi absolut irányok ellen, mint a magyar. Minek következtében a bécsi kormány, gyakran az alkotmány s létező törvények ellenére is, reáerőszakolta a maga akaratát s irányát a tartományra. A század elejétől kezdve alig volt országgyűlés, melyen Erdélynek egy vagy más alkotmányos joga meg nem csorbíttatott, gyöngíttetett, vagy végkép el nem törűltetett volna. A diéták arra látszának rendeltetve lenni, hogy az alkotmányos életet mind szűkebb korlátok közé szoritsák; az önálló, független kormányzatot a bécsi kényuralomnak mind nagyobb mértékben alája rendeljék; s igy az alkotmányosságnak némi árnyékát fentartván, az absolutismust törvényeik által mindinkább megalapítsák. E czélt ott annál könnyebb volt elérni a bécsi kormánynak, minthogy neki az országgyülés szerkezete s elemei tág befolyást engedtek, s azok ennek hatása alatt lassanként oly változást szenvedének, hogy a kormány, az országgyülésen résztvevő királyi hivatalnokok nagy száma s a szász nemzet sympathiai következtében, a többséggel jobbára kénye szerint rendelkezhetett. Ha pedig néha megtörtént, hogy az alkotmány veszedelme erélyesebb ellenzésre költötte fel a nemzetet, mintsem a kormánynak tetszett: akkor ez, a körülményekkeli megalkuvás, az alkotmányos jogok kimélete helyett, az országgyülést rögtön, némely esetben, mint 1835-ben látók, minden törvény megalkotása nélkül is feloszlatta. És azután, hogy a rendeket máskor akaratának elfogadására hajlandóbbakká tegye, a törvények ellenére, önkényesen felfüggeszté az alkotmányt, vagy számos éveken át nem tartott országgyülést, mintegy értésökre akarván adni: hogy az alkotmánynak azon romjait is, melyeknek még birtokában vannak, puszta kegyelemből hagyja meg nekik. A kormány pedig, mely ekként túlsulyú befolyással birt az országgyülések határozataira, a lefolyt korszak alatt követett stabilismusi politikája mellett óvakodott reformról, javitásokról gondoskodni. S igy lőn,

hogy nem volt Európában — az aldunai tartományokat kivéve, némi alkotmányossággal s a törvényhozásra befolyással biró nemzet, melynek kebelében annyira fenmaradtak volna a középkori állapotok, mint az erdélyi hármas nemzetben. 1846.

De a hátramaradásnak nem egyedül a kormány volt oka: nagy bűn terheli e tekintetben a szász nemzetet és a magyar arisztokratiát is. A szászok, bár nemzetiségökben soha legkevesbbé sem háboríttattak, a nagy Németország felé sóvárgó rokonszenveiknél fogva, a magyart majdnem ellenségnek tekintették; s a német nemzetiség felmagasztalt ábrándjaiba merűlve, az erdélyi nemzetiség kifejlését, s ennek folytában az érdekek egyesülését, a törekvések közösségét, mi nélkül pedig haladás nem állhat elő sehol, egyátaljában megakadályozták. És ezen kivül, miután a szászok a mult időkben magoknak számos privilegiumokat, az oláhok irányában pedig, kiket lassanként elnyomtak, alattvalóikká, jobbágyaikká tettek, magoknak sokféle előjogot szereztek: ösztönszerűleg elleneivé lettek minden haladásnak, melynek első feltétele volt, lemondani kiváltságaikról s előjogaikról, egygyé olvadni azokkal érdekben, jogban, törekvésben, kik felett úri jogokat gyakoroltak, vagy helyesebben, bitoroltak. És e tekintetben egy elv, egy irány vezette őket az arisztokratiával. Ők, mint nemzet, voltak arisztokratái az elnyomott, szabad földeikről vagy kiszorított vagy azokon leigázott oláhoknak.

Az arisztokratia hasonló ösztönöktől vezéreltetve, szintazon módon, siket maradt a kor intő szavára. Nem hiányzott ugyan Erdélyben sem néhány emelkedett lelkű, hazafiui szellemű férfiu, kik átlátták, hogy a haza valódi érdekétől, korszerű haladásától elválhatatlan az egyesek érdeke, s készek voltak feláldozni kiváltságot s előjogot, hogy egyéni jóllétöket is az e módon kifejlendő haza jóllétében neveljék. De ezek kevesebben voltak, mintsem hogy képesek voltak volna magok után ragadni az önző vagy elfogult, lomha nagy tömeget. Az utósó években Magyarországnak, bár szinte csak lassu, mert sokfélekép akadályozott haladása, a nemzeti rokonságnál fogva

1846. is mind többeket megtérített ugyan; de ezek száma a mozdulni, privilegiumaiktól megválni nem akaróké arányában még mind csekélynek mondható. A két ország közt nagy különbséget tett az, hogy Magyarországon a magas arisztokratia, bár többsége még itt sem csatlakozott a szabadelvű zászlóhoz, de már legalább pártot alkotott, mely a haladás, a reform mellőzhetlen szükségét tagadni nem merte; sőt legújabban maga is reformot, a szabadelveűkétől módban s irányban ugyan különbözőt, de mégis tényleges, a privilegiumok s előjogok áldozatával járó reformot tűzött ki programmja élére: de Erdélyben tulajdonkép ily conservativ, vagy, mint magokat nevezni szerették, mérsékelt, fontolva haladó párt sem létezett. A többség ott csak előjogait, pivilegiumait bálványozta; elvről mit sem tudott, mit sem aggódott. A másik nagy különbség a két hazában abban állott, hogy mig Magyarországban a felvilágosodott közép birtokos nemesség nagyobb része a haladás, a reform zászlója alatt önzetlen megtagadással küzdött: Erdélyben e közép nemesség többsége is egy hajóban úszott a fő arisztokratia többségével.

A privilegiumokat áldozatul kivánó reformtóli félelem általában tétlen indolentiába sülyesztette, kevesek kivételével, még a vármegyéket is. E tétlenség oly nagy volt, hogy némely megye évente is alig adta életének némi jelét. Mig Magyarországon a megyék, közgyüléseiken az ország legfőbb érdekeit oly hévvel vitatták meg: Erdélyben több megye találtatott, mely egész éven át nem tartott közgyülést; s ily esetek még az 1843-ki országgyülés után sem voltak gyérek, bár annak eseményei eléggé képesek lehettek volna fölébreszteni az alkotmányos nemzeti szellemet. Csak midőn a nemesi előjogokat fenyegette veszély, ébredt fel szendergéséből a nemesség tömege, hogy felforrott haragjának zajával némitsa el a korszerű szózatot, melyet a szabadelvűek a reform érdekében emeltek. Ez történt, például, a háziadó ügyében, mely, miután felette Magyarországon oly hevesen folyt a vita, ittott Erdélyben is szőnyegre hozatott. Az önző arisztokratia

itt is korteseket kezdett bevinni a megyei gyülésekre, melyeken a nemfizetés privilegiumának vészharangja megkondult, s nyers tömegekkel szavaztatta le a haladás ezen egyik, legfőbb feltételét. Igy történt például Kolos, Felső-Fehér, Torda s némely más megyékben. Sőt azzal még meg sem elégedtek a kiváltság önző hősei, hogy a házi adót hosszu időre eltemették; hanem, hogy a szabadelvűekben, kik a háziadó elvállalása mellett küzdöttek, e reform egykori keresztülvitelére még a reményt is elöljék: azon bűnös hátralépéstől sem rettentek vissza, miszerint végzésileg kimondatnák, hogy nem csak elvállalni nem fogják soha a háziadót, hanem annak terhe alól még azon egy házhelyes nemeseket is felakarják mentetni, kiket régibb törvények a háziadó fizetésére szorítottak. Oly felvilágosodott, a magán érdeket a köz jóllét igényeivel összekapcsoló határozatok, minőnek Alsó-Fehér megye derék rendei, Kemény Dénes által vezérelve, a házi adó elvállalásának kimondásában példáját adták, ritkák valának Erdélyben. 1846.

A jobbágyosztálynak, mely e szerint minden közterhet egyedül hordozott, állapota még sokkal nyomasztóbb volt, mint Magyarországon. Itt az 1836-ki urbéri szabályozás óta a törvény a jobbágy terheit sokféleképp megkönnyítette, tartozásait és szolgálatait szabályozta, személyét s vagyonát az úri önkény ellen megvédte; s ha nem adott is az még neki teljes polgári jogot: a közvélemény, mely az átalakulást ellenállhatatlan erővel sürgeté s mind közelebb és közelebb hozta, legalább biztos kilátást, alapos reményt nyujtott neki annak megnyerésére. A földnép állapota.

Erdélyben, Mária Terézia igen hiányos szabályain kivül, még nem léteztek urbéri törvények; a jobbágy ott, mind személyére mind vagyonára nézve, csaknem korlátlanul ki volt téve a földes ur önkényének. És ezen önkény annál gyakoribb, találékonyabb s kiméletlenebb volt a jobbágy elnyomásában, minthogy ott a nemesség is általában véve szegényebb s míveletlenebb vala mint Magyarországon; közvélemény

1846. pedig, mely erkölcsi erejével a törvények hiányát némileg pótolta volna, a jobbágy javára Erdélyben nem létezett. Ehhez járult hogy, a székely földet kivéve, hol a nép majdnem egészen szabad birtokosokból álla, s azért mind jogi, mind szellemi, mind anyagi állapotára nézve hasonlíthatatlanul nagyobb jóllétnek örvendett, mint egyébütt, — a köznevelés mondhatlanul elhanyagolt vala, s annak következtében a jobbágyosztály szellemileg s erkölcsileg alacsonyabb fokon állott, mint a szomszéd hazában. Végre már egyedül az is elegendő volt rosszabbá tenni a jobbágy sorsát Erdélyben, mint az, még az 1836-ki urbéri törvények előtt is volt Magyarországon hogy, hasonló szolgálatok s terhek mellett, amott általában véve sokkal kevesebb volt a haszonvételére engedett föld, mint itt; minek következtében a közadó s földesúri szolgálat és tartozás aránytalanul nehezedett vállaira.

Ily nyomasztó lévén sorsa az erdélyi jobbágyosztálynak, az urbéri szabályozást már ezen nagy különbségnél fogva sem lehetett tovább halasztani, mely a két haza jobbágyai közt létezett. Erdély népe sóvár kebellel sóhajtozott hasonló jobblét után, minőben sorsfeleit a Királyhágón innen lenni szemlélte. Még továbbra halasztani e földnép sorsának javítását, annyi volt volna, mint eszélytelenül felidézni a hasonló okokból származott Hóra s Kloska lázadás mult századi szörnyű eseményeinek veszedelmét; vagy a föld népét a galicziai parasztok nem régi borzasztó kicsapongásai kárhozatos példájának követésere ingerelni.

Az országgyülés fő tárgyai

Alig volt az erdélyi nemesség értelmesebb, gondolkodóbb osztályának tagja, kit hasonló veszély félelme ne aggasztott volna. És ezen aggodalom befolyása alatt, mondhatni, általános megnyugvással s helyesléssel fogadtatott az országgyülést kihirdető királyi leirat, mely a tanácskozások fő tárgyául az üreségben lévő királyi fő hivatalok betöltését, s a mult országgyülésből kiküldött rendszeres bizottmánynak az urbér szabályozásáról készült munkálatát tűzte ki.

De bár mennyire érezték is az erdélyiek, hogy nyakukra

nőtt az urbéri viszonyok rendezésének szüksége: a rendezés 1846.
módja, iránya s remélhető eredményei iránt igen különbözők voltak a vélemények s titkos vagy bevallott kivánságok. A kiváltságok és előjogok hőseinek önző serege, mig száján a szabályozásnak mellőzhetlen szükségét hordozta, oly módon óhajtá végrehajtani a rendezést, hogy az némi színleges hasznok s erkölcsi nyeremények mellett a jobbágy részére, anyagilag tulajdonképen az ő érdekeinek szolgáljon. Mig ellenben a nemesség szabadelvű, hazafiui érzelmű része, mely a földnép emelése által a haza jóllétét óhajtá nevelni, fő elvül tűzte ki, olyképen rendezni az urbért, hogy általa a jobbágyosztály, mind erkölcsileg mind anyagilag kedvezőbb, emberhez méltóbb állapotba emeltetvén, sorsa javulását tényleg érezze s kivánataiban kielégíttessék. De volt ezeken felül még egy, bár számra csekély, de értelemre, léleknemességre s jóakaratra nézve kiváló felekezet, mely azon meggyőződéstől vezéreltetve, hogy az urbéri viszonyok, különben is az elavult hűbéri intézetek azon részei, melyek magokat már túlélték, s ugy közállományi mint egyéni tekintetben károsak, minden urbéri rendezést már elkésettnek tartottak, s a helyett örökváltságot, szabad földet kivántak s hirdettek.

A vélemények, kivánságok és czélok ezen elágazásából természetesen heves vitáknak, sok idővesztésnek kellett származni. S nagy részben innen magyarázható hogy, bár az országgyülés tizennégy holnapig tartott, a hivatalnokok választásain s az urbéri rendezésen kivül alig mutathatott fel egy pár csekély érdekű törvényczikkelyt, bár a rendszeres bizottmánynak több munkálata készen volt a tárgyalásra. De ezen hosszadalmasság s idővesztés miatt nem kevéssé gáncsolandó a kormány is, mely gondatlanul elmulasztá a rendszeres bizottmány urbéri munkálatát az országgyülés előtt kinyomatni, s a hatóságoknak, hogy a felett előleg megállapodhassanak, s végzéseiket követeiknek utasításul adhassák, megküldeni.

1846. A megnyitási szertartások után, melyeknek végrehajtására báró Puchner altábornagy s erdélyi főhadi kormányzó volt kinevezve királyi biztosul, felolvastattak a királyi előadások, miknek tartalma az országgyülést kihirdető kir. leirattal teljesen megegyezett. Tárgyalásra tűzettek ki ugyanis az udvari kanczellár s más hiányzó fő hivatalnokok választása; az urbéri rendezés, és ez után a többi bizottmányi munkálatok; végre a mult országgyülésen alkotott törvényczikkelyek sanctio alá terjesztése. A gyülés elnöke volt b. Kemény Ferencz; ki azonban, valahányszor a gyülésen a kormányszék is megjelent, gróf Teleki József közszeretetben és tiszteletben álló kormányzónak engedte át az elnöki széket. A kormányhivatalnokok s más, a kormánypárthoz tartozó, királyi hivatalosak oly túlnyomó többséggel birtak, hogy bár némely hatóságok hiányosan, mások épen nem voltak képviselve, a kis számu ellenzék nem volt képes az országgyülésnek kivívni a verificatio jogát: a többség azt az országgyülés elnökének belátására s önkényére bízta.

A választásokkal, melyek közől csak b. Jósika Samu alkanczellárét említjük, ki 238 szavazó után 213 szóval választatott udvari főkanczellárrá, a választásokat kisérő felirat elveinek meghatározásával s a felirat szövegének megállapitásával hosszu tizenhét ülés folyt le; s csak a 18-dikban mutatta be a kormányzó az országosan kinevezett rendszeres bizottmány munkálatait s azok iránti jelentését. Munkálat tizennégy tárgyban készült, melyek közől jelentékenyebb csak hat volt: az urbéri, adóügyi, újonczozási, katonatartási, Erdély czélszerűbb politikai felosztásáról és a szóbeli perfolyam behozataláról szóló munkálat. A pangásban lévő nemzeti élet átalakítását feltételező, szellemi s anyagi érdekeket emelni képes, korszerű radikál reformok szükségének érzete még csak kevés választottak kebelében ébredt fel Erdélyben; a nagy többség részint tudatlanság, részint önző szűkkeblűség miatt, csak meddő, vagy csekély hatásu igazgatási re-

formoktól várta, mit azok nem eszközölhettek, a nagy hátramaradás kiegyenlitését, a közjóllét felvirágozását.

Egy hónapig tartott választó szavazási mechanismus után, valahára megnyilt volna a tanacskozás mezeje; de most ismét a kormány gondatlan hanyagsága volt az akadály. Az urbéri munkálat még csak most adatott sajtó alá. Mig tehát az kinyomatnék, s utóbb a követek utasítása végett a hatóságok által tárgyaltatnék, az ország rendei három hónapra szétoszlottak. Az időszaki sajtó, a munkát a rendeknek megkönnyítendő, időközben sokat foglalkodott a fontos kérdéssel.

Az urbér tárgyalása.

A szűnidő alatt azonban sok rosz akarat, sok ármány küzdött az urbéri viszonyok tisztába hozatala ellen, s általában igen hevesen folyt az érdek- és véleményharcz. Hatóságokban szintugy mint egyénekben, s fájdalom, még a különben szabadelműeket sem véve ki, — nem csekély önzés mutatkozott a fontos tárgy körül. Igy, például, Középszolnok megye csak hat holdat határozott egy egész jobbágy-állományul; a különben szabadelvű Felsőfehér azt még kevesebbre, csak öt holdra szabta ki, holott Magyarország legtöbb vidékein 24, sok helytt pedig egész 50 holdnyi földből áll egy egész jobbágytelek. Nem kisebb hiba vagy inkább önzés volt sok megyétől az is, hogy a jobbágyföld mennyiségének alapjául az 1819-ki összeirást állapitották meg, mely szerint az urbéres földnek legalább fele kiragadtatott a jobbágy kezéből.

De egyébiránt rosz volt már az alap is, melyen a hatóságok tárgyalásai folytak. A rendszeres bizottmányi munkálat, melynek készitésében a többséggel biró maradó pártnak túlnyomó befolyása volt, egy kivihetetlen, a jelen körülményekhez, kivált az urbér mennél elébbi életbeléptetésének elutasíthatlan szükségéhez, oly kevéssé alkalmazott terv vala, mely szerint az urbért legjobb esetben is csak huszonhat év múlva lehetett volna életbe léptetni. Az urbér e munkálatban minden agrariai viszonyok rendezésétől tétetett függővé. A terv szerint tehát előbb fel kellett volna mérni az ország egész territoriumát, hol földesuri viszony s jobbágybirtok létezik;

1846. szabályozni, elkülönözni kellett volna egymástól az uri s jobbágyi birtokot, arányosítani az ugy nevezett királyi haszonvételeket, stb. és csak ott vala azután behozandó az urbér, hol mind ez megtörtént. Ez pedig, ha a munka legrendesebben, lehető leggyorsabban foly is, és semmi akadály által nem gátoltatik, terv szerint, csak huszonhat év alatt történhetett volna meg.

Ily hosszu időre kivetni az urbéri rendezést, annyi lett volna, mint a türelmében kimerült népet a galicziai parasztok utánzására kenyszeríteni. A földnépe közt már valóban mindinkább terjedni s nyilatkozni kezdett a békétlen, türelmetlen hangulat. Az ellenzék tehát mély aggodalomba merült a közel jövőben történhetők miatt s a megyék gyülésein s a hirlapokban hevesen felszólalt a bizottmányi terv ellen, mely, ha törvénynyé szentesíttetnék, parasztlázadás veszélyének tenné ki a hazát. Nem szűnt meg ennél fogva az agitatio minden nemeit felhasználni, hogy megértesse a reactio, vagy inkább maradók táborával, miképen az urbért nem ugy kell már tekinteni, mint még csak egy tized előtt is lehetett, csak magán jogi vagy gazdászati intézkedést, hanem mint oly országos ügyet, melynek gyors megoldásától függ a haza sorsa, a fenálló rend fentarthatása, a békés haladás lehetősége.

És az ellenzék e felekezetének teljesen igaza volt; a népben oly hangulat mutatkozott, miszerint ezen országgyülés nem oszolhatott szét az urbér rendezését törvénybe nem igtatva a nélkül, hogy lázongás veszélyének ne tegye ki a hazát. Való azonban az is, hogy az urbér, feltéve hogy gyorsan behozatik s a nép anyagi terheit némileg könnyíti, jelenleg s egy időre eléggé megfelelendett a sürgető szükségnek. A reformnak e tekintetben magasabb fokai, minő az örökváltság, a szabad föld, bármi kivánatosnak tetszhetett is, az agrariai viszonyok teljes rendezetlensége, összesités, tagosztály stb. hiánya mellett, még lehetetlenség volt volna Erdélyben.

És azért méltán gáncsolandó azon különben nemes lelkü,

jó akarattal teljes, de heves vérű s impracticus töredéke az 1846.
ellenzéknek, mely elkésettnek s azért szükségtelennek tartott minden urbért, s az egész munkálat félretételével, egyszerre az örökváltságra akart ugrani, ezt hirdetvén az előhaladott kor kivánatának. Nem gondolta meg e nemes buzgalmától túlragadt töredék, hogy átmeneti állapotul, mig az örökváltságra megkivántató előkészületek közerővel megtétethetnek, mulhatatlanul szükséges az urbér rendezése; nem gondolta meg, hogy örökváltságot sürgetni ott, hol még az sincs elhatározva: mi az urbéri föld, s minő szolgálattal tartozik a jobbágy, tehát mit kellene tulajdonképen megváltani, — annyit tett mint a maradók malmára hajtani a vizet, mint az örökváltság szükséges feltételeit lehetetleníteni. És valóban nem is késett a reactionak néhány ravaszabb egyénisége kizsákmányolni az örökváltsági agitatiot: hogy késleltesse az urbér megszületését, s mennél több zavart idézhessen elő, pártolni kezdé az örök váltságnak ily alakban kivihetetlen tervét.

Szerencsére azok, kik őszintén óhajtának egy ideiglenes urbért, mint átmeneti állapotot, melyre utóbb az örökváltságot épithessék, idején átlátták a reactio törekvéseinek czélzatát. Minden erejöket reáforditották tehát, hogy kiegyenlítsék az ellenzék ezen meghasonlását, melynek eredménye egy, a maradó párt által decretált rosz urbérnél egyéb nem lehetett volna; ügyekeztek megalkudni az örökváltság barátaival, s őket addig is, mig véleményök teljes diadalt vívhatna ki, az ideiglenes urbér pártolására birni. Ezen véleményegyeztetés körül legtöbbet fáradozott a két haza nagy fia, a magyarországi ellenzék hajdani vezére, Wesselényi Miklós. Az ő tekintélyes szavának sikerült végre egyességet eszközleni az ellenzék két töredéke között. És igy terveztetett aztán Wér Farkasnak, a rögtöni örökváltságot sürgető töredék egyik kitünőbb tekintélyének, segítségével oly urbéri javaslat, melynél jobbat könnyen lehetett volna ugyan késziteni; de a mely azon előnynyel birt, hogy az urbért tüstént életbe

1846. léptetheté, s egyszersmind szabad mezőt nyitott az örökváltság iránti készületeknek még a folyamatban lévő országgyülés alatti megkezdhetésére.

Kemény Dénes inditványa az örökváltság iránt.

Három hónapi szünet után, január 4-kén végre megkezdetett az országgyülés folytatása; és miután a választásokat megerősítő s néhány más, az előbbi országgyülés felirataira kelt, királyi válaszok felolvastattak, az elnök tárgyalásra tűzte ki az urbéri munkálatot. Hogy a tanácskozás kezdettől fogva oly irányban induljon, miszerint az ellenzék urbéri javaslatának elfogadása lehetségessé váljék, az örökváltság barátai mindenek előtt a szabad föld elvének elfogadását kivánták az országgyüléstől. Az inditványt b. Kemény Dénes, Alsófehér megye követe s az ellenzék egyik tüz lelkű vezére, tette meg. «Urbér a nemzetet nyugpontra soha sem viszi, ugy mond egyebek közt; urbér utósó stadium soha nem lehet, hanem csak közbenső. Örökváltság a végczél, mi egyedül alkalmas mód kibontakozni a hűbéri viszonyokból. Az örökváltság az urbéresnek szabad földbirtokot ad a nélkül, hogy a földesur tulajdoni jogát legkevesbbé is sértené. Az örökváltság lassanként viszi át a népet hűbéri állapotából a szabad polgárságra, s igy megszűnteti azok aggodalmát, kik attól tartanak, hogy egyszerre oly osztály lesz szabaddá, mely a szabadság élvezésére nincs megérve. A mi ez átmenetelt rögtön eszközli az egészen más, mitől isten óvjon bennünket.....»

Utóbb egy megható beszédben fejtegetvén a szabad birtokból mind egyesekre mind az államra áradó előnyöket s áldásokat, egy javaslatot ajánl a rendek figyelmébe, oly javaslatot, mely, ugymond semmit nem rögtönöz, mely módot nyujt arra, hogy az átmenetel huzamos idő alatt történjék. A javaslat im ez: «A hűbéri viszonyok kiegyenlitését a karok és rendek forrón óhajtván egy felől; más felől elismervén, hogy ezen czélhoz jutni örökváltság nélkül nem lehet, a rendszeres bizottság teendői közé sorolják, ez iránt tervet dolgozni. Azonban a jelen szükség igényeinek megfelelni kivánván, nem késnek

a karok és rendek urbéri intézkedéseik tárgyalásához azonnal hozzáfogni ». 1846.

Tanácskozás az urbér felett.

És az inditvány alig egy pár ellennyilatkozat után csaknem egyértelemmel elfogadtatván, az urbér feletti tanácskozás tényleg megkezdetett. Első kérdésül természetesen az merűlt fel: elfogadtassék-e lényegileg a bizottmány munkálata, mely az urbért az agrariai viszonyok rendezésével kötötte össze? És miután a többség meggyőződött, hogy az urbért országos felméréstől feltételezni s igy számos évekre elhalasztani, veszély nélkül lehetetlen: a maradó párt némi ellenvetései után, határozattá lőn az urbér rögtön behozatala; ugy azonban, hogy az a többbi agrariai viszonyok rendezését, elkülönzést, tagosztályt, mi ugy a földesurnak mint a jobbágynak érdekében áll, ne gátolja.

De az urbéri törvények, melyek aztán a rendek majdnem tiz havi tanácskozásainak eredményei lőnnek s az egész országgyülés idejét betöltötték, koránt sem feleltek meg a jobbak várakozásának s a kor igényeinek. Az ellenzék sokáig ernyedetlenül küzdött a maradók önző tábora ellen, hogy ha már elkéstek a rendezéssel, legalább most ugy intézzék azt el, hogy a nép igazságot nyerjen, s benne a nemzetiség alapja szilárduljon s az állodalom minden igényeinek megfelelő néposztályt nyerjen. Kimerítették az indokok minden nemeit, szólottak az észhez, szólottak a szívhez és lelkiösmerethez; szólottak a becsvágyhoz s nemzeti hiúsághoz, a becsület s nemzeti önérzethez. Előadták hogy még a kormány sem, mely az által, hogy az urbért kiválólag elintézni kivánta, a nép iránti rokonszenvének s pártfogásának kétségtelen bizonyságát adta, — a kormány sem fog megelégedni egy szűkkeblű igazságtalan urbérrel; hanem majd önhatalmilag rendezi el, miben a rendek igazságosak lenni nem tudnak.

« Őrizzük meg önérzetünket, — mond egyebek közt Kemény Dénes. Egy képviselő testület pedig nem őrzi meg önérzetét, ha megpenészedett, káros kiváltságok mellett vív makacsul, s csak erőszakkal engedi magától kicsikartatni azt, minek ön-

1846. kéntes átengedését méltányosság követelte. Szép és jó volt, hatályos szót emelni a kormány ellen, midőn alkotmányos jogokat kellett védelmezni. De vajjon szép és jó lesz-e kormány ellen szólani akkor, midőn a néptömeg boldogsága forog fenn? Bátor és őszinte szó csak annak szájába illik, ki méltányos és igazságos tud lenni.

«Szóló az ország rendei érzelmeit véli e szavaiban kifejezni, mert nem hiszi, hogy legyen valaki e teremben ki, hol az országgyülés becsülete forog fenn, azt bármi áron koczkára tegye.....

«Szívesen mulat e tárgynál, mert ezt tartja a törvényhozás legnemesebb tárgyának. Ugyanazért, ha volnának, kiket a dolog előadott szellemi, ha ugy tetszik, költői oldala nem érdekel, kik csak adatoknak kivánnak engedni, ezekre nézve ime egy kis demonstratio. Adnunk kell, ez axioma. A kérdés csak az, mi adjunk-e, vagy más adjon a mienkből? Ha megvárjuk, hogy zsebeinket kiforgassák: azon kivül hogy nevetségessé teszszük magunkat, meglehet onnan fognak venni, honnan nem akarnók. Ellenben, ha méltányosak leszünk, egy felől nevetség helyett becsülést fogunk magunknak kivívni; más felől azon zsebünkből adunk, melyből saját érdekünk lehető legkevesebb megsértésével adhatunk.

«Szóló adni akar, de annak nem örvend, hogy más vegyen tőle. Ő akar áldozni, de ugy hogy elismerés kövesse, hogy mind a jelen mind a jövő nemzedéknek becses szolgálatot tegyen; mit az által vél eszközölhetőnek, ha azon nagy felekezettel, melylyel élünk s utódainknak is élniök kell, kibékülünk.

«De van még egy czél; egy oly czél ez, melyről midőn szólani kíván, korlátolt erején felülemelkedve, stentori hangon óhajtana harsogni, melyért, mint Jákob egykor a kedves araért, hét évig volna kész szolgálni; és e czél: a két hon egyesülése. Abban keresi a legfőbb élvet, ha ez ország méltóvá lesz arra, hogy jobb helyzetű testvére becsülését megérdemelje. Lássa s tanulja benünk Magyarország az erős ön-

érzetet, mely egykor reá nézve is kedvező állapotra fog bennünket felemelni». — 1846.

De mind hasztalan. Az önzők nagy tábora, vagy az utasításaik által megkötött, meggyőződéseiket nem követhető képviselők, a legsarkalatosabb kérdéseket akként döntötték el, hogy a megalkotott törvényjavaslat a jobbágyosztály igazságos igényeinek meg nem felelt. Több jeles ellenzéki tag, s köztök b. Kemény Dénes is, látván, hogy hasztalan küzdenek, s különben is, a főkérdésekben kelt rosz határzatokat a mellékesekben meg nem javíthatják, elkedvetlenedve, követségéről lemondott, s az országgyülést oda hagyta. Mások kitartóbbak, a csekélyebb horderejű kérdésekben is végiglen folytatták a küzdelmet; de miután az urbéri törvényjavaslatok elkészültek, azok ellen óvást nyujtottak be a törvényhozásnak. E lépésre nem azon remény vezette őket, hogy a maradó párt, átlátva a munkálat hibáit, s félve a felelet terhétől, a kivánt módosításokat talán mégis megteendi; ily reménynek a hosszu sükeretlen harcz után s akkor, midőn a törvényjavaslat felküldése a királyhoz már el volt határozva, különben pedig az országgyülés befejezése is ki lévén hirdetve, új tárgyalásra a javaslat nem kerűlhetett volna, — helye nem lehetett többé. Hanem tették óvásukat részint azért, hogy ellenmondásuk által magokat küldőik s a közvélemény előtt igazolják; részint azért, hogy a törvényjavaslat alapjának igazságtalanságát s más lényegesb hibáit kimutatván, a kormányt azokra figyelmeztessék s reábirják hogy, mint a törvényhozás osztályos fele, ezen újmutatások szerint tegyen módosításokat a jobbágyosztály javára, a felküldendő javaslatban.

Ilyetén óvás, a megyei képviselők részéről, kettő nyujtatott be, egyik Alsófehér, másik Kolos megye követei által. Egy harmadik óvást az országgyülésnek több szabad tagjai, név szerint, Teleki Domokos, id. Bethlen Sándor, id. Bethlen János, Rhédey János, Gyulay Lajos, Mikes János, ifj. Bethlen Pál grófok és Kemény Domokos báró adtak be.

Az urbéri tövényjavaslat, csak futólag tekintve is, való-

1846. ban igazságtalan s káros volt az urbéres osztályra, s ennél fogva a hazára nézve is könnyen veszélyessé válhatott volna. Az egész urbér e három sarkkérdésen fordult: Mi az urbériség? Miként osztatik fel az az urbéresek közt? Mit kötelesek ezek szolgálni s adózni a földesurnak? A javaslat, mondhatni, mind a háromra nézve jobban kedvezett a földesurnak, mint a jobbágynak.

Az urbériség meghatározását tekintve, a többség, daczára az ellenzék győző okainak, melyeknél fogva a jelen kiigazítandó status quot kivánta alapul vétetni, az 1819-ki összeirást fogadta el a mérték alapjául. Tudta mindenki, hogy a földesurak akkor, általában ellenezvén az önkényes, országgyülésen kivül tenni szándéklott szabályozást, a kormányilag s több helytt karhatalommal végrehajtott összeirásnál igen kevés urbériséget irattak be. Tudva volt az is, hogy azóta sok önző földesur e hibás összeirásra támaszkodva, jobbágyaikat földjeik nagy részétől megfosztotta. Nem is merte most senki is védeni az összeirást; sőt az országosan hibásnak s hiányosnak bélyegeztetett, s kijavitandónak határoztatott. A többség azonban teljesen kijátszotta a javitást. Az ellenzék azt kivánta, hogy mind az urbériségnek tekintessék, mit a jobbágy jelenleg bir, vagy miről bebizonyítja, hogy az összeirás alkalmával kezén volt; a többség azonban azt végezte, hogy ha nincs az urbéres kezén azon állomány, melyet a különben is hibás összeirás kimutat, a jobbágy köteles bebizonyítani, hogy az törvénytelenül vétetett el tőle; különben a hiányzó rész nem tekinthető urbériségnek s a földes ur birtokában marad. Már pedig ezt a körülmények közt teljes lehetetlen volt kimutatni a jobbágynak.

Az urbérnek leglényegesb kérdése abban feküdt hogy a) a státus elegendő jövedelmet adjon az urbéresnek a közterhekre, úri szolgálatokra, élelmére, folyó költségeire s jövője biztositására; b) hogy az urbéri telek értéke arányban legyen a terhekkel és szolgálatokkal. De az új törvényczikkelyek merőben ellenkező elvekre alapíttattak. Az ezekben kiszabott

telekmennyiség sok helytt nem csak annál sokkal kisebb volt, 1846.
mely az 1819-ki összeirás szerint kiszabatott, hanem még azt sem ütötte meg, mely az adólajstromban állott! Eddig is alig volt képes a jobbágy, terhei viselésére; az új törvény azonban őt sok helytt végkép megrontotta volna. Érezte ezt a törvényhozó kar többsége is, és remegett annak lehető következményeitől; s az által akart volna segíteni a bajon, hogy a kiszabott telekmennyiséget meghaladó fölös földeket az urbérestől nem rögtön, hanem csak hét év mulva rendelte elvétetni. Mintha az igazságtalanság az által megszűntetett volna, hogy annak végrehajtása pár évvel későbbre halasztatik!

A szabadelvű ellenzék ezen egy estben még a kormánytól, mint a törvényhozás másik felétől, remélylett segedelmet. Nem hihette, hogy ily igazságtalan, az országra s közbékére veszélyes törvény sanctiót nyerhessen, s bizton várta, mikép a törvény lényegesb pontjaiban kijavítva fog visszaküldetni az országgyülésre. De e remény is meghiúsult. A kormány nem akarta cserben hagyni a pártot, melyre egyebekben, mint szövetségesére, támaszkodott. A javitások, melyekkel a törvény Bécsből leküldetett, igen csekélyek, lényegtelenek voltak. Talán még legjelentékenyebbnek mondható azon változtatás, mely szerint a jobbágyok a kezeiken lévő fölösleg földeket nem hét, hanem tizenkét év mulva köteleztessenek általadni. Szomorú igazságszolgáltatás, mely a jobbágy megfosztását meg nem gátolja, hanem csak még egy pár évvel továbbra halasztatja!

És ekként, az ellenzék méltó fájdalmára, szentesitést nyert az urbér, ezen országgyülésnek egyetlen tényleges eredménye. Egészben véve e törvényt, s tekintve azt, hogy azon némi csekély szellemi s még csekélyebb anyagi engedmények mellett, miket az a jobbágynak szolgálatai s tartozásai egynémely részeire nézve nyujtott, őt általában jobb állapotba nem helyezte; sőt különben is szűk mértékben szabott földeit az elébbi mennyiségnél kevesebbre szállitván, teherhordási ere-

1846. jét, vagyonosságát sok helytt tetemesen csökkentette, — nem kételkedünk azt egyátaljában rosznak s a közállományra nézve is veszélyesnek bélyegezni. Az urbér rendezése előtt is, igaz, szomorú, elnyomott vala Erdélyben a jobbágyosztály állapota, s mit legsajnosabbnak kell tekinteni, a földes ur leleményes önkényétől függött sorsa. De, részint mivel e régi nyomort tűrni megszokta, részint mivel a sokáig el nem maradható urbértől várta annak enyhitését: csendesen, békével viselte az igát. Az újitás azonban, mely e reményeit meghiúsitá, sőt a nyert csekély engedmények mellett földjei egy részétől megfosztá, könnyen lázadásnak válhatott volna indokául. Hogy ez a törvény kihirdetése után nem történt, oka csak abban feküdt: hogy földjei tőle tüstént nem vétettek el, néhány hónap múlva pedig a megváltás ideje váratlanul megérkezett. De ha a következő évi események nem történnek, s a tizenkét év alatt a törvény meg nem javíttatik, hanem azok letelte után a fölös földek, miként a törvény rendelte, a jobbágytól elszedetnek: Erdély kétségen túl veszélyes válságnak ment volna elébe. Szerencsére, a magyarországgali egyesülés, a következő évben, Erdély földnépére is meghozta a szabad birtok áldásait.

Az országgyülés november 10-kén szétoszlott.

HETEDIK KÖNYV.

A nemzeti átalakulást közvetlen megelőzött időszak eseményei.

ELSŐ FEJEZET.

Pártharczok s állapotok az 1847-ki országgyülés előtt.

Azon heves pártharczok közt, melyek a kormánypolitika megváltoztatásának s ezen új irány és a nemzeti törekvések közt támadt összeütközéseknek következtében a házában folytak, egy igen nevezetes esemény merült fel, melynek meg nem határozható, de minden esetre igen fontos következményei lettek a hazai ügyek alakulására a közel jövőben. Ezen esemény nem más volt, mint József főherczeg nádor lelépte a színpadról. 1847.

Az utósó évek eseményeiben ritkábban fordul elő József főherczeg neve. Ennek oka nem abban keresendő, mintha az aggastyánt ötven évi hivatalkodása annyira elfárasztotta, vagy a kor súlya elgyöngítette volna, hogy már képtelenné vált jelentékenyebb befolyást gyakorolni az ország eseményeire. Sőt egész utósó betegségeig, mely 1846-ki oktoberben kezdődött, folyton s élénken részt vett ő a hazai ügyek igazgatásában. Midőn a magyar kormány élén álló férfiak, a conservativ párt egyik töredékével irányban, törekvésben szorosan egyesűlve, szinte párttá lőnnek, a főherczeg nádor, nem vett többé részt kezdeményezőleg a kormány intézkedéseiben; hanem a pártok felett állva, ötven éves közéleti tapasztalatait, kormányzói bölcseségét s tapintatát, melylyel nagy mértékben birt, a harcz hevének mérséklésére, a pártszenvedély lohasztására fordította. A szerep, melyet ő ezen utósó évek

József főherczeg nádor halála.

1847. alatt játszott, a közvetítés, mérséklés, közbenjárás, egyeztetés, engesztelés szerepe volt, melyben, mint például a védegyleti összeütközésben, felette hasznos szolgálatokat tőn a hazának.

1846-ki novemberben telt be a főherczeg nádori hivatalviselésének ötvenedik éve; és a nemzet, mely benne nem csak első tisztviselőjét, hanem leghívebb barátai egyikét tisztelte, nagyszerű ünnepélyekkel szándékozott nyilvánitani hálaját és szeretetét a népszerű aggastyánnak. De a sors másként akarta. Az ősz férfiu, ki egy idő óta már gyakrabban gyöngélkedett, october elején súlyos betegségbe esett. Az ősz folytán egy ideig lábbadozni kezdett ugyan; de a nyavalya az év végén oly súlyosan tért ismét vissza, hogy életéhez semmi remény nem maradt többé fenn. «A végzet, u. m. a Hirlap, haláltakarót vetett az oltár fölébe, melyen a nemzet a hála tüzét meggyujtandó vala». Január 13-kán megszűnt élni.

József főherczeg nádor, ha halálos ágyán visszatekintett hosszu politikai pályájára, nyugodtan s működésével megelégedve, hajthatta le fejét sírjába. A nemzet őszinte fájdalommal gyászolta őt, ki minden pártnak egyaránt kiérdemelte bizodalmát, becsülését és szeretetét. A nemzet még csak kezdetét élte kifejlődésének; de a haladás, melyet az utósó huszonöt év alatt tett, nagyobb vala, mint összes történetünk bármely korszakában. És e haladásnak az elhunyt nádor vala egyik leghűvebb, legbuzgóbb ápolója. Nemzetiségünk s alkotmányosságunk, nehéz küzdelmek után, kivívta valahára elismertetését; és ebben, minden pártok hálás elismerése szerint, nagy volt az ő érdeme. Bár ifjúkori neveltetése idegen vala, megtanulta s megszerette a nemzeti nyelvet; s hogy az valahára azon polczra emeltetett, mely azt megilleti, nagy részben neki köszönhető: ő támogatta s vezette véggyőzedelemre a nemzet ebbeli hosszu törekvéseit. Azon korszakokban, midőn a birodalmi minisztérium, követve kényuralmi hajlamait, alkotmányunkat erősebben ostromolta, s a korlátlan birodalmi kormánylat elveit s formáit az alkotmányos életbe beoltani s

1847.

ezt lassanként elfojtani czélul tűzte volt ki: ő, a nemzet nádora, s tiszte szerint az alkotmány és törvények őre, hatályos közbenjárásával az udvarnál, hol e miatt sokáig nem is nagy kedvességben állott, tanácsával, vezérletével a nemzet részén állva, hűven törekedett elfordítani a veszélyt, megmenteni az alkotmányos jogokat. Midőn a nemzetet vallásos viszálkodások pártokra szakgatták, melyeknek szenvedélyessége a hazát elláthatatlan zavarokkal fenyegette: az ő engesztelő szelleme, bölcs és erélyes közbenjárása eszközölte leginkább a viszályok békés kiegyenlitését. Ő melegen érzett e hazáért, melynek hosszu élete munkás napjait szentelé; melynek örömeit s fájdalmait ifju korától kezdve fél századon át megosztá; melynek kifejlődésén hűven, ernyedetlenül munkálkodott. A nemzeti ipar, tudomány, anyagi, szellemi s erkölcsi kifejlődés egyaránt ápolóra, előmozdítóra talált ő benne. A magyar nemzeti akadémia első pártfogóját s megalapitói egyikét tisztelte ő benne. A Ludovicæa s még inkább a pesti nemzeti muzeum kivált az ő buzgalmának köszönte lételét. Alig volt valamely nemzeti intézet, melyben ő pártfogásának nyomát, emlékét nem hagyta volna. Pest nagyobbodása és szépülése, egy virágzó európai várossá emelkedése, egyike volt az ő munkássága kedvencz tárgyainak. Szóval, e nevezetes korszakban, melyben a nemzeti virágzatnak magvai hintettek el, első csirái s bimbói fejlesztettek ki; melyben a sováron óhajtott nemzeti jóllét s nagyság alapjai rakattak le, ő, a nemzet élén állva, mint annak hű barátja, tanácscsal és tettel segíteni, a haladást előmozdítani mindenkor kész, buzgó és fáradhatatlan volt.

De nemcsak mint első tisztviselő s kormányférfi, hanem mint ember is kiérdemelte ő mindenki tiszteletét. Éles eszét, gyors felfogását, a legbonyolúltabb kérdések világos előadását, valamely kérdésben a számtalan felé elágazott véleményeknek szabatos összeszedését s pontos ismétlését, számtalanszor bámulta benne az országgyülési közönség. Tisztább, classicusabb latinsággal mint ő senki sem beszélt. Ő tartatott az

1847. országban a jog- és törvénytudósok legkitünőbbjei egyikének, vagy épen elsőjének. Természet- és gazdászattudományának maradandó tanúja Alcsuth, kedvencz nyári lakhelye, melyet sivatag homokpusztából virágzó kertté s példány-gazdászattá varázsolt. Szokásai, életmódja a legegyszerűbb, minden fény s pompa-szeretettől idegen, inkább polgárias, mint fejedelmi, családias volt. Szórakózást munkás napjaiban legörömestebb családja köréhen, a tudományokban, kivált természettudományi s utleirási olvasmányokban, füvészet s kertészetben s a mezei gazdászat egyéb ágaiban keresett.

Jellemének az igazságérzet s emberszeretet, kitartás és türelem, gyöngédség és béketürés, voltak kitünőbb vonásai. Ő soha sem ébresztett azokban, kikkel dolga volt, teljesülhetlen reményeket; s általában mondhatni, többet tett, mint igért. Rendkivüli örömet nyilvánított, midőn sikerült neki akadályokat elmozdítani; s a már félig reményevesztettet kivánatainak keresztül vitelével meglepni. A parasztot, műveletlent, ha kérelme teljesíthetetlen volt, nagy béketüréssel ügyekezett felvilágosítani s meggyőzni a lehetetlenségről; s e capacitatio ritkán maradt sükeretlen, ugy hogy nem egy kérelmező mondá tőle távoztában, miképen nem adatott meg ugyan kérelme, de tudja legalább miért nem, s megnyugszik benne. Midőn ellenben egy magasabb műveltségü s állásu adott elő oly kérelmet, mely nem vala teljesíthető, azon esetben rendesen hallgatott, s ama jogtudományi szabály: «a ki hallgat, megegyezni látszik», érvénytelen volt előtte; sőt ellenkezőleg, hallgatását tagadás jelének kelle tartani. E hallgatás gyöngéd kedélyből származott: nem akarta a kérelmezőt egyenes, nyilt tagadás által megszomorítani. E mellett azonban igen ügyes tapintattal rendesen oly tárgyra fordította a beszédet, hol a hallgatással elutasított kérelmezőnek valamely teljesíthető kérelmet adhatott nyelvére, vagy más valami kellemest mondhatott vagy tehetett neki. A hallgatás ezen kivül nála még a fájdalomnak és bánatnak is biztos jeléül szolgált. Ő nem hamar kedvelt meg valakit; rokonszenvi hajlamokat

első közeledéskor nem nyilvánított; de kit egyszer megszere- 1847.
tett, kegyét az nem könnyen veszthette el többé.

Utósó életéveiben, midőn hanyatló kora s gyöngülő egészsége az utódáróli gondoskodást mind szükségesebbé tette, a kormány oly szándékot látszék ápolni kebelében, hogy a jövendő nádorválasztásnál a királyi család tagjai mellőztessenek. Egy főherczeg nádor magas állásánál fogva sokkal inkább korlátozá a bécsi kormányt, midőn vele véleményben nem osztozott, mint más valamely egyéniség. Ezen kivül még azon körülmény is igen fontosnak látszott hogy, ha már az udvar főherczeget enged választatni: a nemzet bizodalma nem mást, mint József fiát, István főherczeget, a nemzetnek, kivált a pesti árviz óta, midőn magát erélye, segélyre kész emberisége által oly igen kitűntette — kedvenczét, emelendi a magas méltóságra. Már pedig István, jelleménél fogva a népszerűségre sokat tartó, több alkalommal oly szabadelvüséget nyilvánított, hogy a bécsi miniszteriumnak nem lehetett ínyére, őt az ország első méltóságába helyezve látnia. Tekintetbe vétetett végre még az is hogy, ha a nádorság József családjában több nemzedéken keresztül apáról fiura száll: ezen ág, folyton a nemzet kebelében lakva, a nemzettel érzelemben, irányban, törekvésben mind szorosabban összeforrand; miből, főherczegi állásánál fogva, számos kellemetlenségek fejlődhetnek ki a birodalmi miniszteriumra, sőt, bizonyos körülmények közt, magára az udvarra nézve is. Ugy hallatszék ezeknél fogva, hogy az udvar József nádor halála után nem volna hajlandó fiának, Istvánnak, megválasztatását megengedni. Erre látszott mutatni az is, hogy a főherczeget már egy pár év előtt eltávolították az országból, hol néhány ifjabb magyar főurral meghittebb barátságba kezdett lépni, és Csehország kormányzójává nevezték ki. Azonban, bár mennyi való e közhírekből, József végóhajtásainak egyike volt, fiának a nádorságot biztositani. Ez iránt értekezett is testvérével, Károly főherczeggel, midőn ez őt halálos ágyánál

1847. meglátogatta. S mondják, hogy ennek igérete s utóbb közbenjárása vezette volna őt kivánatának teljesedésére.

István főherczeg királyi helytartóvá kineveztetése.

De legyen bár miként, annyi bizonyos, hogy már jan. 15-ről oly értelmű királyi leirat érkezett a helytartótanácshoz és főtörvényszékhez, mely szerint Ferdinánd király, «a súlyos veszteséget legalkalmatosb s királyi és atyai szándékainak leggyorsabban megfelelő módon pótolandó,.. addig is mig a nádorválasztás legközelebbi országgyülésen következni fog, fönséges cs. kir. főherczeg Istvánt, az elfelejthetetlen boldogultnak nem csak fiát, hanem, lelke- s szivének, már is kitűntetett dicső jelleméről itélve, örök emlékezetű atyja erényének is méltó örökösét, Magyarországban királyi helytartóvá, s a hétszemélyes tábla elnökévé nevezi ki.»

E kinevezés, miként az országszerte nyilatkozott öröm s megelégedés tanusitá, teljesen kielégítette a nemzet óhajtását. István főherczeg, tökéletesen magyar neveltetése, kedveltető magaviselete, a haza s nemzet iránt sok ízben tanusított rokonszenve s ragaszkodása miatt, első ifjuságától fogva kedvencze volt a nemzetnek. És most a rokonszenv s közbizodalom, tettre képes fiatal ereje iránt azon reményt ébresztette a nemzetben, hogy a hosszu, nehéz küzdelem után, az ő közremunkálása, vezérlete által valahára szerencsésen végbemenend a reform, az átalakulás nagy munkája.

István főherczeg személyében több oly tulajdonság létezett mely e reményt teljesen igazolni látszék. Ő, ki e hon levegőjét szívta be először, ki e hon nyelvét gyermekkorától fogva, melyben Alcsuton a szegény földnép s gazdatisztek fiai valának játszó társai, tökéletesen beszélte; kit e honhoz egy atya s anya sírja s ifjuságának kedves emlékei kötének, szerette e hazát; s ő magát, szíve vonzalmánál fogva, inkább e haza fiának s polgárának, mint a fiatalságában ritkán látott uralkodó ház tagjának, szerette tekinteni s másoktól is tekintetni. A jó szándék s akarat tehát, hazájának magas állásában hasznosan szolgálni, azt boldogítani, benne nem hiányzott. Egy iratában, melylyel atyja hamvainak eltakaritása

után a kir. tábla részvéttanusitó levelére válaszolt, maga is ekként nyilatkozott: «Reánk maradt dicső feladásul, tovább épiteni azon művön, mely körül ő fáradozott; s hiszem, ha annyi erővel áld meg a gondviselés, mennyi buzgó akarat él bennem....... megelégedéssel fog felettünk lengeni a Boldogultnak szelleme.» A népszerűség szeretete mely után hazájában vágyódott, melyet, mióta ifju korra érve, nyilvánosan s a társalgási körökben, ünnepélyeken, vigalmakon, megjelenni szokott, fesztelen, minden rátartástól, gőgtől ment, nyájas, barátságos magaviselete által keresni —, hol pedig tettre volt szükség, erély s buzgalom által — mint például a pesti vizár alkalmával — kiérdemleni ügyekezett, korán tettre vágyó kedélyt, becsérzetet tanusitott jellemében. A hazábani neveltetése, mely neki alkalmat nyujtott a nemzet szokásaival, erkölcseivel, törekvéseivel tökéletesen megismerkedni, azokkal saját szellemének fejlődését, irányát azonosítani, megkönnyitették neki a nagy szerepet, mely reá a nádori méltóságban, a nemzet élén várt. Lelke élénk, könnyű felfogással lévén megáldva, a bölcs atyának oldala mellett — ki önmaga vezérelte gyermekei nevelését, a felnőtt ifjuval pedig sokat társalgott, — ismeretekben, világnézetben, az élet gyakorlati felfogásában, különösen a reá váró nagyszerű pálya iránti tájékozásban, — szóval mind abban, mire magas helyzeténél fogva neki szüksége volt, mi e helyzetbeni magatartása, iránya, elvei, eljárása tekintetében neki utmutatóul, zsinórmértékül szolgálhatott, gazdagodni, növekedni s megerősödni annyi alkalma s tehetsége volt, miszerint a benne helyezett közbizodalom, közszeretet s ezeken alapult remény teljesen igazoltnak vala tekinthető. Minő irányt vett, mivé fejlett az ifju férfiunak a magán életi szeretetre méltó jelleme a közéletben, miként teljesedett az általa ébresztett közvárakozás, a legközelebbi jövendő megmutatta. E közel jövendő viharai kemény próbára vetették a nagy reményű ifju főherczeg jellemét s egész egyéniségét. A próba aránytalanul súlyos volt; és ha e viharteljes jövőben a nemzet talán a boldogult- 1847.

1847. nak belátását, bölcseségét, hosszas tapasztalás által szerzett tapintatát, erélyét s tekintélyét visszasóhajtotta: nem annyira a jó akaratu, de a státusférfiui tapasztalat s a kormányzat megszokása által kisebb s könnyebb küzdelmekben még meg nem szilárdulhatott ifju férfiunak, mint inkább az idő nehéz súlyának s a helyzet rendkivüli bonyodalmainak tulajdonítandó.

A főherczeg körutazása.

A főherczeg, részint még a prágai kormányügyekkel, részint Bécsben új helyzete feletti értekezletekkel lévén elfoglalva, csak augusztus végén jött vissza az országba, s ült be mint kir. helytartó a kormányszék elnöki székébe. Megérkeztekor s rövid mulatása alatt a fővárosban határtalan öröm s lelkesedés nyilatkozott személye iránt. Pár nap mulva körutra indult, melyet a pest-szolnoki vasut megnyitásával kezdett meg. E körutnak Kassa, Nagy-Lónya, N. Károly, Debreczen, Arad, Temesvár, Szabadka, Pécs, Eszék, Pakrácz, Károlyváros, Fiume, Zágráb, Varasd, Keszthely, Szombathely, Kismarton, Győr, Nyitra, Trencsén, Rózsahely, Beszterczе, Selmecz és Balassa-Gyarmat jelölték körvonalait. Utazása folytonos diadalmenet volt; a nép lelkesedése mindenütt egyiránt nem ismert határt s mértéket. A Kárpátoktól Adriáig, Erdélytől a Lajtháig zsibongott az üdvözlő öröm zaja. A szeretet és lelkesedés e kitöréseit, ha lehet, még növelték a főherczegnek majd minden állomáson, minden ebéd s fogadtatás alkalmával mondott szavai, melyek többé kevesbbé ama Vörösmartyból kölcsönzött s Aradon elmondott vers változataiból álltak: « addig éljek, mig honomnak élek! » Szerénységét jellemzi viszont az őt Pozsonyban fogadó küldöttségekhez tett nyilatkozata: « Előre örűltem, — ugy mond — hogy e megyébe, e helyre jöhetek, hol megboldogult édes atyám ötven év alatt tizenegy országgyülést élt keresztül; s hol én minden tekintetben jó napokat töltöttem. A pályán, melyre léptem, én még csak kezdő vagyok; s kérem önöket, uraim, hogy felejtsék bennem a kezdőt, és nézzék bennem csak az érdemeket szerzett atyának fiát. » — Komáromban, midőn a hidon bevonult, nagy sze-

rencsétlenség érte a nézők seregét. A szigetből a városba vezető, czölöpökön álló másik, gyalog híd, a nép roppant tömege alatt, mintegy nyolcz öl hosszban leszakadt, s a rögtön segedelem daczára, 79 néző a hullámokban lelte sírját. — 1847.

A főherczeg fiatal korának, s a népről reá is áthatott lelkesedésnek talán megbocsátható, hogy néhol kissé igen is nyíltan s nem mindig a kellő módon látszott keresni a népszerűséget; viseletében nem egyszer hiányzott ama nyájas, kedélyes, de e mellett komoly méltóság, mely hozzá legjobban illett volna. Egyébiránt a repűlve tett körutazás inkább arra szolgált, hogy magát a nemzetnek személyesen bemutassa, mint hogy a házával, s annak szükségeivel részletesen megismerkedjék.

Budára visszatérvén, Pest megyében okt. 16-kán tartá főispáni beigtatását. Emlékezetre méltó ez ünnepélynél az, hogy Ferencz József főherczeg, Istvánnak unoka öcscse, s utóbb osztrák császár, viselte a királyi biztos beigtató tisztét. Az ifju főherczeg tiszta kiejtéssel beszélvén a magyar nyelvet, beigtató beszéde által nagy lelkesedésre ragadta a közönséget. —

A két nagy párt közti harcz folytatása.

A nemzeti érzelmeiről, szabadelvű hajlamairól ismeretes István főherczegnek királyi helytartóvá lett kineveztetése, minek következtében nádorrá választatása is bizonyossá lett, a végdiadal iránt új reményre s bizodalomra ébreszté az ellenzéket. Mert bár mi volt is azon értekezleteknek tárgya s eredménye, melyeket István helytartóvá lett kineveztetése után Bécsben a kormány férfiaival hosszan folytatott; a közvéleményben annak hite, hogy István már a népszerűség szereteténél fogva is a szabadelvű reformokra hajlandó, s azokat állásánál fogva hatékony közbenjárásával gyámolítandja, új támaszt s erőt kölcsönzött az ellenzéki iránynak s törekvéseknek.

De ezen támaszra, ezen erőforrásra valóban már volt is szüksége az ellenzéki pártnak. Mind a kormány maga, mind

1847. a conservativ pártnak azon nagy töredéke, mely a kormánynyal szorosabban szövetkezett, annál több erélyt s tevékenységet fejtettek ki, mennél inkább közeledett az országgyülés. Minden követ megmozditának, hogy a diadalt magoknak biztosítsák; és az ellenzékre nézve egynémely megyében fenyegető színben kezdett mutatkozni az ügyek állása.

A kormány törekvése az administratori ügy keresztül-vitelében.

Apponyi kanczellár, az administratori kérdés szerencsés keresztül vitele által remélvén elérni a kitűzött czélt, mi nem csekélyebb volt, mint a megyékben túlnyomó befolyást s ennek folytán az országgyülésen biztos többséget szerezni a kormánynak, — nem csak elijesztetni nem engedte magát megkezdett irányában egynémely megye erélyesebb ellentállása által; hanem, a látszólag növekedő süker által felbátorítva, épen e megyék ellenzését ügyekezett megtörni a rendelkezésére állott kormányhatalommal. Szinte keresni látszék az alkalmat, melyben e megyékkel kiköthessen. Ez alkalmat azonban nem mindig helyesen választá meg, minek aztán néha diadal helyett öngyengités lett az eredménye.

Igy történt, például, Pest megyében, hol egy váltócsempészeti ügy kerülvén szőnyegre, a megye az előleg is súlyos gyanú által terhelt vádlottat elfogatta. A vádlott barátai által egy elnöki rendeletet eszközlött ki Bécsben, mely szerint a megye annak szabad lábra tételére utaltaték. A kanczellária lépése hibás volt. A vádlott, mint a birói eljárás eredménye is tanusitá, e pártfogásra koránt sem volt érdemes. A megye tehát, birói függetlenségére hivatkozva, annál kevesbbé volt hajlandó a rendeletet végrehajtani, minthogy a vádlottnak a perfolyam alatti letartóztatását a körülmények is szükségelni látszottak; különben pedig a mind szaporodó váltóhamisitási bűnök, kivált a középpontban, szigorú eljárást igényeltek. Az összeütközést súlyosbitá az, hogy utóbb a főispáni helytartó különösen megbizatott, tartana vizsgálatot: van-e a vádlott ellen több más kereset is megindítva, mint a mely miatt elfogatása történt; és ha nem volna, a rendeletet hajtsa végre.

1847.

A megye rendei e szokatlan megbizásból azt gyanították, hogy a kormány, az administratori rendszer elve szerint, a főispáni helytartót ez esetben is a megye fölébe helyezni, vagy épen egy állandó kir. biztosi rendszert szándékozik létrehozni: kijelenté tehát, hogy a megye törvényszéki s egyéb eljárásának felülvizsgálatára, a hatóság törvényes jogainál s méltóságánál fogva, semmi egyes embert nem bocsáthat. A kanczellária végre a kellemetlen zavarból az által húzta ki magát, hogy az alispánokat, mivel felszólítva sem adtak az elfogatási ügyben kellő felvilágositást, megszidta; egyébiránt pedig a pert felsőbb törvényszékekhez rendelte átküldetni. —

Az administratorok törvényszéki elnöklete.

Mind a tárgy fontosságára, mind arra nézve, hogy valamennyi hatóságot illető szabálylyá tétetett, sokkal keményebb összeütközés származott számos megye s a kormány közt a főispáni helytartók törvényszéki elnökletéből. A megyei törvényszékek egyik lényeges joga s tulajdonsága volt: hogy valamint a birák, ugy az elnök is a megyei közönség által évenként szabadon választattak. A kormány most befolyását e törvényszékekre is ki akarván terjeszteni, az administratorokat oda utasítá, hogy az elnökletet azokon is szintugy mint a politikai, s igazgatási gyüléseken, ők foglalják el. A rendek azonban a törvényszék függetlenségét megőrzendők, minthogy a kormány e törekvése ellen intézett feliratok czélra nem vezettek, midőn az évente összeülendő törvényszéki birákat s elnököket megválasztották, számos megyében meghagyták nekik hogy, ha az administrator, a felsőbb utasítás szerint, a törvényszéken mind a mellett is elnökölni kivánna, a birák azonnal távozván, a törvényszéket oszlassák fel.

Ily határozat után az administratorok több megyében, kerűlve a rendekkeli kellemetlen surlódást, miből csak a kormány tekintélyének csökkenését látták következni, nem kivántak elnökleni a törvényszéken; mások azonban, utasításuk szerint, erőszakolni akarván az ügyet, az elnöki széket csakugyan elfoglalták; minek következtében aztán, a megyei határozat szerint, a táblabirák is több helytt szétoszlottak.

1847. Legtöbb esetben, mielőtt ily tényleges összeütközésre kerülne a dolog, a helytartótanács a megyei végzést megsemmitette. De ezen kormányszabály koránt sem távolitá el minden megyében az összeütközést; mert akadt számos megye, mely a helytartótanács intézménye ellen a királyhoz felirván, határozatának érvényességét továbbra is fentartotta.

Ily eset adta elő magát egyebek közt Szabolcs megyében, melyhez aztán a kanczelláriától egy igen keményhangu királyi leirat érkezett. A király « ezen merényt szigorúan kárhoztatta, s legfőbb királyi tekintélyénél fogva meghagyta, hogy a kanczellária utján adott elébbi rendeletének, nehogy más módokhoz nyúlni kényteleníttessék, azonnal engedelmeskedjenek. » Szabolcs s több más megyék is ilyetén kir. leiratokra azután rendesen oly értelemben válaszoltak hogy, miután az administratorok elnöklete, meggyőződésök szerint, a birói függetlenségről szóló törvényekbe ütközik; a törvények magyarázata pedig a törvényhozást illeti: kérik a királyt, tűzze ki e tárgyat is a jövő országgyülésre; addig pedig hagyja fenn az eddigi törvényes gyakorlatot. Szabolcséval egyező volt Zala és több más megyéknek is eljárása.

Pest megyében az administrator a surlódást kerülvén, nem igényelte ugyan a törvényszéki elnökletet; mindazáltal az elv solidaritásánál fogva ezen megye is részt vett ez összeütközésben az által, hogy Szabolcs megyének határzatát magáévá tette s eljárását pártolta. A helytartótanács ezen pesti végzést is megsemmitette; majd egy kir. leirat is rosszalta azt a megye rendeinek. Ezek azonban annál inkább részükön lenni állíták a jogot s törvényt, minthogy a megyének egy hasonló határozatát még 1837-ben a boldogult nádor is helybenhagyta; minél fogva szinte megtiltván táblabiráinak az administrator elnöklete alatt tartani törvényszéket, ha azt netalán ez is megkisértené, a kérdést hasonlókép a törvényhozás magyarázatára s eldöntésére kivánták halasztani. Ezen vita a kormány s megyék között aztán egészen az országgyü-

lésig kihúzódott, s annak tárgya ott magának az administratori rendszernek általános kérdésében olvadt fel. 1847.

Mig a kormány maga ekként ügyekezett keresztül vinni a maga rendszerét s elveit, a conservativ pártnak vele szorosabban szövetkezett töredéke is eddig szokatlan tevékenységet fejtett ki a diadal kivívására. Fő törekvését abban összpontositá, hogy egy részről a maga kebelében egységet, szoros összetartást, kellő szervezést és fegyelmet alkosson; más részről oly programmal lépjen fel a közönség előtt, mely képes legyen népszerűségre vergődni s még az ellenzék mérsékeltebb, hidegebb részét is meghódítani. E végre már az elmult évben több tanácskozmányokat tartottak, melyeket, hogy bennök az ország külön vidékeiről mennél több tagok részt vehessenek, a pesti országos vásárok idejére tűztek ki. E tanácskozmányokban leginkább gr. Széchen Antal, b. Vay Miklós, gr. Dessewffy Emil, ifj. Majláth György és Somsich Pál valának a fő szerepvivők. Az összejövetelek jobbára gr. Keglevich Gábor főtárnok-mester teremeiben tartattak, ki rendesen az elnöki széket is elfoglalta.

A conservativ párt törekvései, gyülekezetei.

Egy ilyféle, még kisebb körű, összejövetel s értekezlet eredménye lőn, hogy a gyülekezet néhány tagjai megbizattak, hogy a pártnak szorosabb egyesitése s egyéb érintett czéljai végett, s különösen azok számára, kik minden kisebb gyülekezetben részt nem vesznek, s ennél fogva a párt ügyeinek fejleményeiről értesűlve nem lehetnek, egy terjedelmesebb s indokolt programmban fejtenék ki az új conservativ párt irányelveit; melyek aztán egy 1846-ki november 12-kén tartandó nagyobb gyülekezetben adatnának elő s állapíttatnának meg.

E gyülésen a pártnak mintegy százhusz tagja előtt a megbizott gróf Széchen Antal következő beszédben fejtegette az új conservativ párt programmját:

Gr. Széchen Antal programmi beszéde.

«A legközelebb lefolyt országgyülés végével, azon elvbarátink, kik abban vagy személyesen részt vettek, vagy működéseit a megyei termek és közélet mezején elősegítették,

1847. vagy végre a conservativ párt harczait rokonszenvvel követték, meg valának győződve a felől, hogy az országgyülés bevégezte az alkotmányos tevékenységet meg nem szűntetheti, föl nem függesztheti, ha csak az országgyülési eszmesurlódások szellemi eredményeit veszélyeztetni nem akarjuk. E meggyőződés szolgált indokául majd kisebb, majd nagyobb gyülekezeteknek, melyeknek egyike feladásunkul tette, a conservativ párt által követendő elvekre és eljárásra nézve, e gyülekezet elébe javaslatot terjeszteni. E javaslat azonnal be fog mutattatni a gyülekezetnek; de miután egy ily javaslat a dolog természeténél fogva az elveket csak fő vonásokban foglalhatja magában, miután az inkább az eredményeket mint indokainkat terjesztheti elő: minden félreértés elkerülése végett, azon megbizást nyertem, hogy azokat a gyülekezet előtt kifejtsem.....

« Az említett elvbarátok azon alapelvből indúltak ki, hogy oly ország, mely az alkotmányos élet kifejlődését óhajtja, és annak jótéteményeit élvezi, az alkotmányosság föltételeit nem nélkülözheti, annak természetszerű következményeit el nem tagadhatja; és azért, midőn a vélemények különbözésénél fogva az egy nézetűek szövetkezését épen oly természetesnek mint szükségesnek tekinti: mindenek előtt javaslandónak vélte, hogy az ugyanazon véleményárnyéklathoz tartozó egyének párttá alakuljanak; párttá, mely elhatározott irányzatot és elveket követve, azokat el ne tagadja, el ne titkolja, hanem a nyilvánosság mezején őszintén bevallja, nyiltan hirdesse, férfiasan védje s fentartsa.

« Nem szándékom törvényhozási intézkedéseink, országgyülési működéseink egész történetét előadni; még egy futólagos áttekintése is egy nagy fontosságu tárgynak kelletinél több időt foglalna el. Csak annyit vélek megjegyzendőnek, hogy a régiebb országgyülések jelleme az újabbak irányzatától teljesen különböző vala. Még a jelen század első országgyülésein is a vita legnagyobb részt a fenálló törvények magyarázata körül forgott; és ámbár ezen vitánál is a kü-

lönböző politikai irányzatok befolyása szükségkép vala ész- 1847.
revehető, azon, bizonyos korlátok közé szorított, határozottan kijelölt téren mégis, a vélemények elágazása oly tetemes, oly folytonos, oly következetes nem lehetett mint jelenleg. A fenálló törvények értelmét gyakran az egy politikai irányzatúak különbözőképen magyarázhatják; de azon pillanatban, midőn e magyarázat nem az egyes törvény értelméből, nem egyedül a hazai közjog tételeiből meríttetik többé, hanem átalanos politikai elvek vezérfonalán történik —; midőn nem annyira a létező törvények magyarázatáról, hanem, és pedig főleg, új törvényes intézkedések megalapitásáról van már szó; az átalános politikai irányzatnak kell szükségkép befolyást és pedig eldöntő befolyást gyakorolnia.

« Az irányzatok különbsége szüli a véleményárnyéklatok eltérését; a véleményárnyéklatok következetesen fentartott s kiképzett elágazása a pártok ellentétét. És bár jelenleg is sokszor az alkotmányos jogok veszélyeztetése említtetik, leend-e még valaki az ellenzék soraiban is, hogy számos alkotmányos jogok, melyek hajdan a vita tárgyait képezték, most a kormány és ország által egyiránt elismerteknek és elfogadottaknak tekintendők? Ezekre nézve nem az a kérdés tehát többé: hogyan kivívandók? hanem az: hogyan használandók? hogy a haza javára szolgáljanak, és igy üdvös gyakorlások eredményében új meg új biztositékokat találjanak.

« És mert törvények alkotásáról, mert nem egyedül nemleges védelemről, hanem tényleges intézkedésről van szó: a választmány szükségesnek vélte, mellőzve minden, a többséggeli kormányzás kérdését illető theoretikus nézeteket, általános elveket, vagy azoknak hazánk viszonyaira nem alkalmazható szövevényes részleteit, gyakorlatilag vevém fel a dolgot, egyszerűen csak azt kimondani, hogy ha bizonyosan, sükeresen, idővesztés nélkül akarunk az új intézkedésekre nézve előhaladni, szükséges hogy intézeteink a közélet mezején a többség által pártoltassanak, hogy mienk lévén a

1847. többség, ily módon annak létrehozására, mit üdvösnek vélünk, a legegyszerűbb és leghatályosabb eszközt használjuk.

« Ezek folytában a választmány pártunknak állását az ellenzék irányában megemlíti, és nyiltan mondva, mintegy hadat izen az ellenzéknek. De itt mindenek előtt a félreértések elmellőzésére, tisztán kijelentem, hogy ezen had nem az ellenzék egyéneinek, nem a személyeknek, hanem azon eljárásnak, azon elveknek izentetik egyedül, melyeket mi károsaknak s veszélyeseknek tekintünk.

« Constatirozzuk némileg a helyzeteket. Nem fogom részemről az ellenzéket gyanusítgatni; nem pedig azért, mert ily gyanusítgatás sem a tisztelt gyülekezetnek, melyhez szólok, sem azon választmánynak, melynek nevében szólok, jellemével össze nem fér; de nem azért is, mert az ellenzéket, még ott sem lévén szokásom gyanusítgatni, hol annak egyéneivel szemközt állok, annál kevesebbé érzem magamat gyanusítgatásra felhívatva ott, hol tisztelt elvbarátok körében felszólalva, egyedül a jelen nem levők megtámadása ócsó bátorságának ócsó dicsőségét élvezhetném.

« Egy politikai állitás, melyet számtalanszor ismételtetni hallunk, azt tartja, hogy alkotmányos ország ellenzék nélkül nem létezhetik. Ez, kétség nélkül, nem jelentheti azt, miszerint alkotmányos országnak azon szomorú kiváltsággal kell birnia, hogy abban jó és rosz, üdvös és káros egyaránt elleneztessék; hanem egyedül azon ténynek megismerése, hogy oly országban, hol a törvényes intézkedések kizárólag egy uralkodó hatalomtól vagy akarattól nem függenek, hol számosan vannak jogosítva vélemények szabad kijelentésére, a nézetek összeütközése a kérdéseknek minden oldalróli megfontolását, meglatoltatását hozza magával, és az eredmények megállapitása csak az eszmesurlódások teljes kifejtése után üdvös és lehetséges. De ha ez áll, akkor meg kell az ellenzéknek is ösmernie, hogy egy ellenzéknek a maga irányában egy más ellenzékre van szüksége, mely az ő tekintélyének vagy akaratjának vakon nem hódolva, a maga részére is azon

jogokat méltán igényli, melyeket az ellenvéleményüek önszámukra követelnek. 1847.

« A véleményárnyéklatok ily ellentéte mellett szükséges azon pontokat megvizsgálni, melyekre nézve azok egyetértenek. De ezeket az ellenzék közt és köztünk, az eddigi tapasztalás nyomán hiába keresem. Ők törvénytelennek tekintik azt, mit mi törvényesnek hiszünk; károsnak, mit mi üdvösnek; ők a kormány eddigi eljárásaiban az alkotmány megsértését találják föl, irányzatát alkotmány-elleninek hirdetik: mi a kormány eddigi lépéseit helyeseljük, alkotmányosságát kétségbe nem veszszük, és jellemében bizunk; ők elveink összegét kárhoztatják: mi azokhoz szilárdul ragaszkodunk; végre sok köztanácskozásokban még véleményünk szabadsága sem tiszteltetik.

« Ily helyzetében a dolgoknak nem marad egyéb hátra, mint azon ellentétet, mely tettleg létezik, elvileg is megismerni s férfiasan kijelenteni. Nem zárja ki ez az egyének, sőt a pártok közti jövendőben lehető egyesülést; hanem csak azt jelenti: hogy addig, mig az ellenzék kizárólag mostani elveihez és irányzatához ragaszkodik: ezek és a mi meggyőződéseink egyenes ellentétben állandanak. Transigálni csak akkor lehet üdves sikerrel, ha a pártok egymást kölcsönösen capacitálják. Addig, mig ez nem történik, capacitatio nélkül transigálni gyöngeség. Ily állásában a dolgoknak nem javasoltathatik más eljárás mint, hogy mindenki meggyőződéseinek kivívására minden alkotmányos, törvényes és loyalis utat használva, működéseinek eredményében találja meg, az ellenvéleményűek előtt is eljárásának igazolását.

« Hátra van, hogy a pártnak továbbra is fentartott conservativ elnevezésére, annak organisatiojára és elveire nézve némelyeket megjegyezzek.

« Éreztük mi is, hogy a « conservativ » név a párt minden teendőit, minden irányzatait ki nem fejezi. De azon nézetből kiindulva, hogy nem az elnevezés határozza meg a pártok jellemét vagy teendőit, hanem hogy ellenkezőleg a pártok

1847. jelleme és tettei értelmezik a pártok elnevezését: egy oly nevezethez továbbá is ragaszkodunk, melynek európai értelme van, mely főirányzatunknak megfelel, melyet megváltoztatni, vagy melyről lemondani annyit tenne, mint a párt multjáról elfelejtkezni, vagy azt eltagadni. Nincs pedig semmi ezen multban, miről lemondanunk kellene, miről lemondani kivánnánk. Ragaszkodunk tehát, mondom, továbbá is egy elnevezéshez, mely hazánkban ösmeretes, mely alatt számos elvbarátaink eddig is gyakorta dicsően működtek, és melyre nézve csak tőlünk függ, azt e honban mindinkább nagyobb fényre és tiszteletre emelni.

« A választmány egyenesen kimondja, hogy a conservativ párt a kormányt pártolandja. De azt hiszszük, midőn azt a kormány törvényességének magától értetendő, de ép azért soha el nem mellőzendő feltétele és nézeteinknek a kormány működésével való ugyanazonosságának nyilvános fentartása és kikötése mellett teszi, nem veszélyezteti a pártnak alkotmányos függetlenségét.

« Nem akarom itt hosszasabban a függetlenség gyakorta félreértett eszméjét fejtegetni; de annyi bizonyosnak látszik, hogy alkotmányos életünk további fejlődésével mindinkább szükségessé válandik a függetlenség annyiszor emlitett elve helyébe egyszerűen a politikai becsületesség elvét állitani; egy oly elvet, mely az ugy nevezett függetlenség helyett a becsületes függőséget gyakorta a haza érdekében igénylendi, nem kültekintetektől, vagy egyéni magán viszonyoktól, hanem a meggyőződések összehangzásának és az irányzatok egységének mulhatatlan szükségétől. Valósággá válandik akkor az, mi minden alkotmányos országban oly annyira szükséges: határozott állások és erős meggyőződések.

« És épen azért, minekutána meggyőződésünk az vala, hogy a jelen körülményekben hazánk a kormány határozottabb föllépését és irányadását nem nélkülözheti, hogy számos kérdésekben a kezdeményezési hivatás leginkább őt illeti —; minekutána a kormány eddigi irányzatát olyannak tekintjük,

mely egyenesen a hon javára van intézve: kötelességünknek 1847.
ismertük, azon viszonyt, mely a párt és kormány közt az eddigi szempillanatig kifejlődött, melynek, ha, miről nem kételkedünk, a kormány és pártunk eddigi irányzatukhoz hívek maradnak, továbbá is léteznie s erősödnie kell, — nyiltan kijelenteni és nem állítani ellentételbe, nem elszigetelni egymástól azon tényezőket, melyeknek összehangzó működése képezi az üdvös siker mellőzhetetlen feltételét.

«Mi a párt organisatioját illeti, kettős vala a czél: biztosítani t. i. egy részről működéseink folytonosságát; de elmellőzni más részről mind azt, mi alakulásunknak szorosabb társulati jellemet adhatna. Legyen működésünk minden alkalommal megújuló tanácskozásaink s választásaink szabad eredménye, nem pedig oly szerkezetre alapítva, mely az egyes tagok befolyásán kivül álló magán testületet képezne. A pesti vásárok, melyek ugy is számos elvbarátokat szoktak magán ügyeikben az ország központjára híni, összejöveteleinkre elég alkalmat nyujtanak. Mind az pedig, mi egy és más öszszejövetel között a közügy érdekében szükséges, némely csekélyebb számu tagokra lenne bizandó, kiket az elvbarátok bizodalma minden egyes összejöveteleknél arra legalkalmasabbaknak találna.

«Azon elvekre nézve, melyeket a választmány megemlít, azt tartom, nem szükséges a tulajdon szentségét és a kormány alkotmányos erejének és hatályosságának megőrzését hosszabb okoskodásokkal támogatni. Oly elvek azok, melyeket, ugy tartom, mindnyájan pártolunk, melyek józanul felfogva az okszerű haladást csak biztosíthatják. Említsem-e a birtoknak mérséklő befolyását, mely a stabilitásnak egyik legfőbb biztositékát képezi? Nemzetiségünk érdekét, ámbár az ezen ügy iránti rokonszenv magától értetődik, azért véltük megemlítendőnek, nehogy azt a másik párt kiváltságaként tekinteni, vagy egyedáruságának átengedni láttassunk; mert egyaránt szent ezen ügy mindenikünk előtt, és az az iránti részvétben magunkat senki által felülmúlatni nem fog-

1847. juk. Két sark körül forog politikai létünk: egyike azoknak nemzetiség, alkotmányos és közigazgatási önállásunk; másika a közbirodalommal való azon összeköttetés, melyet századok előkészitettek, századok megerősitettek. Meggyőződésünk az, hogy minden intézkedésnek e két alap gondos szemügybe vételére kell alapulnia, annak nem csak nemleges tiszteletére, de tényleges méltánylására: hogy valamint a kormány bizodalomra nem számithatna ezen országban, ha ezen alapok elsejét csak malum necessariumnak tekintené; ugy az ország sem várhatná őszinte közremunkálását a kormánynak, ha azok másikát szem elől tévesztené. — Azon egyes kérdések végre, melyek elősoroltatnak, legnagyobb részt olyanok, melyek már országgyülési tanácskozás tárgyát képezték; és midőn a végett említtetnek meg, hogy előlegesen is a párt tevékenységének némely tárgyait kijelöljék, más korszerű tárgyak megpenditését ki nem zárják.

«.... Ha az egyesek közremunkálása mellett ezen elvek nagyobb és nagyobb körben fognak terjesztetni; ha azok eredménye a kormánynak, mely föllépésünket nem ignorálhatja, hozzájárulása által biztositva leend: maga azon eredmény bizonyságát nyujtandja annak, hogy czélunk nem vala más, mint a haza java, és még a vélemények összeütközésében is azon egykori egyetértés és egyesülés előmozditásának óhajtása, mely legbizonyosabb akkor, ha a véleménysurlódások alapján és természetszerű lefolyások következtében történik.»

Maga a conservativ-programm aztán a javaslat szerint némi tanácskozások után egyező értelemmel ekként állapittatott meg.

«1. A jelenlevő conservativok kimondják azon meggyőződésöket, mely szerint szükség, hogy ezen pártnak egész organisatioja a nyilvánosság alkotmányos alapjára legyen fektetve. A conservativ párt teljességgel bevallott czimmel, minden tartózkodás nélkül, határozottan s nyiltan kiván a térre kilépni mind a maga organisatiojában, mind a maga

terveiben. Ugyan igy szükség kilépni a térre a párt egyes tagjainak is. Ennek következtében 1847.

«2. Bevallják a jelenlevő conservativok, miszerint egy consistens, organisált testet kivánnak képezni a haza átalakulásának a kormány által az elmult hongyüléshez intézett előadásaiban foglalt, és más, a haza erejének s felvirágzásának emelésére intézendő, akár a kormány akár az országgyülés által már kezdeményezett, vagy ezentúl kezdeményezendő javitásoknak az alkotmányos alapelv, a nemzetiség és a közbirodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása melletti keresztülvitelére.

«3. Határozottan kimondják a jelenlevő conservativok, miszerint azon ürügy alatt hogy, «ha a conservativok pártjuknak nyilt organisatiójához látandnak, azt az ellenzék még nagyobb mértékben teendi», a jelen elvkifejtésben kimondott lépést felfüggeszteni vagy csak elhalasztani is nem lehet s nem szabad. Ma a kérdés nem az; többet fog-e tenni az ellenzék, ha a conservativok valamit teendenek; hanem a feladat az: hogy mind a két rész tegyen mindent, mi tőle loyalis, alkotmányos uton kitelik, és a feladat az, hogy az ily mindent véghezvitel mellett az eredmény, a többség a conservativoké legyen.

«4. Valamint a közönséges életben létünknek minden percze nem más, mint józan értelemben vett izgatás, sürgés, forgás a végre, hogy azokat, kikkel érintkezünk, ügyünk s érdekeink jogossága s méltányossága felől meggyőzvén s lelkesítvén, bennök követőkre, pártolókra, egy szóval, többségre találjunk: épen ugy a politikában is, a haza ügyeinek tiszta, jóakaró s hasznos kezelésére szolgáló súlyok megszerzésénél t. i. a szükséges alkotmányos majoritás megszerzésénél is ugyanazon tevékenység kivántatik. Ennél fogva kimondatik itt, hogy a conservativ párt organisatioját a tevékenység s a szellemi izgatás alapjára kell állítani. Joggal gondolja tehát a párt, egyes tagjaitól várhatni, hogy ügye és szelleme iránt a honpolgárok minden osztályaiban érdek-

1847. ébresztések által sympathiákat fognak gerjeszteni; valamint várja azt is, hogy minden becsületes és loyalis úton új meg új pártbelieknek szerzésére fognak törekedni.

«5. A jelenlévő conservativok az eddigi tapasztalások nyomán mélyen meg vannak az iránt győződve, miszerint, ha ezen párt, vagy a kormány a maga loyalitását s jóakaratát kezdeményezéseinek üdvös és hasznos volta által, bár a napfénynél világosabban bebizonyítaná is, ez által az ellenzéket még teljességgel le nem fegyverezné, s az eddigi eljárásának megváltoztatására s magáhozi őszinte közeledésre nem birhatná mind addig, valamig az látná, hogy a kormány s a conservativok a szőnyegen lévő s átalánosságokban nagyobb részt már a szemközt álló mind két párt által elfogadott inditványokat maguk, nem pedig az ellenzék politikai elve szerint szándékoznak keresztülvinni. Meg vannak továbbá a jelen conservativok az iránt győződve, miszerint ama baráti s rokoni kéznyujtást a haza boldogitásának eszközlésére, mely felől az opositio már sokszor oly fényes szavakat szerkezett, az ellenzéktől teljességgel csak azon feltétel alatt lehet reményleni, ha a conservativok reáállanak, miszerint a felül említett inditványok kizárólag az ellenzék elve és szelleme szerint vitessenek keresztül; — mi azonban aztán a conservativok részéről tökéletesen annyit tenne, mint lelépni az alkotmányos élet színhelyéről és az egész tért az ellenzéknek engedni által. Ennél fogva tehát, valamint hogy az ellenzék még soha be nem vallotta azt, hogy a dolgoknak conservativ elvek szerinti kezelése és a conservativ elveknek a törvényhozás teréni győzelme szerinte kivánatos lehet: ép ugy a jelenlevő conservativok is a mellett, hogy a társas életre átvinni az irányzati elágazások következményeit teljességgel nem kivánják, az ellenzékkel a politikai kérdések iránt transigalni nem fognak mégis mind addig, mig az ellenzékiek a conservativ elveknek meredek ellentétben álló elveiket fogván ellenszegezni, követeléseiket alább nem hangolandják, s a dolgokat az élet s a tények mezején oly térre nem állitandják, misze-

rint kölcsönös közeledés által a mostani meredek állapotokon segíteni lehessen; hanem a jelenlevő conservativok egyenesen köteleseknek érzendik magokat, az ellenzéket, valamig politikája a mostani marad, leszavazni, az általa inditványozott kérdéseket pedig, mennyiben azok kivihetők volnának, újont átdolgozván s inditványozván, saját elvnézetök szerint keresztül vinni. 1847.

« 6. Miután a conservativ párt saját kivánataiban s elveiben magát a mostani, alkotmányos és törvényes úton haladó kormánynyal már az életben tényleg s valósággal azonosította, annál fogva ugyan ezt itt a jelenlevők egyenesen kinyilatkoztatván, azon elvet állítják fel, hogy mig a kormány azon ösvényen maradand, melyen az most van, s oly kezekben lesz, melyek arról, hogy a jelen ösvényen megmaradni fog, kezeskednek: mind addig minden alkotmányos és törvényes úton készek azt, valamint az ő törvényes organumait és törvényes tekintélyét is az ő többségökkel gyámolítani. Ellenben a kormánytól is reménylik, miszerint minden alkalommal tanusítván azt, hogy ezen felekezetet természetes frigyesének és olyannak tekinti, melylyel menni kiván, s hogy imez elvétől ezentúl sem szándékozik eltávozni, hanem a vele összevágóan intézkedni óhajtó párttal, a haza politikai ügyeiben kezet fogva, kiván előhaladni; ezen pártot nem csak megtagadni s ignorálni nem fogja, hanem a szükséges javításokat egyenesen a conservativ párt segedelmével akarja keresztülvinni.

« 7. Valamint tehát az oppositionak az látszik jelszava lenni: « mindent a kormány ellen, semmit a kormány mellett, » ugy más részről a jelenlevő conservativok e következő rövid, világos és félremagyarázhatatlan jelszót vallják magokénak: « mindent, mit törvény és alkotmány engednek, a mostani, elvünkkel, véleményünkkel azonosult kormányért; semmit a mostani kormány ellen, mig azt nézeteinkkel s elveinkkel megegyező utakon menni látjuk ».

« 8. Hogy a conservativ párt évenként a körülményekhez

1847. képest egy vagy többször, tájékozás, eszmecsere és összevágó pártműködés előmozditása végett összejövetelt tartson Pesten, szükségesnek tartatik. Kijelentik itt, hogy a közügy java mellőzhetlenül megkivánja, miszerint ekkor mennél számosabb egyénei seregeljenek össze a hazai conservativoknak.

« 9. Czélravezetőnek tartják a jelenlevők, hogy minden ily összejövetel a legközelebbinek határnapját s teendőit kitűzze, s azokat, kiket különösen meg akar bizonyos feladásokkal bízni, ez alkalommal megbizza.

« 10. Megállapodott meggyőződése a jelenlevőknek, hogy valamint az összes conservativ párt csak tartós és tökéletes egyetértés, más részről pedig fáradalmat nem ismerő lelkesedés és előre kiszámított összevágó közremunkálás következtében vergődhetik kivánatos erőre és jelentőségre: ugy a megyékben elszórva létező conservativ elemek is csak ugy központosíttathatnak és fognak sikerrel eljárhatni, ha a politikai közélet mezején, külön minden megyében is, az elvrokonok egybehangzólag működnek, s az egész párttal folytonos szellemi összeköttetésben maradva, azon veszélyeket, melyek netalán a felebb előadott conservativ politika vallóinak túlsúlyát fenyegetik, mindig közös erővel elhárítani, hol pedig erre még nem vergődtek volna fel, ilyen túlsúlyra az alkotmányos életnek megyei végzések, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó külön ágaiban közös erővel és egyetértéssel reásegíteni ügyekeznek; szóval, ha mindig párti öntudattal s mindig előre kiszámított összevágó közremunkálással lépnek fel nyiltan, és működnek az alkotmány, törvény, kormány, ennek törvényes organumai s mind ezeknek tekintélye, mint a hon békés átalakulásának legfőbb feltételei mellett. Minthogy pedig egybehangzó közremunkálás politikai pártműködés mezején nem képzelhető, ha azt eszmecsere és annak folytán létrejött megállapodások, személyek és dolgok iránt, meg nem előzték, és folyton életben nem tartják: ennél fogva a jelenlévő conservativok az összes hazában létező elvbarátaikat ezen fő szükségnek megfelelő értelembeni eljárásra tartják felhi-

vandóknak, kinyilatkoztatván, hogy önkörükben ezen szükségről mindeneket meggyőzni, s ahhoz képest magok részéről cselekedni is előleges feladásuknak tekintendik. 1847.

«11. Az itt jelenlevő conservativok, a kormány azon elhatározásáról, mely szerint a számos lényeges javitások törvényhozási kezdeményezését kész törvényjavaslatok előterjesztése által önkezeibe venni fogja, teljesen meg lévén győződve s érezve, hogy a conservativ pártnak legmellőzhetlenebb feladása ezen alkotmányos előlépést eredményeiben sikeressé tenni : kimondják itt meggyőződésöket, miként az ország dolgai azon ponton állanak, melyen elkerűlhetetlen kötelességgé vált, hogy a maga körében minden conservativ oda hasson, miszerint a szükséges törvényhozási intézkedések a legközelebbi országgyülésen okvetetlen létrejőjenek. Ezt legbiztosabban ugy lehet elérni, ha a legfőbbeket a kormány kezdeményezi egy részről; és a vélemények oly dispositioja hozatik létre, mely az üdvösnek, szükségesnek elfogadására hajlandó, ellenben az országtól jövő kezdeményezésekben az idegen példák vak utánzatának, veszélyes politikai kisérletek tételének viszketegétől, szóval a mult országgyülési ellenzéki többség túlságaitól távol legyen; és ha más részről, kiindulási pontul azon elv választatik, melyhez képest semminemű törvényhozási intézkedés sem érdemli meg a haladás és javitás nevezetét, ha a kormánynak alkotmányos ereje s hatályossága, az országnak alkotmányos állása, a birtoknak mérséklő befolyása, a tulajdoni jognak szentsége, a közbirodalmi kapcsolatnak szilárdsága, nemzetiségünk érdekei s egy békés reform lehetőségei általa meg nem erősíttetnek, nem conserváltatnak s illetőleg újabb biztositékokat nem nyernek. Ennél fogva az itt jelenlevő conservativok minden elvbarát figyelmét és buzgalmát a felebb kifejezett elvek és meggyőződéseknek a szellemi fegyverek minden czélravezető nemeivel leendő terjesztésére tartják felhivandóknak, rendíthetetlenül meg lévén győződve, hogy a honnak legközelebbi s egyaránt fontos teendői között a vélemény

1847. szabadságának a köztanácskozások külön nemeiben minden iránybani biztositása, az urbéri viszonyok kiegyenlitésének könnyitése, a katonai élelmezés ügye, büntető törvénykönyv és börtönjavitás, a polgári törvénykezési rend megigazitása, az ország anyagi közszükségeinek fedezése, a megyei igazgatás javitása, a kir. városok országgyülési szavazata s belszerkezeti hiányaiknak javitása, a nemesi birtokviszonyok czélszerűbb rendezése, a földbirtoknak nyujtandó olcsó és könnyű hitel, a hon vámi és kereskedési ügyei, bányatörvénykönyv, egyesületek és társulatok iránti intézkedések tárgyában, — melyek ily rendben történt elszámlálása által azonban a jelenlevő conservativok sem az előlegesség sorozatára nézve itt határozott véleményt kifejezni, sem pedig pártjokat más, akár az országgyülési elemek rendezésébe vágó, akár egyéb szükséges javitásokat illethető intézkedések szorgalmazásától elzárni nem kivánják; — hogy mind ezeknek, mik itt említve valának, tekintetében semminemű törvényes előlépések sem jöhetnek létre, ha felebb, kiindulási pont gyanánt említett elvek nem fognak túlsúlyra vergődni azoknak többségénél, kik a törvényhozásra akár közvetve, akár közvetlen befolynak; nem jöhetnek pedig létre, és igy okvetetlen tespedésnek kell következni azért, mert a kormány sokkal erősebb, igazságosabb és conservativabb, semhogy alulról jövő és az itt elmondott fő elvekkel ellenkező javaslatoknak engedni volna kényszerülve; sokkal bölcsebb és előrelátóbb, semhogy ily javaslatokat önmaga tenni képes lehetne; de sokkal törvényszerűbb és loyalisabb egyszersmind, semhogy önjavaslatait máskép mint alkotmányos úton, irányelveivel összevágó többség segélyével akarná keresztülvinni.

«12. Midőn a jelenlevő conservativok felebbi átalános meggyőződéseiket kimondják, befejezésül nem mulaszthatják el azon biztos reményeiket is kifejezni, miszerint az illető kormányférfiak által, midőn már a cselekvés percze jelen leend, a végből a conservativ párt a kormány üdvös szándékai mellett annál sükeresebben működhessék, czélbavett országgyülési

feladások részleteiről bővebb értesitésekben fog részesíttetni, mely végre hatályos közremunkálásukat az üdvös szándék megtestesitésében, a felebbi elvek alapján, hazafiui készséggel ezennel újra is megajánlják». 1847.

A fő elvek ekként meg lévén állapítva, a pártorganisatio részleteire nézve még egynémely más pontok is meghatároztattak. Különösen, az összejövetelek ideje márczius, junius, augusztus és november hónapokra, a pesti országos vásár második hetének első napjára tűzetett ki. Továbbá végeztetett, hogy minden ily pártgyülés a maga kebeléből nyolcz vagy tiz, Budapesten s vidékén lakó, elvbarátot, azaz, egy középponti bizottmányt válaszszon, mely a jövő tanácskozmányig a közdolgok állapotát s fejlődését különös figyelemmel kisérve, a megyékben országszerte lakó többi conservativokkal szükség esetén levelezésbe is bocsátkozva, a conservativ ügy gyarapodására s erősitésére ügyeljen. Ezen választmány bizatott meg azzal is hogy, a programm utósó pontja szerint, a kormánynyal magát érintkezésbe tegye, s az említett viszonyokra nézve magának közvetlen tudomást szerezvén, a következő gyülést azokról szinte értesítse. Végre e választmány tagjaiul következők neveztettek ki: gr. Dessewffy Emil, gr. Keglevich Gábor, Fogarassy Mihály, czímzetes püspök, Lipthay Sándor, Luka Sándor, ifjabb Majláth György, Somsich Pál. gr. Széchen Antal és b. Vay Miklós.

De ezen nyilván bevallott dolgokon kivül mind ezen, mind a többi, ehhez hasonló, gyüléseken a tanácskozások még egyebekről is folytak, mik, bár a párt hivatalos levelezéseiben említve nincsenek, a párt egyes tagjai által mégis hamar köz tudomásra jutottak. E tárgyak azon módok s eszközök körül forogtak, melyek által a párt magának s a kormánynak a jövő országgyülésen többséget biztositani reménylett s törekedett. E tárgyra nézve legjelentékenyebb a gyülésnek ama végzése, mely szerint a főispánok s az administratorok a párt középponti bizottmányának megyéik állapotáról időnként jelentést teendenek; ezen klubban fog meghatároztatni, melyik

1847. megyében ki választassék országgyűlési követté, ki alispánná; s az ekként meghatározandó választásokra aztán az egész párt összes erővel fogja gyakorolni befolyását. Tanácskozás közben e fontos kérdés felett Marczibányi, trencsényi főispán, egykoron ellenzéki tag, volt egyedül, ki az inditványnak ellene mondott, azt a megyéknek önkörükbeni szabad mozgása tekintetében veszedelmesnek állitván. De a végzés meghozatott, s világosan kimondatott, hogy a párt a megyei végzésekbe, követ s tisztválasztásokba közös, országos erővel, előre kiszámitott, összevágó közremunkálással fog ezután befolyni. A párt e törekvés által mintegy klubb-színezetet öltött magára, s a lélekvásárlást, a vesztegetést és a különben annyira kárhoztatott korteskedést nagyban kezdé gyakorlani.

Kétségtelenül ezen gyülésekben terveztetett s alapíttatott meg azon tulajdonképeni klubb is, mely Pesten, Gyülde czím alatt keletkezett, mintegy ellensúlyozására a már régebben fenálló ellenzéki Körnek. De ezt az új vetélytárs sem tagjai számára, sem tevékenységére, sem népszerűségére nézve nem volt képes megközelíteni.

A programmból két dolog merűl fel egyebek közt, melyek kiváltképen magokra vonják a figyelmet. Nem a programm által hozattak ugyan először köztudomásra, mert mióta Apponyi lett kanczellárrá, a kormánypárti lapok által sokszor emlegettettek; de ily nyiltan s határozottan, ily, majdnem hivatalos alakban eddigelé még be nem vallattak. Ezeknek egyike az: hogy a kormány haladni, s a reformok, az átalakulás élére lépni szándékozik; másika pedig: hogy a conservativ párt a jelen kormánynyal teljesen azonosul, annak minden terveit és szándokait elősegiteni igéri, tulajdonkép kormánypárttá válik, s a kormánynak az országgyűlésre többséget szerezni ügyekszik.

A kormány, a programm szerint, a nemzetiség és alkotmányosság alapján akart haladni s vezetni a reformot. De, ha valóban oly alkotmányos szellemű volt e kormány, miért találkozott annyi ellenszenvvel, oly heves ellenzéssel?

1847. Akart-e a kormány alkotmányos úton haladni?

Ha a conservativokat hallgatjuk: képzelni sem lehet törvényesebb, alkotmányosabb, loyalisabb kormányt annál, melynek e párt a maga közremunkálását minden megszorítás nélkül felajánlja. S ez igen természetes. Hiszen Apponyi az ő pártjok tagja, vezére volt, mielőtt kanczellárrá lett; ő a párt elveit s tanait magával vitte a kormányra; a kormány tehát tulajdonképen e párt kezében létezett, e párt ült a kormányon. Aztán, ha egyedül Apponyiról értik azt, mit általában a kormányról mondanak, Apponyiról, mennyiben saját elveit követhette s azoktól idegen befolyás által el nem téríttetett: némi részben igazok van; kik őt közelebbről ismerték, egyátaljában nem fogják tagadhatni, hogy benne, a nemzete iránti hűség mellett, sok jó akarat létezett.

Az ellenzék azonban nem egyedül a kanczellár elveinek s akaratának szempontjából tekintette a viszonyokat; noha más részről Apponyi személyes politikájával sem lehetett megelégedve. Apponyi mindenek előtt ugy tűnt fel, mint a magyar kormánynak a birodalmi kormány befolyása által kinevezett, s folytonosan e befolyás alatt létező fő hivatalnoka, kinek tán szabadságában áll az egyes igazgatási eszközöket, a kitűzött czélra vezető utakat kénye s belátása szerint megválasztani: de a kitűzött czéltól eltérni, a czélt lényegileg megváltoztatni, sem nem szabad, sem nem lehet. Az ellenzék tehát mindenek előtt e birodalmi kormányt, kinek Apponyi e szerint tulajdonképen bizományosa volt, vette figyelembe.

És vajjon mily színben látta az ellenzék jelenleg e birodalmi kormányt, mint a Magyarországot illető politikának forrását?

A magyar nemzetiséget és alkotmányosságot, melyet háromszáz éven át különféle módok s eszközök által folytonosan ostromlott, jelenleg ugyan már elismerni látszott a birodalmi kormány. A conservativ párt fenhangon hirdette, hogy ezen ostrommal mindenkorra felhagyott ama kormány; és bizonyitványul idézte fel a magyar nyelvnek teljes diplomatikai méltóságába s jogaiba lett visszahelyezését; bizonyit-

1847. ványul idézte mind azon újabbkori törvényeket, melyek a magyar nemzetiség és alkotmányosság szilárditására szolgáltak, s csak a birodalmi kormány megegyeztével alkottathattak meg. Ezen néhány törvény mindazáltal, melyet kedvező körülmények között inkább az ellenzék szilárdsága csikart ki a bécsi kormánytól, mint ez önként adott, még korránt sem győzhette meg az ellenzéket ama kormány szellemének jobbra változtáról. És különösen, a magyar nyelv ügyét illetőleg, nem halogatta-e a bécsi kormány fél századon keresztül e nyelvnek diplomatikai polczra emelését? nem oly csekély mértékben engedett-e mindig az egyre megujuló nemzeti követelésnek, hogy mire a nemzet e természeti jogának birtokába visszahelyeztetett, a halogatás közben kifejlett s maga a kormány által is ápolt körülmények, a nemzetiségi villongások, az engedmény sikerét már kezdetben megsorvasztották s a nemzetet már már azon állapotba helyezték, hogy kénytelen, vagy gyáván feladni saját honában a maga nemzetiségének természetes uralmát; vagy zsarnoknak láttatni a többi, külön ajku népiségek iránt? Ime ide jutottunk a magyar nyelvi concessiokkal! Egyebekre nézve pedig mit látunk, ugy mondának az ellenzékiek, ha csak a legközelebbi korszakot, az 1825 utánit vizsgáljuk is? « Látjuk, lőn a felelet, a nép érdekében emelt, bár igen mérsékelt szabad szót börtönnel fenyitve; a követválasztást, az országgyülési salvus conductust megtámadva; az ébredő nemzeti szellem ellenében terrorismust gyakorolva; a határőrvidéket egészen német lábra állitva és az országtól tényleg elszakitva; az indirect adók iránti intézkedést a nemzet kezeiből kicsikarva; a vallási szabadságot örökös kormányi zaklatásokkal nyugtalanitva; a királyi városokat minden törvényhatósági önállásból kivetkeztetve; magát a kir. helytartótanácsot a bécsi német kabinet parancsainak postahivatalává alacsonyitva; látjuk Horvátországban a magyar nemzet elleni forrongást a kormány által pártoltatva; s a pártos illyr hősöket kormánykegyekkel elárasztva, a magyarok alkotmá-

nyos szellemű barátait pedig üldöztetve; látjuk ugyanott a tartományi gyülés fenállott rendszerét hatalom-csínynyel megváltoztatva; látjuk megyei rendszerünket, alkotmányosságunk fő garantiáját, a főispáni helyettesek rendszeritésével, önállásában megtámadva; a népnevelés körüli hatalmat a nemzettől eltulajdonítva; a lélekgyilkoló censurát nem csak rendszerbe hozva, sőt a mi mindennél rosszabb, titokban adott, titokban tartott szabályok szerint zsarnokoskodva; látjuk azokat, kik a haladási kérdések megbuktatására erkölcsöt vesztegettek, embervért ontattak, a kormány kegyeivel elhalmozva; látjuk a hazai műipar emelésére irányzott nemzeti törekvést mégbénítva, ellenben a német kincstári dohánymonopolium behozatalára lépéseket téve; Magyarország érdekeit Ausztria vélt érdekeinek mindenben alárendelve; szóval, látjuk az ország territorialis épségét, az alkotmányt, a nemzetiséget, az ország önállását, a törvényhozó hatalmat, a törvényszerűleg constituált kormányszéket, a megyéket, a városokat, az ország egész jogszerű állását megsértve, megtámadva, anyagi jobblétünket pedig nem csak elő nem mozdítva, sőt inkább fejlődésében mesterségesen feltartóztatva; s hogy a közel jövendőnek még reménye is el legyen véve, a kormányhatalomra épen azon fractiot emelve, mely a legutóbbi országgyülésen magokat a közvéleménynyel találkozó kir. előterjesztéseket is megbuktatá, s a leglényegesebb átalakulási kérdéseket a fejedelemmel még csak tárgyalásba menni sem engedé; s ezen, nemzettel s kir. szándékkal daczolás jutalmául, a kormányrudnak kezébe adását nyeré. — És e folytonos sérvek historiáján sárga-fekete fonálként mindenütt ama tisztán kifejezett irány vonul keresztül: Magyarországot mind szellemileg, mind anyagilag Ausztria s az ausztriai kormány által absorbeálni; érdekeinket Ausztria érdekeinek alárendelni,s hazánk önálló egyéniségét elsorvasztva, a kormányhatalmat egy részről mindinkább az ausztriai kabinetben központosítani, más részről mennél korlátlanabbá tágítani, s ezt biztosító institutioinkat mind- 1847.

1847. inkább hatástalanokká tenni, mert ezek az absolutismushoz szokott osztrák-cseh kormánynak természetesen kellemetlenek.»

Igy érzett, s igy nyilatkozott az ellenzék, valamikor azt szabadon tehette, a kormány szelleméről, törekvéseiről. És ha tán kissé erős színekkel van is ábrázolva a kép: ki fogja tagadhatni a felhordott tények valóságát? Nem igazolta-e maga Metternich herczeg is a boldogult nádorhoz 1844-ben intézett s fentebb közlött levelében a cseh-osztrák kényuralmi szellemű kormányférfiaknak örökös harczát a magyar alkotmányosság ellen, — mely harcz századokon át megkövült rendszerré válván, a magyar kormányférfiaknak, ha bár a legszentebb akaratot vitték is magukkal, mint például Reviczky, hivatalukba, minden tetterejét megzsibbasztotta?

Vagy tán Metternichnek foganatba vett terve óta változott meg ezen, a magyar alkotmányosságot az osztrák absolutismusba felolvasztani törekedő rendszer? A conservativok ugyan azt állitották, részök hitte is talán; de fájdalom, az administratori rendszer, a horvátországi hatalomcsiny, a dohánymonopolium behozására tett lépések, a szabad egyesülési jogot korlátozó s más hasonló kormányszabályok, s maga a kormánynak párttá alakulása s minden áron törekvése ismeretlen czélokra többséget szerezni, az ellenkezőről győzték meg az ellenzéket. És meggyőzték arról is, miképen mind addig, mig e hagyományos rendszeren, a magyar alkotmányosságnak teljes kifejtése által gyökeres orvoslat nem történik akkép, hogy az osztrák kormány befolyása a magyar ügyekre teljesen megszűnjék, még a legkitűnőbb hazafinak kanczellárrá neveztetése által sem lenne segitve; mert vagy megbuknék rövid idő mulva, vagy tettereje zsibbasztatnék meg a rendszer által.

Vagy talán az adott most biztositékot az alkotmányosságnak ezen absolut szellemű bécsi rendszer ellen, hogy az egész conservativ párt igérte támogatni Apponyi kormányát s azzal magát az életben tényleg s valósággal azonositotta?

Sőt épen ez adott okot az ellenzéknek a legmélyebb aggodalomra; ez rontotta meg a bizodalmat, melyet különben Apponyi hazafisága talán ébreszthetett volna. A conservativ párt, daczára mind ama felhordott legújabb törvény s alkotmánysértéseknek, e kormányt, melylyel magát azonosultnak nyilatkoztatá, « alkotmányos és törvényes úton haladó kormánynak » hirdette; mig ellenben az ellenzék oly módon vélekedett, hogy tán még soha sem volt magyar kormány, mely ama hagyományos, megkövült bécsi rendszernek — akarva vagy akaratlanul — annyira kezére játszott volna, mint épen Apponyi kormánya. 1847

« Máskor — igy vélekedék az ellenzék — a kormányok nem igyekeztek színleni, alkotmány-ellenes irányaik mellett, alkotmányos látszatot, hanem megtámadták a nemzet jogait nyilt, egyenes úton; s igy legalább ellenzésre hivták fel a nemzetet, és az ellenzés folytán, némi véletlen közbejöttével a veszély elháríttatott, vagy legalább a következések enyhíttettek. Most ellenben a kormány a nemesség elkorhadt részét, a hiúkat, az önzőket, a kegy-, czím-, kitűntetés-, hivatalvadászokat, a megvásárolható lelkűeket, a szegénységet tűrni nem tudókat, a gyávákat táborba gyűjté, párttá alakította; és ez által hirdetteti, hogy mindenben alkotmányos, törvényes úton jár; s ennek emeltyűjével feszíti ki alkotmányos állásukból minden institutioinkat, melyek ama veszélyes bécsi rendszert ezer viszontagságok között, legalább annyira ellensúlyozták, hogy « él magyar még » s ha magához hű maradna, a hazát megmenthetné. Most erkölcstelen rugók tétettek mozgásba; a nép még semmi — caput mortuum —, az arisztokratia pedig, kevés kivétellel, mint Jugurtha Rómáról mondá, csak vevőre vár. A dolog annyira ment, hogy a conservativokhoz tartozni annyit tesz, mint kiváltsággal birni minden visszaélésre. Voltak esetek, midőn megyei közadószedők több ezrekig megcsonkították a hűségökre bizott közadótárt, — például Bácsban, Temesben stb. —; s nem lehete őket megbüntetni, mert conservativok, s a megye

1847. többsége is conservativ, és pártkérdést csinál védelmökből. Általában azon megyék, melyekben a kormánypárt mindenható, adóügy, közmunkák, igazságszolgáltatás, választások s az egész közigazgatási eljárás körében a legbotrányosabb hanyagság, visszaélés, sőt világos törvénysértések képét mutatják; mert minden, még az igazságszolgáltatás is, a párt s tagjainak érdeke szerint intéztetik; és ez oly annyira minden tartózkodás nélkül, hogy midőn a conservativ párt mart. 15-kén Budán második conferentiájában arról tanakodnék, miként biztosítson pártjának az országgyülésre többséget, egy főispán nyiltan kimondaná, mikép zsebökbe kell nyúlniok a főispánoknak és voksokat vásárolniok s a választásokat pénzzel vezetniök; mit ő tenni ajánlkozott is, kérkedve dicsekedvén, hogy három megyének követsége van zsebében!»

Reformokat, melyek a nemzetiség s alkotmányosság szilárditására s kifejtésére szolgáltak volna, ezeknél fogva teljességgel nem várt az ellenzék a minden áron többségre vergődni törekvő conservativ párttól, mely az ellenzéki jelszókat csak azért látszék eltulajdonítani s függeszteni zászlajára, hogy az ellenzék tudatlanabb, felületesb részét magához csábítsa. Az irányelvek, melyekből a conservativ párt kiindult, annyira különböztek a független hazafiakétól, hogy épen ezeknél fogva láttak ezek az új kormánytörekvésekben veszélyt s nagyobb veszélyt, mint bár mikor a mult korban.

Különbség a két párt irányelvei közt. A különbség a két párt irányelvei közt főleg abban létezett, hogy a conservativok nem az alkotmány, hanem a kormányhatalom szilárditását czélozták; mig az ellenzék ezt már is túlsúlyunak tartván, egyedül az alkotmányosságot kivánta erősbíteni: és abban, hogy a kormánypárt haladási szándokai csak némely egyes részletekre terjedtek s nem fogták át az egész nemzeti életet, mint az ellenzéki pártéi. A conservativok nem hitték, hogy az anyagi fejlődés összefér a szabadsággal: mig tehát amazt előmozdítani saját érdekeiknél fogva is hasznosnak tekinték, emezt lehetőleg korlátolni kivánták; némi anyagi jobblét mellett erős kormányt sürget-

tek. Az ellenzék viszont fennen hirdette, hogy az anyagi s más egyes viszonyok lehető legnagyobb kifejlődése jól összefér a lehető legnagyobb szabadsággal, s csak az szükséges, hogy a szabadság formái az anyagi érdekek fejlődése szerint módosíttassanak; s azért haladást, reformot sürgetett mind az egyes viszonyokra, mind az alkotmányos szerkezetre nézve. 1847.

« Magyarország mindenben hátra van, — igy szóltak a kormánypárt organumai, — fejtsük ki azt tehát minden tekintetben. Közigazgatásunk rendetlen: hozzunk bele több rendet. Törvénykezésünk hiányos: javítsuk e hiányokat. Iparunk fejletlen; fejtsük ki azt. Nincs kereskedésünk: segítsük elő ébredését. Közlekedési eszközeink csaknem közlekedési akadályokká váltak; mert hol ut nincs, s a szekér gyepen járhat, könnyebben halad: teremtsünk tehát újakat. Fejtsük ki anyagi érdekeinket mennyire csak lehet, s pedig a szellemiek előtt: az anyagi kifejlés majd elősegítendi a szellemit is. Mozdítsunk, változtassunk mindent, ha ugy tetszik: csak alkotmányunkat hagyjuk békével; a magyarnak nem lehet a mostaninál jobb alkotmánya. Szabadságunknak a megyerendszernél, melylyel birunk, csak kissé nagyobb rendet hozzunk belé, egyéb biztositékai nem is képzelhetők: ki felelősségről szól, ki más alkotmányos nemzetek példáját akarná követni, az veszélyes politikai kisérletek viszketegétől túlságokra ösztönöztetik, az nem fogta fel kellőleg helyzetünket. Jobb viszonyról a birodalommal, mint jelenleg van, álmodnunk sem lehet, s minden törekvés annak megváltoztatására felette veszélyes. »

Igy s ily formán szólának a conservativok. Kivánták, hogy a fának minden ágai növekedjenek, csak a törzsök, melyen az ágak függenek, maradjon mozdulatlan; kivánták, hogy a nemzetnek minden viszonyai fejlődjenek, csak alkotmánya maradjon a régi. Mintha lehetne csak képzelni is haladást bármily téren az alkotmányos állás pangása mellett! « Jól van, — válaszolák erre az ellenzékiek, — engedjük meg, hogy hazánk kifejtése lehetséges akkor is, ha alkotmányunk

1847. jelen helyzetében marad, ha a birodalommali viszonyaink nem változnak. Engedjük meg, hogy közigazgatásunkba több rendet hozhatunk be a nélkül, hogy annak rendszerét változtatnók; hogy törvénykezésünk hiányai megszűnnek, bár törvényszékeink a réginél maradnak; hogy iparunk s kereskedelmünk kifejlődhetik a nélkül, hogy az iparosnak, kereskedőnek a törvényhozásra befolyás engedtetnék, s a nélkül, hogy a törvényhozás maga is befolyjon a vámok szabályozásába, hanem azt továbbra is a birodalmi kormány önkényére bizza. Engedjük meg, hogy jó közlekedési eszközök s a nemesség adómentessége megférnek egymás mellett. Engedjük meg mind ezt, mi kétségen kivül több, mint mit a conservativok magok hisznek: vajjon az ily módon kifejlett nemzet be fogja-e érni a jelen alkotmánynyal, feltéve mindig, hogy abba aránylagos változások nem tétettek? Ha számtalan új érdek támadott, mely jelen alkotmányos formáink által szorongatva érzi magát; ha viszonyokat idéztünk elő, melyekre nézve jelen alkotmányos garantiáink biztosságot nem nyujtanak; ha az ipar s kereskedés kifejlése által oda jutánk, hogy a nemzet valóságos ereje az alkotmány sánczain kivül áll, — mit várhatunk akkor? Nem egyenesen forradalomba vagy absolutismusra vezetnék-e a ti irányelveitek a nemzetet? Nem azért vesztek-e el a középkor majdnem minden alkotmányos institutioi, mivel a szabadság formáit a változó anyagi érdekek s viszonyok fejleményei szerint nem módositották?»

A kormánypárt a programmban s másutt is, a maga organumaiban mindig csak az erős kormány szükségéről, a birodalommali kapcsolatnak, mit egyébiránt megszakasztani senki sem szándékozott, szilárditásáról beszélt; de arról soha említést sem tőn, hogy szükséges volna már valaha ezen határozatlan kapcsolati viszonyokat pontosabban körülirni. Pedig már Széchenyi István is rég helyesen mondá, mikép minden bajaink kútfeje az, hogy hazánk s az örökös tartományok közt létező viszonyok tisztán meghatározva s ren-

dezve nincsenek. Még maga Metternich is az innen támadt harczot, mely az absolutismussal saturált cseh-német és alkotmányos magyar elemek közt folyt, mondja hátramaradásunk legfőbb okának. 1847.

A birodalommali viszonyaink szigorúbb meghatározása nélkül minden afféle törvényhozási s megyeigazgatási egyes reform, minőket a conservativok emlegettek, csak a birodalmi miniszterium különben is túlsúlyu, káros befolyásának növesztésére hajtotta volna a vizet. És ez az oka, miérthogy az ellenzék, ha nem kételkedett is talán különben Apponyi kanczellár jó akaratában: elveit, politikáját a haza alkotmányosságának jövőjére nézve sokkal veszélyesebbeknek látta, semhogy minden áron ne ügyekezett volna gátot vetni az általa czélzott országgyülési többségre vergődésnek. Meg volt győződve, hogy a rendezés, ezen elvek szerint keresztül vive, mindigre vagy legalább igen hosszu időre elzárja utját az alkotmány szabad fejlődésének; meg volt győződve hogy, ha a kormány jelenleg többségre juthat, oly törvények fognak alkottatni, melyek egyes hiányokat s hibákat tán fedezni, javítani fognak; de egyszersmind a szabadságot is keskenyebb korlátok közé szorítják, s a haza törvényes önállását s kormányzati függetlenségét a birodalmi kormány alkotmányellenes befolyásának még inkább alája vetik. Megengedjük, ugy mondák, hogy Apponyi a maga pártjával csak rendezni, erősebb kormányt alkotni szándékozik; de ki állhat jót, hogy az általa czélzott törvényeket a bécsi kormány majd ki nem zsákmányolja? hogy ép e törvények nyomán s horderejénél fogva, nem fogja lassanként egészen megerőtleníteni a rendezett megyei hatóságokat, alkotmányunknak ezen egyetlen tényleges, hatékony biztositékát? Ki állhat jót, hogy a törvényhozást, ha most többséget nyerne, akként nem rendezi, mikép az csak árnyékká, csak a kormány inditványait s kifejezett akaratát törvénybe jegyző, élet s akarat nélküli testületté váljék? A történelem háromszáz éves lapjai minden esetre igazolják e gyanút a bécsi kormány ellen, mely pro-

1847. teusi változatokban hol erőszak, hol hizelgés és lassu elaltatás, vagy a nemzeti jóllét előmozditásának álarcza alatt tett inditványok, színlett jó szándék által annyiszor megkisértette elfojtani, eltemetni a nemzeti önállóságot s alkotmányos életet. És jelenleg is a czél melyre, s a terv mely szerint Apponyi a maga pártjával működik, nem épen e birodalmi minisztérium műve-e? És mi kezeskedik, hogy nem csel, nem tőr-e ezen terv is az alkotmányosság szellemének s intézeteinek lebilincselésére?

És végül, volt-e valóban s igazi szándoka haladni a kormánypártnak? A programmban, igaz, elősorolva áll néhány haladási kérdés; de nem czáfolta-e meg a kormánypárt maga e programmi igéreteket tettek által, midőn a megyékben egynémely kérdést, mely minden haladásnak alapja, csupa pártczélokból megbuktatott? De még magok azon kérdések is, melyeket a programmban felvéve olvasunk, oly gyanúba ejtették e pártot, mintha nem a nemzet alkotmányos életének kifejlesztésére, hanem a kormányhatalom tágitására; nem a szabadság és közjóllét gyarapitására, hanem a privilegium erősbitésére s egyedül a szabadságot korlátozó rendnek növesztésére irányzó reformokat akarna létre hozni. Igy például fölvették a véleményszabadság biztositását a köztanácskozásokban; mert ezen biztositás módjai közt azon lehetség is foglaltatik, hogy a nyilvánosság megszoríttassék, a hallgatóság kiűzessék. Kitűzték az urbéri viszonyok kiegyenlitésének könnyitését; de a patrimonialis hatóság eltörlését nem említették, mert ez a nemesi privilegiumot csonkítaná. Kitűzték a büntető törvénykönyvet; mert ez oly törvény alkotását is lehetségessé tette, mely a szabadságot korlátozza, a kormány és arisztokratia ellen emelt szót büntetéssel sujtja. Fölvették a programmban a megyei igazgatás javitását; mert az e végre alkotandó törvény a kormánynak a municipiumokbani hatalmát növesztheté, a megyei élet szabad mozgását békókba verheté. Kitűzték a kir. városok országgyülési szavazatát s belszerkezeti hiányaik javitását; mert ezen már any-

nyiszor megvitatott kérdést oly irányban is el lehetett intézni, hogy az új rendezés az absolutismust s a privilegiumok roskadozó épületét erősbítse. Fölvették a vám- és kereskedési ügyet, a bányatörvénykönyvet; mert ezen tárgyakban oly törvények alkotása is lehető volt, melyek a bécsi kormánynak azokra eddig törvény- s alkotmány-ellenesen gyakorlott befolyását törvényesítsék. Kitűzték végre az egyesületek és társulatok iránti intézkedést; mert ezen intézkedés ugy is történhetett, hogy az egyesülési jog korlátoltassék, a hatalom kényétől tétessék függésbe. Szóval, kitűzték azon kérdéseket, melyeknek elintézését a hatalomnak gyarapitására, a privilegiumnak erősbitésére is lehetett irányozni. Azonban a jogegyenlőségről a nép nagy tömegével, a tökéletes népképviseletről, a törvény előtti egyenlőségről egy szó sem foglaltatik a programmban. Legfelötlőbb volt pedig hogy, bár az ország anyagi szükségeinek fedezése megemlíttetett, mégis a nemességnek az adómentességrőli lemondása, a közteherviselés elve, mit méltán minden anyagi és szellemi haladás alapjának kellett tekinteni, mi körülményeink közt a legégetőbb kérdések egyike volt, soha és sehol nem mondatott ki általok világosan. Sőt voltak a conservativok közt többen, kik a közös adónak a nemességre kiterjesztését nyilt kérdésnek nyilatkoztatták; mit az ellenzék nem tudott egyébre magyarázni mint, hogy a kormánypárt csak azért nem határozott a közös adózás kérdése felett, hogy az adómentesség koldus privilegiumával a megyei tiszt- s követválasztások alkalmakor az alnemesség tudatlan tömegében majd korteskedést űzhessen s magának többséget szerezhessen, a «nem adózunk» jelszót az ellenzék megbuktatására fegyverül használhassa. 1847.

És ezen conservativ irányzatok, bevallott és titkos czélok, ezen többségvadászati törekvések mellett miként állottak, mit czéloztak az ellenzéki irányelvek? Az ellenzék, miként organumainak mindennapi nyilatkozataiból kiviláglik, mind az egyes viszonyok, mind az egész alkotmányos szerkezetre Az ellenzéki irányelvek.

1847. nézve nyiltan, határozottan, minden tétova nélkül a haladás terére kivánt lépni a jövő országgyülésen.

E haladásnak szerintök ki kelle terjedni az egész nemzeti életre, az anyagi érdekeken kivül át kelle fognia a nemzet egész köz és magánjogát, az ország állását a kormány irányában és a polgárok viszonyait egymás között. Szerintök a reform e két párhuzamos iránya elválhatatlan kapcsolatban állott egymással. Meg voltak győződve, hogy a mely nemzetnél a polgárok egymás közti viszonyai nem az igazság alapján rendeztettek el, az sem saját kormánya, sem más nemzetek irányában nem fog méltó állást elfoglalhatni; valamint más részről a polgárok egymás iránti viszonyait is csak ott lehet czélszerűen elrendezni, hol a kormány s nemzet közti viszonyok a lehetőségig tisztába hozattak.

Alkotmányos tekintetben minden bajaink onnan eredvén, hogy hazánk s az absolut hatalommal kormányzott örökös tartományok között létező viszonyok kellőleg meghatározva nem voltak: mindenek előtt tehát ezeket kivánta meghatározni az ellenzék; s aztán ezen intézkedéshez alkalmazni közéletünket. Nem elszakadás, nem azon kapcsolatnak, melyben hazánk a pragmatica sanctio erejénél fogva a birodalommal állott, megszüntetése vagy csak gyöngitése is, — miről egynémely túlbuzgó vagy machiavelli kormánypártbeli szerette gyanusítani az ellenzéket; — hanem ezen kapcsolatnak s abból eredt viszonyoknak részletes, pontos, világos meghatározása volt az ellenzék czélzata. És e tekintetben tisztán lebegett szemei előtt a legközelebbi jövőben teendő. «Alkotmányos nemzetnek neveztetünk — igy szólott az ellenzék —; élő és számtalan királyi esküvel erősitett törvények e nemzetnek teljes függetlenséget s önállóságot biztosítanak; és valamint a kapocs mely, mig uralkodó házunk él, e hazát az örökös tartományokkal egybefűzi, feloldhatatlan: ugy a nemzet belső dolgaiban teljes függetlensége az örökös tartományok kormányától ugyanazon törvények ótalma alatt áll. Ki kell tehát vívnunk alkotmányosságunk kö-

vetkezéseit, hogy a törvények, melyeknek betűit eleink és mi is oly féltékenyen ótalmaztuk, életbe lépjenek. Ez csak ugy történhetik, ha kormányunkra nézve a felelősség elve gyakorlatba vétetik. Jelen kormányunk kimondá meggyőződését, hogy többség nélkül czélszerűen kormányozni nem lehet: kövessük az intést, s rendezzük el dolgainkat ugy, hogy a haza mindig csak a többség szellemében kormányoztathassék. Az alkotmányos nemzetek sorába tulajdonkép csak akkor tartozandunk, ha, valamint független törvényhozással birunk, ugy kormányunk is minden külső befolyástól független, parlamentaris kormány leend.» 1847.

A polgárok egymás közti viszonyainak tekintetében a haladás fő elveit következőleg fejezték ki az ellenzék organumai: «Az anyag, melyből szabad országok épülnek, nem egy kiváltságos osztály, hanem csak egy nemzet lehet. Terméketlenül száradnak el az új kor politikai institutioi, ha a társaság szerkezete ellentétben áll ezen institutiokkal. A polgárok egymás közti viszonyainak igazságos alapokra fektetése nélkül a nemzet még a parlamentaris kormányt sem létesítheti s birhatja valósággal, alkotmányos lételét sem tarthatja fenn huzamosan: a reformok czélja tehát e tekintetben csak a tökéletes jog- és teheregyenlőség lehet, aránylag kiterjesztve minden polgárra, mint talpköve, szükséges feltétele minden alkotmányos életnek.

Az irányelvek ily nagy, ily lényeges különbsége mellett s oly időben, midőn a kormánypárt minden eszközt mozgásba tett, hogy a maga terveinek a közelgő országgyülésen keresztülvitelére szükséges többséget megszerezze, nem csoda ha az ellenzék is nagyobb buzgalmat fejett ki, több hévvel működött a kormánytervek meghiúsitására, mint bármikor a mult időkben. Azonban, nem egyedül az eddig elszámlált okokból nyilatkozott jelenleg oly heves ellenzék a kormány élén álló kanczellár ellen; volt még egy más nemű ok is, mely a pártok természete szerint tán minden egyébnél nagyobb ösztönt adott az ellenzéknek a kitartó, erélyes működésre.

1847. Kanczellárokká eddigelé a hivatal ranglépcsőzetén megőszült, bureaucratiai érdemekben gazdag kormányférfiak szoktak volt kineveztetni. Apponyi ellenben fiatal korában, hosszas szolgálat, különösebb hivatali érdem nélkül, egy alárendelt helytartósági tanácsosi székből egyszerre neveztetett ki kanczellárrá; és kineveztetett a régi tekintélyek, annyi élemedett, érdemdús hivatalnokok mellőztével, magának az első alkanczellárnak átugrásával; kineveztetett egyedül országgyülési szónoklata s a fiatal conservativ párt vezérlete miatt; miként kineveztetett volna, ha még életben vala, a párt elébbi vezére, gróf Dessewffy Aurél.

Ez nagy eltérés volt a régi szabálytól, szokatlan hódolat a parlamenti befolyásnak, mely azt tanusitá, hogy már ily befolyás egyedül is, minden hivatalos érdem nélkül, képes emberét a kormány élére vezetni. Első győzedelme volt ez a parlamentarismusnak a bureaucratismus felett. A pártok éles ösztönnel birnak, ilyféle változásokat érdekeik előmozditására kizsákmányolni. S igy tőn most az ellenzéki párt is, melynek e kinevezés kilátást nyitott parlamentaris befolyás, túlsúlyu többség által egykor szinte kormányra juthatni. Nem csak Apponyi kanczellár s pártja nyilván kijelentette, hanem maga Metternich is elismerte, hogy többség nélkül czélszerűleg kormányozni lehetetlen; innen a kormánypártnak ama törekvése, minden áron többségre vergődni: és ha a jelen kormánypárt megfeszitett törekvése sem juthat ily többségre, hanem ez folyton az ellenzéki párté maradand: nem az következett-e ebből, hogy tehát a kormánynak is e párt kezébe kellend végtére jutnia? Ki fog csodálkozni, ha ennek következtében az ellenzék egyenesen jelszavául tűzte ki, Apponyit megbuktatni, s a kabinetnek újra és ismét bebizonyitani, hogy Magyarországon a conservativ irány, bár mennyire elsajátitja is magának az ellenzék jelszavait, bár mennyire utánozza is terveiben az ellenzéket, állandóan kisebbségre van kárhoztatva, s biztos többséggel, minőre a kormánynak van szüksége, csak a szabadelvű irány dicsekedhetik: tehát

csak ez ülhet, az alkotmányosság követelései szerint, a kormányra? 1847.

Az ellenzék összejövetelei.

És ennek következtében történt, hogy az ellenzék, látván, mikép a kormány a maga támogatására pártot alakít, mely rendszeres gyüléseket tart, magát klubbá képezi, a többségszerzés végett minden követ megmozdít, minden eszközt mozgásba tesz, lélekvásárlást űz, a korteskedést nagyban alakítja, s még a haladás legégetőbb szükségű kérdését, a közteherviselés, a közös adózás kérdését is eszközül használja fel többségszerzésre: szinte szükségesnek tartá szétnézni az eszközök sorában, melyek pártjának szellemi egységét megszilárdítsák.

Legalkalmasbnak látszott e végre az, mit a conservativok már foganatba vettek volt: Pesten, az országos vásárok alkalmával, midőn a hazafiak, magán foglalkodásaik végett, az ország minden vidékéről különben is összegyűlnek, barátságos összejövetelekben értekezni, a párt irányát, teendőinek sorozatát, működéseit pontosabban meghatározni. Az 1846-ki junius óta ily összejöveteleket minden pesti vásár idején tartott az ellenzék. És ezen értekezletek eredményei valának ama fentebb közlött irányelvek. Ezen irányelvekre nézve közös volt az ellenzék tagjainak értelme. Ezek folytán mindjárt az első összejövetelben egy szívvel - lélekkel különösen azon meggyőződés nyilvánult: hogy e hon jövendője csak ugy biztosítható; szabadsága, alkotmányossága s anyagi virágzása csak ugy fejthető ki, s magának a nemességnek politikai élete is csak ugy menthető meg: ha a hon különböző osztályainak érdeke egyesíttetik.

Ezen érdekegyesitésnek eddigelé legnagyobb akadálya volt a nemesség adómentessége, s azon nagy igazságtalanság, minél fogva a nemesség a nép köz terheiben nem osztozik. Ennek elháritása ismertetett el a teendők alphájának; ez, magában is czél, egyszersmind eszközül szolgálhatott minden egyébre, mi a nemzetnek jó és üdvös. Abban volt tehát a köz megállapodás, hogy minden alkotmányos föltételek és biztositékok mellett az állodalom el nem látott-szükségeinek fedezéséről

1847. gondoskodni, igen is, szükséges, s az ellenzék tagjai e gondoskodást feladatuknak ismerik; de mindennél szükségesebb: a nép közterheiben megosztozni. Amaz, jobblét kérdése; ez, lét kérdése a hazára, lét kérdése különösen a nemességre nézve, melyet, minthogy a törvényhozás egyik felét sajátképen még csak ő maga alkotja, nem lehet kifeledni a számitásból.

Az ellenzék tehát a nép közterheiben való megosztozásra törekvést ismerte el legelső, legszükségesebb teendőjének. Ennek, ha a körülmények ugy kivánnák, kész volt más kérdéseket alárendelni; de ezt semminek. Minthogy azonban reményleni sem lehetett, hogy e czélt már a legközelebbi országgyülésen tökéletesen elérje: kész volt minden előlépést, mely a czélhoz közelebb vezet, a nélkül hogy a jövendő kifejlődést megkötné, elfogadni; sőt a valósitás határainak megyénkénti kitüzésében maga is a körülményekhez fog alkalmazkodni: de minden köz terheknek közös viselése tüzetett ki vezérirányul, mely szerint az ellenzék hatni, müködni fog.

Az érdekegyesités második fő akadályának találtattak az urbéri viszonyok. Látták, hogy mig ezek fenállanak, a nép legszámosabb osztálya s a birtokos nemesség közötti örökös gyülöletességek magva csirázand a nélkül, hogy a viszonyoknak a birtokos nemesség legalább aránylagos anyagi hasznát vehetné; mert a robotos és dézmás gazdálkodás oly abnormis állapot, melyről nehéz volna megmondani: a földes urnak avagy a jobbágynak okoz-e több kárt, keserüséget és boszszuságot.

Köz volt tehát az értelem, hogy azon állapot mind nemzetgazdasági szempontból rosz, mind politikai szempontból igen veszélyes a hazára. Köz volt az értelem hogy, miután ezen állapotból státusintézkedés közbejötte nélkül, egyedül socialis úton kibontakozni csak igen igen lassan s hosszu idő alatt lehetne, mi alatt mind az ország nyugalmára, mind a nemesség kármentesitésére nézve veszélyes körülmények fejlődhetnének ki: az urbéri viszonyokbóli kibontakozás a

földes ur tökéletes kármentesitésével, országos intézkedés közbejöttével, mennél elébb hajtassék végre. 1847.

Az érdekegyesités harmadik fő akadályának ismertetett továbbá az, hogy az alkotmány jótékonyságában csak egy osztály, a nemesség, veszen részt, csak ez van képviselve a törvényhozásban s ennek egész polgári állását kiváltságok, előjogok biztosítják; mig a nemzet legszámosabb osztályai mind e jótétemények s jogokból teljesen ki vannak zárva, kivül állanak az alkotmány sánczain. Azért oly gyönge ez s volt kitéve eddig is annyi felülről jövő megtámadásnak, s lenne a jövőben egyiránt felülről s alulról eredhető még nagyobb veszélyeknek.

Köz volt ennél fogva az értelem, hogy az ellenzéknek oda kell törekednie, miszerint a nemzet minden osztályaira nézve tökéletes jog- s törvényelőtti egyenlőség alapíttassék meg, s a helyhatósági s törvényhozási jogokban az ország nem nemes polgárai is, képviselet alapján, valóságosan részesíttessenek.

A nemzet különféle osztályainak egymás közti viszonyait ekként rendező, érdekeit igy egyesítő ezen fő elvek mellett pedig irányelvül tűzetett ki: az alkotmányosság minden következéseinek kivívása; különösen az ország önállását s független kormányzatát biztositó 1791-ki 10-dik törvény betűinek valahára leendő megvalósitása.

Hogy az ellenzék ezen irányelvek meghatározásán kivül a maga eljárásának megszabásáról s a czélra vezető eszközök megválasztásáról is értekezett ezen időnkénti összejöveteleiben, fölösleg említeni. A taktika, melyet a conservativ párt a maga czéljainak elérésére használt, ezt az ellenzék részéről is múlhatatlanná tette. Programmot mindazáltal még nem akart kibocsátani az ellenzék. A conservativok taktikája s eljárása következtében ezt számos tekintélyes ellenzéki tag több okoknál fogva nem látta tanácsosnak.

Ugy látszék ugyanis ezen ellenzéki tagoknak, hogy a conservativok párttá alakulásában s programmjok kibocsátásában,

1847. a pártczélokon kivül még bizonyos csel és tőr rejlik, melylyel az ellenzéket megejteni szándékoznak; mi, ha sikerűlne, nem csak magának, hanem, mi több, a hazának és alkotmánynak is nagy ártalmára lehetne az ellenzéki párt.

A kormány — ugy mondák ezen ellenzéki tagok — az administratori rendszerrel a megyei institutiot akarta kiforgatni sarkaiból; mert látta, hogy mig ezen institutio alkotmányszerű épségében fenáll, az absolutismusnak beolvasztásra törekedő hagyományos politikája czélra nem vezet. A megyei institutionak, minden gyarlóságai mellett, azon megbecsülhetetlen sajátsága van, hogy megtörhetlen ruganyossággal bir a kormány absolutisticus vágyai ellenében. A megyerendszer a maga passiv ellentállásával és sajátságos inertiájával még a státuscsínyt is, ha olyan valaha ismét megkisértetnék, szintugy megfogná hiúsítani, miként meghiúsította II. József reformi törekvéseit, és az 1823-ki kényuralmi kisérleteket. A kormány tehát ezen megyei institutiot az administratori rendszerrel most öngyilkolásra akarta vezetni. A szándék azonban igy sem sikerűlt. Mert bár ezen administratori rendszer sok bajt okozott, bár az erkölcsi méregnek egész özönét árasztotta el a nemzet kebelében; de ugy, miként tervezve volt, a csel még sem sikerűlt: a megyei institutio ismét bebizonyította a maga ruganyosságát. Néhány megye erélyes nyilatkozata s magaviselete megakadályozta, hogy az administratori rendszer azzá legyen, mivé azt a kormány tenni akarta. A bureaucraticus rendszerezés mindjárt kezdetben elmaradt; és sok egyéb fullánkja is eltört, megtompult a kisérletnek.

Ezt látván a kormánynyal tartó conservativok, — igy okoskodának továbbá az ellenzékiek, — magokat párttá alakították s rendszerezték, azon nyiltan s világosan kimondott czélzattal, hogy személyek s dolgok iránt közös erővel, párti öntudattal s előre kiszámitott, összevágó közremunkálással fognak befolyni a megyei végzésekbe, tiszt- és követválasztásokba; mi czélból el is határozták, hogy az administratorok s főispánok a párt középponti választmányát a megye állapo-

táról időnként tudósítsák. Ezen megállapodásukban pedig az volt számitásuk hogy, a körülmények által kényszerítve, az ellenzék is hasonlót teend; minek következtében majd a két pártnak ilynemű működése által a megyéknek önkörükbeni szabad mozgása megbéníttatván, eszközlik azt, mit a kormánynak az administratori rendszerrel eszközleni nem egészen sikerült: a megyei rendszernek, az alkotmányosság ezen fő biztosítékának meggyöngülését, alkotmányos állásából kiforgatását. 1847.

Ez volt oka, hogy az ellenzékiek óvakodtak pártjok szervezésében követni a conservativok példáját, s hogy márcziusi, második gyülekezetök alkalmával nyilván kijelentették, miképen «az alkotmányos életnek törvényhatósági végzésekben, követ- s tisztválasztásokban nyilatkozó ágaiba a párttá alakult kormány befolyását a megyei rendszer felforgatására irányzott veszélyes törekvésnek tartják».

De a pártorganisatio, programmkibocsátás még más oknál fogva sem látszék tanácsosnak. A megyék viszonyai oly különbözők voltak, hogy a mely reformot egy megyében már könnyen keresztül lehetett vinni, azt egy másban, szintoly kiterjedésben, csak megkisérteni sem volt volna tanácsos. Már, ha az ellenzék programmot bocsát ki, ez egységet hoz ugyan a pártba; de könnyen megtörténhetik, hogy a programm egyik vagy másik pontja egy más megyében harczot támaszt, s a megyét oly térre viszi, mint néhány évvel ezelőtt a szatmári tizenkét pont: a kérdés miatt, mely a harczot felidézte, az egész programm megbukhatik, a legszükségesebb emberek lehetetlenekké lesznek mint, például, Deák Ferenczczel 1843-ban Zalában történt; s igy az ellenzék önmaga csökkentené a maga számát és erejét.

A parlamentaris többség nyerésére nézve, a tényező elemek egyedül kiváltságos elemek lévén, melyeknek nagy része még erősen ragaszkodék a nemesi kiváltságokhoz, a conservativok, kik a kiváltságokat fentartani akarták, kik a nemesség megadóztatásának világos kimondásától óvakodtak, könnyen bo-

1847. csáthattak ki programmot, mely nem sérté a privilegiumot. Az ellenzékiek azonban méltán tarthattak hogy, ha ők programmot bocsátanak ki, mely elveiket s irányukat világosan kifejezze, abban az adómentesség s más nemesi kiváltságok eltörlésének elvét is tisztán ki kellvén mondani, a conservativoknak alkalmat nyujtanak felütni a nem-adózás zászlaját s ezzel a magok-pártjára csábitani a köznemesség önző, értelmetlen tömegét. Sőt sokan az ellenzékiek közől azt gyanították, hogy épen e csel volt egyik fő czélja a conservativ programm kibocsátásának.

De volt légyen bár miként s bár mennyi igaz az ellenzékiek ezen gyanújában, annyi bizonyos, hogy az ellenzék 1846 folytán s még a következő év felében is óvakodott programmot kiadni. E helyett rendes organumaiban közlött czikkek által nyilvánítá irányelveit s teendőit. Különösen a legfőbb, a köznemesség tekintetében legkényesebb kérdés, a közös teherviselés, fölött nem csak a Pesti Hirlap gyakrabban felszólalt, hanem a Hetilapban Kossuth is újra megkezdette izgatását. A kormánynak azonban gondja volt reá, hogy az ellenzék kezében megtompítsa a sajtó fegyverét. Kossuthtól mind össze is csak két czikk jelenhetett meg, melyeknek egyike hosszu küzdelem után, a censurától megnyirbálva; másika pedig, mint álliták, csak tévedésből, tulajdonkép a censura tudta nélkül, becsempészve, láthatott napvilágot, miért a szerkesztő majdnem tisztének elvesztésével lakolt.

Az ellenzék a sajtó terén ekként korlátolva lévén elvei, véleményei fejtegetésében, s még inkább a kormánypárt tervei, czélzatai, cselei megvilágositásában, e végre más eszközökről gondoskodott. Egyebek közt a pesti «Kör» mely, egy ideig tartott szakadása után, a körülmények által ösztönöztetve, ismét egyesült, s Teleki László elnöklete alatt «Ellenzéki Kör» czímet vőn fel, tette feladatává, a fővárosban pótolni némileg a napi sajtó korlátozottságából eredő hiányokat s tért nyitni a szabad gondolatcserének. A Kör sürűen látogatott teremei azontúl valóságos politikai klubbá váltak, mely mind

tagjainak számára, mind tevékenységére nézve hasonlíthatatlanul meghaladta a conservativ, «Gyülde» czimü, klubbot. Az Ellenzéki Kör nem elégedett meg a kebelében, élő szóval folyt eszmesurlódással; részesíteni akarta abban az ellenzéki pártnak vidéken lakó tagjait is. És igy lőn, hogy a társulattól Bajza József megbizást vett egy, a censurai bilincsektől menten, külföldön nyomtatandó, politikai zsebkönyv szerkesztésére, mely aztán, «Ellenőr» czím alatt, az év nyarán meg is jelent, számos becses politikai s történelmi értekezést nyújtván lapjain az olvasónak. 1847.

Azonban az ellenzéknek mind ezen s hasonló működései daczára mégis veszély fenyegette e párt parlamenti többségét; s nem volt egészen alaptalan a conservativok reménye, kik alig látszának többé kételkedni győzedelmök felől. A mult év vége felé s a jelen kezdetén több megyében viszály és szakadás fejlett ki az ellenzéki párt soraiban. Itt az administratorok korteskedései, lélekvásárlásai, mindennemű igéretekkel kisért «capacitatioi», csábitottak többeket hűtlenségre s elpártolásra; amott a conservativok programmja, mely az ellenzék jelszavait ravaszul elsajátította, vezetett többeket tévutra. Sokan, vagy nem tudván felemelkedni az elvek színvonalára, a különböző irányzatok megitélésére; vagy elkedvetlenedvén az ellenzék eddigi reformtörekvéseinek kevés tényleges eredménye miatt s most, a kormánypárt agitatioinak láttára, az ellenzék győzedelmén még inkább kétségbeesvén; vagy, végre, megundorodván a közéletben gyökeret vert számos rendetlenségektől, — egészen, vagy féligmeddig a conservativ párthoz csatlakoztak. Amazok megelégedtek azzal, hogy a conservativok is czélul tűzték ki, néhánynak kivételével, azon egyes reformkérdések keresztülvitelét, melyekért eddig csak az ellenzék küzdött; emezek, ösztönöztetve ama remény által, hogy a reformokat most a conservativ párt, támogatva a kormánytól, habár tán kissé módositva is, könnyebben létrehozza, mint az ellenzék, melynek törekvéseit a kormány hihetőleg ismét meghiúsítja, s

1847. vonzatva a rendvágytól, — a conservativ pártra sodortattak, mely a kormány nevében rendet és reformot igért.

Ezen okokból származott, hogy némely megyében az ellenzéki párt egész töredékei átmentek a conservativ táborba. Ezen eset fordult elő, például, Hont megyében, hol az ellenzéki párt egy tekintélyesebb tagja, kisérletül, engesztelő politikát inditványozott, melynek jelszava volna: a gyüléseken, felhagyás a korteskedéssel, kimélése a személyeknek, de elvfeláldozás nélkül; a gyüléseken kivül, kölcsönös közlekedés, összeolvadás a társasági életben; végre a jövő tiszt- s követválasztáskor, a conservativ pártbeliekkel együtt szolgálhatás. A megyei ellenzék nagyobb fele az inditványt, mint mondá, kisérletül, elfogadta. Hasztalan küzdött e kisérlet ellen Szembery, a párt megyei vezére, néhány társaival: kisebbségben maradván saját pártjában, hogy az elvet megmentse, kénytelennek látta magát, ideiglen visszavonulni a közélettől. Ily forma meghasonlás és szakadások történtek Hevesben, Csongrádban, Szatmárban s még néhány más megyében.

Széchenyi István ezenkori működése.

Az ellenzék e szakadásait nem kevéssé mozdította elő Széchenyi Istvánnak jelenkori magaviselete és működése is. Ő, bár sokat látszott veszteni népszerűségéből, s a középpontban, Budapesten vesztett is oly annyira, hogy miként önmaga szereté mondani « két pad közt a földön csücsül; » a vidéken mindazáltal, kivált a tiszaszabályozás munkájának sükeres meginditása óta, még egyre nagy tekintélylyel, szava nagy nyomatékkal birt számosaknál. Őt, a « nagy hazafit », miként egykor Kossuth által is czímezteték, alig tartotta valaki s méltán senki sem tarthatta képesnek arra, hogy az ország függetlenségének s alkotmányosságának gyöngitésére segédkezet nyujtson a birodalmi kormánynak. Már pedig egy idő óta ő is azon működött, hogy Apponyi kormánya többséget nyerjen. Ő e kormány alatt hivatalt vállalt; holott senki sem kételkedhetett s nem is kételkedett, hogy azt csak honának javáért cselekedte. Ő részt vett a conservativ párt gyülekezeteiben; holott a hivatal nem korlátolta véleménye

szabadságát. Sőt, hogy a kormányt az országgyülésen többségre vergődni segítse, s e végre a közvélemény eligazodását könnyítse, az utasításokra pedig lehetőleg befolyjon, egy egész munkával lépett fel ismét a nemzet előtt, melyet « Politikai Programmtöredékeknek » czímezett. 1847.

E munka, mely legszenvedélyesebb műve Széchenyinek, rhapsodicus rendszertelenségében különösen két czélra van irányozva, melyeknek egyike: tanácsot adni az ellenzéknek, magatartása iránt a közel jövőben; másika: Kossuthot lehetőleg népszerűtleníteni; tőle ki, bár az ellenzék országos vezérének még mindig Batthyáni Lajos, bölcsének Deák Ferencz tartatott, annak agitatora, lelke, zászlótartója volt, az ellenzéknek legalább egy részét elszakasztani.

A «Politikai Programm-Töredékek».

E második tekintetben, kiméletlenül bonczolja Kossuthnak nem csak politikáját, hanem politikai jellemét és személyes tulajdonait is; és ha már a « Kelet Népében » is keserűen kifakadt ellene, e Programmtöredékekben valósággal epébe mártott tollal s a szenvedély csaknem lázas hevével gáncsolja őt, különösen azon iránya miatt melyet, a közös teherviselés kérdésében, a Hetilapban közlött czikkei által nyilvánított. Mellőzve a személyeskedések ezen özönét, csak egy helyét idézzük e könyvnek, mely, a közel jövendő eseményeire nézve jóslatszerű tartalma miatt, különösen megérdemli a figyelmet.

« A honnak álladalma — igy jövendöl a gróf — megrendül, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kínosan fog vérzeni szivök annak elgondoltán, mennyire vihette volna bölcseség a hon kifejlését, s ábrándozó inconpetentia hová sülyeszté azt: egyedül buzgó imádságban lesznek, ultimum remedium gyanánt, kénytelenek keresni státustudományt, s újra és újra megkérni a magyarok istenét, hogy irgalmazzon kiskorúságunknak és segítsen.

« A nemzetiség, melyért oly sokáig, oly emberségesen, oly hűn s már már némi sükerrel vívtunk, alkalmasint utósó agoniáját fogja élni.

1847. « S ön Kossuth, ön, kit én nem csak hazaszerető s becsületes, de jószivű embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedül fényüzési függczímer, ön mit fog érezni, ha csakugyan mégis ecsetem rajza igaznak fog mutatkozni, és ön, ki már annyiszor kiábrándult — s erre untig oka is volt, — elvégre még a körül is kibontakoznék azon édes illusióiból, melyek önt most még mindig sötétben tartják, hogy:

« midőn státusbölcseséggel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhittséggel volt saturálva;

« midőn prophétának tartotta magát, nem csak nem látott semmit is előre, de még a fenforgó legegyszerűbb eseményeket sem birta felfogni tisztán; s miglen teremtői illusiokban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint inditványozó s projectans, ki mindent kezd s mindenbe bele viszi a könnyen hivőket, egyet s mást egy kis ideig fentartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud;

« midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem birta kormányozni gyakorlatilag;

« midőn új politikai messiásnak, egy mélyen beható státusbölcsnek hitte magát, soha sem birt magasbra emelkedni, mint egy jószivű misericordianus nézpontjára, ki minden kis sebre írt szeretne kenni, hézagos számitások szerint kenyereket süttet a szegények számára, és a ki borzasztólag előremozditván a dologtalanságot, el van tán látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház megalapitására, de nemzetet, sülyedésnek indult nemzetet regenerálni soha sem fog;

« midőn népeket gondolt boldogitani, zugprókátorként, szerencsétlenségünkre csak felizgatójok volt; s hogy ekkép:

« midőn honunk institutioit rendezni, szilárditani vélte, végképi zavarba bonyolitá azt; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgaibb állapotba sülyeszté a hazát; nemzetiségünket pedig mely, bár ki mit mond is, egyedüli garantiája szabadabb institutioinknak s azon egyedüli regenerationalis szikra, mely bennünk létezik, nem készakarva

tán, megengedjük, végkép leejtette lábairól; s ehhez képest 1847.
még azon illusióban is,

« mikor azt hitte: legalább kötelességét fogja teljesíteni, csalatkozott, mert működése több kárt okozott, mint hajtott volna hasznot, és idétlenségek elkövetése korán sem kötelességteljesités még! —

« akkor, mondom, ha ön egyszer tökéletesen kiábrándulva leendett, — mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert önalkotta világa nem realisabb, mint a délibáb, és ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem önt, mint önmaga — akkor, ugyan kérdem, fog-e de csak egy vígasztaló érzést is lelni keblében?

« Szándékának tisztaságával fog talán állni elő? Ámde, kérdem, nem szomorú vígasztalás-e az, ha abból egy végkép feldúlt nemzetnek romja merűl fel s egy meg nem szünő figyelmeztetés ezt hangoztatja fülébe: l'enfer est peuplé des meilleurs intentions?

« Vagy tán azzal fogja vígasztalni magát, hogy csak jogával élt? — Azonban, ha erre megint a bölcsnek kétségbevehetetlen állitása fog jutni eszébe, hogy « nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni, ahhoz való tulajdon nélkül »: ugyan nem fog-e vajmi keserű érzéssel visszaemlékezni mind azon illusióira, sőt megátkozza azokat, melyekből sem elég higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég érelye tűrni, hogy azokból mások eliberálják önt?

« És azért a haza szent nevére kérem önt, lépjen le agitatiójának azon veszélyterhes teréről, melyre állott; sőt nemes érzelméhez fordulva, alázatosan esedezem: mondjon le a politikai vezérségről is általában.

« Ha azonban ön végig el akarja járni az egyszer felvett « nélkületek sőt ellenetek » féle vili-tánczot: ám tessék.

« Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen bőszülésig fel; vessen égő kanóczot a szántóvető lakára, ostorozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltse meg mérgével a visszatorlás poharát: ám lássa.

1847. « Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott s nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki önnek csalálmait még idején kettétörni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint ügyekezett volna. »

E jósszavaknak azonban melyeket, a nemzet felett elviharzott események után, csak megdöbbenve olvashat az elfogulatlan hazafi, akkor nem volt semmi hatása; valamint azon tanácsok is, melyeket az ellenzéknek adott, bár a vidéken nem maradtak egészen hatástalanok, keveset változtattak a dolgok állásán. Ennek részben a hangulat volt oka, melyben a munka iratott: nyelve, egészben véve, élesebb volt, mint sem tetszhetett volna, s magára az ellenzékre is szenvedélyesebben lövöldözte nyilait, mintsem hogy ne a sértett kedély kifakadásainak tartattak volna a nagyobb résztől intő szavai.

Azonban, az alapok melyekre okoskodásait épitette, sem voltak oly szilárdak, hogy inductioi döntő, meggyőző erővel birhattak volna. Az állitások, melyekből következtetéseit levonta, jobbára nem csak gyöngéknek, de valótlanoknak és helyteleneknek is találtattak. Nem azon téren mozgott, melyen hajdan a nemzet nagyobb részének öntudatában viszhangra találtak nyomatékos szavai.

Ugyanis, kivéve azt, mi személyeket illet, e könyvnek tartalma a következő állitás körül forog: mig a kormány nemzet- s alkotmány-ellenes irányt követett, helye volt az ellenzéknek; kivánatos volt, hogy az ellenzék többségben legyen: most azonban, miután a kormány ezen ellenséges iránynyal felhagyott, « felhagyott alkotmány- s nemzetiség-kivetkeztetési tervével, vagy legalább oly következetes systemával nem eszközli azt többé, mint az előtt tevé; » sőt miután « századok óta nincs kor, melyben a kormány törvényszerűség, nemzetiség és alkotmányossággali megbarátkozás dolgában szebben állott volna, mint épen most: azért most az ellenzék nem csak hasznot nem hajt többé, de mind az alkotmányt,

mind a nemzetiséget oly bajokba és oly kétes állapotba sülyesztheti, mikből azután egy isten sem menthetné meg fajtánkat; hazánkban minden kidől sarkaiból, ha az ellenzék többségre vergődhetnék, mit mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak kellene tekinteni; minden magyarnak tehát, ki nem csak phrasisokkal és szemfényvesztésekkel, de tettleg jobban szereti a hazát, mint saját magát, szoros kötelessége mindent elkövetni, hogy a magyar ellenzék most túsúlyra ne emelkedjék.» Szükségesnek tartja ugyan most is az ellenzéket, «mert, ugymond, mi alkotmányos országban oppositionalis ellenőrség nélkül történik, csaknem mindig magán hordja az éretlenség szagát», «s a legjobb czél is vajmi könnyen viseli az önkény színét»; és azért világosan kimondja, hogy «a nemzet egy részének tekintetet érdemlő ellenzéki osztályba szükség alakulnia»: nem az tehát kivánata, hogy az ellenzék minden súlyát veszítse, hanem csak hogy túlsúlyra ne emelkedjék. Ez politikájának rövid összege, ennek követésére hí fel minden magyart. S ennek folytán korholja az ellenzéket, melynek «egy része nyilt lázadás ormán áll», «mely folytonos és keserű agitatiói által semmit nem hagy használatlanul, hogy e hazára gyásznapokat hozzon.» Gáncsolja az ellenzéket, «hogy vezetni akar, az ellenőri szerep mellett a mozgalomadásnak is ő akarja viselni szerepét; s mily idétlenség, — igy folytatja, — ha ugyanazon egy testület vezetni s ellenőrködni akar egyszersmind, vagy más szavakkal: ha ugyanazon egy testület törekedik viselni mind a kormány mind az ellenzék szerepét egy uttal. Mi nem egyéb, mint a zsarnokság ideálja, egy, több, vagy sok kezekben.» «A mostani ellenzék csataterveze — igy szól ismét másutt — nem régiben gravaminalis politikának neveztetett, s nem helytelenül, mert ez azon egyedüli, mely az ellenzék sphærájába való. Azon pillanatban, mikor ebből a cselekvés, vagy más szavakkal, a kormányzás mezejére kilép, tüstént felforgattatik a státusrendszer.» Ezekből, s hasonló okoskodásokból aztán mindig 1847.

1847. ama következményre jut: hogy tehát minden magyarnak, ki hazáját jobban szereti, mint saját magát, « szoros kötelessége, mindent, mi lélekismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni, hogy a magyar ellenzék túlsúlyra ne emelkedjék. » Az ellenzéki többség veszélyességét pedig a nemzetre s alkotmányra nézve azzal indokolja, mivel hazánk s a többi alkotmányos európai országok viszonyai közt oly nagy a különbség, hogy ezeket csak összehasonlítani sem lehet. « A mi ellenzékünk, ugymond, semmi esetre sem fog ülni a kormány székébe; a kormányt viszont a legerősebb phantasiai tehetséggel sem képzelhetni a mi ellenzéki padainkon. »

E könyv, ily tartalommal, természetesen sokféle czáfolatot vont magára az ellenzék részéről. Szemére lobbanták, hogy csak szójátékot űz az ellenzék nevével, azt annak bebizonyítására akarván felhasználni, hogy az ellenzék következetlen önmagával s a theoriával, ha ellenőrködni is, vezetni is akar egyszersmind. Igaza lehet, mondák, más országokra nézve, melyekben mindig a többség kormányoz; de nálunk, hol épen az a legfőbb panasz, hogy eddig soha nem a többség, hanem a kevesebbség ült a kormányon, mindenki tudja, hogy az ellenzéki nevet nem lehet venni, és soha senki sem is vette szószerinti értelemben. Ennél fogva semmi értelme nincs viszonyaink közt annak, mit a nemes gróf mond, hogy az ellenzék a negatio és positivitás terén egyszerre nem állhat; nem ellenezhet s vezethet egyszersmind. Épen azért, mivel a magyar alkotmányos viszonyok oly igen különböznek más alkotmányos nemzetek viszonyaitól, nem lehet nálunk az ellenzéket egyedül ellenőri, negativ szerepre szorítani. Nálunk az ellenzék helyesebben nemzeti s alkotmányos pártnak nevezendő, mert ő s csak egyedül ő képviselte a nemzeti s alkotmányos positiv irányt; és azért az idő s körülmények szerinti negatiója mellett minden nemzet- s alkotmány-ellenes iránynak, képviseli mind azon positivumot is, mit a nemzetiség és alkotmányosság eszméje s az ország jóllétbeni haladása magában foglal. A valódi czélok, ugy mondának, melyek

körül a magyar ellenzék, helyesebben nemzeti párt, százados óta egyesült, nem egyebek, mint: nemzetiség, alkotmány, szabadság, törvényes függetlenség. Midőn ezek a bécsi kormánytól megtámadtattak, a nemzeti párt tulajdonképeni ellenzékké lőn; különben pedig, e czélok kifejtésében positive működött. A nemzetiség és alkotmányosság sérelmi korában e nemzeti pártnak a gravaminalis politika terén kizárólag az ellenzés jutott szerepül; most, mig egy részről szinte elleneznie kell a kormánynak törvény és alkotmányba ütköző irányát, más részről lobogtatnia kell a nemzeti s alkotmányos kifejlődés zászlaját. És azért, most mint hajdan, az ellenzék kötelessége: elfogadni ugyan mindent, mit nemzeti s alkotmányos irányban jót a kormány tesz, vagy enged, vagy szőnyegre hoz; de egyszersmind ellenzeni mindent, mi ez irányba ütközik, s arra törekedni, hogy mindenben az ő nemzeti s alkotmányos iránya legyen túlsúlyu; más szavakkal: hogy az ellenzéki többség üljön a kormányra. Mert tagadni ennek lehetőségét annyit tesz, mint tagadni alkotmányosságunkat, mint tagadni azt, hogy a magyar valaha a maga nemzeti s alkotmányos irányában kormányoztassék. 1847.

Nem kevesebb czáfolat érte Széchenyi azon állitását: hogy a kormány már felhagyott nemzet s alkotmányellenes irányával, s azért szükségtelen, sőt káros volna az ellenzék többsége. Mily állapotban van a haza? kérdék; s e kérdésre magának a Programm-töredékeknek következő szavaival feleltek: «Beteg honunk sínylő, lázas s ekkép, az egészet tekintve, épen nem kielégítő állapotban van a monarchiával összeházasítva. Vérzik a becsületes, a nemzet kifejlődését őszintén szomjazó embernek szive ily látmányon; s hol oly roppant a fejlődhetés, oly tömérdek a kincsforrás, s mégis annyi a fejletlen, a maga magát emésztő kincs, ott lehetetlen ily kérdésre nem fakadnia: vajjon ennek igy kell-e lennie, s ez nem lehetne-e másképp?»

«És vajjon csak az ellenzéknek nem lenne szabad e kérdésre fakadnia? — igy kiált fel a Pesti Hirlap — vajjon csak

1847. neki volna tiltva, elkövetni, saját meggyőződése szerint, mindent, hogy ezen oly szomorú állapot valahára megváltozzék?» És vajjon miért tanusítana az ellenzék oly nagy bizodalmat e mostani kormány iránt, minőt iránta Széchenyi kiván? Vajjon megszűnt-e már kormányunkra az absolut elvű és szellemű birodalmi kormánynak alkotmányellenes befolyása? Mit tett e kormány, mi bizodalmat érdemelne? Hol a sérelem, melyet az orvosolt volna? Hol a biztosíték, melyet a törvények sérthetetlensége iránt a jövőre adott volna? Avagy nem szaporította-e a sérelmek nagy tömegét az administratori rendszer, a horvátországi státuscsiny stb. által? A jövőre nézve pedig maga Széchenyi mondá, miképen «legtávolabbról sem tudhadni, mit fog a kormány a jövő országgyűlésen kitálalni.» Ily bizonytalanságban, s csak azért, mivel a conservativ párt a kormány új irányát, a nélkül hogy ez azt határozottan kitűzte volna, dicséretekkel halmozá, eszélyes tett volna-e lemondani az ellenőrködésről, s egészen magára a kormányra hagyni a haladás vezetését?....

Egy részről tehát a Programmtöredékek állitásai indokolhatlanabbak, sőt valótlanabbak —, más részről tanácsai élesebbek, egész hangulata pedig szenvedélyesebb volt, semmint a dolgok állásán sokat változtathattak volna. Azonban Széchenyi személye még mindig nagyobb tekintély, szava nagyobb súlyu volt a közéletben, kivált a vidéken, s főleg most, a tiszaszabályozásnak, melynek élén állott, megkezdése óta, mintsem hogy az ellenzék magát nemileg biztositani ne látta volna szükségesnek e munka netaláni nagyobb hatása ellen.

Nem elégedett pedig meg e tekintetben azzal, hogy a Programmtöredékek ellen a Pesti Hirlapban, az Ellenőrben s más ellenzéki lapokban czáfolatok irattak. Azon szakadások következtében, melyek az ellenzék soraiban néhány megyében mutatkoznak vala, hasonló esetek ismétlésének meggátlása s általában a pártegység megszilárditás avégett, végre mégis kénytelennek látta magát az ellenzéki párt, megtenni a lépést,

melytől eddig, a már tudva lévő okoknál fogva, óvakodott: programmot kiadni. 1847.

A programm kibocsátását a márcziusi pesti vásár alkalmával tartott ellenzéki gyülekezet határozta el; s hogy arra nézve mind azon óvatosság megtartassék, melyet a viszonyok s a conservativoknak gyanított cseles czélzatai szükségessé tettek, maga a párt bölcse s első tekintélye, Deák Ferencz, kéretett meg annak szerkesztésére. S ekként aztán a junius 5-kén tartott gyülekezetben köz helyesléssel elfogadtatván, a programm, «Ellenzéki Nyilatkozat» czíme alatt, valóban közzé is tétetett. A nagy fontosságu okmány szövege ime következő:

Az «Ellenzéki nyilatkozat».

«Az ellenzéknek, minden alkotmányos országban, egyik természetes hivatása a kormány irányában, az ország minden érdekeire nézve, mind jog- s törvényszerűség, mind helyesség és czélszerűség tekintetében, ellenőrködni. Mi tehát, kik magunkat a magyar alkotmányos ellenzék tagjainak valljuk, kinyilatkoztatjuk, hogy jövendőre is az ellenzék feladatául ismerjük, a kormány irányában, ugy egyes tetteire s mulasztásaira, mint összes politikájára nézve, folytonosan ellenőrködni; s kinyilatkoztatjuk, hogy ezen ellenőrségnek sikerére az alkotmány által nyujtott minden eszközöket törvényszerűséggel s loyalitással használni, el vagyunk határozva.

«De mi az ellenzést vagy pártolást nem személyekhez, hanem tárgyakhoz és tényekhez kötjük, s a kormánynak csak oly lépéseit fogjuk helyteleníteni, sőt tehetségünk szerint ellenezni, melyek formájokban vagy lényegökben törvényelleniek, vagy következményeikben a haza közérdekeire s az alkotmányos élet fentartására és kifejlődésére károsak. — Hazánk jelen viszonyai között a magyar kormány tényleg nem tisztán parlamentaris, mely eredetére nézve a többségben nyilatkozó nemzeti akarat kifolyása volna, s lételét a többség pártolásától feltételezettnek elismerné. A magyar kormány, alkotmányos törvényeink ellenére, idegenszerű s

1847. nem-nemzeti befolyás alatt áll, oly befolyás alatt, mely a monarchiának egyéb tartományait absolut hatalommal igazgatván, alkotmányos formáinkat, összes közigazgatási rendszerére nézve is, alkalmatlankodóknak szereti tekinteni, s az alkotmányos életnek nem épen barátja. Ily viszonyok között pedig pártolást vagy ellenzést személyekhez kötni nem lehet.

«Folytonos kötelességünknek ismerjük mi ezen ellenőrködést, minden körülmények között; jelen helyzetünkben pedig épen polgári bűnnek tartanók, ezen feladat pontos teljesitését bármi részben elmulasztani. Mi a kormánynak sem általános rendszerében, sem eljárása részleteiben nem látunk valamely újabb, de a réginél törvényszerűbb, méltányosabb, és közérdekeinkre kedvezőbb fordulatot, mely által a nemzetnek biztositékot nyujtana, hogy ereje is van, de szándéka is ingatlan s elhatározott, fönálló törvényeinket mindenkor és minden részben szorosan megtartani; a törvény rendeletét szigorúan végrehajtani; mindenkor és mindenben tisztelni azon korlátokat, miket hatalmának az alkotmány szabott; s a hazának közérdeke fölött, melytől a fejedelem valódi érdeke soha el nem választható, nem ismerni más érdeket. Súlyos sérelmeink, melyeket annyiszor fölterjesztének, évek hosszu során keresztül kérve, sürgetve, várva az orvoslást, orvoslatlanok még most is, sőt keserűbbek és súlyosabbak az által, hogy jogszerű kérelmünk annyiszor elhangzott, s e miatt bizodalom és remény már enyészni kezdenek. Vannak e sérelmek tömegében oly pontok, melyek fölött osztatlan volt az egész nemzet véleménye, azon férfiakat sem véve ki, kik most a magyar kormány tagjai; és még sem eszközöl kormányunk orvoslást, sőt komoly és tettekben mutatkozó törekvést sem látunk nála e sérelmekből eredő bajaink kiegyenlitésére. Pedig azon kormány, mely a nemzetnek jogszerű felszólalását figyelembe sem véve, a korábbi sérelmek orvoslását eszközölni még csak nem is igyekszik, s ily módon a törvényellenes állapotot e részben szándékosan fentartja, épen ugy sérti a törvényt, mint amaz elébbi kormány, mely a

sérelmet elsőben elkövette, s a nemzet ingatlan bizalmára épen ugy nem számolhat, mint amaz. 1847.

«De, régibb sérelmeink orvoslásának káros elmulasztásán felül, újabb sérelmeket is látunk mi a kormány újabb tetteiben s mulasztásaiban. Nem kell ezeket bővebben fejtegetnünk; több megyék köztanácskozásai, fölterjesztései s körlevelei kifejtették s elsorolták azokat; mi példa gyanánt csak némelyeket fogunk itt megemlíteni.

«Az ország legfőbb érdekeinek egyike: territorialis épsége. És mégis a részek visszakapcsolását rendelő 1836: 21. törvényczikkely végrehajtása, több mint tiz év folytán tettlegesen meg sem kezdetett; sőt ezen sérelem a mult országgyülésen meg nem jelent törvényhatóságok ellen hozott birói itélet végrehajtásának elmulasztásával súlyosbittatott. — A határőrvidékeknek nem magyar törvények szerinti közigazgatása, országunk régi sérelme. — A váltótörvénykönyv s a vallás tárgyábani legújabb törvények foganatosításának a határőrvidéken elmulasztása által a kormány ezen sérelmet is súlyosbította.

«Az ország legfőbb érdekeinek másika: a nemzetiség. És mégis az 1840-ki 6-dik törvényczikkelynek azon rendelete, hogy a magyar nyelv tudása a katonai véghelyeken is gyarapittassék, végre nem hajtatott; sőt e részben elannyira semmi sem történt, hogy még az utasok s kereskedési áruszállitások is zaklatásoknak vannak kitéve a magyar nyelven szerkesztett uti levelek miatt. — Az 1844-diki 2-dik törvényczikkely azon rendelete, hogy az ország határain belőli iskolákban közoktatási nyelv a magyar legyen, teljesen végrehajtva maiglan sincs; sőt a köziskolákbani magyar-nyelvmívelő társulatok, ámbár az iskolai előljáróságok közvetlen felügyelése által minden elfajulás ellen biztosítva voltak, kormányi rendelet által végkép eltiltattak.

«A példák harmadik helyén említjük, hogy ámbár a fönálló alkotmányos institutiók, melyek közjogi garantiáinkat képezik, csak törvényhozás utján volnának módosithatók, a

1847. kormány mégis Horvátországban a tartományi gyülésnek törvényes gyakorlat szerinti szerkezetét kormányparancs utján változtatta meg; a megyék alkotmányos consistentiáját pedig újabban megsértette, részint az által, hogy a törvényes főispánok helyett számos megyékben helyetteseket nevezett ki, holott már az 1825-ki országgyülés is határozottan kijelentette, hogy a helyettesek alkalmazása, a törvényben kijelölt eseteken kivül, helytelen és törvénytelen; részint pedig az által, hogy több megyékben a főispánt, mint a megyétől különvált s annak ellenében álló, sőt a megyei hatóság fölébe emelt külön hatóságot kivánja tekintetni, — annak egyoldalu előadására határoz, dorgál és fenyeget; az ellene emelt vádakat pedig még vizsgálat alá is csak hosszas halasztgatások után veszi.

«Sok egyes esetet hozhatnánk még fel állitásunk igazolására; de világos már ezekből is, hogy ellenőrködési kötelességünk teljesitésében, épen a jelen körülmények között leginkább szükséges az éber figyelem, gondos óvatosság és csüggedetlen kitűrés. De hazánknak már régen aggasztó helyzetében ügyekeznünk kell azon is, hogy alkotmányos állásunk törvényszerű biztositékait neveljük s erősítsük. Ily biztositéknak tekintjük mi a kormány felelősségét, mely az alkotmányos élet természetében fekszik, s mely alapja leend Magyarországban is az oly igen szükséges parlamentaris kormánynak, és a magyar kormányt leginkább megóvja idegenszerű elemek kártékony befolyásától. — Ezen felelősséget, mely törvényeinkben sem ismeretlen, s azoknak szellemével oly igen összehangzik, mennél előbb életbe léptetni, leend egyik legfőbb törekvésünk. — Az alkotmányos biztositékokhoz számitjuk s tehetségünk szerint pártolandjuk a nyilvánosságot is s annak a közélet minden ágaiban alkalmazását, valamint a szabad összejöhetést s az egyesülés jogának eredeti, alkotmányos tisztaságában fentartását. Alkotmányos biztositéknak tekintjük, s a nemzet további kifejlődésére nézve is szükségesnek látjuk, a czélszerű sajtótörvényekkel körülirt sajtószabadságot

is, minél fogva sürgetni fogjuk a törvényen kivül behozott, minden tekintetben annyira káros könyvvizsgálat eltörlését, és a sajtószabadságnak czélszerű törvények mellett megalapítását. — Törvényesnek, méltányosnak s a nemzeti közerő gyarapítására és ez által önállásunk biztositására fontosnak, sőt szükségesnek tartjuk, hogy Erdély és Magyarország teljesen és jogszerűen egyesíttessenek, s ekkép a két nemzet egymásnak visszaadatván, mind a vérségi kapcsolatnak, mind az ország oly régi közóhajtásának elég tétessék. — Szükségesnek látjuk, hogy a honpolgárok minden osztályainak érdekei, a más nyelvű népségek óvatos kiméletével, nemzetiség és alkotmányosság alapján egyesíttessenek. Szükségesnek látjuk, hogy a vallási szabadság kérdései a mult országgyülési alapon bevégeztessenek. 1847.

«De nem tekintjük feladatunkat még ez által bevégezve, ha fenemlített ellenőrködési tisztünket teljesítjük, s alkotmányos állásunk biztositékait, a mondottak szerint, nevelni s erősíteni törekszünk; hanem hivatásunknak ismerjük: minden czélszerű reformok létrehozásán is folyvást iparkodni. Mihez képest határozottan kinyilatkoztatjuk, hogy ezen téren tovább is állhatatosan megmaradunk, melyen hazánkban a közelebb lefolyt évek története az ellenzék nevét a reform-párt nevével ugyanazonosította. — Nem igényeljük mi az inditványozási jogot kizárólag az ellenzéknek; de azt sem tartjuk, hogy a haladás kérdéseit csak a kormány, vagy annak pártja inditványozhatja czélszerűen; hanem ezen irányban e kezdeményezést minden honpolgárok közös hivatásának ismerjük. Sőt miután minden hatalomnak természetében fekszik, hogy inkább saját körének tágitására, mint az őt korlátozó alkotmányosság terjesztésére törekedjék; legyen bár azon tiszta szándékból, hogy a nagyobb hatalommal több jót eszközölhessen, s a nemzet boldogítására irányzott terveit könnyebben keresztülvihesse: mi oly inditványokat, melyek az alkotmányos biztositékok kifejtésére és a nemzet ellenőrködése öregbitésére czéloznának, a kormánytól annál kevésbbé várhatunk,

1847. mivel hazánkban, mint említők, a kormány tényleg nem parlamenti; annak tagjait nem a nemzet többségének akarata vagy óhajtása jelöli ki, nem a nemzet bizodalmától függ fenállhatása, nem ment az idegen és épen nem-nemzeti s nem is alkotmányos elemek befolyásától. Mind ezeknél fogva feladatunknak ismerve, inditványozási jogunkkal élni, kötelességünknek tartjuk nyilván s világosan kijelölni azon tárgyak főbbjeit, miknek minélelőbbi létrehozását, az idő és helyzetünk körülményei szerint, a hon javára mulhatatlanul szükségesnek hiszszük.

« Ezek a következők:

« a) A közterhekbeni osztakozás. Mire nézve az eddig egyedül adózott nép terheinek megkönnyitését főbb kötelességünknek ismerjük; az alkotmányos biztositékokat, ezekre nézve is, mindnyájunk számára gyarapítani törekedendünk; — de az ország közszükségeinek eddig el nem látott fedezésénél a czélok országgyülési meghatározását, számadást és felelősséget föltételül kötjük.

« b) A honpolgárok nem-nemes osztályainak, mindenekelőtt pedig a királyi városoknak és szabad kerületeknek, képviselet alapján, ugy törvényhozási mint helyhatósági jogokban valóságos részesitése.

« c) A törvény előtti egyenlőség.

« d) Az urbéri viszonyoknak kármentesités mellett, kötelező törvény általi megszüntetése; mire nézve legkivánatosbnak véljük, hogy előlépések történjenek, miszerint az örökváltság, a státus közbejöttével, országos eszközlésbe vétethessék.

« e) Az ősiség eltörlésével a hitel és birtokszerzés biztositása.

« Minden előlépést, mely e czélokhoz közelebb vezet, a nélkül hogy a jövendő kifejlődést megkötné, elfogadunk. Ez irányban fogunk hatni a jövő országgyülésen; s minden egyebet is, mi az ország szellemi s anyagi kifejlődésére vezet, létesiteni törekedendünk; nemzetünk kifejlődésének egyik

leghatályosabb emeltyűjét, a köznevelést, igyekezendvén oly irányba vezettetni, hogy hazánkfiai munkás polgárokká képeztessenek, s ez által személyes függetlenségökre is támaszt nyerjenek. 1847.

« Nem fogunk mi ezen működésünkben soha megfeledkezni azon viszonyokról, melyek közöttünk s az ausztriai örökös tartományok között a pragmatica sanctio értelmében fenállanak; de szorosan ragaszkodunk az 179k-0i 10-dik törvényczikkelyhez is, melynek világos rendeletében az esküvel szentesített fejedelmi szó biztosítja nemzetünket: hogy « Magyarország szabad ország, egész törényhozási rendszerében független; tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt. » Nem akarjuk mi hazánk érdekeit az összes monarchia egységének s biztos fenállhatásának érdekeivel ellentétbe hozni: de, más részről, törvénynyel, igazsággal s méltányossággal ellenkezőnek tartjuk, midőn Magyarország érdekei bármely egyes tartományok érdekeinek jogtalanul alárendeltetnek, — a mint az ipar s kereskedési viszonyainkra nézve már hosszu időtől fogva folytonosan történik. Készek vagyunk mi az örökös tartományok érdekeivel netalán ellenkezésben álló magyar érdekeknek igazság és méltányosság alapján lehető kiegyenlitésére kezet nyujtani; de abban soha meg nem egyezünk, hogy az összes kormányzási rendszer egységének, mit némelyek a monarchia egysége gyanánt szeretnek főelvül emlegetni, minden érdekeink, még alkotmányosságunk is, feláldoztassanak. Ezen kormányzási rendszer egységének tekintetéből indult ki akkor a kormány, midőn a mult század utósó negyedében, alkotmányos állásunk helyett anyagi hasznokat igérve, nemzetiségünket s polgári szabadságunkat oly súlyosan megtámadta; ezen kormányzási rendszer egységének lettek hajdan feláldozva az ausztriai örökös tartományok alkotmányos institutioi, és a kormányzás-egységi rendszer az absolutismus alapján fejlődött ki. Pedig az alkotmányosság nekünk oly kincsünk, melyet idegen érdeknek, vagy bármi kecsegtető anyagi haszonnak

1847. feláldoznunk nem szabad, s melyet fentartani, sőt szélesebb és biztosabb alapra állítva, mindikább szilárdítani, első és legszentebb kötelességünk; s meg vagyunk győződve hogy, ha az ausztriai örökös tartományok régi alkotmányos szabadsága még most is fenállana, vagy ha, a kor és igazság kivánata szerint, ők is az alkotmányos nemzetek sorába lépnének, s az egész monarchia kormányát mind összes rendszerében, mind egyes részleteiben az alkotmányosság szelleme lengné keresztül: érdekeink s az ő érdekeik, melyek most néha különváltak, néha talán egymással ellenkezők, könnyebben kiegyenlíthetők lennének, az összes birodalom egyes részeit nagyobb érdekegység, több kölcsönös bizodalom kötné össze; és ez által a monarchia szellemi és anyagi erejében gyarapulva, biztosabban daczolhatna az idő s ellenséges körülmények egykor bekövetkezhető viharaival.

« Kijelentettük ezek szerint czélunkat s nézeteinket. Czéljaink elérésére az eszközöket körülmények szerint megválasztani, jövendőben is ily összejöveteleket tartandunk. De midőn ekkép irányunk szellemi egységére törekszünk, a törvényhatóságoknak önkörükbeni szabad mozgását s törvényes önállását féltékenyen őrizni szoros kötelességünknek ismerjük. Károsnak, sőt veszélyesnek tartjuk, ha a kormány, önmaga is párttá alakulva, hatalmának szellemi és anyagi erejét arra használja hogy, a vélemények szabad és független nyilatkozata helyett, mindent előre helyeslő s majdnem föltétlenül hódoló többséget szerezzen; s alkotmányellenesnek nyilatkoztatjuk azon törekvést is, hogy a kormánynak csak azon esetben szolgáljon irányul a többség, ha az egy bizonyos párt nézeteinek s érdekeinek kedvező.»

A haladás, a nemzeti kifejlődés tekintetében mindenesetre nyereségnek tekinthető, hogy a pártok ekként kijelölték az irányt, mely szerint a közelgő országgyülésen működni szándékoztak. A conservativ párt programmja sokkal kevesbbé határozott ugyan, mint az ellenzék nyilatkozata; némely életkérdésekre nézve, minő volt, például, a nemesség adózásának,

közteherviselésnek, örökváltságnak kérdése, a programmból 1847.
azt sem lehetett kiolvasni, mit s mi elvek szerint akar tulajdonkép a conservativ párt s a kormány, melyet az többségre segíteni igért: de nagy nyeremény volt már az is, hogy a conservativ párt s általa a kormány visszaléphetlenül a reformok, a haladás terére lépett, mi által legalább némely reformok keresztülvitele egyelőre is biztosítva lőn.

Kedvező volt e tekintetben az ellenzék ama nyilatkozata is, hogy az egyes reformokra nézve a kormány s conservativ párt minden haladási inditványát kész elfogadni, mely a jövendő kifejlődést meg nem köti. Némely reformi kérdésnek szerencsés megoldását könnyíté most az is, hogy azok iránt tetemesen módosult az ellenzék véleménye. Igy, például, a hadi adóra nézve, mind terjedtebbé kezde lenni azon vélemény, hogy abban a nemesség az egész honvédelem kérdésének tárgyalása előtt is osztozhatik, miután bizonyosan tudva van, hogy az eddigi hadi adót a sereg ellátása valóban felemészti; ezen adóra nézve pedig, mely három évről három évre szavaztatik meg az országgyülésen, már is elegendő garantiák léteznek.

Hasonló volt az ellenzéki vélemény módosulása a városi kérdésben. E kérdés megoldását előbb leginkább az gátolta, hogy az ellenzék egyáltalában a városok rendezéséhez kivánta kötni azok törvényhozási befolyásának meghatározását. A rendezést jelenleg is mulhatatlanul szükségesnek látta ugyan az ellenzék; de nem ragaszkodott ahhoz többé *sine qua non* föltételül. Megelégedett azzal, hogy választási törvény alkottassék, mely szerint számos választó közvetlen válaszszon követet oly formán, miként ez a megyékben s más szabad országokban is történni szokott, és az ily módon választott követ utasítás nélkül képviselje a város polgárait. Ily választási törvény megalkotásának s végrehajtásának feltétele alatt most kész volt az ellenzék egy más országgyülésre halasztani a rendezés kérdését, melyen ez azután magoknak az igy választott városi követeknek befolyásával oldassék meg.

1847. Szóval, az időjelek oda mutattak, hogy bár a két nagy párt mindenike sokkal élénkebben mozog s készül az országgyűlésre, mint akár mikor az előtt; s bár ennél fogva a politika átalános irányára nézve heves lesz köztök az összeütközés, makacs, megátalkodott a harcz, melynek kimenetelét egyelőre meghatározni lehetetlen : de némely egyes reformkérdések könnyebben meg fognak oldatni, mint eddigelé, a haladásban, általán véve, egynémely eddigi akadály el fog tűnni, a nemzeti kifejlődésben mindenesetre több előlépés fog történni, mint történt bár mikor eddigelé.

MÁSODIK FEJEZET.

Az 1847-ki országgyülés első fele.

A pártvélemények s törekvések e harczának közepette szeptember 17-dikén végre kiadatott a királyi rendelet, mely az országgyülést november 7-kére, Pozsonyba tűzte ki. A meghivó levél — első, századok óta, magyar nyelven — a nádorválasztáson kivül csak általában, «az ország boldogságának nevelésére és a közjó gyarapitására kivánt többféle nagy fontosságu törvényes intézkedések» kifejezése alatt emliti a czélt, mely végett a törvényhozó kar egybehívatik. Feltünő csak az volt e meghivó levélben, hogy az, bár Majláth Antal első főkanczellári méltóságából forma szerint el nem bocsáttatott, mégis Apponyi György ellenjegyzésével adatott ki; mi által világosan ki lőn jelentve, hogy ez fogja vezetni a kormány részéről az országgyülést. Az országgyülés kihirdetése.

A követválasztási mozgalom mindenfelé rendkivüli élénkséget terjesztett el a megyei köz- s társadalmi életen; mindegyik párt megfeszitett erővel törekedett a maga jelöltjeinek szerezni többséget a követválasztó gyüléseken. E választások eredménye nyilván kimutatta, mi foganata lett azon izgatásoknak, melyeket a conservativ párt s a kormány az administratorok által három éven keresztül folytatott, hogy magának többséget biztositson. Több megyében, hol azelőtt kivétel nélkül mindig az ellenzéki párt jelöltjei lettek követekké, most a kormánypártnak sikerült győzedelmeskednie; Követválasztások.

1847. másutt viszont, hol hajdan a conservativok uralkodtak, most az ellenzék lobogói alatt egyesűlt a többség. Néhol az ellenzék, látván a kormánypárt korteskedési készületeit, s maga korteskedni, akár az eredmény kétes volta, akár a miatt, mivel ezt szabadságölő, veszélyes eszköznek tartá, nem akarván, részt sem vett a választásban. Igy ment ez végbe egyebek közt Csongrádban, Tolnában és Temesben; minek következtében e megyék elébbi képviselői s az ellenzék kitünő tagjai: Klauzál Gábor, Bezerédy István és Vukovics Sebő a törvényhozásban ez uttal részt nem vehettek. Másutt ellenben, mint például Borsodban, Hevesben, Abaujban, Gömörben, Szabolcsban stb. a conservativ párt nem vett részt a választásban, egyelőre sem lehetvén reménye a győzelemre. Néhol, mint Sáros, Nógrád, Bars megyékben, a pártok közmegegyezésével történt a választás; minek következtében egyik követül az ellenzéki, másikul a conservativ jelölt lőn megválasztva. A megyék tetemes erkölcsi haladására mutatott azon körülmény, hogy kortestömegek kevés megyében vitettek jelenleg be a választásra; s hol ez történt is, mint például, Nyitra, Bihar, Győr, Somogy, Mármaros, Torontál megyékben, oly szánandó kicsapongásokra nem vetemedtek a pártok, mint néha a mult időben. A conservativ párt néhol ugyan megkisértette a «nem adózunk» jelszóval tüzelni fel a köznemességet; az értelmiség mindazáltal már ennek kebelében is oly haladást tett, hogy ezen, oly méltán gáncsolt, eszköz több helytt, például Aradban, teljesen elvesztette hatékonyságát, s a bűnös izgatás ellenére is, a nemesek adózását mindenek felett sürgető ellenzéki párt kebeléből választattak meg a képviselők. Hogy Zalában Deák Ferencz, bár neve egyező akarattal kiáltatott ki, a követséget, meggyöngült egészsége miatt, el nem fogadta, méltán közsajnálattal vétetett; s kételkedni alig lehete hogy, miként 1843-ban, ugy most is sajnosan fog éreztetni az ő távolléte.

Kossuth követté választatása.

Különösen nagy figyelmet vont magára az egész hazában két egyén követté választatása, Kossuthé és Széchenyié. Pest

megyében az egyik követre nézve semmi kétségnek sem lehetett helye: azzá Szentkirályi Móricz eleitől fogva köz akarattal tűzetett ki. De a másik követ iránt megoszolva volt a közvélemény. Batthyáni Lajos, Eötvös József és Teleki László, az ellenzék középponti s egyszersmind országos vezérei, Apponyit egyáltalában megbuktatni szándékozván, óhajták, hogy az ellenzék izgató szelleme s legnagyobb szónoka, kinek ékesszólásától egyelőre is nagy hatást lehetett várni az országgyülési közönségre, követté Pest megyében minden esetre megválasztassék, s őt jelöltükké valóban ki is tűzték. Azonban, Kossuth személyét sokan, még különben az ellenzékhez tartozók, sem szerették a megyében; ezek tehát, őt mellőzve, Patay Józsefet, a pesti ellenzék egyik kitünőbb tagját, jelölték ki Szentkirályi mellé. Igy tehát két párt fejlett ki a második követ iránt a megyében. A Kossuth megválasztását ellenzők közé tartozván majdnem az egész tiszti kar, melynek hatása igen nagy volt a szavazó nemességre, egy ideig annál kétesebbnek lehetett tartani Kossuth megválasztatását, minthogy annak meghiúsitására a conservativ párt is egész erejét megfeszítette; és mivel a maga soraiból, a süker reményével, senkit sem tűzhettek ki, véleményök szerint a kisebb roszszat választván, szinte Patay számára gyüjték a szavazatokat. Miután pedig Patay határozottan kijelentette, hogy inkább a megyéből is kiköltözik, mintsem Kossuth ellen lépjen fel, e vegyes párt Balla Endre főjegyzőt, különben szinte ellenzékit, jelölte ki a maga követévé. A megyei tisztviselő kar hozzájárultával e felekezet eleinte, ugy látszék, többséget fog nyerni. Batthyáni Lajos fáradhatlan működése azonban s ama tekintet, hogy Kossuth leszoríttatása által tulajdonkép a conservativok győzedelmeskednek, kiknek pártja egyébiránt igen kicsiny s jelentéstelen volt a megyében, mely a többi megyék közt mintegy zászlótartója volt az ellenzéknek, — e tekintet, az ellenzék vezéreinek működése mellett, oda vitte az ügyet, hogy napról napra többen csatlakoztak a Kossuth nevét hordozó zászlókhoz. Ehhez járult Balla

1847.

1847. Endre magaviselete, ki ismételve is kijelenté, hogy mint ellenzéki színezetű, polgári kötelessége sértésének tartaná, ily körülmények közt a követséget elvállalni. A Kossuthot leszorítani törekvő párt mind e mellett is szavazatot sürgetett, mit egyébiránt az ellenfél, most már többbsége iránt bizonyos, nem is ellenzett. Az eredmény az lett, hogy Kossuth 2950 szavazattal követté lőn Balla ellenében, kire csak 1315-en szavaztak.

Széchenyi István bukta Sopronyban.

Mihelyt híre terjedt, hogy az országos ellenzéki párt vezérei Pest megyében, melynek szinte tagjai valának, Kossuthot jelölték ki egyik követté, Széchenyi István azonnal elhatározta magát hogy, feladván felső táblai ülését, ez uttal ő is az alsó ház tagjává, követté választatja meg magát megyéjében, Sopronyban; s jelöltül valóban fel is lépett. Miután Széchenyi jelenleg, mint maga is vallá, s Programmtöredékei eléggé bizonyiták, az ellenzékhez nem tartozott, sőt épen az ellenzéknek az alsó házban ellensúlyozása végett kivánt annak tagjává lenni: egyelőre kételkedni sem lehetett, hogy ő, a főhivatalnok, a conservativ többségű Soprony megyében meg fog választatni. Azon hír ennél fogva, hogy ő két, alig ismeretes conservativjelölt ellenében megbukott, nagy csodálkozást gerjesztett, sokaktól méltán élesen gáncsoltatott a hazában. Bár közönségesen tudva volt, hogy ő Kossuth ellensúlyozása végett akar az alsó ház tagjává lenni, az ellenzék organumai mégis az alkotmányos ügy vesztesége gyanánt tekintették megbukását; és annak kellett is azt tekinteni, nem egyedül azért, hogy a magyar reform atyja megbukott, hanem s még inkább azért, mert őt a conservativ párt leginkább azon okból buktatta meg, mivel e párt, a felelősség eszméjétől idegen, a kormány tekintélye csökkenésének tartá, ha egy főhivatalnok egy padra ül a követekkel, kik jobbára megyei hivatalnokok lévén, a kormányszéki titkárokkal egy rangúaknak tekintettek. Ily sajnálatos előitélet a kormány és conservativ pártban azt bizonyitá, hogy e párt tagjaiban az alkotmányosság eszméi mélyebb gyökereket még nem ver-

1847.

tek; hogy e párt tagjai még nem győződtek meg arról, miként a fő kormányhivatalnokok közvetlen részvéte a törvényhozásban, nem csak koránt sem sülyeszti a kormány tekintélyét, hanem, ellenkezőleg, csak akkor állíthat elő szebb eredményeket a törvényhozás, ha a nemzet s kormány organumai annak küzdhomokán szemközt állva, vitatkoznak az ország közügyei fölött.

Megválasztatása Mosonyban.

De a szándékai s feltételeiben szivós, kitartó Széchenyit nem kedvetlenítette el sopronyi megbukta. Néhány nap mulva a szomszéd Mosonyban nagyobb szerencsével lépett föl, s követté meg is választatott. Valamint elébb megbuktát sajnálattal, ugy most megválasztatását nagy megelégedéssel üdvözölte az ellenzék; nem csak mivel valóságos nyereségnek tekintetett, ez országgyülésen, melynek feladata volt többféle reformi kérdést keresztülvinni, őt, a nemzeti reform első meginditóját, valamely conservativ tag helyett ülni látni az alsó házban; hanem még inkább azért, mivel az ő követsége által némileg teljesedni látták ama régi kivánságot, hogy a kormány, a szükséges felvilágositások szolgáltatása végett, biztosokat küldjön az alsó táblához. Mert, bár Széchenyi követi állása még nem vonta is maga után azt, hogy a kormány részéről ily megbizást nyerjen; de miután ő, alsó táblai tagsága idejére, magát a kormányhivatal alól föl nem mentette: az ellenzék ebből méltán azt következteté, hogy ő némileg kénytelen leend felelni a hozzá intézendő interpellatiokra a kormány politikájáról és szándékairól, melyekben mint főtisztviselőnek részt kellett vennie. Ebből ismét az következett, hogy vagy meg fog nyugodni a kormány az általa adandó válaszokkal, — és akkor elérve van az óhajtás, hogy a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen az alsó táblán; vagy, ha a kormány nem lesz megelégedve Széchenyi felvilágositásaival s kijelentéseivel: akkor, hogy az ő válaszainak hatását megrontsa, kénytelen lesz mennél elébb egy valóságos kormánybiztost nevezni ki az alsó táblához. Mind

1847. a két eset pedig hatalmas közelitésnek tekintetett a kormány tényleges felelőssége felé a nemzet képviselői irányában. — Egyedül a választások s a megválasztott követek bevallott pártszínezete most nem szolgálhatott, mint a mult időben, pontos mérlegül annak előleges meghatározására, melyik párté leend a többség az országgyülésen. E végre a követek személyén kivül jelenleg még az utasításokat is tekintetbe kellett venni; mert több helyt azon eset fordult elő, hogy az utasítások szelleme különbözött a párt elveitől, melyhez a megválasztott követ tartozott. Volt, például, eset, hogy a conservativ párt megfeszített korteskedése következtében a követek e párt kebeléből választattak; az utasítás ellenben egészen az ellenzék elveinek s irányának szellemében készült. Ez történt például Biharban, hol a conservativ párt, Beőthyt a követi pályáról leszorítandó, kortestömegekkel a maga embereit választatta meg a megye képviselőivé; mivel azonban a megye értelmesb osztályának többsége az ellenzékhez tartozott s a tanácskozásokat Beőthy ékesszólásának hatalma vezette: az utasítások mégis egészen az ellenzéki programm szellemében állapíttatak meg; s egyebek közt az évenként Pesten tartandó országgyülés, a kényszerített örökváltság, az ősiség eltörlése, a közös teherviselés, az esküttszékek felállitása, az egyházi tized eltörlése, a zsidók polgárositása s több ilyféle reformok sürgetése tétetett a követek kötelességévé.

Az utasitások általánossága. Az utasítások formájára nézve jelenleg több megyében nagy változás történt. A mult országgyülések folyamából tapasztaltatván, mennyire gátolják a provincialis érdekek s körülmények szűk kaptájára készült igen részletes utasitások a vélemények összpontositását, késleltetik a reformok keresztülvitelét; tapasztaltatván továbbá, hogy az eddig divatozó szokás, miszerint a követeknek az egyes kérdésekben a tanácskozások közt felmerült részletek iránt még pótlékutasítások is küldettek, mennyire csökkenti az országgyülés tekintélyét, lassítja annak eljárását, koczkáztatja sikerét: számos megye, Pestnek példájára, elvül mondotta ki, hogy követeinek

ezentúl csak átalános utasítást adand, mely csak az eljárásukban követendő irányt és szellemet, ne pedig minden egyes részlet iránti szavazatukat, minden léptöket határozza meg egyelőre. Az utasítási rendszer teljes eltörléséig még ugyan nem érett meg a közvélemény; — és az még tanácsos sem volt volna a jelen körülmények között, midőn egy részről a követek választása nem mindig az értelmesbek szavától, hanem sok esetben a köznemesség becsődített tömegének számától függött; más részről pedig a megyéket, alkotmányunk ezen fő biztositékait, a kormány meggyöngíteni s azokban magának, czéljai kivitelére, minden áron s módon többséget szerezni törekedett. Abban mindazáltal megegyezett a közvélemény, hogy az eddigi, részben haszontalan, részben káros utasítási rendszer addig is, mig annak eltörlését a viszonyok megengedik, szűkebb korlátok közé szoríttassék s a követeknek tágabb tér engedtessék, értelmiségök és erélyök egész súlyával befolyni a tanácskozások s határozatokra. Ez minden esetre nevezetes haladás volt az országgyülés tekintélyének öregbitésére s a reformok gyorsitására nézve. 1847.

Az ellenzék ezen elvét a conservativ kormánypárt is hallgatagon elfogadta; legalább nem volt eset, hogy e párt ezen elv ellen valahol szót emelt volna. És tekintve azt, hogy a kormány számos eszközökkel birt, a követi kar tagjait, meggyőződésök ellenére is, a maga pártjára csábítani: e pártnak nem is volt oka ezen elvet ellenzeni; sőt inkább érdekében látta annak terjedését lehetőleg előmozdítani. Az ellenzéki megyék figyelmét sem kerülték el ezen elv lehető következményei azon esetben, ha a kormány az utasítások által kevesbbé megkötött követek közt, mint eddig a részletes utasítások daczára is szokása volt, talán még inkább űzni találná csábitásait; s hogy követeik politikai jellemének szilárdságát biztosítsák, a kormány csábitásait ellensúlyozzák, megválasztott követeiket esküvel kötelezték le, hogy hat év lefolyta alatt semminemű kormányhivatalt vagy más kitűntetést nem fogadnak el. — És ekként, mind a két pártnak, bár külön-

1847. bőző indokokból eredt, hallgatag megegyezte következtében, a részletes utasítások helyett jelenleg a legtöbb megye csak vezéreszméket s irányelveket szabott követei elébe.

Ha ezen utasítások hosszu során áttekintünk, mindenek közől kettő, a Pest és Borsod megyei tűnik ki elveinek tisztasága, irányának határozottsága és szerkezetének világos, logikai rendszere tekintetében. E munkálatok a napi sajtó által korán közzététetvén, mintegy mintául szolgáltak a többi ellenzéki megyéknek a magok utasításai készitésében; minél fogva szükséges azokkal, mint a nemzet nagyobb része közvéleményének kifejezésével, némileg megismerkednünk.

Pest megye utasítása.

A Pest megyei utasításban, mely még az országgyülés kihirdetése előtt közzététetett, első helyet foglal, hogy a megürült nádori hivatal István főherczeg megválasztása által töltessék be.

Következnek ezután az alkotmányosság szilárditására vonatkozó javaslatok, mely tekintetben Pest, a «semmit rólunk nélkülünk» elv szerint, az országgyülést az alkotmányosság azon teljes álláspontjára kivánta felemelni, melyről a nemzet mindenre nézve, a mi jelenét s jövendőjét érdekelheti, mérlegbe vethesse akarata súlyát.

Ezen álláspontról a kormány eljárását nem csak ajövendőre irányozni, hanem a multra nézve is taglalás alá vétetni kivánta, csak igy lévén eszközölhető a jelen állapot tökéletes elintézése. E tekintetben, mondja az utasítás, három szempontot kell az országgyülésnek figyelembe venni, ugymint: hazánk állását a külhatalmasságok —, és a velünk egy fejedelmet ismerő osztrák birodalom irányában, végre belügyeink tekintetében. Mind a három tekintetben azon mérték használandó a kormány eljárásának megitélésére: vajjon hazánk országos önállása, nemzetisége s alkotmányossága eléggé van-e képviselve, megvédve, biztosítva s kormányozva?

A külviszonyok tekintetében, miként az utasítás mondja, kormányunk nem bir elegendő s olynemű befolyással, minőt törvényeink s önállásunk követelnek; holott ez ügyek ben-

nünket is, bár az osztrák birodalommal közösen, oly annyira érdekelnek, hogy a külhatalmak irányában követett politika, végeredményben, az ország jövendő léte felett határoz. E tekintetben kivált az aldunai tartományokra, a Duna torkolatára, az orosz birodalomnak menten növekedő túlsúlyára s azon veszélyekre figyelmeztet az utasitás, melyek ezen túlsúlyból az előbb vagy utóbb szőnyegre kerülendő keleti kérdés megoldásakor fejlődhetnek ki, mind az egész osztrák birodalomra, mind különösen hazánkra nézve. 1847.

Az Ausztriávali viszonyok tekintetében, előre bocsátva az 1723-ki 2-dik törvény által szentesített pragmatica sanctio fentartásának szükségét, különösen szem előtt tartandónak mondja az 1790-ki 10-dik törvényt, melyben kijelentetik, hogy hazánk, alkotmánya s egész kormányrendszere tekintetében független, tehát semmi más országnak vagy nemzetnek alá nem rendelt állam. De hazánk e törvényes állapota nem őriztetett meg; az ország érdekei csaknem minden viszonyokban, melyekben Ausztriával találkozik, az örökös tartományok vélt érdekeinek alárendeltettek. Innen a kölcsönös féltékenység, az örökös harcz a nemzet és kormány közjogi hatalmának határai felett.

Mi végre belügyeinket illeti: a közel multnak története világosan bizonyítja: hogy a végrehajtó hatalom nem működik alkotmányszerűleg; hogy lényegökben jó irányu intézkedései is többnyire a nemzet alkotmányos befolyásának mellőztével vannak egybekötve; hogy sokszor a szabadsággal párosult rend igényei politikai rokon- s ellenszenveknek áldoztatnak fel; ellenben az érdekek békés kiegyenlitése végett hozott törvények sükeritése körül kellő tevékenység nem tapasztalható; hogy a régi sérelmek közől egy sem orvosoltatott, ellenben újabb sérelmek követtettek el; hogy különösen a megyei rendszer alkotmányszerű állása ellen intézett lépések által alkotmányunk biztositékainak megnyugtató érzete csökkentetett.

Ezeknél fogva a követeknek kötelességévé tétetett, hogy

1847. ezen kormánypolitikát ne csak ne támogassák, hanem inkább oly vágásba vezérelni törekedjenek, mely a nemzet erkölcsi személyiségének, az ország önálló nemzeti s alkotmányos érdekeinek megfeleljen. E részben, a kormánypolitika jövendő irányául az országgyülési többségben nyilatkozó nemzeti akaratot kivánja a megye oly módon kijelöltetni, hogy a kormány működése mindig a nemzeti akaratnak legyen kifolyása, minden idegenszerű befolyás nélkül; e végett pedig oda emeltessék a nemzet állása, hogy elegendő biztositékkal birjon a kormány számoltatását s felelősségét valahára megvalósítani.

Röviden, a multra nézve teljes orvoslást, a jövőre biztositást kiván Pest megye. És minthogy mind a kettőt csak a nemzet erkölcsi ereje vezetheti sükerre; ezen erkölcsi erő pedig egyedül a közös haza minden polgárainak érdekegységében létezhetik; és végre ezen érdekegység mindaddig létre nem jöhet, mig a nemes és nemnemes közt a büntető igazság kiszolgáltatása különbözik; mig a nép adót fizet, a nemesség pedig ezen adó terhében nem osztozik; mig az alkotmányból kirekesztett nép semmi politikai joggal nem bir; s végre mig a nép legnagyobb része a nemességnek robotozó szolgája marad.

Ezeknél fogva oda utasítá követeit a megye: 1) Hogy a büntető törvénykönyv tárgyalásakor az egyenlő bünvádi eljárás, nyilvános eljárással összekötött vádló rendszer s esküttszékek és a formaságok felett itélő semmító székek létesitésére, s minden kivételes biróságok eltörlésére működjenek. 2) Hogy mindennemű, akár személyes szolgálaton, akár adózáson alapult közterhek viselésének minden honpolgárra aránylagos kiterjesztését sürgessék; a hadiadóra nézve alkotmányos biztositásokat kivánjanak ugyan, de ha azokat teljesen kivívniok nem sikerülne is, fő elvül azt tekintsék, hogy a mely feltételek mellett róvatik a népre teher, e terhekben a nemesség is hasonló feltételek alatt osztozzék. A házi és hadi adónak ezen aránylagos és közös viselése mellett, a

szellemi s anyagi javitások létesitése végett szükséges orszá- 1847.
gos pénztárt jobbára közvetett adózás utján kivánta Pestmegye felállíttatni. Ezen kutfőkül pedig a só felemelt árát, a birtokváltozások alkalmával egy mérsékelt lajstromzási díjat, a terhes szerződések s adóslevelek bejegyzéseért fizetendő díjat, a grationalék felemelendő díjának egy részét, a fő clerus azon javainak, melyeket üresség esetében a kir. kamara kezel, mig betöltve nincsenek, egy évi jövedelmeit, a harminczadhoz vetendő mérsékelt határszéli vámokat, az absentistákra — ha honfiak háromszorosan, ha polgári joggal nem birók hatszorosan, kivetendő házi adóbeli részletet stb. kivánta kitűzetni. 3) Az érdekegyesítés harmadik tevőleges eszközéül tekinté Pestmegye, a maga utasításában, a népnek politikai jogokkal felruháztatását; mi végre azonban még most némi tekintettel kivánt lenni azon fokozatra, melyet e részben a történelmi jogfejlemény kijelölt. Kivánta ennek következtében hogy: a) A kir. városok és szabad kerületek az országgyülésen kellő befolyással, önkeblökben kellő függetlenséggel ruháztassanak fel. b) A szabad és minden más mezővárosi és falusi községek rendeztetvén, a megyei közgyüléseken küldötteik által gyakorlandó szavazattal birjanak. 4) Végre, az érdekegyesítés negyedik tényezőjeül, az urbéri viszonyok teljes megszűntetése, az örökváltság, tűzetett ki, — mit teljes kármentesitéssel, a státus közbejötte által országosan kivántak foganatosíttatni, a megváltás tárgyául nem a telek értékét, hanem a rajta fekvő urbéri tartozmányokat jelölvén ki.

Ezen életkérdéseken kivül utasításul még a következő reformokat s azok irányelveit jelölte ki Pestmegye: az ősiség eltörlését, az « uti possidetis » elv szerint. A szellemi érdekek szempontjából: a nemzet befolyását a közoktatás szabályozására s költségeinek meghatározására; a sajtónak a censura bilincseiből felszabaditását s törvények általi rendezését. Az anyagi érdekek szempontjából: a törvényhozás befolyását a vámok szabályozására, minek alapelvéül a tö-

1847. kéletes érdekviszonyosság tűzetett ki; a közlekedési eszközöknek jó karba állitását; hitelintézetek megalapitását. — Hogy pedig ezen s más elszámlált reformok létesitése által a nemzet átalakulása minden rázkódás nélkül mennél elébb végrehajtathassék, oda utasítá követeit, hogy évenként Pesten tartandó országgyülést inditványozzanak, három évre kiterjedő követválasztással.

A borsodi utasítás áttekintése.

Főbb elveire nézve a pestivel teljesen megegyező a Borsod megyei utasítás, melyet csak azért igtatunk ide, mivel világos, rövid szerkezete által mintegy áttekintéseül szolgálhat az ellenzéki utasítások egész rendszerének.

I. Előlegesek: 1) Nádorválasztás törvényes kijelölés utján. 2) Az országgyülés kiegészitésének, tehát a részeknek kérdése. 3) A honti, bihari, horvátországi események körüli kormányeljárásból eredt sérelem orvoslata. stb.

II. Szellemi érdekek: 1) A népnevelés rendezése az országgyülés által. 2) Sajtószabadság, az előleges vizsgálat megszűntetése és sajtótörvények mellett.

III. Anyagi érdekek: 1) Új vámrendszer a teljes viszonyosság alapján az ország s az örökös tartományok között. 2) Keletkező iparunknak védvámok. 3) A közlekedés eszközeinek javitása, vaspályák, csatornák, kőutak státusköltségen, vagy, a két elsőbbnek kamatbiztositás mellett részvények utján épitése. 4) Hitelintézetek, telek könyvek behozatala. 5) Az ősiség eltörlése. 6) Kötelező örökváltság a státus segítségével. 7) A papi tized eltörlése stb.

IV. Politikai érdekek: 1) Közteherviselés mind a hadi, mind a házi adóra nézve; amaz a fejedelem s nemzet közt kötendő, ennek az áldozatáért némi kárpótlást nyujtó, a kivetést és behajtást biztosító szerződés mellett. 2) Egy országos pénztár alkotása. 3) A városok és szabad kerületek rendezése, ugy azonban, hogy az országgyülésen aránylagos szavazatban belrendezés nélkül is részesíttessenek, ha választási s törvényhozási függetlenségök biztosítva leend. 4) Esküttszékek felállitása. 5) Évenkénti országgyülés Pesten,

három évre választott követekkel; elnököt a képviselői tábla maga válaszszon magának; a kormánynak felhatalmazott biztosa legyen jelen; a királyi tábla maradjon el. 6) A megyei választások rendezése, a követek bölcsesége szerint akár előző s gátló szabályok, akár a képviselet alapján alkotandó új rendszer behozatala által. 7) Általános népképviselet ugy a törvényhozás, mint a municipalis élet körében, az értelmiség és vagyonértéki képességek alapján. 8) Unio Erdélylyel. 9) A zsidók polgárositása, czélszerű törvénynyel, azoknak a szomszéd tartományokbóli betódulása ellen. — Oly kérdésekre nézve, melyek az országgyülés folyama alatt merülnének fel, követeit Borsod teljesen felhatalmazta, belátásuk szerint szavazni. 1847

Az ellenzéki többségü megyék nagyobb része, kisebb nagyobb módositással a pesti és borsodi utasítás elvei szerint készítette a maga utasításait. A haladás kérdései mellett a régibb s újabb sérelmek orvoslatát valamennyien sürgettetni kivánták követeik által. E sérelmek egyik legnagyobbikául emlité majdnem minden megye a horvátországi tartományi gyülésnek a kormány által végrehajtott önkényes, törvény- s alkotmány-ellenes rendezését. És mennyire igazolva volt a megyék e nyilatkozata: eléggé tanusitá maga a legújabb horvát tartományi gyülés, melyet a zágrábi püspök, mint báni helytartó, oktober 18-kára hirdetett ki. A horvát tartományi gyülés.

Zágráb megye alkotmányos magyar-horvát szellemű tisztikara s rendeinek többsége a tartományi gyülés önkényesen, udvari parancs következtében végrehajtott rendezésének törvényességét hozzájárulásuk által elismerni nem akarván, egy közgyülésökön határozatképen kimondották, hogy mig a tartományi gyülésnek elébbi, törvényes, régi szokáson alapúló formája helyreállítva s különösen az egyéni szavazatától megfosztott nemesség a maga jogaiba visszahelyezve nem leszen, követeket arra a maga részéről nem küldend; hanem a horvát megyéknek a törvényhozásban külön s egyenes képviseltetését az országgyülésen a magyar megyék követei

1847. által fogja szorgalmazni. És ennek eszközlésére a magyarországi megyéket s különösen a szomszéd Zalát körlevelek által meg is kérte.

Miként előleg is várható vala, a kormány Zágráb megyének e végzését egy udvari rendelet által rosszalván, a rendeket oda utasítá, hogy a tartományi gyülésre követeket küldeni el ne mulaszszanak. A megye rendeinek többsége azonban, az okt. 14-kén tartott közgyülésen tovább is fentartani kivánta elébbi határozatát, s oly értelemben irt fel a kormányhoz: hogy mivel a tartományi gyülés szerkezete a nemesség kizárása által törvénytelenül lőn megváltoztatva, követeket oda a sérelem orvoslatáig nem küldhetnek s a tartományi gyülésen a törvényhozásra választandó képviselőket törvényeseknek el nem ismerhetik. A tartományi gyülés ennek következtében négy nap mulva Zágráb megye részvétele nélkül nyittatott meg.

E tartományi gyülés, az önkényesen végrehajtott új rendezet szerint, oly elemekből állott, hogy független, szabadelvű hazafiaknak valóban semmi kedvök sem lehetett azon megjelenniök. Az egész személyzetet ugyanis a következő tagok alkották: a három horvát s ugyanannyi tótországi megye főispánjai vagy administratorai, a kőrösi és nándorfehérvári püspökök, hat különösen meghivott czímzetes mágnás, négy káptalan követei, Kőrös, Varasd, Pozsega, Verőcze és Szerém megyék, Buccari kerület, Zágráb, Varasd, Kőrös, Kaproncza, Károlyváros és Pozsega városok képviselői, az egész báni s kerületi tábla és a váltótörvényszék birái, s végre a királyi tanácsosok és kamarások, összesen hatvan s néhány egyén. Mily szellemben fog müködni e gyülekezet, melyben tizenkét hatóság képviselői mellett négyszer annyi kormányhivatalnok, kir. hivatalos és egyházi személy vett részt; a független nemesség pedig százados szokás ellenére kizáratott: egyelőre sem lehetett senkinek kétsége.

Az ellenzéket összesen két távollevő főrendűnek szavazat nélküli képviselője képezte. Ezek egyike mindazáltal, állása

súlytalanságának daczára is, mindjárt a gyülés elején szót emelt a nemesség egyéni szavazatjoga mellett. A rövid vitát, mi erre keletkezett, Haulik püspök s báni helytartó azon kijelentéssel fejezte be: hogy a követválasztás nem szavazás, hanem felkiáltás által fog történni; ha azonban, kétség esetében, a szavazatok számitása szükségessé válnék, az ő elnöki tisztéhez tartozik, azok súlyát meghatározni s érvényességök felett itélni. 1847.

A választás ezután az egy színezetű gyülés által minden nehézség nélkül végrehajtatott. A főrendi táblához Busán Hermann, udvari tanácsos, a rendi táblához Oscgovics Metell, helytartósági tanácsos, és Bunyik, pozsegai főjegyző, lőnnek megválasztva.

Mialatt ezután az utasítások készitésével megbizott választmány zárt ajtóknál tanácskozott, a tartományi gyülés némely egyéb tárgyakkal foglalkodék, melyek az országgyüléssel semmi összeköttetésben sem álltak. Az elébbi tartományi gyülés, a nemességnek a maga kebeléből i kizására után, több oly kérdéseket hozott volt szőnyegre, melyek egy független horvát nemzetiség megalapitására czéloztak. Ilyenek voltak egyebek közt: egy külön horvátországi kir. helytartótanács megalapitása, a zágrábi püspöknek érsekké emeltetése, az udvari kanczelláriánál egy külön horvát osztálynak felállitása, a horvát nyelvnek a tartomány határaiban hivatalossá tétele stb. A feliratokra azonban, melyek e tárgyak iránt a kormányhoz intéztettek, részint tagadó, részint semmi válasz sem érkezett. Varasd megye s Károlyváros követei tehát, mint az illyr párt tagjai s a horvát függetlenség bajnokai, újra s erősebben sürgetni kivánták a kormánynál ezen követelések teljesitését. De, a horvát nyelv ügyét kivéve, mely iránt közmegegyezéssel újabb kérelem intéztetett a kormányhoz, e nagyobb részben hivatalnokokból álló gyülekezet, a kormány elébbi tagadó válasza után, nem volt kedvező ama nemzeti törekvéseknek; s végzéssé lett, hogy a felirások azok iránt ne ismételtessenek.

1847. Majd az országgyülésre megválasztott követeknek adandó utasítások kerültek szőnyegre. Azt lehete hinni, hogy miután az anyaországban mindenkit évek óta oly annyira elfoglaltak a reformok kérdései, a politikai szabadság s egyenlőség eszméi: ezen eszmék, e reformok szükségének érzete valahára e mindenben hátramaradt tartományba is elhatottak, s az utasítások most e reformokról, egy vagy más értelemben, mindenesetre kedvezőleg szólandanak. De hasztalan keresünk több, Magyarországban halaszthatlannak ismert reformot ezen utasításokban; s az is, mit bennök találunk, nyilván bizonyítja, hogy e tartományi gyülés tagjai, a nemzetiségi viszálkodás s gyűlöletes pártoskodás felett, magosabb érdekeket nem igen ismertek, nem méltányoltak.

A csekély, jobbára csak hely-érdekű tárgyalások között alig merült fel egy két kérdés, mely figyelemre méltó volna. Gróf Széchen Antal, pozsegai főispán, ugyanaz, ki egyike volt a magyarországi conservativ párt vezéreinek, inditványt tőn a protestánsoknak a tartományba bevétele s polgári joga iránt; de heves ellenzésre talált. A közös teherviselés, a nemesség adózása, szóba sem hozatott; s a követek oda utasíttattak, hogy a haza közszükségeinek fedezésére megkivántató költségeket az áldástalan subsidiumok, vagy is szabad ajánlatok nyomorú forrásából szavazzák meg. A sajtótörvényekben, melyeknek alkotását már halaszthatlannak látták, a megelőző censurát továbbra is fentartatni kivánták. Az administratori rendszer ellen semmi panaszuk nem vala, s a főispánok törvényszéki elnökletét törvényesnek kivánták bélyegeztetni. Az egész utasítási munkálatban egyedül az ősiség módosításának, az örökváltság könnyitésének s a hitelbank felállitásának pártolása mutat némi nyomára a haladás szellemének. Csak egy reformtárgy, a nemnemesek szavazatjoga a megyei gyüléseken, idézett elő hevesebb vitatkozást; de eredményre ez sem vezetett. A választmány munkálata e kérdésnek nem kedvezett, s azt csak a megyei szerkezet rendeztetésével együtt kivánta tárgyaltatni; minek következtében, bár a törvényha-

tósági képviselők csaknem mindnyájan pártolták az ugy nevezett honoratiorok szavazatát: az elnök mégis, hűven amaz elvéhez, hogy az ő tiszte, határozni a szavazatok érvényessége felett, a választmányi szerkezet mellett mondotta ki a határzatot. A követeknek meghagyatott, hogy az országgyülésen magyar nyelven nyilatkozzanak. — És igy lőn vége e tartományi gyülésnek, melynek folytában az elnöklő báni helytartó püspök többször épületes beszédekkel inté a hallgatóságot: óvakodnának az ellenzéki tanok és szellem elharapózásának, szerinte káros, következményeitől! 1847.

Mennyire különböztek ezen horváthoniaktól az anyaországban még a conservativ többségű megyéknek is utasításai! Még ezeket is jobbára egy szabadabb szellem lengi át, mely Horvátországban még nem hatotta keresztül a többség érzelmeit. Tekintsük, például,Csongrád megye utasításait, melyben jelenleg a conservativ párt egyik vezérszónoka, Babarczy Antal, helytartósági tanácsos, adta az irányt, s mely most, miután kebelében az ellenzék egészen visszavonult, egyike volt a legconservativabb színezetű megyéknek. És még ennek utasításaiban is következő pontokra találunk: sajtótörvények az előleges censura eltörlésével; országgyülési hirlap; közös teherviselés; a robot és dézma megváltása kényszerítő törvények által; ősiség eltörlése; országgyülés Pesten; fiumei vasut; a kir. városok rendezése, stb. Több conservativ megye utasításai oly szaabadelvűek hogy, ha azokat összehasonlítjuk azon utasításokkal, melyeket ez előtt tiz — tizenkét évvel az ellenzéki megyék adtak követeiknek: el kell csodálkoznunk a roppant haladáson, melyet e kevés évek alatt tett a közvélemény: a legtöbb conservativ megye utasításaiban most szabadabb elveket találunk, mint sok ellenzéki megye hajdani utasításaiban. Az ellenzék attól tartott, hogy a conservativ párt, magának többséget szerzendő, a privilegium fentartásával fog izgatni a kevés míveltségű köznemesség tömegében. De ez, talán az egy Arad megyét kivéve, nem történt; sőt még a conservativok is a szabadabb szellem, sza-

1847. badabb elvek vallása által remélvén többséget nyerhetni, utasításaik számos pontjait az ellenzéktől sajátították el, s mintegy elpörölni látszának tőlök a reformkérdéseket.

Az időjelek. Áttekintve ezen, mind ellenzéki mind conservativ utasítások hosszu során, minden forma- s elvkülönbségek daczára is, melyek a pártok közt oly heves vitákat hoztak elő, világosan kifejezve látjuk azokon a század fő jellegét: a szabadságra s egyenlőségre törekvést. A kor és a közelgő nagy események szelleme, melyek néhány hónap mulva egész Európát s annak valamennyi társadalmait alapjaikban megrendítették, lengi már át némileg ezen utasításokat. E szellem hatalma, az általa lassan s fokozatonként előkészített viszonyok ereje, a dolgok s helyzetek okszerűsége alól a magyar conservativ párt sem volt képes magát kivonnia; akaratlanul is vonattak azon pálya felé, melyre a népek nem sokára lépendők valának; akaratlanul is haladásra ragadtattak a népszabadság s egyenlőség nagy czéljai felé, ugy annyira hogy, miként Széchenyi mondá, a conservativoknak azon «antidiluvianus exemplárjai», kik mozdulni nem akarásukban megkövűltek, már oly felette ritkák s megvetettekké lőnnek, hogy a józanabb conservativok által is megtagadtattak. És, ha ezen haladást a szabadság és egyenlőség felé a conservativ utasításokban nem látjuk is oly tisztán, oly világosan kifejezve, mint az ellenzékiekben: lehetetlen mégis amazoknak is nem szolgáltatni teljes igazságot, midőn bennök a sajtószabadság, közteherviselés, szabad föld s urbériség eltörlésének elveivel találkozunk. És lehetetlen nem örvendenünk a század e szellemének dicső diadalán, látván miként ügyekszik önzetlen buzgalmában maga a nemesi osztály, lerontani a privilegium választó falait, kiegyenlíteni az igazságtalanságot, melyet ezen előjogok súlya alatt századok folytán szenvedett a nemzet legnagyobb osztálya; miként ügyekszik testvérileg megosztani vele az eddigelé kevesektől, kiváltságkép élvezett, emberi s polgári jogokat; felszabadítani a hűbériség bilincseibe szorított földet, felszabadítani a szolgaiság jellegével

bélyegzett munkát, és felszabadítani a lebéklyózott gondolatot. És tekintve e hatalmas haladást a szabadság és demokratiai egyenlőség teljes diadala felé, melyet akarva vagy nem akarva, minden párt, a viszonyok logikai okszerűsége által ragadtatva, egyaránt elősegített: lehetetlen el nem ismerni hogy, mint Napoléon mondá Szent-Ilona szikláin, már maga a lég elég volt elfojtani a hűbériséget. A közelgő nagy események lehellete fuvallott már e törekvésekben. 1847.

Oly időjelek valának ezek, melyeknek láttára, az országgyülés eredményei iránt mind a mellett is, hogy a pártok heves összeütközése bizonyosnak tartatott, minden hazafi a legszebb reményekre érezhette magát feljogosítva.

A nemzet ezen élénk készületei közt a jövő parlamenti tusákra a kormány részéről semmi egyéb nem jött napvilágra ama néhány változáson kivül, mely egy pár fő kormányhivatalnok személyére vonatkozott. Mindenek előtt Szerencsy István, királyi személynök, ki az alsó táblán már két országgyülésen elnökösködött, hivatalától fölmentetvén, személynökké s a követi tábla jövendő elnökévé Zarka János, a magyar udvari kanczelláriánál előadó tanácsos, neveztetett ki. Szerencsy, egyike volt ugyan azon hivatalnokoknak, kiket a hivatal nem borított el népszerűtlenséggel; sőt a mult országgyüléseken nehéz, kényes állása daczára is, eléggé birta a követi kar bizodalmát és szeretetét. Ő azonban a volt kanczellár, Majláth Antal, párttöredékéhez tartozott, s mint ilyen sem maga kedvet nem érzett magában ez országgyülésen védeni az általa nem egészen helyeslett új kormánypolitikát; sem Apponyi nem viseltetett iránta annyi bizodalommal, hogy reá bízni kivánta volna ezen, elvei felett határozandó országgyülésen azoknak védelmét. Több bizodalma volt e tekintetben Zarkában, kivel az elmult három év alatt szorosabb hivatalos érintkezésben lévén, elég alkalmat nyert, kellőleg megismerni s méltányolni kitünő tulajdonait, s kit jeles szónoklati tehetségén s éles logikáju dialektikáján kivül még azon körülmény is ajánlott az elnöki tisztségre, hogy mint

Változások a kormány fő hivatalaiban.

Zarka János kir. személynök.

1847. egykori ellenzéki követ, kormányhivatala daczára is, még meglehetősen a szabadelvűség hirében állott, kinek a hivatal és felsőbb utasítások, ha mérsékelték is, de nem változtatták légyen meg hazafiui meggyőződéseit. És valóban is, bár ő a kormány organuma s politikájának hivatalos védelmezője lőn ez országgyülésen, a követi kar előtt még sem volt népszerütlen.

Pár héttel az országgyülést kihirdető kir. rendelet kibocsátása után, mi, mint mondók, Apponyi aláj egyzésével történt, végre gr. Majláth Antal is teljesen felmentetett az udvari főkanczellári hivataltól, melynek az elmult három év alatt különben is már csak czímét viselte, — és, miként Szerencsy is, czímzetes státusminiszterré neveztetett. Az udvari kanczellária s ezzel együtt a magyar kormány vezetése ennél fogva forma szerint is gróf Apponyi Györgyre ruháztatott által. E kinevezés után semmi kétség sem maradhatott fenn többé, hogy a kabinet teljesen el van határozva, megkisérteni azon politika keresztülvitelét, melynek a lefolyt három év alatt Apponyi volt képviselője.

Mennyire sikerülend ez, egyelőre még akkor sem lehetett meghatározni, midőn a követek, utasításaikkal ellátva, már összegyűltek. Az utósó országgyülésen az ellenzék többsége 10 és 25 szavazat közt változott; most azonban egyelőre oly kétes volt a többség, hogy azt mindegyik párt magának tulajdonította. E bizonytalanság azonban nem sokáig tarthatott; a többségnek mindjárt az első erőmérkőzésnél világosan nyilatkoznia kelle. Történt ez még a gyülés ünnepélyes megnyitása előtt, az alsó táblai, kerületi, helyesebben nevezve, előkészitő ülések jegyzőinek választásakor. Az ellenzék minden jelöltjei többséget nyertek. A conservativok azonban, vagy inkább kormánypártiak, e szavazat eredménye által még nem tekintették a kérdést eldöntve. E választások, az utasítások befolyása nélkül történvén, azt állitották: hogy az eredmény csak a képviselők személyes színezetét hozta napvilágra, s majd egészen más leend az eredmény, ha egyszer

a követek utasításaik szerint, a kitűzött kérdések felett szavazandanak. És igaza is volt a kormánypártiaknak: e szavazás már annál fogva sem szolgált a többség biztos óramutatójául, minthogy több ellenzéki színezetű követ hajlandó volt a kormánypárti befolyás alatt készült utasítást az ország érdekében magyarázni; és viszont, nem egy, különben ellenzéki utasítással ellátott követ ügyekezett a maga szavazatát, hol azt nyilt utasításszegés nélkül tehette, a kormánypárt mérlegébe vetni. Ily körülmények közt a többséget szilárddá alakítani, az ellenzéki vezérnek lőn első s legfontosabb feladata. 1847.

A vezéri szerepet, az ellenzéki párt hallgatag megegyeztével, Kossuth Lajos foglalta el. Ő a mult években hirlapi működése, Széchenyivel és Dessewffy Auréllal vívott harczai, s miután a hirlapi pályáról lelépett, az egyesületi téren kifejtett buzgó munkálkodása által oly tekintélyt vívott ki magának, hogy a vezéri szerep iránt vele most senki sem vetélkedett. Mások is tündököltek, a nélkül hogy őt irígylenék, s vele párhuzamba lépni akarnának. Voltak már ekkor is pártfelei közt, kik iránta nem viseltettek rokonszenvvel; de még ezek is rejtve tarták érzelmeiket: az ellenzék érezte, hogy a szokottnál erősebb kormánypárt irányában mindenek előtt összetartásra, egységre, fegyelemre van szüksége. A cselekvés szinpadán ennél fogva senki sem akarta háborgatni a párt összhangzását. A kormánypárt tartott s félt tőle inkább, mint gyűlölte őt, s el volt kápráztatva szónoklatának hatalmától. Sőt, az országgyülés elején meglepetve is találta magát javaslatainak mérsékeltsége s némely tárgyakban tanusított engedékenysége által: e párt Kossuth magatartásában nagyobb hevességre, több rohamra számított, mint a mennyit tapasztalt. Az ellenzék vezére.

A lefolyt országgyülések ellenzéki vezérei csak bizonyos dolgokban birták társaik közt a felsőbbséget. A század elején Vay József a tanácskozásoknak s határozatoknak irányt adva, tanácsadással gyakorlá hatását; de a vitákban a szónok sze-

1847. repe nem volt az övé. Nagy Pál a szószék hőse volt, rögtönző s elragadó szónoklatával; de a munka fáradalmaiban nem vett nagy részt. Deák Ferencz, bár szónoklata is kitünő volt, mégis inkább rendkivül erős itélőtehetségének, mely a legbonyolúltabb kérdéseket is világosan és biztosan oldá meg, a teendőket határozottan jelölé ki —, és szenvedélytelen higgadtságának, mely a küzdelem viharait lecsilapítá s mindenkit megnyugtatott, köszönhette mind a két táborban egyenlő tekintélyét és szavának varázs-hatalmát; de az inditványozást, az izgatás feladatát mások végezték mellette. Kossuth azonban, ha e tulajdonokat mind nem egyesítette is magában; de ezen szerepek mindnyáját magához ragadta. Ő volt a mozgató erő, mely a pártok elébe a küzdtérre tárgyat vetett. Ő inditványozá az ellenzék kivánatait, ő adta elő annak sérelmes panaszait. Ha a tanácskozmányokban nem mindig az ő bölcsesége jelölte is ki a teendőket; de a határzatokat mindig ő adta elő s fejtette ki a nyilvános üléseken minden fontosabb kérdésben. Ő volt az akadályozó elemek leghevesebb ostromlója; ő dolgozott a teremen kivül is minden nehéz munkában legtöbbet.

Csak rendkivüli szónoki tehetség, minő Kossuthé volt, emelkedhetett az ellenzék tagjai közt oly magasra, hogy elsősége kétségbe ne vonassék. Mert az ellenzék soraiban, bár néhány kitünő férfiu hiányzott is most, annyi jeles egyéniség találkozott, hogy valamivel mindennapibb tehetségnek nehéz volt volna kivívni az elsőséget. Köztök Szentkirályi Móricz, Szemere Bertalan és ifj. Pázmándy Dénes tűnt ki leginkább s vetélkedett volna, ha Kossuth hiányzik, az elsőség felett. Szentkirályi okokban találékony, mélyen bonczoló s bölcselő ész, mint jegyző, ünnepelt férfiu volt. Szemere, mint széles tudományu publicista s müvészi szónok, Pázmándy, mint a honi törvények s történelemben és az európai politikai dolgokban nagy jártasságu férfiu, nem csak társaik közt nevezetességek voltak, hanem Európa bármely parlamentjében is az első rangban szerepeltek volna. A három közől Szentkirályi

nevezetessége vesztett legkevesebbet Kossuth mellett az országgyülésen. Mély okoskodásának, bonczoló logikájának ereje, melylyel az ellenfél állitásait egyről egyre összemorzsolá, Kossuth elragadó beszédei mellett is megtartá érdekességét; ugy hogy, bár mind a ketten ugyanazon megyének követei voltak, s mind a két követnek egy tárgyban felszólamlása egyébiránt visszatetszett: a pestmegyei követek legtöbb tárgyban mind ketten szólottak, és Szentkirályi beszéde, követtársáé után is, mindig figyelemmel hallgattatott. Pázmándy komolyságával tudott magának szerezni nyomatékot. Kossuth a követek közől egynek véleményét sem méltatta oly figyelemre mint az övét; s a tárgyak felvétele előtt rendesen vele értekezett. Szemere magába zárakozóbb volt mindnyájánál; véleménye nehezen s csak legkésőbben volt tudható; de müvészies szónoklata mindig tanuságot s éldeletet nyujtott. Ritka ember tudja gondolatait oly szabatosan kifejezni mint ő, ki még a rögtönzés hevében sem mondott soha többet, mint mennyit mondani akart, nem használt soha más kifejezést, mint a mely épen megkivántatott gondolatának nyilvánitására. — A többi, már a mult országgyüléseken is részt vett kitünőbb követek mellett a bátor, hímezetlen beszédű Bónis Samu és a, még nagy fiatalsága daczára is, jeles készületű gróf Andrássy Gyula, vonták leginkább magokra a figyelmet. 1847.

A kormánypárt vezérei, Somsich Pál és Babarczy Antal, mind kettő kitünő tehetség, modorra s multjokra nézve egymástól igen különböztek. Somsich, mielőtt a mult országgyülésen fellépett, megyei pályáját az ellenzék soraiban futotta; Babarczy mindig a kormánypárthoz tartozott. Amaz, mint szónok ügyesebb és simább, pártjának hasznosabb szolgálatokat tett, előadásának az ellenzék irányában kimélő, sőt néha kedvkereső modora által az ingadozók s kevesbbé kifejezett színezetűek között szavazatokat nyervén; emez erősebb dialektikáju, de néha kiméletlen, kitörő, sőt epés lévén az ellenfél irányában, igen népszerűtlenné lőn.

1847. És e két párt között, vagy talán felettök állott gróf Széchenyi István, mosonyi képviselő, kinek követsége maga eseménynek mondható. Azon okok, melyek őt Kossuth hirlapi működése ellen felszólalni ösztönözték, most a követi padra vezették őt. Kossuthot követte ő ide, hogy működését e téren is ellensúlyozza, hatását mérsékelje. Voltak, kik kisszerüséget, szenvedélyes gyűlöletet találtak Széchenyi e lépésében, mely csak hazaszeretetből s elvszilárdságból származott. Követi pályáján azonban a Kossuthtal vívott tusáiban már ő is mérsékeltebb lőn, mint ellene intézett irataiban, hol gyakran oly kiméletlenül ereszté ki ellene gúnyjának csipős fulánkjait; minek hihetőleg az volt oka, hogy Kossuthot most ő is mérsékeltebbnek találta, mint egyelőre várta volna. Ezen kiméletesb hangulata s hazafias, eredeti modoru beszédei által Széchenyi, mint követ, ismét felébreszté maga irányában a közönség régi kegyeletét.

A főrendi ellenzék. A főrendi ellenzék, mely a törvényhozásnak a követi ellenzékkel összefüggő tényezőjét képezte, oly kifejlődött alakban tűnt fel ezen országgyülésen hogy, ha azt, például, az 1836-ki országgyülésivel összehasonlitjuk, mind száma, mind függetlensége, mind szellemtehetsége tekintetében, csudálkoznunk kellene a nagy gyarapodáson, melyet az ellenzék, demokratiai iránya daczára is, nyert az arisztokratiában, ha e jelenetet eléggé meg nem fejtené az, hogy az ellenzék fő törekvései nemzeti czélokra voltak irányozva. Még akkor csak fehér hollóként állott fel egyegy főrendű hazafi az országnagyok és főpapok többnyire minden nemzeti kivánatnak ellenszegűlt tömegéből; most már gondjába kerűlt a kormány s udvarnak, hogy a főrendi táblán magának állandó többséget biztositson. Most a főrendi ellenzék nemcsak ugyanazon harczot vívta a kormánypárt ellen, melyet az alsó ház ellenzéke, hanem, egynémely ízben, még ennél is nagyobb hévvel s lekesedéssel vívott.

A főrendi ellenzék élén folyton gróf Batthyáni Lajos állott. Szavára, kit az összes, országos ellenzék, pesti összejövete-

leiben főnökéül választott, önként indult a főrendi tábla ifju 1847.
ellenzéke. Csak egyszer kellett hallani őt, midőn valamely fontosabb tárgyban emelt szót, s látni a megdöbbenést, melyet komoly, erős okoskodása, hímezetlen igazmondása a tábla többségében okozott, hogy meggyőződjünk, miképen e férfiu lelke és szive teremtve van arra, hogy a nemzetnek viharos időkben is vezetője legyen.

Mellette Prényi Zsigmond, Batthyáni Kázmér, Wenkheim Béla, Károlyi György s mások kitünő helyet foglaltak; de elvszilárdságra, szónoki hatásra s befolyásra nézve első volt közöttök a, már a mult gyülésekről ismeretes, Teleki László. Új jelenet volt a főrendi táblán, hogy már a főméltóságokat viselők közől is többen, mint Batthyáni Imre, Vay Ábrahám s mások is, az ellenzékkel tartottak. Hiányzott ellenben az országgyülés elején a főrendi tábla egyik leggenialisabb szónoka, Eötvös József, kit, mivel centralisatiói rendszere miatt az ellenzékkel némileg meghasonlott, csak később, a marcziusi események birtak a megjelenésre.

Az ellenzéki pártnak a főrendűek soraiban e tetemes gyarapodása az egész főrendi tábla tekintélyét s hitelét nevelte a nemzet előtt. Kétségtelen bizonysága ennek ama sajátságos körülmény, hogy mig az $183^2/_6$-ki országgyülés alatt, midőn a demokratiai elveknek még csirája is alig látszott a magyar közélet mezején, az előhaladottabb hazafiak egyik jelszava volt, a főrendi táblának, mely minden reformot gátol, eltörlése: most, miután a népérdek s egyenlőség elvei oly erős gyökereket vertek, e kivánatnak hangja sem volt többé hallható.

A figyelmet igénylő állás, melyet az ellenzék a felső házban elfoglalt, s a nagy befolyás, melyet annak végzéseire Batthyáni Lajos a maga pártjával gyakorolt, valamint az ellenzéki czélok könnyebb kivihatása is szükségessé tette, hogy az ellenzék minden elemei, miként a pesti összejövetelek alkalmával egyesűltek, most is szorosabban egyesűlve maradjanak, s egységöket a két tábla közti feloszlás ne gyöngitse. S

1847. ez volt oka, hogy az alsó házi ellenzék a felső házinak a tárgyak előkészitésében is részt kivánt adni. E végett azon alsó házi tanácskozmánynak, mely az ügyeket előkészitette, a kérdések irányát s főbb elveit meghatározta, s mely Kossuth, Szentkirályi, Szemere, Pázmándy, gróf Andrássy Gyula, Lónyay Gábor és Bonis követekből állott, Batthyáni Lajos és Teleki László is állandó tagjaivá lőnnek.

Az ellenzék állása, általában véve, szilárdabb volt mindjárt eleitől kezdve az országgyülésen, mint a minőt az egyelőre várt. A nagy kérdés, mely körül minden forgott, mely a pártokat elválasztá s egymás ellen heves harczra ösztönzé, nem a reform kivánatában s ellenzésében állott már, mint az elmult országgyüléseken. A conservativok, miként fentebb láttuk, már a legtöbb reformkérdésben felhagytak az elv ellenzésével; s e tekintetben csak az időszerűség, a mód s a határpont felett folyt a harcz. A nagy kérdést, mely fontosságával minden egyebet messze túlhaladt, Magyarországnak önálló fejlődése képezte, melyet Kossuth ekként fejezett ki: « Haladni akarunk mindnyájan; de midőn a conservativ párt Bécsnek tart, mi Budapest felé kivánunk haladni. »

Az országgyülés megnyitása. Ámbár a pártok, a haza önállóságát s kormányzati függetlenségét illető komoly kérdésekben különválva, élénk küzdelemre készültek; mindazáltal az országgyülés első napjai teljes egyetértésben ünnepelt örömnapok voltak. Ez örömnek tárgyait a király magyar megnyitó szavai és István főherczeg nádorrá választatása képezték.

Mióta Magyarország osztrák fejedelmeket ural királyai gyanánt, most először történt, hogy királya, az 1844-ki törvény követelése szerint, magyar nyelven szólott a trónról a nemzet képviselőihez. A nemzeti nyelv e törvényes jogáért vívott félszázados parlamenti harcz végre teljes diadalra vezetett; már sem a kormányzat, sem a törvényhozás lépcsőzetén nem létezett oly magas hely, melybe a nemzeti nyelv beigtatva nem volt volna. És V. Ferdinánd, midőn novemb. 12-kén a királyi propositiokat Majláth György országbirónak átnyujt-

ván, magyarul szólott, a nemzet régi legbuzgóbb kivánatainak egyikét teljesítette. «Nincs már ezután mitől félteni a magyar nemzetiséget!» — a megnyugvás e nyilatkozata hangzék minden felől az örömzaj csilapulta után. 1847.

A másik tárgy, a nádorválasztás, a nemzeti önérzetnek szerzett kielégitést. Az országban azon vélemény uralkodott, hogy az osztrák miniszterium minden áron mellőzni akarta István herczegnek nádori hivatalra jutását, részint mivel atyjánál tapasztalta, hogy a főherczeg-nádorral nehezebb rendelkezniök, mint az egyszerű alattvalók sorából lett nádorral; részint mivel attól tartott, nehogy a fejedelmi ház ezen mellék ága, a nádorság folytonos birtokában, magát az udvartól idővel függetlenné tegye. Beszélték, mi közönséges hitelre is talált az országban, hogy V. Ferdinánd azon alkalommal, midőn István herczeg királyi helytartóvá neveztetett, legelőször tanusított szilárd, semmi ellenvetés által meg nem hajtható akaratot, kijelentvén, hogy az elhunyt nádornak tett igéretét okvetlen teljesíteni akarja. Ez okból István nádorságra jutása, mint az osztrák miniszterium szándoka ellen történt dolog, a nemzeti kivánat győzedelme gyanánt tűnt fel, s oly reményt ébresztett, hogy az ifju nádor, különben is a hazának szülötte, erélyesen el fogja háritani a bécsi kormány törvénytelen becsapásait az ország ügyeibe. Nem kételkedett senki, hogy ő magyarnak érzi s tartja magát, hogy honára őszintén büszke, s annak javát óhajtja, annak sorsával a magáét azonositani kivánja; hogy kebelének igaz, őszinte indulatából származtak a népszerűségét oly igen hatványozott ama szavak, melyeket nem rég bevégzett körutazása alatt több helyen mondott: «addig éljek, mig honomnak élek.» A nádorválasztás formájára nézve megjegyzendő, hogy az egészen az 1790-kinek példája szerint történt: a királyi kijelölést magában rejtő levél átvétetett ugyan; de István annak felbontása nélkül, közértelemmel választatott meg nádorrá. Nádorválasztás.

A királyi előadásokban, melyek a tanácskozások tárgyait

1847. tűzték ki, felvéve volt minden fontosabb kérdés, mely a nemzeti életben eddigelé felmerült. Meg volt említve a városok, a katonai élelmezés, az ősiség és örökváltság, a vám és közlekedési eszközök s azok előállítására szükséges országos pénztár, az erdélyi részek, a büntető törvénykönyv és börtönök kérdése. Sőt ezen előterjesztésekhez kész törvényjavaslatok is kapcsoltattak, alapjául a rendek tanácskozásainak; mi, bár sok ellenzékitől veszélyesnek tartatott is következményeiben a jövőre nézve, minden esetre haladásnak tekinthető törvényalkotási eljárásunkban. E kormányi törvényjavaslatok eleve is elégületlenséggel vagy legalább gyanúval fogadtattak az ellenzék által; mi egyébiránt, tekintve a nemzetnek és a kormánynak egymástól annyira különböző irányát, senkit meg nem lephetett. A nemzeti párt minden reformkérdést az ország törvényes önállóságának szempontjából vett fel s kivánt megoldani ugy, hogy egyszersmind a népjog, a demokratia is feltalálja benne a maga követeléseit. A kormány ellenben nem csak a demokratiai iránynak utját állani, hanem e mellett még akként is kivánta intézni az átalakitást, hogy az ország, a birodalom érdekében, de ellenére a magyar függetlenségi jogoknak, újabb kapcsok által köttessék a közös fejedelmet uraló birodalmi testhez, s azon szálak, melyek által a bécsi kormánytól függésben tartatik, még szilárdabbá tétessenek.

A kir. előadások.

Az irányok ezen összeütközésének szükségkép heves harczot kellett felidézni a nemzeti s kormánypárt között. E harcz előjele volt az elégületlenség ama nyilatkozata, mely már a kir. előadások felolvasásakor észrevehető vala; maga a harcz mindjárt az első ülésekben megkezdetett, midőn a királyi előadásokra felküldendő válaszfelirat került a szőnyegre. Utánozva a nyugoteurópai követkamarákat, már az utósó országgyülésen szokásba kezdték hozni az ország rendei, hogy a trónbeszédre s a kir. előterjesztésekre felküldendő válaszban az ország átalános helyzetének rajzát adják s a kormány eljárása, politikája felett véleményt mondjanak. Még telje-

Az adresse-viták.

sebben gyakorolni kivánták az országrendek e birálatot a kormány politikája felett most, midőn magát mind a két párt győzelemmel kecsegtette s érdekében feküdni látta, hogy az irány, mely szerint a reformkérdések megoldandók lesznek, mindjárt eleitől kezdve meg legyen határozva s eldöntve a nagy kérdés: vajjon az ellenzék vagy a kormánypárt elvei birnak-e túlsúlylyal a törvényhozó kar kebelében? s vajjon az 1844-ki országgyülés végén Metternich herczeg által tervezett s Apponyi kanczellár által foganatba vett új rendszer lesz-e győzedelmes, melynek végczélja, hazánknak egybeolvasztása az absolut osztrák császársággal; vagy a nemzeti irány merülend fel diadalmasan a maga törvényes, önálló s alkotmányos kormányrendszerével? — 1847.

A kérdések ezen legfontosabbika felett nov. 22-kén a kormánypárt kezdette meg a hat napon keresztül nagy élénkséggel folytatott vitát, midőn Somsich Pál, a kormánypárt alsó házi vezérszónoka, inditványt tőn a válaszfelirat tartalmát illetőleg.

« Alkotmányos kifejlődésünk korszakának nagyobb momentuma, — ugymond — még nem volt a mostaninál. A fél század előtt megkezdett és a közelebb lefolyt 20 év alatt oly sok hazafiui tűzzel folytatott politikai küzdelmeknek közepette annyira szétágazott vélemények megtisztulva, a viták és idők által megérlelve, épen azon pillanatban egyesíttetnek a kegy. kir. előadásokban, midőn a pártok magok különválva nagy csatára készülnek.... Hazánk boldogsága lévén a czél, melyre mindnyájan törekszünk, az erős surlódások s heves viták után e nagy czélban kell találkoznunk..... Hogy e nagy momentum, sok kérdésre nézve már jelen van, sokra nézve közeledik, ez iránt megvan minden pártnak, meg a kormányzásnak saját érdeme: az ellenzéknek ama cselekvőség, melylyel a nemzet figyelmét a reformkra fölebreszté; a conservativoknak, hogy a rögtönzést meggátolták, s a reformok megvitatására időt nyervén, a békés átalakulást lehetővé tették; a kormánynak, hogy a heves vitákat az alkotmányos korlátok

Somsich inditványa.

1847. közt megtartani tudta, most pedig, miután a kérdések eléggé megérleltettek, a szükséges reformokat maga inditványozza.» — Átmenvén aztán a multak történetére, s ezeknek nyomán a kir. előadások egyes pontjaira, melyekben, ugymond, «a kir. akarat a nemzet legforróbb óhajtásaival oly szerencsésen találkozik,» azon inditványnyal fejezi be szónoklatát, hogy a rendek, viszonzásául a kormány jó akaratának, a felterjesztendő válaszfeliratban mondjanak hálát a királynak, hogy végre nemzeti nyelven szólott, a nemzet által megválasztott nádort megerősitette, s a nemzet által kivánt reformokat önmaga tette inditványba; jelentsék ki, hogy az ily üdvös kir. előadásokat azonnal tárgyalásba veendik s végre kérjék meg ő felségét, hogy a mult országgyülésről felterjesztett sérelmeket orvosolja.

Somsich inditványának értelme tehát oda volt irányozva, hogy a rendek a felküldendő válaszfeliratban Apponyi kanczellár kormánya ellen semmi vádat ne emeljenek, eljárásában semmit se rosszaljanak, s csak a régiebb, még orvosolatlan sérelmeket említsék meg egyszerűen.

Hogy az ellenzék ily adresse-t el nem fogadhatott, világos volt azon elvtusák után, melyek közte s a conservativ párt közt az utóbbi országgyülés óta a jelennek megnyitásáig, megyei gyüléseken, párttanácskozmányokban s a sajtó terén szakadatlanul s oly hevesen folytak. Az ellenzék is kötelességének ismerte ugyan hálàját kijelenteni a királynak, a nov. 12-kén nyujtott kettős nemzeti örömtárgy felett; de azt saját ügyének feladása, a nemzet leghőbb vágyainak elárulása nélkül nem vélé tehetni, hogy a conservativ inditvány szerint elismerje, hogy a nemzet s kormány közt egyesség létezik elvben és irányban, s hogy ekként a nemzet önállóságával ellenkező irányt, melynek a kormány annyi bizonyitványait adta, ha csak hallgatása által is helyeselje. Meg volt győződve, hogy ezen, a bécsi kormány által oly gondosan rejtegetett irányról ha valaha, bizonyára most, midőn a kormány is a reform terére lépett, le kelle végre rántani az ál-

czát s véget vetni azon törekvéseknek, miszerint az absolut hatalomnak terjesztése s az alkotmányunknak abbani felolvasztására vezető intézkedéseknek életbe léptetése épen a haladás, a reform zászlaja s palástja alatt folytattassék. Múlhatatlannak tartá, kimondani, hogy a haladási iránynak a nemzet előtt más értelme van, mint a mely a kormány törekvéseiből kiviláglik. Mind ezt pedig nem lehetett a nélkül tennie hogy a kormány legújabb sérelmes intézkedéseit is meg ne említse. 1847.

Az ellenzék ezen eltérő nézeteit a kormánypárt vezérszónoka ellenében maga Kossuth, az ellenzéki vezér fejtegette egyikében azon fényes, elragadó beszédeinek, melyek által oly uralmat nyert a közönség kedélye, érzelmei s meggyőződései felett.

Kossuth indítványa.

« Nézeteim – ugymond — Baranya követének nézeteitől a válaszfelirat ugy terének mint feladatának egész philosophiájára nézve lényegesen különböznek. Ha ő egyességet lát a kormány és nemzet között a teendőkre nézve, én az egyességet csak némely tárgyak kijelölésére nézve látom; de látok ezen tárgyak elintézésének irányára nézve oly végetlen különbséget, minő van az alkotmányos és absolutisticus irány közt... Hazánk sorsának e fontos perczeiben a törvényhozási kötelességre hivatva, nehéz feladatunk szerencsés megoldásának első kellékeihez vélem tartozni a körülmények komoly felismerését s a fenforgó viszonyok közti öntájékozást, melynek alapján munkálkodásunk irányára nézve a t. rendek akarata constatirozva legyen, s ezen constatirozott nemzeti akarat a fejedelem irányában ünnepélyesen nyilatkozzék.

« Én a kir. előterjesztéseket a kormány részéröli oly manifestationak tekintem, melylyel az országgyülés munkálatának irány adatni czéloztatik; s azért ugy gondolom, hogy a t. rendek válaszfeliratában viszont azon iránynak kell kifejeztetni, melyet a t. rendek követni szándékoznak, de minthogy ez nagy részben a körülmények gondos felismerése által feltételeztetik, szükségesnek látom egyszersmind, hogy

1847. a válaszfelirat alkalmával a t. rendek taglalat alá vegyék mind általában az ország állapotát, mind különösen erre vonatkozólag a mult országgyülés óta követett kormánypolitikának ugy általános irányát, mint tettekben vagy mulasztásokban nyilatkozott főbb momentumait: miszerint a kormány irányában ellenőrködésre jogositott országgyülésnek véleménye ugy önmagunk előtt tudva legyen, mint felséges királyunknak tudomására juttathassék....

«.... Vizsgálván a kir. előadásokat, nyilt őszinteséggel vallom meg, hogy midőn ő felsége több oly ügyek tárgyalására hivja fel az ország rendeit, melyeknek elintézését a nemzeti közvélemény a nemzeti közóhajtások közé emelé s korunk kitünő feladatának kijelölt: ennyiben a királyi előadások nem csak a nemzet szándokával s akaratával találkoznak; hanem egyszersmind ő felsége részéről a nemzet reformczélzatu törekvése iránt rokonszenvet s hajlandóságot tanusítanak. És én ezt méltányló hálával elismerem....

«....De minél őszintébb elismeréssel fogadjuk a kir. szándok ime nyilatkozatát, annál nagyobb kötelességünk ő felségének nyilt őszinteséggel elmondani, mik azon akadályok, melyeknek el kell háríttatniok, hogy kir. szándoka teljesedjék. Mert hiszen az ország ily szellemű előadásokat már máskor is látott, s mégis csak kevés eredmény mérsékelheté a meghiúsult remények fájdalmát. A siker feltételeinek e kijelölésével tartozunk az ország méltó várakozásának;.... és tartozunk a felséges uralkodó ház iránti ragaszkodásunknak is. Egy gondos pillanat Európa s a monarchia viszonyaira; egy pillanat a politikai láthatáron oly olvashatólag feltünedező jelekre, lehetetlen hogy minden embert, ki ép értelemmel bir, meg ne győzzön, mikép a felséges ausztriai ház jövendője Magyarország alkotmányszerű kifejlésével kapcsolatban áll. Én ezt szükségesnek tartám kimondani, mert ugy országunknak mint a királyi háznak érdekében vélem lenni, hogy komoly meggyőződéssé váljék, miként az, ki Magyarország közügyeit vagy alkotmányosságában csorbítani

akarná, vagy reformokat nem akarna, vagy azokat nem alkotmányos és nemzeti irányban akarná, az, meglehet, hogy valamely idegenszerű kormányrendszer mechanismusának támogatásán dolgoznék, de az uralkodó ház érdekeinek biztositásán nem dolgoznék.... 1847.

«Én tehát.... kötelességemnek érzem, országunk állapotának vázolatába bocsátkozni. — És itt én mindenek előtt.... sajnosan vagyok kénytelen azon tagadhatatlan tényt említeni, hogy azon kormánypolitikában, mely a hazánknak s velünk egy fejedelemnek hódoló ausztriai monarchiának közös státusviszonyait intézi, a magyar kormányt nem látom azon hatékony befolyással birni, mely törvények s alkukötések által biztosított országos szabad önállásunknak megfeleljen. Innen van aztán, hogy ama politikát országunk érdekeivel összehangzónak gyakorta nem találhatjuk; mert a kormányunk által képviseltetni kellő alkotmányos érdekeink nem birnak eléggé nyomatékos befolyással a monarchia közös státusviszonyainak intézetében; az ezt vezérlő politika nem birja eléggé méltánylani a magyar nemzetnek az uralkodó ház iránti áldozati készségét.

«Ámde hazánk állapotát legközelebbről s a leglényegesebben azon viszony érdekli, melyben mi az ausztriai monarchia tartományaihoz állunk. Senki nálamnál ezen viszonyt jobban nem tisztelheti, s pedig nem csak azért, mivel az, fejedelmünk egységének az 1723-ki 2-dik törvényczikkben megerősitésével szentesítve van; hanem azért is, mivel én e viszony szövetségében látom ugy hazánk, mint az uralkodó ház jövendőjének biztositását, sőt látom annak constitutionalis kifejlődésében az európai civilisationak egyik hatalmas paizsát; — de ezen tisztelet és ragaszkodás miatt nem szabad szem elől tévesztenem azon országos önállást és azon jogokat, melyek e viszony mellett hazánk számára az 1790-ki 10-dik törvényczikkben királyi szentesített szóval biztosíttattak. E viszony a fejedelem egységének s nem az országos önállás feláldozásának viszonya. És mégis — fájdalom — oda

1847. jutottunk, hogy sokan ép e viszonyban keresnék hazánk jogszerű igényeinek akadályait, mivelhogy tapasztalják, miként az érdekek találkozásának eseteiben hazánk érdekei az ausztriai örökös tartományok vélt érdekeinek gyakorta alárendeltetnek, és igazságos kivánataink elmellőzése azon ürügygyel mentegettetik, hogy teljesedésöket az ausztriai tartományokra való tekintet nem engedi.

«Ámde én ezen imputatio alaposságát a legkerekebben tagadom, sőt állitom, hogy az uralkodó háznak rosz szolgálatot teszen, a ki azon véleményt igyekezik terjeszteni, mintha hazánk jogszerű érdekeit Ausztria érdekei szükségkép elleneznék. Én ezt kereken tagadom, s lelkem egész meggyőződésével ismétlem, mit a karok és rendek táblája 1844-ben kimondott, hogy «a magyar alkotmányos élet teljes kifejlődése az örökös tartományok mellett lehetséges» ; és állítom azt hogy, ha e tekintetben nehézségek forognak fenn, ha érdekeink itt-ott ütközésben lenni látszanak, ezen nehézségek s ezen ütközés, nem a szövetséges tartományokkali viszony természetéből, hanem ama kormányrendszer divergens irányából erednek, mely a szomszéd tartományokkali találkozásunk historiai alakját megváltoztatván, a magyar alkotmányossággal irányellentétbe jött, s e divergentia által érdektalálkozásainkat is ütközésekbe ragadta. — Fájdalmas, de természetes, hogy amaz absolutisticus változásból előbb divergentiáknak, utóbb érdekütközéseknek kellett következni; — melyek azonban nem onnan származtak, mintha érdekeink a birodalmi tartományok érdekeitől természetszerűen különböznének; hanem származtak onnan, hogy ama kormányzati rendszer által különbözőkké tétettek. Én legalább meg vagyok győződve hogy, ha ezen változás közbe nem jő vala, s ennek következtében az egyik szövetséges fél állapotának kifejlődése mesterkélt irányba nem vezettetik ; a másiké pedig természetszerű kifejlődésében fel nem tartóztatik, sem érdekeink ütközésbe nem jőnek vala, sem az egy fejedelmet törhetlen hűséggel uraló népek között a feszültségnek semmi neme

nem léteznék; sőt inkább az összes birodalom egyes részeit 1847.
nagyobb érdekegység, erősebb kölcsönös bizodalom kötné össze, s külön nemzetiségeink megőrzése mellett, velök az alkotmányosság érzelemrokonító alapján, a polgárisodás s közjóllét legszivesb barátságában találkozva, mindnyájan azon közös megnyugvásnak örvendhetnénk, hogy érdekeink rokonsága, sőt ugyanazonossága nyujtja a királyi szék növekedendő erejére s dicsőségére a legrendíthetlenebb talapot. Van pedig jogom ezt hinni annyival inkább, mert nemzetemet mindenkoron azon hajlam lelkesítette, ... miszerint részünkről minden készség megvolt és megvan, a különválni látszó érdekek kiegyenlitésére örömest nyujtani segédkezet, csak a részben legyünk biztosak, hogy ezért országos önállóságunk vagy épen alkotmányosságunk árul nem kivántatik. Ily ár követelése pedig nem a birodalmi tartományok derék nemzeteitől, nem a kapcsolati viszony természetéből, hanem csak ama kormányrendszer divergens irányából eredhetne.

«Ezen kormányrendszernek saját belügyeinkre is alkotmányellenes befolyásától akarták őseink e hazát biztositani, midőn az 1790-ki 10-dik t. czikkben királyi akarattal is szentesítve kimondották, hogy hazánk szabad ország s egész törvényhozási s kormányzási rendszerében független, tehát semmi más országnak avagy nemzetnek alája nem rendelt. Azonban, fájdalom—de ki kell mondanom, hogy ezen sarkalatos törvénynek az élet, a valóság meg nem felel. Nem gondolom, hogy volna közöttünk valaki, a ki ezt ne fájlalná, vagy épen állitásom igazságát tagadásba venni akarhatná; de ha mégis valaki erre magában kedvet érezne: ám tessék; gondolom sokan leszünk, kik a kesztyűt felveszszük, és fogunk részletes adatokkal szolgálni. Azt hiszem, hogy a bizonyitásnak, fájdalom, szűkében nem igen vagyunk. A tényt tehát, hogy az 1790 : 10 t. czikkely nem valóság, ki kellett mondanom... Ezen tényből, t. rendek, sokféle bajoknak egész özöne forrásozik; és innen az örökös tusa a nemzet és kormány közjogi hatalmának korlátai felett, mely ily mértékben

1847. a világon sehol sem fordul elő, s nálunk is csak azért van, mivel az 1790 : 10 t. cz. nem valóság, s mert a birodalmi fő kormányhatalom rendszere az alkotmányossággal öszhangzásban nincs.

« Azt hiszem, t. rendek, ezt már ideje volt tisztán kimondani, kivált e, reformokra hivatott országgyülés elején; mert a minő igaz, hogy hazánk jövendője a nép iránti igazságtól s az alkotmányos élet organicus kifejlődésétől függ, oly bizonyos az is, hogy ez iránybani haladási czélzataink főakadálya épen amaz absolutisticus befolyásban van. Az alkotmányos nemzet minden reformot, minden új institutiot természetesen akként kiván intéztetni, miszerint a nemzeti szabadság támasza s az alkotmányos kifejlődés igényeivel öszhangzásban legyen; ama nem alkotmányos kormányrendszer ellenben befolyását oda intézi, hogy minden új institutioval saját hatalmát öregbítse.

« Ámde azt mondhatná valaki: ha igaz, hogy ezen kormányrendszer — mert rendszerről szólok, — ily befolyással van hazánk ügyeire: hasztalan szólalunk fel ellene; mert hiszen, vég analysisben, e panasz felett is ő határoz. De nem hasztalan, t. rendek, nem hasztalan, mert bizodalmunknak van oly oszlopa, mely e rendszernek is felette áll. És ez, a királyi szék, az uralkodó dynastia érdeke. És nem hihetem, t. rendek, hogy az uralkodó ház, hű népeinek loyalis szózata által figyelmeztetve, eme rendszer fentartását saját érdekében lenni találhassa. Mert hiszen minő érdek javasolhatná ezt? Mit nyujt eme rendszer a királyi háznak ár gyanánt önmagáért? Nyujt talán korlátlan országlási hatalmat? Nem; mert hiszen az ily kormányrendszer bureaucratiai mechanismusának korlátai semmi pótlékot sem adnak, mint épen—a bureaucratiát. — Vagy talán külsúlyt és suprematiát nyujt e rendszer a kir. háznak? Nem, t. rendek. Elannyira nem látom hát én ezen rendszer fentartását a felséges uralkodó háznak érdekeivel azonosítva, hogy inkább azon véleményben volnék, miként

az leszen a Habsburgház második alapítója ki ezen rendszert constitutionalis irányban reformálandja. 1847.

« ... A királyi szándokkal találkozó haladási czélzataink sikerének egyik fő akadálya tehát az, hogy az 1790 : 10. t. czikk nem valóság.

« De van még egy másik akadály is : és itt már csak saját kormányunkkal s nem a taglalt idegenszerű kormányrendszer befolyásával van dolgunk; mert ezen befolyás hazánk organicus, alkotmányszerű kifejlődését akadályoztatja, de hogy positiv sérelmek követtessenek el, azt nem parancsolhatja. Ezen második akadály pedig abban áll, mit az ország rendei már az 1825-ki országgyülésen kimondottak s azóta öt országgyülés ismételt, hogy t. i. « ámbár mi a közboldogság növelésére s az ország javára czélzó k. királyi szándék előmozditására a leghajlandóbbak vagyunk: előre láthatjuk mégis, hogy törvényeink is foganatlanok lesznek, ha csak alkotmányos lételünknek hol egy hol más oldalról megrendített talpköve igazságos sérelmeink orvoslásával meg nem erősíttetik.»

« Ez, t. karok és rendek, mély igazság; mert a hol a törvény nem szent, s végrehajtása nem bizonyos, ott a törvények hiába alkottatnak; s azért a törvények szentsége oly alap lévén, melyen alkotmányos életünk nyugszik: ezen alap épségének követelését mi hagyományul kaptuk őseinktől. Ezt nem szabad felednünk s elhanyagolnunk; mert az alkotmányos létet a bizonytalan jövendő semmi reményeiért sem adhatjuk fel. Senki nálamnál jobban nem örvendene, ha itt, a nemzet képviselőivel szemközt, egy felelős parlamentaris kormány állván, ezen állás magában biztosítana, hogy a multakat bizton feledhetjük, mert jövendőnket nem teszik bizonytalanná, és zavartalanul vihetnők a reform munkálatát. És én az ily kormányt megyei institutionkkal tökéletesen megegyeztethetőnek vélvén, az alkotmányos lét ezen postulatumának valósitására minden erőmet felajánlom; de ha már ez valósítva volna is, a kormánytól törvényeink szentségét számon kérni, minden időben első kötelességünkhöz tartozném. Meny-

1847. nyivel inkább nem szabad mellőznünk ezen alapot, midőn sajnosan kell tapasztalnunk, hogy sarkalatos sérelmeink anynyi országgyüléseken át orvosolatlanok maradtak.»

A regiebb sérelmekről átmegy azután a legújabbakra, a kormánynak a mult országyülés óta követett politikájára; mire nézve «tény az, ugymond, hogy köz s magánjogi viszonyainkban most is a törvényhozó hatalom mellőzésének, a kormányhatalom garantiák nélküli terjeszkedésének, s az alkotmányos biztositékokat képező institutiok erőtlenitésének anticonstitutionalis iránya tapasztalható.» Ennek bebizonyítására a sokak tömegéből, ugymond, csak három főmomentumot említ; — s kifejtvén aztán az administratori rendszerből, a horvátországi tartományi gyülés körül elkövetett státuscsinyből, s a vallást és váltóügyeket illető újabb törvényeknek az ország határőrvidéki részeiben kihirdetésének s foganatositásának elmulasztásából eredt újabb sérelmeket, oly inditványt tett, mely szerint, ellenkezőleg a Somsich inditványával, a válaszfeliratban mind ezeket megemlíttetni kivánja, mint akadályait a kormány által is szándéklott reformoknak.

A két inditvány felett hosszu, érdekes vitatkozás nyilt meg. Az ellenzék indokai általában véve az ország önállósági joga s az osztrák absolut kormányrendszertől független alkotmányos kormányzata körül forogtak. Pázmándy e felett még bővebben fejtegette a külpolitikát is, mely az osztrák kormány által annak absolutisticus rendszere következtében egészen érdekeink ellen vezettetik. E miatt nincs, ugymond, külkereskedésünk; e miatt áldoztatott fel a Duna torkolata, s szoríttattunk ki az orosz kormány által minden befolyásból, melyet az aldunai tartományok irányában helyzetünknél fogva gyakorolhatnánk, s gyakoroltunk is mind addig, mig ezen absolutisticus rendszer kormányzatunk alkotmányosságának szárnyát nem szegte. És mind ezekből azon következtetést vonta le, hogy Magyarországot csak saját felelős miniszterek kinevezése fogja megnyugtathatni. — A reform kérdéseire

nézve az ellenzéki szónokok vetélkedve fejtegették a magyar nemesség készségét eddigi, szabadalomképen birt jogait a néppel megosztani. 1847.

A conservativ, vagy inkább kormánypárti szónokok a reformok tekintetében, melyek még csak általában említtettek, legkevesbbé sem ellenkeztek ugyan amazokkal; de annál erősebben küzdöttek a kormány összes politikájának megtámadása s különösen ama sérelmeknek a feliratban megemlítése ellen, a melyek miatti vád Apponyi kanczellárra nehezedett. A vitatkozás hevében mindazáltal semmi sem sértette annyira a nemzeti párt érzelmeit, mint egyes, habár gyengébb vonatkozások a kormánypárt azon elvére, «miszerint minden javitásokat a birodalmi egységnek eszélyes szemügyben tartása mellett czéloznak keresztülvinni» és ama szinte eléggé elárult törekvés, mely a conservativ programmban akként áll kifejezve, hogy «az ellenzékkel nem fognak transigálni, hanem azt mindenkor leszavazni törekvendenek.»

«A közbirodalom egysége! — kiáltott fel tartalmas beszédében Zemplén követe, Lónyay Gábor —. Tehát Lombardia, Galiczia, a német státusszövetséghez tartozó ausztriai részek s tartományok, azután Magyarország, ez mind egy legyen! Mi lesz hát akkor a magyar monarchia egységéből?... Tehát a magyar monarchia egységét, tehát nemzetünk legszentebb érdekeit, önállását, függetlenségét alárendeljük a közbirodalmi egységnek! Mi ennek ellenkezőjét az 1790-ki 10-dik törvényczikkre hivatkozva, kivánjuk kinyilatkoztatni; mi követeljük hazánk önállása s függetlensége minden következményeit, — s honunk érdekeit az ausztriai monarchia érdekeinek alárendelni nem fogjuk engedni! — Önök, tisztelt conservativ urak, «mi velünk nem akarnak transigálni, minket mindenkor le fognak szavazni!» — minket, kik azoknak léptünk nyomdokiba, kik küzdöttek jogainkért s fentartották nemzetiségünket, hazánk szabadságát, kik honunk felvirulásának, újjászületésének előharczosai voltunk és vagyunk! Ez nem fog sikerűlni! mert ha sikerűlne, tán lehetne egy és oszthat-

1847. lan Ausztria, de magyar nemzet nem, Magyarország nem! Él magyar áll Buda még! »

Széchenyi inditványa. Négy napig folyt már a nagy érdekkel hallgatott párttusa a nélkül, hogy valamelyik párt a maga véleményét s illetőleg inditványát feladni s az ellenfélhez közeledni szándékoznék. Az ötödik napon Széchenyi az eredményt siettetendő, egy harmadik inditványnyal lépett fel, mely értelmére nézve a két előbbi közt mintegy középhelyet foglalt; közelebb állt mindazáltal a pestihez, melytől inkább csak modorra, mint lényegre nézve különbözött. Ő is meg akarta ugyan tartani a feliratban az ország függetlenségéről, kormányának önállásáról az 1790-ki 10-dik törvényczikk alapjára épített okoskodást; de a nemzet aggodalmait, melyeket az új rendszabályok okoztak, csak egész átalánosságban, nem pedig egyenként előszámlálva, kivánta beigtatni; legtöbb nyomatékkal pedig a Pesten tartandó évenkénti országgyülés eszméjét javaslá kiemeltetni, mi által, szerinte, nem csak a mult idők sérelmei orvosoltatnának, hanem a törvénytelenségeknek a jövőben is eleje vétetnék. — A széles discussionak november 27-kén szavazás vetett végett, melynek eredménye lőn, hogy miután Somsich a magáét visszavette, Kossuth inditványa Széchenyié ellenében négy szó többségével lőn elfogadva. A nagy fontosságu válaszfelirattal, mely Kossuth beszédének értelmében készült, teljesen napfényre jött végre a pártok állása, miszerint t. i. a kormánypárt, minden erőködése daczára is, kisebbségben vagyon. E körülmény azon megjegyzésre szolgáltatott okot Blackwellnek, az angol kormány hivatalos levelezőjének, miként e gyülésnek kevés eredménye várható, s a kormány kénytelen leend, vagy tetemes concessiokat tenni, vagy eloszlatni az országgyülést.

A Szentkirályi ismeretes, erős logikáju tollából folyt, sikerült szerkezetű válaszfelirat, melyben a közel jövendő eseményeinek szelleme leng, ime következő:

« Fölségednek ezen országgyülésre egybehivott hűséges

karai és rendei örömmel és a siker buzdító reményével nyúlnak a törvényhozási súlyos munkához. 1847.

Az alsó ház felirati javaslata.

« Örömmel: mert századok óta ez volt az első alkalom, midőn a magyar nemzet koronás királyának ajkairól nyelvének kedvelt hangját hallani szerencsés volt.

« A siker buzdító reményével: mert midőn Fölséged István főherczeget a nemzetnek ajándékozá, azon kapocs, melylyel az uralkodó házhoz és az által a szövetséges birodalomhoz törvény, érdek és szivhajlam válhatlanul csatol, a közös szeretet kölcsönös zálogával lőn megismerve.

« Fogadja ezekért Fölséged a nemzetnek buzgó háláját kegyességgel.

« Azt sem hagyhatjuk említtetlenül, hogy Fölségednek a folyó évi nov. 11-dik napjáról hozzánk intézett többi kegyelmes előadásai is oly kérdéseket tűznek előnkbe feladatul, melyeknek megoldása legnagyobb részben régen táplált óhajtásaink közé tartozik. Bizonyságul szolgálnak ezek, hogy a fejedelmek és nemzetek érdekei között nincs ellenkezés.

« És épen azért, valamint sikerült a kegy. előadások első pontját az országló ház és a nemzet érdekeinek tökéletes öszhangzásával megoldanunk, semmit inkább nem óhajtanánk, mint ezen örvendetes öszhangzást a kir. előadások többi pontjainál az ország szükségei által igényelt egyéb intézkedéseknél is biztosítva látni.

« A midőn tehát örömmel ragadjuk meg az alkalmat Fölséged iránt hálánk és hűségünk nyilvánitására, egyszersmind kötelességünknek tartjuk egész őszinteséggel fölemlíteni azon akadályokat, melyeknek elháritása nélkül biztosítva nem lehetünk, hogy a királyi szándok és a nemzet óhajtása az eredményben mindenkor találkozik.

« Haladási czélzataink fő akadályát abban látjuk, hogy az 1790-ki 10-dik törvényczikkely teljesen életben nincs; mert hazánk kormányzata nem bir azon önállással, melylyel a törvény szerint birnia kellene.

« Súlyosbitja ezen akadályt az, hogy törvényhozásunknak

1847. és kormányzásunk rendszerének alapzatában is lényeges különbség létezik; mert ez az, a mi okozza, hogy országgyüléseinken, a kor szükségeiből fölmerült kérdések megoldásában, a nemzet és kormány czélzatainak összeegyeztetésére biztosan nem számíthatunk.

« Előleges és egyéb sarkalatos sérelmeink, melyeket országgyülésről országgyülésre sok ízben felpanaszlánk, még mindig orvosolatlanok; és ez által a hozandó, bár mily üdvös törvényeink foganata iránt annyival inkább kétség támad, mivel törvényeinknek kihirdetése és végrehajtása nincs teljesen biztosítva. Igy az 1836-ki 21-dik törvényczikkely foganatba véve még most sincs; a vallásbeli és váltótörvények pedig az ország határőrvidéki részeiben kihirdetve sem lettek.

« Hozzájárul, hogy a törvényhozás alkotmányszerű befolyása mellőzésének és a kormányhatalom egyoldalu terjeszkedésének iránya is tapasztalható. — És e részben bizonyságul szolgálnak már csak azon intézkedések is, melyek a megyei szerkezetnek az 1536-ki 36-dik és 1723-ki 56-dik törvényekben megalapított rendszere körül, az eddig kivételes administratori hivatal rendszeritésével, ugy szinte a kapcsolt részek közgyülésére nézve, egyoldalulag jöttek közbe.

« Az itt elősorolt egyes tények Fölséged előtt állásunk általános fölvilágositására szolgálandanak. — Föntartjuk, hogy azok iránt nézeteinket részletesen is fölterjeszthessük: megjegyezvén, miszerint a fönkijelölt akadályok elháritását organicus átalakulásunk végsikerének nélkülözhetlen feltételeként tékintjük.

« Meg vagyunk győződve, hogy ezen akadályok elháritása és ezekből eredő ellentétek kiegyenlitése az országló ház, az összes birodalom és hazánk kölcsönös érdekeinél fogva, Fölségednek egyedül népei boldogitására irányzott atyai gondoskodását elkerülni nem fogja. Ezért, ámbár azoknak súlya alatt mégis teljes készséggel nyúlunk ugy a királyi előadá-

sokban kitűzött, mint egyéb, az ország szükségei által igényelt, kérdések megoldásához és sérelmeink orvoslásához. 1847.

« Kijelentjük, hogy intézkedéseink által a szomszéd örökös tartományokkali érdektalálkozásainknak méltányos kiegyenlitésére, hazánk országos önállásának és törvényes jogainak megőrzése mellett, annál nagyobb készséggel nyujtandunk segédkezet, minél erősebben meg vágyunk győződve, hogy ezen kiegyenlités nehézségei nem a közöttünk létező szövetséges viszony természetéből erednek.

« Nagy és nehéz a következő idők feladata. A mienk: alkotmányos életünket és anyagi erőnket teljes mértékben kifejteni. Fölségedé: ezeket összes birodalmának szellemi kifejlődésével és anyagi érdekeivel összeegyeztetni, — a jog minden oldalróli épségbentartásának és a korszükségnek igényei szerint.

« Figyelembe véve az elintézésre váró tárgyak sokaságát és fontosságát és azoknak a közállodalom sokszerű viszonyaira kiterjedő kapcsolatát: nélkülözhetlen eszközül tekintjük, hogy országgyülés évenként Pesten tartassék.

« Kérjük Felségedet: hogy ezen kivánata iránt a nemzetet előlegesen is megnyugtatni kegyelmesen méltóztassék.

« Teljes reménynyel vagyunk, hogy ekképen, a végnélküli örök jóságu isten segítségével, a nagy czél felé sikeres lépések fognak történni. »

A nagyszerű vitatkozás, mely aztán e felira'i javaslat felett a felső házban szinte hat napig folyt, eléggé tanusítá, hogy ezen okmányban a nemzet életkérdései vannak érdekelve. A főrendi táblán soha még egy tárgy nem vitattatott meg annyi buzgalommal, annyi szónoklati fénynyel, mint e válaszfelirat. Legtöbb erő fejtetett ki annak azon pontjait illetőleg, melyekben a hagyományos, absolut irányu kormánypolitika, s annak legújabb kinövései, az administratori rendszer s a horvátországi státuscsíny gáncsoltatnak. Mert világos volt hogy, ha e pontok keresztül mennek, s a felirat, miként szerkesztve van, felküldetik, vagy le kellend Apponyinak A válaszfeliratí viták a főrendeknél.

1847. lépnie a maga rendszerével a kormányról, vagy ha ezt a kabinet ezen első erélyes ostrom után feláldozni nem akarná, az országgyülés fog szétoszlatni. A kormánypárt ennél fogva minden erejét ráfordítá, hogy némileg bebizonyíthassa, miképen az ugy nevezett administratori rendszerben semmi sincs, a mi akár az alkotmányossággal, akár a létező törvényekkel ellenkeznék. A törvénytárból felkeresték mind azon újabb s régibb törvényeket, melyekkel e kormányintézkedést valamennyire támogathatták. A szónoklat nagy mesterségével fejtegették a státustudományból merített érveket, a rend érdekét, az erős kormány szükségét és mind azon indokokat, melyek e kormányintézkedések mellett szólhattak.

Azonban felette nehéz volt azt igazolni, lehetetlen a közvélemény előtt diadalra vezetni, mi iránt magoknak is, ha tán nem egészen ellenkezett, legalább s bizonyára sokaknak ingadozott meggyőződésök, s miért csak pártérdekből küzdöttek; mit még el nem fogult idegenek is csak oly veszélyesnek itélték az alkotmányra nézve, mint a magyar nemzeti párt. « Világos — ugymond egy levelében Blackwell, az angol kormány hivatalos megbizotta, ki e gyülésről az angol ministeriumnak tudósításokat küldött — világos hogy, ha eltűretik, miképen e rendszer gyökereket verjen, a magyar intézményekbe lassanként az osztrák bureaukratiának egy neme fog beoltatni »... « E rendszernek végeredménye hihetőleg az volna, hogy Magyarország osztrák tartománynyá válnék, és az országgyülés puszta registráló tanácscsá, hasonlóvá az örökös tartományok L a n d s t a e n d j e i n e k gyüléséhez. »

A hat napi hosszas vitákat részletesen követnünk nem lehetvén, azokból csak egy beszédet akarunk idézni, Batthyáni Lajosnak alapos, a kormánypolitikát, az országnak Ausztriávali kapcsolatát s a szabadság ügyét szónoklati fény nélkül ugyan, de mély felfogással biráló beszédét, mely e nem sokára oly nagy szerepet játszandó státusférfiunak egyszersmind szilárd politikai jellemét is előnkbe tünteti.

1847.

Batthyáni Lajos beszéde

«...Hadd legyen — ugymond egyebek közt — nálunk is az adresse feletti tanácskozás criteriuma annak, hogyan itéli meg a nemzet képviselősége kormányát s kormányzóit, hogy igy nálunk is, mindjárt a diéta elején ezen votumból merít-hessen erőt a jó, vagy veszítsen hiteléből a rosz systhema; mert én is panaszt kivánok emelni mind a kormányzási mód, mind a kormányzó férfiak ellen.

«A mód vagy systhema ellen annyiban, a mennyiben az 1790-ki 10-dik törvényczikk keletkezte óta soha, de soha valósággá nem vált, és nemcsak teljesen nem, de semmiké-pen sem lépett életbe.

«Nem lépett életbe és nem tiszteltetett ezen törvény sem bel sem külpolitikájában Ausztriának.

«A külpolitikában nem; mert hogyan tudott volna Ausz-tria oda állni Európa színe elébe, mint az absolutismus meg-testesült repræsentansa? Annak vallani magát, — és minden nemcsak saját, de még mások ügyeiben is, akkép mutatni be magát a világnak, ha szem előtt tartotta volna az 1790-ki 10-dik törvényczikk ama szavait: «hogy Magyarország ér-dekei a többi tartományok érdekeinek alárendelve ne legye-nek»; — ez úton pedig nem csak alá van rendelve a magyar érdek, a magyar alkotmányos irány, sőt ez kitagadva, töké-letesen desavouirozva és diplomatice ignorálva találja magát.

«Vagy tán azt merné valaki állítani: hogy a magyar ér-dekre nézve közönbös dolog az, vajjon Ausztria diplomatiája az alkotmányos, avagy az absolutisticus mérlegbe veti-e a maga voksát?

«Még jóslattehetség nélkül is kitalálhatni, hogy a köze-lebbi háború, elvek háborúja leend, és hogy azon két jelszó, mely bizonyos idő óta két ellenséges táborra osztotta a stá-tustudomány és a szónak férfiait, maholnap lobogókon lesz olvasható, melyek után rohanandnak Európa majd minden hadseregei; — vajjon akkor is közönbös dolog fog-e lenni a magyarra nézve Ausztriának külpolitikája: ha akkor zász-lóin nem a mindnyájunkat lelkesítő «alkotmányos szabadság,»

1847. hanem a törvényeink által száműzött « korlátlan hatalom » jelszava leend felirva?

« Kérdem, ha annyi-meg annyiszor emlékeztetve vagyunk, hogyan ne kivánnánk jogszerű, alkotmányos igényeinknek utósó consequentiáit, ne vennénk figyelembe vegyes házasságunkat (Ausztriával)?

« Kérdem, nem hasonló joggal kivánhatja-e a monarchia erősbik fele, hogy a kormány, mind kül mind bel politikájában, egyaránt mellőzvén az absolutismus utósó consequentiáit az összes monarchiára nézve, modificálja ő is eljárását és dogmáját azon factor nagyságához, melynek sem sympathiái sem érdekei nem egyeznek össze az absolut rendszerrel?

« De ezt ő mind eddig nem tette.

« Ha belpolitikáját nézzük Ausztriának, a mennyiben az a nem magyar tartományokat illeti: mit látunk ott örvendest, mi biztosítót, mi reménygerjesztőt? Semmit!

« Örvendetest nem; mert mindenek előtt az tűnik mindenki szemébe, miszerint Ausztria belpolitikája soha nem keresett, soha nem talált magának más támaszt, más garantiát Ausztria különféle nemzetiségeinek egymás iránti antipathiáin kivül, mint a bureaukratiát.

« Biztosítót nem; mert ha látjuk, mily vas következetességgel folytattatik azon absolut irány, mely Alsó-Ausztria szabadalmait I. Miksa óta II. Józsefig megsemmítette, és, II. Leopold daczára, azóta ismét felelevenűlni nem engedi; — ha figyelembe veszszük, mily elvek frígyességét fogadta el az ausztriai kormány északon, és mily elvekét taszítja vissza délen: akkor meg kell győződnünk, hogy hiányzik minden alkotmányosságot biztosító szellem azon tanácsteremben, hol a nemzetek sorsa felett vettetik el a koczka.

« Reménygerjesztőt sem találunk; mert akár áll az, mi én előttem axioma, hogy t. i. egyáltalában nem fér meg ugyanazon kormánypálcza alatt az uralkodás korlátlan rendszere a korlátolttal, a nélkül hogy ezen két incompatibilitas egymásra corrosive ne hasson; — akár áll az, mit mások állíta-

nak, hogy csak a kölcsönös engedékenység és assimilatio teheti tűrhetővé ezen vegyes házasságot: — mind a két esetben bizonyos, hogy nincs mit reményleni azon keresztény házasságban, hol épen a vallásbülönbség okozván a surlódásokat, azon fél, mely ugy is csak a kötött házasság óta tért át egy más confessiora, s ez által épen ő idézte elő a bajt, — ha, mondom, azon fél most, közeledés helyett, thalmudja és prófétáira kezd esküdni.» 1847.

«Szerintem nem megy ki egyre: vajjon a mutatkozó alkotmányos mozgalmak oda viszik-e a dolgot az örökös tartományokban, hogy maholnap az egyik tartomány alkotmánya biztositékul szolgáljon a másiknak? Vagy hogy ezek ezentúl is elnyomatván, egy felül az irígység, más felül a lenézés tovább is függőben engedje maradni alkotmányos életünk felett Damocles kardját.......»

A főrendi ellenzék azoknak sorából is nyert több szövetséget, kik eddig részint hivatalaiknál, részint véleményszínezetöknél fogva állandólag a conservativ elveknek valának pártolói. Sőt még azon diadalát is ünnepelte a hazafiság, hogy ámbár e tárgy élesen a kormány ellen fordíttatott, s tulajdonkép kárhoztató itéletet foglalt magában: az országos méltóságokat viselők közől mégis többen találkoztak, kik az alsó ház felirati javaslatát elfogadták s egyszersmind a kormánynak a megyei igazgatásban tett önkényes intézkedéseire is határozottan kimondták a rosszalást. Ilyen volt, például, Batthyáni Imre főlovászmester, ilyenek Vay Ábrahám, Gyürky Pál, Károlyi György főispánok.

A főrendi többség mindazáltal, miként előre látható volt, a kormány pártján lévén, meghiúsitá az alkotmány, szabadság és népjog érdekében oly hosszan folytatott nemes küzdelmet. Az alsó ház felirati javaslata félrevettetett s helyette Szerencsy István főpohárnok inditványa fogadtatott el, mely lényegére nézve viszhangja volt Somsich kormánypárti inditványának.

A kormánypárti főrendek, midőn az alsó ház felirati ja-

1847. vaslatát visszavetették, azon nem egészen alaptalan reménynyel kecsegtették magokat, hogy mig fölötte a két ház egymással pár izenetet váltand, az alatt az alsó házban is változást fognak szenvedni a szavazati viszonyok. Épen ez időben tartatván a megyékben az évnegyedi közgyülések, a kormány minden lehetőt megkisértett pártja s kivált az administratorok által, hogy pótlékutasításokat eszközöljön ki a követek számára, melyek kötelességökké tegyék Somsich inditványának pártolását. A nemzeti párt sem maradt ugyan tétlen, midőn a kormánypárt erőködéseit észrevette; sőt az országgyülésen azzal biztatta magát az ellenzék hogy, ha tán sikerül is a kormánynak egy pár megyében a maga előnyére megváltoztatni az utasítást, több megye fog találkozni, mely az országgyülési vitatkozások után, elébbi utasításai ellenére, most Kossuth inditványát, illetőleg az alsó házi feliratjavaslatot fogja pártoltatni követei által. Kossuth azonban nem tartá tanácsosnak megkisérteni a pártok erejének újabb mérlegezését; s a kormánypárt nagy bámulatára egy, eddig szokatlan lépést javaslott az alsó háznak.

A válaszfelirat letétele. Ily vitatárgyakban, minőt most a válaszfelirat képezett, az alsó ház, ha javaslata a főrendi táblától el nem fogadtatott, többszöri izenetben ügyekezett engedékenységre birni a főrendi többséget. Most Kossuth azon inditványnyal lepte meg a házat, hogy miután a képviselők a főrendeknél ellenkező véleményre akadtak, s velök arról, hogy mi nézetei vannak a képviselő testületnek az ország állapotáról s a kormány politikájáról, vitatkozni nem lehet; ők pedig a nemzet őszinte nyilatkozatának a király elébe juthatását gátolják: az alsó háznak nem marad egyéb teendője mint, ragaszkodva kijelentett nézeteihez, a felirási javaslatot letenni, s a benne megérintett sérelmeket külön feliratokban részletesen terjeszteni fel a királyhoz.

A letétel majdnem oly szenvedélyes vitatkozást idézett elő, mint elébb maga a felirati javaslat. A kormánypárti képviselők mindenkép azon voltak, hogy ezen inditvány félrevettessék.

Egy közőlök annyira ment, hogy mondaná, miként a főrendek az adresse-t félreértették, s meg volna győződve, hogy érettebb meggondolás után azt némi csekély módositással elfogadandják. De hasztalan volt minden ügyekezetök; hasztalan erőködött maga a személynök s táblai elnök is ama remény felmutatásával más véleményre birni a rendeket, miként a két ház a felirat felett, ha az újabban visszaküldetik, hamar meg fog egymással egyezni. Kossuth letételi inditványa többséget nyert; s a jelentékeny okmány, bár nem jutott is a fejedelem elébe, sőt épen ezen körülménynél fogva, miszerint a képviselők készebbek voltak elállni annak további sürgetésétől, mint sem eltűrni a benne kifejezett elvek megcsonkíttatását, igen nagy hatást tőn a kormánynál. 1847.

Ha a válaszfelirat egyszerűen letett javaslata hiszekegye volt a nemzet politikai irányának: a közös teherviselés és az örökváltság kérdéseiben rejlett az eszközök legfőbbje, mely a nemzeti átalakulást elővarázsolhatja, s mely nélkül a haza, bár mily üdvösek legyenek is különben irott törvényei, tettleg sem alkotmányosan önálló, sem erős, virágzó nem lehetendett soha. Közös teherviselés, örökváltság.

E két kérdésben közvetlenül a nép érdeke foglaltatott; és a néptől csak ugy lehetett követelni csatlakozást a nemességhez az alkotmány védelmében, ha az érdekek, az átalakitás lombikából, igazságosan egyesítve, fognak kikerűlni. De különben is, a nép nagy tömegének állapotjavulásától s az anyagi érdekek fejleményétől lévén az ország felvirágozhatása feltételezve: alig létezett már oly véleményárnyalat, mely ezen országgyülésen, hol nem egyedül elvek diadala, hanem tényleges reformok kivántattak, e kérdéseknek a nemzet életére kiható fontosságát be nem vallotta volna. Nem arról volt többé a kérdés; legyen-e a reform? hanem arról: miképen, mily korlátok közt legyen?

A közös teherviselés iránt novemb. 29-kén Szemere Bertalan tőn inditványt, egyszerűen, mert, miként mondá, felesleges a bővebb fejtegetés e tárgyban, mely, hála istennek s a

1847. felvilágosodás és önzéstelen hazaszeretet diadalának, pártkérdésből nemzeti ügygyé fejlődött, s mely minden reformoknak anyira kezdő betűje, hogy «a mely nap a közös teherviselés elve kimondva s alkalmazva lesz, a napon lesz Magyarországnak alapja letéve másodszor.» Inditványa röviden abból állott: «mondják ki és állitsák fel a karok és rendek a közteherviselés elvét a házi s hadi ádóra és az országos pénztárra nézve. Szólítsák fel a főrendeket ezen elvnek elfogadására, miként arra is, hogy az elfogadás esetében egyezzenek meg egy országos választmány kiküldésében, mely az elfogadott elvet gyakorlati s kellő alkotmányos biztositékok mellett alkalmazza.»

Alig találunk a nemzetek fejlődésének történelmében szebb jelenetet annál, melyet a magyar nemesség felvilágosodott, nagyobb részének önzetlen, nagylelkű buzgalmában látunk, melylyel a köz jó miatt kiváltságairól lemondani, jogait az alsóbb osztályokra is kiterjeszteni ügyekezett. A magyar nemességet általában forró honszeretet s a szabadság védelmébeni hüség jellemzé minden időkorban. E történelmi multjának dicsősége iránt most sem volt az érzéketlen; s az óhajtás, e dicső multat szenytelenül megőrzeni, a többi nemzetgazdasági s politikai indokok közt, melyek a közös teherviselés elvének elfogadását már oly sürgetőleg követelték, most is nem a legcsekélyebb súlylyal birt a nemesség előtt ezen áldozat megtételében. És e tekintetben bizonyára történeti emlékű maradand Kossuth beszédének ama része, melyben ő, a nép legkitünőbb szónoka, itéletet mondott a nemesség ezredévi szereplése felett azon időpontban, melyben ez a privilegium teréről lelépni s a nép tömegével egygyé olvadni, jogban és teherben aránylag osztakozni készült. A nemesség e büszkeségét, e kegyeletét dicső multja iránt ügyesen használta fel a szónok indokul a közös teherviselés elfogadására.

«A magyar nemességet — ugymond — egy ezredév historiája e nemzet lételének talapzatává szentelte fel. Ő irta be a ma-

gyar nevet, e jövevény nemzetiség nevét, Európa nemzeteinek 1847.
arany könyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitörűltenek, de azt nem, melyet bele a magyar nemesség férfikarja irt. Ő vívta első sorban az ország lételének harczait; ő volt Európa táborszeme századokon át; s minden viharok között is nem tűnt fel nagy, epochalis eszme Európában, mely a nemesség közrehatása mellett, hamarább vagy később Magyarhon földébe átültetést nem talált volna. Hogy Magyarország lett, hogy Magyarország van, az ő műve. És e közben a magyar nemesség az, mely jármot tűrni nem tanult soha, mely a szabadság aranyfonalát kezéből soha egészen ki nem eresztė, melynek nevéhez egy historiai emlék csatlakozik, minővel az európai szárazföld egy nemzete sem dicsekedhetik, — azon historiai emlék, hogy mióta ez ország Magyarország, itt az absolutismus törvényesítve nem lett soha. Mind ez a magyar nemesség műve.

«Már kérdem én: ki lehetne oly kába, hogy ezen nemesség politikai állását annihilálni akarhatná? Mi bizonyosan nem, mert azért ver szivünk minden dobbanása, hogy a szabadság közkincscsé legyen, hogy mennél többekre kiterjesztessék. Nem lehetünk hát oly fonák szándokkal, hogy a szabadság védeit szaporítani akarván, munkánkat ritkitással kezdenők, és kezdenők azon sereg lefegyverzésével, mely elég erős volt egy ezred éven át azt maga is megvédeni.... Nem, mi akarjuk, hogy a nemesség azon politikai súlyt megtartsa e nemzet közéletében, melyre historiája, birtoka, alkotmányos gyakorlottsága és századokon átszőtt ezer meg ezer viszonyok által hivatva vagyon. De hát kérdem: mi módon lehet azt megtartania? Az által talán, ha az adómentesség szabadalmához ragaszkodva, magát a néppel s igazsággal folytonos ellentétbe helyezi? Nem, t. rendek, axioma az, hogy miután a zsarnokság ideje lejárt, politikai hatalmat csak azon úton lehet fentartani, a melyen szereztetett. De hát azt gondoljuk-e, hogy a magyar nemesség köztehermentesség által szerezte hatalmát s politikai súlyát? Ez úton nemcsak hogy

1847. soha sem szerezhette volna azt, de sőt, ha ezen úton járt volna, lételét sem ismerné a historia, mert a polgári állodalom oly természetű, hogy politikai heréket nem tehet hatalmasokká... Hajdan a honvédelem mindennapi szüksége volt a legnagyobb, volt az egyedüli közteher. És a nemesség magát ezen teher alól nem csak ki nem huzta, de sőt egyedül viselé, egyedül hordá azt vállain, s annak dicsőségében csak renkivüli alkalmakkor adott részt más néposztályoknak. És tevé ezt annak öntudatában, hogy a herék nem lehetnek hatalmasok. A közteherviselés azon alap, melyen a nemesség politikai súlya fölemelkedett; ez lételének, ez jogainak kútfeje... Ha tehát óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya s annyi becses historiai előnyei fentartassanak, ennek csak egy utja van, az t. i. hogy az élettel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon; mert ez sokáig semmi esetre fenn nem tartható: hozzá ragaszkodni tehát nem tenne egyebet, mint a fentartható előnyöket is compromittálni. — Én pedig nem óhajtom, hogy a nemesség semmivé legyen; hanem óhajtom, hogy legyen a többi polgárok között, mint testvérek közt a hű első szülött, a hazának erős szögletköve, kinek vezérlő állása az ifjabb testvérekbe önbizalmat önt. Ura nem lehet a nemzetnek, de lehet vezére; ez gyönyörű hivatás, ezt tartsa meg, ezt megtarthatja, de csak azon áron, ha visszatér azon alaphoz, melyen politikai hatalma felemelkedett; s az adómentességről lemondásának árán épségben veszi meg Sybilla kilencz könyvét, melynek első hármában meg van irva, miként tarthatja fenn a nemesség a jövendőnek osztályában a nemzet első szülöttségi jogait. Ennek most utósó lehetsége áll a nemesség előtt, ha az adómentességről lemondását most megszavazza: — még most az önkénytes müve lehet, egy új boglár historiai koszorujában. De új tényezők vannak a küszöbön: — bebocsáttatásuk feltartózhatlan, s a lemondás érdeme és igy annak bére sem lehetend többé a nemesség egyedüli sajátja.»

Azonban a képviselőknek e kérdés körüli meggyőződése

gátolva volt szabad nyilatkozatában az utasítások által, mit 1847.
e tárgyban egy megye sem mulasztott el adni képviselőinek. Az utasítások többségénél fogva nem lehetett az egész adókérdést egy szavazat által eldönteni. E kérdés már a lefolyt években három ágra szakadva tárgyaltatott, s ezen alakban keltek az illető utasítások is. Házi adó, hadi adó, és országos pénztár a haza felvirágoztatására: ezek voltak külön czímei a közös teherviselés részeinek. Az akkori hangulat egyik vonása gyanánt érintsük meg, hogy a nagy birtokosok főleg a házi adó iránt nem nagy rokonszenvvel viseltettek, félvén, hogy a megyei gyülések, melyek ezen adó kivetésében szabadon intézkedtek, könnyen igazságtalanságot követhetnek el a kisebbségben lévő nagy birtokosok irányában. A hadi adónak egyszerű elvállalását azok ellenezték leginkább, kik a nemességet a kormány számadás nélküli adókezelésének alávetni nem akarták. Azt hitték ugyanis, hogy a kormánynak számadásra kötelezése az által meg fog nehezíttetni, ha már a nemesség is ezen feltétel nélkül fogná a hadi adóbani részesülést elvállalni. Az adózásra tehát készeknek nyilatkoztak, mihelyt a kormány a megajánlott adó mire forditásáról részletesen számolni akar. A harmadikat, az országos pénztárt, már alig ostromolta valaki; legbuzgóbban pedig Széchenyi hazafi lelke óhajtotta, ugy tekintvén a dolgot, hogy vajmi sokára huzódnék el az ország közlekedési s egyéb anyagi szükségeinek pótlása, ha bevárni kellene, mig a nemzet az ország közjövedelmeinek mire forditása feletti vitát a kormány ellen kedvező sikerrel végzi el.

Tanácskozás közben, az ügy őszinte barátainak nem volt nehéz megmutatniok, hogy különben bármi fontos, és külön kérdés gyanánt méltán a legnagyobb buzgalommal követelendő azon biztositék, mely szerint a nemzet kellő befolyását az adó kivetése, beszedése s mireforditása tekintetében a kormány irányában épségben fentarthassa; mindazáltal a közös teherviselést ahhoz, conditio sine qua non gyanánt kötni, a közügy nagy hátramaradása nélkül többé nem lehet.

1847. A kérdés ez által igen megkönnyíttetett, midőn az novemb. 31-kén, minden feltétel hozzákötése nélkül, de mégis a külön három czím alatt, szavazatra bocsáttatott. A képviselők utasításaik szerint vegyesen nyilatkoztak. Voltak ellenzékiek, kik egyik vagy másik adónemre tagadólag szavaztak; és voltak kormánypártiak, kik mind a három adózásra nézve elfogadták a nemesség hozzájárulását. A végeredmény szerint, a házi adó többséget nyert, a hadi adó kisebbségben maradt, az országos pénztár végre, egy két megyét kivéve, közakarattal lőn elfogadva. Az elvek életbeléptetésének módjait a főrendekkel vegyesen egy országos bizottmánynak kelle kidolgozni.

A főrendek conservativpárti része azonban nem tudta eltitkolni idegenkedését a házi adótól; s e szirten már már hajótörést szenvedendett az alsó ház inditványa, ha István főherczeg nádor maga közbe nem lép. Mihelyt ő e hangulatot észrevette, egy inditványnyal lépett fel, miszerint t. i. a főrendek is hozzájárulván a képviselők javaslatainak országos választmány általi kidolgozásához, az egyes adónemek megvitatása s elfogadása a jelentés utáni időre halasztatnék. Az inditvány elfogadtatván, a nagy kérdés a később beállott eseményekig függőben maradt ugyan a főrendeknél; az általános adómentességnek mindazáltal köztök sem találkoztak már pártolói; s az egész táblán — miként Széchenyi szokta mondani — a megkövesült conservativoknak csak egy «antidiluvianus exemplárja» maradt fenn báró Vécsey Miklós személyében, ki a közös teherviselés minden ága ellen, a régi nemesi privilegiumok szellemében szónokolt. —

Örökváltság. Az urbériségek örökös megváltását, a nagyobb birtokuak egyike, Lónyay Gábor tette, a rendek házában, inditványba. E tárgy az, mely iránt legsebesebben megtisztúlt s megállapodott a közvélemény. Az örökváltság azoktól, kik benne a demokratia rémalakját látják vala feltünni, tizenöt év előtt még oly veszélyes, államfelforgató reformnak tartatott, hogy buzgóbb pártolása miatt Wesselényi Miklós hütlenségi perbe fogatott, Kölcsey pedig, az ünnepelt szónok, oly diesően be-

töltött követi székéről lelépni kényteleníttetett. És az idősb nemzedékből ki nem emlékezik az 1834-ki nov. 10-ki és decz. 10-ki ülésekre, melyekben az örökváltság országgyülési harczaink egyik legnevezetesbikét, a legszenvedélyesebb s legmagasztosabb vitatkozást idézte elő? Most az már vitára is alig szolgált okul: inkább fejtegetés mint küzdelem alakjában folyt a tanácskozás, melynek eredménye lőn, hogy Lónyay inditványa elfogadtatott s országos választmány neveztetett, mely az úrbéri terheknek a földes úr teljes kármentesitésével s reá nézve kötelezőleg, az állodalom közbenjárásával eszközlendő megváltásáról részletes javaslatot dolgozzon ki. 1847.

Még fényesebb diadalát ünnepelte a szabadelvű radikalismus, melynek zászlóján egyik jelszóul «a szabad föld» állott kitűzve, az ősiség kérdésében. Az ősiségi birtokjogot még csak imént egy nagy sereg a nemzetiség fő támaszának, az alkotmány alapjának hirdette elfogultságában. Most maga a conservativ kormánypárt vezére, Somsich Pál tette meg az inditványt annak eltörlésére, mi természetesen az ellenzék által, daczára annak, hogy e reform jelenlegi kezdeményezését az ellenfél tőle eltulajdonította, nem kevesebb örömmel fogadtatott. Az ősiség eltörlése.

A harcznak, melyet az ellenzék a kir. előadásokra adandó válaszfelirat tárgyalásának alkalmával a bécsi kormányrendszer ellen megkezdett, a válaszfelirat letételével koránt sem szakadt vége. Mind untalan újra s mind hevesebben megkezdetett az ama sérelmek egyikének vagy másikának felvétele által, melyeket a válaszfeliratban csak átalánosan kivántak volna megemlíteni; mert midőn a válaszfelirat letétetett, egyszersmind végzéssé lőn, hogy e sérelmek orvoslatát mennél elébb s külön feliratokban sürgessék az ország rendei. E sérelmek a horvát tartományi gyülés rendezése körül elkövetett státuscsínyt, a görög nem egyesült vallást érdeklő önkényes kormányintézkedést, az erdélyi részek ügyét s az administratori rendszert foglalták magokban. Az e kérdések

1847. felett támadt, annyi hévvel, oly szenvedélyesen folyt viták kimenetelétől függött, vajjon a nemzet vagy a kormány iránya emelkedik-e diadalra? — megmarad-e vagy lelépend a maga rendszerével Apponyi a kormányról? — alkotmányos vagy az absolutismusnak utat törő szellemben fog-e keresztülvitetni a nemzeti állapotok átalakulása?

A horvátországi sérelem. A horvátországi sérelem, mint tudjuk, e két pontból állott: 1) hogy a horvát tartományi gyülés a kormány egyoldalú parancsa által szabályoztatott, s e szerint abban a nemesség személyes szavazatától megfosztatott, csak a bán által meghivottaknak adatván szavazati jog; 2) hogy a túrmezei nemesség a Zágráb megyében eddig gyakorlott választási és szavazati jogában szinte kormányparancs által megkorlátoltatott. Elvileg egyelőre is lehetetlen volt ugyan törvénysérelmet nem találni abban, hogy ezen alkotmányos kérdéseket a kormány egyszerű parancscsal döntötte el, holott a kérdés csak az lehetett: vajjon az országgyülésre, vagy a horvát tartományi gyülésre tartozik-e azoknak elintézése. Minden esetre tehát csak alkotmányos elvekről, nem pedig a tartománynak az anyaországgali viszonyairól volt szó e kérdésekben. Nehogy azonban az illyr párti horvátoknak legtávolabbról is alkalom nyujtassék elnyomatás felől panaszkodniok, az országgyülés, mielőtt e kérdések eldöntésébe ereszkednék, azokat egy választmány által bővebben megvizsgáltatni kivánta. E mérsékletre annál inkább felhivatva érezte magát a képviselők testülete, minthogy a két horvát pártnak ez országgyülésen jelenvolt tagjai egymással eleitől fogva heves harczban álltak: a túrmezei gróf, Jozipovich Antal, a magyar-horvát párt feje, a nemesség szavazatának kizárásával megválasztott horvátországi követeket számtalanszor nem csak törvényteleneknek jelentette ki, hanem egyenesen követelte is a rendektől, hogy Horvátország képviselőinek el ne ismertessenek, s ezen kivánatát Horvátországból felküldött petitiokkal támogatta. Ha e kivánatok s kérelmeknek minden bővebb vizsgálat nélkül enged az országgyülés, köny-

nyen a részrehajlás vádját vonandá magára, minthogy épen 1847.
ellenzéki tag s oly tárgyban emelte a panaszt, melyben a többség kétség kivül az ő pártján állott. A képviselő ház tehát egyelőre sértetlenül hagyta a horvátországi követek állását, s méltányos kiméletből a pártok iránt, a megbizott választmány tudósitásáig egyszersmind a kormány ellen emelt vádnak vitatását is elhalasztotta.

Azt lehetett volna reményleni, hogy ezen kimélet után a horvát-illyr párt irányában, az egyetértés, vagy legalább a békés viszony a horvátországi követekkel nem fog megzavartatni. De a béke, fájdalom, nem sokáig tartott. Az összeütközésre a magyar nyelv tárgyában alkotandó törvény szolgált alkalmul. Miután az országgyülést megelőzött évek alatt többször történt, hogy a horvát törvényhatóságok a magyar vármegyék leveleit, mivel magyarul voltak szerkesztve, el nem fogadták, mulhatatlanul szükségessé vált a nyelvviszonyokat Horvátországban positiv törvény által szabályozni. E végett azon törvényjavaslat hozatott ismét szőnyegre, mely a mult országgyülés alatt nem nyert kir. sanctiót. A vitatkozás, melyet e felett a horvátországi követek nagy hévvel kezdtek meg, nem kevés keserűséget ébresztett a kedélyekben, bár a rendek a magyar nyelvet Horvátország beligazgatására kiterjeszteni nem szándékoztak, hanem csak a horvát hatóságoknak a magyarokkali érintkezésében kivánták azt a latin helyett hivatalossá tenni. E keserűséget nem is annyira e kapcsolat nyelvének minősége, mint inkább ama mellék kérdés öntötte el a vitatkozáson mely, a nyelvvel kapcsolatban, a felett támadt: vajjon a szlavoniai három megye, Verőcze, Pozsega és Szerém Magyar- vagy Horvátországgal van-e egyenes kapcsolatban? Tapintathiány volt Kossuthtól, ehhez még egy újabb vitatárgyat dobni a szőnyegre, Horvátország nevezete fölött. Eszébe jutott neki, hogy a régente Horvátországnak nevezett tartomány jelenleg nagyobb részben a török birodalomhoz tartozik; a mi pedig belőle még fenn van, jobbára a határőrvidéket képezi; e miatt tehát a Zágráb,

1847. Varasd és Kőrös megyékből álló tartományt inkább a « kapcsolt részek » nevezete alatt kivánta említtetni a törvényben. E véleményétől utóbb elállott ugyan, észrevévén, hogy e határozatlan nevezet később majd a Magyarországhoz tartozni követelt szlavoniai három megyére is könnyen kiterjesztethetik; de inditványának visszavétele által már nem volt képes egyszersmind a keserűséget is kitörleni a kedélyekből, mely a kibékülésre némileg mutatkozott hajlamokat ismét elmérgezte.

Egyébiránt maga a hivatalos nyelvet illető törvényjavaslat, mely Horvátország beligazgatásában a gyakorlatban lévő latint hagyta meg hivatalos nyelvül, sem volt képes megnyugtatni a horvátokat, kik tartományuk kebelében a magok nyelvét óhajtották már tenni az igazgatás közlönyévé. A szűkkeblűséget, melyet a rendek többsége e tekintetben elárult, lehetetlen nem gáncsolni; mert kétséget nem szenved, hogy a mily igazságos és méltányos volt az ő követelésök, hogy a magyar koronától függő Horvátország az anyaországgali viszonyaiban s érintkezéseiben ennek hivatalos nyelvével éljen: szint oly jogos volt a horvátok követelése, a latin helyett saját nyelvöket használni beligazgatásuk körében. Sokan a Horvátországban fenforgó pártraszakadások s különösen az új divatu, ugy nevezett illyr s a régi horvát nyelv miatt vívott harcz s belső meghasonlás érveivel ügyekeztek igazolni a törvényjavaslatot; de mily gyönge volt ez indok, s mily méltánytalan az e miatti rendelkezés Horvátország beligazgatási nyelvét illetőleg, a főrendek házában maga Batthyáni Lajos kimutatta.

« Sem az igazsággal, sem a józan politikával össze nem fér az, — ugymond — hogy mi, kik felhagytunk a reménynyel, hogy a magyar nyelvet a kapcsolt részekre ráparancsolhassuk, őket egy holt nyelv használatára akarjuk szorítani. Ez oly zsarnokság, melynek példája a történetekben nincs; ily félszeg és gyáva eszköz az egész világnak roszalását és kaczagását idézné fel. Két tekintet van itt: az igazság

1848.

követelése és a politika. Az elsőbbiket már érinté; s némelyek csak a politikának kivánnak e kérdésnél súlyt adni, azon szempontból indulva: salus reipublicæ suprema lex esto. Ha nem volnánk a létező törvények birtokában; ha a magyar nyelv diplomatikai polczra emelve még nem volna: hódolna e nézetnek s elismerné, hogy lehet politika, melynek az igazság rovására van tanácsa; de a dolog ily állásában, itt a politikát feltalálni nem tudja. Nemzetiségünkre nézve el van vetve a mag, annak felvirágzását nem kell többé féltenünk. Más most a teendő: feladatunk az, hogy alkotmányosságunkat valóságra emeljük. Ennek biztosítása s kifejlesztése mellett kell buzognunk; ez által teszszük le nemzeti nagyságunk talpkövét. Nemzeti nagyságunk azonban nem mozdíttatik elő, ha mi, bizonyos jövőben, Magyarország határait csak nyelvünk honosíthatásáig akarnánk terjeszteni. Bekövetkezhetik még az idő, hogy Magyarország régi határait visszanyerje; s e reményről le kellene mondanunk, ha a nemzet nagyságát a magyar nyelvhez kötnők. Nem a nyelv affinitása szabja a geographiai határokat. Angol-, Francziaországban, mindenütt szembetünő, hogy elszakadt egy része a nemzetnek, mely ugyanazon nyelvet birta, s hozzá csatlódott egy más, mely más fajból származott; mi bizonyítja, hogy a politikai affinitások többet hatnak a nemzet nagyságára, mint a nyelv affinitása. Azon kell hát lennünk, hogy oly alapot keressünk, mely a szomszéd nemzeteket mágnes gyanánt hozzánk csatolja; oly institutiokat vívjunk ki, melyek bámulásukat, irígylésöket idézzék elő. A kapcsolt részekben létező idegenkedés megszüntetése végett tehát be kell bizonyítanunk, hogy nem vagyunk gyávák az erősek —, és zsarnokok a gyöngék ellenében; hogy alkotmányunkat is tudjuk védeni, a külön nemzetiségeket is tisztelni. E tekintetben nincs reánk nézve veszély, mert egyebet nem kiván mint, hogy fentartva diplomatikai nyelvül a magyart, belügyeiket illetőleg, a latin nyelv helyett a horvát nyelv használhatása mondassék ki. Ez megszüntet minden

1848. ellenünk lévő vádakat, és szóló szívesen oda veti népszerűségét áldozatul, ha ezt elérheti. »

A mire nézve Batthyáni Lajos a nemzetiségi féltékenység által vezérlett közvélemény ellenére oly férfias véleményfüggetlenséggel nyilvánítá nézeteit, s a mit a rendek többsége most, a rendes körülmények közt, elfogadni még nem akart: a nemzet azt egy hónap eltelte után, midőn saját nemzetiségét és alkotmányosságát teljesen biztosítva, a nemzetet a maga urává lettnek látta, minden nehézség nélkül megadta, de már későn, a horvátoknak.

Az ellenzék, hogy a maga czélját, Apponyi kanczellárnak s az ő rendszerének megbuktatását, könnyebben s biztosabban elérhesse, a válaszfelirat letétele után oly parlamenti taktikát követett, miszerint a reformi kérdések tárgyalása közben egymás után ama sérelmeket is szőnyegre hozta, melyek a letett válaszfeliratban megemlítve voltak. E sérelmek fejtegetései mind megannyi rohamos támadások voltak a kormány s annak alkotmányellenes rendszere ellen. Mihelyt egyik felhozott sérelem kimeríttetett, vagy bővebb tárgyalása az illető választmány jelentéseig elhalasztatott: azonnal felvétetett egy másik, hogy igy mindig legyen a szőnyegen oly tárgy, melyből a kormányt ostromolni, rendszerén rést törni lehessen. Azon vezérek harczmodorát követte az ellenzék, kik nem lévén elég erősek egy nagy csapással tönkre tenni ellenöket, azt folytonos nyugtalanítás, minduntalan ismételt támadás által ügyekeznek legyőzni. Miután a horvátországi sérelem a választmány jelentéseig elhalasztatott s a horvát követekkel a nyelv s Horvátország nevezete fölött folyt viták bevégeztettek, Kossuth azonnal a magyarországi részek, az ugy nevezett « partium » kérdését melegítette fel.

A partium kérdése.

Miként tudva van, e sérelem abból állott, hogy a kormány az 1836-ki 21-dik törvényczikk rendelete szerint, Kővár, Középszolnok, Kraszna és Zaránd megyéket Magyarországhoz visszakapcsolni s ennek folytán e részek képviselőit a törvényhozásra meghívni, mind eddig szándékosan elmu-

lasztotta; midőn pedig e részek hatóságai ellen a követküldés elmulasztása miatt, a törvényhozás meghagyása szerint, a főtörvényszék itéletet hozott, annak végrehajtását meggátolta. A kérdés olynemű vala, hogy abban ügyes szónok igen nagy erőt fejthetett ki és keményen sujthatta a kormányt. Egy részről azon indokok fejtegetése, hogy a nemzet annál erősebb leend a kormány irányában, mennél kevesebb részekre van szakadva s mennél inkább összefolynak minden elemei a haza középpontjában, szóval, a nemzeti egység eszméje, már maga is népszerű lévén, biztosan számithatott a közönség tetszésére. Más részről a bécsi kormányrendszernek a nemzet érdekei ellen ható irányát sehol sem lehetett kézzel foghatóbb módon felvilágosítani, mint e tárgyban; mert tagadni nem lehetett, hogy az említett 1836-ki 21-dik törvényczikk végrehajtásának elmulasztása által a kormány bűnös gúnyjátékot űzött a világos törvénynyel: nemcsak hogy a végrehajtást különféle hiú ürügy alatt elhalasztá; de a közvéleményt mind Erdélyben, mind különösen a visszakapcsolandó részekben valóban botrányos ármánynyal ügyekezett e részek visszakapcsolása ellen felizgatni; és azután az ekképen önmaga által előidézett nyilatkozatokat a törvény nem teljesithetésének támokai gyanánt mutatta fel. Kossuth két óráig tartott beszédében, melyet e sérelem felett mondott, nemcsak a közvárakozást teljesen kielégítette, hanem önmagát is meghaladni látszott. A nagy szónok beszédei közt van több, melyek, kivált az utóbbi forradalom korszakában, a szenvedélyeket hevesebben felkorbácsolták, az indulatokat szinte az őrjöngésig felfokozták: de nincs egy is, mely a tárgy teljes kimerítése, a sérelem alapos, meggyőző bebízonyitása, a hazafiuság szent érzelmeinek ihlettsége s az előadás ereje és szépsége által oly mélyen hatott s oly osztatlanul megnyerte volna mindenki tetszését, mint e remek beszéd. Előadása végén inditványozá, hogy ezen százados, botrányos sérelem haladék nélküli orvosoltatásának eszközlése végett a főherczeg nádor közbenjárása kéressék ki. «Szeretném, ugymond, meg- 1848.

1848. kérlelni a fergeteget, óhajtanám a törvény teljesitésének öröme felett elfelejteni a multak fájdalmát: kivetem tehát az orvoslat utósó reményhorgonyát a mérséklet kötelén, de azon határozottsággal hogy, ha ezen remény is csalna, jőjjön bár a mi jő, én a legszigorúbb törvényes eszközök elővételére vagyok kész, mintsem gyáva panaszszal tűrjük, hogy a magyar törvény, a törvényhozás méltósága, a birói hatalom törvényes hatósága, eltiportatva maradjanak.»

A beszédnek oly átalános, oly mély lett hatása, hogy a kormánypártiak kezéből, ha tán lett volna is különben kedvök a küzdelemre, a védelem minden fegyverei kihullottak. Babarczy, a kormánypárt egyik vezérszónoka, minden ellenvetés nélkül elfogadta az inditványt. És a gyülés elnöke a következő szavakkal mondá ki a határzatot: «Vannak örömünnepek miként a magán családok ugy a nemzetek életében; ilyen ünnepe a táblának e mai nap, melyen megmutatta, hogy midőn nagy nemzeti czélok forognak szőnyegen, a pártok el tudnak némulni, vagy önként adják magokat társul azok létesitésére.» És midőn a kormánypárt szónokai még csak megkisérteni sem bátorkodtak, védeni a kormányt az ellene annyi erélylyel, oly leplezetlenül kimondott súlyos vádak ellen, önként igazolták Kossuthnak a beszédje elején tett amaz állitását, hogy «ezen s hosonló abnormis állapotoknak kulcsát lehetetlen másban találnunk, mint — fájdalom! abban hogy, végelemzésben, sem a magyar dolgok felett a magyar kormány, sem az erdélyiek felett az erdélyi kormány nem intézkedik; hanem intézkedik mind kettő felett az idegen német bureaukratia. És ez a botrányos dolog legbotrányosabb kulcsa.» A közelgő márcziusban végre feltámadt nemzeti szabadság napjának sugárai ezen sérelmet is, annyi egyébbel együtt, eloszlatták a nemzet egén: a részek miatti sérelem megszűnt Erdélynek az anyaországgali egyesülésében.

Az administratori rendszer miatti sérelem.

Mind ezen pártküzdelmek közt azonban az administratori kérdés volt a legfontosabb, a harcz tulajdonképeni tárgya, a pártok törekvéseinek fő czélja; mert ennek eldöntésétől

függött: megmarad-e Apponyi a maga rendszerével a kormányon, vagy megbukik azzal együtt. Az országgyülés kezdetétől fogva egészen a márcziusi napokig e tárgy volt az országgyülési események fő rugója. Az administratori rendszerből eredt sérelem behatása alatt tűzte ki az ellenzék, válaszfelirati javaslatában, az ország igazgatásának teljes törvényes függetlenitését, mint egyetlen óvószert a kormány törvénysértései ellen. Ezen ügy irányábani állás határozta meg a követek színezetét; ez vont választó falat a pártok között; és az ellenzék ezt tekinté tagjai szilárdságának próbakövéül. « In hoc signo vinces » mondá Szemere, az ingerült hangulatban folyt vitatások alatt. A kormánypárt viszont igen engedékenynek mutatá magát az ingadozóbb egyének iránt, bár mely más ügyben csatlakoztak az ellenzékhez, feltéve s kikötve, hogy az administratori kérdésben neki fognak segédkezet nyujtani a kormány politikájának megmentésére. 1848

Az országgyülés megnyitásakor a negyvennyolcz közől mintegy harmincz megye követeinek volt egyenes utasítása, sérelem gyanánt tekinteni az administratori rendszert s annak megszűntetését sürgetni. És bár a válaszfelirati viták alatt a kormány minden követ megmozditott az administratorok által a megyei gyüléseken, hogy követeiknek e tárgyban kedvezőbb pótlóutasításokat küldjenek: az eredmény mégis azt tanusítá, hogy a válaszfelirati viták, melyek e kormányrendszer súlyos jelentőségét s veszélyes következéseit oly élesen kimutatták, nagy hatást tőnnek az országban, s a pótlékutasítások, melyek e viták befolyása alatt készültek, az ellenzéknek inkább kedvezének, mint a kormánynak.

Ehhez járult, hogy a válaszfelirat letétele után az alsóház bizottmányt nevezett ki; mely az administratori rendszerben rejlő sérelmeket részletesen előterjeszsze. Elnöke e bizottmánynak Bernáth Zsigmond követ, lelke pedig Kossuth, és munkája, mely jobbára ez utóbbinak tollából folyt, tükre vala a magyar közjognak. Kifejtve találtattak benne az ország alkotmányszerinti beligazgatásának minden elvei, s ezek-

1848. kel élesen szembe állítva az administratori rendszernek a municipalis életet s ezzel együtt az ország alkotmányos önkormányzását halállal fenyegető törvénytelenségei; szóval, a munka igen jeles, nagyszerű volt s méltán aggodalmakat ébresztő a kormánypártban.

A kormánypárt, bár a világ előtt jó reménységet színlett ez ügybeni győzedelme iránt, önmagát nem ringathatta többé illusiókban. A követek többségének utasítása az administratori rendszert kárhoztatta; a kormány alattomos csábitásai a követek közt nem biztattak oly sükerrel, hogy a kérdés felett támadandó nyilt vitákban a többség részére hajóljon; sőt bizton előrelátható vala, hogy a bizottmány jelentésének hatása eldöntő, s mihelyt az közzététetik, a csata vesztve leend a kormány részén.

E körülmények közt sem veszté el azonban bátorságát, nem mondott le minden reményről a kormánypárt. Egyenes nyilt eszközök, sőt, az utasítások miatt, a titkos lélekvásárlások sem segíthetvén többé ügyén, fondorlathoz nyúlt. Jól látta hogy, ha a választmány jelentése nyilvánosságra jő s a vita megkezdetik, ügye menthetetlenül vesztve van: ezt kelle, ezt akarta tehát minden áron meggátolni. A kormánypárt vezérei, január hónap folytán, titkon bizodalmas nyilatkozatokat tőnnek az ellenzék néhány előkelőbb tagjai előtt, jelentékeny concessiokat igérvén a kormány részéről, ha közremunkáló segedelmök által sikerülend az administratori kérdést oly módon elintézni, hogy a kormány megmentessék hibájának egyenes bevallásától, az administratorok letételének szükségétől s minden olyféle botránytól, melyet neki az ellenzék vezérei, különösen Kossuth, késziteni szándékoznak, s miknek következtében Apponyi kanczellári állását többé meg nem tarthatná.

Az alkudozás, melyet a kormány részéről Somsich és Babarczy képviselők és Lónyay János belső titkos udvari tanácsos vezetett, igen kényes természetű vala; mert tulajdonkép Kossuth s pártfelekezete ellen volt intézve, kiről és mely-

ről tudva volt, hogy e kérdésben nem fognak alkudozni. 1848.
Az ellenzék részéről Szentkirályi, Kossuth követtársa, Pázmándy, Lónyay Gábor és Menyhért vettek részt a titkos alkudozásban. A kormánypárti vezérek azt kivánták ezen ellenzékiektől, hogy szereznének többséget egy, az administratori ügyben kieszközlendő királyi leiratnak, melyben a vármegyei rendszer minden további sérelmes kormányintézkedés ellen biztosíttatni s azon igéret fog kifejeztetni, hogy a kormány nem nevezend ki többé administratorokat; s ezzel aztán e kérdés felett minden további vitának vége szakasztassék. Viszonzásul pedig azt igérték nekik, hogy a mondott áron a kormány is kész a reformkérdésekben engedményeket tenni az ellenzéknek; s különösen, hajlandó a városok rendezésének épen szőnyegen forgó kérdésében elfogadni az egyenes választást, a választási census megkisebbitését s a városi közgyülések hatáskörének tágitását.

Hogy azonban e titkos alkudozások a kormánypárt vezéreit egy ideig a süker reményével biztatták, annak oka nem egyedül ezen concessiokban feküdt. Volt ezeknek is része, kétségkivül, azon hajlandóságban, melyet a nevezett ellenzéki tagok a kormány tervére nézve nyilvánitottak. A városok rendezésének ügye egyike volt a reformkérdések legfontosbikának; különösen Szentkirályi, ki a városi rendezés codexének elkészitésében a mult országgyülés alatt annyi buzgalommal s előszeretettel működött, azt, köztudomás szerint, kedvencz tárgyaként ügyekezett előmozdítani; sőt, hihetőleg, leginkább is e reform keresztülvitelének kivánsága birta reá, hogy elfogadja a kormány ajánlatát.

De ezen kivül még a személyes viszonyokból eredt más hatékony okok is vegyűltek a játékba. Kossuth a maga pártfelei irányában koránt sem birt azon finom tapintattal s mindenkit lekötelező, kiméletes engedékenységgel és szerénységgel, mely az elmult országgyüléseken oly kedveltté s kivánatossá tette Deák Ferencz vezérletét. Bár az előkészitő tanácskozmányokban mindig Deák véleménye volt túlnyomó: ő

1848. megelégedett a vezérlet ezen nemével, megelégedett az egységgel, melyet bölcs tanácsai által pártjában előhozott; ő, bár maga is hatalmas szónok, másoknak sem irígylette a szónoki koszorúkat; sőt szívesen és sokszor engedte, hogy a mit ő inditványozott, ő fejtett s főzött ki a tanácskozmányokban, egyik vagy másik, szónoki hírre vágyó követtársa terjeszsze elő a nyilvános ülésben. Maga hiú, uralkodni vágyó nem lévén, senkinek hiúságát, senkinek kényesebb érzékenységét nem sértette: megelégedett, hogy az ügy az ellenzék értelmében és szándéka szerint győzzön, bár ki arasson is aztán közvetlenül koszorút a szószéken. Ezért az ő dicsősége semmivel sem volt kisebb: kedvessége, tisztelete ellenben egyre nőtt követtársai előtt, kik önként fejet hajtottak a lángeszű s mégis szerény, nem elbizott, nem kiméletlen, uralkodni nem vágyó vezérnek.

Deáknak e tekintetben épen ellentéte volt Kossuth. Bár az országgyülésen, törvényhozó minőségben, először jelent csak meg annyi idősebbek s már több országgyüléseken nagy dicsőséggel működött követtársak közt, mégis eleitől fogva azon elbizott felsőbbséggel ragadta meg pártja vezérletét, melyet előbb a hirlapvezetésben megszokott. Alig volt ugyan társai közt valaki, a ki tőle a vezéri szerepet eltulajdonitani akarta volna; de bár hallgatag megegyezéssel elfogadták is őt pártvezérnek, tőle méltán a Deákéhoz hasonló szerénységet s kiméletet igényeltek. Benne azonban nagyobb volt az uralkodási hajlam, kielégíthetlenebb a hírvágy, elolthatlanabb a népszerűség szomja, égetőbb az annyi jelességek mellett alaptalan féltékenység, s ezért kevesebb a mások iránti kimélet, mintsem hogy mind többeket el ne keserített s maga ellen fel ne ingerlett volna azok közől, kik, bár magok is jelesek, különben önként követték volna lángeszének ihlettségét, és szívesen belevegyültek rendkivüli szónoklatának megtapsolásába. Szerénytelensége, s legbensőbb barátaival is nem egyszer éreztetett felsőbbségi igénye, melynél fogva egyedül s mindig és mindenek felett tündökleni kivánt; az

erősebbeket elhomályosítani törekedett, a gyöngébbektől az alkalmat a kitünésre gyakran elragadta, mind meguntabbá, tűrhetetlenebbé tette uralkodási vágyát. Az erősebbek öntudata s a gyöngébbek hiúsága egyaránt megsértve vagy háttérbe tolatva érezte magát a szabadelvűség népszerűségét, a hazafiság dicsőségét, a szónoklat koszorúját, az ellenzéki párt minden érdemét monopolisálni vágyó büszke egyéniség által, kinek jelességét, kitünő tulajdonait egyébiránt senki, leghevesebb ellensége sem tagadhatta. 1848.

E viszonyok közt Kossuthnak saját pártja kebelében számos irígye és titkos ellensége támadt, kik közől többen még a pártügy kárával is készek voltak neki ártaniok, őt a közvéleményben megbuktatniok, s mind tűrhetetlenebbé vált dictatorságát magokról lerázniok. Már pedig az administratori sérelmet, melyet Kossuth, miként a választmány munkálatából kitűnt, mindenek közt leginkább összekötött a maga személyével, — leginkább óhajtott oly módon keresztül vinni, hogy Apponyi a maga rendszerével annak áldozatává legyen: e sérelmet tehát a kormány újabb terve szerint békésen elintézni annyit tett, mint Kossuthot megbuktatni vezéri állásából.

Miután a kormánypárt vezérei az ellenzék említett tagjaival s ezek által több másokkal is a kölcsönös engedmények s feltételek fölött mármár megegyeztek, a titokba a nádor is beavattatott. Előtte oly színben fejtetett ki a terv, mintha az, az értekezők megállapodása szerint, nem csak a kormánypártban, hanem az ellenzék nagyobb részében is alkalmas volna megelégedést eszközleni s a kitörendő vihart megfosztani villámaitól; mely módon nem volt nehéz megnyerni az ő nyomatékos hozzájárulását.

Az alkudozás és abból származott terv nem csak Kossuth, hanem Batthyáni előtt is nagy titokban tartatott; mert ámbár e két státusférfiu közt sem létezett már mindenben oly teljes egyetértés, mint az országgyülés előtt, e tárgyban még tökéletes volt köztök az egyesség s Batthyáni nem kevésbbé

1848. kivánta megbuktatni Apponyit és kormányrendszerét, mint Kossuth maga. Szemere sem volt beavatva a titkos alkudozásba; vagy ha tán volt is arról tudomása, nem állott a szövetségbe; mi később, midőn a titok fátyola föllebbentetett, tekintélyét nem kevéssé emelte az ellenzék s a közönség előtt s kétségkivül egyik oka volt annak, hogy a márcziusi események alatt a miniszteri tárczák betöltésénél elsőséget nyert Szentkirályi és Pázmándy felett.

A titkos megállapodás január végső napjaiban jutott Batthyáni és Kossuth tudomására Szentiványi Károly által, kit a kormánypárti vezérek, de sikeretlenül, szinte behálózni ügyekeztek. A nádort a cselről értesiteni nem lehetett, mert ő, ki a vett közlések után azon véleményben volt, hogy az administratori sérelem miatt a nemzet s kormány közt támadt feszültségnek a megállapodás szerint kiadandó leirat teljesen véget vetend, s minden botránynak elejét veendi, épen e leirat végett Bécsben mulatott. Mily nagy volt ennek következtében megdöbbenése, midőn a leirattal visszatérvén, látta, hogy az mind a két párttól, de különösen az ellenzéktől élénk visszatetszéssel fogadtatik!

Kir. leirat az administratori sérelem iránt.

A leirat, mely aztán eddig páratlan vihart ébresztett az alsó házban, következő: «Fönséges herczeg stb. kedvelt híveink! Folytonos királyi gondoskodásunk sokkal lényegesb részét képezi kedvelt Magyarországunk őszintén óhajtott és szeretve ápolt java és virágzása, semhogy azok között, mik erre bármely irányban hatást gyakorolhatnak, figyelmünket elkerülhették volna azon aggodalmak s különféle eszmék, melyek a megyei kormányzás körében a mult országgyülés óta tett intézkedéseink, — nevezetesen a fenforgó kivételes körülmények által igényelt, számosb főispáni helytartók kinevezése folytán, több törvényhatóságokban, a kedélyek eléggé nem sajnálható felingerlésével, sőt több helytt magának a közigazgatás nem csekély hátramaradásával és atyai szándokunk teljes félreértésével keletkeztek.

«És ezek annál fájdalmasabban hatottak atyai szivünkre,

minél számosabb példáit adtuk uralkodásunk első pillanatától fogva: hogy az ősi alkotmánynak s ennek szilárd oszlopait tevő megyei szerkezetnek szeplőtlen megőrzését, ugy a hazai törvényeknek, s ezek közt az 1790-ki sarkalatos 10-dik törvényczikknek is, sérthetlen fentartását megszeghetetlen királyi tisztünknek tartjuk, s minél erősebb és mélyebb azon meggyőződésünk: hogy midőn az érintett intézkedések által egyedül a közigazgatás és józan kifejlesztés tekintetében szükségelt, hatályos megyei és országos kormányzás üdvös sikeríthetésére czéloztunk, a végrehajtó hatalom törvényes köre legkisebb részben sem lépetett át. 1848.

« Neveli ama méltó fájdalmunkat azon tapasztalás, hogy az érintett módon ébredt féltékenység s azon balvélemény, mintha a hazai törvények által szentesített megyei szerkezet és kormányzói rendszernek az 1723-ki 56-dik t. czikkel ellenkező megváltoztatása czéloztatnék, a kedélyek nyugalma és a bizodalom csökkentésével nemcsak több törvényhatóságokban még folyvást létezik; hanem már a jelen országgyülésnek folyamatára is oly káros hatást látszik gyakorolni, melynek következtében az annak körébe tartozó komoly feladatoknak általunk legélénkebben óhajtott eredménydús megoldása tetemesen megnehezíttethetik.

« Miután tehát atyáskodó indulatunknál fogva legfőbb kivánságunk, hogy királyi székünk s hű Magyarországunk között az aggodalomnak bármi neme soha gyökeret ne verhessen, sőt már csirájában is elfojtassék: ezen okból Kedveltségedet és Hűségteket minden lépéseink törvényszerűségének s egyedül a hon javára irányzott törekvéseink egyenességének érzetében, csupán hű alattvalóinknak, habár alap nélkül keletkezett, de tényleg létező aggodalmuk tökéletes eloszlatása s a kedélyek mielőbbi megnyugtatása végett, saját ösztönünkből bizonyossá tenni kivántuk: hogy a főispáni helytartóknak százados gyakorlat szerint ugyan, de a körülmények igényeihez képest nagyobb számmal történt kinevezése által sem a megyék törvényes állása, sem a főispáni hivatal hatás-

1848. köre csonkittatni, sem valamely új, az 1723-ki 56-dik t. czikkely és az 1790-ki 10-dik t. czikk szellemével ellentétben lévő rendszer felállíttatni, avagy az 1827-dik évi pünkösdhó 28-kán, 6888 szám alatt ezen viszonyokra nézve kelt kir. válaszban kifejtettek, mellőztetni nem szándékoltatnak; hanem főkép az czéloztatott: hogy az előhaladt kor által okozott mozgékonyabb közéletnek változó jelenetei között, kivált a helyhatósági sajátságos viszonyok irányában önként megnehezült országkormányzásnak törvényes működhetése okáért, az ennek főkellékét képező megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás, a főkormányzóknak az 1723-ki 56-dik t. cz. rendelte állandó őrködése alatt gyorsabbá, szabatosabbá és hatályosabbá tétessék; — egyszersmind pedig, több főispánoknak személyes és hivatalos viszonyaiból eredt akadályok megszűntével a megyei főkormányzók, a méltóságukkal járó kötelességeiknek tökéletes teljesíthetése végett, azon állapotba tétessenek, mely az idézett t. cz. üdvös rendeletének teljes értelemben megfelelend.

« Újabban meggyőződvén tehát ebből Kedveltséged és Hűségtek, hogy kedvelt Magyarországunk kormányzásában, s a közélet lépcsőnkénti kifejlesztésében alkotmanyszerűségnél semmit inkább nem óhajtunk, midőn a törvényhozás elmellőzésétől egyébként is távollevő atyáskodó szándokunkhoz képest, az 1827-ki pünkösdhó 28-kán 6888 sz. alatt kelt kir. válasz tartalmához tovább is ragaszkodva, a főispáni helytartóknak kinevezését csak kivételes esetekre alkalmazni, a megyei szerkezetet pedig s a főispáni hivatal méltóságát minmagunk ezentúl is teljes épségben megőrizni, s az utóbbit, mihelyt az említett akadályok elenyészendenek, mindenütt törvényes hatóságába helyeztetni határozott akaratunk lenne, bizton várjuk: hogy ezen kir. nyilatkozatunk után az egyedül kedvelt Magyarországunk valódi javát eszközlő és a törvényes ösvénytől soha el nem távozó intézkedéseinket fiui bizodalommal kisérni, és a többekben támadt féltékenységtől felmentve, hazafiui törekvéseiket, az 1790ki-13-dik t. cz. rendeletét szem előtt tartva, elfogulatlanul azon komoly törvény-

hozási feladatokra fordítani fogják, melyeknek szerencsés meg- 1848.
oldásában az ország jövő boldogságának alapját, atyai szivünk pedig élénk óhajtásának teljesedését találná fel. Kikhez egyébiránt stb. Ferdinánd m. k. gróf Apponyi György m. k. Zsedényi Eduárd m. k.»

A kiralyi leirattal sem a conservativ sem az ellenzéki párt nem volt megelégedve: a conservativ nem, mivel abban szerfelett nagy concessiot látott a közvélemény iránt; az ellenzék sem, mivel benne csak üres igéreteket talált, melyeket soha sem szándékoznak teljesiteni.

Az ellenzék a leirt előzmények után a maga sorait e kérdésben megfogyva látván, a nyilvános ülés előtt három napig tanácskozott a teendőkről. Többen azok közől, kik a titkos alkudozásban részt vettek, névszerint Szentkirályi, Pázmándy és Lónyay Gábor, meghiúsulva látván várakozásukat, melyet a leirat által eszközlendő megelégedésre nézve tápláltak; sőt tapasztalván, hogy az ellenzék többi tagjai, a kormánypárt fondorlata által felingerelve, az administratorok ellen még hevesebb harczot kivánnak, mint előbb, — meggyőződtek hogy, ha a titkos megállapodáshoz hűvek maradnának, pártjokat kellene e fő kérdésben elárulniok, s a nélkül hogy Kossuth tekintélyének ártanának, önmagoknak kellene kilépniök az ellenzékiek sorából; ama megállapodástól tehát viszszaléptek. Egyedül Lónyay Menyhért maradt meg azután is a téren, melyre előbb közösen állottak.

De bár ekként visszanyerte is némileg tömörebb állását az ellenzék, mégis nagy mérsékletet látott szükségesnek a maga eljárásában. Ama három előkelő tagjának megtérése még nem biztosította neki a többséget; mert több esetben tapasztalta már, hogy egynémely megyének követei egymást ellenkező szavazattal megsemmitették, mitől most is méltán lehetett tartani. Ezen kivül mérsékletet tanácsolt mind a szőnyegen forgó reformkérdések szerencsés megoldhatásának tekintete, mind maga e királyi leirat is, mely önként érkezett s tagadhatatlanul közelítést foglalt magában a nemzeti közvélemény-

1848. hez. A leirat hevesebb megtámadásának ennél fogva igen kellemetlenekké válhatának következményei. Ha annyira tán nem megy is a kormány, hogy az országgyülést szétoszlassa; de legalább az igazság némi szinével vádolhatta volna a világ s az ország előtt az ellenzéket, hogy a körülményekkel megalkudni egyátaljában nem akar, s makacs ellenzéssel löki vissza a kormány legjobb szándokait még akkor is, midőn ez sérelmet orvosolni, a nemzet óhajtásainak megfelelni hajlandó; s mind ezt csak azért, mivel kivánsága nem egészen teljesíttetik.

E nézetek különösen a fenforgó kérdésben nagy súlyt nyerhettek. Mert habár kétségtelen, hogy az ugy nevezett administratori rendszer, következetesen keresztülvive, egy bizonyos idő multával, teljes diadalra emelheti alkotmányunk romjain az osztrák bureaucratiai absolutismust: az e rendszerből eredő minden sérelmeket azonban még sem lehetett oly világosan s kétségbevonhatlanul bebizonyítani a törvény betűivel hogy, miként, például, a partium kérdésében, elnémulni kényteleníttessék minden ellenmondás. E sérelem, bár mindenek közt a legsúlyosabb, az alkotmánynak s törvényeknek inkább szellemébe mint betűjébe ütközött, ugy annyira, hogy találtatnának kormánypártiak, kiknek hazafiui érzelmeit tagadni nem lehetett, s kik a magok szempontjából kiindulva, e kérdésben nem láttak sérelmet, habár különben megfoghatták is, hogy az aggodalmat gerjeszt az ellenzékben.

E körülmények s tekintetek arra birták az ellenzéket, hogy ő maga is tegyen némi concessiót a kormánynak, mely a közeledésre önként megtette az első lépést. A kormány, ugy látszék, bár csak kénytelenségből ugyan, de mégis kész volt már felhagyni az administratori rendszerrel, csak hogy azt botrány s hibájának egyenes bevallása nélkül tehesse. Ennél fogva semmitől sem félt annyira, mint az alsó házi bizottmánynak e rendszert illető munkálatától s annak tárgyalásától; mert e tárgyalás, Kossuth vezetése alatt, a kormánynak kétségkivül számos botrányos hibáit napfényre vala hozandó. Épen

e tárgyalás meggátlása végett szövettek ama fondorlatok is, 1848.
melyeknek a szőnyegen forgó leirat lőn eredménye. Az ellenzék e három napi tanácskozmánya tehát azon határozattal fejeztetett be: hogy eláll ugyan a választmányi munkálat felvételétől s a sérelem részletes tárgyalásától; de a leiratban adott átalános és puszta igérettel meg nem elégedhetvén, a sérelemnek az országgyülés folytában tényleges orvoslását kivánja: miszerint tudniillik azon harminczkét megyébe, hol most administratorok működnek, a régi törvényes hatáskörrel főispánok neveztessenek ki; a kanczellár pedig szűnjék meg egyenes összeköttetésben lenni a főispánokkal, hanem a kormány ezentúl, a törvények értelmében, a kir. helytartótanács által a megye közönségéhez intézze a maga rendeleteit.

A tárgy febr. 5-kén vétetett fel nyilvános kerületi ülésben. A fuladásig tömött terem, a sok jelekben mutatkozó kedélyingerültség, a hallgatóságnak, a belépő követeket, politikai színezetökhöz képest, hangos éljennel vagy piszegésekkel kisérő véleménynyilatkozatai: mind megannyi bizonyságai valának az élénk részvétnek, melylyel a közönség a fenforgó kérdés iránt viseltetik, s előre sejtették a bekövetkezendő ingerült vitatkozást.

A leirat felolvastatván, az ellenzék részéről Szentiványi Károly tette meg, az említett határozat szerint, az inditványt a felséghez küldendő válasz tartalmára nézve, kijelentvén: hogy pártja a specialis sérelmi tárgyalás terére még nem lép, s ezt csak kényszerítve teendi, ha mérséklete nem méltányoltatnék. A feliratban pártja nevében hálát kiván nyilváníttatni a fejedelem személye iránt, hogy az alkotmányt sértetlenül fentartani, s a megyei rendszer körül a törvényhozás utján kivül tett intézkedéseket megszűntetni igéri. De kimondatni kivánja, hogy a nemzet aggodalmai igen is alaposak, s azokat csak az új rendszernek még az országgyülés alatt megkezdendő tényleges megszűntetése által lehet eloszlatni: hogy szükséges intézkedni arra nézve, miképen a közigazgatás a helytartótanács utján vezettessék, a főispáni hivatal előbbi

1848. törvényes állásába visszahelyeztessék s a főispánok oda utasíttassanak, hogy ők ne administráljanak, hanem, az 1723-ki 56-dik t. cz. értelme szerint, az administratio felett csak őrködjenek.

Azonban Bereg követe, Lónyay Menyhért, ki társai közől egyedül maradt a titkos megállapodás által kitűzött téren, mindjárt Szentiványi után megtette elleninditványát, melyben azon hozzáadással kivánja háláját kijelenteni a fejedelem iránt, hogy megelőző leirata a nemzet aggodalmait megszüntette.

Miután a kormánypárt vezérei Lónyay inditványát elfogadták, még Kossuth szólalt fel, bővebben fejtegetve az ellenzéki inditvány horderejét. «Ha alkotmányunk az 1790-ki 10-dik t. cz. szerint életben s épségben volna — ugymond — s a fejedelem személyes akarata tüstént életbe is léphetne: akkor igenis megvárhatnók, hogy az adott szó nyomban végre is hajtassék... De miután ugy vagyunk a hogy vagyunk; miután az 1827-ki leiratban sem foglaltatik más mint az, hogy csak kivételes és rendkivüli esetekben fognak administratorok neveztetni, és mégis azt látjuk hogy, e kir. biztositás ellenére, harminczkét administrator van: ebből azt látjuk.... hogy a kormány eljárása nincs mindig összhangzásban a fejedelem akaratával.... Mi a loyalitás és kiegyenlítés terén állunk, s a kormánynak méltányolni kell azon mérsékletet, hogy az ország rendei, kiknek az administratori rendszer körül keserű egyes sérelmeik vannak, az egyes sebek felszaggatásához most nem nyúlnak; hanem az átalánosb rendelkezések szükségének kijelölésével megelégesznek, melyek ha végrehajtatnak, hiszem és remélem, hogy a nemzet aggodalma teljesen meg lesz szüntetve... És csak igy érezhetjük magunkat felmentve azon kedvetlen, de törvényes kötelességtől, hogy az e tárgybeli sérelmek részletes megvitatását, az e végre megbizott küldöttség munkálata nyomán, sürgessük s azonnal felvételni inditványozzuk.»

A szavazás végre szenvedélyes izgatottság s remegő várako-

zás közt megkezdetett. A megyék közől Gömör követével huszonhárom, Bereg inditványára előleg csak huszonkettő szavazott. Veszprém és Bihar megyék követei egymást megsemmítették. Midőn Bihar szavazásra szólíttatott, Reviczky, e megye második követe, a beregi inditványra szavazott; mire követtársa, Papszász, fölállván, könnyes szemekkel, a lelkesedés hangján kiálta fel, « hogy Bihar százados szelleme alkotmányszeretet volt, hogy demoralisatio ölte el a nemzeteket, s hogy neki nem kell hír, rang, dicsőség, hivatal, neki szabadság és haza kell! » Szavazatát szűnni nem akaró éljenvihar követte s az ellenzék számos tagjai feléje rohantak, kezét szorítani a szabadság lelkesedett védőjének. A nagy zaj és ingerűltség miatt, a szavazással egy párszor várakozni kellett. Tetőpontját érte el azonban a feszűltség s majd a vihar, midőn Simon, Soprony követe, állott fel, a szavazásra. A gömöri inditványra, Bihar és Veszprém szavazatainak egymást megsemmítő ellentéte után, a soproni követ felálltáig 23, a beregire 22 szavazat esett. Az ellenzék részére már biztosnak látszék a diadal; mert tudatott, hogy Soprony nem rég az administratori rendszer ellen adott pótutasítást követeinek. De ki festhetné le az ellenzék bámulatát s ingerűltségét, midőn Simont oly értelemben hallá szavazni, hogy, megyéje az administratori rendszert sérelemnek tartván, ő, küldői szellemében, Bereg inditványára szavaz. Ez annyit tett, mint utasítása ellen szavazni. Ekként 23 szavazat esett mind a két inditványra. Még csak Horvátország követei voltak hátra; tőlök függött a fontos kérdés eldöntése. Hogy azonban ők a kormánypárt részére adják szavazatokat, mindenki eleve is tudta; mit aztán szavazatuk nem is késett igazolni. 1848.

A beregi inditvány tehát Horvátország szavazata által többségre jutván, el lőn fogadva. És most a viharnak és zavarnak egy leirhatlan jelenete állott elő. A követek néhányai egymással heves szóváltásba eredtek, — minek következtében más nap reggel két párbaj vívatott, — és az elnök sokáig hiába ügyekezett csendet eszközleni.

1848. Midőn a zaj némileg csilapult, Kossuth emelkedett fel üléséből s csendet kért, mert, ugymond, a haza és szabadság jövendőjéről van szó. És aztán elkeseredett hangon kiálta fel: « Ám vessenek számot magokkal, kiknek tetszett a dolgot igy élére állítani; e szavazat következtében az országgyülésen béke többé nem lehet: legyen hát harcz, miután az engesztelődés ajánlatát visszataszították, — és lesz harcz az utósó perczig. Azon uraknak, kiknek utasítása az administratori rendszert sérelmesnek bélyegzi, tetszett Bereg inditványára szavazni: ám lássák; szóló őket feleletre nem vonhatja, de azt megjegyzi, hogy e szavazás által nincs még eldöntve, vajjon a rendek az administratori rendszerben fekvő egyes sérelmeket is el akarják-e dobni vagy nem? S ő most már inditványozza a választmányi munkálat felvételét.» «Tény, — mond egyebek közt — hogy harmincz megye az administratori rendszert sérelmesnek ismeri; s ennek ellenében mit jelenthet e szavazás?.... Gömör követe oly inditványt tett, melyet maga sem tartott jónak; de megtette azt hazafiui resignatioval, jó béke kedvéért, hogy megkisértse a közelítés ösvényét. Ezen út nem tetszett, sőt tetszett ingerültséget s aggodalmakat idézni elő. Maga a tény szól, hogy a czél nem más mint ő fenségét a nádort, ki ezen új rendszerben részt nem vett, szinte belevonni, hogy magas személyéhez támaszkodhassanak; de szóló minden erővel rajta lesz, hogy a nádor méltósága és népszerűsége fentartassék.... Kijelenti, hogy nem fesziti meg ugyan a hurokat pattanásig; de meg sem ereszti azokat »...

Simon, Soprony követe, nyiltan bevallá, hogy utasítása ellen szavazott, mert azon közgyülésen, melyből az kelt, az ellenzék mesterségesen idézte volna elő a többséget; s ő meg van győződve, hogy a közelebbi közgyülés szavazatát helyeslendi. Mire Szemere, hosszu beszédben megmutatván, hogy a kir. leirat a fenforgó aggodalmak egyikét sem szünteti meg s még csak el sem ismeri a sérelmet, — alkalmat vett Simon szavazásából kiemelni az utasítási rendszer czélszerűtlenségét. «Utasí-

tásokat lehet ugymond adni; de becsület és hazafiság egy darab papirossal a szívbe nem önthető.» 1848.

Az ülés a szavazat daczára eredmény nélkül s a legnagyobb izgatottságban oszlott szét; az elnök semmi végzést sem mondott ki.

Még több napig, de egyiránt eredménytelenül folyt a heves vitatkozás, mely által az ellenzék legalább a felirat szerkezetében ügyekezett megmenteni, a mit lehetett, a hajótörésből. Febr. 10-kén végre egy magán tanácskozmányban, melyet Kossuth Gömör, Bereg és Békés követeivel Szemerénél tartott, ezen utósó egy felirási javaslatot mutatott elő, mely elfogadtatván, az egész ellenzék által pártolandó vala.

Az új felirati szerkezet kevésben különbözött Szentiványi inditványától, melynek lényege abba ügyesen belé illesztetett. Most azonban, bár a társaitól szigorúan korholt beregi követ abban megegyezett, a kormánypártnak lőn ellene kifogása. Somsich és Babarczy az új szerkezetnek hevesen ellenmondott. A kedélyek ingerűltségében a vitatkozásnak és szóváltásnak mind újabb anyaga merűlt fel, s mennél tovább tartott, annál inkább elmérgesedni látszék a küzdelem. Miután igen számosan szólottak, Kossuth ismét hatásteljes modorában mutogatta az új rendszer alkotmányellenes irányzatát. És ha, ugymond, a kormánypárt annak megátalkodott védelmével az ellenzéket kényszeríti e reformokra szánt országyülést is gravaminalissá tenni: ám annak következményei reája esnek vissza; mert legyenek bár mik e következések — és Európa jelen forrongó állapotában nem kivánja megjósolni, mik lehetnek e következések, az ellenzék, pártoltatva a nemzet közvéleménye által, teljesen el van határozva, nem tűrni, hogy e gyűlöletes és veszedelmes rendszer gyökeret verjen. És valóban többen kijelenték hogy, ha a sérelem tényleg nem orvosoltatik, készek a hadi adót megtagadni. A nagy aggodalommal kisért szavazat végre most tizenhárom szótöbbséggel az ellenzéknek biztosította a győzedelmet.

Midőn e tárgy a főrendeknél febr. 29-kén szőnyegre ke-

1848. rűlt, Párisban a forradalom már diadalát ünneplte. Bizonyos tudósitások még nem érkeztek ugyan Pozsonyba a nagyszerű eseményről; de már a kósza hírnek is nagy volt hatása. Batthyáni Lajos és Teleki László, mint már az ellenzéki követek közől is többen, kijelentették, hogy az ügy fontosságához képest nagyon is engedékenynek tartják ugyan a rendek feliratát, s azt, bár vele megelégedve nincsenek, csak is azért nem ellenzik, mivel általa a rendek a kibékülés utját kivánták megkisérteni. A kormánypárt is megegyezett ugyan; de a feliratot, valamint azon többi, egyébiránt bár mily fontos tárgyalásokat is, melyek e heves vitatkozások alatt a városok rendezése, honositás, sajtótörvény stb. iránt folytak az országgyülésen, pár nap mulva elborították a még sokkal fontosabb váratlan események hullámtorlatai.

NYOLCZADIK KÖNYV.

Az átalakulás forradalomszerű betetőzése.

ELSŐ FEJEZET.

A párisi forradalom hirére támadt új reformirány.

A szabadelvű reformpárt már négy hónapon keresztül folytatta heves parlamenti harczait a kormány s a vele szövetkezett felső táblai conservativ többség ellen, a vég győzedelemnek mindinkább enyésző reményével. Alig volt már tagja az országgyülésnek, ki ama sükernek csak némi részével is kecsegtette volna magát, melynek majdnem biztos várásával kezdette meg törvényhozói pályáját. Az administratori kérdésben a szabad alkotmányosság s önkormányzat elve rejlett, s annak mikénti megfejtésétől függött a reform jövendő iránya: ettől függött, vajjon sikerűl-e a reformpártnak a maga demokrat s radikál szellemében kivívni az átalakulást; vagy kénytelen lesz annak vezetését a kormánynak engedni át, mely azt azután a maga érdekeinek gyarapitására irányozandja. A kormány, támogatva a felső tábla conservativ többsége által, minden erejét megfeszíté, minden hatalmában álló módot s eszközt ráfordított, hogy olyképen fejtessék meg a fontos kérdés, miszerint a nemzeti reformtörekvések vezetését egyszer mindenkorra kezére kerítse. És azok után, mik Apponyi kanczellár nézeteiről és szándékairól a közönségben elhírhedtek, alig lehetett kételkedni, hogy a kormány, mihelyt meggyőződik, hogy czélját jószerével el nem érheti, épen nem késendik feloszlatni az országgyülést. És valóban már rebesgetni is kezdették, hogy Bécsben

1848-ki márczius.

1848. mindinkább érik e szándok. Az alsó ház szabadelvű többsége a felső tábla ellenzékével irányban, törekvésben egygyé olvadván, változatlanul el volt határozva megvédeni a szabad alkotmányosság elvét s az átalakulás eddigi irányát, és hajlandóbb volt eredmény nélkül szétoszlatva látni az országgyülést, mintsem önkezével irná alá a maga bukásának itéletét. A kedélyek hangulata napról napra feszűltebb lőn; és miután az administratori rendszernek, mely az összes birodalmi miniszterium határozatából tétetett foganatba, teljes megszűntetését, mikép azt a rendek ez iránti feliratukban követelték, várni alig lehetett, a remény is mindinkább enyészett, hogy a viszonyok jobbra forduljanak.

Igy álltak az ügyek, midőn a párisi februári forradalom híre márczius első napjaiban Pozsonyba s az országba megérkezett.

A párisi forradalom hírének hatása. A bankjegyek hitelének csökkenése.

A hírnek mind az ország lakosaira, mind különösen a törvényhozó testületre rendkivül nagy volt a hatása. E hatás első eredménye lőn, hogy a közbizodalom a bécsi bank pénzjegyeinek értéke iránt mintegy varázsütéssel megcsökkent. A bécsi bank, mind a mellett is hogy magánintézet volt, függetlenségét a bécsi absolut kormány irányában nem volt képes megőrzeni. A kormány nem csak túlnyomó befolyást gyakorolt annak intézkedéseire, hanem budgetjének évenkénti deficit-jét is rendesen a banktól felvett kölcsönökkel fedezte, s igy ennek sorsát saját pénzügyi bonyodalmainak kerekéhez kötötte. Hogy e bank állapota, bár tulajdonkép osztrák intézet volt, Magyarországot is mélyen érdekelte, igen megfogható abból, hogy nálunk is a forgalomban lévő pénz legnagyobb részét e bank pénzjegyei tették. Midőn azért a februári forradalom szele a bécsi politikai láthatárt fellegekkel borítá el, a bank állapota is feszűlt aggodalom tárgya lett a közönségben; mert mindenki tudta, hogy a bank, a kormány szükségei pótolhatása végett, az értékalapnál sokkal több bankjegyet bocsátott ki. Mindenki a nyilvános pénztárakba sietett ennél fogva, bankjegyeit arany s ezüst értékre fel-

váltani s vagyonát a gyanított bukás előtt biztosítani. A bankban csak mintegy 20 milliónyi érczérték létezett, holott a forgalomban lévő bankjegyek névszerinti értéke a két száz milliót is meghaladta. Néhány évvel az előtt felényi érczérték is alig volt letéve a bank táraiban; de a bizodalom akkor rendületlen lévén, senkinek sem jutott eszébe vagyonát féltenie. Most azonban alapjaiban megrendűlt a bécsi financzrendszer. A közbizodalom enyészte a bankot elkerűlhetlen bukással, a kormányt elláthatatlan zavarral fenyegette, ha ez a dolgon még idején nem segít valamikép. Azt hitték, ha a váltani siető nép kivánsága kielégíttetik, néhány nap mulva a páni félelem is majd csak megszűnik. Midőn tehát látnák, hogy a nép oly tömegekben ostromolja reggeltől estig a pénztárakat, miszerint az eddigi pénzváltó helyeken mindenkit már a felváltás gépies munkájának túlhalmozottsága miatt sem lehet kielégíteni, több fiók pénzváltó helyek nyittattak meg. De a dolgon már ez sem segíthetett: a közönség tudta az érczérték elégtelenségét. A bizodalom a szakadatlan váltás daczára is egyre csökkent; a bukás elkerűlhetetlennek látszott, s mindenki aggodalmasan nézett azon nap elébe, melyen a felváltás betiltatván, vagy megszoríttatván, a bankjegyek értéke alább szálland, vagy, mint sok félénk hitte, egészen meg fog szűnni. 1848.

Pozsonyban a párisi események híre a pártszínezet természete szerint majd kitörő örömnek, majd súlyos aggodalomnak, minden színezetben majdnem lázas izgatottságnak lőn forrásává. A mérsékelt tagokat már a bankjegyek hitelének csökkenése is mély aggodalomba ejtette a jövendő miatt, melynek kétes borujában rémképek merűltek fel lelkök előtt. Balogh Kornél, Győr vármegye conservativ párti követe, küldőinek utasítása szerint, már márczius 1-jén bejelenté, hogy a fenforgó financzviszonyok tekintetében inditványt szándéka tenni az alsó tábla kerületi ülésében. Az inditvány, mely aztán márczius 3-kán meg is tétetett, röviden a következőkből állott: Balogh Kornél inditványa a pénzügy tárgyában.

1848.

«Visszatekintve Európa azon pénzbonyodalmaira, melyeket a franczia forradalom előidézett, s melyek következései a magán viszonyokra nézve még élénk emlékezetben vannak; s figyelmezve az újabb eseményekre is, melyek a pénzügyre már is befolyást gyakorolnak, lelkében aggodalom ébredt a forgalomban lévő pénzjegyekre nézve. A tárgy felett nem akar előidézni hosszas vitatkozást; mert czélja nem a hitel megrázkódtatása, hanem az aggodalom lecsilapítása. Azért egyszerűen inditványozza: kéressék meg ő fölsége, hogy a bank állása, különösen a forgalomban levő bankjegyek mikénti fedezettsége iránt a nemzetet felvilágositani s megnyugtatni méltóztassék.»

A reformpárti közvélemény hangulata.

De ezen inditványnyal, bár annak következtében a bank igazgatósága Pozsonyba rögtön küldöttséget utasitott, s a kedélyek megnyugtatása végett a bank állapotának kimutatását számos követekkel közlötte, a reformpárt legtöbb tagja már nem volt kielegítve. A századnak változatos viszontagságai között a bécsi udvar súlyos bonyodalmai több ízben alkalmat nyujtottak a nemzetnek, a tőle követelt számtalan áldozatokkal megváltania a maga mostohán kezelt érdekeit. A nemzet ezen alkalmakat, részint az okúlni önkárán sem tudó nagylelküségétől indittatva, részint ármányosan rászedetve, felhasználni mindannyiszor elmulasztotta. És utóbb mindig fölösen lett oka megbánnia mulasztását. Most azonban, midőn az administratori rendszer által okozott sérelem s ez iránt folyt viták a kormány iránt nagy elégedetlenséget ébresztettek s a kedélyeket heves izgatottsággal tölték el: a naponként érkező hirek, melyek mind nagyobb mérvben mutatták fel a párisi eseményeket, többekben rögtön megérlelték az elhatározást, a kinálkozó alkalomból a lehető legnagyobb hasznot eredményeztetni az alkotmányos átalakulás s egyátaljában a nemzeti államélet kifejtésének és megszilárditásának javára. Azoknak, kik ekként gondolkodtak, egyike volt Kossuth Lajos. De nem csak e nézetek s hazai czélok, hanem más személyes okok is munkásak voltak arra nézve,

hogy Kossuth ez alkalmat egy új irány előteremtésére felhasználja.

1848.

Kossuth szándékai s inditványai.

Gróf Széchenyi Istvánnál egy idő óta nagy fontosságú magán tanácskozmányokat tartottak a követi kar s felső táblai ellenzék néhány kitünőbb egyéniségei. Az ernyedetlen buzgalmu hazafi az országgyülés megnyitása előtt egy nevezetes munkát készitett a közlekedési ügy rendezéséről, melyet most az országgyülésnek is bemutatni szándékozott. E munkálat tulajdonképeni tárgya egy rendszeres és központosított vasuthálózat volt, melyet Pestről, mint a haza szivéből, négy fő irányban javasolt vezettetni az ország szélei felé. Azonban nem csak az teszi e munkát állandó becsűvé, hogy abban az ország anyagi érdekeinek virágzatra emelését tökéletes szakismerettel tárgyalja; hanem jelességét különösen neveli még az, hogy ezen anyagi kifejlést egyszersmind a legdrágább nemzeti érdekek biztositására irányozza. Miként már több ízben alkalmunk volt előadni, Széchenyi minden terveinek, összes reformtörekvéseinek sarkpontját a nemzetiség képezte: «a kiállitási erőkből politikai erőket késziteni, és mind a politikai, mind a kiállitási erőket a nemzetiség emelésére lefoglalni, fajunkat a civilisatio s míveltség magosabb fokára emelni, s ez által mind erkölcsi mind politikai tekintetben biztosítani», — ez volt az ő irányeszméje, s legfőbb czélja minden ügyekezetében. Ezen alapeszme bővebb kifejtésében fáradozék ő ezen legújabb munkálatában is. A központosított s onnan a részekre kiterjedő ipart, forgalmat és közlekedést végelemzésben a nemzetiség számára akará kamatoztatni. E nagy, e magasztos eszmét Széchenyi még sehol sem alkalmazta annyi következetességgel, mint ezen tervezetében, mely a különböző ajku népiségek érdekeit óvatosan kiméli ugyan; de az egész rendszer öszvege által, ha életbe léphetett volna, Magyarország nemzetiségi átalakulását kétségen kivül végrehajtandja. Széchenyi e munkálata egyenes ellentétben állott a vukovár-fiumei vasut tervével, mely körül Kossuth, miként említettük, oly sükerrel folytatta izgatását, hogy a követek nagy része is

1848. e terv pártolását hozta magával utasításában. Széchenyi tehát, mielőtt munkálatát az országgyülésnek bemutatná, magán körben kivánta azt megismertetni, megkedveltetni és pártoltatni a követi kar befolyásosabb tagjaival. A közmunkák vezetésének irányán s elvein kivül aztán még az anyagi javitásokra szükséges országos pénztárról, s más a gyüléseken már megpenditett rokon tárgyakról is élénken folyt e tanácskozmányokban az eszmecsere.

Széchenyi e közlekedési munkálata minden tekintetben jelesebb volt a vukovár-fiumei vasut tervénél. Soha sem is sikerült még Széchenyinek világosabban kitűntetni státusférfiui felsőbbségét, mint e terve által. A mint azt e tanácskozmányokban fejtegette, naponként több és több pártolót nyert annak számára, s lépésről lépésre szorította ki vetélytársát a pályatérről, melyet ez a fiumei vasuttal hosszu izgatása következtében eddig diadalmasan foglalt el a közvéleményben. Kossuth február vége felé már alig kételkedhetett, hogy Széchenyi közlekedési rendszere, mikoron az országgyülésen szőnyegre kerül, nagy többséget nyerend a vukovár-fiumei vasut terve ellenében; sőt hogy azt maga Pest vármegye is utasításul adandja követeinek, miszerint aztán magának is saját terve ellen kellend szavaznia.

Ez kétségkivül nagy csapás lett volna Kossuth tekintélyére, mely egy idő óta különben is mindinkább csökkent követtársai körében. Nagyravágyása, melytől elragadtatva, oly módon kezelte vezéri szerepét, hogy minden népszerű tárgy, minden fontosabb ügynek kedvező állása, minden sükernek dicsősége az ő nevével kapcsolatban merüljön fel a haza előtt, számos követtársai ambitioját megsértette. Ő nem birt azon vezéri ügyességgel s eszélyességgel, mely Deákot nem csak oly nagy tekintélyre emelte, hanem kedveltté is tette követtársai előtt. Deák számtalanszor tért engedett, alkalmat nyújtott az apróbb talentumoknak is magokat kitüntetniök. Ő, miután a maga véleményét az előleges tanácskozmányokban határozattá emeltette, miután a harcz taktikáját elrendezte,

a felhozandó védveket kifejtette: a nyilvános előadás dicsőségét hol egy hol más követtársának engedte át. Kossuth ellenben a helyett, hogy megelégedett volna a vezérlete alatt kivívott eredmény dicsőségével, a harcz dicsőségét is kizárólag magának akarta fentartani; mindig és mindenben maga akart fényleni tündöklő ékesszólásával; a nyilvános előadást, gyakran még akkor is, midőn az előleges tanácskozmányban másnak véleménye volt elfogadva, jobbára mindig magának kivánta fentartani. Nagyravágyása elnyelni, absorbeálni törekedett pártjának minden egyéb nevezetességeit. A kisebb talentumokban tehát, melyeket igy a kitünőbb szereplés alkalmától megfosztott, titkos irígység, neheztelés, gyűlölet támadt ellene. Mértékletlen vágya, népszerűségét, nevének fényét folyton emelni, csodált szónoklatával egyre tündökleni, a közönség előtt minden, még csekélyebb fontosságu kérdésnek is élén tűnni elő, — szóval, népszerűsége fényével minden mást elhomályosítani, még őszinte barátait is hidegebbekké tette iránta, mint annak az administratori kérdésben felmerült események elég tanuságát adták. A vezéri szerep, melyre őt pártja önként emelte fel, kényuralommá kezdett válni kezében; s társainak nagy része látszólag szabadulni óhajtott már a minden lépten érzett nyomás alól. Szóról szóra el lehet róla mondani, mit Hume Walpoleról mondott: «mérsékelt a hatalom gyakorlatában, korlátot nem ismerő annak igényletében. A hatalmat — s ennek eszközét, a népszerűséget, annyira szerette, hogy semmi vetélytársat nem tűrt. Bár szíve jó, kedélye szelíd s engesztelékeny volt, vele mégis senki nem mehetett sokáig együtt, ki szinte nagy igényeket nyilvánított. Fékezetlen elsőségi vágya tőle mindenkit elidegenített». 1848.

Követtársainak ezen növekedő elidegenedése nem maradhatott titok Kossuth előtt. Tapasztalta ő azt több alkalommal; tapasztalta különösen az administratori kérdés tárgyalásakor kifejlett pártoskodásban. A Széchenyinél tartott tanácskozmányok folytában pedig a közlekedési eszközök rendszere tárgyában oly igen csökkenni látta tekintélyét, hogy nem

1848. lehetett többé kételkednie miképen, bár mi nagy is a közönség előtt szónoklatának varázsa, a törvényhozó karban kevés idő alatt más kezekbe kerülend a vezéri pálcza, ha csak valamely véletlen esemény fel nem élénkíti nimbusának halványodó sugárait. Egy levelében, melyet február vége felé Pestre, rokonai valamelyikéhez intézett, a reménytelenség, sőt csaknem a csüggedés hangján irt a közel jövő fejleményeit illetőleg.

Ekkor érkezett meg a párisi forradalom híre. A hír nem kevesbbé izgatta fel hazafiui érzelmeit, mint nagyravágyását. Termékenyítő villanyként hatott az lelkén keresztül az országgyülési teendők egy új irányának előteremtésére, mely által mind az átalakulás ügyének egy új erőteljes lendületet adjon, teljesen biztosítván az alkotmányosságot; mind a maga enyésző tekintélyét helyreállítsa. E két czél közől, melyeknek egyike tisztán hazafiui érzelemből, másika nagyravágyásból eredt, melyik ingerlé őt nagyobb erővel a hatásra? — csak az tudhatja, ki a szivek és vesék titkait vizsgálja. A ki őt ismeré, annyit bizonyosnak tartott, hogy mind a két czélnak meg volt a maga része ama cselekvésekben, melyekre azontúl lelkének minden erejét összpontosította.

A reformpártnak három év óta legmagosabban kitűzött czélja volt a parlamenti kormányrendszer. Ebben remélte valósítani a nemzeti független államélet legfőbb biztosítékait; ettől várta a nemzeti átalakulás teljes bevégzését. A tapasztalatokból, melyeket 1832 óta gyűjtött, eléggé meggyőződhetett a szabadelvű párt: hogy független felelős miniszterium nélkül a reformot a maga elvei szerint keresztül nem vívhatja; hogy a kormány és nemzet, Magyarország és az osztrák monarchia között mind untalan megújuló surlódásokat, melyek a kifejlést hátráltatják, az ország erejét zsibbasztják, e rendszer elfogadása nélkül megszüntetni lehetetlen; meggyőződhetett, hogy bár a vármegyei rendszer elég életerővel birt eddigelé az enyészettől megóvni az alkotmányosságot: ezt teljes erejére csak a felelős kormányzat fejtheti ki; s e nél-

kül örökös hányatás lesz a nemzet sorsa alkotmányos és kény- uralmi irány között. 1848.

A parlamenti kormány szőnyegre hozatala.

E tekintetek birták arra Kossuthot, hogy már az országgyülés elején, midőn a válaszfelirat tárgyaltatott, szóba hozza a parlamenti kormányrendszert, és azt, hazánk alkotmányának teljes biztosítása végett, a monarchia valamennyi tartományaira kiterjesztetni kivánja. Akként nyilatkozott már akkor hogy, hite szerint, az lesz az uralkodó ház második megalapitója, ki a birodalom kormányrendszerét alkotmányos irányban reformálandja, s a fejedelmi trónt a népek szabadságára fektetendi le. Ezen agitatiot akkor, a könnyebben elérhető czélok nagy tömegében, sokan inkább népszerűségvadászatból, mint tiszta hazafiui törekvésből hitték származni. Mert bár azt, mint alkotmányos átalakulásunk biztosítására szükséges feltételt, mindenki óhajtotta; de létesithetése oly kevéssé látszott valószinűnek, oly kevéssé függött a magyar törvényhozás hatásától: hogy inkább a szép álmok, mint a valóságos czélok körébe látszék tartozónak. Még a legvérmesebb reményüek is, kik hajlandók kedvelt ábrándjaikat a valóság szinében tekinteni, oly bizonytalan s távol jövő ködében látták azt lebegni, hogy csak általában, mint igen kivánatos dologról szoktak felőle beszélni. Még az ugy nevezett centralisták is, kik azt doctrinájok alapkövének vallák, s elsőbbségét a megyei municipalis kormányrendszer ellenében a « Pesti Hirlap » hasábjain annyiszor s oly hoszszan vitatgatták, igen kevéssé bocsátkoztak alkalmazása részleteibe. Különösen arról, — mi mégis leglényegesebb pontnak tekintendő : hogy, ha ezen parlamenti kormányrendszer akár csak hazánkban, akár az egész osztrák monarchiában is valóban életbe lépne, mi módon volnának a Magyarország s a monarchia közti viszonyok elintézendők? — soha senki sem értekezett. Mi csak azt bizonyítja, hogy a rendszer kivánatosnak látszott ugyan; de valósitását a közel jövőben legbuzgóbb pártolói sem reménylették. Hogy azt mégis az alsó tábla, az országgyülés elején, a kir. előadásokra készült

1848. válaszfeliratba felvétetni sürgette: nem volt egyéb parlamentaris taktikánál, miszerint régtől fogva szokása volt az országgyülésnek, mennél többször szóba hozni ama nemzeti czélokat is, melyeknek valósultát csak a távolabb jövőtől reménylé. Csak érlelni, a moralis erő magosabb fokára emelni s mintegy népszerűsiteni kivánta az ilyetén kérdéseket a gyakori felemlités által, hogy, ha majd létesitésök ideje megérkezik, mint rég óhajtott, rég sürgetett czélt követelhesse azokat a kormánytól. Most különösen, midőn az admistratori rendszer a megyei kormányzat alkotmányosságát fenyegette, leginkább azért tétetett e taktika mozgásba, hogy a kormány könnyebben rábirathassék ama gyűlölt új rendszer eltörlésére.

A magas czélt azonban, mely eddigelé csak reménytelen óhajtások tárgya volt, s melynek válosulását a bécsi udvar önkéntes jó akaratától senki sem várhatta, most, a rendkivüli események, melyek híres bölcseséggel támogatott trónokat döntöttek le, s népeknek adták vissza szabadságát, nálunk is rögtön a lehetőség, sőt valószinűség látkörébe helyezték. Mert hogy a párisi forradalom súlyos bonyodalmakba ejtendi a bécsi kormányt, melyekben nagy concessiokkal is hajlandó leszen megváltani népeinek békés magaviseletét, már a bank hitelének ingadozása, s mi ettől el nem maradhatott, az egész financzrendszer megrendűlte is eléggé kezeskedett.

Kossuth tehát, kiben nagy mértékben létezett azon erély, azon erkölcsi bátorság, azon mindent merő s megragadó nagyravágyás, mely a férfiakat mozgalmas időkben nagygyá teheti, — a párisi eseményeknek mindjárt első hirére elhatározta magát, ismét szőnyegre hozni a független, felelős parlamenti kormányzat kérdését. A kisérlet oly tágas tért nyitott nagy agitatori tehetségeinek s rendkivüli szónoklatának, hogy bizton reménylette: miszerint azzal nem csak a nemzeti reformügynek nagy szolgálatot tehet; hanem saját hanyatló tekintélyét is a lehető legmagasabb fokra emelheti;

mert a czélnál, ha az sikerűlne, magát eleve is miniszteri széken ülve szemlélhette képzeletében. 1848.

Ezen indokoktól vezettetve, Kossuth a Széchenyinél tartott magán tanácskozmányokban nem késett szóba hozni a független miniszterium kérdését. Széchenyi aggódó hazafias lelkét balsejtelmek boríták el. Ő a kisérletet e kérdéssel, melyről eleve is kétségtelennek látszott, hogy a közönség által nagy lelkesedéssel fog felkaroltatni, s oly kezekben, melyekről szinte meggyőződött, hogy az elragadtatás hevében ritkán tudja megtartani a mérséklet korlátait, veszélyesnek látta a hazára nézve. Kétségtelennek tartá hogy, ha a kormány ellentáll: az eszme könnyen forradalomra vezethet; s az evvel karöltve járó esélyeknek rettegett kitenni imádott hazáját. Javaslá tehát: maradna az országgyülés a megkezdett irányban, mely a felett hogy biztos, a jelen rendkivüli körülmények közt szinte nagy fontosságu nyereményekre vezethet. De a körülmények kedvezésének csábereje s a lelkesedés, melyet Kossuth előadásának varázsa szűlt, ellentállhatlan hatalommal ragadta meg a tanácskozmány tagjait; s az inditványnak nyilvános ülésbeni megtétele minden további ellenészrevétel nélkül végzéssé lett.

Kossuth inditványa a felelős miniszteri kormányzat iránt.

Kossuth tehát, kit a jövendő nagy események előérzete magas lelkesedéssel töltött el, mely aztán szavainak árján szinte ragályossá lett a közönségben, márczius 3-kán Balogh Kornél említett inditványát alkalmul használva, a kedvező körülmények mikénti felhasználása iránt egy hosszu beszéddel lépett fel. Megemlítvén, hogy a bécsi bank viszonyainak részletes taglalatába bocsátkozni nem szándéka, felkéré a rendeket: hogy a perczek roppant felelősségének érzetében, az országgyülés politikáját azon magasságra emeljék fel, melyet az idő kiván. « Miután látjuk, ugymond egyebek közt, miképen az ausztriai financzialis viszonyok pénz és értékviszonyainkra minő hatást gyakorolhatnak: nekünk a bank kimutatásának kivánásánál nem lehet megállapodnunk; mert ez csak egy részlet, mely az egésznek következménye: ha-

1848. nem nekünk a magyar státusjövedelmek és státusszükségek számbavételét, az ország financziájának alkotmányos kezelés alá tételét, szóval, önálló magyar financzminiszteriumot kell kivánnunk. Különben a rólunk nélkülünk intézkedő idegen hatalom pénzviszonyainkat végetlen zavarokba bonyolíthatja. Ha ellenben felelős financzminiszteriumunk lesz, a királyi szék díszéről, hazánk szükségeiről, s minden jogszerű kötelességeink teljesitéséről, okszerű gazdálkodással gondoskodhatunk, s polgártársaink pénzviszonyait minden veszélyes fluctuatiók ellen biztosságba helyezhetjük.» Emlékeztetvén aztán a rendeket, hogy már a kir. előadásokra készített válaszfelirat tárgyalásánál szóba hozta a birodalom parlamenti kormányzatának szükségét, igy folytatja mind nagyobb és nagyobb lelkesedést ébresztő beszédét:

«Azóta népek nyerték vissza szabadságaikat, miknek ily közel jövőjét három hónap előtt alig álmodák. Mi pedig három hónapon át gördítjük fáradatlanul Sysiphus kövét. És az én lelkemre epesztő aggodalommal borul a mozdulhatlanság fájdalma. Vérző szívvel látom, miként izzad annyi nemes erő, annyi hű tehetség egy háladatlan munkában, mely a taposó malom kínjaihoz hasonlít. Igen is, t. rendek, mi rajtunk a fojtó gőznek nehéz átka ül; egy sorvasztó szél fú reánk, mely idegeinket megmereviti, s lelkünk röptére zsibbasztólag hat. De ha ekkorig csak azért aggódtam e felett, mivelhogy ama rendszer befolyása miatt kifejlődésünket, hazánk kipótolhatlan kárával, minden mértéken túl feltartóztatva látni fájlalom, s mert látom, hogy haladásunk alkotmányos iránya biztosítva nincs; és mert látom, hogy azon divergentia, mely a birodalmi kormányrendszer absolutisticus természete s a magyar nemzet alkotmányos iránya közt három század óta fenáll, kiegyenlítve maiglan sincs; s kiegyenlítve egyik vagy másik irány feladása nélkül nem is lehet: most már, t. rendek, nem csak e miatt aggódom, hanem aggódom a felett, hogy a bureaukratikus mozdulatlanság politikája a birodalmat dissolutióba sodorhatja; hazánkat pedig, melynek

önmagában, önmagával annyi teendője, melynek saját boldogsága végett minden erejére, minden fillérjére nélkülözhetlen szüksége van, sorvasztó áldozatokba, végetlen bajokba bonyolíthatja. 1848.

« Én a dolgokat ekképen látom, s mivel ekként látom, halaszthatlan kötelességemnek tartom, a t. rendeket tisztelettel felkérni: hogy figyelmöket ezen állapotra, s az e miatt hazánkat fenyegető bajok megelőzésére kiterjeszteni méltóztassanak. Nekünk, t. rendek, kiket a nemzet azzal bizott meg, hogy jelene felett őrködjünk s jövendőjét biztosítsuk, — nekünk nem szabad szem-behunyva várni, mig hazánkat a bajok özöne elborítja. Megelőzni a bajt, ez hivatásunk. És én akként vagyok meggyőződve hogy, ha ezt elmulasztanók, isten, világ, s önlelkiösmeretünk előtt felelősekké válnánk mind azon szerencsétlenségért, mely az elmulasztásból következendik. Ha egyszer a politika fonáksága miatt a békés kiegyenlítésnek, a fatum megkérlelésének ideje lejárt, s a koczka visszavehetlenül elvettetett; ha ennek megelőzésére a nemzet képviselőinek szabadon emelt loyalis szavát, mérlegbe vetni elmulasztottuk; ha odáig engedtük vitetni a bonyodalmakat, hogy csak áldozatok közt lehessen választanunk, melyeknek végét csak isten láthatja be: akkor a bánat késő leszen; a tétlenül elfecsérlett perczet a mindenható sem adhatja vissza. Én legalább e késő bánatnak, ha, mint hazafi, következéseiben osztozni, kénytelen leszek is; mint követ, felelősségében osztozni nem akarok.

« Méltóztassanak a t. rendek a franczia háborúk idejére visszaemlékezni. Mi közünk volt nekünk magyaroknak a franczia nemzet belügyeivel? Országgyülésünk együtt volt 1790-ben; de figyelmét az internationalis politikára ki nem terjeszté. S mi volt a következés? Az, hogy a nélkülünk, de rovásunkra elkövetett hibának átka 25 nehéz év tömérdek áldozatával súlyosodott szegény hazánkra. A nemzet vére patakokban omlott; értéke, vagyona örvénybe hányatott; s e tömérdek áldozat között látták apáink hazánk földén a távol

1848. nyugotnak diadalmas fegyvereit; e várost magát, törvényhozásunk szokott székhelyét, a győző hatalmában; a monarchiát bomlásnak indulva, büszke triumphator kegyelmének fonalán függeni. És láttak siralmas financzialis zavarokat, melyek, a birodalommali szoros kapcsolatunknál fogva, két státusbanqueroute irtózatos csapásaival nehezedtek szegény, ártatlan hazánkra. És e tömérdek szerencsétlenségben még csak azon vigasztalás is meg volt tőlünk tagadva, hogy mondhatnók, miként a fenyegető vész elháritására tettünk a mit lehetett, midőn még ideje volt.

« Isten ne adja, hogy ezen országgyülésre is ily itéletet mondjon egykoron a historia! Isten ne adja, hogy lelkünkre nehezedjék a bánatos gondolat, miként láttuk közeledni a vészt királyunk trónja, láttuk közeledni hazánk felé, és nem léptünk fel férfias határozottsággal azt elháritani; minden esetre pedig emlékezetünket a kötelesség-mulasztás vádjától megmenteni!

« Én tehát arra szólítom fel a t. rendeket, emeljük fel politikánkat a körülmények színvonalára; merítsünk erőt a dynastia iránti hűség érzetéből; merítsünk erőt a rajtunk fekvő felelősség s polgári kötelességünk érzetéből, nagy körülményekhez illő, nagyszerű határozottságra. Ezen körülményeket, miként a monarchián belül és a külföldön vannak, rajzolni nem akarom, mert közönségesen tudvák; de kimondom erős meggyőződésemet, miként a birodalombeli nyugalom bomladozásának, s ebből eredhető minden bal következéseknek valódi kútfeje a kormányrendszerben fekszik. Természetelleni politikai rendszerek is soká fentarthatják magokat; mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszu út fekszik. De vannak politikai rendszerek, melyek az által, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztettek; s végre elkövetkezik a percz, midőn azokat tovább tartogatni akarni veszélyes volna; mert hosszu életök megérett arra, hogy meghalhassanak. Halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. Tudom én, hogy elvénhedt rendszernek, mint

elvénhedt embernek, nehéz megválni egy hosszu élet eszméjétől; tudom, hogy fáj darabról darabra összedűlni látni, mit egy hosszu élet épitgetett: de midőn az alap hibás, a dűlés fátuma kikerűlhetetlen. És mi előttünk, kikre a gondviselés egy nemzet sorsát bizta, halandó ember gyarlóságai befolyást nem gyakorolhatnak. A nép örök, és öröknek kivánjuk a nép hazáját, s öröknek ama dynastia fényét, melyet uralkodónknak ismerünk. A mult kor emberei egy két nap után sirba szállanak; de a Habsburg ház nagy reményű ivadékára, Ferencz József főherczegre, ki első fellépésekor a nemzet szeretetét magáévá tette, egy fényes trónus öröksége vár, mely erejét a szabadságból meriti. Ezt ősi fényében megőrizni a mostani mechanismussal bajosan lehet; s én félek hogy, ha a nemzetnek loyalis nyilatkozványai közbe nem jőnek, ama politika az istenben boldogult szent szövetség egy újabb kiadásában keresend még tengődést. Pedig a szent szövetség első kiadásakor is nem ez mentette meg a trónokat, hanem a népek lelkesedése, egy oly lelkesedés, melynek alapja szabadságigéret volt. Dynastia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni mindig fog lelkesedés; mert szivből hű, csak szabad ember lehet; de bureaukratiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Életet és vért adhatnak a népek szeretett dynastiájokért; de egy nyomasztó kormányrendszer-politikáért egy verébfiunak sem lesz kedve soha meghalnia. Igen is, t. rendek, erős meggyőződésem, hogy dynastiánk jövendője a birodalom különféle népeinek egy szivben-lélekben egyesüléséhez van csatolva. Ezen egyesűlést, nemzetiségeik respectálása mellett, csak az alkotmányosság érzelemrokonitó forrasztéka teremtheti meg. Bureau és bayonett nyomorú kapocs. Én tehát inditványomban, melyet tenni akarok, dynastiai szempontból indulok ki, és istennek hála, hogy ezen szempont hazánk érdekével kapcsolatban van. 1848.

« Ki gondolhatna borzadás nélkül az eszmére, hogy e nép áldozatokba bonyolíttatik, szellemi és anyagi kárpótlás nél-

1848. kül, — ha mi ez országgyülésről szétoszlanánk a nélkül, hogy megvinnők a népnek, mit e törvényhozástól annyi joggal s oly méltán vár? Ki merné magára vállalni a felelősséget? Ki merné magára vállalni a jótállást, hogy a lelkesedés és áldozatkészség, melylyel e ház falait megrengethetjük, az életben is visszhangra talál? A t. rendek érezni fogják a körülmények súlyát; azért e viszonyokat tovább nem fejtegetem. Hanem egyszerűen általmegyek inditványomra, melyet ajkaimra a dynastia iránti hű ragaszkodás, hazánk s a nép iránti tartozás és felelősségem érzete ad.

«De mielőtt azt előterjeszteném, még csak azon egyet jegyzem meg, hogy inditványomban az országgyülés némely teendőit elszámlálandván, sérelmeket, mint minők a részek kérdése, a vallásügyi viszonyok, és különösen az oly fontos horvát ügy, azért nem említek; mert oly alapkivánatokat fogok előterjeszteni, melyek ha, a mint joggal hiszem, teljesednek, egyszersmind ezen sérelmek orvoslásának biztosítékát is magokban foglalják. Inditványommal tehát ezen nagy fontosságu kérdéseket is, és különösen a horvát kérdést, melyet ez országgyülésen megoldatlanul hagyni nem szabad, a biztos megoldás fokára akarom felemelni, változatlanul el lévén határozva hogy, ha a megoldás ez úton, melyen egyszersmind a multak sebeinek keserű felszakgatása is elmellőzhető, nem sikerülne: legyen bár a multak sebeinek felszakgatásával, a horvát kérdést lelkem egész rokonszenvével minden részleteiben felkarolni legsürgetőbb kötelességeink közé számitom, s hiszem, a t. rendek is hasonlóan vannak iránta lelkesedve. És most minden további motivatio nélkül felirást inditványozok ő felségéhez, melynek tartalma következő:

«Fölséges stb. A legújabb időkben kifejlett események elmulaszthatlan kötelességül teszik, figyelmünket azokra forditani, miket Fölséged uralkodó háza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkiván.

«Historiánkra visszatekintve, előttünk áll annak emlékezete, hogy három század óta alkotmányos életünket a kor igényeihez képest nem csak ki nem fejthettük, de sőt leginkább fentartására kelle minden gondjainkat fordítanunk. 1848.

«Ennek oka, hogy Fölséged birodalmi kormánya nem lévén alkotmányos irányu, ugy kormányunk önállásával, mint alkotmányos életünkkel összhangzásban nem lehetett.

«Eddig ezen irány csak alkotmányosságunk kifejlődését hátráltatta: most ugy látjuk, hogy az, ha tovább is folytattatik, és a birodalmi kormány az alkotmányossággal összhangzásba nem hozatik, Fölséged trónját és a pragmatica sanctionál fogva kedvelt kapcsokkal hozzánk kötött birodalmat elláthatlan következményekbe bonyolíthatja, hazánkra pedig kimondhatatlan kárt áraszthat».

«Fölséged minket reformokra hivott össze: mi régi óhajtásunkat láttuk ez által teljesedve, és buzgó készséggel fogtunk a munkához.

«Elhatároztuk, hogy a közös teherviselés alapján a nép közterheiben, melyekkel a megyei közigazgatást eddig egyedül fedezi, osztozni fogunk, s az ország új szükségeinek pótlásáról is hasonló alapon gondoskodandunk.

«Elhatároztuk, hogy az urbéri viszonyokbóli kibontakozást kármentesitéssel összekötve eszközöljük, s ez által a nép és nemesség közti érdekeket kiegyenlítve, hazánk boldogságának gyarapításával Fölséged trónját megszilárdítjuk.

«A katonai élelmezés és szállásolás terheinek megkönnyebbitése gondjaink főbbjei közé tartozik.

«A királyi városok és szabad kerületek közigazgatási és politikai rendezését halaszthatlan tárgynak tekintjük, s a népnek is politikai jogokban illő részesitésére az időt elérkezettnek véljük.

«Hogy földmívelésünk, műiparunk, kereskedésünk felvirágozására sikeres lépések tétessenek, hazánk méltán várja.

«De alkotmányos életünk is valódi képviseleti irányban igényel fejlődést; szellemi érdekeink a szabadság alapján

1848. ápolást követelnek. Honvédelmi rendszerünk nemzeti jellemünknek, s a honlakosok különböző osztályai érdekegységének alapján gyökeres átalakitást kiván; ez pedig ugy Fölséged királyi széke, mint hazánk bátorléte tekintetéből nem halasztható intézkedést tesz szükségessé.

«A magyar közállomány jövedelmeinek és szükségeinek számbavételét és felelős kezelés alá tételét tovább nem halaszthatjuk; mert csak igy teljesíthetjük azon alkotmányos tisztünket, hogy ugy Fölséged királyi székének díszéről, mint hazánk közszükségeinek és minden jogszerű kötelezettségeknek fedezéséről sikerrel intézkedhessünk.

«Sokban e kérdések közöl az örökös tartományokkali érdektalálkozás kiegyenlitésének szüksége forog fenn, mire önálló nemzeti jogaink és érdekeink megóvása mellett örömest nyujtunk segéd kezet.

«De arról is meg vagyunk győződve, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi s anyagi javára hozandó törvényeink csak az által nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, mely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása; — s ezért collegialis kormányrendszerünknek magyar felelős miniszteriummá átalakitását minden reformjaink alapfeltételének s lényeges biztosítékának tekintjük.

«Ekként fogtuk fel hivatásunkat.

«Ezeket, Fölségeddel egyetértve, ez országgyülésen szerencsésen megoldani elhatározott, komoly szándokunk.

«Ezt várja tőlünk a haza, ezt várják a nép milliói, ezt sugallja a hűség és ragaszkodás ösztöne, melylyel Fölséged uralkodó háza iránt tántoríthatatlanul viseltetünk; mert meg vagyunk győződve, hogy csak ezek által fektethetjük hazánkban a békét, nyugalmat, és bizalmas egyetértést oly szilárd alapra, miszerint azt váratlan eseményviharok meg ne ingassák; s a békének és elégedésnek ily biztositásával szerezhetjük csak meg az erők azon lelkesült összhangzását és gyarapodá-

sát, melyre Fölséged uralkodó háza minden viszonyok között nyugodtan támaszkodhassék. 1848.

«Ámde Fölséged velünk együtt érezni fogja, miként ezeknek eszközlésére béke kell, és kellenek zavartalan, nyugodt viszonyok.

«És e tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a pragmatica sanctionál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak; s melyeknek súlyát a legújabb külső események előreláthatlan fejleményei sokszerűn növelhetik.

«Nem akarjuk Fölséged atyai szivét a bomladozás ama jeleinek részletes felemlegetésével szomorítani, nem a pénzviszonyok tekintetében már is érezhető hatást fejtegetni; de a hűség ösztöne, s a rajtunk fekvő felelősség kényszerít kimondanunk: hogy mi, valamint a jelenkező bajok valódi kutfejét és saját elmaradásunk egyik főokát is a birodalmi kormányrendszer természetében találjuk: ugy erősen meg vagyunk győződve, hogy Fölséged az elkövetkezhető bal események legbiztosabb óvszerét, hű népeinek legbarátságosabb egyetértését, a monarchia különböző tartományainak legerősebb forrasztékát, s mind ezek által felséges trónjának s az uralkodó háznak legrendíthetlenebb támaszát abban találandja fel, ha fejedelmi székét, minden uralkodói viszonyaiban, a kor szükségei által mulhatatlanul igényelt alkotmányos institutiokkal környezendi.

«Azonban, Fölséges ur, az események isten kezében vannak. Mi bízunk a gondviselés ótalmában; de érezzük a kötelességet, gondoskodni, hogy Fölséged hű Magyarországát a bizonytalan jövendő ne lepje meg készületlenül. E gondoskodás halaszthatlan kellékeihez számitjuk mi a fenemlített átalakulási kérdéseknek még ez országgyülésen alkotmányos iránybani megoldását; és aggódunk, hogy a szokásos országgyülési alkudozások és kormányszéki tárgyalások collegialis rendszer-szülte hosszadalmassága a Fölséged atyai szándoká-

1848. nak s hazánk méltó várakozásának megfelelő sükert veszélyesen késleltetheti.

«És azért a királyi szék iránti tántoríthatatlan hűségünk szilárd bizalmával esedezünk Fölséged előtt: méltóztassék, a fenforgó rendkivüli körülmények tekintetbe vételével, legkegyelmesebb királyi akaratának teljhatalmu organumai, egyszersmind, a fenálló törvények szerint, hazánk legfőbb kormányszékének, a magyar kir. helytartótanács tagjai gyanánt, a közigazgatás külön ágainak megfelelő számban, oly egyéneket az országgyülésre utasitani; kik, mint a végrehajtó hatalomnak a hozandó törvények szerinti alakban gyakorlatára, Fölséged kegyelmes bizalmával előlegesen kijelölt alkotmányos organumok, — és kiknek, mint ilyeneknek, személyes felelősségük alá leszen a hozandó törvények végrehajtása is helyezendő, — országgyülési tárgyalásainkban közvetlen részt vegyenek; s Fölséged királyi szándoka iránt az ország rendeit tájékozva, s a kellő felvilágosításokat és kimutatásokat a kormány részéről, különösen a pénzviszonyok tekintetében is megadva, a fenforgó fontos kérdések megoldását oly sükerrel mozdítsák elő: miszerint a hozandó üdvös törvények mihamarább Fölséged kegyelmes helybenhagyása alá terjesztethessenek s általuk, a jelen körülmények bár mi váratlan fordulatának esetére is, biztosítva legyen hazánkban a béke, megszilárdítva a bizalmas nyugalom, s ezeknek alapján kifejthető azon szellemi erő és anyagi tehetség, melyben Fölséged tántoríthatatlan hűségünk mellett a bizonytalan jövendő minden eseményei között királyi székének legrendíthetlenebb támaszát fogja feltalálhatni.»

Az inditvány az alsó táblánál elfogadtatik.

Az inditvány s a felirati javaslat, mi más napon, az országos ülésben is egyértelmüleg, minden ellenvetés nélkül elfogadtatott, a miniszteri kormányzat puszta formáján kivül semmi újat, semmi olyast nem foglalt magában, mi a mérséklet s fenálló törvények szigorú korlátait meghaladta volna. Az ország független kormányzatát, melyért három századon át annyi vér folyt, számos békekötési szerződések és tör-

vények, különösen az 1790-kiek világos szavakban biztosítják. Mióta pedig a jelenkor reformtörekvései közt kétségtelenné lett, hogy az ország függetlensége a collegialis kormányrendszer mellett teljes épségében fenn nem tartható, a parlamentaris kormányzat, a felelős miniszterium fő czélja volt a nemzeti reformpárt törekvéseinek. Ez tette, miként fentebb láttuk, sarkpontját az alkotmányos reformpárt programmjának. Ezt sürgette válaszfelirati javaslatában az alsóházi szabadelvű többség is ezen országgyülés elején, mint a nemzeti átalakulás szükséges feltételét. S ennél többet a jelen felirati javaslatban sem kivántak az alsó ház rendei. 1848.

Az időközben felmerült európai nagy események tehát a magyar nemzetben nem támasztottak semmi új kivánatokat; hanem csak új indokokat nyujtottak azok valósitásának sürgetésére, mik, az alkotmányos reform normalis haladása szerint, több idő óta, fő czél gyanánt lebegtek szemei előtt, s mint hő kivánatok tárgyai már több ízben megvitattattak. A rendek oly szigorúan megtartani kivánták ezen első lépésüknél a mérsékletet, hogy még azon petitionak sem akartak helyt engedni, melyben az országgyülési ifjuság egy igen számos aláirással ellátott folyamodvány által a sajtószabadság nyilt megemlitését sürgette a királyhoz küldendő feliratban. A petitio fel sem olvastatván, egyszerűen a kérelmi bizottmányhoz utasíttatott.

Kétségtelen, hogy a reform párt e mérséklete s loyalitása eszközölte azt, hogy az alsó házi conservativ párt, mely a parlamentaris kormányzatot, a maga irányánál s a bécsi kormánynyali kapcsolatánál fogva elébb természetesen ellenzette: most az európai nagy események hatásának befolyása alatt, minden ellenvetés nélkül elfogadja. A feszültség és lelkesedés, melyet a már megtörtént nagy események híre, s a még történendők előérzete ébresztett, annyira megszállotta az alsó tábla egész testületét, hogy minden párt s véleménykülönbség elenyészni látszott e nagy reformkérdés tekintetében; melynek valósulását lehetetlen is volt mindenkinek

1848. nem kivánnia, ki magát hazafinak vallotta s hazája törvényes függetlenségét az országos szerződések és törvények holt betűiből teljesen életvalóságra eleveníttetni óhajtotta. Somsich, Babarczy, s mind azok, kik eddig rendszeresen ellenzeni szokták volt a szabadelvű többség irányát s végzéseit, a rendkivüli körülmények nyomása alatt elnémulván, egy szóval sem ellenzették, hogy a felirati javaslat a főrendekhez azonnal átküldessék.

A főrendi táblán egy ideig megakad.

A főrendeknél azonban huzamosabban megakadt az inditvány, mintsem a közönségessé vált lelkesedésben váratott. Az ellenzéki kisebbség ott is lelkesedve fogadta azt; de a kormánynyal kapcsolatban álló conservativ többség mondhatlan zavarban volt. Az inditványt egyszerűen ellenezni, annyi volt volna: mint a nagy reform iránt már hő vágyakra lobbant közönség haragjának kitörését előidézni. De elfogadni sem lehetett, mielőtt a bécsi udvar s kormány véleménye határozottabban tudatnék. A nádornak, ki, mint az uralkodó ház tagja, annak érdekeit képviselte, mint az országnak, a nemzet bizodalma által választott első hivatalnoka, az ország javát s érdekeit köteleztetett előmozditani, helyzete, e két oldaluságánál fogva, kényesebb és súlyosabb volt mint bár kié. Személyes hajlamai s vágya, nevét mennél népszerűbbé tenni, őt igen hajlandóvá tették az alsó tábla kivánatának pártolására; mig viszont a félelem, az udvar kegyét, ha annak érdekeit megsértené, s talán magas állását is koczkáztatni, elég hatalmas ösztön volt, őt, minden könnyelműsége mellett is, megóvni az elhamarkodástól. Eszélyes, tapasztalatdús, nagy tekintélyű, bölcs atyjának hiánya most kezdett sajnosabban éreztetni. Ő tehát, mihelyt hirét vette, hogy a felirat az alsó tábla által elfogadtatott, a főhivatalnokok tanácsa szerint is, azonnal Bécsbe indult, a felirat tárgyalását a felső táblán a maga visszatértéig elhalasztatni kivánván. E késleltetés, bár azt egyébiránt mindenki természetesnek látta, kellemetlenül hatott a közönségre; s Batthyáni Lajos oly inditványt terjesztett a ház elébe, hogy ez, önmél-

tósága megőrzésének tekintetéből, az ülések napját s tárgyait ezentúl mindig maga határozza meg; mit azonban a többség a főherczeg iránti kiméletből elmellőzött. 1848.

Az alsó tábla értesűlvén, hogy a felirat tárgyalását a nádor távolléte miatt halasztá el a felső ház, ezt harmad nap mulva egy üzenete által sürgette: hogy a fontos tárgyat, melyet a roppant sebességgel fejlődő európai nagy események veszély nélkül sokára halasztani nem engednek, az országbiró elnöklete alatt tárgyalja. Midőn pedig Majláth országbiró azon választ adná, hogy a nádor utasítását bevárni kivánja; s majd ő maga is a nádor nyomán Bécsbe utazott: a béketürés és ezzel együtt a mérséklet is mindinkább enyészni kezdett nem csak a tömegek, hanem magának Kossuthnak kedélyéből is, melyben a higgadt megfontolás helyét, mint nála az elválasztó pillanatokban utóbb is több ízben történt, lázas izgatottság váltotta fel. Csak ily lázas izgatottság birhatta őt oly szélsőségre, minőre magát márczius 8-kán, — midőn az országbiróhoz, gyüléstartás sürgetése végett, kiküldött kerületi elnökség azon hiradással tért vissza, hogy mind az országbiró, mind a tárnokmester Bécsbe utazott, s ekként a felső tábla valamennyi helyettes elnökei távol vannak, — elragadtatni engedte. Kossuth ugyanis, tűrelmét vesztve, azon inditványnyal lépett a ház elébe : hogy a felirat a felső tábla teljes mellőztével egy küldöttség által terjesztessék fel a kormány elébe. E fenyegetőzés, mely az egész főrendi testület megsemmitésére irányoztatott s a törvényesség korlátait általhágta, méltó neheztelést ébresztett Batthyáni Lajosban s az egész felső táblai ellenzékben, mely eddig oly ernyedetlen kitartással vívott a nemzeti átalakulás ügyéért. Batthyániban oly élénk volt a törvényesség tisztelete, hogy attól, különösen e válságos körülmények közt, egy hajszálnyit sem akart eltérni. S Kossuth ezen inditványa óta kezdődött azon feszűltség s meghasonlás, mely közte s Batthyáni közt már a miniszterium megalakitása előtt kifejlődött. A forradalmi lépést, melyet Kossuth tenni kivánt, semmi sem

1848. tette még szükségessé; mert noha Bécsben is mind hevesebben forrongtak a kedélyek s bonyolódtak az ügyek: veszély az országot még sehonnan sem fenyegette. Szerencsére, az alsó ház többsége még nem vesztette el higgadtságát; és bár a követek egy része s a karzatok zajos tetszéssel fogadták Kossuth inditványát: a ház mégis, Pázmándy inditványára, megelégedett azzal, hogy a főrendeket egy üzenetben értesítse a körülmények felől.

Némely fenforgó kérdések gyors bevégzése.

Mig ekként a felelős kormányzat iránti felirat tárgyalása, a felső tábla elnökeinek távolléte miatt, több napig elhalasztatott: az alsó tábla ismét a napi renden lévő kérdések tárgyalását kezdte folytatni, mintegy kényszeríteni akarván magát a higgadtság és nyugalom megőrzésére. De az események erősebbek voltak az embereknél. A hirek, melyek a Párisban s a különféle német és olasz státusokban lefolyt eseményekről, s a Bécsben és Prágában egyre növekedő forrongásról naponként érkeztek, az izgatottságot Pozsonyban is annyira nevelték, hogy a rendek legjobb akarat mellett sem őrizhették meg azon nyugodt higgadtságot, mely tárgyalásaikat különben jellemzette. A forradalmi ösztön, mely minden külföldi lapban újabb táplálatot nyert, mint egy ragályként kezdé megszállani a kedélyeket. Bármely kérdés került is e néhány nap alatt szőnyegre, mindegyiknek tárgyalásán észrevehető a rendkivüli események hatása a kedélyekre; többé kevesebbé mindegyik magán hordja a közönséges európai forrongás bélyegét, bár a törvényesség tulajdonképen egyben sem sértetett meg a rendek által. Az események gyors rohamának befolyása alatt általánossá lőn a meggyőződés, hogy codificatióra, mi eddig több kérdés iránt munkában volt, nincsen többé idő, s minden sebes munkálattal, egyszerű törvényjavaslatokkal volna leghelyesebben végzendő. A kérdések különben is eléggé meg voltak már vitatva: a hosszas alkudozásra tehát nem volt szükség. Igy végeztetett be egyebek közt a városok rendezésének kérdése. Előbb a rendek nagy fontosságot láttak abban, hogy a főpolgármes-

terek, ne mint a conservativ párt kivánta, a kormány által 1848.
neveztessenek, hanem a polgárok által választassanak. E pont felett már hosszan s az egyesség reménye nélkül vitatkozott eddig egymással a két tábla; most azonban, a felállandó felelős kormányzat reményében, egyszerű szavazattal akként döntetett el a kérdés, hogy a főpolgármestert a városi közgyülés által ajánlandó egyének közől a kormány nevezze ki. Hasonló módon fejeztetett be az urbéri örökváltság fontos kérdése is, mely már több országgyülés folytán oly élénk vita tárgyául szolgált a két tábla között. Az eddigi tárgyalások eredménye volt hogy, miután az örökváltság elvében a főrendek is megegyeztek, országos bizottmány küldessék ki az örökváltság eseteinek és föltételeinek részletes meghatározására. Most azonban, Kossuth inditványára, a rendkivüli események tekintetéből, nem látták tanácsosnak a rendek, a népre nézve oly fontos kérdést az országos választmány hosszu utjára bocsátani; hanem elhatározván, hogy az urbéri megváltás, teljes kármentesités feltétele alatt, a földes urra nézve kötelező legyen, ez iránt azonnal törvényjavaslatot készitettek.

A bécsi forradalom kitörése.

Mig az alsó tábla rendei, bár a tárgyalás szokásos hosszadalmas modorától eltértek, de határozataikban a törvényszerűséget ilyképen szigorúan megőrizték, s példájok által a közönség felhevült indulatát, s az újabb hirek által majdnem a kitörésig izgatott szenvedélyeit is féken tartották: az alatt Bécsben már tényleg kiütött a forradalom.

Bécs értelmesebb osztályai már több idő óta nagy bizalmatlanságot s elégedetlenséget éreztek, sőt egynémely alkalommal s némi körökben már nyilvánitottak is a kormány iránt. Kivált a magyar országgyülés kezdete óta, melynek tárgyalásait, habár a szigorú censura miatt hiányosan is, nagy érdekkel olvasták lapjaikban, azok befolyása következtében, a kedélyeket mindinkább egy homályos érzete szállotta meg a nagy s mélyen ható változások kikerülhetetlen szükségének. A nemesi kaszinóban, a műipari és jogpolitikai olvasó egy-

1848. letben, a börzén, a kávéházakban és hivatalszobákban, mindenfelé nyiltan s kimélet nélkül hangzott a gáncs a kormány ellen. A csehországi rendek az adó kérdése miatt világos összeütközésben voltak a kormánynyal; hasonlót lehetett várni az alsó ausztriai rendektől is. A párisi forradalom híre, e hangulat következtében, szikra gyanánt hatott a gyulékony anyagra. Az egyletek szintugy mint az egyesek, kik eddig a közvéleményre hatni törekedtek, munkásságokat megkettőztetvén, a kivánatokkal mind hangosabban s határozottabban léptek fel. Nem csekély hatása volt e tekintetben a magyar felirati javaslatnak is, melyben Kossuth alkotmányos kormányzatot kérni inditványozott az örökös tartományok számára. Kossuth beszéde s e felirat, németre fordítva, nagy lelkesedéssel olvastatott s hallgattatott a kávéházakban s más közhelyeken.

A vágyak és kivánatok, melyek a kedélyeket elfoglalták, azon petitióban fejeztettek ki először határozottabban, melyet az egyetem s jogpolitikai olvasó egylet tagjai készitettek s aláirás végett a polgárok közt köröztettek. A kérelem lényege következő kivánatokból állott: a financzállapot haladéktalanul tétessék közzé; alkottassék a monarchia minden tartományait s ezek nepességének minden osztályait s érdekeit képviselő rendi testület, mely határozott korszakonként összegyűlvén, részt vegyen a törvényalkotásban, az adó megajánlásában s a financziák ellenőrzésében; a censura eltörűltetvén, a sajtó határozott törvények által szabályoztassék; az igazságszolgáltatásban s az összes igazgatásban teljes nyilvánosság alapittassék meg; alkottassék egy korszerű municipalis és község-rendszer, melynek alapján a földmívelés, ipar, kereskedés és értelmiség, mik eddig a rendi alkotmányban igen tökéletlenül képviseltettek, arányosan képviseltessenek.

E kérelem nagy számu aláirásokkal ellátva, az alsó ausztriai rendeknek, oly kivánattal nyujtatott be, hogy azt men-

nél elébb a trón elejébe juttatván valósítását eszközölni tö- 1848.
rekedjenek.

Hasonló volt ehhez az egyetemi s politechnikai ifjuság kérelme, mely a sajtó és szólásszabadságot, vallási egyenlőséget, törvénykezési nyilvánosságot és szóbeli eljárást megadatni sürgette, s mely márczius 12-kén a tanító kar egy küldöttsége által nyujtatott be a császárnak.

Ezen előzmények után márczius 13-kán nyilván s tényleg kitört a fővárosban a forradalom. Ez nap nyittatván meg az alsó ausztriai rendek országgyülése, azoknak tanácskozási épületét sürű néptömegek fogták körül, fenhangon követelők, hogy a polgárok közt körzött kérelmet a császárnak azonnal bemutassák. A rendek testülete, melynek számos tagjai részesei voltak e petitiónak, nem is késett azt egy kebeléből kinevezett küldöttség által az épen együttülő státustanácsnak előadni. A válasz kitérő volt: mondatott benne, hogy ő fölsége a kérelmet egy e végre kiküldendő választmány által meg fogja vizsgáltatni, s mit az idő körülményeihez képest szükségesnek látand, gyorsan hátarozandja el. Az országház előtt összegyült néptömeg azonban e válaszszal elégedetlen, önmaga a császári lak felé tolakodott s a katonaságot, mely időközben felállíttatván, utját állani akarta, elébb sérelmekkel halmozta, majd tényleg is megtámadta. Albrecht főherczeg, a hadi erő főparancsnoka, tüzelést parancsol; s a tömegben mintegy tizenheten elesnek, többen megsebesíttetnek. De az ellentállás már nem csilapíthatta le, sőt inkább nevelte a nép dühét. Mig egy rész fegyverért siet, más rész torlaszokat emel s kőzáporral támadja meg a katonákat. Majd a külvárosok mesterlegényei s munkásai is megérkeznek s tömegeik által mind kisebb térre szorítják a katonaságot. Idő közben fegyverbe lép a városi polgárkatonaság is, s magát az ellenfelek közé helyezvén, a harcznak véget vet. Tisztjeik közbenjárókként a császári lakba sietnek s meghallgattatást követelnek. Ott termett nem sokára a rendek küldöttsége, utóbb az egyetem akadémiai tanácsa is. Mindnyájan sürgetve követelik

1848. Lajos főherczegtől, ki őket a császár helyett fogadta, hogy a perczről perczre iszonyúan növekedő zavar és veszély lecsilapítása végett a nép kivánatai azonnal teljesíttessenek; s minthogy a külvárosokat, mint állíttaték, már rabló csoportok fenyegetik: a rend fentartása végett, az egyetemi ifjuság és a polgárság felfegyverzésére, a császári fegyvertárak nyittassanak meg. Egyesek végre a népkivánatok teljesitésének biztosításául követelik, hogy Metternich herczeg, státuskanczellár s főminiszter, mint a népszabadság legkonokabb ellensége, a kényuralomnak több évtized óta fő támasza, hivatalából azonnal távolíttassék el. A császárnak határozott akarata lévén, hogy az utczákon polgárvér többé ne ontassék; de különben is mindenki meggyőződvén, hogy a csekély számu katonaság a forradalom elfojtására már elégtelen, a nép akarata mindenben teljesíttetett: a sajtószabadság kikiáltatott, a reform szüksége megismertetett s haladéktalan végrehajtása megigértetett; a tanuló ifjuság és Bécs polgársága felfegyvereztetett; s végre Metternich is lemondott hivataláról.

A forradalom ekként Bécsben teljesen kikiáltatott s diadalmaskodott márczius 13-kán. Mi a következő két napon történt, csak befejezése volt a mondott kezdeményeknek. A nép érezvén, hogy a kivívott eredményeknél meg nem állapodhatik, márczius 14-kén ismét sürű csoportokban gyült az utczákra, s mindenekelőtt a fegyverek birtokát szabadságharczának teljes kivívására magának biztositandó, a nemzetőrség felállitását követelte. A császár e kivánatban is megegyezett s gróf Hoyos udvari fővadászmester neveztetett ki az új nemzetőrség parancsnokául. Ezen új intézetnek, mi a népnek a szabadság physikai eszközét, s a sajtószabadságnak, mi ismét annak szellemi eszközeit biztosította, kihirdetése hangos örömzajt támasztott Bécs utczáin. A nép öröme azonban nem annyira a nyert engedményekkeli megelégedéséből, mint inkább abból származott, hogy most már biztosan várta annak megnyerését, mit az utczákon ezer száj han-

gosan emlegetett, de a császárnak még elejébe nem terjesztettek: az alkotmány megadását. Erre voltak most irányozva minden törekvések; ez hangzott minden ajakról; és oly ügyesen intézték a nép vezérei annak mozgalmait, hogy e kivánat is minden további véres összeütközés nélkül teljesíttetett. Márczius 14-ke éjjelén a dynastia több tagjai s a legfőbb hivatalnokok nagy státustanácskozmányt tartottak; s ennek eredménye lőn ama hirdetvény, mely másnap reggel leirhatatlan örömnyilatkozatokra ragadta Bécs lakosait. «Ő Fölsége, — igy szólott a hirdetvény — megfontolván a jelen politikai körülményeket, elhatározta, német és szláv tartományai rendeit s a Lombard-Velenczei királyság középponti testületeit követeik által trónja körül oly czélból összegyűjteni, hogy tanácsaikat a törvényhozási és igazgatási kérdésekben meghallgassa. E végre ő Fölsége azonnal megteendi a szükséges intézkedéseket, hogy e birodalmi gyülés, ha nem elébb, folyó évi jul. 3-kán mulhatatlanul megtartathassék.» A nép öröme oly nagy volt e hirdetés miatt, hogy midőn a császár déltájban a város utczáit bekocsizta: a nép, ragaszkodása jeléül, lovait kifogni s kocsiját saját karjaival akarta volt körülhordozni. A nép vezéreit s az értelmesb demokratákat azonban koránt sem elégítette ki a hirdetmény, melyben nem a nép, hanem csak a rendek említtettek; e szó pedig «alkotmány» gondosan kerűltetett. A kétely, a gyanú s az elégedetlenség, mely e miatt bennök ébredt, mind hangosabban terjesztetvén, a népre is oly gyorsan átszármazott, hogy a város még az nap újra fenyegető hangulatban kezdett feltűnni. A státustanács erről értesűlvén, a nyugtalanság és zavar újabb kitörését megelőzendő: még az nap egy császári nyilt levelet bocsátott közre, melyben mind az eddig kivívott engedmények bővebben előadatnak; mind a «constitutio» szó világosan kifejeztetik; mind végre a legrövidebb idő alatt összehivatandó rendi gyülésben a polgárrend is erős képviseltetésről biztosíttatik. E császári pátenst hat nap mulva követte az új alkotmányos osztrák miniszterium kinevezte- 1848.

1848. tése, mivel a bécsi forradalom első korszaka teljesen be lőn fejezve.

A pozsonyi események. Mi alatt a forradalom Bécsben ekként diadalmaskodott, Magyarországban is, de békés úton, kifejlett a kormányzat átalakulásának fontos ügye. Bár mi nagy volt is Pozsonyban, a naponként mindenfelől érkező újabb csábító hírek hallattára, a kedélyek izgatottsága: a törvényes rend és béke egy perczig sem zavartatott meg az országban. A rendek s az országgyülési közönség nagy feszültséggel ugyan, de nyugalmasan várták be a főrendi tábla elnökeinek visszatértét. A főherczeg-nádor s a Bécsben járt többi főrendek márczius 13 kán végre megérkeztek, még semmit sem tudva a bécsi eseményekről, melyeknek híre e napon még nem is hatott le Pozsonyba. Itt a nádor megérkezte óta azon hír terjengett, hogy ő oly utasítással jött le Bécsből, miszerint a föliratot semmi esetre se bocsássa át a főrendek tábláján. A közönség heves üléseknek nézett elébe. Attól is méltán lehetett tartani, hogy ez esetben az alsó ház, Kossuth által elragadtatva, lelépend a törvényszerűség teréről, s a főrendek mellőztével küldendi fel a feliratot.

Ily aggodalmak s hányattatások közt virradt fel márczius 14-ke, melyen az éjen át Bécsből érkezett hírek rögtön megváltoztatták az ügyek helyzetét. A nádor, vévén a híreket, tüstént tanácskozmányra gyűjteté magához a főrendi conservativokat. A rendek házában Kossuth meghatott hangon terjeszté elő a bécsi nép felkelését, a forradalom győzedelmét s Metternich megbuktát, minek következtében gróf Apponyi magyar udvari kanczellár is lemondott hivataláról. « Nekünk most — ugymond aztán — azon nagyszerű feladás jutott, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük, s azon kell lennünk, hogy a gyeplő kezeink közt maradjon; mert addig alkotmányos úton haladhatunk; de ha az egyszer kezünkből kirántatik, akkor a következéseket isten tudja csak: kivánatos ennél fogva, hogy a felirat korábban jusson fel a trónhoz, mint az események híre az országban elterjed. « Senki ne engedje

magát túlragadtatni a kellő vonalon; de ezen vonalig mindent!» Inditványozza aztán, hogy a nádor szólíttassék fel, miszerint a felső házban tüstént tartson gyülést. Továbbá, minthogy a bécsieknek a sajtószabadság megadatott, egy küldöttség az ország szamára is azonnal dolgozza ki a sajtótörvény javaslatát. Végre, minthogy váratlan körülmények fejlődhetnek ki, hogy a belnyugalom az ország jó akaratu polgárainak védelme alatt háboríttatlan maradjon: egy más bizottmány, nem napok, hanem órák alatt, a hon védelme iránt terjeszszen elő javaslatot. A pártszínezet, a bécsi események hallattára, még inkább megszűnt az alsó házban: az inditványok egyértelműleg elfogadtattak. És midőn a nádorhoz kiküldött bizottmány oly válaszszal tért meg, hogy a főherczeg még az nap nem csak gyülést tartand, hanem rajta is lesz, hogy a felirat elfogadtassék: a rendek megelégedve s a süker biztos reményében hagyták el teremeiket. Csak egy férfiu volt a rendek soraiban, ki nem tudott minden aggodalom nélkül belé vegyűlni a közönségessé vált öröm kitöréseibe. Széchenyi István előrelátó, mély lelkében, melynek a lángoló honszeretet gyakran csaknem jósihletet kölcsönzött, sejteni a jövendő titkait, a közörömben is megfejthetetlen aggodalom érzelmei támadtak a nagy események vég sükere fölött. «Sokan örűlnek — igy nyilatkozott ő ez ülés folytában — sokan örűlnek, sokan búsulnak az események felett: ő még nem tudta magát elhatározni, örűljön-e vagy búsuljon? Felfogása szerint épen annyi lehetőség van arra, hogy Magyarország egy szebb jövendőnek indul elébe, mint arra, hogy önmagában s magával küzdve, végóráját érje. Ezt mutatja más nemzetek példája, melyek ily pillanatokban vagy nagyra nőttek, vagy kimúltak az élők sorából. A gyógyszer azonban kezünkben van. Neki régi kedves óhajtása, hogy Magyarország saját tengelye körül forogjon; mert e nélkül oly haladás lehetetlen, milyen után ő sóvárog. És azon hihetőség, hogy ez most megtörténhetik, örömmel tölti szivét. De aggasztja az, hogy a szomszédság tűzre lobbant, 1848.

1848. s mi magyarok szalmakörülményeink közt (heves vérünk, könynyű fellobbanásunk mellett) oly közel vagyunk e tűzhöz. Vagy reform, vagy anarchia: ezek közt kell választani... Nemzetünk feladata, hogy az alkotmányos kifejlésnek basisa a dynastiának támasza legyen.... Most mindenek felett rendre van szükség; és nincs senki, a ki jó viselete által jóltevőjévé ne lehetne a nemzetnek; de nincs senki is oly kicsiny, hogy az ellenkezővel ne árthatna. Nincs ország a világon, melyben oly kevés politialis rend lenne; de nincs nemzet, melyre jobban hasson a becsületes, őszinte szó... Szűnjék meg minden párt, minden kaszta; ő eddig is csak a modorra nézve ellenkezett, de a czélra nézve nem, s annak tisztaságát mindenkor elismeré »...

A nagy hazafinak s mély belátású státusférfinak, ki Kossuth ellenében eddig oly éles, sőt szenvedélyes ellenzést fejtett ki, jelen nyilatkozata kétségtelenné teszi, hogy Kossuth ez időben, már mindenhatóvá lett a közvéleményben. Valóságos diktatorává emelkedett az országgyülésnek, mely egész készséggel, minden ellenészrevétel nélkül kiáltotta ki határozattá az ő inditványait. Igy történt még e gyülés alatt a sajtó, nemzetőrség és népképviselet törvényeivel, melyeknek elveit ő mondolta az országgyülésnek. Igy történt más nap a kir. városok követeit illető inditványával: miszerint azoknak a teljes szavazatot megadatni javaslá; igy végre azon adalék határozattal, mely által a rendek a felirat némi részeit akként magyarázták, hogy « a szellemi kifejlődés ápolásának szüksége alatt a népnevelést, a vallási jogok viszonyosságát, az esküttszékek létesitését és a sajtószabadságot —; ugy szinte a nemzeti erőnek egyesítése által az Erdelylyeli egyesülést nevezet szerint értetni kivánják. » A felirati javaslat tudniillik, az ügyek előrehaladt fejleménye után már nem felelt meg mindenben a közvélemény kivánatainak. Több nagy fontosságu reform, maga a felelős miniszterium is csak homályosan, tartózkodó kifejezésekben említtetik a felirati javaslatban. De a mi márczius 3-kán még nagy lelkesedéssel fogad-

tatott s igen bátor kivánatnak tartatott: márczius 14-kén, a bécsi események után, már nem látszhatott elég határozottnak. Most tehát mind ezt szükséges lőn világosan kifejezni, mi előtt a fölirat a főrendek tanácskozása alá kerülne. 1848.

A főrendi ülés, melyben ez megtörténnék, márcz. 14-kén délután, végre megtartatott. A terem a korlátokon kivül és belől s karzatai fuladásig tömve voltak. Az országház előtti tért sürű kiváncsi tömeg lepte'el a nép minden osztályaiból. Feszülten s felhangolt kedélylyel nézett mindenki a régen várt történendők elébe. A hallgatóság szokottnál izgalmasabb volt; kitörő éljenekkel s a tetszés minden jeleivel fogadta beléptökkor a táblának szilárd hazafiságukról ismert több tagjait. A felirat végre felolvastatván, a főherczeg nádor következőleg nyilatkozott: «A felolvasott felirási javaslat felvételének mai napig elhalasztásától azon eredményt merem reménylení, hogy a mélt. főrendek magokévá teszik abbeli javaslatomat, miszerint e föliratot egész terjedelmében elfogadni sziveskedjenek.» És miután e szavait élénk helyeslés és hosszu éljenzés követte, igy folytatá megszakasztott beszédét: «Midőn tehát a feliratra nézve a főrendeknek, mint látom, egyhangu határozatát kimondom: nyilvánítom azt is, miszerint az, hogy ez országgyülés eredménydúsan végződjék, szilárd óhajtásom, forró kivánatom. Mit ma igérhetek az: hogy e tekintetben személyes és hivatalos befolyásomat önálló szilárdsággal bizonyosan használni is fogom. Biztosítom arról is a főrendeket, hogy alkotmányos kifejlődésünkre az országos rendekkel kezet fogni, a jövőben is tisztemnek tartom.» A felirat a főrendek által elfogadtatik.

A határozat a rendekkel tudatván, ezek azt válaszolták a főrendeknek, miszerint a feliratot a nádor vezérlete alatt országos küldöttség által kivánják a királynak átnyujtani. Ennek következtében a küldöttség tagjai, mind a két táblán kineveztetvén, más nap, márcz. 15-kén, több orzzággyülési tagoktól s nagy számu ifjuságtól kisérve, hajóztak fel Bécsbe. És most ismét Bécs felé fordult a nemzet feszült várakozása,

1848. hova háromszáz év óta nem küldött fontosabb feliratot. A nemzeti kivánatok valósulása iránt azonban a bécsi események már eleve oly biztosságra érlelték a reményeket, hogy midőn az országgyülési ifjuság és polgárság Kossuthot márczius 14-ke estvéjén fáklyás zenével tisztelte meg: ez nem kételkedett a jobbjánál álló gróf Batthyáni Lajost, mint első magyar miniszterelnököt mutatni be az örömzajos tisztelgő közönségnek.

Márcz. 15-ke Pesten. A roppant szellemi mozgalmat, mely márczius eleje óta Pozsonyban, az országgyülés közönségében uralkodott, az egész ország élénk figyelemmel kisérte. A nagy reformok, melyek Kossuthnak márczius 3-kai inditványában foglaltattak, mindenütt meleg rokonszenvvel fogadtattak. De sehol sem volt oly élénk, oly zajos a lelkesedés, mint Budapesten, az ország fővárosában, hova az országgyülés minden mozzanatait naponként megvitték a rendesen érkező gőzhajók. Mondhatni, maga az országgyülés is a főváros forró rokonszenvében találta a maga szellemi főtámaszát. Az «Ellenzéki Körben» és a Privorszkyféle kávéházban, melyek az ifjuság gyülhelyei valának, egyre élénk politikai vitatkozások folytak e napokban. Természetes volt, hogy a fiatal keblek vágyai hamar túlszárnyalták azon reformi terveket, melyek a pozsonyi országgyülésen készültek. Nem elégedtek meg ők azzal, hogy az ország jogai biztosíttassanak, fejleményi képessége a bécsi kormány által reá rakott bilincsektől megszabadíttassék: ők a kedvező körülményeket gyökeres átalakitásra kivánták felhasználni. Az óhajtott czél elérését e tekintetben megkönnyíteni szándékozván, szükségesnek vélték, hogy a törvényhozás socialis téren is gyámolíttassék. Ezen eszmét hamar megérlelte azon körülmény, mely szerint a főrendek az alsó tábla felirati javaslatának tárgyalását oly sokáig késleltették. Az ifjuság vezérei tehát, kik közt leginkább Petőfi Sándor, a közkedvességü költő, Irinyi József, Jókai Móricz, Vasváry Pál és Bulyovszky Gyula, jeles szónoki tehetséggel felruházott fiatal ügyészek, tüntek ki, a fő-

város társadalmi mozgalma által az országgyülésnek lökést 1848.
adni szándékozván, petitiot inditványoztak benyujtani a törvényhozó testületnek. Mind az egyesülés, mind e petitio pontjait, bővebb megvitatás végett, az Ellenzéki Körben nyilván kitűzték, s Páris példáját követve, aláirási ívet nyitottak egy reformlakomára.

Ezek következtében márcz. 12-kén az Ellenzéki Kör teremeiben népgyülés tartatott, hol Irinyi József által a következő 12 pont olvastatott fel a végre, hogy petitioként az országgyülés elejébe terjesztessék:

« Mit kiván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés

1. Kivánjuk a sajtó szabadságát, a censura eltörlését.
2. Felelős miniszteriumot Budapesten.
3. Évenkénti országgyülést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereget.
6. Közös teherviselést.
7. Az urbéri terhek megszűntetését.
8. Esküttszékeket, képviselet s egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bankot.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra; magyar katonáinkat ne vigyék külföldre; a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai státusfoglyok bocsáttassanak szabadon.
12. Kivánjuk az uniot Erdélylyel.

Egyenlőség, szabadság, testvériség.»

Részt vettek a gyülésben számos idősb, különben az ellenzéki párthoz tartozó hazafiak is, kik az ifjuság forró vérét csilapítgatva, e petitiot még időelőttinek, körülményeinkhez nem alkalmazottnak nyilvánitván, egy későbbi népgyülésen, márczius 14-kén, azon inditványt fogadtatták el a többség által, hogy a petitio ne az egész törvényhozó testületnek,

1847. hanem az országos ellenzéki választmánynak küldessék fel, s csak az ez által létszerítendő agitatio utján kezdessék meg annak aláírása.

A márcz. 13-kai bécsi események híre azonban 14-kén estve már megérkezvén, annyira felvillanyozta az ifjuságot, hogy az más nap reggel háromszinű zászlók alatt összecsoportozván, Petőfi és Jókai által vezetve, az utczákon örömzajos menetet tartott. Hozzájok csatlakoztak nem sokára az egyetem három felső osztályának növendékei és számos minden korú férfiak. A tömeg a Hatvani utczába vévén utját, Landerer nyomdája előtt megállott, s nagy zajjal követelte a közlött 12 pont és Petőfi egy új, forradalmi dalának kinyomtatását. Minden vonakodás hasztalan lévén, a nyomtatás azonnal munkába vétetett. Elkészültéig számos beszédekben tört ki az ifju keblek lelkesedése. Délután, a sürűen szakadó eső daczára, a város lakosainak minden osztályából nagy néptömeg gyűlt össze a városház terén és teremeiben, hol a tanács és választott polgárság nyilvános közgyülést tartott. A 12 pont a gyülésnek elejébe terjesztetvén, egyhangon elfogadtatott; s az országgyüléshez intézendő petitiot, a tanács és polgárság nevében, Szepessy Ferencz, polgármester, azonnal aláirta. A kérelem aztán egy választmány által küldetett fel az ország rendeihez; egyszersmind pedig a király is megkéretett, hogy az országgyülést mennél elébb a fővárosba általtenni méltóztassék.

Hogy a nőttön nőtt néptömeg zajlása a közbátorságot veszélyeztető kihágásokra nem fajult át, leginkább két férfiunak köszönhető. Ezek egyike Klauzál Gábor, ki mint Csongrád vármegye követe s az ellenzék egyik vezére, már több országgyülésen kitünő szerepet játszott, most azonban, a kormánypárt vesztegetései következtében, az országgyülési követválasztásban kimaradván, jelenleg épen a fővárosban tartózkodék. Másika: Nyáry Pál, Pest vármegyének nagy erélyességű másod alispánja volt. E férfiak hamar átlátták a pillanat fontosságát, s gyors elhatározottsággal ragadták meg

az ifjuság, majd a nép mozgalmainak gyeplőjét. A városházi 1848.
nyilvános ülésben tett inditványuk következtében, a rend és közbátorság fentartására, Rottenbiller Lipót, alpolgármester, elnöklete alatt, egy tizennégy tagu állandó bizottmány választatott, mely, részint tisztviselőkből, reszint egyéb városi lakosokból szerkesztve, azontúl kizárólag intézné a főváros közügyeit. Tagjai lőnnek egyebek közt Klauzál és Nyáry is.

A nép kivánatára a bizottmányból Nyáry Pál vezérlete alatt azonnal választmány küldetett Budára a helytartótanács ideiglenes elnökéhez, kieszközleni: hogy a sajtó szabadsága a kormányszék által is kimondassék, és Stancsics Mihály, ki egy munkája miatt több hónap óta az ugy nevezett vizi kaszárnyában fogva tartatott, szabadon bocsáttassék. A küldöttséget nagy néptömeg kisérte, a közkivánatot, ha szükséges volna, erőhatalommal is kivívandó; mi végből a helytartótanács épületének udvarait s folyosóit egészen elfoglalta.

Gróf Zichy Ferencz, a helytartótanács ideiglenes elnöke, megértvén a nép kivanatát, néhány kormányszéki taggal rögtön tanácskozmányt tartott. A kormányszék, melynek tagjai a külföldön mindenütt oly rögtön diadalmaskodott forradalmak hirétől megrémülének, tartván a néptömeg erőszakos megtámadásától, mindenben megegyezett. A censura megszűntetésén és Stancsics szabadon bocsáttatásán felül, a küldöttség kivánatára azt is megigérte, hogy a katonaság egyedül akkor fog alkalmaztatni, ha azt Pest város hatósága kivánná. A kielégített, örömében újjongó néptömeg azonnal Stancsics börtönéhez vonult s őt, miután a kormányszék rendeletére szabadon bocsáttatott, még azon estve nagy számu fáklyák világánál, zajos örömkitörések közt, kisérte át Pestre s adta vissza családjának.

Annak következtében, hogy a helytartótanács megigérte, miképen a katonaság a városi tanács megkeresése nélkül a rend fentartásába nem fog elegyedni, ennek biztositására, a pesti polgári őrsereg száma a város lakosaiból ezer ötszázzal szaporíttatott s neve nemzetőrségre változtattatott. A békésen,

1848. minden rendzavar nélkül kivívott reformokat a bizottmány a polgároknak egy hirdetményben adta tudtára, melynek végén e szavak állanak: «Polgártársak! jelszavaink: éljen a király! Alkotmányos reform, szabadság, egyenlőség béke és rend!» A köz fellobbanásnak e sükere a városi nép minden osztályait felvillanyozta, melyek aztán különféle külső jelekben nyilvánították hő érzelmeiket. A fövegekre nemzeti cocárdák, a köz s magán épületekre tömérdek számu nemzeti zászlók tűzettek; a város estve fényesen kivilágittatott: a szinházakban hazafias szózatok szavaltattak s dalok énekeltettek. És mind ezekben a rend sehol egy perczig sem lőn megháborítva.

Érintenünk kell itt azonban, hogy e szellemi mozgalomban eleinte néhány napig korán sem vett részt a főváros egész lakossága. Ennek nagy részben német eredetű iparos osztálya, kivált gazdagabb polgárai, ha tán örültek is a mozgalomnak, mégis jobbára csak a nézők szerepét játszották; noha ezek közt sem hiányoztak, kik a szabadságszeretettől áltathatva, egy minden tekintetben jobb kor kezdete gyanánt üdvözlék márczius 15-két, és szivből csatlakoztak a mozgalomhoz. A szűkkeblű szerkezet, melyet a kormány féltékenyen megőrizni ügyekezett, a városokban mind eddig nem engedett kifejlődni élénkebb politikai életet, s lakosságuknak kivált iparos része többnyire idegen, érdekeltlelen maradt azon politikai harczoknál, melyeket a nemzet már több évek óta vívott, kivált országgyülésein, a kormánynyal. Azonban ezek is napról napra inkább bevonattak a közérdekbe, s a szabadság szelleme lassanként ezek kedélyében is oly változást hozott elő, hogy aztán soraikból is mind többen csatlakoztak a mozgalomhoz; utóbb pedig versenyeztek a magyarokkal.

A közcsend-bizottmány azonban, melynek tagjai a következő napokban ötvennél többre szaporíttattak, nem egyedül a főváros nyugalma s közbátorsága fentartását tekintette feladatának; hanem, mig ebben ernyedetlen buzgalommal működék,

1848.

más részről oda fordítá figyelmét, hogy az összes mozgalomnak irányt adjon, s az által az országgyülés határozatainak súlyát a nép részéről is nevelje. E czélra irányzott számos intézkedései közt emlitésre méltók azok, melyek szerint a helytartótanácsnál kieszközölte, hogy a középületeknél eddig használt sárga-fekete dynastiai színek s kétfejű sasok helyett, ezentúl a nemzeti háromszín és Magyarország czímere tűzessék fel; a kir. kamaránál eddig használt latin nyelv helyett, a törvény értelmében, azonnal a nemzeti nyelv tétessék hivatalossá; továbbá, hogy a kormány által létesíttetni kivánt dohányegyedáruság előzményeül felállított dohánytrafikák, melyek ez időben a népnek könnyen ingerültségre adhattak volna okot, azonnal bezárassanak; a bécsi igazgatás alatt alló, az országra nézve erkölcsileg és anyagilag káros lotteriák, sorsjátékok megszűntessenek. Fő figyelmét azonban a középponti bizottmány a nemzetőrség életbe léptetésére fordította, mely aztán mindjárt az első napokban oly számra is emelkedett, hogy szükség esetében az országgyülés, e tekintetben, már mint nem megvetendő hatalomra számíthatott volna a fővárosra. De még inkább nevelte a főváros fontosságát a nemzeti mozgalomban az, hogy példájára más városokban és vármegyékben is hasonló bizottmányok keletkeztek, melyek aztán a törvényhatósági testületek hatalmát önmagukhoz ragadták. Ezen vidéki bizottmányok, az ország municipalitási szerkezete s ez iránti túlnyomó rokonszenve következtében, nem ismerték ugyan el tulajdonképen magok felett a pesti bizottmány hatalmát; annak lépéseit mindazáltal örömmel üdvezelték, sőt vele szorosabb egyesülésbe léptek, annak intézkedéseit magokévá tették, s példájára nemzetőrséget szerveztek.

Azon biztositások, melyeket a pesti középponti bizottmány a vidéki városokból s vármegyékből ezeknek egyetértése felől naponkét mind nagyobb számban vett, némileg már országos hatalmi színt is kölcsönöztek a középponti bizottmánynak. És nem is hiányzának oly nyugtalan vérück, kik a bi-

1848. zottmány ezen országos hatalmának szinét, mi, amennyiben volt is, csak erkölcsi lehetett, valósággá változtatni, s a bizottmányt Nyáry elnöklete alatt ideiglenes kormánynak kikiáltani kivánták. És bár ez nem történt is meg, kétségtelen mégis, hogy a bizottmány s általában a pesti mozgalom vezetőinek nagy része elégületlenséggel s némi vetélkedési vágyakkal viseltetett az országgyülés iránt, melyet forradalmibbnak óhajtott volna. Innen következett, hogy Pesten hamar elterjedni kezdett ama kivánat, miszerint az országgyülés, mely csak rendekből áll s ennél fogva az összes nép érdekeit tulajdonkép nem képviselheti, mennél elébb oszoljék el, s egy újabb a népképviselet alapján, Pesten hivassék össze. És minthogy ez meg nem történt, a bizottmány egy része, magát a népérdekek hívebb kifejezésének tekintvén, némi viszketeget árult el, az országgyülés irányában szerepet játszani az országban. És mondhatni, hogy e viszketeget a legtöbbekben csak a Kossuth iránti hódolat mérsékelte, kinek nevét e heves vérüek az egekig emelték. Kossuth tekintélye nélkül ezen irányból utóbb némi veszély, legalább zavar fejlődhetett volna ki a fővárosban, melynek fontosságát a rendkivüli körülmények közt, mint alább látandjuk, az országayülés is elismerte, sőt talán túl is becsülte. —

Az országos küldöttség eljárása Bécsben

Az országos küldöttség, mely 13 felső, 59 alsó házi tagból állott, s melyhez számos más törvényhozási tagokon kivül az országgyülési ifjuságból is mintegy kétszázan csatlakoztak, épen azon pillanatokban érkezett meg Bécsben, midőn a német örökös tartományoknak, három napi habozás után, az alkotmány megadatása a császár által megigértetett. Udvari publicisták s más irók ugy adták elő a magyar küldöttségnek márczius 15-kén Bécsben megjelenését, hogy az a bécsieknek, kik alattomban Magyarországból izgattattak volna, segedelmére jött légyen az alkotmány kivívása végett. Ezen állitás megczáfolásául elég csak arra figyelmeztetni, hogy nem a szabadelvű, hanem épen az udvari párt volt az, mely a felirat feljuthatását mind eddig késleltette; s a reformpárt

a legelső időt ragadta meg a felirat felküldésére, melyet az udvari párt ellenzése neki engedett. A bécsiek az alkotmány birtokának épen legelső örömmámorában kéjelegnek vala, midőn a küldöttséget vivő hajók kikötöttek. A boldog nép az öröm túláradásával üdvözölte a czélban s törekvésben rokon magyarokat, kiknek különben is azon elismeréssel tartozott, hogy alkotmányos szabadságát elébb sürgették, mintsem azt maga csak említeni is merte volna nyilvánosan. A főherczeg nádor kocsiját, melyből a lovak kifogattak, magok a polgárok vonták be a császári lakba; a többi küldötteket tömérdek népcsoportok kisérték szállásaikra. Útjokban ezer meg ezer éljen kiáltásokban tört ki a nép ajkain a viharos öröm. És midőn a küldöttek szállásaikon megérkeztek, beszédeket kivánt a néptömeg hallani a magyar szónokoktól. A tisztelet és hodolat különösen Kossuth személye iránt határtalan volt a polgárságban; mert Kossuth volt az, ki márcz. 3-kai beszéde által, melyben a bécsiek számára is alkotmányt kérni inditványozott, az ő tetterejöket is felvillanyozta. A bécsiek e zajos örömnyilvánitása s hódolata a magyar küldöttség iránt azonban nem annyira a személyeket, kiket egy kettő kivételével névszerint is alig ismert, mint inkább amaz erkölcsi erőt illette, melyet a szabadság magyar képviselőiben létezni megismertek. E nép, mely a politikai jog birtokának lélekemelő érzetét csak néhány nap óta izlelte meg, mintegy felbátorodva érezte magát a jogért és szabadságért rég küzdő s azt nagy mértékben is éldelő magyar nemzet e maroknyi küldötteinek megjelenése által. E szép, e fölséges jelenetben, midőn igy a két szomszéd nemzet testvéri szeretetben s kölcsönös győzelemóhajtásban egyesült, világos tanusága feküdt annak, hogy azon természetellenes viszony, mely egyik népnek a másik irányábani alárendeltetésén alapult, nem magának a bécsi népnek, hanem csak az önkényes hatalom kezelőinek vágyaiban s érdekeiben gyökerezett. Érezte e pillanatokban a bécsi nép, hogy ama szerencsétlen viszony csak a bureaukratia kényuralmának műve, s csak annak javára 1848.

1848. szolgál, és hogy a külön népek istentől rendelt hivatása: egymás melletti függetlenség, kölcsönös jogtisztelet, kölcsönös segély és vetélkedés a jóllét és míveltség és szabadság áldásainak kifejtésében. A bécsi néptől annyira távol volt minden suprematiai féltékenység, hogy Kossuth, ki a Bécsben töltött két nap alatt, felszólítva, a néphez többször szólott, hatalmas szónoklatával, ha akarja, döntőleg befolyhatott volna az osztrák események fejlődésébe. Ő nem élt a körülmények által kezébe adott e hatalommal, mert hitt az udvar igéreteiben, s megelégelte a győzedelmet, mely ez igéret által Magyarországnak biztosíttatott.

Márcz. 16-ka. A küldöttség más napon a király elejébe bocsáttatván, a főherczeg nádor, a felirást átnyujtva, megható beszédben kérte őt a nemzet kivánatának teljesitésére. Ferdinánd magyar nyelven s röviden válaszolt, miképen a magyar nemzet hűségi biztositását köszöni, kivánságát mielébb sikeríteni óhajtja; s miképen szeretett magyar nemzetében mindig bizott: ugy annak hűségére ezentúl is számot tart. A király válaszát megelégedve fogadta ugyan a küldöttség; de az által tulajdonképen még semmi sem volt megnyerve az ország számára. A küldöttség több tagjai tehát, kiknek az udvarhoz, személyes hitelöknél fogva, az ajtók nyitva álltak, ezen előnyt erélyesen felhasználni ügyekeztek a végre, hogy a fejedelmi család szivósabb tagjait s némely befolyásosabb udvari főurakat a kivánat jogossága, az engedés szüksége felől meggyőzzenek. E tekintetben István főherczegen kivül különösen gróf Széchenyi István s herczeg Eszterházy Pál tettek az ügynek hasznos szolgálatot. Ez utóbbik Lajos főherczegnél bebocsáttatást kérvén, midőn várakozásra intetett, élesen válaszolt: miképen most nem volna ideje, az udvari etiquette szabályaihoz ragaszkodni, midőn egy korona megtartásáról vagy elvesztéséről van szó.

A küldöttség többi tagjai, társaik ezen magán ügyekezetének daczára is, feszült aggodalomban töltötték a napot. A nemzet kivánatai, bár jogszerűségöket senki sem tagadhatta, az ud-

varnál sokáig ellenállásra találtak. Késő estig minduntalan változó hirek érkeztek az udvarból, melyek majd reményt, majd kétséget ébresztének. Most azt beszélték, hogy egyik és másik főherczeg izgat a magyarok követelései ellen; majd annak híre terjengett, hogy már a küldöttség tagjainak személyes bátorsága is veszélyben forog. A remény és aggály e hullámzásai közt a főherczeg nádor híven beváltotta a nemzet képviselőinek adott szavát. Biztosítván újra is a küldöttséget, hogy ha az ország kivánatai megtagadtatnának, hivataláról tüstént lemond, minden erejét megfeszítette, hogy a dynastia néhány tagjainak ellenzését legyőzze. Más nap reggel végre kielégítő süker koronázta a megfeszített törekvéseket: a királytól következő irat érkezett a nádorhoz: 1848.

«Kedves öcsém, fönséges főherczeg, Nádor ur!

«Azon alázatos felirásból, melyet Magyaroszágom rendei nevében Kedveltséged által kezemhez vettem, megértvén a hű magyar nemzet kivánságait, semmit nem kések, atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mind azon kivánságoknak teljesitésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és alkotmányos felvirágzása már most feltételezve van, szívesen fordítandom gondjaimat. És ez okból tudtul adom Kedveltségednek: hogy miután Kedveltséged, mint az ország rendeinek egyhangu akaratával elválasztott s általam megerősített nádor és királyi helytartóm, a törvények értelmében teljes hatalommal fel van ruházva, ezen országot a hozzá kapcsolt részekkel együtt, a korona egységének és a birodalommali kapcsolatnak épségben tartása mellett, az országbóli távollétem alatt, a törvény és alkotmány ösvényén kormányozni: Én a hű karok és rendeknek egy, a honi törvények értelmében független, felelős miniszterium alkotása iránti kivánatát elfogadni hajlandó vagyok; Kedveltségedet egyszersmind felhatalmazván, miszerint e végre a Kedveltséged által előttem megnevezett férfiakból nekem teljesen alkalmatos egyéneket jelöljön ki; egy uttal pedig oda munkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt czélszerű törvényjavaslatok,

1848. a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosb kapocsnak kellő méltánylásával, mely a pragmatica sanctio által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, — az országos felirásban érintett egyéb törvényjavaslatokkal együtt a karok és rendek által terveztessenek és további elhatározásom alá mielébb terjesztessenek. Adja Kedveltséged e soraim foglalatát, mely kedvelt Magyarországom mindenkor atyailag ápolt boldogsága iránti atyáskodó indulatomból származik, mint a Kedveltséged által elémbe terjesztett kivánatokra tett legfelsőbb válaszomat, az ország rendeinek tudomására. Bécs, bőjtmáshó 17-kén 1848. Aláírva: Ferdinánd s. k.»

A királyi leirat a nemzet kivánatának teljesen megfelelt: az ország független kormányzata, melynek feltétele alatt hívta meg a nemzet háromszáz év előtt a Habsburg nemzetséget a királyi székre, s melyért, a szerződéseket megszegett királyok kényuralmi törekvéseinek következtében, annyiszor és annyi vér folyt, valahára békésen, a törvényes formák szigorú korlátai közt ki lőn víva.

A nádor a királyi leirat következtében nyert hatalomnál fogva gróf Batthyáni Lajost, az eddigi országos ellenzék fejét, kit e czélból már a királynak is megnevezett, még az napon miniszterelnökké nevezte s a miniszterium megalakitásával bizta meg. A küldöttség még szinte az napon tért vissza Pozsonynak örömárban uszó lakosai közé.

A pesti küldöttség.

A kedélyek Pozsonyban az által, hogy István főherczeg s nádor teljes hatalmu királyi helytartóvá, gr. Batthyáni Lajos pedig miniszterelnökké neveztetett, teljesen kielégítve lévén, az új miniszterelnök s maga az országgyülés is első teendőjének tartá a fővárost, honnan idő közben némi nyugtalanító hírek érkeztek, megnyugtatni. E végre márcz. 18-kán gr. Keglevich Gábor főtárnokmester vezérlete alatt országos küldöttség indittatott meg a fővárosba, honnan a polgárság és egyetem kérelmeivel szinte az nap érkezett meg a kül-

döttség Pozsonyba. A főváros küldöttségét azon rendkivüli megtisztelésben részesítette az alsó ház, hogy azt a maga ülésében határozta meghallgatni. Nehogy azonban a fővárosi csendbizottmány e megkülönböztetésből új okot merítsen, s buzditást lásson ama szerep folytatására, mely szerint magának a nemzeti mozgalom vezetésére nézve az országgyülés irányában mintegy vetélytársi állást látszott igényelni: Kossuth, ki a küldöttségnek a ház megbiztából válaszolt, ahhoz igen komoly, mondhatni, kemény szavakat intézett. Kiemelvén ugyanis a főváros rokonszenvét azon reformok iránt, melyeket az országgyülés a maga feladatául kitűzött, s dicsérettel említvén a fővárosnak a szabadság megszilárditására nélkülözhetlen rend fentartásában tanusított buzgalmát: egyszersmind megczáfolni akarta ama véleményt is, mintha az országgyülés már sükerrel koronázott cselekvéseire a pesti mozgalmaktól vette volna a lökést; a jövendőre pedig elejét akarta venni az országgyülési működés túlszárnyalásának a főváros által. «Reményli, ugymond, Pest méltányolni fogja ama kijelentését, miszerint ő Pestet ugyan az ország szivének tartja, de mint törvényhozó utána nem indul; a magyar nemzet közös szabadságot, közös jogot akar; és e nemzet az ország egésze, nem pedig akár egy város, akár egy kaszta. Reméli, osztoznak azon érzetben is, hogy itt csak az összes nemzet az, melyet illet az ország sorsa felett intézkedni, s hogy e nemzet elég erős és hatalmas, eltiporni mindenkit, minden egyest, minden kasztát, s egyes municipiumot, melynek gondolatába jöhetne ellenszegűlni.» Kijelenté egyébiránt, hogy most is épen azon tárgyakkal foglalkodik az országgyülés, melyet a pesti petitio foglal magában. Kossuth e kemény nyilatkozata által kivált a pesti csendbizottmány elnöke, Nyáry Pál, érezte magát megsértetve. Ez volt aztán első forrása azon gyűlöletnek s ellenzéknek, melyet utóbb Nyáry végiglen, minden alkalommal tanusított Kossuth irányában. Nevelte ezt benne a megsértett hiúság és ambitio ösztöne is, melynél fogva 1848.

1848. ő, tagadhatatlan, hasznos és erélyes működése után a fővárosban, miniszteri tárczára tartott számot. E vágya nem teljesedvén, a státustitkári hivatalt, melylyel megkináltatott, sem fogadta el; s utóbb, midőn az országgyülés Pesten megnyittatott, az ellenzékhez csatlakozván, annak mind végiglen vezére lett.

MÁSODIK FEJEZET.

A köz- és magánjogi reformok befejezése.

Az országgyülésnek mint alkotmányozónak müködései.

Miután a királyi resolutio, mely a felelős miniszterium felállitásában megegyezett s a nádort a király távollétében a végrehajtó hatalom gyakorlatával felruházta, a nemzetnek mindent megadott, mit az Bécstől várt: azontúl az országgyülésé lőn azon nagyszerű és nehéz feladat, hogy az új kormányrendszert, legalább is fő vonalaiban, törvény által megalapítsa; a szabadságba rendet hozzon, a nélkül hogy e rend kedvéért a szabadság bármi csekély részletét vagy biztosítását feláldozná. A törvényhozás tehát, e nagy feladat érzetében magát alkotmányozó gyüléssé alakította. Miután a nemzet önrendelkezési joga saját sorsa felett kivíva, s ama jogok, melyek eddig egyes osztályok birtokában léteztek, az összes nép tulajdonául minden osztályra kiterjesztve lettek: e két nagy elv gyúpontjából folytak ki a teendők, mik az életbe léptetett köz és magán jog biztositására megkivántattak. De mindenek előtt lehetetlen volt az ország rendeinek nem érezniök, hogy most, midőn a képviseltetési jog minden osztálynak tulajdonává lett, midőn a demokratiai elvek teljes diadalt ültek: ők, egyedül az arisztokratiának kifolyásai, szerénytelenség nélkül nem intézkedhetnek mindenekben az összes nemzet sorsa felett. Eloszlatni azonban e rendi országgyülést s a népképviselet alapján újat összehívni, mig a miniszterium meg nem alakul s át nem veszi a kor-

1848. mányzatot, nemcsak veszélyes, hanem egyátaljában lehetetlen is volt volna, minthogy a népképviseletről s annak szervezetéről törvény még nem létezett. Ez okokból határozattá lőn: hogy e rendi országgyülés csak azokra terjeszsze ki működését, mik az új kormányrendszer életbe léptetésére, a nemzeti szabadság és függetlenség s az eddig jogtalan néposztályok újdon nyert jogainak biztositására mulhatatlanul törvénybe igtatandók. A népképviselet hiányának némi pótlásául addig is, mig ezen országgyülés e szükséges törvények megalkotása végett működni kénytelen, a városi és egyházi képviselők szintoly teljes szavazati joggal ruháztattak fel, minővel a megyei követek birtak.

Ez irányban indulván működéseiben a törvényhozás, mig egy részről a miniszterium s a népképviselet szervezésének bővebb megvitatást igénylő nagy munkája folyamatban volt: a már különben is eléggé megvitatott köz- és magánjogi reformok tárgyában számos törvényjavaslatok terjesztettek a király elébe.

Közös teherviselés; urbér és tized megszüntetése.

Ugyanis, a nemesi privilegiumok s a hűbéri viszonyok eltörlésének elve kimondatván, a közös teherviselésről, az urbér és papi tized megszüntetéséről minden hosszu vitatkozás és ellenzés nélkül megalkottattak a törvényjavaslatok. Az urbért illetőleg: az eddig gyakorlatban volt jobbágyi szolgálatok és fizetések örökre eltörültettek; a magán földesurak kármentesitése a nemzeti becsület védpaizsa alá helyeztetvén, az állam által eszközlendőnek határoztatott; a kármentesités elveinek s részleteinek kidolgozása azonban a jövő országgyülésre halasztatott. Nehogy pedig akkor, midőn a birtokjog a nép alsó osztályainak számára biztosíttatik, az urbéri viszonyok megszüntetése által különben is, egy időre legalább, nagy rázkodást szenvedett nemesi osztály vagyonilag roskadásnak induljon: a földes urak adóssági tőkéjének felmondhatása egy később alkotandó törvény intézkedéseig felfüggesztetett; végre, a vagyonviszonyaikban megingatott földbirtokosok kedélyének megnyugtatása végett, a jövő ország-

gyülés által szervezendő hitelintézet felállitására eleve is fél millió forint tűzetett ki. 1848.

A tized tekintetében, a főpapság is meghozta a haza nyugalmáért a tőle igényelt áldozatot: Lonovics, Rudnyánszky s a többi püspökök önként lemondtak az egyház által birt tized jogáról. Viszont a főpapok ama kivánata, miszerint az ország a kisebb rendű papságról, melynek egy része a tized elvesztése által élelmi eszközeitől megfosztatott, gondoskodjék, minden oldalról méltánylattal fogadtatott. Hasonlókép azon magán családoknak is, melyek a papi tizednek akár örök bérlet akár királyi adomány által birtokában vannak, kárpótlás igértetett.

Az Erdélylyeli unio.

A nép nyugalma e nagy fontosságu magánjogi reformok által biztosíttatván, az új kormányzat szervezését illető munkálatok folytában több közjogi reformok iránt is megkészíttettek a törvényjavaslatok. E tekintetben különösen méltók emlitésre az Erdélylyeli uniot, a városok rendezését, a nemzetőrséget s a sajtót illető törvényjavaslatok. Az elsőre nézve, a törvényhozás elvileg kimondta ugyan az Erdélylyeli egyesülést; de méltányolván e tartománynak szinte életben lévő alkotmányos jogait, szükségesnek látta, hogy az anyaország törvénye a tartomány országgyülésén is önkéntes elfogadást nyerjen. E végre a király egy felirat által megkéretett, hogy Erdélynek, az unio feletti nyilatkozhatása végett, azonnal hirdessen országgyülést.

A városi ügy.

A városok rendezésének kérdése, mely már több országgyülés alatt oly heves vitáknak szolgált tárgyául, az általános népképviselet felállitásának következtében, mind azon nehézségektől megszabadulván, melyeket eddig azoknak a központi kormánynyali kapcsolata és törvényhozási képviselete okozott, — a municipalis jog elvei szerint foglaltatott az új törvényjavaslatba. A választási jogot illető pont azonban egy váratlan, sajnos eseménynek lett forrásává. E jogot ugyanis, bár némi census mellett, de igen széles alapra fektette a javaslat, minden tekintet nélkül a valláskülönbségre, miszerint

1848. az a zsidóknak is megadatott a mennyire a többi szükséges qualificatiókkal birtak. A vak hit és szűkkeblű elfogultság e törvényjavaslatot azonnal ürügyül használta, kiönteni gyűlölletét a zsidókra, kik az ország átalakulását a magok törvényen kivüli, elnyomott állapotára nézve is a megváltás napja gyanánt üdvezelvén, a mozgalmakat buzgó részvéttel s meleg rokonszenvvel kisérték. Pozsony iparosainak előitéletes, alsóbb osztályai, melyek az ügyes izraeliták szaporodtát és gyarapodását a városban már rég kancsal szemmel nézték, nem tűrhetvén, hogy azok e törvény által velök egyaránt jogosíttatnak, márczius 19-ke és 20-ka estvéjén dühös csoportokban támadták meg a zsidók lakjait, vagyonukat széttrombolták, személyeiket vad bántalmakkal illették. Csak fegyveres erő fékezhette meg az előitélet és szennyes érdekszülte gyűlölet vérengző kitörését; mely alkalommal az országgyülési ifjuság a rend helyreállitásában bátorságának s elfogulatlan emberszeretetének szép jeleit adta. De fájdalom, ezen vad kihágásokon kivül még más alakban is kitört a zsidók elleni gyűlölet. Pozsony lakosainak egy része nem szégyenlette, a maga számára megtágított szabadság gyakorlatát más embertársai, különben is elnyomott, osztályának üldözésére fordítani. Gyülekezetet tartottak, melyben a zsidókat régi városnegyedökre visszaszoríttatni, a házalló kereskedéstől eltiltatni kivánták, s több ily szellemű végzéseket hoztak. E jelenetek, Pozsony példájára, több más helyeken is feltünedeztek. Különösen Székesfehérvárott, Nagyszombatban, sőt még Pesten is különféle üldözések tárgyaivá lettek Izrael megvetett maradékai. A fővárosban a polgárság vonakodott őket a maga nemzetőri soraiba befogadni. Az ifjuságból alkotott nemzetőri osztály megnyitotta ugyan nekik a maga századait; de oly nagy mértékben nyilatkozott irántok a polgárok ellenszenve, hogy, a közcsend megőrzése tekintetéből, utóbb is ki kellett venni a fegyvert kezeikből. Ezen s hasonló jelenetek fájdalommal töltötték el minden emberbarátot. Az országgyülés fennen kárhoztatta az elfogult szűkkeblűséget

A zsidók üldözése.

nem különben, mint a bűnös csendháboritásokat; de a nyilatkozott ellenszenv következtében, a közbéke fentartása végett, a városi törvényben kitörűlte ama záradékot, mely a választási jogot valláskülönbség nélkül megadta a lakosoknak, s csak a törvényesen bevett vallások régi kifejezésére szorítkozott; az igazság kiszolgáltatását a zsidók irányában a jövő országgyülésnek hagyván feladatául. 1848.

A zsidók üldözésében több helytt támadt zavargások az ország általános békéje iránt is mély aggodalommal töltötték el a törvényhozó testületet. Mert körültekintve a hazai állapotok tömkelegében, lehetetlen volt nem látni, hogy itt a sokáig szolgaságban tartott parasztság, amott a különféle nemzetiségi féltékenységek és rivalitások, melyek több évek folytán mesterségesen szitogattattak, oly gyuanyagot rejtenek kebelökben, melynek fellobbanása veszélyt hozhat az országra. Még ugyan, ama nehány helyen kitört zsidóüldözést kivéve, mindenütt béke és nyugalom uralkodott a hazában s kapcsolt részeiben. A parasztok hála és örömérzettel fogadták az átalakulás nagy jótéteményeit. A nem rég viszályba merűlt nemzetiségek a közszabadság új napjának sugáraiban melengőzve, kibékülni látszottak. A horvát követek a többi rendekkel teljes egyetértésben voltak, s a nem rég lefolyt Zágráb megyei közgyülés rokonszenvét nyilvánitá az országgyülés eljárása felett. A szerb nemzet részéről Rajasics, karlóczai érsek, magyar nemzeti szinű cocárdával felékesítve, derűlt megelégedést sugárzó arczczal, vett részt a Bécsben járt küldöttségben. A közcsendet az ország határaiban mindenütt ugy a parasztság, mint a külön nemzetiségek kebelében, legfölebb a nagy események feletti lelkesedés, a nyert polgári jogok feletti öröm zaja, de még semmi rosz szenvedély nem, zavarta meg. Rosz akaratú, a zavarban aljas önérdekeket hajhászó izgatók mindazáltal nálunk sem hiányzottak. A helységekben több helytt tűntek fel ilyféle gonosz lelkű izgatók, kik a parasztokat volt földes uraik megtámadására ingerelték. A sajtó tényleges felszabadulása után Pesten és

1848. Pozsonyban némely röpiratok jelentek meg, melyekben az izgatás a tulajdon eszméjének ostromlásáig terjedt. Mind ennek még nem volt ugyan látható hatása a közörömben. A törvényhozó testület mélyebb lelkű tagjainak kedélyét mindazáltal borús sejtelmek s titkos aggodalmak nyugtalanították, melyek munkálkodásaikra is látható hatást gyakoroltak. Különösen észrevehető ezen aggodalom nyoma a nemzetőrséget és sajtószabadságot illető tanácskozmányok s törvényjavaslatokban. A nemzetőrségi törvény tárgyalása alatt azon szakasz, mely a nemzetőrségbe felveendő egyének qualificatiójáról intézkedik, az új nagy események óta nem tapasztalt keserűséget idézett elő a különböző véleményszínezetekben. A volt conservativok, sőt a volt ellenzékiek egy része is a felemelt censusban kereste ezen institutiónak, mely a nép kezébe fegyvert adott, biztositását a visszaélések ellen. Sokan magát a nemzetőrségi intézet czélszerűségét is kérdésbe tették, sajátszerű körülményeink között. A reactiónak volt-e már ez gyenge fuvallata, vagy csak a hazafias aggodalmak őszinte következése? — bizonytalan. Csak Kossuthnak ama czáfolata vetett véget e vitatkozásnak, melylyel a tényre utalt, miszerint a nemzetőrség a főváros példája szerint az országban már mindenütt tényleg fenáll, s a fegyvert attól visszavenni nem volna könnyű dolog.

Nemzetőrségi és sajtó-törvényjavaslatok.

Még világosabban kifejezték az ország rendei a szabadsággali visszaélhetés miatti félelmöket az új sajtótörvényben. E tárgyra nézve még a legszabadelvűebbek többsége is akként gondolkodott, hogy miután a röpiratok általi izgatások már is szaporodnak, s a sajtóban ugy a féktelenség, mint az álarczos reactio éles fegyvert emelhet a szabadság fiatal növénye ellen, igen óvatos, előrelátó törvényekre van szükségünk. Igénylé ezt különösen még az is, hogy a censura megszűntetése óta nem csak magyar és német, hanem szerb, illyr, s más szláv nyelvű irók is mind többen kezdtek fellépni a napi sajtó terén, kiknek működése a nyelvökbeni járatlanság miatt ismeretlen maradt a magyar közönség előtt. Attól lehetett

tartani, hogy a kissé lecsilapult nemzetiségi viszály, kivált ha netalán még a reactio által is alattomban szítogattatnék, az igen szabadon mozogható, kemény repressiv törvények által nem korlátozott sajtóban, a még rendezetlen állapotok közt, a közbékére nézve kétszeres veszélylyel feltámadhat. Ezen okokból a törvényhozás inkább csak a censurát akarta eltörűlni, mint tényleg szabaddá tenni a sajtót. A törvényjavaslat készitésével Szemere Bertalan bízatott meg. És ő teljesen megfelelt munkálatával a törvényhozók aggodalmainak. A napi sajtót, mi legveszélyesebbé válhatott, különösen lenyűgözte, oly nagy pénzbeli biztositékot (20,000 forintot) kivánván a folyóiratok kiadóitól, hogy azok e szerint csak a vagyonosabb osztályok körére szorúltak volna. A vétségekre hozott büntetések is szerfelett súlyosak, a vétségi esetek pedig határozatlanok valának. A királytól a legkisebb tisztviselőig, az országgyüléstől a legkisebb hatósági testületig, minden súlyos büntetések által védve volt benne a sajtó megtámadásai ellen. Kétséget nem szenved, hogy azon ideiglenes sajtószabályok, melyeket a helytartótanács a márczius 15-két követő napokban a fővárosban közzé tett, a sajtónak szabadabb mozgást engedtek, mint az országgyülés által elfogadott Szemere-féle törvényjavaslat. 1848.

E törvényjavaslat márcz. 22-kén érkezett le a fővárosba, s miként előre látható volt, ingerűltséget okozott. A fővárosi közönség s különösen a már 63, jobbára fiatal tagokból álló középponti csendbizottmány, általában véve forradalmibb szellemű volt, mintsem az országgyülés eljárásával megelégedhetett volna. Az ország újjáalakulásának processusában annyira túlbecsűlték a tőlök eredt pesti mozgalmak fontosságát, hogy még a higgadtnak látszó Nyáry Pál is azt mondta egyebek közt a fővárosban járt országgyülési küldöttséghez intézett beszédében, hogy « sokat és nagyszerűt láthattak a nemzet képviselői; de nem látták a legfontosabbat, a márczius 15-kei pesti mozgalmat. » Ily véleményben lévén, bár az országgyülés Pozsonyban járt követeiknek kijelentette, hogy csak rövid

1848. napokig maradván még együtt, kivánságuknak a gyülés áttétele iránt a fővárosba, nem lehet megfelelni, ők még sem szüntek meg követelni, hogy a törvényhozás e rövid napokra is Pestre költözzék le. Ugy vélekedtek, hogy a közjogi új organisatio a fővárosi közvélemény súlybavetése nélkül nem fog helyesen, az új kor kivánalmai szerint végrehajtatni azon törvényhozási testület által, melynek tagjai, azon kivül hogy jobbára csak a nemesi osztályt képviselik, nagy részben még a nem rég minden reformnak utját állott conservativ párt soraiból eredtek. Kivánták az országgyülés lejöttét, mert azt hitték, hogy miután e törvényhozó karnak a szükséges új kormányzati és képviseleti szervezet megalkotása végett még hetekig együtt kell maradnia, az oly élénk szabadságérzetű főváros közvéleményének befolyása alatt a törvényhozó testület azon részei is jobb irányt nyerendnek, melyek nem a szabadelvű elem kifolyásai s képviselői s melyek, mint egy főrendi ülésben gróf Széchen Antal, márczius 18-kán kijelentette, « az új viszonyokat, miután a királytól is jóváhagyattak, tisztelik ugyan, s egyéni nézeteiket önmegadással alárendelik, de meggyőződéseikről le nem mondottak. » És bár e szerint a törvényhozó kar ezen része az átalakulásnak gátot már nem vethetett, s egészen szenvedőleg viselte magát: a pesti közvélemény mégis, mint a vőlegény bajjal szerzett jegyesére, igen féltékeny volt az újdon szabadságra. Ezen érzeményből eredt Pálfy Albert szerkesztése alatt azon új napi lap is, mely « Márczius tizenötödike » czime mellett e jelszót viselte homlokán: « Nem kell táblabíró-politika. » E szellem, ez irány pedig most annál hatalmasabb volt a fővárosban, minthogy ott minden ellenkező vélemény teljesen megszünt létezni, vagy legalább nyilatkozni. A hirlapokban nem csekélyebb volt az átváltozás, mint a köz dolgokban. A « Budapesti Híradó », a conservativok fő lapja komoran letette régi zászlaját, s mint befejezett tényt fogadta el az új állapotot. A « Nemzeti Újság », mely nevének egyátaljában meg nem felelve, eddig a conservativok legszélsőbb szárnyát s a

1848.

papi érdekeket képviselte, most a győzedelmes elvek legtúlzóbb bajnokává avatta fel magát. Legmérsékeltebb volt még a « Pesti Hirlap », az ellenzék régi fő organuma. A német lapok is kivétel nélkül a radikál átalakulás zászlaját tűzték ki homlokukra.

A főváros e szellemi állapotában lehetetlen volt az új sajtótörvényjavaslatnak élénk ingerűltséget nem okoznia. Még a vármegye gyülése is erélyes felirást intézett ellene a miniszterelnökhöz. A csendbizottmány pedig, mely márczius 15-ke óta kizárólag kezelte a városi hatóságot, nem csak feliratban kérte meg a miniszterelnököt, hogy oda hasson, miszerint a sajtótörvény a kor igényeihez képest kijavíttassék, hanem egy tagját, Pulszky Ferenczet, követségben is felküldé Pozsonyba, hogy a miniszterelnököt személyesen tudósítaná a fővárosnak e tárgybani közvéleményéről. Az ifjuság e küldöttség előadásának a maga részéről súlyosabb nyomatékot adni szándékozván, a sajtótörvényt a városház terén, mely most «Szabadság terére» kereszteltetett át, a nagy tömegben összecsoportozott nép helyeslő buzditásai közt megégette. A tűntetésnek hatása lett. A sajtótörvény minden tekintetben megszelídítve és szabadabb szellembe öntve terjesztetett a királyi szentesités alá.

A népképviseleti törvényjavaslat.

Mennél több aggodalmat s tartózkodást mutattak az ország rendei a szabadsággali visszaélhetés miatt a nemzetőrségi és sajtói törvényjavaslatokban: annál szabadabb szellemet tűntettek ki a népképviseletről szóló törvényben. A suffrage universel, mely a franczia új respublikai alkotmány egyik alapkövét tette, nálunk nem lőn ugyan elfogadva; a választói jog mindazáltal oly széles alapra fektettetett hogy, ha az országnak s kapcsolt részeinek tizenöt millió lakos után összes nagykoru férfi osztályát három és fél millióra számitjuk: a megállapított qualificatio szerint a választói joggal felruházottak e számnak legalább is felét tették. A qualificatio, miként az a következő országgyülési választásra nézve ideiglenesen megállapíttatott, következő vala: A politikai jogél-

1848. vezetet birják mind azok: 1. Kik annak a megyékben és szabad kerületekben eddig is birtokában voltak. 2. Az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benszületett vagy honosított, legalább 20 éves, és sem atyai sem gyámi sem gazdai hatalom alatt nem lévő férfi lakosai, a törvényesen bevett vallások különbsége nélkül: a) kik a városokban 300 forint értékű házat vagy földet —; más községekben, eddigi urbéri értelemben vett egynegyed telket, tehát hat holdat birnak; b) kik mint kézművesek, kereskedők, gyárosok, folytonosan legalább egy segéddel dolgoznak, műhelylyel, gyárral, vagy kereskedési teleppel birnak; c) kik, a mennyiben a fentebbi osztályokba nem tartoznak, 100 forint évenkénti állandó, biztos jövedelmet kimutatni képesek; d) jövedelmökre való tekintet nélkül a tudorok, orvosok, ügyvédek, mérnökök, akadémiai müvészek, tanárok, a m. akadémia tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, községi jegyzők és iskolai tanítók. Választhatóknak pedig határoztattak mind azok, kik választók, legalább 24 évesek s a törvényhozási nyelvet, a magyart, tudják. A képviselők száma, Erdélyen kivül, összen 377-re tétetett; e számból Horvátország három megyéjére 18, a horvát határőrvidékre 8, a szerémi végvidékre 3, a bánsági végvidékre szintannyi esett; Erdélynek azon esetre, ha csatlakozni fog, összesen 66 képviselő juttatott; s ekként az összes képviselők száma, Erdélylyel együtt, 443-ra határoztatott, miszerint mintegy 33,000 lélekre, s körülbelül 5—6000 választóra esett egy képviselő.

Mi a törvényhozást illeti: a megalkotott törvénynek főbb pontjai következők: országgyülés évenként és pedig Pesten tartatik; a képviselők három évre választatnak; a királynak joga van a törvényhozó kart a három év eltelte előtt is feloszlatni s új képviselőválasztást hirdetni; de ekkor a legközelebbi ülésnek három hónap alatt meg kell tartatni; az évi ülés az utósó évrőli számadásnak s a következő évi költségvetésnek a miniszterium általi előterjesztése s az irántoki határozatnak meghozatala előtt el nem oszlathatik. Elnököt

1848.

s másodelnököt a főrendi táblához (melynek szervezése a jövőre halasztatott) a király nevez; a képviselő tábla évenként maga választja elnökeit. Az ülések nyilvánosak.

A felelős miniszteri kormányzatróli törvényjavaslat.

Legfontosabb azonban minden közjogi törvényjavaslatok között az volt, mely a rendkivüli napok eredményeinek legbecsesbikét magában foglalta, a nemzet s fejedelem közti viszonyokat új formákba öntötte, az ország kormányzatát gyökeresen átalakította: a független, felelős miniszteriumról szóló törvényjavaslat. Mi előtt ennek előadásába bocsátkoznánk, ugy hiszszük, nem lesz felesleges, bár röviden, azokat visszaidéznünk az olvasó emlékezetébe, mikből kiviláglik, hogy ama nemzeti jog, mely e törvényjavaslatba foglaltatott, nem új nyeremény, mint minő volt például a német örökös tartományok új kormányrendszere; hanem számtalan régi s újabb szerződések s törvények szerint, századok óta kétségbevonhatlan tulajdona volt a nemzetnek. Rövidség kedvéért, ama szerződésekre figyelmeztetjük az olvasót, melyeket a nemzet 1526-ban I. Ferdinánddal, midőn őt a királyi székre önként meghívta, 1608-ban Rudolf és II. Mátyás királyokkal, 1687-ben a trónöröködés iránt I. Leopolddal, 1723-ban az ugy nevezett pragmatica sanctioban a leányági trónöröklés iránt III. Károlylyal kötött; és csak az 1790-ki 10-dik törvényczikket idézzük, mely igy szól: « A karok és rendek alázatos felterjesztésére ő Fölsége megismerni méltóztatott, hogy bár a fölséges osztrák háznak az 1723-ki 1-ső és 2-dik törvényczikk által Magyarországban és kapcsolt részeiben megállapított leányági trónöröködése ugyanazon fejedelmet illeti, melyet, a megállapított örökösödési rend szerint, elválaszthatlanul s feloszthatlanul birandó többi örökös, Németországban s azon kivül fekvő országaiban s tartományaiban: Magyarország mindazáltal, kapcsolt részeivel együtt, szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve (odaértve minden kormányszékeit) független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő, hanem saját megállással és alkotmányával biró; minél fogva a törvényesen megkoroná-

1848. zott királya, tehát ő Fölsége és utódai által is, saját törvényei és szokásai, nem pedig más tartományok módja szerint kormányzandó, miként azt már az 1715-ki 3-dik és az 1741-ki 8-dik és 11-dik törvények megszabják.»

Ezen önállóság s független alkotmányosság birtokában, kétségbevonhatatlan joga volt a nemzetnek dicasterialis kormányzati formáját, a fejedelem megegyeztével, s a nélkül hogy a közte s a német örökös tartományok közt létező kapcsolat sértetnék, felelős miniszteri kormányformával felcserélni. Királyával, ezen átalakitás következtében, a kormányzatra nézve új jogviszonyba lépett ugyan a nemzet; de a dynastiával az öröködésre nézve, s a német örökös tartományokkal a fejedelem egysége s azonsága tekintetében csak a régi szerződések s törvények által meghatározott jog és kapcsolati viszonyban maradt. Mert mind azon befolyás, melyet a bécsi német kormány magának eddig az ország némi ügyeiben eltulajdonított, s melyet az új törvény megszüntetett, miként az idézett 1790-ki törvényből czáfolhatlanul kitűnik, csak törvényellenes jogbitorlás volt.

E jogbitorlástól, mely a mult időkben világos törvények ellenére csempésztetett be az ország kormányába, a jövőre is igen óvakodnia kellett a nemzetnek; mert bár a német örökös tártományok is alkotmányt s felelős miniszteriumot nyertek, e miniszterium összeállitása után, melyben Kolowrat, Colloredo, Fiquelmont, s a kényuralom más régi eszközei és a szabadság örökös ellenségei vették át a kormányzatot, kételkedni egy perczig sem lehetett többé, hogy Bécsben az alkotmány s felelős miniszterium tekintetében csak játék űzetik a politikailag fejletlen néppel, s hogy a kényuralmi reactio nem késendik megkezdeni ármányos működését. Ösztönszerűleg érezte ennél fogva a törvényhozó testület, hogy a király előleges megegyeztével elhatározott átalakulásnak, vagy, ha ugy nevezni akarjuk, békés forradalomnak záloga a felelős miniszteriumról szóló törvényben lesz letéve; és hogy, ha ármány vagy hatalom még valaha

megkisérteni akarná, a nemzet önálló, független kormányzatán csorbát ejteni, az különösen e törvény terén fogna történni. A törvényhozók tehát oly világossá s határozottá kivánták tenni e törvényt, hogy ahhoz a jövőben semmi balmagyarázat, semmi kétség ne férhessen. Kimondatott benne, hogy a király távollétében a nádor, mint annak helytartója, felelős miniszterek által gyakorlandja a végrehajtó hatalmat, teljes épségében fentartva mindazáltal a birodalommali kapcsolatot. Ezen elv nélkül a felelős miniszterium sem volt volna képes megőrzeni az ország függetlenségét. Mert különben az ország egy perczig sem lett volna biztosítva az ellen, hogy a fejedelem ne a tőle távol lévő nemzeti miniszterium, hanem idegen tanácsosok befolyása szerint kormányozzon, kiknek mindennemű ármányra, az új intézmények aláásására szabad kéz engedtetett volna mind azon tárgyakban, melyekben a miniszterium maga nem határozhat, s királyi hozzájárulást, megegyezést kérni köteles. Három százados keserű tapasztalatból tudta a nemzet, mennyire megcsökken lassankint a nemzeti kormány hatósága, ha a király idegen tanácsosoktól környezve, az országon kivül lakik. Ez volt a multban legbővebb forrása a nemzeti sérelmeknek; s ezen hatalom átruházása nélkül a jövőben is rövid időn kétségtelenül, a felelős miniszterium mellett is, vagy mult sorsára jutott volna a nemzet, vagy azon képtelen állapot fejlődött volna ki, hogy a király örökös viszályban legyen a maga miniszteriumával. Egyenesen a királynak tartatott fenn mindazáltal, annak távollétében is, a kegyelmezési jog gyakorlata, az ország zászlósainak s egyházi fejeinek kinevezése, czímek és rendek osztása; hasonlókép a katonai főtisztek kinevezése, s a magyar hadseregnek az országon kivüli alkalmazása, a személye körül lévő magyar miniszter ellenjegyzése mellett. A törvényhozás továbbá nem elégedett meg azzal, hogy a miniszteriumnak minden egyes ágát külön megnevezze; hanem egyenként megnevezte azon kormánytestületeket is, melyeknek hatósága most az egyik vagy másik 1848.

1848. miniszteriumra szállott. A bécsi kabinet ezer csellel élt a multban a törvények meghiúsitására. Nehogy tehát valamely elébbi kormánytest hatáskörét a miniszteriumtól valamikép eltagadja, kicsinyesnek látszó gonddal szabatott meg annak összes köre. Van mindazáltal egy pont e törvényben, mely annak gyönge oldalát teszi, s ez: az országnak külügyekbeni képviseltetése. A király személye mellé ugyanis egy ugy nevezett külügyi miniszter rendeltetett oly meghatározással, hogy mind azon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviselje. E rendelkezés az országnak általánosan kimondott kormányzati függetlenségével némi ellentétben állott. Meg kell ugyan vallani, hogy ama kapcsolat következtében, melyben hazánk a tulajdonképeni osztrák birodalommal állott, teljes elszakadás nélkül lehetetlen volt külügyeinket egészen függetlenül intéznünk, s csak arra kellett szorítkozni, hogy illető miniszterünk, az osztrák miniszterrel egyetértve, igazgassa hazánk s a birodalom közös külügyeit. Meg kell vallani azt is, hogy a képzelhető feladatok legsúlyosabbika volt, a két, egymástól különben független kormányu állam külügyeit mindig egyértelmüleg s akként intézni, miként azoknak külön érdekei kivánták. Azonban, ha ezt általában lehetségesnek tekintjük is; — mi csak azon esetben az, ha a bécsi miniszterium is valóban szabadelvű, alkotmányos kormánynyá fejlődik; — e törvény mégis igen hiányos, határozatlan maradt. Azon kérdéseket, melyeknek e bonyolódott helyzetből okvetetlenül kifejlődni kellett, elintézni, csak kisérletet sem tett törvényhozásunk. Például, azon esetekről, melyekben a magyar s osztrák külügyi miniszterek közt véleményben vagy épen irányban különbség támadna, említés sem tétetett. Ily esetekben ki legyen az arbiter, s általában a két miniszter közől melyik legyen a cselekvő, melyik az ellenőr, miként osztassanak fel köztök a külügyi viszonyok külön ágazatai? — s több eféle kérdések mind megfejtetlenül maradtak. Ezekre nézve természetesen egyik

állam sem intézkedhetett egyoldalúlag s csak kölcsönös alkudozások és szerződések szerint lehetett volna megállapitani a szabályokat. És hogy ez azonnal nem történt, mindenesetre sajnálatos hibának tekintendő, melyet csak az menthet némileg, hogy a legfontosabb belügyeknek is roppant halmaza várt intézkedésre, és hogy e súlyos kérdések utóbb, a két kormány megerősödte után, az illető két törvényhozó test befolyásával könnyebben megfejthetőknek tekintettek. — A miniszterium egyéb viszonyai, kötelességei, hatásköre s felelőssége stb. az Európában közönségesen uralkodó elvek szerint rendeztettek. Sajátszerű csak az fordúl még benne elő, hogy az ország közügyei feletti értekezés, codificatio stb. végett, a nádor vagy miniszterelnök elölülése alatt munkálkodandó álladalmi tanács állíttatott fel. Ezen eszme az országban létezett franczia iskolának találmánya volt, mely a miniszterium felállitását a maga elvei győzedelmének tekintette, s azzal együtt a maga kedvencz tanát, a centralisatiót is megalapítani ügyekezett. 1848.

A végrehajtó hatalom gyakorlatának központositását némi mértékben már maga a felelős miniszterium eszméje is szükségkép feltételezte. Ebből természetesen következett, hogy az ország vármegyei municipalis szerkezetét is, mely eddigi alakjában minden centralisatiot s miniszteri felelősséget lehetetlenné tett volna, meg kellett változtatni. A centralisták, — bár mérsékeltebb részök ekként nyilatkozott a Pesti Hirlapban: «centralisálni a nagy dolgokat, nem centralisálni a kicsinyeket; meghagyni a helyi érdekek szabad nyilatkozatait, de azokat a közérdek számára hasznosítani» — a centralisták, mondom, a felelős miniszteriumot tartván az alkotmány legerősebb garantiájának, a jövőre semmi fontosságot nem tulajdonítottak a megyei szerkezetnek, s azt minden meggondolás nélkül hajlandók voltak eltörleni. Voltak azonban sokan, kik akár kegyeletes emlékezetből ezen intézet iránt, melynek a lefolyt súlyos idők viszontagságai közt egyedül köszönhettük alkotmányosságunknak, csak annyira is,

A megyei rendszer összhangzásba tétele a miniszteri kormány-rendszerrel.

1848. mennyire létezett, fenmaradását; akár a centralisatio mérséklése végett, akár végre gondos előrelátásból, a jövendőnek még kitörhető zivatarai ellen ezen intézetben keresve védelmet, azt a mennyire csak a felelős miniszterium mellett fenmaradhat, a jövőre is fentartani óhajtották. Az országgyülésen hosszu s érdekes vitatkozás folyt a két véleményszínezetűek között a megyei rendszernek a miniszterialis rendszerreli megegyeztetése s képviseleti alapra állitása felett, melyről a törvényjavaslatot Kossuth dolgozta ki. A megyei municipiumot tulajdonképen a nemesség összesége alkotta, s a hatóságot a nemesség közgyülései gyakorolták. A megyei tisztviselők csak végrehajtói voltak a közgyülés határozatainak. Az lőn tehát a kérdés: a nemesek mindnyájan megtartsák-e, addig is, mig a megyék a jövő országgyülésen újonnan szerveztetnek, szavazati jogukat, vagy mint az ország többi polgárai, ők is csak községenként választandó küldöttek által képviseltessenek a megyei közgyüléseken? Azoknak, kik régi alakjokban kivánták fentartani a megyéket, Kossuth czáfolhatatlanul megmutatta, hogy ez lehetetlen.

« Az ellenkező véleményűek, ugymond, ám kisértsék meg a törvények végrehajtását tisztán nemesekből álló gyülésekkel. Hoztunk törvényeket, melyek a nép irányában jótékonyak, s a végrehajtást oly megyére akarják bizni, mely nemesekből áll. Ez rosz számitás; ezzel a nemesség lesz semmivé téve, személyére s vagyonára nézve veszélyeztetve...... Itt a közteherviselés iránti törvény; ehhez a miniszteriumnak kulcsot kell dolgozni, s hogy ezt tehesse, a megyére szorul, attól nyeri adatait. S ha ezen kulcs-kidolgozás alapja, a revelatio, a nemesség kezében lesz: nem szenved kétséget, hogy oly munka fog dolgoztatni, mely talán mindent veszélyeztet, s én ez esetben borzadok attól, a mi a nemességre vár. » Által megy még más törvényekre is, kitüntetve mindeniknél, hogy a demokratikus irányu törvényt arisztokratikus testület veszély nélkül végre nem hajthatja. E végre a megyét is azonnal képviseleti alapra kivánja fektetni. Eltörleni azonban nem akarja

a centralistákkal az ó intézetet. Centralisatiót ő nem akar; oly státusból, hol centralisatio volna, számkivetné magát, neki oly szerkezet kell, hol a szabadság, ha egy szögletben elnyomatik, a másikban újra felemelkedjék; hol az egyén, a család, a község a maga körében mindegyik szabadon mozogjon. Ő, ugymond, szerelmes a municipalis szabad szerkezetbe ugyannyira, hogy mintsem a megye megszűnjék, készebb inkább a miniszterialis törvény megbuktatására törekedni. Ő tehát a miniszterium felelősségét s hatalmát nem akarja tovább terjeszteni, mint épen annyira, hogy mellette a municipium megélhessen; de ezt ugy kivánja rendezni, hogy amazt az igazgatásban ne gátolja. «Az európai státustudomány kétségbevonja, hogy felelős miniszterium összeférhessen szabad departamentalis rendszerrel; ő pedig, ugymond, mint isten létéléről, épen oly erősen meg van győződve, hogy e kettő összeegyeztethető, csak minden hatalomnak saját körében annyi hatóság s önállás adassék, hogy a felsőbbek által el ne nyomassék, de ellenben a felsőség törvényes intézkedéseit ne gátolja. A szabadságnak nincs nagyobb ellensége, mint az ugy nevezett «Zu viel regieren». A hol a municipiumok önálló hatósággal nincsenek felruházva, okvetlenül ezen rendszer lép be, s el fognak nyomatni. A parlamentaris kormánynyal tehát nem csak a községi, de a departamentalis rendszert is össze lehet és kell egyeztetni; s ha ennek kulcsát eddig föl nem találták, ő fogja azt feltalálni.» Tüzétől a megyei rendszerhezi ragaszkodásában annyira elragadtatott, hogy egyebek közt azt mondaná: «esküszik istenre, ki a jelen mozgalmakat vezeti, hogy a mely perczben ez országnak municipalis szabadsága nem lesz, ő megszűnik annak polgára lenni.» 1848.

Széchenyi, bár a megyéket s azokkal a nemességet már nemzetiségi szempontból is fenn akarta tartani; a rendezést mindazáltal a jövő országgyülésre kivánta halasztatni. A két miniszterjelölt közt oly nagy lett az összeütközés, hogy Batthyáni, miniszterelnök, kénytelennek látta magát kijelenteni,

1847. miszerint ha e tárgyban, melyet ő is életkérdésnek tart, a két miniszteri jelölt ellenkező véleménye ki nem egyenlíttetik s egyezés nem létesül, egyik vagy másiknak ki kell lépnie a kormányból. A vitatkozás ennél fogva zárt tanácskozmányba vitetett, hol aztán az előhívott Deák ékesszólása és bölcsesége akként egyenlítette ki a véleményeket, hogy a törvény illető szaka következő értelemben állapíttatott meg: az országgyülés után azonnal tartassanak megyei közgyülések, melyeken szavazattal birandnak mind azok, kik e joggal eddig is felruházva voltak s a kiket a megyei lakosok községenként képviselőkül küldendenek. E közgyülésen a törvények kihirdettetvén, tekintettel a megye kiterjedésére, népességére, s a megyei polgárok minden osztályaira, a megyei közigazgatás s az új törvények sükeritése végett egy nagyobb számu állandó bizottmány választassék minden különbség nélkül a születésre. E bizottmány gyakorolja aztán, a megyei tiszti kar hozzájárultával, mind azon hatóságot, mely törvény s alkotmány szerint a megyei közgyüléseket illeti.

Ezen megállapodás, miszerint a municipiumok a felelős parlamenti kormány mellett is fentartattak, világosan mutatja, hogy bár a lefolyt vitákban nem fejtetett is ki az államban létezni kellő szabadság elmélete tüzetesen, annak érzete mélyen gyökerezett a keblekben. Érezték, hogy a kivívott felelős miniszteri kormány által megalapított politikai szabadságok magokban véve még korántsem elégségesek a honpolgárok szabadságára; sőt nem egyebek üres, csalékony formáknál, ha nem léteznek mögöttök ama szabadságok, melyek magokból állanak fenn minden jól szervezett államban, minők: az egyéni s társadalmi (a személy, birtok, s család-) főleg pedig a municipalis szabadságok, melyek amazokat többé kevesbbé magokban foglalják. Érezték, hogy tulajdonképen ezek a szabadság alapjai s létegei; s a politikai szabadságok, különösen a felelős miniszteri kormány, nem egyebek, mint ezen egyéni, társadalmi s municipalis szabadságok leghatékonyabb biztositékai. S lehetetlen igazságot nem szolgáltatnunk

Kossuth valódi szabadságszeretetének és státusférfiui tapintatának, midőn látjuk, hogy kijelölt miniszter létére oly lelkesen küzd a municipiumok fentartásáért a felelős miniszteri kormány mellett. 1848.

Mi alatt az országgyülés e munkálatokkal foglalkodék, a kir. sanctio alá felküldött törvénynek, mely a miniszterium hatásköréről szól, s a Batthyáni által megalakított miniszteriumnak megerősitése Bécsben napról napra halogattaték. E halogatás mind Pozsonyban, mind a fővárosban mind inkább nyugtalanítani kezdé a kedélyeket. Különféle hírek szárnyalának kivált a miniszterium személyzetéről, — hogy, például, a miniszterium nem fog egészen szabadelvű elemekből állani; hogy Kossuth abba belépni nem akar; hogy Vay Miklós, Keglevich Gábor s mások is a jelöltek közt volnának, kiknek hazafisága ugyan kétségbe nem vonatott, de szabadelvüségök nem tartatott elég erélyesnek, hogy egy részről az átalakulás demokratiai irányának, másról a Bécs elleni jogőrzésnek megnyugtató biztositékául szolgálhatott volna. A felelős miniszterium alakitása iránti viszonyok.

A szárnyaló hírek nem is voltak egészen alaptalanok: mind a miniszterium személyzete, mind a miniszterialis kormányzatot illető törvény körül nagy nehézségek fejlettek ki. Batthyáni Lajos miniszterelnököt azon előérzet aggasztá hogy, ha az ország s az osztrák birodalom közti kapcsolat igen meggyöngíttetnék, ennek kormánya s az udvar nem lenne hajlandó Magyarországot törvényes függetlenségének éldeletében nyugton hagyni; hanem, önfentartási ösztönüknél fogva is, alattomban a reactio ármányaihoz nyúlván, olyféle fogásokkal ügyekeznének majd aláásni az ország jogait, minők a márczius előtti időkben divatoztak. S attól tartott hogy, ha elég erős lesz is az ország megőrzeni a maga jogait, egyre háborgattatni fog akkor, midőn belállapotjainak rendezése végett nyugalomra lenne szüksége; s a miniszterek is, a helyett hogy az udvarral egyetértésben, s az osztrák miniszterekkel barátságos viszonyban, minden erejöket a belügy s az ausztriávali viszonyok békés rendezésére Batthyáni Lajos irány-elvei.

1848. fordítanák, örökös harczot folytatni lesznek kénytelenek. E tekinteteknél fogva gondosan kerülni szándékozott minden szélsőséget, s az ausztriávali kapcsolatban fenhagyni mind azon régi viszonyt, melynek megváltoztatását az ország törvényes függetlensége elkerülhetlenül nem tette szükségessé. Sőt, az igen könnyen kifejlődhető bonyodalmak elkerülése végett, kész volt egynémi mellékes dologban engedni is, hogy annak, mi az ország jogaiban lényeges, megszilárdulását s békés fejlődését biztosítsa. Hasonlókép a belügyek tekintetében is oly középutat akart választani az ó arisztokratiai rendszer s az új demokratiai irány között, mely emennek fejlődését ne gátolja ugyan; mindazáltal képes legyen kibékíteni s megengesztelni azon osztályokat, melyek az átalakulás következtében százados jogaikat s előnyeiket feláldozni kényteleníttettek. Szóval, minden tekintetben oly politikát akart kitűzni miniszteriuma programmjául, mely, mig egy részről az átalakulás irányával egyező s annak megerősödését s fejlődését biztosító; más részről egyszersmind oly mérsékelt is legyen, hogy a kiengesztelődést az arisztokratiával, a bizodalmas egyetértést az udvarral s az osztrák kormánynyal lehetővé tegye.

Kossuth Lajos irányelvei. Kossuth sok tekintetben más irányelvekből indult ki a miniszterium által követendő politika tekintetében. Az ő kedélyét a nagy események, melyek egész Európát mozgásba hozták, s mind nagyobb dimensiokban terjedvén s fejlődvén, az egész világrészt egy gyökeres átalakulás küszöbére vezették, sokkal inkább felvillanyozták, mintsem hogy engedékeny s mérsékelt lenni tudott volna akkor, midőn lehetőnek, söt könnyűnek látta mindennek kivívását. Más részről a népszerűséget, melynek lehető legmagasb fokára emelkedett, sokkal inkább bálványozta, mintsem hogy egy hajszálnyit is eltérni akart volna azon szélsőségeken járó radikál iránytól, melyet az országgyülési s fővárosi közönség, a középponti csendbizottmány, s az összes sajtó vallott magáénak. Alkudozni, transigálni, ő nem igen volt hajlandó. A belállapotok átalakitásában ő szigorúan

a demokratiai elveket tűzte zászlajára. Az udvar s az Ausztriávali viszonyok tekintetében ő csak azt kérdezte: mi az ország törvényes joga? Ő ebből semmit és semmiben nem akart engedni s feláldozni. Az ország függetlenségének jogát ő egészen azon határig ki akarta terjeszteni, melyet annak a helyesen értelmezett pragmatica sanctio szab, minden tekintet nélkül ama jogfoglalásokra, melyeket az idők viszontagságai közt a bécsi kormány kényuralmának tennie sikerült. Ő nem csak az igazság, nevelés, közlekedés és más belügyek, hanem a pénz, had és kereskedelmi ügyek miniszteriumait is teljes függetlenségben kivánta megalapítani a bécsi befolyástól. Az ausztriávali kapcsolatot ő csak a fejedelem ugyanazonságában s veszély idején a kölcsönös segélyezés kötelezettségében akarta fentartani, a mint hogy az, a pragmatica sanctio s az 1790-ki 10-dik törvényczikk szoros és világos értelme szerint, egyébre ki sem is terjeszthető. A multak történetéből ő azon tanuságot merítette, hogy a bécsi kormány mindig azon térről intézte jogfoglalásait az ország irányában, melyet ez túlságos loyalitásában s a királyi szó szentségébe vetett bizodalmában önként átengedett. És ha megfordult agyában az udvari reactio lehetősége: azt könnyebben visszatorlani s veszélytelenné tenni vélte, ha az ország eleitől fogva szigorúan ragaszkodik a maga törvényes jogaihoz; mintsem ha loyalis engedékenységgel s némiek feláldozásával a reactionak tért enged, s annak ármányos fondorlatait mintegy felbátorítja. Ő olyannak látta az európai viszonyok állapotát, hogy annál fogva jelenleg mindent ki lehet vívni: ő tehát el volt határozva mindent ki is vívni, mit az ország törvényes joga szerint követelhet. Mind ennek birtokában pedig a jövőre nézve elég erősnek tartá a nemzetet, meghiúsítani a támadható reactio ellenséges szándékait, s megőrzeni függetlenségét. 1848.

Röviden, Batthyáni Lajos a méltányosság, loyalitás, politikai eszélyesség által követelt engedékenység terére lépett, melyen, a haza iránti szilárd kötelességérzeténél és lángoló s épen ezért féltékeny honszereteténél fogva, a bonyolódott

1848. viszonyok békés kiegyenlitésére is utat törni ügyekezett. Kossuth ellenben a jogosság szigorú korlátai közé zárkozott, ha kell a harczra is elhatározottan. Ezen elvkülönbség köztök már a miniszterium megalakitása előtt is több ízben kitűnt zárt tanácskozmányaikban; s Batthyáni jól érzette, hogy Kossuthtal nehéz leend miniszteriumot képeznie. Innen származtak ama kósza hírek is, melyek a miniszterium személyzetéről, s különösen arról szárnyaltak a közönségben, hogy Kossuth abban részt nem veend. Érzette azonban Batthyáni azt is, hogy Kossuthot, ki az átalakulásnak tulajdonképeni előteremtője vala, kihagyni, nála nélkül miniszteriumot alakítani, minden oldalról elismert lehetetlenség. Kossuth népszerűsége majdnem csodaszerű volt ez időben az egész hazában; az ő nevéhez kötötte mindenki az ország függetlenségi jogának valahárai megvalósultát; az ő szava, véleménye mindenkitől döntőnek tekintetett már a tanácskozmányokban. Mind azok, kik elébb vele szemben álltak, jelenleg elnémultak, vagy egyenesen hozzája csatlakoztak. Még Széchenyi is, ki nem régiben minden alkalommal oly élesen, annyi szenvedélylyel, oly keserűen szokta volt őt megtámadni, meghajólt előtte, szokatlan tisztelettel kezde beszélni felőle. «Bátrabbak — ugymond, leginkább Kossuthot értve, egy hirlapi czikkében, melyet épen e napokban irt, — bátrabbak, merészebbek, kikkel magasb, láthatatlan hatalmak látszanak szorosb szövetségben lenni, rövid napok alatt oly alapra fektették hazánk jövendőjét, melyet — tisztelet, becsület, de igazság is, — velem együtt mi hangya-munkások tán soha, vagy csak generátiók után lettünk volna képesek megalakítani».

Ekként lehetetlen lévén Kossuthot kizárni a miniszteriumból, gondját arra fordítá Batthyáni, hogy őt, mennyire lehet, ellensúlyozza s irányát paralysálván, veszélytelenné tegye. Ezért beszélte rá gróf Széchenyi Istvánt, hogy ő is tarczát vállaljon, mi Kossuthnak már akkor sem tetszett. Ezért küldé Pozsonyból, mindjárt márczius közepén, Wenkheim Bélát Deák Ferenczért, s vállaltatott ez által is tárczát; ezért igtatta be végre

Klauzált és Eötvöst is az új miniszteriumba, hogy e férfiak- 1848.
ban neki ellensúlyt vessen, magának ellene többséget készítsen. Azt hitte, ezeknek népszerűsége s ékesszólása által majd a képviselők házában is sikerűl talán elvonnia Kossuthtól a többséget. Azonban, bár ez a mondottaknál fogva részt vett is a miniszteriumban, Batthyáni egyátaljában nem akart megegyezni, hogy ő a belügyi tárczát vegye át, mit a nádor neki szánt s Kossuth maga is leginkább óhajtott; hanem a financztárczát adta neki, azt hivén, hogy a roppant feladat, mely különösen e tárcza kezelőjét várja, megtöri emberét; mi a képviselőház gyöngesége nélkül talán meg is történhetett volna.

A miniszterium szerkezete.

Az egyik nehézség, mely a miniszterium személyzetének összerkesztésénél kifejlett, ekként le volt győzve. A miniszterium következőleg alakult meg: elnök, tárcza nélkül, gróf Batthyáni Lajos. Őt azon kivül, hogy évek óta feje volt a nemzeti ellenzéknek, rangjának fénye s különösen azon körülmény, miszerint jellemében a lángoló hazafiszeretettel mérsékeltség, törhetlen erély s bizonyos hősies szilárdság párosult, s a kijelölt egyéneket csak az ő főnöksége alatt lehetett érzetsérülés nélkül a kormányban egyesíteni, mintegy önként emelte az első helyre.

Belügyminiszter: Szemere Bertalan, Borsodnak követe. Ő, mint szervező tehetség, nagy hírben állott; megyei tisztviselésében ennek több példáit adta. Inkább fényes, mint rögtönző szónok lévén, a képviselőház elejébe terjesztendő törvényjavaslatok helyes készitése s győzelmes indokolása tőle méltán váratott. Az ő kijelöltetése különösen Kossuth kivánatára történt. Szentkirályi és Pázmándy felett neki azon körülmény biztosította az elsőséget, hogy az administratori kérdésben általok, mint fentebb láttuk, Bátthyáni és Kossuth tudtán kivül folytatott titkos értekezletek s tervekben ő részt nem vett.

Az Ausztriávali közös és külviszonyok miniszteréül, ki folyton a király személye körül tartózkodnék, herczeg Eszterházy Pál tűzetett ki. Ő a hazai dolgokban eddig igen kevés, majd-

1848. nem semmi részt sem vett, több évek folytán Angliában lévén a bécsi udvarnak követe. De bár meglepő volt, a közvélemény által mégis kedvezőleg fogadtatott a miniszteriumba lépése. A diadalt ülő demokrat párt megalkudni egyátaljában nem akart ugyan az arisztokratiai előjogok s kiváltságokkal; örömmel látta mégis, a legelőkelőbb és leggazdagabb családok tagjainak részvételét a nemzet küzdelmeiben. Eszterházy neve egy részről biztositéknak tekintetett, hogy a felsőbb magyar körökben nem ébrednek fel a reactionarius ösztönök az átalakulás ellen; más részről a külföld, kivált Anglia irányában is hasznosnak látszék az ő részvéte a kormányban, mert mintegy bizonyitványul szolgált arra, hogy átalakulásunk az összes nemzet jogos és törvényes kivánataiban gyökerezik.

Pénzügyminiszter: Kossuth Lajos; kire nézve itt elég csak annyit mondanunk hogy, ha a bölcs férfiu, az eszélyes, mérsékelt ember képes az államot legjobban vezetni: az enthusiasta az, ki azt újjáalakithatja, megifjítja vagy — tönkre teszi.

Közmunka s közlekedési miniszter: gróf Széchenyi István. És kinek kezében lehetett volna e tárcza annyi joggal, mint az övében, ki, a nemzeti reform atyja, hosszu küzdelmeinkben átalakulásunk egyik fő rugonyát évek óta anyagi felvirágzásunkban helyezte, fáradozásainak nagy részét e szaknak szentelte, s mint említők e törvényhozás elébe is egy valóban remek művet terjesztett országos közlekedésünk tárgyában. Az ő kijelöltetése nem okozott ugyan nagy lelkesedést a közönségben, mely előtt, a Kossuth ellen támasztott ellenzék miatt, népszerűségét rég elvesztette; de tisztelettel hajólt meg előtte még most is minden elfogulatlan, jó indulatu hazafi.

Hadügyminiszter: Mészáros Lázár, huszárezredes. Benne volt minden más szóba hozottak közt a legtöbb bizodalom, hogy őszintén fog az új intézményekhez csatlakozni. Mert bár régóta szolgált az alkotmányos szabadsággal egyenes ellentétben álló, sajátságos szellemű osztrák seregben, ismert hazafisága mégis elég biztositéknak tartatott arra, hogy a

reményeknek, melyeket a nemzet e fontos tárcza körül táplált, lehetőleg megfelelend; a minthogy őszinteségében a nemzet nem is csalatkozott. 1848.

Vallás és nevelésügyi miniszter: báró Eötvös József. Eddigi pályáján e kitünő egyéniséget a népszerűség hullámai majd magasra emelték, majd alá sodorták. Hirét fényes irói tehetsége s nem kevesbbé fényes szónoklata alapította meg, melylyel az országgyüléseken a nemzeti ellenzék ügyét támogatta a felső táblán. A főrendi ellenzékpárt megalakitásában neki is nagy érdeme volt Batthyáni Lajos mellett. Mint iró, társai közt az első rangban állott. Genialis regényei közkedvességű olvasmányul szolgáltak; kivált «A Carthausi» s történeti irányregényei: «A falu jegyzője» s «A pórlázadás Magyarországon 1514-ben», melyekben a feudalis viszonyokat, a nemesi kiváltságok következményeit, s a vármegyei igazgatás hibás oldalait mesteri kézzel ábrázolta, a közönségben igen nagy hatást okoztak. Kossuthtal azon idő óta, midőn ez 1843-ban a Pesti Hirlap szerkesztését letette, meghasonlásba jött. Eötvös azon lapot néhány fiatal barátaival a központositási doctrinák organumává tette, melyek azonban akkor rokonszenvre nem találtak. Ezen körülmények következménye lőn, hogy az országgyülést közvetlen megelőző korszakban mind feszültebb viszony fejlődött ki közte s az ellenzék között, miért az országgyülésen meg sem jelent. Csak a márcziusi események alatt, melyeket több tekintetben a maga elvei s doctrinái győzedelmének tarthatott, ment fel az országgyülésre. Azon körülménynél fogva, hogy már több év óta ő volt a parlamentaris kormányzat legbuzgóbb bajnoka, a combinatióból őt kihagyni nem lehetett. A nevelésügyi tárczát sokan gróf Teleki László kezében óhajtották látni, ki Eötvösnél sokkal nagyobb népszerűséggel birt felső házi heves harczai miatt; Batthyáni mindazáltal emennek adta az elsőséget, erősebb támaszt remélvén benne Kossuth iránya ellen, melyhez Teleki is csatlakozott. De ezen kivül a katholikus, vallásos érzelmű Eötvös azért is tétetett a protestáns Teleki elébe,

1848. mivel személyében némi kedvezést akartak nyujtani a katholikus egyházi rendnek, mely hazafiságának szép tanujelét adta a tizedrőli önkéntes lemondásában.

Ipar s földmívelésügyi miniszter: Klauzál Gábor, egyike az ellenzék azon vezérbajnokainak, kik legernyedetlenebb szilárdsággal vívtak a régi kormánypárt ellen. Ő már az 1832-ki országgyülésen feltűnt; az 1840-kin Deák Ferencz után legtöbb befolyást gyakorolt; és ekkor szónoklatának merészsége miatt hirének is tetőpontján állott. Az 1844-ki országgyülésen, Deák távollétében, ő volt az alsó táblai ellenzék vezére. Most a kormánypárt Csongrád megyében, melynek tagja volt, győzelemre jutván, nem vett részt a törvényhozásban; de márczius 15-ke óta, a fővárosban találkoztunk ismét vele, midőn a forradalmi mozgalmak gyeplőjét kezébe ragadta. Batthyáni iránta személyes barátsággal is viseltetett. De különben is alig találkozott valaki az ellenzék soraiban, kinek az ipar szakában annyi ismeretei voltak volna, mint Klauzálnak.

Igazságügyi miniszter: Deák Ferencz, a magyar közélet Aristídje, kit a nemzet méltán tisztelt a maga bölcsének. Veszély és vihartól ment időkben, midőn csak mély belátás, státusférfiui tapintat, léleknagyság, hiúságtól ment magán és közéleti erények szükséges kellékei s tulajdonai a hatalom kezelesével megbizottnak, midőn a főfeladat nem heves küzdelem, hanem a jog fölötti őrködés, a nemzet s uralkodó közti bizodalom s egyetértés fentartása, — oly időkben Deáknál nagyobb polgárt a kormányra állítani nem lehetett volna.

Az udvarrali viszonyok a miniszterium s az azt illető törvény megerősitése iránt.

Az ekként összeszerkeztett miniszteriumnak, mely az ország legszebb talentumait egy koszorúba fonta össze, mely magával minden nevezetesb befolyást azonositott, — márczius 23-kán történt kihirdetése mindenütt a legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott. Az alsó ház tagjai, érzelmeik hangos kitörésében nem látták magokat képeseknek, folytatni ülésöket s szétoszlottak. Pesten leirhatatlan volt a közönség öröme. De

bár ekként megszűntek is az aggodalmak, melyek a miniszterium szerkezete iránt egy idő óta szárnyaló hírekből keletkeztek, nem sokára új és még sokkal nagyobb nyugtalanság terjedt el minden felé a miatt, mivel híre kelt, hogy a király sem a miniszterium hatásköréről szóló törvényt, melyet márczius 23-kán a nádor maga vitt fel Bécsbe, sem a kijelölt miniszteriumot nem akarja megerősíteni. 1848.

A hírek ez uttal valók voltak. Az udvar, melyet a bécsi események elébb mintegy elkábítottak s mindenben engedékenynyé tettek, ijedelméből föleszmélni kezdett; s eszméletében ösztönszerűleg a vesztett tér felé fordulván, azt, daczára a királyi szó szentségével pecsételt igéreteknek, részben legalább, visszafoglalni szándékozott. A bécsi miniszterium, — melyben minden forradalmi zaj daczára inkább csak az egyének mint az elvek változtak, mert az új egyének is a régi elveket vallották, és szintoly készséges eszközei valának a kényuralomnak mint az előbbiek, — a dynastia tagjaival s a körülök támadt udvari párttal egy kézre játszott. A reactio megkezdette alattomos ármányait s fondorlatait.

A pénz- és hadügyi miniszterium iránti nehézségek.

A Bécsből átszivárgott hírek szerint a fő nehézségek, melyek a miniszterium megalapitását illető törvény felett az udvar tanácskozmányaiban támadtak, a pénz és hadügyi miniszteriumra vonatkozának. E hírek szerint az udvar, mely a márczius 17-kén kelt királyi leirata által a független magyar miniszterium felállitásában általában véve megegyezett, most nem akarná megengedni, hogy a pénz és hadügyre nézve külön magyar miniszterium állíttassék.

A kérdést minden oldalról s részrehajlatlan őszinteséggel megfontolva, kétségtelen s megczáfolhatatlan azon állitás, hogy jogilag teljes igazában volt az ország, midőn magának független pénz- és hadügyi miniszteriumot követelt. És e tekintetben hasztalan ügyekezett az udvar s később vele együtt a bécsi miniszterium a pragmatica sanctiónak olyféle elferdített értelmezést adni, mintha az országnak joga sem volna a független pénz és hadügyi miniszteriumra. Ezen elferdített

1848. értelmezésre alapított okoskodásával semmit sem bizonyíthatott be az udvar, s egész eljárása csak azon sajnálatos következményt vonta maga után, hogy a kérdés oly helytelen térre állíttatott, melyen békés megfejtéshez jutni lehetetlen vala. A pragmatica sanctioból teljes világosságban s czáfolhatatlan bizonyossággal kitűnik az, hogy a nemzet, midőn e szerződést III. Károlylyal 1723-ban megkötötte, semmi egyéb jogáról nem mondott le, mint azon egyetlenről, mely szerint, elébbi törvények és szerződések értelmében, a Habsburg nemzetség férfiágának kihaltával magának szabadon választhatta meg királyát; és semmi más kötelezettséget nem vállalt el, mint azt, hogy a trónöröködést a férfiág kihalta után a leányágra is kiterjeszti, s ennél fogva mindig azt fogja királyának elismerni, ki a III. Károly által megállapított örökösödési rend szerint az osztrák örökös tartományok fejedelme leend. Ezen értelemnél egyéb a pragmatica sanctióban, bár miként csavartassék, semmi sem találtatik. Függetlenségéről, önálló kormányzati jogáról e szerződés által ugy annyira nem mondott le az ország, hogy ellenben azt magának ez alkalommal is világosan kikötötte, s ugy a szerződő király, mint utódjai által minden új koronázás alkalmával megerősíttetni kivánta. Kétségtelenné teszi ezt több mások közt a fentebb idézett 1790-ki 10-dik törvény is, melyben II. Leopold, az uralkodó Ferdinánd nagyatyja, minden elcsavarást kizáró világos szavakban megismeri, hogy «az ország szabad, s egész kormányformájára nézve független, azaz, semmi más országnak vagy népnek nincs alájavetve, hanem saját önálló alkotmányával bir, és azért saját törvényei, nem pedig a többi tartományok módja szerint kormányzandó.» Joga lévén pedig az országnak egész kormányformáját tekintve a függetlenségre, elvitázhatlan joga van a pénz és hadügy független igazgatására is, mi az összes kormányzatnak épen legfontosabb részét alkotja.

Az ország jogát tehát e tekintetben kétségbe vonni lehetetlen. És igen rosz tért választott az udvar, midőn a prag-

matica sanctio ferde értelmezése által e jogot támadta meg s akarta eltagadni. Tagadhatatlan, hogy az udvar helyzete felette súlyos volt, s a fenforgó kérdésben azon rang meg-, vagy meg nem tartása rejlett, melyet mint osztrák császár s magyar király egy személyben az európai nagyhatalmak közt elfoglalt. Mert ha Magyarország a maga joga szerint saját miniszteriuma által egészen függetlenül, az ausztriaitól külön s elvben attól netalán eltérőleg is, kezeli a maga financz- és hadügyeit: könnyen előfordulhatott az eset, hogy a két, egymástól független, egymás iránt le nem kötelezett állam fejedelme, bár ugyanazon személy, a maga hatalmát ugyanazon czélra mindig nem egyesítheti. Érdek-különbség támadhatott a két állam közt, s ez esetben könnyen fejlődhettek oly körülmények, melyekben a magyar független kormány a maga felelősségénél fogva nem egyezhet meg, például, oly háborúban, melyet az osztrák miniszterium a császárral elhatározott. Körültekintve az adott helyzeteken, ily eset fejlődhetett volna ki nem sokára Olaszország tekintetében, mely ellen magyar pénzzel s katonával háborút viselni, igen népszerűtlen dolog volt volna Magyarországban. Ezen s hasonló esetekben tehát az osztrák birodalomnak élet kérdésévé válhatott: vajjon a maga érdekében rendelkezhetik-e a tizenöt milliónyi népességű magyar állam pénz- és fegyvererejével? Ehhez járult, hogy nemcsak Lombardia s Velencze törekedett a birodalomtól végkép elszakadni; hanem Csehországban is separatisticus vágyak ápoltattak. A bécsi példájára, Prágában is kitört a forradalom, s a nép felélesztvén a maga, két század előtt elvesztett alkotmányos jogait, szinte külön független miniszteriumot kivánt. Az udvar helyzete napról napra súlyosabbá lett. A mozgalmakat mindenütt elnyomni nem volt ereje; ha pedig minden kivánatoknak enged, még a német örökös tartományok is elválnak egymástól, és szét bomlik a birodalom. 1848.

E körülmények közt eleve is gyanítható volt az udvar ama törekvése, hogy a magyar pénz- és hadügyet az osztrák biro-

1848. dalom pénz- és hadügyétől elválasztatni nem akarja; az együttmaradást, vagy legalább a szoros kapcsolatot a kettő közt fentartani, mint európai nagyhatalom, a maga fő érdekének, életkérdésének tekinti. Ezen kérdés megoldását azonban egészen más téren kellett volna megkisértenie, mint a melyre lépett. Az udvarnak szintannyi jogtiszteletet kell vala tanusítnia Magyarország irányában, a mennyi önfentartási ösztönt érzett kebelében. És körültekintve a súlyos körülmények tömkelegében, e két indoknál fogva őszintén, bizalmasan kellett volna szólania a nemzethez. Ki kellett volna jelentenie: hogy az ország független kormányzati jogát elismeri s fentartani kivánja; azonban, nem csak az összes monarchia, hanem külön Magyarország érdekeinek biztositása végett is szükségesnek látja, hogy a jövendő viszonyoknak, a magyar és osztrák egymástól teljesen független két állam közt, ne a szigorú jog, hanem a helyzetektől parancsolt politikai eszély s kölcsönös méltányosság szabja meg formáit; hogy e méltányosság és eszély a két állam pénz- és hadügyét egymástól teljesen elválasztatni s külön, tán ellenkező elvek szerint kezeltetni, egyátaljában nem engedi; hogy e végre, miután a pragmatica sanctio, mely Magyarországra nézve csak a fejedelem ugyanazonságáról szól, — a fejedelem ugyanazonsága pedig a monarchia egységét s összefüggését a jelen körülmények közt fentartani már elégtelen: egy új szerződés kötésére van szükség, mely az egy fejedelem alatt létező két állam kapcsolatát biztosítsa, s a közös érdekeket és viszonyokat méltányosan szabályozza.

Ha az udvar ily jogtisztelettel s nyilt őszinteséggel szól a nemzethez: ennek a dynastia legsúlyosabb helyzeteiben anynyiszor tanusított loyalitását tekintve, kételkedni nem lehet, hogy a nemzet ilyféle új szerződésre hajlandó lett volna. A nemzetek rendesen csak akkor követelők, makacsok és erőszakosak, midőn jogaik eltagadtatnak; midőn ellenben meggyőződnek, hogy jogaikat az uralkodók tisztelik, irántok bizodalmat, őszinteséget tanusitanak: a magok erejének ér-

zetében még jogaikból is hajlandók engedni. Mária Terézia s I. Ferencz király, a francziа háborúk alatt, mindig a jogtisztelet, bizodalom és őszinteség színlelése által birták a nemzetet a legsúlyosabb áldozatokra akkoron, midőn Ausztriától elszakadnia sem alkalom, sem külinger nem hiányzott. És ha az udvar most őszintén, nyiltan felfedezi a nemzet előtt bonyolódott körülményeit s a veszélyeket, melyek által fenyegettetik; ha annyi tisztelettel elismeri a nemzet kétségtelen, százados jogait, minővel Leopold, belga király, épen e napokban késznek nyilatkozott, minden ellentállás nélkül távozni az országból, ha a nemzet, a francziák példájára, Belgiumot is respublicának akarja kikiáltani: kételkedni egy perczig sem lehet, hogy a magyar nemzet is méltányosnak bizonyította volna be magát. Nagy volt ugyan nem csak a népben, hanem magában a törvényhozó testületben is a szabadság s függetlenség iránti lelkesedés: de, ha az udvar magát e lelkesedéssel arányosan jogtisztelőnek és őszintén bizodalmasnak mutatja; sőt ha, mire a körülmények által utaltatott, magát a magyar nemzet karjai közé veti, mely a monarchiában egyedül maradt nemcsak nyugodt, hanem ragaszkodó is a dynasztiához: ugy a szigorú jogkövetelés és forradalmi ingerültség helyett, kétségkivül a méltányossággal szövetkezik a lelkesedés; és zajos követelés helyett, oly forma «moriamur pro rege nostro» nagylelküségben tör ki, minő a Habsburgok trónját már több ízben megmentette. 1848.

A nemzet egy új, a közös ügyeket méltányosan szabályozó szerződésre annál hajlandóbb lehetett volna, minthogy jelenleg már Ausztria sem volt kényuralmi hatalom alatt. Neki is alkotmányos parlamenti kormányzat igértetett, s ettől a magyar nemzetnek nem volt még oka annyira féltenie szabadságát, mint elébb, midőn egy absolut kormányu birodalommal volt vegyes házasságban. Az új viszonyok közt, különben is, nem alárendeltetésről, hanem a két állam közt kötendő méltányos szerződésről lehetett csak szó, mely szerződés

1848. aztán mindegyiket egyaránt, kölcsönösen kötelezze. Ily szerződés, annak tárgyait s a viszonyok bonyolódottságát tekintve, kétség kivül igen nehéz feladat volt volna ugyan; de lehetetlenségét, ha körülötte, kivált az udvar részéről, kellő politikai eszély s őszinteség fejtetik ki, eleve állítani nem lehetett. Férfiaink közt, kik e napokban a nemzeti mozgalom élén állának, többen voltak, kiktől a szükséges politikai eszélyt, mérsékeltséget és méltányosságot eltagadni nem lehet. Batthyáni Lajos, több miniszterjelölt társaival, ezen erényeknek utóbb, még súlyosabb körülmények közt is, kétségtelen tanuságait adta. Bizalommal s a nemzeti jog őszinte elismerésével Kossuthot is sikerült volna megnyerni. E férfiak pedig, kik a nemzetnek teljes bizodalmát birták, ilyféle méltányos szerződésre hajlandók lévén, sem az országgyülés, sem a főváros, sem a vármegyék részéről nem volt volna ok kételkedni annak életbe léphetésén.

Egy feltétel azonban mindenek felett nélkülözhetlenül szükséges volt mind arra, hogy szerencsésen megköttethessék, mind arra, hogy a két államot boldogítva fenálljon ilyféle szerződés. E feltétel abból állott, hogy az udvar annyi erényt és őszinteséget tanusítson, miszerint a kormánya alá helyezett népek meggyőződjenek, hogy végkép lemondott az általa századokon át gyakorlott, hagyományos kényuralomról s adott szavát mind Magyarország, mind Ausztria irányában becsületesen beváltja s az új alkotmányokhoz őszintén csatlakozik.

De, fájdalom, az erény és őszinteség, mint a mult századok folytában, ugy most is hiányzott az udvari körökben. A megbukott kényuralom vágya, az első napok viharának csilapultával, ott ismét felébredt. A reactio megkezdette alattomos, de annál veszélyesebb fondorlatait. Magyarországot tekintve, ama jogtisztelet, bizodalom s nyilt őszinteség helyett, mi egyedül vezethetett volna kielégítő s állandó békés megoldásra, jogtagadáshoz nyúltak; mi végre a pragmatica sanctio értelmének elferditésében kerestek érveket.

1848.

A főváros hangulata.

E szándék híre lázas ingerültségbe hajtotta a nemzetet. A pozsonyi rendek, mig e szándékról kezeikben hivatalos irat nincs, mint törvényhozókhoz illett, magokba fojtották az aggodalmat s ingerültséget. De a közönségben, kivált a fővárosiban, annál nyiltabban tört ki a harag. Márczius 27-kén egy falragasz riasztá fel a pesti közönséget, mely a miniszterium szerkezete s a két miniszterjelöltnek Pestre jötte következtében még örömben uszott. A falragaszban a középponti csendbizottmány hirdeté, hogy « a felelős kormány, szabadságunk és függetlenségünk ezen koronája s biztositéka veszélyezve van; hogy a régi, országnyomorgató rendszer barátai arra kivánják birni a királyt, hogy a had- és pénzügyet, tehát a nemzet idegét és vérét, a nemzeti kormány kezeiből kivegye, és igy királyi szent szavát álmagyarázatok által meghiusítsa. Mi — ugymond tovább a hirdetmény — e czél ellen, mely kijátszása volna a nemzet igazságos követelésének, s nyilt megcsalása a nemzetnek, határozottan tiltakozunk. A pragmatica sanctio, melyben a nemzetnek s az országló háznak jogai kölcsönösen biztosítva vannak, kétoldalu kötés. Eddig csak egyik része volt életben, mely az országlóház javát érdekli; jelenleg szükség, hogy kormányunk függetlenségének biztositásával másik része is teljesedésbe lépjen: a nemzet jogai is biztosíttassanak. A nemzet vérét áldozta a pragmatica sanctio egyik részéért; ugyanazt fogja tenni, ha kell, másik részéért is..... »

A csendbizottmány e nyilatkozatának fontosságát emelte az, hogy Klauzál és Szemere, miniszterjelöltek, mint a rend fentartására teljes hatalommal felruházott országos biztosok, pár nap óta a fővárosban tartózkodának; s fel lehetett tenni, hogy a nyilatkozat az ő tudtokkal bocsáttatott közre. A népcsoportozatokban, melyek a muzeum terén gyüléseket tartottak, vagy az utczákon s a városház-, most ugy nevezett Szabadság-téren hullámzottak, ugy szinte a társadalmi körökben, még forradalmibb volt a hangulat, mint a csendbizottmányban. Az ingerültség részben az országgyülés ellen is

1848. fordult, mely a sajtótörvények által sokak bizodalmatlanságát magára vonta. A dolgok aggasztó állapota ezek által a törvényhozó kar gyöngeségének s erélytelenségének is tulajdoníttatott. Nyilván hangzott, hogy az országgyülés, a mint áll, nem hű kifejezése a nemzetnek; hogy ennél fogva mielőbb nemzeti conventet kell összehívni, mely a nép minden osztályait képviselvén, a reactiora hajlandó udvar előtt nagyobb súlylyal birjon; hogy Batthyáni Lajost s a miniszterjelölteket le kell hívni, s addig is, mig megerősíttetnének, ideiglenes kormánynak kikiáltani, — s több e félék hallattak a nép köreiben s a különféle gyülekezetekben.

Maga a csendbizottmány is ápolta ezen ingerültséget helytelen eljárásával. Mióta a körülmények viharosb színt öltöttek, nem csak a főváros, hanem e bizottmány is, melyhez folyton mind több vidéki város és megye csatlakozott, fontosabb tényezőnek érezte magát az átalakulás kivívásában. Bár két miniszterjelölt volt jelen a fővárosban, felruházva teljes hatalommal: a mozgalmak vezetését a bizottmány azontúl is kezei közt tartá. Sőt, bár küldöttsége által néhány nap előtt teljes bizodalmát jelentette ki az országgyülés iránt: néhány heves vérű tagjai által elragadtatva, újonnan a törvényhozó test cselekvéseinek birálatába bocsátkozott; egyes törvényjavaslatok felett vitatkozott; az országgyülésétől eltérő véleményét a miniszterelnökhöz küldé fel, a szerint kivánván a törvényjavaslatok megváltoztatását. Igy többi közt a népképviseleti törvényben, a nemesség választó jogának meghagyását nem helyeslette, és az egyenlőség elvéből indulván ki, a szavazat átalánosságát kivánta megállapíttatni a törvényben.

Ehhez járult, hogy a milánói forradalomról s a prágai mozgalmakról érkezett hírek a kedélyeket még inkább felhevítették, a nyugtalan vérüeket szélsőségekre hajtották; szóval, valóságos forradalmi szellemet szültek a fővárosban. A rend és béke azonban nem zavartatott meg; mindenki bevárandónak vélte a király válaszát a felterjesztett miniszterialis

törvényjavaslatra. Egy esemény mindazáltal, a teljes hatalmu biztosok erélyes magaviselete nélkül, könnyen elláthatatlan zavarnak forrásává válhatott volna. Felfedeztetett ugyan is, hogy a budai lőportoronyból alattomban mintegy harmincz mázsa lőpor hordatott, elszállítás végett, egy dunai hajóra. A hatóságnak ez tudtára esvén, a lőpor márczius 28-kán lefoglaltatott. Az alattomos mód, melylyel a lőport elszállítani akarták, semmi kétséget nem engedett, hogy az valamely ellenséges szándékból történt. Még inkább megerősödött a közönség e véleményében azon tétovázó válasz következtében, melyet Lederer tábornok s fő hadi kormányzó az országos biztosok ez iránti kérdésére adott. Elébb azt állitá, hogy a dologról semmi tudomása sincsen; utóbb pedig, hogy a lőpor Eszékre vala szállitandó. Ezen esemény nem alaptalan gyanút ébresztett a katonaság ellen, hogy az udvar szolgálatában a nemzetre nézve veszélyes terveket forral kebelében. Később bizonyossá lett, hogy e lőpor az alvidéken már ekkor czélba vett rácz és horvát lázadás számára volt rendelve. E felfedezés ezer féle gyanút ébresztett a közönségben a katonaság szándékai iránt. Különféle rémhirek kezdének szárnyalni, miképen a katonaság a városból kivonulni, s azt az udvar iránti engedetlenség esetében ostromolni szándékozik. Az ingerültség némi csilapítása végett Szemere és Klauzál, mint országos biztosok, rendeletet bocsátottak ki, miszerint a katonai őrök mellé mindenhova nemzetőrök is állíttassanak. E rendszabály, mely akkor a főváros békéje végett szükségesnek látszott, a bizodalmat a polgári s katonai rend közt még inkább aláásta, a katonaságot még készebbé tette közremunkálni a reactio czéljaira. Más részről azonban e rendszabály a nemzetőrségnek is gyorsította felállitását, s fegyverbeni gyakorlását mind a fővárosban, mind egyebütt az országban. A betanítást a nyugalmazott vagy a seregből különben kilépett katonatisztek buzgóan megkezdették. Legtöbb akadály támadt a fegyverek hiányából. A vármegyék mindegyikének volt ugyan kisebb, nagyobb fegyvertára; de 1848.

1848. azok igen hamar kiürültek. Budán, Temesvárt, Péterváradon és Eszéken a városi csendbizottmányok a hadi fegyvertárakat is megnyittatni követelték; de a hadi parancsnokok a nagyobb részt eltitkolták. A népesség arányához képest sehol sem volt a nemzetőrség oly nagy számu s fegyverrel oly jól ellátva, mint a fővárosban, hol, bár az eléggé fárasztatott is azontúl a sok őrállással, a polgárok örömest, még a koruk miatt már nem kötelezettek közől is sokan önként részt vettek a szolgálatban. Pestnek ezen szelleme annál meglepőbb volt, minthogy annak előtte, a nemzeti reformharczok alatt, nem ritka esetben méltán támadhatott a miatt némi aggodalom, hogy a főváros vegyes nemzetiségű elemei a nemzet érzelmeivel egészen összeolvadni nem tudnak. Most ezen aggodalom oka napról napra mindinkább megszűnt; Pest kivívta magának azon elismerést, hogy nem csak fővárosa, hanem szíve is a hazának.

A király válasza a miniszteriumot illető törvényre.

Ezen erkölcsi súlyra, mely a főváros magaviseletéből keletkezett, szüksége is volt most az országgyülésnek. Márczius 29-kén a nádor meghozta az udvar válaszát a miniszteriumról szóló törvényjavaslatra. A szárnyaló hírek megvalósultak: az udvar a független miniszterium iránt a márczius 17-kén kelt királyi leiratban átalánosan lekötött szavát visszavonta. Meggondolván, hogy a birodalom közügyeiben intézkedni szokott státustanács még most is fenállott, s a király folyton e tanács sugallataiból és szavazatából merítette elhatározásait: nem lehet csodálkozni, hogy a királyi válasz igy ütött ki. Oly tanácsosok ültek ama testületben, kik sem a bécsieknek adott alkotmányt, sem a Magyarországnak engedett kormányzati átalakulást őszintén nem fogadták el; hanem mind a kettővel csak játékot űzni szándékoztak, mig az udvar elég erőt gyüjthet, nyiltan fellépni a reactio terén. Sőt, miként Bécs némely avatottabb köreiben beszélték, e titkos tanács egy tagja, már akkor azt javasolta volna, hogy mintsem egészen megadassanak a magyar országgyülés kivánatai: a királynak inkább az volna tanácslandó, hogy magát a ma-

gyarokkal különben is régi viszályban lévő horvátok, tótok s 1848.
az országban lévő katonaság védelmére bizná, mely katonaságot a határszélekről és Erdélyből könnyen meg lehetne szaporítani.

Az ily befolyások alatt készült királyi válasz természetesen nem lehetett a nemzetet kielégítő. Bosszantó volt már külső formája is, minthogy a régi kanczelláriai resolutiók alakját viselte, és Zsedényi udvari tanácsos által volt aláirva. Lényege pedig ime következő: a nádornak teljes hatalommal felruházása, most ugy értelmeztetvén, mintha csak rendes jog- s hatalomgyakorlatának volt volna megerősitése, tényleg viszszavonatott. Az udvari kanczellária továbbra is fentartatott; minél fogva az új miniszterium csak az országot eddig közvetlen igazgató helytartótanács szerepének folytatására lett volna szorítva. A világi s egyházi méltóságok kinevezése, a birtok, czím, nemesség adományozása s a kegyelmezési jog Bécsben hagyatott. Mind azon eljárás, melyet a kanczellária eddig gyakorlott: a magán perek formahiány miatti orvoslatai, a birtokba visszahelyezési perek fölebbvitele stb. mind ez továbbra is a kanczellária teendői közé számíttatott. A kir. kincstár tekintetében kivánta a válasz, hogy azon jövedelmek, melyek eddig Magyarországból a birodalom középponti kincstárába folytak, oda ezentúl is beszolgáltassanak, s csak az egyenes adók megszavazása lehessen, mint volt eddigelé is, tárgya az országgyülés intézkedésének. A hadügyi miniszteriumra nézve végül mondja a válasz, hogy a katonatisztek kinevezését, a seregek alkalmazását s mi czélra forditását ő fölsége magának (helyesebben: a bécsi kormánynak) ezentúl is kizárólag fentartja.

A királyi válasz tehát a hadügyminiszteriumot egészen megtagadta, vagy legfelebb azon állásban akarta megengedni, melyet eddig a tartományi hadparancsnokságok foglaltak el; a pénzügyminiszteriumot azon alárendelt szerepre kárhoztatta, melyet eddig a magyar királyi udvari kamara a császári kamara irányában, oly törvénytelenül, a nemzet

1848. annyi panaszai daczára viselt; a bel és igazságügyi miniszteriumot hatóságaik több jelentékeny functióitól megfosztotta; a külügyminiszteriumot végre, egészen mellőzvén, az eddigi királyi kanczelláriával kivánta pótoltatni, mely valamint eddig, ámbár világos törvények ellenére, minden fontosabb politikai kérdésben ki volt —, ugy ezentúl is ki lett volna téve a bécsi miniszterium befolyásának. Szóval, az volt a kir. válasz lényege: hogy a magyar miniszterium oly viszonyban álljon a bécsivel, mint annak előtte a magyar kormányszékek álltak a megbukott császári kormánynyal. Azon hatáskör szerint, melyet ekként e királyi válasz az új magyar miniszteriumnak kitűzött, ez felelős lett volna az országgyülés irányában, de a nélkül hogy a kormányzat legfontosabb ágaiban független legyen a bécsi miniszteriumtól.

E viszonyt elfogadni, annyi volt volna, mint egyszerűen lemondani az országnak annyi államszerződésekkel s törvényekkel biztosított függetlenségéről, önálló kormányzatáról; beolvadni az osztrák császárságba s megsemmisíteni a magyar államéletet, eltörűlni a nemzeti létet, melynek megmentéséért s fentartásáért az ősök, a lefolyt idők súlyos viszontagságai közt, nem kételkedtek véröket ontani, életöket feláldozni; annyi volt volna, mint törvényesíteni a gyűlölt idegen befolyást, s e fölött törvényesíteni még a kényuralmat is azon esetre, ha a bécsieknek adott új alkotmányt az ijedtségéből felocsúdott udvar egy államcsinynyel eltörűlné; mi annál bizonyosabban megtörténendő vala, mennél gyöngébbnek mutatja magát Magyarország a maga törvényes jogai védelmében. E téren tehát, a magyar nemzet, a gyávaság gyalázatbélyege nélkül, egy hajszálnyit sem engedhetett a maga ősi jogaiból.

Más fordulatot vehettek volna az ügyek, ha az udvar, a nemzeti jogokat őszintén s világosan elismervén és biztositván, a monarchia egymástól jogilag teljesen független két részének ezentúli viszonyaira s különösen ama közös ügyekre nézve, melyek a fejedelem azonosságából szükségkép tá-

madnak, egy új alapszerződést hoz inditványba. Ez esetben a politikai eszély s józan felfogás kötelességévé tette volna a monarchia két részének: hogy egymással a viszonyosság s kölcsönös méltányosság alapján, saját érdekeiknél fogva is, megalkudjanak; a jövendőbeli kapcsolat alakját, a közös ügyek intézésének módját szabályozzák. És ha Magyarország ilyféle méltányos szerződést sem akart volna kötni: ám akkor alapos és jogos leend vala ellene mind az osztrák császári állam, mind a dynasztia panasza. De az udvar, e kir. válaszban nem ilyféle, kölcsönös méltányossággal s eszélyes engedékenységgel kialkuvandó szerződésről szól; hanem, miként többféle jelekből látszék, a már czélba vett reactio győzedelmének reményében, az ország független kormányának jogát a pénz- és hadügyre nézve, — miket királyaink eddig, ha tényleg sértetni engedtek is a császári kormány által, de mindig világosan elismertek, — most egyenesen eltagadja: a királyi választ tehát elfogadni nem lehetett. Ha valamit ez ügy s e napok tekintetében sajnálni lehet és jelenleg kell is sajnálni minden hazafinak, az abban fekszik: hogy ama férfiak, kiket a végzet akkoron itt is ott is a közügyek élére állított, nem találtak s talán nem is kerestek módot abban, hogy a meghasonlás okait megszűntessék, s a monarchia egymástól jogilag független két része közt, a fejedelem azonságából eredt s a pragmatica sanctio által meghatározott közös ügyekre nézve, mindjárt akkor megköttessék valamely méltányos, mind a két részt kielégíthető szerződés. 1848.

A kir. válasz a törvényhozó testület közös ülésében felolvastatván, gróf Batthyáni Lajos, kinevezett elnökminiszter, röviden akként nyilatkozott: hogy a kir. válasz, meggyőződése szerint, sem a nemzet törvényes igényeinek, sem az országos rendek méltányos várakozásának eleget nem tesz. Azért minden további indokolás nélkül arra kérte a nádort, hogy hatályos közbejárása által annak oly módoni átalakitását eszközölje, miszerint beváltassék ő felségének azon szava, hogy Magyarországnak független, felelős miniszte-

1848. riumot adni kiván. Mert ha az nem történik, ő mind a maga, mind kijelölt minisztertársai nevében kinyilatkoztatja, hogy a felelős miniszterséget igy elvállalni nem képesek s arra magokat jogositva nem érezik.

István főherczeg-nádor az elnökminiszter közhelyesléssel fogadott nyilatkozatára ekként válaszolt: «A mostani komoly s nagyszerű pillanatban Magyarország jövője döntetik el. S e pillanatban méltóságtok hazafiuságához azon forró óhajtásomat intézem, hogy most azon fontos hivatalról, melyre általam s az összes nemzet bizodalma által fölhiva vannak, ne mondjanak le. Mert itt ünnepélyesen szavamat adom, hogy azon észrevételeket, melyeket a felelős miniszterek nekem e tárgyban átadni fognak, ő felségénél nem csak előterjeszteni, de átvinni is fogom; és ettől, ha kell, állásunkat is függővé teszem.» A hangos és tartós tetszés-zajjal fogadott nádori igéretre Batthyáni kijelenté, hogy a miniszterium állását ő is ahhoz köti: szerencsésen fog-e eljárni vagy nem a nádor közbenjárói tisztében.

Az ingerültségnek mely a kir. válasz miatt a közönségben elterjedt, Kossuth azután az alsó táblánál egy merész beszédben adott kifejezést, mely inkább elébbi ellenzéki szerepéhez, mint új miniszterjelölti állásához illett. «Az országgyülés hallotta — ugymond — a miniszterek nyilatkozatát; hallotta, hogy a nádor a dologhoz saját állását kötötte hozzá. Részletekbe nem bocsátkozom, de kimondom, hogy ezen leirat lázasztó gúny s könnyelmű játéküzés a trónnal, a hazával. És kik űzik e játékot? Az egészen átlengő szellem nem más mint, hogy a gyülöletes bureaucratia ezentúl is maradjon meg Bécsben, s a magyar független miniszterium Budán ne legyen egyéb, mint alacsony postahivatal, mint volt a helytartótanács. És ezen emberek nem gondolnak az ausztriai ház jövőjével; nem gondolnak a polgárvérrel, mely ily eljárás után patakokban folyhat. Ugyanazon perczben, midőn a király kimondá, «felelős magyar miniszterium lesz», előállnak a királyi szó szentségét megnyirbálni, nem kimélve azon nim-

1848.

bust, azon pietást, melynek a királyi név körül lengeni kell, ha csak azt minden tekintélyétől meg nem akarják fosztani, s oda viszik a dolgot, hogy a nép hitét veszítse a királyi szó iránt. Ezeket látva, lelkem mélyében megbotránykozom; s látva, hogy e perczben is, midőn az adott királyi szó szerint ő felségének más tanácsadója nem lehet Magyarország ügyeire nézve, mint a kinevezett első felelős miniszter, gr. Batthyáni Lajos, még folyvást Lajos főherczeg, kinek a magyar dolgokra semmi törvényes befolyása nem lehet, kinek erre semmi legkisebb joga nincsen, mert nem ül trónon, nem is koronaörökös, nem is nádor, — s meg gr. Hartigok s Windischgrætzek s tudja még kinek, befolyásától függnek dolgaink. S legmélyebben el kell keseredni mindnyájunknak, látva hogy még most is ott állanak a dolgok, mikép a megbukott kanczellár, — és azon ember, kit nem akarok nevezni (Wirkner udv. tanácsost érti), ki itt éveken át a lélekvásárlás gyalázatos esköze volt, és b. Jósika erdélyi kanczellár, kinek a magyar dolgokhoz semmi törvényes szólása nem lehet, — ezek adnak tanácsot a tövényesen erre hivatott magyar miniszter helyett. Ezt látva kinyilatkoztatom, hogy teljes bizodalmat helyezek ugyan a főherczeg nádor férfias elszántságában, ki a dolgot rendbe hozni igérte, s reménylem, hogy adott szavát lehető legrövidebb idő alatt beváltja; de ha ez nem történik, akkor vessenek számot magokkal, kik e dolognak okozói voltak, s én Apponyit, Jósikát, Wirknert hazaárulással vádolva, proscribáltatni kivánom.»

Madarász László, ki utóbb épen nem irígylendő nevezetességet szerzett magának szabadságharczunk történetében, áradozó szónoklatával minden kimélet nélkül kelt ki az udvar ellen, és Zsedényi kanczelláriai tanácsost, kinek neve alatt kelt a kir. válasz, tüstént kérdőre vonatni kivánta azok iránt, kik annak tanácsadói voltak, hogy, egy régi törvény értelmében, mint hűtlen, rosz tanácsosok, azonnal példásan bűnhesztessenek. Azonban Zsedényit a rendek, kiknek nagy részével több országgyülésen részt vett s conservativ szellem-

1848. ben ugyan, de mindig hazafiuilag tűnt ki, most is jó hazafinak tartották, s azon meggyőződésben voltak róla, hogy ezen eljárásban akarata s véleménye ellenére használtatott fel eszközül; az inditvány tehát nem fogadtatott el. De a leiratra nézve végzésként kimondta a tábla, hogy a márczius 17-kén adott királyi szó minden elcsavarását s megnyirbálását a királyi szék és a nemzet iránt vakmerő, bűnös játéknak nyilatkoztatja. S bizván a nádor közbenjárásában, melynek sikeréhez saját állását is hozzákötötte, elvárja: hogy a királyon azok, kiknek az ország sorsa felett intézkedni joguk nincsen, győzedelmet nem vesznek; s az ügy lehető legrövidebb idő alatt a nemzet kivánata szerint fog elintéztetni. Azon benyomás szeliditésére pedig, melyet e királyi leirat az országban okozandó vala, határozattá lett, hogy azon íveken, melyeken az közzé tétetik, egyszersmind az országgyülés e végzései is kinyomattassanak.

Az alsó tábla határozata a kir. leiratra.

De az országgyülés teremein kivül, az ifjuság által vezetett nép mind a mellett is, a maga módja szerint, részt akart venni a királyi válasz kárhoztatásában s a közingerültség nyilvánitásában. A gyülés utáni estve nagy néptömeg gyűlt össze a sétatéren, s a királyi válasznak kezében forgó példányait elégette; és Zsedényit, mint az oklevél aláiróját, kit Pozsonyban lenni hibásan vélt, kézre keríteni óhajtván, több házban erőszakos kutatást vitt véghez.

A pesti mozgalom.

A fővárosban uralkodó lázas ingerültséget mind eddig nem engedték kitörésre fajulni a középponti csendbizottmány tagjai, kik a nép értesitése s csilapitása végett a muzeum terén csaknem mindennap tartottak a hullámzó néptömegek előtt szónoklatokat, melyekben híven felfedezvén a nemzeti szabadságot fenyegető veszélyeket, a nép bizodalmát teljesen megnyerték, szenvedélyein uralkodtak. Márczius 30-ka éjjelén mindazáltal már csak nehezen sikerült a kitöréstől megóvni a felingerült népet. Esti tiz órakor hozta meg a gőzhajó az országgyüléshez intézett kir. leirat példányait. A nemzet reményeit meghiúsító leirat híre villámsebességgel terjesztetett el a fővárosban

ama csoportok által, kik a Duna partjain a hajó megérkezésére várakozának. Az utczákat azonnal sürű néptömegek lepték el, melyek mind a Szabadságtérre, a városház elébe tolongtak. Mennél inkákb nőtt a néptömeg, annál magasabb fokra hágott annak forrongása. Már «fegyverre!» «le a német kormánynyal!» s több ilynemű kiáltások széltében hangzottak; sőt némelyek a harangokat is félreverni szándékoztak, midőn a miniszteri meghatalmazottak, Szemere, Klauzál, Nyáry s több más, közbizodalmat biró férfiak a nép közt megjelentek. Ezek felolvasván az országgyülésnek a királyi leiratra kelt erélyes határozatát, István főherczeg-nádor s Batthyáni Lajos elnökminiszter szilárd nyilatkozatát, miszerint állásukat a nemzet kivánata teljesültéhez kötötték, lelkes szónoklatokban inték a népet, várnák be a nádor közbenjártának eredményét. Más részről erélyes kitartásra buzdíták azt a megkezdett reactio ármányai ellen. Nyáry Pál egyebek közt azt inditványozá hogy, ha a nádor és a miniszterium lemond, ideiglenes kormány neveztessék ki Pesten, melynek a ki nem engedelmeskedik, bár mi multja legyen, a haza ellenségének tekintessék. Végzéssé tette a népgyülés azt is, hogy a nemzetőrségbe minden polgár belépni köteles legyen; a csendbizottmány lelkesítő szózatot intézzen az ország s minden kapcsolt részeibe; s végre mind azon városi s megyei hatóságok, melyek eddig a középponti választmányhoz csatlakoztak, felszólíttassanak hogy, az intézkedésekbeni összehangzás és közremunkálás előmozditása végett, a nép által választandó két képviselőt küldjenek a fővárosba. A nép e határozatok után békésen szétoszlott. 1848.

Tekintve azt, hogy a Pesthez csatlakozott hatóságok száma folyton szaporodott; hogy nem volt nap, melyen e végett egyik s másik vármegyéből és városból a középponti bizottmányhoz követek ne jöttek volna: tagadni nem lehet, hogy e bizottmány, ha vele még Kossuth is egyesül, valóságos hatalommá fejlődhetett volna az országban. A haza és szabadság iránti lelkesedés átrezegte már az egész országot s annak még külön

1848. nyelvű lakosait is ugyannyira, hogy, ha az ügyek Bécsben jobb fordulatot nem nyernek, az országnak ekkor nagyobb része kész lett volna kitűzni a forradalom veres zászlaját.

Az újabb kir. leirat a felelős miniszteriumra nézve.

Erre azonban most nem volt szükség. A főherczeg nádor becsületesen beváltotta szavát, s már más nap, márcz. 31-kén délután, egy más királyi leirattal tért vissza Pozsonyba. Miután a sükerhez állását kötötte, már maga visszajövetele is mindenkit meggyőzött a sükerről. Még az nap estve elegyes ülés tartatott hogy az elébbi leirat által okozott benyomás mennél elébb kedvezőbbel cseréltessék fel. Az országház előtti téren tömérdek nép zsibongott; az ülés tereme s az előteremek tömve valának kiváncsi, zajos hallgatókkal. A nők karzatáról egy szép virágkoszorú bocsátatott le az elnök főherczeg asztalára. A főherczeget, midőn a terembe lépett, szűnni nem akaró, viharos éljenzés üdvözölte. A férfi gyülekezet tollas kalpagjait rázta feje fölött; a hölgysereg nemzeti zászlókat s fehér kendőket lebegtetett karzatán. Végre csend lőn s a leirat olvasása megkezdetett. Annak most nem kanczelláriai tanácsos, hanem maga a király volt alájajegyezve; s midőn az olvasó itélőmester e szavakat: «Bécs, márcz. 31-kén, 1848. Ferdinánd» — kimondotta, háromszoros éljenzésben tört ki a király iránti szeretet. Az új leirat a felküldött törvényjavaslat lényegét egészen megerősitette. A pénzügyminiszteriumot illető pontra nézve csak azon megjegyzés tétetett: hogy addig is, mig az összes monarchiát illető közös költségek aránya iránt a jövő törvényhozás királyi megegyezéssel intézkednék, a királyi udvar fentartására, a közös diplomatia, a közös katonai testületek, mérnökség, tüzérség stb ellátására szükséges költségekről, jövendő beszámitás iránt, ideiglenes rendelkezés tétessék. A hadügyminiszteriumra nézve a leirat szavai következők: «valamint a honvédelmi szerkezet s a környülállások szükségéhez képesti hadi ajánlatok körüli rendelkezést a törvényhozás köréhez, a rendes katonaságnak az országbani elhelyezését s béke idejében alkalmazását pedig a királyi helytartónak, a felelős magyar miniszterium utján,

gyakorlandó kormányzatához tartozónak elismerem; ugy viszont a hű karok és rendeknek királyi házam s a pragmatica sanctioval szentesített birodalmi kapocs iránti hű ragaszkodásuktól bizton várom: miként önként átlátandják, hogy a magyar hadseregnek az ország határain kivüli alkalmazása, nem különben a katonai hivatalokrai kinevezések, a szükséges birodalmi összehangzás végett egyenesen csak legfelsőbb királyi elhatározásomtól függhetnek; az ezen esetekbeni ellenjegyzés tehát a folyvást királyi személyem körül leendő miniszterre leszen bízandó». 1848.

A leirat teljes megelégedéssel s hosszu örömzajjal fogadtatott. De bár, Deákkal együtt, ugy vélekedett is az országgyülés, «hogy a felelős kormány csak forma s annak a nemzet ereje ad életet»; sajnálni kell mégis, hogy az udvar, bár megadta a nemzet kivánatát, ezen újabb leiratban sem volt őszinte és bizodalmas a nemzet iránt. Az őszinteség és bizodalom hiánya abban feküdt, hogy azok iránt, mik az országot az örökös német tartományokkal közösen illették, s miknek elintézése nélkül egy részről az ország, más részről az udvar s a császári birodalom közt a szives egyetértést, a békét egyelőre is lehetetlennek kellett tartani, semmi emlités nincs e leiratban. Nem azt akarjuk mondani hogy, például, a külképviseletet, a külkereskedési vámok ügyét, a birodalom státus adósságaiban való részvétet stb. már e leiratban névszerint megemlíteni vagy rólok épen intézkedni is kellett volna. Ennek itt sem helye, sem ideje nem volt most, midőn a kedélyek, az elébbi leirat által okozott ingerültség után, még folyvást szenvedélyes hullámzásban valának. De miután a monarchia életerébe vágó régi, bár egynémiben törvénytelen, viszonyokat tisztán s teljesen megszakasztani nem lehetett, s azt engedni nem is volt az udvar szándokában; miután továbbá e viszonyok egynémelyike, mint például a státusadósságok, a német örökös tartományokat, azoknak békéjet s jollétét nem kevesbbé illették, mint magát az udvart: a jövendő egyetértés érdekében múlhatatlanul szükséges volt volna, hogy az udvar e királyi

1848. leiratban nyiltan kimondja, miszerint a monarchia létele kivánja, hogy ama közös viszonyokat egy, a pragmatica sanctio értelmében kötendő új, kimerítő szerződés szabályozza. És ha az udvar az ország független kormányzati jogát világosan és tisztelettel elismeri: a nemzetről is fel lehetett, fel kellett volna tennie, hogy ily szerződést szinte szükségesnek tart, s azt elvileg el is fogadja; kivált ha ez iránt az udvar a kijelölt miniszteriummal eleve tanácskozott volna. A becsületesség és őszinte egyenesség a legjobb politika. Lehetetlen volt pedig az udvarnak egyelőre nem éreznie, nem látnia, hogy csak ugy lesz képes becsületesen beváltani a nemzetnek szintugy mint az osztrák tartományoknak adott szavát, ha a közös viszonyok kölcsönös méltányossággal, szerződésileg intéztetnek el. Annyit tehát már e leiratban is értésére kellett volna adni a nemzetnek, hogy e szerződés megkötésére eleve is bizton számot tart, attól függvén a királyi szó beváltásának lehetősége, s a monarchia létele. Az elmulasztás, miszerint az udvar ez iránt a kijelölt kormánynyal eleve meg nem egyezett, s azt a leiratban is meg nem említette, lőn átkos forrása minden későbbi bonyodalmak s viszályoknak. Ezen mulasztásnak pedig csak az volt egyszerű oka, hogy az udvari körökben hiányzott az őszinteség. A reactio e napokban már végleg el volt határozva az udvarnál. És épen akkor, midőn a megtagadott jogait világosan elismertetni követelő nemzet erélyes fellépésétől megijedve, annak kivánatait végre megadta, jogait a királyi szó szentségének védelme alá helyezte: az udvar épen akkor határozta meg, a király háta mögött, a követendő reactionarius politika fő elveit, készitette el a Magyarország ellen intézendő támadások tervét, választotta meg s nevezte ki Jellasich személyében a fő eszközt, mely által ezen elveket alkalmazni, e tervet végrehajtatni szándékozott.

Az alsó ház nyilatkozatai a leirat iránt.

De az udvarnak e veszélyes szándékait akkor még csak néhány mélyebben látó hazafi sejtette; szólani róla, világos adat hijában még nem lehetett; de hitelre sem talált volna talán a

világosan és ünnepélyesen lekötött királyi szó ellenében. Az öröm, a megelégedés közönséges vala. Ennek hangján nyilatkozott az alsó ház is, midőn ott a kir. leirat újra felolvastatott. Több szónok beszélt oly értelemben, hogy bár ez nem felel is meg egy hajszálig minden kivánatnak; a főpontokra nézve mégis ki van víva a nemzet óhajtása. Különösen a hadügyminiszterium tekintetében egy követ, Madarász László, akként nyilatkozott, hogy a magyar hadaknak a haza határain kivül alkalmazását, mi a leiratban említtetik, nem ugy érti, hogy azon hadakat más nemzetek megtámadására, vagy a pragmatica sanctio által velünk összekapcsolt tartományok belviszonyaiba avatkozásra lehessen használni. «A pragmatica sanctiot, ugymond, ugy érti, hogy annál fogva kötelessége ugyan a magyarnak az ausztriai monarchia territorialis épségének fentartására segélyt nyujtani; de arra soha, hogy a tartományok alkotmányos mozgalmai, alkotmányt esdő sóhajtásai elnyomassanak.» 1848.

E nyilatkozatnak bizonyos fontosságot adott az, hogy az alsó tábla azt felkiáltás által magáévá tette. Ez volt oka, hogy azt Batthyáni Lajos, elnökminiszter, nem is vélte megjegyzés nélkül hagyhatni. « A pragmatica sanctio értelmezésére nézve, ugymond, azt nyilvánítja a miniszterium nevében, hogy az abból folyó kötelességet ő is ugy érti, miszerint tartozunk a monarchiát védeni, ha annak territorialis épsége megtámadtatik, de mások dolgaiba nem avatkozunk. A megtámadó háborút illetőleg azonban eltér az előtte szólótól, mert lehet oly eset, midőn támadó háborúnak helye van, s azt némileg védőnek tekinthetni a nélkül, hogy az ország territoriuma egyenesen megtámadtassék. » E nyilatkozat fontos volt az alább érintendő olasz viszonyok tekintetében.

Az utóbb, kivált az 1849-ben kifejlett körülmények után, benn a hazában szintugy mint a külföldön, különféle vélemények nyilvánultak az iránt, vajjon Kossuth, a nemzeti kormány átalakulásának e fő rugonya, őszintén csatlakozott-e azon állapothoz, melyet a királyi leirat folytán alkotott tör-

1847. vény megszentesített; vagy már ekkor elméjében forgatta az országnak teljes elszakadását az osztrák birodalomtól s az uralkodó háztól? E kérdést kimeritőleg megfejtendi ugyan elbeszélésünk folyama; azonban még sem érdektelen, olvasnunk Kossuth e napi beszédének némely részeit, melyek mintegy válaszul hangzanak e kérdésre. Különben is e beszéd, mely szónoki pályájának fénypontjai közé tartozik, s roppant hatást okozott, egynémi pillantást enged vetnünk e rendkivüli férfiu jellemébe, s künölösen azon fenhéjázó szellemébe, melyen szónoki virágaival a szerénység szinét szokta volt elönteni.

«A leiratnak, ugymond, két lényeges pontja van; egyik a financzia, másik a hadügy. E dolgok elintézésénél egyet soha sem kell felejteni, t. i. hogy mi, egész e perczig, a legtisztább hűség alapján állunk az uralkodó ház irányában, mely Ausztriának is trónján ül, s hogy ebből oly kapocs és viszony következik, melynél fogva némi közös intézkedések mind addig kikerülhetlenek, mig a pragmatica sanctio kapcsa fenáll. Ha e szempontot, hogy t. i. nem az elszakadás, hanem a pragmatica sanctio terén állunk, szem elől nem tévesztjük, fel fogjuk találni a kellő tájékozást. Ha az említett kapocs nem volna, s a magyar király Budán laknék, akkor, természetesen, csak mi magunk intézkednénk a civillistáról; de mivel más népek is vannak ugyanazon fejedelem koronája alatt, ezek is járulni fognak a közös költségek fedezéséhez.... Ide tartoznak a közös diplomatia költségei, s azon katonai testületek ellátása is,... melyekről, ha a honvédelem rendszere ki lesz dolgozva, külön fog gondoskodhatni a magyar törvényhozás; de addig, mig az meg nem történik, a közös ellátásban szükség aránylagos részt vennünk. Épen ezen gondoskodás által lesz constatirozva a magyar financzia független állása... E tekintetben, a kir. leirat illető pontjában megnyugvást talál... E financzialis függetlenség legközelebbi practicai következései igen nagyok. Magyarország jövedelme, a mint tudjuk, 28 millió p. forintra (70 millió frankra)

megy körülbelül; s mit látunk ebből az ország szellemi s anyagi javára fordítva? Nem tudunk mutatni csak egy becsületes utat, nem semmit, ha talán a pesti reáliskolát kiveszszük. Ezentúl máskép lesz. Mi most a kir. udvartartásra megadjuk a kellő összeget, s e 15 milliónyi nemzet nem fogja tűrni, hogy királya ulászlói szegénységben tengődjék. De a többi jövedelem fordíttatni fog az ország anyagi és szellemi javára, népnevelésre, a szellemi erő kifejtésére, mely ellen aztán semmi erő nem győzhet; mert megadja azon érettséget, hogy a szabadságot óhajtsa s megtudja különböztetni a szabadosságtól; s megadja azon érzelmet, hogy midőn szabadságot akar, mindent akar, mit isten legbecsesebbet adhat e földön... Most a nép önmaga lett ura önsorsának. Ő soha sem volt túlságos magasztalója az arisztokratiának, s most sem az, midőn ez arisztokratia a hatalom polczáról leszáll; de megvallja, szebben semmi arisztokratia sem szállhat le, mint az, mely a nép kezébe teszi önsorsának kulcsát a jövendőre... Hasonló szempontból veszi fel a leirat azon részét is, mely a hadügyről szól. Midőn a leirat elismeri, ugymond, hogy a katonaajánlás, annak az országbani elhelyezése stb. az országgyülésre tartozik, akkor bevallotta, hogy a szuronyok hatalmát a szabadság ellen soha, hanem csak a szabadságnak ártó rendetlenség ellen lehet felhasználni. A pragmatica sanctionál fogva, tagadhatatlan, vannak kötelezettségeink; de midőn a leirat azt mondja, hogy a hadügyre s különösen a hadseregnek az országon kivül vitelére nézve, a felelős miniszter ellenjegyzése mellett, magának tartja fenn ő fölsége az intézkedést, ez által hadi tekintetben is ki van víva hazánk önállása, mennyire ez papiroson lehetséges. — Ő tehát ugy tekinti, hogy mind ez sanctionálva lévén, a nemzet urává van téve önsorsának; s midőn ezt kimondja, ne vegye tőle senki rosz néven, vagy kérkedésnek, ha a mondandókkal összefüggésben, e nagy dolgok közt öncsekélységéről is szól. Én egyszerű polgár vagyok — ugymond — nekem semmi hatalmam, semmi befolyásom

1848. nem volt más, mint a mely van azon igazságban, melyet isten lelkembe oltott. És ime ilyenek, a gondviselés csodás utai: — én egyszerű polgár, néhány óráig azon helyzetben voltam, hogy e kéz döntőleg határozott az ausztriai trón sorsa felett, és most is, ha mondom e leiratra: «nem kell» — polgárvér folyna e szavam után. De mélyen érzem, miként, ha oly aláváló lehetne valaki, hogy keresné az alkalmat, a polgárháború szövétnekét vetni e nemzetbe, oly roppant felelősséget venne magára, melyet a legszigorúbb büntetés, a pokol minden kínja sem büntethetne méltóképen; mert nem képzelhetni átkosabb, undokabb bűnt, mint játszani a polgárok vérével s egy nemzet nyugalmával. Midőn ekként gondolkodom, midőn e nemzetet saját sorsa urának látom; midőn látom hogy, ha egyik-másik kedvencz eszménk nincs is még e perczben biztosítva; de van lehetség azokat utóbb kivívni —: vissza kell borzadnom a polgárvértől, s forrón óhajtom, hogy a kik itt vannak s kik itt nincsenek egyenlően érezzék e szent kötelességet, hogy ily körülmények közt polgárvért ontani, a legnagyobb bűn volna, mit nemzet elkövethet. Vannak mindenféle egyének, kik még egy pár hét előtt az absolutismus hívei voltak, most pedig rajtam túlmennek, s én, ki a szabadság elveiért egy életen át küzdöttem, szenvedtem, mérsékeltebb vagyok náloknál. De épen azért hiszem, hogy szavamnak lesz némi hatása, midőn azt kérem, azt remélem, hogy ha a nemzetben van elég erő valósággá érlelni azt, a mit e papiroson bir, tartsa meg az erőnek azon nemes mérsékletét, melyben fekszik a szabadság diadala... Most pedig igyekezzünk mielőbb befejezni az országgyülést, s várjuk el, hogy a miniszterium teljesítse kötelességét. És én meg vagyok győződve, hogy e nemzet nagy és boldog leszen. Hiszem azt is, hogy az ausztriai trón beváltja szavát más népei irányában is; s teljesedésbe jövend, mit megjövendöltem, hogy a népek szeretetében találja fel legerősebb támaszát. És ne higyje, hogy a régi rendszer változtatása s e concessiók által erejéből veszített; sőt bebizonyíták

e napok tapasztalásai, hogy e rendszer korhadt volt, oly korhadt, hogy annak megingatására egyes polgárok is oly sokat tehettek; sőt erejében nyert, és teljesedni fog a jóslat, hogy az lesz a Habsburg ház második alapítója, ki népeinek alkotmányt adand.... » Végre felirást óhajt, hogy a fejedelem jőjön le mielőbb hű magyarjai közé s győződjék meg, hogy hűségünk nem puszta szó, hanem a magyar férfiasan szilárd s őszinte tud lenni nem csak szabadsága kivívásában, hanem fejedelme iránti hűségében is. 1848.

HARMADIK FEJEZET.

A vidéki hangulat. A horvátországi viszonyok az átalakulás idejében. Az országgyülés vége.

A főváros hangulatának megváltozása.

A lázas ingerűltség, mely a miniszteriumot illető első királyi leirat vétele után a főváros lakosságát megszállotta, nem sokáig tartott. A középponti bizottmány által Pozsonyba küldött futárok már márczius 31-ke estvéjén meghozták az újabb leirat hirét. Éjfél tájban a leirattal is megérkezett Eötvös József, kit az elnökminiszter a kedélyek megnyugtatása végett küldött le a fővárosba. A leirat a Szabadság-terén váró népgyülekezetben még azon éjjel felolvastatott, minek következtében a keserű érzelmeket és súlyos aggodalmakat más nap reggelén a lakosság örömzaja váltotta fel. A leirat mind a városi mind a megyei választmányok üléseiben is megnyugtatónak találtatott s dél után a muzeum terén roppant sokaságban összegyűlt nép előtt újra felolvastatott. Híre futamodván itt, hogy b. Wesselényi Miklós is a fővárosban vagyon, a nép, felharsogó örömében, küldöttei által őt azonnal körébe kéreté. Az öröm és fájdalom csodás vegyülete szállá meg a tömeget, midőn a letűnt kényuralom üldözéseinek ezen áldozatát, ki egykor vezetője volt nemzetének, most világtalan, mások vezetésére szorult, az emelvényre fellépni látta. Számosak arczait könyek áztaták a megható jeleneten. Végre megszólalt a tisztelt vendég. Inté a népet, használja fel eszélyesen, a mi jót a királyi leirat magában foglal.

Az első független felelős miniszteriumnak engedelmességet esküdött; — mi alatt a tömeg, a jelenet hatása által elragadtatva, ismétlé az esküt. Lelkére köté aztán a népnek, hogy kerülje a fejetlenséget. « Midőn, ugymond, zsarnokság lánczai széttöréséről van szó, akkor egy szabadságra érdemes népnek tennie kell; de midőn a dolgok rendes folyama helyre áll, akkor csak egy kötelessége van: az engedelmesség. Az anarchia oly híd, melyen az elűzött absolutismus mindenkor visszajő. » Végre az erdélyi unióról szólt hasonló melegséggel: « mi magyarok, ugymond, számra csekélyek vagyunk s mégis két hazánk van. Ez tovább igy nem lehet. A testvéri kapocs szép; de a hol kapcsok vannak, ott a kikapcsolás is megeshető. Erdélynek egészen bele kell olvadnia Magyarországba. » 1848.

A megnyugvás érzete, melyet a királyi leirat ébresztett, azontúl nem is zavartatott meg a fővárosban. De a mindennapi csend még sokáig nem állott helyre. A szabadság birtokának mézes heteit élte a közönség, s az ebbi mogorva, fenyegető zajt örömünnepek váltották fel. A lelkesedésnek folyton táplálékot nyujtottak a középponti bizottmánynak a hazai állapotok fontos kérdéseivel foglalkodó nyilt ülései, s a muzeum terén majdnem naponként ismételt népgyülések, melyeken különféle lelkesítő szónoklatok tartattak, s a bécsi egyetemi ifjuság, az országban lévő olaszok, francziák és lengyelek küldöttségeinek testvéries üdvözletei fogadtattak s viszonoztattak. Nagy örömmel hallatott ama hír is, hogy a Párisban tartózkodó magyarok, mintegy három százan, díszmenetben vonultak keresztül a főutczákon s mentek üdvezleni a franczia ideiglenes kormányt, s hogy annak nevében Lamartine külügyminiszter által becsüléssel fogadtattak. A híres iró és státusférfiu válasza büszke öntudatot, a nemzeti nagyság és függetlenség lélekemelő érzelmeit költötte fel hazánkfiai kebelében. Azon solidaritásnak, mely Európa nemzeteit a szabadság birtokában testvérekké forrasztá össze, hangját üdvözölték az ékesen szóló franczia kormánytag szavaiban,

1848. melyek ennél fogva megérdemlik, hogy hazánk e nagy eseményei korszakának emlékei közt is fenmaradjanak.

«Ha a magyarok — igy szólott Lamartine — kissé későn érkeznek az ideiglenes kormány ezen középpontjához, melyet Francziaország teremtett, hogy legyen ne félelme, hanem igyekezzék lenni szerelme Európa többi nemzeteinek, azért van, mivel a magyarok távolabbról jőnek. Az ideiglenes kormány igen mélyen örvend ezen nemzeti látogatásnak, melyet önök szívesek valának tenni a franczia nemzetnek, a nép ezen palotájában, melyet oly dicsőségesen szerzett vissza. Ha Francziaországnak szüksége volna, hogy értesíttessék azon erényekről, bátorságról, szabadsági és testvériségi szellemről, mely önök nemzetét lelkesíti, szerencsésnek tartanám magamat, erről tanuságot tehetni. Én keresztül mentem az önök hazáján; tanúja voltam ezen nagy nemzet pásztori és egyszersmind hősi erényeinek, mely, bár egy nagy szövetségi egységbe lépett, soha sem veszté el megkülönböztető jellemét ősi nemzetiségének. Ha önök szíves kivánatokat hoznak nekünk hazánk új szabadságához: mi önöknek tiszteletünket nyilvánítjuk azon régi szabadság iránt, melyet bölcsen és dicsőségesen fentartottak hazájokban. Ezen testvérisége a két szabadságnak, a két népnek, még inkább növekedik azon rokonszenv által, melyet önök tanusítának. Ha visszatérnek önök szép hazájukba, mondják meg annak, hogy annyi barátot számlál Francziaországban, a hány franczia polgár vagyon.» —

Az ország vidéki hangulata.

Ama hangulat, melyet a fővárosban ábrázoltunk, kisebb nagyobb mértékben, többé vagy kevésbbé változó színezettel, sajátja volt márczius második felében az ország minden, bár mi távol fekvő, bár mi nyelvű nép lakta vidékeinek. Az ország független államéletének s önálló kormányzatának helyreállitása szintugy, mint a hűbéri viszonyok maradványainak eltörlése, a polgári s politikai jogoknak minden néposztályra kiterjesztése, mindenütt az öröm és lelkesedés zajos kitöréseivel üdvözöltetett. Az ország belse-

jében fekvő tiszta magyar lakosságu városokban nem különben, mint azon nyugot-északiakban, melyeket német és tót, s azon déliekben, melyeket szerb és oláh nyelvű népek laktak, egyaránt nyilatkozott a rokonszenv az ország átalakulása iránt. Mindenütt harangzúgások, nemzeti háromszinű zászlók kitüzése, szabadságfák emelése, a nemzeti cocárdákkal ékesített polgárok ünnepies menetei, az utczák kivilágitása, örömlakomák, isteni hála-tiszteletek, Tedeumok hirdették s tanusították a nép örömét s lelkesedését. Késmárk, Lőcse, Eperjes, Temesvár, Zombor, Ujvidék, csak azon színben mutatta magát, azon érzelmeket nyilvánította, melyeket Szeged, Debreczen és Komárom. A vegyes népiségű városok külön nyelvű lakosai, mint Temesváron, Oraviczán, stb. testvéries érzelemben olvadtak össze a közös szabadság hajnalán. A nemesség is, bár privilegiumait elvesztette, bár anyagilag sokat áldozott, többnyire őszinte érzelemmel vegyűlt az egyenlőség és szabadság örömünnepébe. Például, Temesvárott a megyei nemesség és városi magyar, német, rácz és oláh polgárság egyszerre tartotta a város fő piaczán, a négy vallás (kath., görög n. egyesűlt, protest. és zsidó) szertartásai szerint, isteni hála-tiszteletét, melyen még a főhadi kormányszék tábornokai s más tisztei is jelen voltak. A megyékből és városokból mindenfelől hála-emlékiratok küldettek a királyhoz, kit, Kossuth szavai szerint, az uralkodó ház második megalapitójának neveztek; a főherczeg nádorhoz, ki hazafiságát és szilárdságát oly férfiasan tanusította kényes állásában; gróf Batthyáni Lajoshoz, kiben a nemzet független kormányzatát már megszemélyesítve tisztelték; Kossuth Lajoshoz, kit e nagyszerű átalakulás teremtőjeként üdvözeltek; s az országgyüléshez, melynek rendei, bár mind nemesek, oly nagylelkű önzetlenséget tanusítottak a jogegyenlőseg megalapitásában. Hont megye, melynek tiszti kara s követei még nem régen, az udvari párt győzedelmes korteskedése következtében, a conservativ pártból választattak, most megváltozva, Kossuthot a fejedelem által nagyobbszerű

1848.

1848. birtokkal megadományoztatni kivánta. Monok kicsiny közönsége, (Zemplén megyében) Kossuth születési helye, aláírási ívet nyitott, hogy nagy fiának emlékezete szobor által örökíttessék meg kebelében. Zemplén és Bereg megyék a lengyel és olasz politikai foglyokat, kik Munkács és Szeged váraiban sinylődtek, szabadon bocsáttatni kérték, a fejedelemhez és országgyüléshez intézett felirataikban. Számos megyében, a városokban pedig majdnem mindenütt, Pest példájára, még a törvény kihirdetése előtt nemzetőrségi csapatok állíttattak s fegyvereztettek fel; s hol fegyver hiányzott, fa kardokkal s puskákkal gyakoroltattak be a hadi mozdulatokba. Az őrseregek zászlainak beszentelése mindenütt nemzeti ünnep gyanánt ületett meg.

A vármegyékben.

Különösen a vármegyékben az egymás ellen nem rég annyi tűzzel sőt elkeseredéssel vívott pártok összeolvadtak; vezéreik, a jövendő egyesség és közremunkálás jeléül, a nyilvános ülésekben kibékülve nyujták egymásnak jobbjaikat. Sok helytt, hol előbb a kormánypárt korteskedései által mesterségesen, nyers tömegekkel vívta ki győzedelmét a szabadelvű értelmiség többsége ellen, a népszerűtlen tisztikar önként lemondott s újjal pótoltatott; másutt a conservativ párti követek helyett mások küldettek fel Pozsonyba, s az előbbi utasítások eltörűltettek. Egyébiránt a municipalis élet a közöröm és lelkesedés e korában is megőrzé saját körébeni függetlenségét; minél fogva a megyék cselekvései nem ugyanazon egyformasággal történtek. Pest példájára, sok helytt rendkivüli csendbizottmány állíttatott ugyan fel a megyékben is; mihelyt azonban az elnökminiszter első körlevele, melyben a törvényhatóságok elnökeit tette a rendfentartásra nézve felelősekké, a megyékben megérkezett: e bizottmányok néhol feloszlattak, s azok helyett a tiszti kar tétetett viszont felelőssé az elnök irányában; másutt azután is meghagyattak, s a felelősség ezekre s különösen ezek elnökére tétetett.

A nép alsó osztályainak magaviselete

Az elnökminiszter ezen körlevele a rendfentartás iránt, s a megyéknek szinte arra vonatkozó többféle rendeletei ugyan-

azon titkos félelemből származtak, mely, a nép fellázadásának lehetősége miatt, az egész országon mintegy villanyütéssel hatott keresztül. Sokan ugyanis attól tartottak, hogy a nép a maga felszabaditását az urbéri terhek alól nem fogja jótétemény gyanánt fogadni; hanem, mint tőle sokáig visszatartóztatott sajátja miatt, kedve jöhet bosszut állani s a nemességet megtámadni a maga birtokában. Ezen lázadástóli félelem gondolata fut keresztül Batthyáni első miniszteri körlevelén és sok megye intézkedésein. Ezen aggodalom mindazáltal sehol sem igazoltatott az országban. Meglehet ugyan, sőt igen valószinű, hogy a béke és rend zavaratlan fenállása részben a hatóságoknak tulajdonítandó, melyek, kivétel nélkül, mig egy részről hő ragaszkodást bizonyítottak az új kormány iránt; más részről a nép irányában is valóságos testvéries indulattal s oly hangulatban léptek fel, mely a népet meggyőzhette, hogy a kimondott jogegyenlőség tiszteletben fog tartatni; a robot s más urbéri terhek eltörlésének pedig az urak is jobbára szintugy örűlének, mint magok a jobbágyok. Azonban, a béke és rend fentartásának érdeme leginkább magát az ország népét illeti, mely e mozgalomteljes napokban mérsékelt, józan magaviselete által fényes tanuságát adta ép, egészséges eszének s romlatlan erkölcseinek. Történtek ugyan némely helyeken egynémi rendbontó jelenetek, a volt jobbágyok s földesurak közti viszonyokban; de, mint alább bővebben is előadandjuk, ezeket nem a nép féktelen vágyai, nem annyira új követelések, mint inkább némely rég keresett s itéletre váró, vagy, a nép véleménye szerint, igazságtalanul elitélt panasztárgyak okozták. A nép, általjában véve, az új állapotokból nem származtatott új igényeket; megelégedett váratlan nyereményeivel, megértette a haza érdekeit. 1848.

Rendzavarás márczius és april havában országszerte alig történt valahol más okból, mint a zsidóság elleni gyűlölet s előitéletekből. Azon botrányos tény, melyet Pozsony polgárainak egy osztálya márczius 20-kán elkövetett, nem maradt A zsidók általános üldöztetése.

1848. elkülönzött esemény; a rosz példa sok más helyen is követésre talált; s mondhatni országszerte általános volt a zsidók elleni ingerültség s gyűlölet kitörése. Említők, hogy a pesti polgárok sem akarták őket felvenni nemzetőri soraikba, s csak az elfogulatlan ifjuság zászlóaljai nyitottak nekik rést a magok kebelében. Egy pár hét mulva azonban ez ellen is kikelt a polgárság; s csak a kormány erélyes rendszabályai s a katonaság alkalmazása volt képes megőrzeni a zsidóságot a féktelen csendzavarók gyülöletének tettleges kitörésétől. E gyűlöletet azonban oly nagynak tapasztalta a miniszterium, hogy a zavargás ismétlésének megelőzése végett tanácsosbnak látta, ideiglen felmenteni a zsidóságot nemzetőri kötelességének gyakorlatától. Hasonló jelenet fordult elő Székesfehérvárott. April 5-kén, egy a város minden osztályaiból összegyülekezett népcsoport fenyegetések közt követelte az elöljaróságtól a zsidók kiűzetését, s addig nem is nyugodott, mig ezek, nagyobb erőszaktól félve, a várost el nem hagyták; mi miatt aztán kormánybiztost kellett küldeni a városba. Minden erőszaktételek közt azonban, melyek az ország külön vidékein kisebb nagyobb mértékben a zsidók ellen elkövettettek, legvadabb volt az, melyt a pozsonyiak april 23-kán ismételtek. Ekkor itt valóságos vérengző harcz támadt a zsidók ellen. Alkalmat erre az osztálygyűlöletnek azon újabb kitörése adott, mely szerint a lövész-társulat minden zsidót kiűzetni határozott a városból. A támadást mesterlegények s iparűző inasok kezdették, kikhez miután a legalsóbb néposztályból is mind számosabban csatlakoztak, az eleinte csak gyengébb bántalmakkal kezdett támadás vérengző harczczá vált. Még a kevés számu katonaságnak sem sikerült szétoszlatni a dúló csoportokat; sőt miután a katonaság a népre lőtt s több áldozat esett, ez felbőszülvén, nem ismert többé határt dühében. A zsidóság számos boltjai s lakjai feldúlattak s kiraboltattak, némelyek egészen lerombolttattak. A keresztények, kik ezek szomszédságában laktak, csak szent képek s feszületek kifüggesztése, ajtaiknak kereszttel megjelölése

által menthették meg magokat a dühöngők hasonló dúlásaitól. 1848.
A borzasztó dúlás és vérengzés csak más nap délben szűnt meg, miután a vidékről számosabb lovas katonaság érkezett, s a hatóság rendeletéből a zsidók a belvárosból részint a várhegyali külvárosba, részint más községekbe költöztek. A polgárságból igen kevesen vettek ugyan részt ezen sajnálatos kicsapongásban; hogy azonban azt ők is legalább örömest látták, eléggé bizonyítja azon körülmény, miszerint a polgári nemzetőrség, a katonai parancsnokoktól felszólíttatva, sem volt hajlandó fegyvert ragadni az üldözött zsidók védelmére.

Ha ezen sajnálatos események okát keressük, azt feltalálnunk nem lesz nehéz. Az új törvényekben azon elv állíttatott fel, miszerint polgári jogok s kötelességekre nézve a vallás semmi különbséget sem tesz. Ennek következtében a zsidók is teljesedve látták rég ápolt óhajtásaikat, polgári jogokat nyertek. A szabadság áldásai ekként rájok is kiterjedvén, új polgári kötelességeik tekintetében a legnagyobb buzgalmat kezdék tanusítani. Kik eddig elnyomva s csak tűrve lévén, e jogok s kötelességek gyakorlatának helyétől s alkalmától távol tartózkodának, most buzgalmokban a polgárok közé vegyültek, sőt itt ott az előtérbe is tolongának. A polgárság némely osztályai pedig szűkkeblűebbek valának a nemesség felvilágosodott osztályánál; s mig magok nagy örömmel léptek be azon jogok gyakorlatába, melyeket elébb a nemesség kizárólag élvezett: azokat az elnyomott zsidósággal nem akarták megosztani. Más részről némi, alaposnak látszó okok is vegyültek e viszonyokba és szítogatták az osztálygyűlölséget. Az elnyomatás a zsidókat, mint másutt ugy nálunk is, egymásiránt szorosan összetartókká tette, bizonyos osztályszellemet fejtett ki köztök, melynél fogva nem csak szokásaikban, életmódjokban s általában minden társadalmi viszonyaikban elszigetelték magokat; hanem az anyagi érdekekben, a különféle kereseti ágakban kárpótlást is ügyekeztek s tudtak magoknak szerezni, a keresztények irányában,

1848. a polgári jogtalanságért. Közönségesen uzsorásoknak, csalóknak tartattak, s voltak is sokan közőlök. Egymás közt méltányosak, igazságosak, felebarátszeretők, egymást gyakran áldozatokkal is segélyezők, a keresztényeket, a hol csak lehetett, örömest megrövidítették, megcsalták az üzleti életben. A morálnak rendesen más mérlegével éltek a keresztények iránt, mint a melyet magok közti viszonyaikban használtak; minek következtében azon meggyőződés terjedt el a keresztények között, kivált a kik velök ugyanazon foglalkodási körben léteztek, hogy maga a zsidóvallás, különösen a Thalmud szabályai is megengednék, sőt pártolnák a keresztények megrövidítését. Félelem ébredt tehát most a polgárokban s más városi lakosokban ezen néposztály iránt, mely mind a mellett, hogy velök az új törvény szerint egyenlő jogokban részesül, a társadalmi életben mégis nevelése, elvei, szelleme és szokásai tekintetében tőlök magát annyira elkülönzi, hogy ezután is zárt testületet, elszigetelt néposztályt képezend, mely több pontban ellenségesen áll szemközt a többi társasággal. E miatt több szózatok is emelkedtek egynémely kitünőbb hazánkfiai részéről, melyek, mig a polgárságnak szűkkeblű osztálygyűlöletét hangosan kárhoztatták, egyszersmind a zsidóságot is komolyan intették hogy, ha újdon nyert polgári jogaikat békében éldelni s gyakorolni óhajtják, múlhatlanul szükséges, hogy az eddigi, elnyomás szűlte elkülönzöttségökből kiemelkedve s magokat több tekintetben reformálva, a nemzettel, melynek tagjaivá lettek, szokásokra, szellemre nézve is összeolvadni törekedjenek.

A szerb s oláh lakosság közti mozgalmak.

Mi alatt az osztálygyűlöletnek e szilaj kitörései méltó sajnálkozást keltettek a felvilágosodott hazafiakban: más részről mindenki őszintén örvendezett a miatt, hogy a szabadság érzete az ország minden ajku lakosaiban egyaránt felébredt, hogy a nemzeti nagy átalakulás szűlte lelkesedés, az ország határai közt lakó minden népiségeknél, egy közös lángban lobogott fel a Kárpátoktól a török határokig mindenütt. A felvidéki tótokra nézve ez nem volt meglepő. Mert

bár, mint láttuk, néhány panszláv érzelmű evang. pap több éven át mindent elkövetett is a nemzetiségi viszályok felébresztésére, az izgatás sehol sem vert gyökeret a nép kebelében. A tótok tehát, kik magokat némi büszkeséggel vallották magyaroknak, most csak ugy örűltek a nagy reformoknak, mint a magyarok s németek, kikkel együtt ők is ugyanazon nyereményekben, ugyanazon jogokban osztoztak. Váratlanabb volt a rokonszenv és lelkesedésnek hasonnemű kitörése a szerbek közt. Mert ámbár a népszabadság áldásai ezekre is egyenlőkép kiterjedtek: azon nemzetiségi féltékenység s viszályok után, melyeket, mint láttuk, mesterséges izgatások a szerbek közt több évek óta ébren tartottak, ezeknek mostani érzelmei s jövendő magokviselete iránt több ízben elfojthatatlan aggodalommal nyilatkoztak a törvényhozás egynémely tagjai. 1848.

De ezen aggodalmat nem sokára eloszlatták ama hírek, melyek a szerb ajku népség magaviselete iránt az ország külön vidékeiről mind megnyugtatóbban hangzának. Ugy látszék, hogy a hatalmas benyomás, melyet a pozsonyi s pesti események a szerbek közt tőnnek, minden barátságtalan érzelmet, minden elégületlenséget elfojtott, az ármányos izgatások minden nyomait elsodorta. Az öröm kifakadásai a népszabadság ezen első mézes heteiben a szerbek közt sem voltak kevesbbé hangosak, mint a haza bár mely lakossága között. A viszályt, gyűlöletet hirdető zágráb-újvidéki izgatás eltörpűlve némult el a jogok nagysága előtt, miket a magyar országgyülés az összes népnek s ezek felett a szerbeknek még különösen is adott. A felszabadulás az urbéri terhek s kötelékek alól, teljes polgári s politikai szabadság és egyenlőség, a görög nem egyesűlt egyházi rendnek és vallásnak a kath. egyházi renddel és vallással egy rangba helyezése, miért a buzgóbb szerbek rég oly igen sóvárogtak, és, a mi legtöbb, szabad szerb sajtó és egyesületi jog, — tehát a nemzetiség korlátlan fejleszthetése, — mind oly eredmények, minők előbb a népámító izgatók biztatásaiban még csak «pia

1848. desideriá»-k alakjában sem merültek fel soha. Ezen nyeremények után vallási alárendeltségről, nemzetiségi elnyomásról többé szó sem lehetvén, a nem rég heves izgatás mindenütt elnémult, az ország törvényhozásának halhatatlan érdeme mindenütt lelkesedéssel ünnepeltetett. A szerbek közől még oly férfiak is, kik az előtt a nemzetiségi villongások szítogatói valának, minők Trifunácz Pál, Nikolics Izidor, Sztojákovics György, Paulovics Tivadar, a nyilvános lapokban nyilatkozatokat bocsátottak közre, melyekben magokat «magyar polgároknak vallják, s kijelentik, hogy azon kapcsolatnál fogva, mely őket a királyhoz hűséggel, a közös magyar hazához fiui szeretettel, a magyar nemzethez tántoríthatlan ragaszkodással köti, a magyar királyi székért, s magyar hazájokért mindent elkövetni, érettök élni és halni készek.»

A közös szabadság birtokának öröme lerontani látszott minden közfalat, melyet a külön ajku országlakosok közt a rosszul értett, személyes czélokra kizsákmányolt nemzetiségi meghasonlás emelt. Temesvárt a szerbek és oláhok egyszerre tartották Tedeumjokat a magyar és német katholikusokkal a város főpiaczán. Újvidékről, a szerb izgatások fő helyéről, szintugy mint számos más szerb népségű városokból rokonszenvet s egyetértest, hűséget s ragaszkodást tanusító nyilatkozatok küldettek a pesti középponti bizottmányhoz. Sőt még a végvidéken is, melynek lakossága általában szerb, oláh és német népből áll, s hová nem csak a magyar közéletnek szelleme, de még a magyar törvény sem hatott el, egyaránt lelkesedéssel üdvözöltetett a nemzeti átalakulás. A bécsi kényuralom e végvidéket, az ádriai tengertől az erdélyi havasokig, régóta tényleg megfosztotta a magyar törvény jótéteményeitől; lakosságát egészen a katonai rendszer szigora alá vetette, minél fogva az örökös hadi szolgálatra köteleztetett a nélkül, hogy bármily csekély részben is élvezhette volna a szabad polgár jogát. Most azonban itt is a megváltás napjai gyanánt tekinté magára nézve márczius napjait az értelmes lakosság. Nehogy, mig az ország minden egyéb la-

kosai szabad polgári jogokkal ruháztatnak fel, ők, elszigeteltségöknél fogva, ezentúl is a nyomasztó katonai járom alatt maradjanak, tényleg visszakapcsolni kivánták vidéköket az ország többi testéhez. Pancsován, Zimonyban s más véghelyeken népgyüléseket tartottak, melyekben az osztrák katonai rendszer bilincseit széttörték, a katonai hatóságot, mely által községök eddig igazgattatott, letévén, annak helyébe polgári bizottmányokat neveztek, az országgyüléshez kérelmet küldöttek, melyben községeiket törvényesen visszakapcsoltatni kivánták az országhoz. Azon szabadság-ünnepek, melyeket e szerb lakosság községeiben tartott, alig különböztek másban a magyar városok hasonló ünnepeitől mint, hogy a magyar zászló mellé a szerb zaszlót is kitűzték, minek azonban akkor még csak azon értelmet tulajdonították, hogy valamint a magyar zászlót a haza, ugy a szerbet nemzetiségök jelképének tekintik. 1848.

A szorosabban vett magyarországi határvidéket őrző, ugy nevezett bánsági, ezredeknek csak első zászlóaljai lévén eddig Olaszországban, april havában a második zászlóaljak kiinditása is megparancsoltatott. Ezen rendelet nagy elégületlenséget idézett elő a végvidéken. Pancsován és Fehértemplomban nyilván szózatok emelkedtek a parancs ellen. De a meggyökerezett fegyelem hatalma győzött: a második zászlóaljak, morogva bár, rendeltetésökre megindultak. Miután bennök az ezredek tulajdonképeni hadi ereje eltávozott, az igazgató hatóságot képezett tisztek a fegyelemnek kevesbbé alája vetett 3-dik és 4-dik zászlóaljakra bizton nem támaszkodhatván, a főhelyek, Pancsova, Fehértemplom stb. lakosságának közvéleménye ellen fellépni nem mertek. S igy mindenütt nyiltan mutatkozott a lelkesedés a szabadság iránt, melytől megváltásukat ők is bizton reménylették. De, fájdalom, e lelkesedés nem sokáig tartotta meg eredeti első, szeplőtelen tisztaságát. Horvátországban és a Szerémségben korán megújultak az illyr zavargások, melyeket most az átalános megrázkodás még erőszakosabbakká tőn; és a rosz példa s a két

1848. részről is, nagyobb mértékben mint valaha, megkezdett izgatások a szerbeket is nem sokára lesodorták a törvényesség s hazafiui kötelesség ösvényéről.

Horvátország hangulata a márcziusi mozgalmak előtt.

A nemzetiségi viszály az országgyülés alatt is egyre folyt s a két, egymással szemben álló, magyarszenvű horvát és illyr párt időszerinti győzedelme folytában majd megszünni majd dühösebben megújulni látszott Horvátországban. A márcziusi mozgalmak előtt két jelentékenyebb, egymással ellenkező esemény történt e tekintetben a horvát megyékben, egyik Varasdban január 21-kén, másik Zágrábban február 21-kén.

Ámbár a tartományi gyülés m. é. okt. 18-kán tartott első ülésében a zágrábi püspök s báni helytartó, Haulik György, nyilt szavakkal kijelenté, miképen Horvátország rendei a Magyarországgali kapcsolatnak fentartását őszintén óhajtják, abba boldogságuk főrészét helyezik, s az elszakadási hajlamot illető vád nem egyéb mint koholmány és rágalom: ezen elszakadási hajlam Varasd megyének január 21-ki közgyülésén mégis elég világosan mutatkozott. Az anyaországtóli elválás ott nem csak nyilvánosan inditványba tétetett, hanem a szónokok többsége által is pártoltatott; s csak a főispáni helytartónak figyelmeztetése, hogy ez által saját ügyöknek árthatnának, akadályozá meg annak végzéssé emeltetését. De bár ennek következtében mellőztetett is az inditvány, az alkotott végzések is elég tanuságot tesznek a varasdi rendek ellenséges indulatáról. A határozat szerint ugyan is, egy illyr nyelven szerkesztett körlevélben felszólíttattak a többi megyék, hogy ha az országgyülés a kapcsolt részek tekintetében az eddig követett ösvényen maradna, a horvát követek s mágnások és báni helytartó által egyenesen a királynál keressenek segitséget, ott kérjék az illyr nyelvnek hivatalossá tételét; továbbá külön helytartótanácsot, külön udvari kanczelláriai osztályt, s a báni tábla főtörvényszéki rangra emeltetését. Ugyanezen értelemben a megye rendei a királyhoz is intéztek feliratot. Varasd megye e végzéseit utóbb

Kőrös megye is elfogadta; Zágráb, Kőrös, Károlyváros, Pozsega és Kaproncza városok pedig, be sem várván a királyi resolutiót ama statutumra, miszerint a horvát nyelv hivatalosnak nyilváníttatott, e nyelvnek használatát tényleg életbe léptették. 1848.

Egészen ellenkező volt eredménye Zágráb megye egy hónappal későbben tartott közgyülésének. Itt is emelkedett ugyan néhány szó a varasdi végzések pártolására; a rendek igen nagy többsége mindazáltal határozattá emelte, hogy Varasdmegye kivánataiban nem osztoznak, sőt az anyaországgali «alkotmányos kapcsolatot létükkel egybecsűnek tartják». A körlevélben, melylyel Varasd körlevelére válaszoltak, «teljes bizalmukat fejezik ki az országgyülés bölcsesége s méltányossága iránt», s Varasd megyét «elődeik példájára utalják, kik, testvéri szeretettel ragaszkodván a magyarokhoz», sérelmeik s kivánataik ügyében mindig a törvényhozáshoz folyamodtak. Emlékeztetik továbbá Varasd megyét, hogy «a magyar nemzetteli szövetségnek köszönhetik leginkább a Száván túli rész visszakapcsoltatását s alkotmányos szerkezetöket. Az eljárásuk fölötti itéletet a történelemre s az utókorra bizzák, mely majd elhatározandja, melyik fél működött hazája javára». E végzésnek Varasd és Kőrös megyék ellenében nem csekély fontosságot ad az, hogy Zágráb megye terjedelmére s népességére nézve legalább is megüti, ha meg nem haladja amazokat együtt véve. — Az országgyülésen, hol Zágráb megyének e végzései a rendekre nagyon megnyugtatólag hatottak, meglehetős volt most az egyetértés a horvát követekkel.

A márcziusi események hatása Horvátországban.

Ilyféle surlódások s villongások közt találta Horvátországot a bécsi, pozsonyi és pesti nagyszerű események híre, mely aztán ott is csoda sebességgel átvillanyozta a kedélyeket. A nép öröme a szabadság napjának feltámadására itt is mindenütt hangosan tört ki s eleinte őszinteinek látszott s volt is nagy részben. Az országgyülés felirata a független kormány tárgyában, a pesti tizenkét pont, általános lelkesedéssel fogad-

1848. tatott. A városok legtöbbjeiben, s még inkább a Zágráb megyei nemesi községekben Batthyáni Lajos, Kossuth s más nemzeti vezérek nevei zajos éljenekkel üdvözöltettek. A közös szabadság lelkesítő érzelmei azokat is megragadni s a testvériség kiengesztelő melegével látszottak áthatni, kik elébb ellenséges indulatokat tápláltak magokban Magyarország ellen. A pártok zaja egy időre elnémult, s az illyr szellemű a magyar szenvű horváttal közös örömrivalgásban üdvözölte a szabadság új korát.

A testvériség azonban nem sokáig ölelkezett a szabadsággal. A fővárosokból érkezett forradalmi hírek az illyrpárt vezéreiben is merész gondolatokat ébresztének régi vágyaik s törekvéseik valósitására. A körülmények e végre most igen kedvezőknek mutatkozván, Gáj Lajos több másokkal, kik eddig az illyr zavargásokban vezérszerepeket játszának, tanácskozmányt tartott: miképen lehetne terveik érdekében kizsákmányolni a körülményeket? Legczélszerűbbnek látszott, a pesti középponti bizottmány példája szerint, Zágrábban egy nemzeti bizottmányt alkotni, melynek fő czéljául a horvát nemzetiség biztositása tűzetett ki. A vezérek közt egyező volt az értelem, hogy e czélt csak ugy lehet teljesen elérniök, ha Horvát- és Tótország igazgatási tekintetben egészen külön válik az anyaországtól. A Magyarországtóli elszakadás s a független álladalmi élet, melyben a megyékkel az eddig katonai kormány alatt létezett őrvidéki kerületek is egyenlően részt vennének, volt tehát határozott, bár egy ideig világosan be nem vallott, czélja a bizottmány törekvéseinek.

A zágrábi «nemzeti» gyülés.

A bizottmány, e czél megközelítése végett, márcz. 25-kére Zágrábba «nemzeti» gyülést hirdetett, melyre Horvát-, Tót- és Dalmát-, mint ők mondák, «egyesült» országokból mennél több hazafiak jelennének meg; s előlegesen egy, a királyhoz felküldendő kérelmet dolgoztak ki, mely a gyülés tanácskozásai s határzatainak alapjául szolgálna. E gyülés a mondott napon valóban meg is tartatott. Az illyr szellemüek minden felől nagy számmal seregléneк össze; a magyar

szenvű horvátok közől azonban senki sem jelent meg. Ezek helyett két cseh vezettetett be a gyülekezetbe, kiket, a Pozsonyban szállongó hírek szerint, gr. Kolowrát miniszter küldött volna némi utasításokkal hozzájok. Valószinűbb azonban, hogy azok a prágai forradalmi párt küldöttei voltak; mert Kolowrát részéről báró Kulmer, az illyr párt híve, jelent meg a gyülekezetben. 1848.

A gyülésben e szerint csak egyik, az illyr, párt lévén képviselve, végzéseinek Magyarország irányában ellenséges szelleméről egyelőre sem lehetett kételkedni. A gyülekezet a bizottmány munkálatának nyomán mindenek előtt b. Jellasich József ezredest bánná kiáltá ki, s a «nemzet» kérelmeit, harmincz pontba foglalva, egy nagyszámu küldöttség által határozta felvitetni a királyhoz. A kérelemirat lényegére nézve következőkből áll. A bevezetésben az mondatott ugyan, hogy a horvát nemzet, miként eddig, ugy ezután is a magyar korona alatt szoros kapcsolatban óhajt maradni a magyar nemzettel. De ha az egyes pontokban kifejezett igényeket figyelemmel átvizsgáljuk, teljesen meggyőződhetünk, hogy ama kijelentés nem volt őszinte s csak igen ügyetlenül takarta el a kérelmi pontokban világosan kifejezett elszakadási törekvéseket. Az első pontban kéretik, hogy a «nemzettől» megválasztott Jellasich báni méltóságában megerősíttessék s mind azon hatalommal ruháztassék fel, mely egy nemzetfőt megillet. A többi pontokban kivántatik, hogy máj. 1-jére Zágrábba országgyülés hirdettessék, Dalmatia s a katonai őrvidék, politikai igazgatása tekintetében, Horvátországba bekebeleztessék, valaminthogy mind azon részek is visszacsatoltassanak, melyek a mult időkben részint a magyar vármegyékkel, részint a német örökös tartományokkal egyesíttettek. Kivántatik továbbá, hogy a nemzeti függetlenség biztositására a magyartól külön felelős miniszterium alkottassék; országgyülés évenként s felváltva Zágrábban, Eszéken, Fiumében és Zárában tartassék; az eddig Magyarországban kezelt nemzeti alapítványok saját felelős financzminiszterök kezelése alá adassanak;

1848. a katonaság, mely az alkotmányra is esküt mondjon, nemzeti nyelven vezényeltessék; a hivatalok, tisztségek kizárólag az egyesítendő országok fiaival töltessenek be; a közigazgatásban s köznevelésben csak a nemzeti nyelv használandó. stb. stb.

Az országgyülés határozata az illyr törekvések ellenében.

Az illyr-horvát párt e kivánatainak s törekvéseinek híre hamar eljutott az országba s ugy Pozsonyban mint Pesten méltó aggodalmakat ébresztett. E párt elszakadási vágya, mint láttuk, nem volt ugyan új dolog; de mit máskor, mint esztelen párttörekvést, mire sem elegendő ok, sem valósitására erő nem létezett, az ország megvetéssel mellőzhetett: az most, midőn Bécsben működését a reactio már megkezdette, s épen a független kormányzati törvény megerősitését ügyekezett meggátolni, e reactio által kizsákmányolva, igen veszélyessé válhatott. Nem is késett tehát figyelmét reá azonnal kiterjeszteni az országyülés. « Ha Magyarországnak Horvátországgali békés, barátságos viszonyai megzavartatnak, — ugymond Kossuth egy beszédében márcz. 28-kán, midőn a zágrábi események szőnyegre hozattak, — ez csak két oknak lehet következése. Első az, ha Magyarország a szabadság iránt kellő méltánylattal nem viseltetik; másik az, ha egyes rosz emberek az ottani népet bujtogatják s az országgyülést megelőzik abban, hogy a nép felvilágosíttassék. Ugy vagyok értesűlve, hogy a magyar országgyülés lépései a horvát nép által mindenütt hálával, lelkesedéssel s hű ragaszkodás nyilatkozataival fogadtattak. De van ott néhány egyén, kik a zavarosban halászni szeretve, készek lennének Horvátország nyugalmát, szabadságát, alkotmányát feláldozni szennyes nagyravágyásuknak s más mellékes czéljaiknak. Horvátország szabadsága s jólléte csak a Magyarországgali szoros kapcsolatban rejlik; és ezt jól érzi az ottani nép; mert tudok esetet, hogy a hol a Magyarországtóli elszakadásra ingerlő kisérletek tétettek, a nép tömegestül szegült azoknak ellene. De tudom azt is, hogy a horvát nemesség csak ugy remélhet elvesztett urbéri javadalmaiért kármentesitést, ha Horvátország Magyarországgal

kapcsolatban marad.» Mondá aztán, hogy ő nem kételkedik, miképen a közös szabadság nem sokára teljesen ki fogja egyenlíteni a nemzeti különbségeket s ellenszenveket. Inditványára az országgyülés egy felszólitást határozott bocsátani a horvát néphez, melyben ez biztosíttassék, hogy Magyarország a horvát nemzetiséget kellő tiszteletben tartandja. Figyelemre méltó, hogy a törvényhozás oly méltányos érzelemmel viseltetett a horvátok s általában minden nemzetiségek iránt, és oly annyira akart nekik igazságot szolgáltatni, hogy azt hitte: elég a népét arról, mi irányában határoztatni fog, felvilágosítani, s ez minden bujtogatások daczára is nyugodt maradand. Csak ezen loyalis gondolkodás az oka annak, hogy más rendszabályok nem hozattak. Meg kell azonban vallani, hogy nagy járatlanságot árult el a kormányzatban, midőn egy feltüzelt, mindenre kész párt bujtogatásait csak az igaz szó, csak a körülmények előadása s a nép felvilágositása által szándékozott egyensúlyozni. Ha e felvilágositás mellett egy okos, erélyes kormánybiztos is küldetik azon napokban Horvátországba, ki, mig a horvátok méltányos kivánatai teljesíttetnek, a népbujtogatásnak gátot vet, alig lehet kételkedni, hogy a nép, hálásan fogadván s éldelvén a szabadság jótéteményeit, békében maradt volna. 1848.

Az érzelmek Horvátország irányában nem csak az országgyülésen, hanem az egész országban valóban igen méltányosak valának. Azon igazságérzet, melynél fogva a nemesség, a maga legalább pillanatnyi kárával, önként hajlandó vala felszabadítani a jobbágyokat, eltörleni a robotot és tizedet, s polgári jogot, a magáéval egyenlőt, adni a parasztoknak, — ugyanazon igazságérzet lelkesítette a magyar nemzetet az ország koronája alatt lévő más nemzetiségek irányában. Egyenlően megosztott velök minden jogot, minden terhet; semmi egyéb felsőséget nem kivánt magának fölöttök megtartani, mint azt, mit az igazgatás közössége mulhatatlanul szükségessé tett, t. i. hogy a közélet hivatalos nyelve a magyar nyelv legyen a nélkül, hogy a többi nyelvek jogai a hatósági

1848. és községi életben bár mi korlátozást szenvednének. A horvátok tekintetében még erre nézve is tovább ment a magyar loyalitás, mert önként megegyezett, hogy ők tartományuk beligazgatásában saját nyelvöket használják; s csak azon egyet kivánta, hogy az anyaországgali hivatalos érintkezésekben s a közös törvényhozásban fogadják el közlönyül a magyar nyelvet. Ennél kevesebbet a magyar nemzet, a státusegység felbomlása nélkül, bizonyára nem kivánhatott azon jótétemény fejében, hogy alkotmányának, szabadságának mindennemű áldásait, minden nemzetiség-, nyelv- és vallás-különbség nélkül, a magyar korona minden alattvalójára egyenlően kiterjesztette.

A pesti bizottmány felszólitása s küldöttsége a horvátokhoz.

Ezen loyalis, testvéries érzelem bélyegzi azon felszólitást is, melyet a pesti középponti bizottmány intézett a horvátokhoz. «Horvátok, szeretett testvérek! — igy szól az okirat — Háromszáz éves elnyomás után valahára a függetlenség, a szabadság küszöbére léptünk. A mit kivívtunk, a mi javunkra s a tietekre egyaránt vívtunk ki. A jelszó, mely alatt küzdénk, nem a nemzetiség, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve.... A testvér meg fogja érteni testvérének szavát.... Feledjük a nyelvkülönbséget, kik a közös szabadság érdekében egyek vagyunk stb.» A felszólítást, mely magyar és horvát nyelven szerkesztetett, a középponti bizottmány kebeléből küldött követek vitték Zágrábba. A nép, hallván ezektől, hogy az urbéri terheket a törvényhozás eltörülte, nagy rokonszenvet mutatott a magyarok iránt. Az illyr pártnak azonban nem volt ínye szerint, hogy a népben ily barátságos érzelmek támadtak; és Zágrábban több féktelen illyr szónok azt fellázítani ügyekezett a követek ellen. Egy felizgatott, dühös csoport valóban meg is támadta őket, s csak néhány józanabb s a magyarokkal kibékültnek látszott illyr pártiaknak sikerült őket megoltalmazni tényleges bántalmaktól.

Az illyr párt kivánatai hasonlóknak látszanak azon kivána-

1848.

Az illyr törekvések jogalapja.

tokhoz, melyekkel a magyar országgyülés járult a fejedelemhez. És azok, kik Magyarország független kormányzatának ellenzői valának, mind akkor midőn e mozgalmak történtek, mind utóbb is gyakran állították, hogy a horvát mozgalom szintazon jogalappal birt Magyarországra nézve, mint a magyar mozgalom Ausztria irányában. Ezen tételből aztán azon következtetést vonták le, hogy valamint a magyarok jogosnak nem ismerték el a zágrábi küldöttség követeléseit: ugy a magyar országgyülés kivánatait sem teljesíthette a fejedelem a monarchia egységének felbomlása nélkül.

A színleg hasonló viszonyok közt azonban valójában nagy a különbség. Mellőzzük azt, hogy a zágrábi kérelempontokat csak egy párt készitette, mely még valóságos többséggel sem dicsekedhetett a tartományban; mig a magyar kivánatok a nemzet hasonlíthatlan többségétől eredtek, s törvényesen működő, minden pártot magában foglaló országgyülés által terjesztettek a fejedelem elébe. Csak a két részről kivánatok jogalapját vizsgáljuk meg lehető rövidséggel. Magyarországnak, Ausztriával szemben, saját alkotmánya és törvényei voltak: Horvátország hétszáz év óta a magyar alkotmánynyal s törvényekkel élt. Magyarország, ezen külön saját alkotmányánál és törvényeinél fogva, soha sem volt alkotó vagy kiegészítő része az ausztriai császári birodalomnak, — a minthogy Ferencz császár, midőn ezt 1804-ben felállitotta, alkotó részei közé nem is számitotta Magyarországot: Horvátország, az alkotmány és törvények közösségénél fogva, kapcsolt része volt Magyarországnak. Ezen alkotmányos törvények s több rendű ünnepélyes szerződések szerint Magyarország önálló, független kormányzattal birt, mely független kormányzati jogot az osztrák császárok nem csak elismerték, hanem ugyanazon személyben magyar királyok is lévén, számtalanszor ünnepélyes esküvel pecsételték: Horvátország a magyar koronától, a közös magyar törvényhozástól, fő kormány- és törvényszékektől, melyekben mindazáltal a horvátok is részt vettek, törvényesen függött, nem ugyan mint elnyomott alatt-

1848. valója, hűbérese vagy adózója, hanem mint osztályos társa a magyar nemzetnek. Magyarország ezeknél fogva nem elválni akart Ausztriától, melynek részét nem alkotta, melytől törvényesen soha sem függött; hanem csak alkotmányos függetlenségét akarta biztosítani az osztrák kényuralom törvénytelen foglalásai ellen: Horvátország ellenben megszakítani akarta azon törvényes kapcsolatot, melyet hét század szentesített; elválni akart az anyaországtól, melyhez a közös alkotmány kötötte. Magyarország a reform rendes és törvényszerű utján, csak a kényuralom által megsértett s háttérbe nyomott, de mindig fenálló törvényeknek szerzett valóságot s végrehajtást kormányzatának módositása által: Horvátország a forradalom terén követelt törvényeken nem alapuló jogokat; minél fogva mozgalmait, kivált ha tekintetbe veszszük, hogy azok csak egy, többséggel is alig biró párttól, a másik hozzájárulása nélkül, származtak, méltán lázadásnak nevezhetjük.

Az illyr törekvések forrása. Nem kevesebb különbséget találunk a két mozgalom közt, ha azoknak okait, forrásait vizsgáljuk. A magyarországi reformoknak egyetlen oka volt az alkotmányos szabadság és törvényes függetlenség biztositásának szüksége a bécsi kényuralom ellen. Most az osztrák kormány is alkotmányos formákat vett fel, melyeknek következtében, bár mit teszünk is fel azoknak állandóságáról, okvetetlenül változni kellett a magyar kormányzatnak is a maga formáiban. Ha felteszszük, hogy állandóan fenmarad az alkotmányos bécsi kormány: hogyan folyhatott volna be a bécsi miniszter, ki csak a bécsi országgyülésnek volt felelős, Magyarország ügyeibe, melyről az 1790-ki 10-dik törvényben írva van, hogy «Ő fölsége kegyelmesen elismerte, hogy... Magyarország kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakjára nézve független, azaz, semmi más országtól vagy néptől nem függő; hanem tulajdon megállással s alkotmánynyal biró; annál fogva a maga törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és törvényes szokásai által nem

pedig más tartományok módja szerint kormányzandó s igazgatandó.» Nem kellett-e ennél fogva a bécsi felelős miniszterium mellett egy szinte felelős, amattól független magyar miniszteriumnak szükségképen alkottatni? Ha pedig feltesszük, hogy a bécsi udvarban és dynastiában századok óta hagyományos kényuralom reactiója az osztrák alkotmányos kormányt vontató kötelére veszi s annak véget vet: nem kellett-e Magyarországnak egyelőre biztosítani törvényes függetlenségét az ellene is feltámadható reactio cselszövényei ellen? Horvátországra nézve semmi ilyféle törvényes ok nem forgott fenn, melynél fogva magának jogosan kivánhatott volna külön kormányzatot. Kapcsolt része lévén Magyarországnak, ezzel mindenben aránylag osztozott, valamint elébb a régi alkotmányban, ugy most a független s felelős kormányzat s népképviselet áldásaiban. Az országgyülésre népessége arányában küldötte, az új törvény szerint, képviselőit; a kisebb miniszterialis kormányhivataloknak arányos része egyenesen fentartatott a horvátok számára; nagyobb hivatalokat, miniszteri tárczákat, kiben arra képesség volt, magyar és horvát egyformán nyerhetett; tartományi beligazgatásuk pedig, a bántól kezdve az utólsó irnokig, ezután is kizárólag az ő kezökben maradt, és soha egy magyarnak sem jött eszébe, Horvátországban hivatalt keresni. A jobbágyság Horvátországban is csak ugy felmentetett az urbéri terhektől, mint az anyaországban. A horvát sajtót ugyanazon törvények szabályozták, melyek a magyart. Szóval, az alkotmány, a felelős kormányzat, minden jog és törvény közös birtoka volt a horvátnak a magyarral. 1848.

Mi volt tehát a horvát mozgalom oka, forrása és jelszava? Jelszóul az illyr-horvát párt a nemzetiséget tűzte ki zászlajára. E jelszó mellett azonban kétségkivül más, kevésbbé dicséretes rugonyok is munkásak valának e mozgalomban. És ha meggondoljuk, hogy az országgyülés kész volt mind azon törvényeket megalkotni, melyek a horvát nemzetiség biztositására szolgálhattak, — miért is a Zágráb megyei köz-

1848. gyülés február 21-kén teljes bizalmat nyilvánított a törvényhozás iránt; ha meggondoljuk, hogy a horvát nemzetiség felett folyt legújabb tanácskozásokból nyilván kitűnt, miképen az országgyülés kész megegyezni abban, hogy Horvátországban a beligazgatási nyelv a horvát legyen; hogy az országgyülés a horvát nyelv iránt mindenben valóban a legméltányosabb kiméletet tanusitá, és, mi a horvátokra e tekintetben legmegnyugtatóbban hathatott, az elnökminiszter, Batthyáni, épen azon férfiu volt, ki ezen méltánylatot, már az elmult országgyüléseken is férfias nyiltsággal kimondta, ki a horvát nyelvnek beligazgatási nyelvvé emelését már akkor is sürgette, midőn leghevesebben folyt a nyelvtusa és midőn ezért reá, nyiltan megvalljuk, sok túlbuzgó, de szűkkeblű magyar neheztelt: — ha mind ezt meggondoljuk, alig is fogjuk hihetni, hogy a horvát mozgalomnak valóban a nemzetiségi féltékenység, mire ok nem létezett, volt légyen forrása. Ha Horvátország beldolgait saját nemzeti nyelvén igazgathatja, ifjuságát a horvát nyelven neveltetheti, sajtója a törvény határai közt szabadon működhetik, irodalmát akadálytalanul fejtheti; mit az új állapotokban mindent tehetett: ki fogja józanul állíthatni, hogy a horvát nyelvnek és nemzetiségnek elnyomására vált volna az, hogy a Magyarországgali érintkezésekben, s a közös országgyülésen a latin nyelv helyett, mit eddig használt, ezentúl a magyart köteleztetett használni? És midőn azt látjuk, hogy az illyr párt, a közös szabadságnak, közös független és felelős kormányzatnak mind amaz áldásait, nyelvének és nemzetiségének adott mind ezen engedményeket magától ellökve, a bánatban és örömben, dicsőségben és viszontagságban együtt leélt hét század törvényes kapcsait megszakasztani, közös történelmét megtagadni akarja; és az egy milliót alig meghaladó nemzet számára független, önálló kormányt követel, mit fentartani ereje nincs, mi rövid idő alatt a kényuralomnak esik martalékul: bizonyára kénytelenek vagyunk állitani, hogy nem a jelszóul kifüggesztett nemzetiségben, hanem más, mellékes czélokban

fekszik a mozgalomnak oka. Nem ismerjük annyira ezen illyr törekvések vezéreinek jellemét, hogy határozottan mernők állítani, mit Kossuth a márcz. 28-kai ülésben mondott, miszerint mind e mozgalom néhány egyénnek tulajdonítandó, «kik a zavarosban halászni szeretve, készek Horvátország nyugalmát, szabadságát, alkotmányát szennyes nagyravágyásuknak feláldozni.» Meggondolván azonban azt, hogy e mozgalom élén jobbára olyanok álltak, a legnagyobb buzgalmat az elszakadás létesitésében olyanok fejtették ki, a kik általa, ha sikerűl, mindent nyerhettek; ha dugába dől, semmit, vagy keveset veszthettek; a kik magoknak honosaik közt, a független kormány mellett, miniszteri tárczákat, fényes méltóságokat, jövedelmes hivatalokat szerezhettek, mig a Magyarországgali kapcsolatban, egyéniségök középszerűsége szerint, csak alárendelt helyeket foglalhattak volna el: önként felszínre merűl ama vélemény, hogy ezen mozgalom koránt sem annyira nemzeti féltékenységből, mint, «más mellékes, személyes czélokból» származott légyen. 1848.

A reactionak az illyr törekvésekre alapitott terve.

De bár mi volt légyen is a zágrábi törekvések igazi kútforrása, annyi bizonyos, hogy az udvari párt azoknak, mihelyt rólok értesült, kizsákmányolására magát azonnal elhatározta. Említők, miképen már márczius 17-kén, midőn a császári tanácsban, mely még a régi, absolut szellemű státusconferentiából állott, a magyar országgyülés felirata tárgyaltatott, a tanácsosok egyike arra szavazott, hogy a király a rendek kivánatát egyszerűen vesse vissza, s koronája védelmét, ha Magyarország forradalomra vetemedni bátorkodnék, bizná a seregre s a magyarokkal viszályban lévő horvátokra. Az udvar s a tanácsosok nagyobb része azonban a győzedelmes bécsi forradalomtól akkor még sokkal inkább meg volt félemlítve, mintsem hogy követni bátorkodott volna a merész tanácsot. Egyébiránt, akkor még Horvátországból is hiányzottak a tudósitások, s ezek megérkezte előtt kétséges volt, vajjon nem ragadta-e meg a szabadság szelleme ott is a kedélyeket, s nem engesztelte-e ki az illyr pártnak Magyar-

1848. ország irányában ellenséges indulatát a közös szabadság eszméje?

Az udvar s tanácsosai azonban, mint láttuk, hamar feleszméltek első ijedtségökből. Nem sokára Zágrábból is kedvezőbb hírek érkeztek reájok nézve, mint bár mikor elébb, az illyr pártiak indulatáról Magyarország irányában. Az udvari párt tehát a kedvező alkalmat tüstént megragadta, s a császár-király háta mögött a reactio megkezdését elhatározván, annak terveit s eszközeit is tüstént megválasztotta s elkészítette. E terv szerint Horvátország tűzetett ki a reactio alapjául s azon térül, honnan a megtámadás Magyarország ellen intéztetnék. E választás igen természetes volt; ott minden körülmények kedvezők valának az udvari reactio titkos czéljainak. A végvidék Horvátországban legtöbb hadi erőt nyujthatott, s azzal a szerémségi és bánsági őrvidékek honlévő zászlóaljai is minden nehézség nélkül csatlakozhattak. Onnan a szerbek felizgatása is legczélszerűbben kezeltethetett. Mert, bár a szerbekről érkezett tudósitások szerint, ezek nagy rokonszenvvel látszottak is fogadni a pozsonyi és pesti mozgalmakat; e népről, mely már 1790-ben elszakadási vágyakat nyilvánított, s titkon azóta is mindig független nemzeti kormányzat után sóvárgott, könnyen fel lehetett tenni, hogy egy-két befolyásosabb egyén, kiket megnyerni nem leend nehéz, azt, a független nemzeti kormányzat igéretével, egészen s buzgó szolgájává teendi az udvar czéljainak. E szerint igen alapos volt a remény, hogy Horvátországból az egész alvidéket Adriától Erdélyig egyesíteni lehet Magyarország megtámadására. Mi alatt aztán ez még rendezetlen erejét a fellázadt horvátok és szerbek ellen fordítandja, a pesti kormánynyal nyert lesz a játék. Az ármányos terv sikerére minden attól függött: hajlandók lesznek-e az illyr-pártiak az udvar czéljait felkarolni s buzgóan elősegíteni? Ezt pedig egyelőre is nagy valószinűséggel lehetett reményleni. Az illyr törekvések, melyeknek forrása s jelszava nem a szabadság, hanem a nemzetiség volt, nem az osztrák kormány befolyása, hanem a

1848.

magyarországi fölény ellen valának irányozva. Ennél fogva két körülmény csaknem bizonyossá tette a reményt, hogy e törekvéseket az udvar czéljaira teljesen ki lehetend zsákmányolni. E körülmények egyike volt, hogy az illyrek, pártjok erejének csekélysége mellett egyedül az udvar pártolása és segedelme által érhettek czélt; a másik körülmény, amannál még kedvezőbb, abban állott, hogy az illyrpárt vezérei jobbára az udvar kegyelmétől függő s e miatt iránta feltétlen engedelmességgel viseltető kormányhivatalnokok valának. A független kormány s a Magyarországtóli elszakadás eszméje végre, mi a tömegek felizgatására alkalmas csábeszközül szolgálna, legkevesbbé sem látszék veszélyesnek az udvari reactio pártja előtt; mert a felett, hogy az illyrpártiak nem Bécstől, hanem Pesttől akartak függetlenekké lenni, és a felett, hogy a pártvezérek nagy részben kormányhivatalnokok valának, végzéssé lőn: hogy a mozgalom fő vezetése, a hatalom, oly egyén kezeibe tétessék, kinek az udvar iránti hűsége minden esetre, minden körülmények közt biztosítva legyen.

Báró Kulmer küldetése Zágrábba,

Igy előkészítve lévén a terv, egy perczig sem késett az udvari párt az illyrekkel magát összeköttetésbe tenni. Köz hír szerint b. Kulmer, Kolowrat miniszter védencze, szolgált az udvari párt közlönyéül. E hírt igen valószinűvé teszi az, hogy később Kulmer, hihetőleg ezen s utóbbi hasonnemű szolgálatai jutalmául, a császári miniszteriumnak tárcza nélküli tagjává neveztetett. Ő, különben születésére nézve horvát, pártszínezetét tekintve pedig buzgó illyr lévén, igen alkalmas egyén volt e közvetítő szerepre. Működéseinek részletei iránt, melyekben az udvari párt megbiztából járt el Zágrábban, miután azokat még nagy titokban kellett intézni, és sem ő maga, sem a pártfőnökök ezekről még semmit sem nyilvánítottak, csak gyanitásokra szorítkozhatik a történelem. Mennyi volt különösen részvétele a zágrábi kérelem harmincz pontjában, bizonytalan. Bizonytalan az is, vajjon nem egyenesen az ő inditványa s titkos működése következtében kiáltatott-e ki bánná Jellasich.

1848. Azonban ama kérdés: honnan eredt légyen az inditvány Jellasich bánná neveztetése iránt a zágrábi gyülésen, egészen közönyösnek tekinthető. Akár az udvar tétette kéz alatt a maga emberei által az inditványt s fogadtatta el azt az illyr párttal; akár e párt bizodalma szemelte ki őt a maga kebeléből, s az udvar csak utólagosan egyezett meg a választásban, teljesen közönyös. Lényeges a dologban csak az, hogy báró Jellasich kiáltatott ki bánná, s hogy ő volt azon egyéniség, kinek kezébe tette le az udvari reactio az illyr mozgalmak fő vezetését, a hatalmat s a Magyarország ellen elhatározott ellenhatás tervének minden fonalszálait. Az udvari párt választása több tekintetben szerencsés volt; s ha talán egyelőre is lehetett volna tenni ellene némi kifogásokat, felfedezni benne némi hiányokat: mindazáltal ama tulajdonokat, melyek a terv szerint kitűzött szerep átvételére megkivántattak, alig lehetett volna valakiben nagyobb mértékben együtt találni, mint a milyenben Jellasich egyéniségében léteztek.

Báró Jellasich József. Báró Jellasich József fia volt azon hasonnevű osztrák generálnak, ki egyebek közt 1809-ben egy hadosztálylyal Tyrolban működött, s a francziáktól megveretvén, a roppant áldozatokra lelkesített hegyi népet, bár még vesztesége után is segíthette volna, egészen cserben hagyta. Hosszu hadi szolgálataiért Mária Terézia érdemrendjével diszesíttetvén, ezzel együtt bárói czímet nyert, mely utódjaira is általszállott. A tábornok kevés vagyonnal birt; serdülő fiának tehát a bécsi Therezianum akadémiában szerzett alapítványos helyet. Az ifju József, miután itt polgári neveltetése bevégeztetett, a magyar királyi testőrseregbe vétetett fel, hol aztán katonailag is kiműveltetvén, a rendes katonaságban hadnagyi ranggal kezdette meg hadi szolgálatát. Az események, melyekben neki oly jelentékeny szerep tűzetett ki az udvari párttól, őt az első báni ezred parancsnokául ezredesi rangban találták. Jellasich, ekkor körülbelül negyven éves, a természettől kellemes külalakkal és többféle, tagadhatatlanul, jeles tehetségekkel volt felruházva. Képzelő tehetsége által ő költésznek volt

hivatva, s honosai lelkesedve olvasták néhány apró költeményét. A szónak hatalmával birván, könnyű s élénk társalgási modora, nem közönséges rábeszélő tehetsége s folyékony ékesszólása oly tulajdonok voltak, melyek egy pártvezérben leginkább megkivántatnak. E tulajdonok által ő, ha még nem birta volna is, könnyen megnyerheti vala pártja bizodalmát s a kormányára bizott nép csatlakozását. Hogy e bizodalommal s csatlakozással az illyr pártiak részéről már elébb is dicsekedhetett, csak nevelte tulajdonainak előnyeit. Ő ugyanis, mint költő, a nemzetiség eszméjét lelkesedéssel ragadta meg, és szívesen ringatta magát a független nemzetiség ábrándképei közt. A Magyarország ellen 1836-ban Gáj Lajos által megkezdett illyr izgatásokban és zavargásokban ő is jelentékeny részt vett; s nem tudjuk, vajjon nem épen neki tulajdonítandó-e azon térkép, mely akkoron Károlyvárosban megjelent, s az illyr álmok alkotta nagy Illyriát ábrázolta, melynek részeit, Horvátországon s az egész alsó Magyarországon kivül, északnyugot felé Isztria, Krajna, Karinthia és Stajerország, délkelet felé Bosnya, Szerbia, Bulgaria, Montenegro s Herczegovina képezték. Ihlettségében több, a magyar nemzet ellen írt « davoriákkal » gazdagítá az illyr irodalmat s a « Danika » folyóiratnak lázító, Magyarország irányában oly méltánytalan apostrophjait. Mint ezredes, a parancsa alatt lévő első báni ezredet ő tökéletesen illyrisálta, mi által, nem sejtve is, mintegy előre készült a reá váró nagy szerepre. 1848.

E tulajdonok és törekvések mellett, mik által teljesen megnyerte az illyrpárt rokonszenvét és csatlakozását, a dynastia iránt is feltételetlen engedelmességgel viseltetett, egyedül tőle várván, mint katona, jövendő előmenetelét. Ha a nagy Illyria alkotásának tervében csakugyan ő is részt vett, mi bizonytalan, ugy hűsége nem igen erős alapon feküdt a dynastia iránt, melynek birodalmától annyi tartományt elszakasztani kivánt az illyr terv. A dologhoz azonban csak mellékesen tartozik, hogy őszinte rokonszenvből származott-e ragaszkodása a dynastiahoz, vagy csak önzésből, emelkedési s gazda-

1848. godási vágyból? Annyi bizonyos, hogy személyes érdekei, hajlamai s még jellemének árnyoldalai is olyanok voltak, mik őt, minden illyr tervek daczára is, hatalmas kapcsokkal köthették le a dynastia iránt. Ő, kinek a pazar fényű s bőségű élet szenvedélyei közé tartozott, zsoldján kivül vagyonnal nem birván, tetemes adósságokba verte magát, s csak az udvar kegyétől remélhette mind adósságainak, mind költséges életmódjának fedezését, mind előmenetelét a szolgálati rangban, mit egyébiránt, kitünőbb katonai talentumokkal nem birván, érdemei után nem igen várhatott volna. Kétségen kivül ez volt annak oka, hogy új szerepében annyi ragaszkodást tanusított a dynastia iránt, miszerint annak érdekében nem csak meggyőződését és katonai becsületét, melynek igazság, egyenesség s igaz szólás mulhatatlan feltétele, több ízben feláldozta, hanem végre honosait is megcsalta. Az udvari párt s ennek uszálya őt e ragaszkodása s buzgalma miatt utóbb a « lovagias bánnak » szerette nevezni. A dynastia tagjai, kik az udvari reactio-párthoz tartoztak, utóbb pazar kegyekkel árasztták el őt, melyek nem kevesbbé nevelték buzgalmát, mint azon, hír szerint, roppant öszvegek, melyeket adósságainak kifizetésére, éldeleteinek s pazar háztartásának fedezésére nyert. —

Az udvari párt tehát, mihelyt a zágrábi eseményekről értesült, néhány, Bécsben mulató illyrpárti urral tanácskozván, Jellasichot még a zágrábi küldöttség megérkezte előtt, épen azon napon, melyen a magyar miniszteri kormányt illető, nem kedvező első királyi válasz kelt, márczius 28-kán, a kinevezett elnökminiszter, Batthyáni Lajos tudta s megegyezte nélkül, Horvát- és Tótország bánjává neveztette ki. Hogy e kinevezéssel annyira sietett az udvari párt, annak két igen fontos oka volt. Egyik: mivel a horvát bán Magyarország zászlósai között a nádor s országbiró után mindjárt az első rangot foglalta el; s mivel ennél fogva a báni méltóság a magyar birodalom hierarchiájában oly magos fokon állott, hogy azt más nagyérdemű s magos tábornoki rangban lévő

1848.

horvát hazafiak előtt egy, az országban meglehetősen ismeretlen, érdemben és tekintélyben még igen csekély ezredes a magyar miniszterium megegyeztével soha sem nyerhette volna el. Meg kellett tehát történni a kineveztetésnek, mielőtt az egész magyar miniszterium forma szerint megerősíttetnék. Másik oka e sietésnek az volt, hogy az udvar terveit Magyarország irányában, s a szerepet, mely Jellasichnak kitűzve volt, a magyar kormány előtt még mély titokban kellett tartani. Nehogy tehát e kinevezés oly színben tűnjék fel, mintha az a zágrábi kérelem következtében történnék, mi Magyarországban gyanúra és zavarokra adhatott volna okot, még a zágrábi küldöttség megérkezte előtt meg kellett történnie.

A zágrábi küldöttség fogadtatása Bécsben.

Az udvar terveit természetesen még a zágrábi küldöttségnek sem lehetett veszély nélkül felfedezni; különben is elég lévén egyelőre, a mozgalom néhány főbb vezérével, kiknek titoktársa saját érdekükben feküdt, közleni a legszükségesebbet. Midőn tehát a körülbelül száz tagból, kik jobbára fiatal ügyészek valának, álló küldöttség márczius 29-kén Bécsben megjelent, s a harmincz pontu kérelmet benyujtotta, az udvari párt oly választ adatott annak a király által, miszerint se a titkos terv idő előtt el ne árultassék, se az illyrek egészen el ne kedvetleníttessenek. Kijelentetett tehát nekik, hogy nemzetiségök, nemzeti nyelvök és municipalis tartományi jogaik épségben fognak ugyan tartatni; de ő fölsége minden oly irányt, mely a Magyarországgali kapocs gyöngitésére czélozna, mint fejedelmi esküjével is ellenkezőt, határozottan kárhoztat. Egyszersmind oda utasíttattak, hogy a benyujtott kérelmökre adandó választ, irásba foglalva, Haulik, zágrábi püspök s báni helytartónál vegyék által.

A küldöttségnek az udvari párt terveibe avatatlan tagjai nagy elégedetlenséggel fogadták a király válaszát, ki, mint elbeszéltük, márczius 17-kén a magyarok iránt kegyteljesebb, azoknak minden kivánatait teljesítette. Az épen nem tetszett nekik, hogy a kérelmökre adandó királyi válasz átvétele vé-

1848. gett a püspök s báni helytartóhoz utasíttattak. Haulikot, kit elébb az illyrismus pártolása miatt istenítettek, egy idő óta, mivel az országgyülésen, magát az ellene emelt vádaktól kitisztítani ügyekezvén, magát magyarnak mondta, a horvát repealerek tömege egyátaljában gyűlölni kezdette. Némi alkudozás után, s a titokba avatottabb vezéreiktől reábiratva, mégis elhatározták magokat, hogy, nem ugyan hivatalosan, küldöttségi minőségben, hanem mint magán egyének, elmenjenek a báni helytartóhoz. Néhányan a szenvedélyesebb tagok közől még durvább kitörésekkel s fenyegetésekkel is illették a püspököt, tanácsolván neki, hogy ha ügyökhöz hűtelen, vissza ne térjen Zágrábba.

Az illyr párt vezérei azonban, kik Kolowrat és Fiquelmont miniszterekkel már a királyi fogadtatás előtt több ízben értekeztek, tökéletesen meg voltak elégedve küldetésök eredményeivel. Ők a magyarországgali viszonyok tekintetében a miniszterektől magok mihez tartása iránt egynémi utasítást vettek. E szerint egy időre színleg le kellett mondaniok kivánataik azon részéről, melyben Horvát-, Tót- és Dalmátországot a magyar kormánytól függetleníteni kérték; s meg kellett elégedniök egyelőre azzal, hogy országukban mind a polgári mind a katonai hatalom a bánná és fő hadi parancsnokká nevezett Jellasich kezébe tétetett. A miniszterekkeli értekezletek részleteit mind eddig mély titok homálya fedi ugyan: annyit azonban bizonyosnak állíthatni, hogy az osztrák miniszterium határozottan megigérte nekik a maga segedelmét. Ezt közőlök némely indiscretek elég nyiltan megvallották azon politikai klubbokban, melyeket, ügyök támogatása végett, az épen Bécsben mulató prágai küldöttekkel együtt sürűen látogatának. Osegovich Metell, a mozgalom egyik vezére, világosan kijelenté, miképen most, a nyert pártolási biztositás után, szándékuk abban központosul, hogy Zágrábban Horvát-, Tót- és Dalmátország részére azonnal országgyülést tartsanak; a gyülés határozatainak Jellasich majd

szerzend sükert és érvényt a rendelkezése alatt lévő hadi erővel. 1848.

A mi az illyr pártnak az udvar czéljaira megnyeréséből a küldöttségnek Bécsben jártakor még talán hiányzott, annak eszközlése Jellasichra bizatott, ki azontúl az udvari reactio minden czéljaiba s terveibe teljesen beavattatott, s annak maga is egyik legbefolyásosabb, legbuzgóbb tagjává lőn.

Jellasichnak bánná neveztetése s az illyr-horvát küldöttségnek Bécsben járta lehetetlen, hogy aggodalmat ne ébresztett volna az országgyülés rendeiben, bár az udvar terveit még a titok fátyola takarta. A küldöttség iránt Jozipovich, túrmezei gróf s követ és a magyar szenvű horvát párt egyik vezére, az april 4-kei ülésben tett először szót. Felszólítá Horvátország követét, adna a törvényhozó karnak a küldöttség iránt felvilágositást. Bunyik, Horvátország követe, ennek következtében az alsó ház feszült figyelmének kiséretében kijelentette, hogy miután Horvátországban tartományi gyülés jelenleg nem tartatott, ama küldöttség sem lehet annak kifolyása s következőleg Horvátország képviselője; s miután neki a dologról hivatalos tudomása nincsen, annak felelősségét sem vállalhatja magára. Köz tudomásu dolog volt, hogy Bunyik maga is egyik buzgó vezére az illyr-horvát pártnak. Miután tehát ő a küldöttséget csak magánszemélyek működésének nyilatkoztatta, s magától a solidaritást is elhárítani látszott: az egyenes lelkű, könnyen hivő alsó tábla megelégedett azzal, hogy a küldöttségnek semmi hivatalos jelleme nem volt, s az udvarnál sem nyert nyilvánosan kedvező fogadtatást; és miután a józan s mérsékelt többség Horvátországban az anyaország iránti ragaszkodását a lefolyt napokban sokféleképp tanusította, a rendek ez ügyet többé, mint kellett volna, figyelemre nem méltatták. Jellasich kineveztetését illetőleg, feltünő volt ugyan s többféle észrevételre adott okot az országgyülésen, hogy most, midőn Magyarország kormánya gyökeres változáson ment keresztül, a fejedelem az új kormány megkérdezése nélkül oly rögtön töltötte be

1848. e nagy fontosságu országos főhivatalt, melyet előbb több évek óta üresen hagyni s a zágrábi püspök által helyettesen kezeltetni jónak látott. De az új miniszterek, ha bár gyanúval fogadták is a kinevezést, forma szerint megerősítve még nem lévén, s a kormány-hatalmat tényleg csak a törvények szentesitése után vehetvén át, az udvar e lépését meggátolni nem voltak képesek. A törvényhozó kar pedig, miután e kinevezést követő harmad napon a második királyi válasz által teljesen kielégíttetett; a miatti örömének nagyságában, hogy az alkotmány s kormányzat nagyszerű átalakítása oly békésen, oly könnyű szerrel s törvényes úton sikerült, az ügyet, felhalmozott dolgai közt, egészen elvesztette szeme elől.

De ezeken kivül még egy más körülményt is szükség kifejtenünk, hogy teljesen megértessük az olvasóval, miért nem okozott Jellasich kineveztetése az országban oly nagy benyomást, minőt különben utólagos fontossága kivánni látszott volna; s miért nem tétetett akkor ellene semmi oldalról óvás, bár az nem egyezett is meg az új felelős kormányzat szellemével? Mind a miniszterium, mind az ország összes értelmiségének gondolkodása s meggyőződése tetemesen megváltozott az új körülmények közt Horvátországra nézve. A márczius előtti időkben lehetetlen volt némi aggodalommal s féltékenységgel nem viseltetnie Magyarországnak a kapcsolt részek iránt. Fentebb láttuk, mily nagy volt az osztrák kormány befolyása Horvátországra; láttuk azt is, miképen ügyekezett e kormány, hogy a magyar szabadsági s reformi eszméket és törekvéseket ellensúlyozza, minden hatalmában lévő eszközökkel szítogatni ott a nemzetiségi viszályt s gyámolitani az illyr pártot, mely a magyarok elleni gyűlöletet, az országtóli elszakadást nyilván kitűzte zászlajára, a mellett szóval s tettel egész a lázitásig izgatott, s mely, minthogy nem szabadságért hanem csak nemzetiségért küzdött, az alkotmányos szabadság kifejlését, a legszükségesebb reformok diadalát mindig ellenzette s hátráltatta a közös országgyülésen. Magyarország akkoron legfőbb érdekeinél fogva kénytelen volt

az illyr párt törekvéseinek egész erélylyel ellene hatni. Ezen erkölcsi kénytelenség a különféle körülmények szövedékei közt nem ritkán annyira ment, hogy több esetben a horvátoknak még oly kivánatait is szükségesnek látták ellenzeni az országgyülés rendei, melyek magokban véve sem igazságtalanok, sem méltánytalanok, sem az anyaországra nézve ártalmasok nem voltak. Sőt azt sem lehet tagadni, hogy az illyr pártnak a magyarok ellenében nyilvánított gyűlölete a magyarok egy részében is szenvedélyt, bosszuságot ébresztett, mely aztán szinte megsértette a méltányosságot. Ez volt az eset, például, a horvát nyelv használatára nézve a tartomány belügyeiben, mit bár némelyek, s különösen Batthyáni Lajos, régtől fogva megengedni akartak, a rendek többsége mindig ellenzett. Miután Horvátország követei a reform és szabadság ügyének kifejlését, a bécsi kormány érdekeiben, mindig és hevesen ellenzették; a viszonyok oly alakot nyertek, hogy a horvátügy diadala akkoron egyenesen a bécsi kényuralom diadala volt volna a magyar alkotmányos szabadság ellen. Ennél fogva tulajdonképen nem is a horvátügy ellen, mely magában véve veszélyessé Magyarországra nézve soha sem vált volna, hanem az osztrák kormány kényuralmi irányzatai ellen volt mind az irányozva, mi a két három utósó országgyülésen a horvátok némely követelései ellen történt. Horvátország erőfejlésének és súlyának növekedése, miután azt az osztrák kormány Magyarország ellen törekedett kizsákmányolni, a közös szabadságnak szolgált volna ártalmára. Magyarországnak tehát kötelességévé lett, az absolutismus törekvéseit, melyek az illyr-horvát, sok tárgyban különben is semmiféle józan politika szempontjából nem helyeselhető törekvéseivel szövetségben álltak, lehetőleg sikeretleníteni. Sajnálattal érzette sok, egyébiránt hazáját, nemzetiségét forrón szerető horvát nem különben, mint minden igazságérzelmű magyar hazafi e viszonyok súlyát; de miután a körülmények kényszerűségét megváltoztatni nem volt hatalmokban, egy szerencsésebb jövőtől várták orvoslatát e sajnálandó vi-

1848.

1848. szonyoknak, melyeket az illyrismus szűlt s az absolutismus ápolt s nevelt nagyra.

És e szerencsésebb jövő a márcziusi napokkal most megjöttnek látszott. A körülmények teljesen megváltoztak. Magyarország átalakított kormánya törvényes önállóságát visszanyervén, annak független működésében az alkotmányos szabadság minden érdekei elég biztositást látszottak nyerni a befolyásától megfosztott udvari kényuralom ellen. A horvát bán törvény szerint a budapesti miniszteriumnak lévén tetteiért felelős, s általa ő szintugy mint bármi más hivatalnok el is mozdíttathatván, Horvátország megszűnt veszélyes lenni az alkotmányos szabadságnak. Megszűnvén pedig az ok, mely miatt Magyarország eddig a horvátországi követeléseket ellenezni kényteleníttetett; az indulatok, vélemények és elvek is megváltoztak Horvátország irányában. Minden veszély ellen örökre biztosítottnak tekintetvén az alkotmányos szabadság, Magyarország, diadala örömében, őszintén sajátjává tette a jelszót, melyet az új franczia köztársaság tűzött ki a maga zászlajára: «szabadság, testvériség, egyenlőség». Az e jelszóból folyó elvek nem csak a régi, feudalis néposztályok, hanem a különféle nemzetiségek tekintetében is teljes érvényt nyertek, ugy a nagy közönség mint a törvényhozás tagjainak kedélyében. A nemzetiségi féltékenységet s idegenséget a külön nemzetiségek testvériségének s egyenlőségének elve váltotta fel. Pest, mint említettük, a közös szabadságbani testvéries osztakozásra hívta fel követei által a horvátokat. A miniszterium, mennyire csak az ország sarkalatos jogai s az álladalmi egység engedheti, mindenben teljesen kielégíteni szándékozott a horvátok követeléseit. A törvényhozás, hogy egyebet mellőzzünk, törvényt alkotott, miszerint Horvátország a maga beligazgatásában az eddig használt latin helyett saját nemzeti nyelvét használhassa. Szóval, az igazság és testvéries méltányosság nemzetben nem lehetett őszintébb s élénkebb, mint volt a magyarban a márcziusi napok alatt minden más nemzetiség irányában. És ha elébb, a százados ostrom alatt,

melyet a bécsi kényuralom a magyarnak mind nemzetisége 1848.
mind alkotmánya ellen ezer formában, ezerszer megújitva intézett, a veszélyezett nemzetiség ösztönszerű féltése gerjesztett is talán benne némi idegenséget vagy épen türelmetlenséget más nemzetiségek iránt: most a szabadság napjának sugárai mind e fellegeket szétoszlatták kedélyében.

És midőn Magyarország ekként érzett s vélekedett Horvátország irányában, mindenki oly reménynyel kecsegtette magát a hazában, hogy a megváltozott viszonyokban a horvátok is, kiknek nagyobb része iránttunk mindig testvéries indulattal viseltetett, feledvén a mult idők sajnálatos viszályait, a szabadság közös birtokában őszintén egyesűlni fog Magyarországgal. Ez volt oka, hogy sem a bán kineveztetése, sem a zágrábi küldöttség követelései, mik most a közörömben az illyrismus utólsó lüktetéseinek tekintettek, nem tettek nagyobb benyomást a magyarokra.

És Horvátország, mely az alkotmányos szabadság s a független felelős kormányzat minden jótéteményeiben az anyaországgal egyaránt osztozott; nemzetisége tekintetében pedig, miután nemzeti nyelve a beligazgatásban hivatalos nyelvvé lett, minden óhajtását teljesedve láthatta: kétségen kivül rövid idő alatt meg is nyugodott, s a vele mindenét megosztó, minden természetes jogait tiszteletben tartó magyar testvériség indulatát a hála és szeretet érzelmével viszonozta volna. Ámde az ármány, izgatás, bujtogatás a küldöttség visszatérte után azonnal s nagyobb mértékben, mint az előtt bármikor, megkezdte működéseit. És miután ezen irány magától a tartományt kormányzó bántól eredt, s benne mint középpontban egyesült, és az összes kormány-hatalom minden kezelőjét eszközül használta fel a kitűzött czélra; kivált pedig miután ez irány a hatalmas udvari párt által minden áron s mindennemű eszközökkel gyámolíttatott: lehetetlen volt diadalmat nem nyernie a reactio fő erősségévé lett Horvátországban.

1848.

A zágrábi mozgalmak első hatása a szerbekre.

A zágrábi küldöttségnek példája nem maradt ugyan hatástalan a szerbek között, de hasonló törvénytelen lépésre eleinte még sem ragadta el ezeket, mig az izgatás hevesebben meg nem indíttatott Horvátországból. A hatás közvetlenül abban nyilatkozott, hogy Ujvidék városa, szinte küldöttséget intézett a maga kebeléből, de nem Bécsbe, hanem Pozsonyba, az országgyüléshez. A rendek háza a külön nemzetiségek iránti testvéries érzelmének ez által is tanuságát adandó, a küldöttséget april 8-kai kerületi ülésében fogadta el. Kosztics Sándor, a küldöttség szónoka, miután kijelentette, hogy bár kivánataik nagy részét a rendek már önként teljesítették, még más óhajtásaik is vannak: több kérelmi pontokat nyujtott be, azzal végezvén szavait, hogy «a szerbek ezentúl Magyarországért és a magyarokért élni halni készek.» A kérelem főbb pontjai következők: ők a magyar nyelv diplomatikai méltóságát és elsőbbségét minden köz álladalmi viszonyokban szívesen elismerik; de viszont kivánják, hogy az ő nemzetiségök is elismertessék, s nyelvök használata a magok ügyeiben, az egyházi beligazgatásban törvény által erősíttessék meg. Vallásuk függetlensége és szabadsága, egyházuknak, iskoláiknak s egyéb intézeteik és alapítványaiknak a nemzeti gyülés általi igazgatása szinte törvény által biztosíttassék. A szerzetes klastromok, birtokaikra nézve biztosíttassanak, elvett birtokaik adassanak vissza. A szentszékekhez arányos számmal világi óhitű egyének is alkalmaztassanak. Egyházuk az unio és propaganda ellen biztosíttassék, elvett templomaik adassanak vissza. Nemzeti gyülést, egyházi ügyeik rendezésére, ezentúl évenként, felsőbb engedelem nélkül is tarthassanak. E nemzeti gyülekezet választhassa nem csak az érseket és püspököket, hanem az iskolai főigazgatót s alapítványaik kezelőit is. Főpapjaik a kath. főpapok közt kor szerint üljenek a törvényhozásban. A közhivatalokban aránylag óhitűek is részesíttessenek. A végvidék egyházi és iskolai ügyei is a nemzeti gyülés által igazgattassanak. A vég-

Az újvidéki küldöttség.

vidék politikai tekintetben az ország többi részeivel egyenlővé tétetvén, a katonai kormány alól felszabadíttassék. 1848.

A küldöttségnek Kossuth válaszolt. Előadván, hogy miután a vallások teljes egyenlőségének s viszonyosságának elvét a törvény megállapította, a szerbek is ugy tekinthetik e törvényt, mint kivánataik teljesítését. Az elv alkalmazása, részletes intézkedés azonban a vallási viszonyokról nem ennek, hanem a jövő, képviseleten alapulandó országgyülésnek hivatása. Egyéb kivánataikra nézve pedig ekképen válaszolt. «Mi az országgyülési képviseletet illeti, miután a törvény, nyelv és valláskülönség nélkül, egyenesen a polgárok számát vette alapul, e tekintetben panasza Magyarországban már többé senkinek sem lehet.... Ugy van a dolog a hivatalviseléssel is. A hivatalokra nézve ezentúl nem szabad annak határozni, ki minő nyelven beszél házi körében s melyik templomban imádja istenét; nem szabad a nepotismusnak, protectionak és kasztok érdekeinek befolyással lenni; hanem csak az lesz a kérdés: alkalmas-e valaki?... A szabadság közzétételével lehullottak a korlátok, melyek eddig a legdúsabb tehetséget is homályra kárhoztatták. Most szabad a tér mindenkinek. A sajtó azon eszköz, mely által az ész kivívhatja magának a legalacsonyabb körből az összes nemzet bizodalmát.... Ki például miniszterségre alkalmas, ha a szerb nyelvet beszéli is, meg fog választatni, ha benne összpontosul a nemzet bizodalma. A kisebb hivataloknál mindazáltal maga is szükségesnek ismeri a külön nemzet s vallásbeliek alkalmazását, miután az érdekek kiegyenlitése tekintetéből sok aprólékos viszony ismerete megkivántatik a kormányban, hogy jól kormányozhasson. A határőrvidéket illető kérelemre végre, megjegyezvén, hogy ugyanaz az összes nemzet kivánsága is, kijelenté, hogy bár annak végrehajtása sok nehézséggel jár s azért 24 óra alatt meg nem történhetik, hiszi mindazáltal, hogy azt ezután semmiféle fondorlat meg nem gátolhatja.

Kossuth válasza a küldöttség kérelmeire.

A küldöttség, mely hálakifejezésekkel távozott, Kossuthtal utóbb magán értekezletbe is bocsátkozott. És itt e beszélge-

A küldöttség magán értekezlete Kossuthtal.

1848. tésben árulták el a szerbek először, hogy ők a közös szabadság nyereményeivel még nincsenek megelégedve; itt adták előjeleit lázadási készségöknek legelőször. Kossuth, mint már megerősített miniszter, reményét fejezte ki a küldöttség előtt: hogy miután a szerbek a közös jogokon kivül egyházi és iskolai ügyeikben önkormányzást, s ez által, mihez még szabad sajtó és egyesületi jog is járul, nemzeti nyelvök szabad fejlesztésére minden alkotmányilag lehetséges biztositékot megnyertek, őszinte hűséggel fognak csatlakozni a közös hazához. A küldöttség egyes tagjai erre párbeszédbe ereszkedtek a miniszterrel a nemzetiség értelmezése felett. Némelyek közőlök elismerték, hogy a nyeremények nemzetiségökre nézve is jelentékenyek és a külön kormányzatot nem tartják szükségesnek a nemzetiség további fejlesztésére. Voltak azonban közőlök, kik ellenkezőt állitának, s a külön nemzetiség eszméjétől elválhatatlannak mondották a külön kormányt. De bár ekként eltértek is egymástól, abban mindnyájan megegyeztek, hogy a küldöttség egyik tagja sem nyilvánitotta megnyugvását Kossuth kijelentésében. Sőt egyik tag, Sztratimirovics György, a déli szlávok várakozásairól s igényeiről kezdett szólani, s nyilván kijelenté hogy, ha nemzetiségi igényeik, a külön kormány tekintetében, Pozsonyban nem teljesittetnének, másutt fognak erre nézve segélyt keresni. E szavakat balul érteni nem lehetett, mert azoknak értelme más nem lehetett mint, hogy ha a szerbek olyféle külön territoriumot, minőt már 1790-ben kértek Bécsben II. Leopoldtól, s olyféle külön kormányt, minőt a zágrábi küldöttség Bécsben kivánt, Pozsonyban nem nyernének, azt fellázadás által ügyekeznek szerezni magoknak. Kossuth már elébb biztosította a küldöttséget, hogy a szerbeknek minden méltányos kivánságait óhajtja ugyan teljesiteni; de egyszersmind világosan kijelentette, miképen a haza bármely részének elszakításában, «hogy ott magoknak külön országot csinálјanak», megegyezni soha sem fog. Most azonban meg kellett győződnie, hogy a hazafiság és szabadság elveit kimeritő néze-

teiről a küldöttséget meggyőznie nem sikerült; Sztratimirovics fenyegető szavai által tehát felingerelve, a beszélgetést e szavakkal vágtaketté: «Azon esetre (ha tudniillik a szerbek, mint Sztratimirovics mondá, igényeiknek másutt keresnek kielégitést,) köztünk inkább a kard döntsön.» A küldöttség, haza térvén, nem mulasztá el a miniszter szavait akként értelmezni a nép előtt, mintha azok által egyenesen ellenséges szándékait akarta volna a szerbek ellen kijelenteni a magyar kormány. 1848.

A szerbek méltánytalansága, minél fogva ők, miután vallásukra nézve a katholikusokkal, polgári jogaik tekintetében a magyarokkal mindenben egyaránt jogosíttattak, még külön, az állam egységével megférhetlen politikai nemzetiséget is követeltek, annál kiáltóbb volt, minthogy magok igazságosak sem akartak lenni oláh hitsorsosaik irányában. A görög nem egyesült vallás hivei közt, kik valamennyien a karlóczai érsektől függtek, az oláh nemzetiségüek nagy többségben valának. Az uralomra vágyó szerbek mindazáltal, az évek hosszu során, oly felsőséget vívtak ki magoknak az oláhok felett, hogy püspökeiket s más egyházi tisztviselőiket, a szent székek tagjait, az iskolai igazgatókat és tanitókat, az alapitványok kezelőit stb. majdnem kizárólag szerbekből választották, s e felett az egyházi és iskolai beligazgatás nyelvéül is saját szerb nyelvöket tolták fel az oláhokra. A panaszok e miatt az előtt is számtalanok voltak; de a követelésteljes szerbek, a kormánynál mindig túlsúlyt tudtak szerezni magoknak, minél fogva a panaszló oláhok jobbára elégtétel nélkül utasíttattak el. Most e kérelmeikben még azt is követelték a szerbek, hogy nyelvök használata az egyházi és iskolai igazgatásban törvény által erősíttessék meg.

Az oláh nemzetbeliek értelmesebb része tehát, mely őszinte csatlakozással üdvözölte a hazai állapotok reájok nézve is üdvös átalakulását, nagy indignatióval utasította el magától az újvidéki küldöttség méltánytalan követeléseinek solidaritását. Több rendű nyilatkozatot tettek közzé, melyek egyi- Az oláhok felszólalása a szerbek ellen.

1848. kében keményen megróvják a szerbeket, hogy most, «midőn a politikailag újjá született hazában, visszanyert jogai fentartására, mindenfelől és mindenek közt egységnek kellene lenni, annak felbontására törekszenek, az országban külön országot akarnak alapítani.» Másikában felszólítják az összes oláhságot, hogy «a magyarokkal kezet fogva, igyekezzenek magokról lerázni a rácz igát, s a rácz püspökök helyett, kik az oláhokat vakságban tartották s nyomorgatták, magoknak oláh egyházi főpásztorokat kérjenek.» És az oláhok e törekvései a szerbek ellenében bizonyára hasonlíthatlanul egyezőbbek voltak az igazsággal, mint a szerbek követelései a magyar nemzet irányában.

Az országgyűlés vége. Ezen nemzetiségi mozgalmakat kellő figyelemmel kisérni sem ideje, sem érkezése nem volt már az országgyülésnek. Mindenki forróan óhajtotta annak mennél elébbi bevégeztetését: a rendek, kik nemesi küldőik iránt már is nagy feleletterhet vontak vállaikra, nem különben mint a nemzet többi osztályai, melyek egy képviseleti törvényhozás által óhajtották végrehajtatni az ország új szervezését, és a miniszterek, kiket roppant munka várt az új kormányzati mechanismus megindítása tekintetében. A fejedelem e közkívánat szerint april 10-kére határozta az országgyülés berekesztését. E végső napok alatt mind a két táblánál majdnem folytonosak valának a gyülések, a legszükségesebb törvények megalkotása végett. A megyei szerkezet átalakitásán kivül, mit már fentebb érintének, még csak a gr. Széchenyi István, közlekedési miniszter, által benyujtott azon törvényjavaslat keltett fel élénkebb vitatkozást, mely szerint a miniszteriumot felhatalmaztatni kivánta, a jövő, fél év mulva tartandó országgyülésig tiz millió ft. hitel nyitására. Ezen öszveg jobbára a megkezdett s más szükséges közmunkákra, vasutakra, vizszabályozásokra stb. vala forditandó. A rendek közől sokan féltek ily terhet haza vinni küldőikre, kiket a robot és dézma rögtöni eltörlése anyagi érdekeikben pillanatnyilag különben is egynémi zavarba hozott. De hosszu vitatkozások után

végre ez is megszavaztatott. A törvények, szám szerint harminczegy, melyeknek főbbjei a felelős miniszterium alakitásáról, az országgyülés évenkénti üléseiről, a népképviseletről, Magyarország s Erdély egyesitéséről, a közös teherviselésről, az urbéri terhek és tized megszűntetéséről, az ősiség eltörléséről, a megyei igazgatásról, a sajtóról, a vallási egyenlőségről, a nemzetőrség felállitásáról stb. szólanak, végre elkészültek. Az új miniszterium személyzete april 7-dikén megerősíttetett s három nappal utóbb a király a királynéval, Ferencz Károly s ennek fia Ferencz József, præsumtiv trónörökösek, kiséretében maga is Pozsonyba érkezett. 1847.

Ezen körülmény, hogy a törvények szokásos sanctiojára a király személyesen megjelent, és nem, mint néha történt vala, a dynastia más valamely tagja által helyettesíttette magát, most különösen nagy jelentőséggel birt a történtek után. A magyar nemzet azt méltán annak jeléül tartotta, hogy a dynastia, bár csak a körülmények hatalmától kényszerítve, egyezett meg az ország kormányzati átalakitásában, azt, miután megtörtént, őszintén elfogadja s tiszteletben tartandja. Az pedig, hogy a királylyal együtt még a trónhoz legközelebb álló két főherczeg is megjelent, még inkább nevelte a dolog fontosságát és megszilárditotta a nemzet bizodalmát a dynastia őszinteségében: a két præsumtiv trónörökös részvétele mintegy a jövőre is szentesíteni látszott az új törvényeket. Nem csoda ennél fogva, hogy az öröm és lelkesedés oly zajos kitörésével üdvözöltetett megérkeztekor a király és kiserete, minőt még kevés fejedelem tapasztalt a maga népétől.

A király, a királyné s a főherczegek, nemzeti szokás szerint, egy fényes országos küldöttség által fogadtattak s mindnyájan külön üdvözöltettek. A király válasza csak rövid, de kedélyes vala: «Örömmel jöttem hozzátok, — igy szólott magyar nyelven, — mert kedves magyar népemet most is olyannak találom, mint mindenkor tapasztaltam; s azért kivánva kivánom a hű rendeket magam körül látni.» A ki-

1848. rályné nyelvünket nem értvén, latinul felelt. Ferencz Károly a maga és fia nevében egyebek közt a következőket mondá szinte magyar válaszában: «....Ugy tartom, hogy minden, mit e nemes lelkű nemzet és ennek nemzetisége dicső felvirágzására csak óhajtani lehetett, azon törvényekben, melyek szentesitése ünnepében résztvenni különös nyereségemnek tartom, bőven fellelhető. Senki a magyar névnek dicsőségét nálamnál jobban nem kivánhatja....»

Más nap, april 11-kén, minden örömben és fényben uszott Pozsonyban, hol a maga előjogairól s privilegiumairól önként lemondott arisztokratia oly dicsően, mint soha még egy ország nemessége sem, vala bevégzendő a maga, eddig kizárólag gyakorlott, törvényhozási eljárását. Nem fogunk hosszan mulatni a fő arisztokratia és főpapság számtalan fel s alá léptető fényes fogatainak s még fényesebb nemzeti díszöltözetének elbeszélésénél; sem azon, különben nagyszerű jelenetet nem irjuk le, melynek látása bizonyosan minden idegen nézőre meglepőleg hathatott, midőn a rendeknek s az országgyülési ifjuságnak több százból álló, részben szinte fénytől csillogó, részben egyszerű nemzeti öltözetű serege, komoly méltósággal, az ország házából a primási palotába vonult, hol, szokás szerint, valamint a megnyitó ugy befejező királyi ülés is tartatott. Legyen elég megjegyeznünk, hogy bár ez volt Magyarország nemességének utólsó hivatalos és országos rendi fellépése, mégis mindenütt, az élemedett törvényhozókon, kiket hajdan «patres patriæ» czimmel szerették megtisztelni a honi diákosság, nem különben mint az ifjuságon, mely a «haza reményeit» képviselte, csak örömtől sugárzó arczokat lehetett látni a nemzeti átalakulás szerencsés, békés sikerülte miatt.

A reformok szentesitése. A király, környezve a nádor főherczegtől s az új kormány tagjaitól, tiz órakor a terembe lépvén, a lelkesedés zajos kitörésével üdvözöltetett. A királyné a karzaton jelent meg a két főherczeg, Ferencz Károly és Ferencz József, kiséretében. Következett a király által szentesitett törvényczikkelyek ünne-

pélyes átadása, mely alkalommal azon nagy hivatást, melyet 1848.
ekkorig az udvari kanczellár szokott végrehajtani, a minisz-terium elnöke, gróf Batthyáni Lajos, teljesíté. A király be-széde következő:

«Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogsá-gát, mert abban találom fel a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kivánt, nem csak teljesítettem, hanem, királyi szavammal erősítve, ezennel által is adom neked kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, ugymint a kinek hűségében leli szívem legfőbb vígasztalását s boldogságát.»

A teremet ismét a kitörő lelkesedés zaja tölté el, melyet aztán István főherczeg nádor erős, mély érczhangja némított el néhány perczre. Szép beszéde, mely a jelenlevőket mélyen megindítá, s mely helyenként hangos felkiáltásokkal szakít-tatott meg, következő:

«Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Fölséged hív magyarjait, minthogy ezen örökre emlékezetes országgyülés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltózta-tott. Egy boldogított, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesitése által ho-nunk újjá alkotója lett. Szegény a nyelv, hogy ezért Fölsé-gednek illő köszönetet mondhasson: hálánkat tetteink fogják bizonyíthatni. Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány: ugy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frígy is, mely e hazát Föl-ségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti. Legyen isten áldása Fölségeden, koszorúzza hír és szerencse Föl-séged fejét, — ezt óhajtjuk szívünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.» —

A király az udvar többi tagjaival még az nap visszatért Bécsbe. Az ország rendei pedig az utólsó elegyes ülésbe gyűltek. Miután itt a szentesített törvények, szokás szerint,

1848. még egyszer felolvastattak, s a nádor-királyi helytartó a rendektől elbucsúzott; ezek nevében pedig neki Zarka János, személynök s alsó házi elnök, hatalmas segedelméért az átalakulás keresztülvitelében, hálás köszönetet mondott: az ország karai s rendei szétoszlottak. Pozsony, mintegy két század óta az országgyülések rendes székhelye, mely utóljára látta kebelében az ország rendi törvényhozását, s talán utóljára a szabad, önálló Magyarország képviseletét, elnémult, csöndessé lett. Az országgyülési pártviták s nemzeti ünnepélyek zaját azonban nem sokára ágyuk dörgése váltotta fel.

Az új kormány april 14-kén érkezett le az ünnepies fényben úszott Budapestre. A lakosok minden osztálya s mindkét neme minden lehetőt megtett, hogy a miniszterium megtelepedését a fővárosban valóságos nemzeti ünneppé avassa fel. Más nap a fővárosi csendbizottmány, utólsó ülésére gyűlvén össze, hivatását bevégzettnek nyilatkoztatá, s a rend további fentartását a működését megkezdett miniszterium kezébe tette le. Egy hónapi rövid, de erélyes működéseire megnyugvással tekinthetett vissza e bizottmány. Mert bár néha hivatási körén túllépve, az ország összes ügyeire forradalmi modorban gyakorolt befolyást: neki köszönhető leginkább mégis, hogy a rend, személy- és vagyonbátorság a leghevesebb mozgalmak idején is egy perczre sem lőn megtámadva a fővárosban. A tény érdemében osztozott vele kétségkivül a főváros lakossága is, kivált a nemzetőrség, mely fényesen bebizonyítá, hogy oly időben, midőn a gyanú a gyűlölséghez oly közel áll, s csak egy szikra kell, hogy a szenvedélyek heve lángra lobbanjon, a honpolgárok tűzhelyeit magok a honpolgárok legbiztosabban védik meg.

April 15 Ugyanezen napon tartotta Bécsben a magyar királyi udvari kanczellária is utólsó ülését, melyben a miniszterium abbeli rendelete olvastatott fel, hogy a kormányszék hatósága ezentúl végkép megszűnvén, az a hozzá benyujtott iratokat s általa tárgyalt ügyeket a miniszteriumhoz tegye által.

Szögyény László, alkanczellár, ezután a kormányszéket feloszlatottnak nyilvánitotta. 1848.

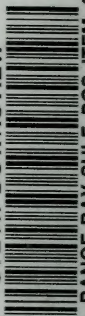
A reformok korszaka, mely az 1825-diki országgyüléssel nyilt meg, végét érte; a politikai átalakulás, melyet a nemzet husz éven keresztül ernyedetlenül tervezett, szorgalmazott és munkált, ezernyi akadályok daczára is szerencsésen befejeztetett: a jogegyenlőség, a népképviselet s a felelős parlamenti kormány betetőzte a szabad alkotmányosság épületét; s a nemzet, biztosított törvényes függetlenségében, önmaga lett urává sorsának.

ÉRTELEM ZAVARÓ HIBÁK.

Lap	sor	e helyett	olvasd
152	16 felül	névet	nevét
182	3 felül	reformpárt	a reformpárt
187	9 felül	teintélye	tekintélye
320	1 alul	kijelentett	kijelentetett
327	3 alul	jogo	jogot
353	10 alul	ezekken	ezekben
361	2 alul	törvényhozáson, kivül	tőrvényhozáson kivül,
391	11 alul	eszközlésük	eszközlésünk
465	12 alul	egy más	egy s más
473	11 felül	országhan	országban
476	2 alul	megszilárditás avégett	megszilárditása végett
635	14 felül	összerkesztésénél	összeszerkesztésénél
682	18 felül	vívtunk ki	vívtuk ki
697	8 alul	illyr-horvát,	illyr-horvát párt,

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 29 25 05 006 9